TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

24ste Jaargang.

AFL. 7—12.

TWEEDE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

Dr. W. R. VAN HOËVELL.

TE ZALT-BOMMEL, BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1862.

INHOUD.

Zevende Aflevering.

Achtste Aflevering.

Negende Aflevering.

Tiende Aflevering.

Elfde Aflevering.

Twaalfde Aflevering.

Beschouwingen, ontleend aan de praktijk, over het ontwerp-tarief voor Nederlandsch Indië.

Zonder in eene beoordeeling te willen treden van de vraag, of de aanmerkelijke vermindering der tolregten, in het ontwerp-tarief voor Nederlandsch Indië aangewezen, is aan te raden, en zonder de belangrijke kwestie der beschermende regten te willen behandelen; zonder de bijzondere meening, die men daarover mogt hebben, in aanmerking te nemen, zal toch iedereen moeten erkennen, dat met de in het ontwerp-tarief vervatte wijzigingen een aanmerkelijke stap op ekonomisch gebied voorwaarts wordt gedaan. In de eerste plaats hebben wij hier het oog op de verschillende, thans nog in Nederlandsch Indië werkende, plaatselijke tarieven, die allen tot slechts twee terug worden gebragt. Daardoor kan eene lang gewenschte vereenvoudiging met gunstig gevolg worden verkregen. Als eene eerste weldadige uitkomst zullen al aanstonds vele onaangename en lastige konflikten, welke thans uit zoo talrijke kombinatiën gedurig in 't leven worden geroepen, tot verligting van den handel vermeden worden.

'tIs echter te betreuren, dat, terwijl eindelijk een groote stap van vooruitgang wordt voorgesteld, hoegenaamd niet schijnt te zijn gedacht aan eene afdoende verbetering van het beginsel van waarderen, volgens 't welk de regten moeten worden geheven. En dit zou toch te noodzakelijker zijn, dewijl dit beginsel juist als het aspunt moet beschouwd worden, waarom het geheele stelsel zich zal bewegen. Dan wordt een grondslag behouden, waarop de handel nimmer met eenige zekerheid kan bouwen. Hij blijft omtrent de hoegrootheid der regten, die gevorderd kunnen worden, in het onzekere verkeeren. Daarvan zal 't gevolg zijn, dat ook alle thans bestaande grieven, voortspruitende uit het beginsel van „ad valorem, *zonder regt van benadering*", in de toekomst zullen blijven voortduren.

Maar wij willen meer doen dan dit betreuren. Met treuren komt men niet verder. Wij willen de hoofdgebreken der voorgestelde tarieven, speciaal met het oog op de waardeschatting volgens welke de belasting moet plaats hebben, duidelijk trachten uit een te zetten, en de daaruit voortvloeijende nadeelen aan te toonen. Wij houden ons overtuigd, dat zulk een betoog, gegrond op veeljarige ondervinding, bij het Gouvernement ingang zal vinden, en alzoo de arbeid, aan dit betoog besteed, niet vruchteloos zal zijn.

Vooraf echter zal het waarschijnlijk niet onbelangrijk worden geacht, in korte en zooveel mogelijk duidelijke trekken, de beginselen aan te wijzen, welke tegenwoordig door de, den meesten invloed hebbende, handelsrijken worden gehuldigd, en tevens de oorzaken op te geven, die daartoe geleid hebben.

Het doel van belastingen op den in- en uitvoer van goederen kan twee verschillende strekkingen hebben, namelijk: bescherming van eigen landbouw en industrie, of eene zuiver fiskale opbrengst, die slechts dient tot dekking van 's lands uitgaven. In de meeste gevallen worden beide grondslagen vereenigd toegepast.

Hoewel bescherming aanvankelijk wel eens eene nuttige uitwerking op de industrie kan te weeg brengen, is het echter eene niet te wederleggen waarheid, dat, naar gelang de industrie zich ontwikkelt, men ook in die verhouding de bescherming dient in te krimpen, tot dat de industrie mondig verklaard kan worden; dan moet, tot voordeel van het algemeen handelsverkeer, alle mogelijke bescherming ophouden.

De maatstaf, waarnaar de schatting geschiedt, bepaalt zich hoofdzakelijk, 't zij tot den prijs van konsumtie, 't zij tot dien van produktie. In 't algemeen is tot dusverre echter de voorkeur gegeven aan het gewigt of het getal van alles, wat in de konsumtie wordt gebragt; dit wordt genaamd „het specifieke stelsel".

De grondslag van 't heffen naar den prijs van konsumtie zou voorzeker de meest rationele zijn, zoo maar de uitvoering zuiver konde plaats hebben. De ondervinding leert ons echter dagelijks, dat vele zaken, alleen gegrond op theoretische kennis, in de praktijk schipbreuk kunnen lijden. Menige belasting, onverschillig van welken aard, gegrond op zuiver ekonomische beginselen, heeft hare plaats moeten ruimen voor eene theoretisch minder aanbevelenswaardige, maar gegrond op meer praktische begrippen.

De groote vraag, welke zich bij de toepassing van ad valorem te bebelasten voordoet, is, afgescheiden van de hoegrootheid der belasting zelve, juist deze: hoe zal de reëele waarde van alle in- en uitgevoerde goederen vastgesteld kunnen worden? en door wien zal dat geschieden?

Aan den handel zelven kan dit niet worden overgelaten; immers dan ware het te voorzien, dat de werkelijke waarde, in 't nadeel van den staat, zou worden ontdoken, en daardoor zou het rationele geheel irrationeel worden.

Velen willen beweren, dat lage tolregten den handel, ten aanzien van de voldoening der verschuldigde regten, eerlijk zal doen te werk gaan, en dat dus alle waarschijnlijkheid zou bestaan, dat op die wijze de reëele waarde niet ontdoken zou worden. Een veeljarig verkeer met den handelstand op Java heeft mij ruimschoots in staat gesteld, het handelskarakter aldaar te leeren kennen. En hoewel ik niets wil afdingen op het eerlijke en loijale van dien achtenswaardigen stand, heb ik tevens de overtuiging verkregen, dat men niemand in verzoeking moet brengen. Nimmer behoort men de menschen te plaatsen tusschen hun voordeel en hun geweten, ook de handelaren niet, ook niet tusschen eene belasting van slechts één procent

op de waarde en de mogelijkheid an met eene opgaaf te kunnen volstaan, die de werkelijke waarde ontduikt. Men versta mij wel. Ik beweer volstrekt niet, dat de kooplieden zich aan iets dergelijks zullen schuldig maken. Ik heb vele bewijzen van naauwgezette eerlijkheid en loijauteit onder hen gezien. Maar juist hierin bestaat het groote kwaad, dat, indien de waardeschatting op geene gezonde grondslagen berust, de eerlijke en gemoedelijke koopman zwaarder belast zal worden, dan zij, die er geen gewetenszaak van maken, om 's lands regten te verkorten.

Om die reden moeten 's lands inkomsten niet geheel van de goede trouw van den handel afhankelijk worden gemaakt. Bij gevolg mag de, door den koopman op te geven, waarde tot heffing van regten niet als grondslag strekken.

Om alzoo het stelsel van ad valorem te belasten te kunnen blijven behouden, en zich niet afhankelijk te maken van de goede trouw van den handel; om al verder zoo rationeel mogelijk die belasting te doen heffen, heeft men een hulpmiddel te baat moeten nemen, waardoor de handel genoodzaakt wordt, van het in- of uitgevoerde de reëele waarde op te geven. Dit middel bestaat eenvoudig in het regt van benadering, zoodat, indien de tol-administratie vermeent, dat de waarde te laag is aangegeven, zij de bevoegdheid bezit, de aangegevene goederen tegen de door den aangever bekend gestelde waarde, onder voldoening daarenboven van een bepaalde avans van bij voorbeeld 10 of 12 of meer pCt., zich toe te eigenen, 't zij dit voor rekening van de tol-administratie geschiedt, 't zij voor die van het Gouvernement. In Frankrijk heeft het tegenwoordig plaats voor rekening van den staat, omdat de geldzucht der ambtenaren vroeger meermalen aanleiding gaf tot willekeurige benaderingen.

Men onderstelt, dat, door de toepassing van zoodanige bepalingen, in elk voorkomend geval wordt voorzien, en dat geene onbillijke toepassing is te duchten, omdat de procentsgewijze verhooging steeds de winsten zal kunnen vervangen, die bij den verkoop verkregen hadden kunnen worden. Verdere winstderving voor den aangever zou alleen het uitvloeisel van eene ongeoorloofde handelwijze kunnen zijn.

De handel, aangespoord door de toenemende konkurrentie, is steeds zelfs op kleine winsten bedacht, en laat daartoe geene middelen onbeproefd. Dat de tol-administratie het er voor houdt, dat zij zelve ook een der voorwerpen van spekulatie is, en het toltarief ook als een artikel van winstbejag wordt behandeld — dat zulke meeningen onder de tol-beambten bestaan, kan niemand verwonderen. Tegenover dusdanige beschouwingen tracht de administratie de waakzaamheid te verdubbelen. En zoo staan de koopman en de ambtenaar steeds in eene vijandelijke houding.

De wapens, waarmede gestreden moet worden, zijn echter doorgaans ongelijk. De ambtenaar, alvorens tot eene benadering te kunnen overgaan, is in zijn belang verpligt, door de oogen van anderen te zien, en juist door de oogen van den koopman zelven; want noch de ambtenaar, noch eenig ander, geen koopman of fabrikant zijnde, mag geacht worden de

markt-waarde der duizende artikelen, welke in het maatschappelijk leven gekonsumeerd worden, en hunne onderlinge verscheidenheid in kwaliteiten, te kunnen kennen en beoordeelen.

Is het verkrijgen van inlichtingen omtrent markt-waarde van goederen, waarvan hoegenaamd geen prijs-courant bestaat, in verband tot de groote verscheidenheid der kwaliteiten, in volkrijke handelsteden reeds eene moeijelijke taak, nog veel moeijelijker is dit in handelsplaatsen op Java, waar elke verrigting, ja elke beweging van den tol-ambtenaar naauwlettend wordt gadegeslagen; en 't wordt bijna ondoenlijk in die havens, waar, ofschoon zij voor den grooten handel zijn opengesteld, zich soms slechts één koopmanshuis bevindt.

Mij zelven is het meermalen voorgekomen, dat handelsgoederen, welke provisioneel moesten aangehouden worden tot het inwinnen van informatiën over hunne prijzen, tegen verlaagde waarde moesten ingevoerd worden. Waarom? Dewijl onmiddelijk na het bekend worden van het feit, dat de tol-administratie daaromtrent informatiën zou gaan inwinnen, alle Chinezen en Arabieren zoodanig toegelicht werden, dat hunne opgave van den prijs dikwerf nog beneden het reeds aangegevene cijfer bleef. De koopman uit de tweede hand stelt er natuurlijk het grootste belang in, dat zoo min mogelijk aan tolregten voldaan worde; want hoe meer de koopman uit de eerste hand moet betalen, des te meer moet dit op de tweede hand drukken, en zoo vervolgens tot aan den konsument.

De hoofdoorzaken, die geleid hebben, om de meeste handel- en fabriekstaten tegen het regt van ad valorem te schatten ingenomen te doen zijn, moeten vooral daarin gezocht worden, dat, tot rationele handhaving van het stelsel, de staat geheel van de bijzondere bekwaamheden, en vooral van de goede trouw, zijner uitvoerders afhankelijk is. Daarbij is hij ook niet altoos bij magte, om een voldoend tolpersoneel vereenigd te hebben, toegerust met de noodige technische en handels-kennis, ten einde juist te beoordeelen, of, in het belang van den staat en van den handel, de aangegevene waarde in overeenstemming is met de reëele waarde. Bij gemis van de genoemde eigenschappen loopen 's lands belangen gevaar verkort te worden, of wordt de handel blootgesteld aan willekeurige en onregtmatige handelingen.

Buitendien kan met dit stelsel nimmer zekerheid bestaan, dat de tolregten op alle in- en uitvoer-plaatsen gelijkvormig geheven zullen worden. Het gevolg daarvan is, dat de handel of het fabriekwezen geene juiste berekeningen voor hunne spekulatien, ook ten opzigte van konkurrentie met andere natien, kunnen maken, vóór dat de in- of uitvoer heeft plaats gehad, dewijl de hoegrootheid der regten geheel wisselvallig is en afhankelijk blijft van de zienswijze der ambtenaren.

Dit zijn in korte trekken de hoofdoorzaken, welke er toe geleid hebben, om het specifiek-stelsel op den voorgrond te stellen, hoewel 't veel minder rationeel is dan dat van ad valorem. Dat specifiek-stelsel is, in stede van op het kwalitatieve, hoofdzakelijk op het kwantitatieve gegrond. De nadeelige zijde hiervan bestaat hoofdzakelijk daarin, dat de minste kwaliteiten,

in verhouding tot de superieure, hooger belast worden, dan bij het stelsel van ad valorem, ingeval het regt van ad valorem zuiver kan worden toegepast.

Dit onbillijke valt echter eenigzins weg bij een laag gesteld regt, indien bij de zamenstelling der tarieven de Wetgever vooral er op bedacht is, om den grondslag of de hoegrootheid der regten te regelen naar die kwaliteiten welke hoofdzakelijk gekonsumeerd worden. Ofschoon dan ook de mindere kwaliteiten door het specifiek-stelsel in elk geval zwaarder gedrukt worden, zullen daartegen de deugdzame en werkelijk bruikbare soorten daarin bescherming vinden, ten voordeele van den verbruiker. Tevens zal daardoor worden tegengegaan de vervaardiging van die goederen, welke opzettelijk slecht worden gemaakt, alleën met het doel om ze in Indie in te voeren.

Deze stelling, hoewel in strijd met de algemeen aangenomene ekonomische beginselen, dient echter, en speciaal voor Java, wel in overweging te worden genomen. Men behoeft slechts het oog te vestigen op de meeste Duitsche fabrikaten, welke jaarlijks op Java worden ingevoerd, om tot de overtuiging te komen, dat die artikelen, voorzien van de merken en etiquetten der beroemdste fabrieken, opzettelijk slecht vervaardigd worden, om op die wijze, ten nadeele van den eerlijken industrieel en van het publiek, grove winsten te behalen. Zij worden tot schade van den handel en tot misleiding van den Javaan verkocht. Op die wijze zijn belangrijke kapitalen naar Duitschland verplaatst. En juist die bedriegelijke fabrikaten vinden, bij het tegenwoordige stelsel van ad valorem, op Java eene bescherming.

Van de handelingen dier bedriegelijke spekulatiën, waarvan Java overstroomd wordt, is mij onder anderen bekend, dat zeker koopman, met een taai geduld, de draden van reeds zeer geringe kwaliteit van laken uitploos, ten einde mikroskopisch te onderzoeken, met hoe veel deelen katoen de wol daarvan gemengd mogt zijn. Na dit eenmaal onderzocht te hebben, deed hij onmiddelijk aan een Duitsch fabrikant de bestelling van gelijksoortig laken; doch om dat artikel beneden den prijs van anderen te kunnen verkoopen, en dewijl Javaan noch Chinees daarvan eenige kennis hoegenaamd bezit, gaf hij daarbij den specialen last, om de verhouding van katoen tot de wol met 15 pCt. te vermeerderen, maar er vooral op te letten dat het uiterlijk voorkomen met zorg behandeld werd.

Als men dit een en ander in aanmerking neemt, vermeen ik nogmaals, dat de onbillijkheid niet zoo groot is te noemen, indien door het specifiek stelsel gemelde bedriegerijen tegenwerking ondervinden.

Het beginsel van regten-heffing is in de nieuwe ontwerp-tarieven bijna geheel ad valorem gesteld, en verschilt slechts in vorm met de thans werkende toltarieven op Java. Daarom is het allernoodzakelijkst de werking daarvan, zoomede de kapitale gebreken, die er aan kleven en die de ondervinding gedurende een tal van jaren heeft doen kennen, in een waar daglicht te stellen. Daaruit zal ten duidelijkste blijken, dat de onaangename demonstratiën, welke gedurig van den welgestelden handelstand zijn uitgegaan, hoofdzakelijk in de stelsellooze wijze van heffing haar oor-

sprong vonden. Door die heffing is de handel geheel onder den willekeurigen invloed der tol-administratie gebragt, en bleven de voordeelen daarvan geheel van de luimen dier ambtenaren afhankelijk.

In de thans werkende tarieven, welke voor Java en Madura in 1837 tot stand zijn gebragt, berust de heffing der regten hoofdzakelijk op het beginsel van ad valorem. Op dit beginsel kunnen echter weder twee verschillende grondslagen worden toegepast, namelijk: de faktuur vermeerderd met 30 pCt., en de marktprijs van den dag. Nogthans mag, in geen dier gevallen, het regt van benadering worden toegepast, en is er geen gevaar van bestraffing, wanneer mogt blijken, dat de aangegeven waarde verre beneden de werkelijke is geschied.

Beide grondslagen zijn in theorie zeer rationeel, doch daar de stipte uitvoering geheel afhankelijk is gesteld van de eerlijkheid van den handel, of van de veelzijdige kennis en goede trouw der tol-ambtenaren, en daar beide natuurlijk niet uitgesloten zijn van de, aan allen gemeene, menschelijke zwakheden; zoo heeft dit stelsel in geenen deele rationeel kunnen werken, en heeft dus de verwachting nimmer aan het doel beantwoord.

Om het, bij gebrek van beter, met kracht staande te houden, is men verpligt geweest, alle mogelijke hulpmiddelen uit te denken, om het te steunen, zonder echter het daaruit voortspruitende kwaad in 't minst te kunnen keeren. Het gevolg daarvan is, dat de worsteling tusschen den handel en de tol-administratie tot heden onverminderd blijft voortduren.

Bij publikatie der wet op de inkomende en uitgaande regten van 1818 (*Staatsblad* n°. 58) werd het volgende vastgesteld:

Art. 15. De hoegrootheid der inkomende en uitgaande regten zal, zoodra zulks met naauwkeurigheid kan gedaan worden, worden bepaald bij eene, daartoe opzettelijk te vervaardigen, *lijst* van alle de bijzondere goederen, waren en koopmanschappen aan die regten onderhevig.

Art. 16. Tot zoo lang deze *lijst* niet zal zijn opgemaakt en afgekondigd, wordt tot grondslag van de verschuldigde inkomende regten gelegd, de geldswaarde der goederen, zoo als dezelve bekend staat op de fakturen der lading. Deze waarde wordt verhoogd met dertig ten honderd.

Art. 17. Wanneer de prijzen der goederen, zoo als zij op de fakturen zijn aangeteekend, uit vergelijkingen met die van andere ingekomen ladingen, of van bekomen prijs-couranten, of van elders bekende omstandigheden, te laag berekend zijn, staat het aan den aangever vrij als nog een verbeterde en meer juiste opgave der waarde over te leggen.

De ontvanger is verpligt bij de aangifte daarop indachtig te zijn, en de gedachte van den water-fiskaal (thans kontroleur) in te nemen.

Uit deze bepalingen is ten duidelijkste af te leiden, dat het Gouvernement het met zich zelf niet eens was. Men wilde regten heffen, maar wist geen vasten grondslag tot uitvoering daarvan te vinden. Daarom behield de regering zich voor, een prijs-courant uit te geven; doch in afwachting daarvan moest men zich blijven behelpen met fakturen, verbeterde fakturen, prijs-couranten, en het maken van vergelijkingen met andere ingekomen ladingen, zonder regt te weten, wat men eigenlijk wilde, en zonder eenigen vasten grondslag. Wat dus reeds in 1818 beloofd is, en tot 1862 achterwege is gebleven, wordt thans in het nieuwe ontwerp-tarief weder beloofd en voorgesteld.

Is dit echter sedert 1818 niet ten uitvoer kunnen worden gebragt, toen de invoer van soort en kwaliteiten der goederen, in vergelijking van thans, niet noemenswaardig was; hoe zal dit dan thans mogelijk worden gemaakt, bij eene tienvoudige vermeerdering van invoer?

In afwachting dus van het onmogelijke, werd de provisionele maatregel, bij art. 16 vastgesteld, tot grondslag der regten-heffing gevolgd, dat is: de waarde der produkten, verhoogd met 30 pCt. Met dezen grondslag meende men den marktprijs zeer nabij te bereiken.

Maar wat geschiedde? 't Geen thans ook nog geschiedt. De fakturen werden ver beneden de produkten-prijzen verlaagd. Tot dergelijke handelingen vond men aanmoediging in het gemis van eenige strafbepaling daartegen. Wel moest art. 17 dienen om hierin te voorzien; maar ook dit bleef natuurlijk zonder gevolg; het daarin gelegde voorschrift strekte enkel om den handel de gelegenheid te geven van met de tol-ambtenaren over en weder te kunnen loven en bieden over de hoegrootheid der te betalen tolregten. Ja, dit ging zoo ver, dat een vroeger ontvanger te Soerabaja, bij het heffen der regten, de gewoonte volgde van de handelaren in vee hier te lande, namelijk: „Nog een kwartje!" — „Neen!" — „Een halfje dan!" — en ten slotte werd met een handslag de koop van regten gesloten.

Daar nu èn ontvanger èn kontroleur met de ware produktie-prijzen van alle soorten van koopmansgoederen en hunne kwaliteiten, die in het maatschappelijke leven worden gekonsumeerd, bekend moesten zijn, maar dit evenmin van tol-ambtenaren is te verwachten, als de mogelijkheid van het opmaken van prijs-couranten door of van wege het Gouvernement, kan het niet anders, of de konflikten tusschen den handel en de tol-administratie, in verband met de jaarlijksche uitbreiding van den handel, moesten ook in die evenredigheid blijven toenemen.

Dat veelal de meerdere of mindere willekeur der ambtenaren, naar gelang van hun persoohlijk karakter, hierin eene voorname rol speelde, behoeft voorzeker geen betoog. Er waren immers geene vaste grondslagen, waardoor die willekeur aan banden kon worden gelegd.

Die ongunstige toestand van het tolstelsel op Java bestond reeds, toen aldaar slechts drie groote in- en uitvoerhavens werden aangetroffen; toen was men niet altoos in de mogelijkheid, om die kantoren te voorzien van ambtenaren, welke in zich alle deugden, alle grondige kennis van handel en fabriekwezen vereenigden, om het stelsel te steunen, of om het gebrekkige te hulp te komen. Maar hoe zal dat gaan, in verband met de steeds toenemende uitbreiding van den handel, en de belangrijke vermeerdering van havens, welke tot gelijk doel zijn en nog zullen worden opengesteld? Zal daarvoor genoegzame keuze van ambtenaren bestaan? Dit is niet denkbaar.

Dit waren de voorname gronden, waarom door mij, in der tijd, tegen de openstelling van meer havens voor den groot-handel op Java geadviseerd is, al ben ik overigens geenzins in beginsel tegen de uitbreiding van het aantal havens gestemd. Men heeft daarop de tegenwerping gemaakt: dat de uit- en invoer, bij de laatstelijk opengestelde havens, in de eerste

jaren, toch niet van dat belang zal zijn, dat men daarin de behoefte aan even bekwame ambtenaren, als te Batavia, Samarang en Soerabaja, zou hebben te voorzien. Maar die bewering is zeer onjuist. Want, aangenomen dat op de drie gemelde handelsplaatsen de waarde-schatting der ambtenaren, 't zij ten regte 't zij ten onregte, in het oog van den aangever te hoog wordt gesteld, dan zal zeer natuurlijk de belanghebbende, bij wijze van transito, die zelfde goederen in een der havens doen vervoeren, waar verondersteld wordt, dat ambtenaren geplaatst zijn, minder bedreven in kennis van waarderen, of soms „handelbaarder" (een op Java zeer bekende maar zeer suspekte terminologie). Als zij eenmaal voor een mindere waarde aldaar zijn ingevoerd, zal de belanghebbende ze weder terug doen voeren, naar de plaats, waar primitief de schatting hooger was gesteld. Reeds nu vindt dit herhaaldelijk plaats, naar gelang van omstandigheden, tusschen de drie hoofdplaatsen op Java.

Toen de invoer van wollen- en katoenen-goederen jaarlijks aanmerkelijk begon toe te nemen, en wel in die mate, dat hij thans de hoofd-invoerhandel is geworden, werd het ook voor de tol-administratie hoe langer zoo ondoenlijker, om de reëele waarde van de steeds verminderende fabrieksprijzen te beoordeelen. De aanhoudende moeijelijkheden en ondragelijke twisten, welke tusschen de handelaren en de ambtenaren daaruit ontstonden, noodzaakten het gouvernement daaromtrent eene nieuwe bepaling, doch alleen van toepassing voor wollen en katoenen goederen, uit te vaardigen. Daarmede vermeende men, dat het bestaande kwaad zou ophouden. Bij art. 2 der publikatie van 1824 (*Staatsblad* n°. 9) werd het volgende vastgesteld:

dat door den hoofd-directeur van finantien en den directeur der inkomende en uitgaande regten, met assistentie van gezworen makelaars, dan wel geaccrediteerde kooplieden te Batavia, zal worden opgemaakt een prijscourant der wollen en katoenen goederen, en daarmede het publiek bekend worden gemaakt, zullende deze prijscouranten om de drie maanden worden vernieuwd, en de inkomende regten naar de daarbij bekend gestelde prijzen geheven worden, en wel te Batavia van den dag waarop de bekendmaking zal geschieden.

De hier bedoelde prijscourant zou dus door gezworen makelaars of geaccrediteerde kooplieden moeten worden zamengesteld; want zeer natuurlijk waren noch de hoofd-direkteur van finantiën noch de direkteur der inkomende regten daartoe in staat.

Maar gezworen makelaars bestonden toen, evenmin als thans, voor dat speciale fabrikaat. En de vraag is ook: hoe zou men die op Java kunnen vinden? Want niemand bevindt zich daar, die voldoende kennis bezit van dien specialen handelstak, dan juist zij, die daarin handeldrijven. Het gevolg van dit voorschrift was dus, dat de waardebepaling, tot heffing der belangrijke hooge tolregten op het fabrikaat, geheel aan den handel zelven moest worden overgelaten.

Onwillekeurig rijst hier de vraag: wat toch bedoeld werd met de zinsnede „of van geaccrediteerde kooplieden"? Ieder koopman immers, wie hij ook zij, moet voor geaccrediteerd worden gehouden, zoo lang hij stipt aan zijne financiele verpligtingen van den dag voldoet, onverschillig met

welk karakter hij overigens ook bezield moge zijn. In geen geval mag aan eenig Gouvernement de bevoegdheid worden toegekend, om te bepalen, wie in den handelstand al of niet geaccrediteerd is. Dit is een regt, dat dien stand alleen toekomt.

Het groote en voorname doel van den koopman, en vooral van dien in de koloniën, is, om in den kortst mogelijken tijd veel geld te verdienen. De grondslag van al zijn handelen is, om zoo goedkoop mogelijk te verkrijgen, en zoo duur mogelijk te verkoopen.

Door voormelden maatregel was dus 's lands finantiëel belang geheel afhankelijk gesteld van de belangen en de zienswijze van den handel. De tijd leerde dan ook al spoedig, dat het Gouvernement ten deze, gelijk in vele andere zaken, zeer onpraktisch te werk was gegaan, en als een gevolg daarvan zich wederom in de noodzakelijkheid bevond, het arlequins-pak (stelsel van ad valorem *zonder regt van benadering*) met nog een gekleurde lap te vermeerderen.

Uit de prijs-courant van 1825 kan voldoende blijken, dat alle soorten van wollen en katoenen goederen zoo uitvoerig mogelijk gespecificeerd zijn geworden; maar desniettemin was het volstrekt onmogelijk, om daarbij in de praktijk eenig verschil van kwaliteiten te kunnen onderscheiden.

Hoewel eenige soorten in hoogstens twee verschillende kwaliteiten en prijzen waren aangeduid, konde echter, zonder bijvoeging van stalen, niet gekonstateerd worden, wat als eerste of tweede soort moest worden beschouwd. Buitendien waren alle hoogere of lagere kwaliteiten aan een en denzelfden prijs onderworpen, en dus ook in die verhouding de tolregten.

Een dergelijke toestand van „ad valorem" kan voorzeker voor minder rationeel worden gehouden, dan het specifiek stelsel, volgens maat of gewigt; te meer daar in den regel de deugdzame soorten van de gewone katoenen, welke in Nederlandsch Indië algemeen worden gekonsumeerd, toch veelal in gewigt zwaarder zijn, dan de stof van geringe kwaliteit. Zelfs bedraagt het verschil tusschen Fransche en Engelsche gedrukte katoenen, en tusschen de Engelsche en Nederlandsche madapollams, soms één Amst. pond op de 24 yards; zoodat in elk geval, volgens het gewigt, de betere kwaliteiten hooger dan de geringere belast zouden worden, terwijl bij het eigendunkelijke ad valorem veelal het tegenovergestelde plaats heeft.

Hoe het ook zij, men ontwaarde al spoedig, dat de, door of van wege het Gouvernement uitgegeven, prijs-courant in geenen deele aan de verwachting beantwoordde, en dit weder aanleiding moest geven tot een anderen maatregel.

Bij Gouvernements besluit van 1833 (*Staatsblad* n°. 42), waarbij meer bedoelde prijs-courant buiten werking wordt verklaard, werd tevens een drie-maandelijksch minimum-tarief vastgesteld. Bij dit tarief werd slechts de waarde van de minste kwaliteiten van elke soort bekend gesteld, met last op den ontvanger van niet beneden die genoteerde prijzen te mogen taxeren, doch wel hooger.

't Gevolg daarvan was, dat omtrent de waarde-schatting der opvolgende of betere kwaliteiten de tol-administratie geheel vrij werd gelaten.

Het ware doel of de strekking dezer bepaling is nimmer door iemand begrepen, te minder omdat de daarbij bedoelde minimum-kwaliteiten toch zelden voor de konsumtie worden ingevoerd.

Het taxeren van wollen en katoenen goederen werd dus geheel aan het oordeel, het „bon plaisir", van den ontvanger en den kontroleur overgelaten, mits dezen maar zorg droegen, nimmer beneden de minimum-prijzen te taxeren, iets dat toch in geen geval zou geschied zijn. Zij werden dus aan banden gelegd voor zaken, die niet konden voorkomen.

Bijaldien echter de bepaling alleen moet strekken als middel van kontrole der handelingen van den ontvangér, door de algemeene rekenkamer uit te oefenen, dewijl aan die kamer daarvan officieel kennis werd gegeven, dan voorzeker was een dergelijke preventieve maatregel wel eene groote en ongekende absurditeit te noemen. Immers, aangenomen dat een ontvanger ter kwader trouw wilde handelen, en de beste kwaliteit, bij voorbeeld van *f* 14,00, juist op het minimum van het tarief van *f* 8,00 wilde brengen, dan zou gemeld tarief dit niet in het minst kunnen beletten; want mits hij slechts zorgde, dat hij niet beneden het minimum taxeerde, bleef het immers voor genoemd kollege eene onmogelijke zaak daarop kontrole uit te oefenen; te minder daar, bij de verantwoording van den ontvanger, geen monsters van de getaxeerde wollen en katoenen goederen behoefden overgelegd te worden. En dit zou ook in geenen deele gebaat hebben, dewijl de algemeene rekenkamer van dergelijke zaken hoegenaamd geene kennis kan bezitten.

Wijders werd nog bij Gouvernements besluit van 1842 (*Staatsblad* n°. 44) het volgende vastgesteld:

dat overeenkomstig art. 2 der publikatie van 1824 (*Staatsblad* n°. 9) en de resolutie van 31 Maart 1829 (*Staatsblad* n°. 83), om de drie maanden zal worden vastgesteld een tarief, aanwijzende de prijzen, volgens welke tot ultimo zullen worden geheven de bepaalde inkomende regten op wollen en katoenen goederen, vervaardigd bewesten de Kaap de Goede Hoop, bij den invoer in Nederlandsch Indië; welk tarief zal worden opgemaakt door den direkteur der middelen en domeinen, bijgestaan door den ontvanger en kontroleur der inkomende en uitgaande regten te Batavia en vier geaccrediteerde kooplieden, en aan het Gouvernement zal worden ingediend door de generale direktie van finantien met hare konsertatiën en advies.

Bij het ter loops nagaan van die bepaling, zou men onwillekeurig in de veronderstelling geraken, dat, bij bedoeld tarief, de prijzen van alle verschillende kwaliteiten tevens door monsters of stalen zouden gestaafd moeten worden.

Maar men vergist zich. Het uitsluitend doel was, dat daarbij niet alleen de minimum-prijzen werden vastgesteld, maar ook de hoogste of maximum-prijzen; dus de minste prijzen, of alleen geringste kwaliteiten, welke toch zelden worden ingevoerd, en de hoogste prijzen, welke nimmer in de konsumtie worden gebragt. 't Geen tusschen deze twee uitersten ligt, waarvan de invoer juist algemeen is, bleef geheel aan de zienswijze van de tol-administratie overgelaten.

Het ligt in den aard der zaak, dat, naar gelang het fabriekaat van katoenen goederen, door verbeterde werktuigen en andere oorzaken, jaarlijks in prijs bleef afnemen, ook de waarde van de minimum-soorten in gelijke verhouding daalde; en toch werd dit zelden, bij de taxatiën, door de tol-administratie in toepassing gebragt, vermits, gelijk gemeld is, toch zelden van die minimum-soorten werd ingevoerd. De meeste ontvangers hebben als vast gebruik aangenomen, om alleen de minimum-prijzen bij aanvoer van beschadigde katoenen goederen toe te passen, ten einde de lastige formaliteiten te ontgaan, welke bij beschadigingen voor de regtenheffingen in acht moeten genomen worden.

Bij de opening van de driemaandelijksche vergaderingen, bestaande uit den direkteur, den ontvanger, den kontroleur en de vier geakkrediteerde kooplieden, aan wier hoofd steeds een gedelegeerde van de factorij der Nederlandsche Handel-maatschappij zich bevond, werd door den direkteur aan den handel de volgende en vast geformuleerde vraag voorgelegd: „Of de „de handel tegen de minimum-prijzen van wollen en katoenen goederen, „vastgesteld bij het minimum-tarief, soms bezwaren had in te brengen"? Het eenparig antwoord daarop was doorgaans: „Wij hebben tegen de minimum-prijzen niets in te brengen, en nog minder tegen de maximum-prijzen, dewijl de eersten zelden, en de laatsten nimmer ingevoerd worden. Maar wij hebben wel bezwaren tegen de toepassing daarvan; want wat baat het den handel, of de minimum-prijzen al laag genoeg gesteld zijn, wanneer de betere kwaliteiten in evenredigheid der geringste soorten te hoog en te ongelijkmatig worden geschat? Het tarief kan daartegen hoegenaamd niet waken, en moet dus ook voor den handel als van geen de minste waarde worden geacht".

Herhaaldelijk worden, wel is waar, door den handel bezwaren over ongelijkmatige en drukkende taxatiën van den ontvanger ingebragt, vooral wanneer de tol-administratie met een overdreven ijver is bezield, om het batig saldo quand même te helpen stijven; doch met welk gevolg?

De verzoekschriften, tot dat einde den direkteur aangeboden, worden, gelijk gewoonlijk, om te dienen van berigt, konsideratie en advies, in handen van den ontvanger en kontroleur gesteld. Het ligt in den aard der zaak, dat geen ander advies uitgebragt kan worden, dan 't geen hunne handelingen in die zaken als billijk en regtvaardig voorstelt: veelal met de opmerking, dat dusdanige taxatiën op den zelfden voet voor anderen zijn toegepast, zonder dat daartegen eenig bezwaar is ingebragt; dat daaruit is af te leiden, dat de reklames als geheel ongegrond moeten worden ter zijde gelegd.

De direkteur, met dergelijke argumenten gediend, en geen praktische kennis van dusdanige speciale zaken bezittende, is meestal in de noodzakelijkheid gebragt, om, in den geest van het uitgebragte advies, zonder verdere overweging de dood eenvoudige beschikking te nemen: „Het verzoek te wijzen van de hand".

Is de adressant daarmede niet te vreden, dan wordt nogmaals een ver-

zoekschrift tot het zelfde einde ingediend, maar ditmaal regelregt aan den Gouverneur-Generaal; en alleen met dit onderscheid in de uitkomst, dat, dewijl de langere weg, dien dergelijk verzoek in dat geval moet doorloopen, meer tijd vereischt, de beslissing ook langer uitblijft. Op nieuw moeten de advisen van den ontvanger, den kontroleur en den direkteur worden gehoord; dat zij geen anderen inhoud bevatten dan die van de vroeger bereids uitgebragte laat zich begrijpen. Om dezelfde oorzaken en op dezelfde gronden wordt door de regering weder het gemakkelijke en naieve besluit van den direkteur herhaald: „goedgevonden en verstaan, het verzoek te wijzen van de hand."

Hoe zou het Gouvernement trouwens in dergelijke omstandigheden anders kunnen handelen? Zelf bezit het hoegenaamd geen praktische kennis van den lijnwaden-handel, om zelfstandig te kunnen oordeelen. Het beste is dus, te beschikken in den geest van het, door den direkteur uitgebragte, advies. Die hoofdambtenaar moet verondersteld worden het te weten; bovendien „c'est le plus court chemin."

Intusschen is de koopman, hetzij al of niet ten regte, teleurgesteld. Nu is het echter voor hem, bij voorkomende omstandigheden van dergelijken aard, maar zaak, om bij de reeds ondervondene teleurstellingen nimmer meer te wagen, en liever alle mogelijke middelen in 't werk te stellen, ten einde in vredesnaam! goede vrienden met de tol-administratie te blijven, en steeds „genadige heer" te spelen. Daar de tolambtenaren, even zoo goed als de hooger geplaatste ambtenaren, zondaren zijn, en ook wel niet onverschillig voor vleijerij zullen wezen, is doorgaans het gevolg daarvan, dat de koopman, die zich bijzonder op deze kunst wil toeleggen, broederlijk behandeld wordt.

Dergelijke kanker is steeds van het stelsel ad valorem, *zonder toepassing van het regt van benadering*, te wachten.

Het vorenstaande toont genoegzaam aan, dat niets onbeproefd is gelaten, om het stelsel ad valorem zonder toepassing van benadering, speciaal voor de wollen- en katoenen goederen, met kracht te behouden; doch tevens blijkt, dat noch het een noch het ander daartoe ten goede heeft gewerkt. Integendeel, hoe meer de handel zich ontwikkelde, des te meer zijn ook de bezwaren van dat stelsel dagelijks toegenomen. Dit moet hoofdzakelijk daaraan worden toegeschreven, dat het stelsel ad valorem in zijne uitvoering geheel afhankelijk is gesteld van de al of niet genoegzame praktische en handels-kennis der uitvoerders, en dat zij daarbij geleid werden door wetten, die op geene vaste en deugdelijke grondslagen rusten. Daardoor werd niet alleen de handel zeer bemoeijelijkt, maar werden tevens de Gouvernements finantiële belangen steeds in de waagschaal gesteld.

Is alzoo deze toestand van de heffing der tolregten, wat den lijnwaadhandel betreft, aller ongunstigst, in nog hooger mate is dit het geval met alle zulke koopmanschappen, waarvan de waarde, nog meer dan die van de katoenen-goederen, van de zienswijze en de willekeurige opvattingen van de tol-administratie afhankelijk is gemaakt. Hiervan is tevens het ongeluk-

kig en onvermijdelijk gevolg, dat de belasting op eene ongelijkmatige wijze op den handel moet drukken. Daarbij kan het als eene vaste waarheid worden aangenomen, dat hij, die ter goeder trouw in het voldoen der tolregten wenscht te handelen, gevaar loopt van welligt met het dubbelde der regten te worden bezwaard; terwijl zij, die niets onbeproefd laten, en alle mogelijke kunstmiddelen uitvinden, om de tol-administratie in eene aangename stemming te houden, zich dikwijls beloond vinden met het aannemen door deze van verminderde fakturen of laag aangegeven marktprijzen.

Het zal wel geen verder betoog behoeven, dat, om in het algemeen fakturen te kunnen beoordeelen of den marktprijs van alle goederen te kennen, waarvoor geene vaste marktprijzen bestaan, men in den waren zin des woords industrieel en koopman tevens zou dienen te zijn, en wel voor alle mogelijke onderdeelen, waaruit de handel en het fabriekwezen in zijn geheelen omvang bestaan.

Ambtenaren, met dusdanige bekwaamheden en bijzondere eigenschappen toegerust, zijn niet alleen in koloniën bijna niet aan te treffen, maar zouden ook in Europa slechts schaars gevonden worden.

De reeds gemelde bepalingen van 1818 op het heffen der tolregten volgens faktuurs-waarde, met 30 pCt. verhooging, zijn de onuitputbare bron van dagelijksche botsingen en reklames tusschen den handel en de ambtenaren. Dit was de aanleiding, dat het Gouvernement, bij besluit van 1845 (*Staatsblad* n°. 24), eene wijziging maakte, hierin bestaande, dat aan de tol-ambtenaren de volle fakulteit gelaten werd, om de faktuurs-waarde al of niet tot grondslag van heffing aan te nemen. Indien bij gevolg het vermoeden mogt ontstaan, dat fakturen beneden de reëele waarde waren gesteld, konden de ambtenaren ze naar hunne keuze verwerpen, en tot grondslag den marktprijs van den dag aannemen.

Het spreekt van zelf, dat voor die goederen, waarvoor geen vaste marktwaarde bestaat, de waarde-bepaling zeer eigendunkelijk konde geschieden, zoodat de ziekelijke toestand, waaraan de heffing volgens faktuur-waarde lijdende was, met gemelde wijziging noch hersteld noch eenigzins verbeterd werd. Is toch het beoordeelen van fakturen op zich zelf eene onuitvoerbare zaak, even onuitvoerbaar zal het wezen, de markt-waarde van duizende zaken te bepalen, waarvan geen markt-waarde bekend kan zijn of waarvan geene prijs-courant te maken is.

Dat stelsel, de middeneeuwen waardig, en thans nog in volle werking, is geheel afhankelijk van twee zeer verschillende standaarden, zoodat de ambtenaar met twee verschillende maten naar willekeur kan meten.

Een dergelijke magt, in handen van tol-ambtenaren, kan niet anders dan als zeer gevaarlijk geacht worden; te meer, wanneer men in aanmerking gelieft te nemen, dat er veeltijds een aanmerkelijk verschil bestaat tusschen de reëele faktuurs-waarde met 30 pCt. verhooging en de marktprijzen van den dag, vooral in ver verwijderde streken, waar meermalen buitengewone fluktuatie van prijzen plaats vindt.

Het groote en onbetwistbare nadeel, 't welk dit stelsel van ad valorem

zonder benadering nog bovendien veroorzaakt, is, dat bij de meer bedoelde acht havens op Java ook acht verschillende taxatiën van dezelfde soort en kwaliteit van goederen zullen of kunnen plaats hebben. Bij gevolg zal de koopman, gelijk reeds ter loops is aangestipt, natuurlijk daar laten taxeren, waar de taxateur hem de voordeeligste vooruitzigten zal aanbieden.

Om dit met een enkel feit, van de honderden die plaats gehad hebben, op te helderen, wordt het volgende voorval medegedeeld.

Een fabrikant in aardewerken zond uit Engeland naar Java twee eensluidende fakturen van aardewerken, aan twee verschillende agenten, waarvan één te Soerabaja en één te Batavia. De partij te Batavia werd voor veel hooger waarde in de tolregten aangeslagen, dan die te Soerabaja. Bij de afrekening van beide fakturen ontwaarde de fabrikant, dat de partij, te Soerabaja verkocht, veel voordeeliger uitkomsten had opgeleverd dan die te Batavia. Voor het oogenblik was een dergelijke uitkomst voor hem een raadsel, dewijl beide handelsplaatsen toch op een en hetzelfde eiland zijn gelegen, en er dus in de markt-waarde geen aanmerkelijk verschil kon bestaan. Bovendien rust, onverschillig werwaarts de goederen ook mogen gezonden worden, steeds op de kommissionairs de verpligting, om de hun toevertrouwde waar op die markt te brengen, waar de meeste voordeelen worden aangeboden. Aangenomen dus, dat de markt te Batavia voor het oogenblik minder gunstig was geweest dan die te Soerabaja, zoo had de koopman ook van de gelegenheid, die laatstgenoemde plaats hem aanbood, gebruik dienen te maken.

Bij het naauwkeurig nagaan der beide fakturen echter, bleek al spoedig, dat het belangrijk verschil, bij de afrekening bespeurd, niet ontstond ten gevolge van den voordeeligen of nadeeligen verkoop, maar alleen voortsproot uit de mindere tolregten, welke te Soerabaja betaald waren. Aangezien nu de afzender zich geen regt begrip van ons wanstelsel op Java kon vormen, en volstrekt niet kon gissen, dat een belangrijk verschil van tolregten kon bestaan tusschen twee havens op één en hetzelfde eiland, onder één en 't zelfde gouvernement, onder één en 't zelfde belasting-stelsel, zoo schreef hij de ongunstige resultaten te Batavia verkregen geheel toe aan de mindere belangstelling in de behartiging zijner zaken. Bij gevolg was de koopman te Batavia voor den vervolge van verdere kommissiën van dien fabrikant verstoken, en werden zij door hem opgedragen aan het Soerabajasche huis.

De koopman, die dus ter goeder trouw orginele en echte fakturen tot heffing der regten had aangeboden, vond zich daarmede gestraft; die van Soerabaja daarentegen, die welligt gebruik had gemaakt van de onwetenheid of zwakheid van de tol-administratie aldaar, ondervond daarvoor bovendien nog eene belooning in den vorm van meerdere konsignatiën.

Ter verduidelijking van het bovenstaande, kan ik mij niet weerhouden, nog een dergelijk feit mede te deelen, waaruit ten volle blijkt, dat de zienswijze van twee verschillende tolkantoren een aanmerkelijken invloed kan hebben op de hoeveelheid der te betalen regten, vooral waar het 't artikel „wijnen" geldt. Te meer acht ik dit noodig, omdat in de ontwerp-tarieven,

wat de „wijnen" betreft, de heffing nog wel zoo ingewikkeld en onuitvoerbaar is als de nu bestaande. Dit zal nader blijken bij de behandeling van het tarief zelf. Thans het te verhalen feit.

Te Batavia werd voor zekeren koopman eene partij van 100 kistjes, elk van één dozijn fleesschen, Rhijnwijn aangebragt. Doch aangezien de tol-administratie zwarigheid maakte, om dien wijn voor ordinaire soort te verklaren, dewijl hij geoordeeld werd eene hoogere waarde dan van één gulden de flesch in de eerste hand te hebben, werd die partij wijn aan het hoogste regt van *f* 5 het dozijn onderworpen. De helft van de partij was reeds zeilende verkocht: Daarom besloot de koopman er slechts de helft van in te voeren, en de andere helft in entrepôt op te slaan. Na verloop van eenigen tijd werd de geëntreposeerde halve partij naar Soerabaja gezonden, en aldaar door de tol-administratie voor ordinaire soort verklaard, of liever ('t geen het kriterium is) beneden één gulden de flesch waard geacht. Er werd dus, in stede van de *f* 5,— regten, die te Batavia gevorderd waren, daarop slechts *f* 2½ van het dozijn geheven.

Dit zijn geen exceptionele gevallen. Dagelijks komen zoodanige op Java voor:

Nog een belangrijk en overwegend bezwaar levert het halfslachtig tolstelsel van ad valorem, zonder toepassing van benadering, op. De afzender kan nimmer een grondslag maken van de waarde, waarvoor de af te zenden goederen van de hand kunnen worden gezet. Alle kosten en uitgaven van vracht, assurantie enz., welke daarop zullen vallen, kunnen vooruit berekend worden; doch op de berekening van tolregten stuit men steeds.

Een fabriekant, een koopman, of wie het ook zij, verzendt ongaarne goederen naar ver afgelegene gewesten, indien niet vooraf eenigzins berekend kan worden, welke lasten daarop vallen, alvorens zij in komsumtie kunnen worden gebragt; hij verlangt eenige zekerheid, ten einde te beoordeelen, of hij al dan niet met anderen kan konkurreren.

Ik heb getracht zoo beknopt mogelijk de werking en resultaten van het op Java sedert 1818 heerschende tolstelsel te ontvouwen. Ik heb daarbij aangewezen, dat alle hulpmiddelen, welke sedert uitgedacht en toegepast zijn, om dit stelsel van ad valorem, zonder toepassing van benadering, zooveel doenlijk rationeel te doen werken, tot niets hebben geleid, en dat het daaruit voortspruitende kwaad tot heden blijft voortduren.

Na deze inlichtingen omtrent de werking van het tol-stelsel gegeven te hebben, meen ik in eenige beschouwingen te mogen treden over het stelsel van heffing, voorgesteld bij de thans aanhangige ontwerp-tarieven; ten einde daaruit met eenigen grond te kunnen afleiden, of de daarbij aangenomen grondslagen tot heffing tot eenige verbetering zullen kunnen leiden.

De, in 1858 aangeboden, tarieven voor Nederlandsch Indië hebben, om verschillende en wel gemotiveerde redenen, de vuurproef niet kunnen doorstaan. Het beginsel van heffing, daarin aangenomen, was in geenen deele met gunstig gevolg uitvoerbaar; immers daarbij werden de financiële belangen van 't Gouvernement geheel en al van de goede trouw van den handel afhankelijk gemaakt. Op den voorgrond werd gesteld, dat, indien

de aangegeven waarde door de tol-administratie te laag mogt worden bevonden, de waarde dan door eene deskundige en tevens beëedigde kommissie bepaald zou worden. Mogt deze de aangenomene waarde werkelijk te laag bevinden, dan zouden, bij wijze van beboeting, de regten, in verhouding tot het te laag aangegevene, worden verhoogd met het dubbel of driedubbel.

De veronderstelling was dus weder, dat de tol-administratie à priori de volledige kennis en de overige eigenschappen moest bezitten van een koopman en fabrikant, waardoor zij de aangegevene waarde van goederen, waarvan geen marktprijs bekend kan zijn, zou kunnen beoordeelen. Daarna bleef zij, in verband tot die beoordeeling, afhankelijk van eene deskundige kommissie.

Maar het groote vraagstuk was weder, uit welke elementen de bedoelde kommissie gekozen diende te worden. Tusschen den ambtenaar en den handelstand bevindt zich op Java geen tusschenstand, die onafhankelijk is, zoo wel van het Gouvernement als van den handel, en die tevens onpartijdig en grondig zou kunnen beslissen. In die omstandigheden zou dergelijke kommissie uit den boesem van den handelstand zelven moeten worden gezocht. Daardoor zouden 's lands belangen op een gevaarlijk standpunt worden gebragt, daar toch, ten aanzien van belastingen als deze, de handelstand op Java in 't algemeen natuurlijk geneigd is, om de belangen van den staat op den achtergrond te stellen.

Ik kan mij niet onthouden een voorval hierop betrekking hebbende, dat te Batavia heeft plaats gehad, mede te deelen.

Zeker koopman bood der tol-administratie een, nog al belangrijk, faktuur-tapijtwerken aan. De ontvanger vond echter de daarin genoteerde prijzen, in verhouding tot de prijzen', waarvoor dergelijke tapijten uit de tweede hand werden verkocht, en die wel 300 pCt. verschilden, ongehoord laag gesteld. Hij maakte derhalve gebruik van de bevoegdheid, hem verleend bij zijne instructiën (*Staatsblad* 1845), en verhoogde bij taxatie het faktuur met 100 pCt. De aangever achtte zich hiermede bezwaard. Hij wendde zich daarom met een klagt tot den direkteur, met verzoek den ontvanger te gelasten, het bovengemelde faktuur als reëele waarde aan te nemen. De direkteur, welligt met het doel om een proef te nemen met het stelsel voorgesteld bij de projekt-tarieven van 1859, benoemde eene kommissie uit den handelstand zelven, ten einde de waarde der tapijten te taxeren. Doch hoe was de uitkomst dier proefneming? De taxatie werd nog verre beneden de som van het aangeboden faktuur gesteld! De direkteur had nu de onvoorzigtigheid, in strijd met het finantieel belang van het land, om den last te geven van de taxatie, door gemelde kommissie uitgebragt, tot grondslag te nemen voor de regtsheffing. Daarvan was het gevolg, dat nog minder regten mogten worden geheven, dan aanvankelijk door den belanghebbende waren aangeboden.

Een dergelijke toestand was voor den ontvanger niet langer houdbaar. Immers spoedig daarop, bij het geringste bezwaar dat hij maakte tegen de fakturen van onderscheiden aard, dreigden de kooplieden onmiddelijk zich

tot den direkteur te wenden, ten einde een grondslag te verkrijgen gelijk die, welke vroeger door middel van eene kommissie was vastgesteld. De ontvanger eindigde met zijn ontslag uit 's lands dienst te nemen.

Maar na al het voorgaande, blijft de belangrijke vraag over: wat is voor het stelsel, tot inning der tolregten, in de ontwerp-tarieven die thans in behandeling zullen komen, in de plaats gesteld? Zie hier wat daarvan wordt gezegd:

„De inkomende regten zullen op de marktwaarde worden geheven; namelijk door of van wege den gouverneur-generaal zal, op bepaalde tijden en minstens eenmaal 's jaars, een of meer prijscouranten worden vastgesteld, van alle naar de waarde belaste goederen, hetzij in deze Wet, en in het daarbij gevoegde tarief al of niet met name genoemd, die voor zoodanige schatting vatbaar zijn.

De prijscouranten worden zoo veel mogelijk gegrond op den laatst bekenden gemiddelden marktprijs der goederen, ongerekend de regten. Zij strekken, gedurende het bepaalde tijdvak, tot eenigen grondslag voor de berekening der regten op de daarin vermelde goederen, ook dan wanneer de prijzen inmiddels dalen of rijzen."

Hieruit blijkt alzoo ten duidelijkste, dat het gouvernement een prijscourant zal vaststellen van die goederen, welke daarvoor vatbaar zijn te achten. Een dusdanige prijscourant, ofschoon wel is waar niet van gouvernements wege, is reeds, zoo lang de handels-vereenigingen in de hoofdplaatsen van Java bestaan, door deze uitgegeven. Daarin zijn alle prijzen van die goederen opgenomen, welke daarvoor vatbaar worden geacht.

Maar hoe zal het gaan met de duizende artikelen, welke voor geen opname in de prijscourant vatbaar zijn? De waarde-bepaling daarvan zal natuurlijk, gelijk vroeger, geheel en al aan de zienswijze en willekeur van de tol-administratie moeten worden overgelaten.

Op die wijze wordt de ziekelijke toestand van het thans werkende stelsel door het voorgestelde in geenen deele verbeterd, maar veeleer bestendigd. Alle grieven, welke tegen het stelsel van ad valorem, zonder toepassing van benaderen, bestaan, zullen dus blijven voortduren.

Dat stelsel kan bij een schoen worden vergeleken, die hevig knelt, en waaraan door poetsen en wrijven wel een beter aanzien is te geven, doch die steeds blijft knellen en voortdurend mank doet gaan.

Om tot de volle overtuiging te komen, dat het geheele beginsel van ad valorem zonder regt van benadering, zoo wel van het thans werkende als van het voorgestelde tarief, in geenen deele met den geest en de behoefte des tijds is overeen te brengen, acht ik mij gedrongen, eenige zaken, voorkomende in de ontwerp-tarieven, te vergelijken met die in de thans werkende. Daardoor zal ten duidelijkste worden aangetoond, dat het nu voorgestelde beginsel van heffing onveranderd hetzelfde als het verouderde en gebrekkige stelsel is gebleven, en dat de weg steeds geopend zal blijven voor allerlei misbruiken en willekeurige handelingen, tot bezwaar van den handel en tot nadeel der geldelijke belangen van den lande.

In het ontwerp-tarief voor de uitgaande regten worden onder anderen voor *tabak* de regten vastgesteld naar de waarde. 't Is algemeen bekend,

dat de prijzen der Java-tabak alhier ter markt, naar kwaliteiten, verschillen van 30 centen tot *f* 1,50 per ½ Ned. pond. 't Ligt in den aard der zaak, dat, om dergelijke prijs-sorteringen te kunnen maken, men in dat speciale vak koopman of makelaar dient te zijn; geen ander kan daartoe in staat worden geacht. Daar alzoo de uitgaande regten op tabak, volgens het ontwerp-tarief, naar de waarde moeten geheven worden, verlangt men natuurlijk dat het Gouvernement zijn regtmatig aandeel verkrijge en de handelaar niet willekeurig afgeperst worde. Zoo zal op de tol-administratie de verpligting rusten, om de kennis van 't sorteren van dat produkt gelijk de koopman of makelaar te bezitten.

Aangenomen nu voor een oogenblik, dat de staat, in elke zeehandelplaats op Java, een genoegzaam aantal makelaars, van alle mogelijke specialiteiten, wenschte aan te stellen, ten einde de tol-administratie in hare waarderingen ter zijde te kunnen staan, dan blijft de vraag, uit welk gedeelte der maatschappij bedoelde personen gevonden kunnen worden? Niet anders dan uit den werkelijken handelstand zelven, dus uit eene klasse van niet belanglooze personen, wier belangen moeijelijk met die van het Gouvernement zijn overeen te brengen.

In Nederland is het een ander geval. In alle mogelijke takken van handel en nijverheid bevinden zich specialiteiten, zonder dat deze daarom nog deel nemen in den werkelijken handel. Zij kunnen beschouwd worden uitsluitend adviserende personen te zijn, ten behoeve van hen, wie daaromtrent de noodige kennis ontbreekt. Maar deze klasse van personen ontbreekt in geheel Nederlandsch Indië. De koopman of industrieel aldaar, die fortuin heeft gemaakt, keert zoo spoedig mogelijk naar Nederland terug, en hij, wien dat geluk niet te beurt valt, blijft koopman of industrieel tot dat hij sterft.

't Is onverklaarbaar, dat, in het ontwerp-tarief van *invoer*, geen bezwaar is gevonden, om de tolregten op *tabak*, *snuif* en *sigaren* bij 't gewigt te stellen, terwijl zij bij den *uitvoer* van *tabak* ad valorem zijn voorgeschreven. De bezwaren, welke bij den uitvoer mogten bestaan, zijn toch gelijk aan die van den invoer.

Daar de reëele waarde, blijkens het vorenstaande, volgens het stelsel van ad valorem toch nimmer verkregen zal worden, en in vele gevallen van 50 tot 200 pCt. uit een kan loopen, is het specifiek-stelsel, vooral indien de regten niet te hoog worden gesteld, veel verkieselijker, te meer omdat daardoor de weg tot willekeurige handelingen geheel afgesneden wordt. Daarbij, en dit is van het hoogste gewigt te achten, wordt het gouvernement niet afhankelijk gesteld van de meer of mindere kennis zijner ambtenaren. In eene kolonie is dit bovenal van overwegend belang.

Is men eenmaal door de ondervinding in staat gesteld, om bekend te zijn met de meest gekonsumeerd wordende kwaliteiten, dan wordt het minder moeijelijk, een vasten grondslag te vinden voor de heffing volgens maat en gewigt. Dat zal voorzeker betere uitkomsten opleveren, dan het halfslachtig stelsel van ad valorem, zonder regt van benadering.

Met het bovenstaande wordt niet bedoeld, om het stelsel van ad valorem in zijnen geheelen omvang te verwerpen. Vooral geven wij daaraan de voorkeur voor handels-artikelen, waarvan, in alle opklimmende kwaliteiten, erkende standmonsters bestaan, zoo als van suiker, koffij enz. Door deze middelen wordt ieder oningewijde in staat gesteld, om den marktprijs naar de kwaliteit te kunnen vaststellen, zoodat, voorzien van dergelijke hulpmiddelen, zelfs het stelsel van ad valorem, zonder regt van benadering, kan worden toegepast.

In den aanvang van dit opstel heb ik het voornemen te kennen gegeven, niet in eene beoordeeling te willen treden van de specifikatie der ontwerp-tarieven. Ook wilde ik mij onthouden van de vraag, of de bescherming is goed te keuren, die hier en daar behouden zal moeten worden. Beide kwestiën zijn van zeer teederen aard en behooren grootendeels op staatkundig gebied te huis, zoodat ik mij onbevoegd acht mij daarin te bewegen. Ik heb mij dan ook bepaald tot de behandeling van het beginsel van heffing, of van den grondslag, waarop de regten geheven zullen worden. Toch kan ik den lust niet bedwingen, een vlugtigen blik te werpen op enkele in deze ontwerp-tarieven voorkomende onderdeelen.

Onder het artikel „fabriek- en stoom-werktuigen, toestellen en gereedschappen ten dienste van den landbouw, het fabriek en stoomwezen en de mijnontginning", wordt een wijd en gevaarlijk veld van misbruiken opengesteld; omdat de beoordeeling daarvan geheel aan de tol-administratie is overgelaten, en aan haar dus de verpligting wordt opgelegd, om te beslissen wat al of niet daaronder gerangschikt dient te worden.

De inkomende regten daarop zullen jaarlijks trapsgewijze tot 1866 verminderen, en na ommekomst van dien termijn zullen zij geheelen vrijdom genieten. Maar onder het hoofd „ijzerwerk, gegoten of gesmeed, niet afzonderlijk genoemd", zullen deze artikelen, ofschoon ook tot 1866 in regten verminderende, echter na dien tijd belast blijven met 6 pCt. en 12 pCt. Tusschen die beide hoofden nu bestaat een zoodanige verbroedering, dat het voor de tol-administratie niet mogelijk zal zijn, te onderkennen, of ijzerwerk niet behoort tot werktuigen voor meergemeld doel.

't Is toch voor den ambtenaar eene ondoenlijke zaak, te beoordeelen, bij voorbeeld, welke vijlen, bijtels, zagen en duizend andere voorwerpen onder de eerste of onder de tweede kategorie behooren gerangschikt te worden. Juist die onzekerheid geeft de meeste aanleiding tot reklames en moeijelijkheden, welke veelal, zelfs door het Gouvernement, bijna niet te beslechten zijn. Daarbij moet men, gelijk reeds is opgemerkt, altoos in 't oog houden, dat er op Java acht groote havens zijn, bij wier verschillende administratiën evenveel verschillende zienswijze kunnen ontstaan.

Al verder wordt onder het hoofd „gouden en zilveren horologiën enz." eene bescherming van de helft der regten op het nationaal fabrikaat toegekend. En toch diende het bekend te zijn, dat in geheel Nederland geen zweem van eene fabriek of werkplaats bestaat, waar zakuurwerken voor den handel worden vervaardigd. Ja, welligt zal men hiervan moeten uit-

zonderen een enkel stuk, speciaal bestemd om op eene tentoonstelling te pronken, in de hoop dat de vervaardiger met eene eerebelooning begunstigd zal worden. Maar dat is ook alles; zoodat de volle zekerheid kan worden gegeven, dat dit fabrikaat nimmer hier te lande genaturaliseerd zal kunnen worden. De bescherming kan in dit geval dus niet alleen worden weggenomen; maar 't zou zelfs raadzaam zijn, de regten op dit artikel geheel op te heffen, dewijl tegen den klandestinen invoer van dergelijke voorwerpen, die men bij zich draagt, niet gewaakt kan worden. Gesteld, dat aan boord van een ter reede liggend vaartuig zich een 400tal horologiën bevindt, zonder dat daarvan bij aankomst melding is gemaakt. Nu laat de gezagvoerder, door middel van zijne eigen equipage, die uurwerken achtereenvolgend invoeren. Wie kan hem dat beletten? Gelijk tot dus verre is geschied zullen die voorwerpen dus zonder betaling van regten blijven. De kontrole kan toch niet verhinderen, dat iemand, bij het aan den wal komen, een uurwerk bij zich draagt.

Uit de handelsverslagen van Java blijkt niet, voor welke waarde jaarlijks aan gouden en zilveren horologiën wordt ingevoerd, dewijl zij met de „instrumenten" voor een gemiddelde waarde van ongeveer *f* 20,000 in een vloeijen. Doch dit kan voor zeker worden aangenomen, dat de daarvan ontvangen regten niet noemenswaardig zijn en veilig gemist kunnen worden zonder de schatkist te schaden.

Men zal wel kunnen tegenwerpen, dat, wegens de aanmerkelijke vermindering van regten, het ook aan te nemen is, dat minder werk van sluikschen invoer zal worden gemaakt. Maar wanneer men bij ervaring de ondervinding heeft verkregen, dat thans zelfs het uitsparen der regten van slechts 1 pCt. niet verwerpelijk wordt gerekend, zal men moeten erkennen, dat een gezagvoerder of eenig ander persoon er voorzeker geen gewetenszaak van zal maken, om eene belasting van 6 pCt. te ontgaan, te meer wanneer daaraan hoegenaamd geen gevaar of risiko verbonden is. Buitendien zullen niet alleen uit winstbejag dergelijke voorwerpen, welke tot de kleederdragt behooren, ter sluik worden ingevoerd; maar veelal zal dit geschieden ter vermijding van omslagtige en lastige formaliteiten, verbonden aan de voldoening der regten. In den regel kan men toch aannemen, dat, om slechts een horologie of dergelijk voorwerp met betaling van regten in te voeren, dezelfde tijd wordt vereischt, als voor goederen van grooten omvang. Om alle deze redenen komt het wenschelijk voor, het gering verlies, dat daarbij geleden wordt, zich te getroosten, en de inkomende regten op gouden en zilveren horologiën, zoo ook op edele gesteenten, als juwelen en paarlen, geheel af te schaffen.

Steenkolen zullen, gelijk thans, vrijdom van regten blijven genieten. 't Ware echter te wenschen, dat daarbij ook „cooks" speciaal genoemd werden, inzonderheid met het oog op de spoorwegen, welke op Java te gemoet worden gezien. Anders is het te vreezen, dat, zonder speciale vermelding, die brandstof onder de laatste rubriek van het tarief zal worden gerangschikt, en alzoo met 6 pCt. van de waarde belast. Indien daar-

van dan geen marktprijs bekend mogt zijn, zullen de cooks welligt zoo veel meer moeten betalen, als de meerdere of mindere waardestelling, die door de tol-administratie zal worden toegepast.

„*Staal* in staven, bladen en platen" is mede vrij van regten gesteld. 't Is wenschelijk ook deze materialen onder het hoofd „*ijzer*" te brengen, dewijl onder die zelfde benaming, van 1863 tot 1865, ook *ijzer* in staven, bladen en platen zal kunnen worden ingevoerd. Van de ambtenaren is toch niet te vorderen, dat zij van dit artikel zoo veel kennis bezitten, dat zij zelfs onderscheid weten te vinden tusschen slecht staal en goed ijzer.

Zoo zou het ook zijn aan te bevelen, dat „staalwerk" met het hoofd „ijzerwerk" werd vereenigd; te meer omdat in het tarief het bedrag der regten gelijk is gesteld, en overigens de meerdere of mindere waarde van de voorwerpen toch in elk geval, volgens het beginsel van ad valorem, door de administratie moet worden beoordeeld; immers hoe voortreffelijk de door het Gouvernement te leveren prijs-courant ook moge zijn, nimmer zal daarop toch het verschil tusschen, bij voorbeeld, fijne Engelsche tafelmessen en Duitsche namaak omschreven kunnen worden.

Op „vuurwapenen van weelde", op „jagtgeweren" en „het koppel pistolen" is *f* 15 aan inkomend regt gesteld. Blijkens het tweede gedeelte van § 13 der bijzondere bepalingen, „zullen als wapens van weelde beschouwd worden dezulke, die afzonderlijk geëmballeerd ingevoerd en als zoodanig door de ambtenaren erkend worden".

In de thans werkende tarieven, is een minimum gesteld van *f* 100 waarde, waarnaar de vraag, of de wapenen al of niet van weelde zijn, moet worden toegepast. Van wapenen beneden die waarde is de invoer geheel verboden. Hierdoor bezit dus de tol-administratie een zekeren grondslag van beoordeeling. 't Is in dit geval hoogst noodig, dat de administratie duidelijke voorschriften ontvange, ten einde in geen willekeurige beslissingen te vervallen. Dat echter, in weerwil dezer duidelijke aanwijzing, nog eene bijzondere uitlegging aan die bepaling kan worden gegeven, blijkt onder anderen uit het volgende feit.

Te Soerabaja werd voor rekening van een voornaam handelshuis een partij prachtige Zwitsersche getrokken buksen aangevoerd. Door den kontroleur werd zij echter aangehouden, op grond dat die vuurwapens niet als wapens van weelde konden worden beschouwd, dewijl het kaliber veel van dat der gewone jagtgeweren verschilde. Niettegenstaande nu de koopman met bewijzen staafde, dat zij reeds tegen *f* 400 het stuk waren verkocht, bleef de kontroleur zich tegen den invoeer verzetten. Deze stijfhoofdigheid had, alvorens de geweren op hooger last mogten worden ingevoerd, eene belangrijke briefwisseling ten gevolge, die den koopman veel tijd kostte en die veel kwaad bloed zette.

Heeft dit nu met een dergelijken grondslag nog kunnen gebeuren, wat kan dan wel het geval worden bij ontstentenis van elken grondslag van beoordeeling? Dan zal men nog meer aan de willekeurige zienswijze der tol-ambtenaren zijn blootgesteld.

't Kan niet ontkend worden, dat, indien men den invoer van vuurwapenen van geringe waarde uit een staatkundig oogpunt wenscht te weren, het ook uiterst moeijelijk valt, den grens te bepalen van 'tgeen al of niet als wapen van weelde zal worden beschouwd. Dit kan echter in alle geval voor zeker worden aangenomen, dat jagtgeweren van geringe geldswaarde, welke als gevaarlijk zijn te beschouwen bij onvoorziene gebeurtenissen, nimmer tegen een regt van *f* 15 zullen worden ingevoerd; maar dat zij wel, gelijk thans werkelijk geschiedt, zullen worden binnengesmokkeld. Dergelijke preventieve maatregelen zijn derhalve geheel doelloos te achten.

De tegen het klandestine bezit van vuurwapenen te nemen preventieve maatregelen kan men veilig aan het toezigt van het inlandsche bestuur overlaten; want dit beschikt daarvoor over meer middelen, dan men tegen het binnensmokkelen kan aanwenden. 't Verdient dan ook allezins aanbeveling, om, ter vermijding van alle mogelijke willekeur, alle bijzondere bepalingen dienaangaande als overbodig te beschouwen, en zelfs het woord „weelde" bij dit artikel te doen vervallen.

Hoewel bij het voorgestelde omtrent de regten op „*wijn*" eene oogenschijnlijke vereenvoudiging wordt waargenomen, is het niettemin zeker, dat de moeijelijkheden, welke tegenwoordig uit de stelsellooze bepalingen voortkomen, even zeer met de nieuwe ontwerp-voorschriften zich zullen voordoen, ja vermoedelijk nog zullen toenemen. Ik zal dit trachten toe te lichten, en, ter vermijding van uitvoerigheid, mij bepalen bij de behandeling van het artikel „wijn in flesschen"; alle bezwaren, die zich hierbij voordoen, hebben ook betrekking op het artitel „fust-wijn".

Bij de thans werkende toltarieven, zijn de regten op den wijn voor de volgende soorten vastgesteld, als:

§ 1.	Bourgonje en andere fijne roode en witte wijnen.	*f* 5,—	per dozijn.
„ 2.	Champagne en andere mousserende wijnen.	„ 5,—	„ „
„ 3.	Madera wijn.	„ 5,—	„ „
„ 4.	Ordinaire roode en witte wijnen.	„ 10,—	per 100 fl.
„ 5.	Portugesche wijn, ordinair	„ 20,—	„ „
„ 6.	Portugesche fijne wijn.	„ 5,-	per dozijn.
„ 7.	Rhijnwijn, ordinair.	„ 10,—	per 100 fl.
„ 8.	Rhijnwijn, fijne.	„ 5,—	per dozijn.
„ 9.	Spaansche fijne wijn.	„ 5,—	„ „
„ 10.	Ordinair idem.	„ 20,—	per 100 fl.
„ 11.	Tenerif wijn.	„ 20,—	„ „

Wijders moeten siroop de punsch als orgade-siroop, sherry-wijn als madera, aalbessen-wijn als likeur, en ginger-cordial als diverse berekend worden.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk, dat in de regten van ordinairen en fijnen wijn een aanmerkelijk verschil bestaat, zoodat, bij voorbeeld, ordinaire roode en witte wijn *f* 10 de 100 flesschen en fijne wijn *f* 41 de 100 flesschen aan regten betaalt. Ten einde dus dit gedeelte van het tarief rationeel te kunnen toepassen, was ten deze een vaste grondslag onmisbaar, bepaaldelijk om den juisten overgang van fijne, of liever van ordinaire tot

fijne, te kunnen vaststellen, en daarenboven de naauwverwante soorten te kunnen onderscheiden; bij voorbeeld Madera en Tenerif.

Bij het ontbreken van een dusdanigen grondslag, ondervond de tol-administratie niet alleen het moeijelijke, maar tevens het onuitvoerbare eener rationele heffing.

Het gouvernement nam, gelijk doorgaans het geval is, wanneer het zaken van praktischen aard geldt, een allerzonderlingsten maatregel. Daarmede zou het bezwaar worden weggenomen: doch in de praktijk gebragt, bleek weldra dat hij volslagen onvoldoende was. Bij *Staatsblad* van 1839, n°. 9, werd namelijk het volgende vastgesteld:

Alle wijnen, aangegeven onder de benaming van „ordinaire wijn", zullen bij den invoer door de respektive ontvangers en kontroleurs der inkomende en uitgaande regten worden onderzocht en geproefd, op monsters uit de partij zelve te kiezen, naar aanwijzing der administratie. Zoodanige wijn, welke in den handel uit de eerste hand op *f* 1— of meer per flesch kan worden waardig geschat, of liever daarvoor verkocht, zal worden gerangschikt onder fijne wijnsoorten en mitsdien ook alleen daarvan dienovereenkomstig de regten worden geheven.

In dergelijke kwestiën komt het juist bijzonder op de overgangspunten aan. Hierdoor werd nu aan de administratie de verpligting opgelegd, om zich door proeving te overtuigen, of de aangegeven wijn 99 centen of 100 centen, of daarboven, de flesch, waardig was!

De invoerder, die verkoopen moet, zal wel nimmer zoo dwaas wezen, „zijne eigene glazen in te slaan", door te verklaren, dat de aangegeven wijn boven één gulden waard is, of daarvoor zal worden verkocht. De kooper uit de tweede hand heeft even goede redenen, om geen te hooge opgaaf van inkoopprijs te kennen te geven; omdat hoe meer de wijn door regten wordt bezwaard, des te hooger prijs hem zal worden aangerekend. De administratie kan zich dus door informatiën bij den handel geene inlichtingen verschaffen, zonder gevaar te loopen van 's lands belang in de waagschaal te stellen. Zij is alzoo, in dien ongelukkigen toestand, wel verpligt, 't zij dan met 't zij zonder goede wijnsmaak begaafd, zelve door te proeven en weder te proeven, al is het mis of raak, den aangegeven wijn te waarderen. Mogt soms de uitspraak niet naar den wensch van den belanggebbende uitvallen, dan wordt de kwestie ter beslissing aan den direkteur overgelaten, onder overlegging der daartoe betrekkelijke monsters. De direkteur, die weder in het zelfde geval der tol-administratie verkeert, van namelijk geen wijnproever van professie te zijn, moet toch met dat middel eene eindbeslissing nemen. Is die hoofd-ambtenaar nu meegaande, is hij, gelijk men het noemt, „het systeem van schipperen toegedaan", dan wordt in de zaak getransigeerd; bij voorbeeld: een vierde of minder van de partij wordt tot fijnen wijn verklaard, en 't overige tot ordinairen. Maar wee! den belanghebbende, indien die hoofd-ambtenaar tegen het weeldevertoon van den handelstand in Indië is ingenomen! De tol-administratie wordt eenvoudig in 't gelijk gesteld, en de koopman veroordeeld tot de voldoening van het hoogste regt over de geheele partij.

Men zal mij wel kunnen tegenwerpen, dat, aangezien de meerdere reg-

ten toch in elk geval weder op den konsumateur worden verhaald, het den handelaar vrij onverschillig moet zijn, of op den aangegeven wijn al of niet de hoogste regten worden voldaan. Dit is echter lang niet altoos het geval. Voor dezelfde kwaliteit, waarvoor hij de hoogste regten heeft voldaan, is veelal door andere handelaren slechts de helft betaald; zoodat hij, om met dezen te konkurreren, wel genoodzaakt wordt den wijn, die met de hoogste regten is bezwaard, voor den zelfden prijs te verkoopen, als die van zijne konkurrenten waarop slechts de helft drukt. Bij gevolg is die meerdere betaling voor den koopman wel degelijk als een verlies aan te merken, dat hij nimmer van den konsument terug erlangt.

Men kan hieruit ten duidelijkste ontwaren, dat de tolambtenaar in dit stelsel een uitgestrekt praerogatief bezit, waarmede hij naar goedvinden kan handelen, den een bevoordeelen en den ander benadeelen. Nog sterker komt dit uit, als men let op een paar andere soorten van wijn, madera en teneriffe. 't Is aan die ambtenaren geheel overgelaten, het verschil van ordinaire madera en beste soort teneriffe te konstateren; soms is van deze wijnen, waartusschen in 't algemeen weinig verschil bestaat, de teneriffe zelfs beter. Maar de tolregten verschillen aanmerkelijk. Madera betaalt *f* 41.— en Teneriffe slechts *f* 10.— de 100 flesschen.

Alle mogelijke, door het Gouvernement uitgedachte, kunstmiddelen, om het bestaande stelsel dragelijk te maken, zijn steeds vruchteloos gebleven. 't Is alleen aan de goede, ja soms broederlijke, verstandhouding tusschen den handelstand en de tol-administratie toe te schrijven, dat, blijkens de handelsverslagen, zeer weinig wijnsoorten als fijne zijn beschouwd geworden.

Nu is de vraag: wat stellen de ontwerp-tarieven, tot wering van het thans bestaande kwaad, in de plaats? Men heeft alle soorten van wijn slechts tot ééne soort gebragt. Voorzeker eene belangrijke vereenvoudiging! Maar „het hinkende paard komt ook hier achteraan.'' Tegen die vereenvoudiging stelt men drie verschillende kwaliteiten over, onverschillig van welke soort. Daarvan wordt, bij den geringsten overgang van waarde, het dubbelde aan regten betaald, namelijk: wijn van *f* 90.00 en minder het vat = *f* 9.00; van *f* 90.00 tot *f* 130.00 = *f* 18.00; en boven de *f* 130.00 het vat = *f* 36.00; in flesschen afgetapt blijft dezelfde verhouding.

De kwestiën, welke, met de thans werkende toltarieven, in de tolregten op den wijn ontstaan, zullen, wat de soorten betreft, verdwijnen; maar wat de kwaliteit aangaat, zullen zij blijven. En nu zijn de laatsten verreweg het talrijkste geweest. Er zijn nimmer kwestiën ontstaan over het verschil tusschen Rhijn-wijn en Bordeaux-wijn, tusschen Bourgonje en Champagne; maar wel tusschen fijne en ordinaire soort van Rhijn-wijn, tusschen fijne en ordinaire soort van rooden wijn. De kwestie, door de tol-administratie op te lossen, was alleen deze: is de wijn beneden of boven een gulden de flesch waard? Was dit eenmaal beslist, dan was ook de geheele kwestie beslist. Nu zal, onder de werking van het ontwerp-tarief, door de ambtenaren moeten beslist worden, of de wijn 90 centen of 91 centen de flesch waard is, of 130 of 131 centen de flesch.

'tBlijkt duidelijk, dat de Indische regering bijzonder in 't oog heeft gehad om de belasting op den wijn, niettegenstaande de schijnbare eenvoudigheid, zoo produktief mogelijk voor de schatkist te doen zijn. Zij is echter weder, als gewoonlijk, zeer ongelukkig in de keuze der middelen geweest. Daar het voor de tol-administratie veel onuitvoerbaarder zal zijn, drie overgang-kwaliteiten door proeven te konstateren, door slechts twee onderscheidbare soorten te onderkennen, had men het Fransche tol-stelsel speciaal op de belasting der wijnen kunnen toepassen, namelijk: het onderscheid tusschen ordinairen wijn en likeur-wijn, onverschillig van welke kwaliteit. Onder likeur-wijn behoeven slechts de soorten te worden gerangschikt, welke ieder daarvoor kent en waarvoor de beslissing van geen deskundige vereischt wordt, bij voorbeeld: Portwijn, Alicante, Kaapsche wijn, Madera, Teneriffe, Malaga, Hongaarsche, Spaansche, Persische en alle mouserende wijnen.

Ik vermeen, door dit een en ander over de voorgestelde belasting op de wijnen, genoegzaam te hebben aangetoond, dat het ontwerp-tarief, wat dit artikel betreft, in de uitvoerbaarheid nog aanmerkelijk meer bezwaren zal opleveren dan het thans werkende. Men vergunne mij nog de opmerking, dat de beschermende regten in dit geval gevoegelijk gemist kunnen worden.

Hoewel het ontwerp-tarief van invoer met de helft van het getal belaste voorwerpen, in vergelijking van het tegenwoordige, is ingekrompen, moet daaruit toch niet worden afgeleid, dat die inkrimping tot meerdere vereenvoudiging strekt. Immers het meeste van 't geen is weggelaten vloeit weder zamen in de rubriek luidende: „Voor alle goederen, niet afzonderlijk „genoemd, of niet in de voorgaande begrepen, 6 pCt." Gesteld eens, dat het geheele tarief gegrond was op 6 pCt. regten van de waarde, dan zou de geheele specifikatie ontbeerd kunnen worden, indien slechts eene opgave werd gegeven van alle goederen, waaraan vrijdom van regten is toegekend. Doch daarmede zouden in geenen deele de zwarigheden, aan de heffing voor de tol-administratie verbonden, zijn weggeruimd, daardoor zou de mogelijkheid van willekeurige handelingen niet ophouden. Immers de kapitale gebreken spruiten voort uit het beginsel van ad valorem, zonder toepassing van het regt van benadering. En deze zouden, gelijk thans, in ruime mate blijven voortduren.

Het doel, waarmede de toltarieven bij de wet moeten worden vastgesteld, kan geen andere strekking hebben, dan om een vasten grondslag te stellen, waarin de handel een waarborg vindt, dat geen hoogere regten, dan de wet aanwijst, zullen worden geheven. Maar die zekerheid kan in Indië, bij eene toepassing van het regt ad volorem zonder benadering, nimmer bestaan, dewijl de hoegrootheid der te betalen regten, voor ieder geval, geheel aan de zienswijze en de willekeur van den tolambtenaar wordt overgelaten. De wet schrijft bij voorbeeld als belasting 6 pCt. van de waarde voor; maar die is zeer relatief, en kan willekeurig verhoogd of verlaagd worden, geheel naar de zienswijze van de tol-administratie. In het ontwerptarief, gelijk reeds is aangemerkt, wordt wel is waar van een uit te geven

prijscourant gesproken, welke de waarde zal aanduiden, waarnaar de regten zullen geheven worden. Maar evenmin als zulk een prijs-courant, in verband met art. 15 van het reglement van 1818 (*Staatsblad* n°. 56), is tot stand kunnen komen, zal deze ook thans worden gemaakt. Gesteld echter dat, niettegenstaande het onmogelijke, het gouvernement werkelijk een prijscourant mogt uitgeven, dan zal deze niet anders kunnen aanduiden, dan die goederen, welke sinds jaren voorkomen in de prijs-couranten, die door de handels-vereenigingen maandelijks worden uitgegeven en die voor enkele artikelen reeds tot maatstaf bij de tol-administratie hebben gediend. Maar de groote verscheidenheid van artikelen, welke voor eene prijs-notering niet vatbaar zijn, kan nimmer door of van wege den gouverneur-generaal daarin vermeld worden, in dien zin, dat zij als leidraad kan strekken voor den handel en bij gevolg ook voor de tol-administratie.

In deze verhandeling heb ik zoo beknopt mogelijk trachten aan te toonen:

1°. dat de heffing van tolregten volgens de tegenwoordige tarieven op Java, gegrond op het beginsel van ad valorem zonder toepassing van het regt van benadering, aan hoogst willekeurige uitvoering wordt prijs gegeven.

2°. dat de grondslag van heffing der regten, bij de ontwerp-tarieven van 1858, evenmin aan het doel kon beantwoorden, omdat daarbij het stelsel van ad valorem zonder regt van benadering werd behouden; en daarbij de hoeveelheid der te betalen regten geheel afhankelijk werd gesteld van de zienswijze van den handel zelven, dewijl de waarde-bepaling geheel aan den handel ondergeschikt bleef.

3°. dat het beginsel van heffing, in de thans in behandeling zijnde tarieven, evenmin als in de voorgaande, op rationele wijze uitvoerbaar is te achten, en daarbij hoegenaamd geen slagboom wordt gesteld tegen de willekeurige opdrijving van waarde, dus ook opdrijving der hoegrootheid van de te heffen tolregten.

Gelijk in vele zaken zal men mij ook in dit geval kunnen tegenwerpen: „la critique est aisée, mais l'art est difficile." Het volmaakte is, vooral in zaken van belastingen, nimmer te bereiken, en kan geacht worden onder dezelfde oplossingen, als die van het perpetuum mobile, te behooren. Maar tusschen het volmaakte en het streven naar beter bestaat nog een zeer groot verschil. Men behoeft slechts het oog te vestigen op hetgeen andere handelsrijken, en speciaal het „Zoll-verein", in tol-hervormingen met onvermoeiden ijver tot stand hebben weten te brengen. Die weg is voor ons ook geopend en bereids gebaand. Men heeft daarvan slechts het goede te verzamelen en geschikt te maken voor onze Indische bezittingen.

Bijaldien aan meer artikelen geheele vrijdom van regten werd toegekend, waarvan het bedrag toch tot stijving van de schatkist weinig bijdraagt, en men dit verlies terugbragt op andere artikelen, zoo als in Engeland met gunstig gevolg steeds wordt voortgezet, zou een tarief voor onze koloniën, gegrond op drie verschillende beginselen, met gunstig gevolg kunnen worden zamengesteld, als:

1°. Het specifiek-stelsel, toe te passen op alle goederen, welke eenigzins

geacht kunnen worden voor regten op getal, gewigt of afmeting vatbaar te zijn.

2°. Van alle goederen, waarvoor bij den handelstand monsters bestaan, de heffing volgens het beginsel van ad valorem, zonder toepassing van benadering.

3°. Wat niet gevoegelijk volgens getal, gewigt of afmeting kan geschieden, en waarvan geen standmonsters bij den handel bekend zijn, gelijk modewaren, meubelen enz., volgens het beginsel van ad valorem met toekenning van het regt van benadering; doch het laatste niet dan met een behoorlijke avans, en wel in verband tot de redelijke winsten, welke gemiddeld door den handel op Java algemeen genoten worden; zoo dat, bij geval van willekeurige benadering van werkelijk zuiver aangegeven waarde, de belanghebbende voor geen geldelijk verlies te duchten heeft.

Ik sluit met de woorden van den verdienstelijken ekonomist MOLONON: „Abolir autant que possible les droits ad valorem, qui compliquent la „perception des droits et la rendent *arbitraire*."

December 1861. *Een tollenaar.*

De direktie van openbare werken op Java.

Tegen de benoeming van den heer G. H. UHLENBECK zijn nog al eenige bedenkingen aangevoerd. Is het te verwonderen? Men zal niet ligt een Minister van Koloniën vinden, wiens optreden door allen zonder onderscheid wordt toegejuicht. Over die bedenkingen, als zoodanig, hebben wij dus niets te zeggen. Alleen de uitkomst zal moeten leeren, of men zich in hem heeft vergist.

Maar er worden eenige argumenten aangevoerd, om dat ongunstig oordeel te staven, ontleend aan de door den heer UHLENBECK afgelegde loopbaan in Indië. En daartegen meenen wij te moeten opkomen. Vooral heeft men het voorzien op hetgeen hij gedaan heeft als direkteur der openbare werken. Dat mogen wij niet onbeantwoord laten.

Men verwondert zich, dat de heer UHLENBECK, „die onder anderen als direkteur der openbare werken nimmer een spoorweg gezien heeft", niet liever een paar jaren wilde uitrusten en zich door aanschouwen bekend maken met de vorderingen der moderne industriële bouwkunde. Men keurt niet alleen de wijze af, waarop hij het departement van openbare werken heeft beheerd, maar ook de werken die hij heeft tot stand gebragt; men noemt hem „den meest onpraktischen hoofd-ambtenaar in Indië"; men beroept zich op het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, waarin in 't vorige jaar een hoogst ongunstig oordeel werd gepubliceerd over den staat der openbare werken in Indië; men geeft toe, dat door den heer UHLENBECK veel is voorgesteld, dat door de regering niet of slechts gedeeltelijk en verminkt werd toegestaan, maar men vraagt, of hij aan deze tegenkanting wel de noodige energie heeft overgesteld; men herinnert, dat onder zijne direktie in acht jaren meer dan tien millioen zijn besteed, maar men beweert, dat in elk daarvoor opgerigt werk het bewijs is te vinden van de praktische ongeschiktheid, die men hem verwijt.

Ziedaar het een en ander uit het zondenregister, dat men voor den nieuwen Minister van Koloniën uit zijne vroegere loopbaan heeft opgemaakt. Laat ons eens onderzoeken, met welk regt?

Men verwijt den heer UHLENBECK in de eerste plaats, dat hij nimmer een spoorweg heeft gezien. Al is dat zoo, dan is het toch voor een wetenschappelijk en kundig man niet moeijelijk geweest, zich door binnen- en buitenlandsche tijdschriften en boeken, geheel op de hoogte te brengen. Hij heeft dat bewezen, want hij was op de hoogte. Men komt door reizen te maken niet altijd tot het aanschouwen en door het aanschouwen niet altijd tot het exekuteren.

Wie leerde den marine-officier GROLL de telegrafie kennen, om als ingenieur de uitvoerder te zijn van de „Charles Ferdinand's lijn"?

Wie leerde de heeren BAIJER en wijlen VREEDE de mechanica en bouwkunde, om zulke voortreffelijke ateliers tot stand te brengen en duizenden werklieden te vormen?

Wie leerde den marine-officier KUIP den scheepsbouw, om direkteur te zijn van het maritiem etablissement te Soerabaja?

Van waar verkregen de suiker-kontraktanten hun kennis, tot verbetering en vermeerdering van hun fabrikaat?

Voldoet niet de heer STIELTJES aan zijne zending, hij die nimmer Java gezien had; daargelaten het verschil in gevoelen nopens de te kiezen rigting tusschen twee lijnen.

Heeft de chef van het mijnwezen zich niet op de hoogte weten te stellen van de mineralogische wetenschappen, die den praktischen mijnbouw vooraf gaan, zonder immer in een laboratorium gestaan te hebben?

Wie leerde sommige leden der regterlijke magt het ambt van resident, zonder immer te voren in kultuur-betrekkingen te zijn geweest?

Hebben ooit de heeren FRANSEN VAN DE PUTTE en VAN LIMBURG BROUWER, gedurende hun verblijf in de dessa's van Bazoeki en Probolingo, datgene geleerd, waarvoor zij nu in Holland in aanmerking zijn gekomen?

En onze Gouverneur's-Generaal dan. Waarom kwamen de heeren SLOET, DUYMAER VAN TWIST, BRUCE en zooveel andere landvoogden, die nimmer te voren Java gezien hadden, niet vooraf naar Indië om de Indische huishouding te leeren? Heeft de Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST — men moge nu denken over den buffel-oorlog met MULTATULI gelijk men wil — niet in alle opzigten voldaan?

En waar zouden wij eindigen, bij de vele permutatiën en kombinatiën der wetenschap, waarvan ieder een greep doet, deze uit zuivere ambitie en voorliefde, gene voor tijdelijk belang? En al die heeren hebben dat niet door reizen, noch door het aanschouwen der vorderingen van de moderne industriëele bouwkunde verkregen.

Veronderstel eens, dat den heer UHLENBECK te regt gebrek aan praktijk werd verweten, zou dit dan aan iets anders, dan aan de tijdsomstandigheden, aan de regering en het gebrekkige personeel en materiëel van den waterstaat, moeten worden toegeschreven?

Tot vóór 1854 had de direkteur der prodrukten en civiele magazijnen den waterstaat, even als de onzigtbare zaagmolens, onder zijn beheer. 't Waren de residenten, geholpen door de kontroleurs, de inlandsche hoofden en de gedweeë bevolking, die de bruggen en wegen van alle civiele lands gebouwen maakten en onderhielden, met wild hout en veel zand als hoofdbestanddeelen. Het destijds bestaande waterstaatskader, georganiseerd bij besluit van 10 Augustus 1844 n°. 4, trad voor belangrijke projecten en adviesen op en bediende het gouvernement, volgens zijn verlangen, met veel papier.

Men organiseerde toen een nieuw kader vastgesteld bij besluit van 20 December 1854, n°. 13, met den heer UHLENBECK aan het hoofd. De regering was bijzonder vrijgevig en gaf voor geheel Nederlandsch Indië een

kader, dat juist voldoende zou geweest zijn voor de hoofdplaatsen der residentiën op Java!

't Sprak van zelf; de heer UHLENBECK, die bovendien het stelsel was toegedaan om niet meer door dwang de bevolking te noodzaken tot den arbeid, wanneer men door voldoende betaling kan verkrijgen wat vereischt wordt, en die, door den heer DE PEREZ gesteund, de leus van *betaalden* arbeid al meer en meer liet zegevieren, kon nu weinig goeds meer doen. Immers de residenten, die elk één of meer waterstaats-beambten in hunne gewesten verkregen, zagen zich verkleind in hunne magt en willekeur over dat gedeelte van hun beheer, 't welk hun allengs geheel zoude ontnomen worden; bovendien werd hun een *duidelijker* verantwoording voorgeschreven van datgene, wat zij administratief nog moesten behouden.

Toen zij nu door dit nieuwe departement, met zijn lastigen en gevaarlijken „vrijen arbeid", weder „een veer uit den staart verloren hadden", bekreunden vele residenten, in den overgangstijd, die door den reaktionairen geest welke nu de regering kenmerkte jaren lang aanhield, zich weinig of in 't geheel niet meer om de waterstaatswerken, al was ook de waterstaat niet bij magte om overal voldoende en aan allen evenvéél hulp te verleenen. Zij bouwden niets meer, want zij zeiden: „dat gaat nu den ingenieur of den opzigter aan; die moet er maar naar kijken; die weet het nu beter dan wij, hoofden van bestuur". Zij lieten het onderhoud varen en deden ter naauwernood voorstellen tot verbetering van datgeen, waaraan gevaar of schade verbonden was; ja, zij sloegen niet zelden een vijandigen toon aan tegen den direkteur van het nieuwe departement *).

Nu was de heer UHLENBECK, gewoon om *zelf* te werken en zijn *eigen* denkbeelden aan te geven, niet zeer gelukkig in het zamenstellen van een voldoend personeel op het hoofdbureau, waar alles, en met eenigen spoed, zou moeten afgedaan worden, zouden de zaken, zooals men dit noemt, „marcheren". Hij had een talentvol ingenieur als chef op het technisch bureau, met nog een ingenieur en een paar opzigters, en op het schrijfbureau een hoofdkommies met een paar kommiezen en klerken. De chef van het 1e. bureau, in plaats van de impulsie te blijven geven tot werken en afdoen, liet al eens, door zucht naar gemak en naar andere bezigheden, op zich wachten, waardoor de overigen mede den goede gang verloren en zijn voorbeeld volgden. De regering was te goed van dat zwak van dien ambtenaar bewust, dan dat „de meest onpraktische hoofdambtenaar in Indië" het haar behoefde te herinneren.

Dat hierdoor bij de direktie vertraging in de afdoening van zaken ontstond, die bovendien niet weinig bevorderd werd door het telkens naar de afdeelingen terugzenden van ingezonden onvoldoende projekten, behoeft geen betoog; bovendien werd er bij het Gouvernement zelf, sedert het vertrek

*) Wie herinnert zich niet de liefelijke benamingen, waarmede de heeren DE PEREZ, DUIJMAER VAN TWIST, VAN HOËVELL en UHLENBECK werden bestempeld en hoe men trachtte de door hen verdedigde beginselen te bespotten?

van de heeren DUIJMAER VAN TWIST en DE WAAL, ook zoo vlug niet meer gewerkt, zoodat, onder het bewind van den onderkoning PAHUD, de residenten, die alle stukken betrekkelijk het bouwdepartement inzonden, somtijds meer dan een jaar moesten wachten, alvorens zij antwoord ontvingen. Mag men nu deze vertragingen aan den heer UHLENBECK wijten? Mogt men zijne zelfopoffering van zich nacht en dag te wijden aan de dienst van den lande; zijne volharding van aan de residenten hunne ingenieurs en opzigters niet te willen ontnemen, ten einde zich zelven op zijn bureau een „far niënte" te bezorgen, — mogt men dit eene handeling willen noemen, die den naam verdient van den meest „onpraktischen hoofdambtenaar in Indië", dan hebben wij daartegen niets in te brengen.

Maar er is méér.

Wij hebben de oorzaak aangetoond, waardoor de waterstaat zoo ten achteren is geraakt. Een bekend scherpschrijver heeft daarover zijn gevoelen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* te kennen gegeven, zonder evenwel de schuld te werpen op den heer UHLENBECK. Integendeel in dat schrijven, in verband met zijne „fragmenten eener correspondentie", is duidelijk de strekking, om *de regering* duchtig de les op te zeggen en den reaktionairen geest van den laatsten tijd ten toon te stellen. En wanneer men zich op het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* beroept, waarom herleest men dan niet het artikel „Havenwerken in Nederlandsch Indië" op bladzijde 208 van dienzelfden jaargang? Daarin is helder en duidelijk uiteengezet, dat aan den goeden wil van de heeren MAARSCHALK en UHLENBECK niet valt te twijfelen, maar dat alles afstuit op bijna onoverkomelijke bezwaren, bezwaren die „met al te veel grond zijn ingebragt".

Een man van zulke vaste beginselen als de heer UHLENBECK zoude geen energie en vasthoudendheid getoond hebben tegenover de regering, bij het telkens te kort doen der begrootingsommen die hij aanvroeg! Ja, thans is 't gemakkelijk zoo iets te zeggen, nu een ander Gouverneur-Generaal de teugels van 't bewind in handen heeft, en de groote reaktie-vlag gestreken is *). Maar toen? 't Is waar — de wereld wordt voor een groot deel door onbeschaamdheid en brutaliteit geregeerd; dikwijls gelukt aan intrigues en vleijerij, aan kruipen en plooijen, 't geen aan vastheid van karakter, talent en bekwaamheid niet te beurt valt. Maar zou men zulke laagheden van den heer UHLENBECK hebben verwacht?

En nu een woord over de uitvoering en de kosten der bouwwerken, gedurende de direktie van dien hoofd-ambtenaar. 't Is voorzeker billijk, dat de ingenieurs van het kader, die deels hunne eigen projekten, deels die der direktie hebben uitgevoerd, ook een deel van den roem of den blaam daarvan inoogsten. Vooral behoort de tegenwoordige direkteur van openbare werken daarin te deelen, die, tijdens hij chef der 4e waterstaatsafdeeling was, niet minder dan de helft van die tien millioen in 7 of 8

*) Er zijn nog wel kleine vlaggen en wimpels van die soort, maar die worden spoedig, door den al meer en meer opkomenden liberalen wind, aan flarden gewaaid.

jaren, grootendeels aan irrigatie- en maritieme bouwwerken, heeft verwerkt. Wij vermeenen alzoo, dat, zoo dáár „elk werk het volledigst bewijs levert van gebrek aan praktische geschiktheid", 't geen men den heer UHLENBECK verwijt, de heer DE BRUIJN en zijne ondergeschikte ingenieurs er mede de schuld van dragen. Maar het tegendeel is waar. Al moest hij zich met gebrekkige materialen behelpen, toch strekken zijn bouwwerken hem tot eer; en die eer behoort dan ook op den heer UHLENBECK, als direkteur der openbare werken, voor een deel over te gaan; hij mag ze zich toeëigenen.

Is het onpraktisch, wanneer de heer UHLENBECK eene ordelijke en naauwgezette administratie hield en dit evenzoo van zijn ondergeschikten vorderde?

Is het onpraktisch, wanneer hij, met het oog op het weinige geld waarover hij te beschikken had, de residenten uit den nood hielp met buitengewone aanvragen voor tijdelijke bouwwerken of voorloopige reparatiën?

Is het onpraktisch, wanneer hij de karrenwegen liet intrekken, om de Javanen te verligten van den zwaren arbeid die hen drukte?

Is het onpraktisch, wanneer hij de regering het nut aanwees eener marmer-ontginning in Kediri en Madioen. 't Is zijne schuld niet, dat zij even spoedig door de regering werd ingetrokken als zij was toegestaan?

Is het onpraktisch, wanneer hij de materialen van den lande, uit 's lands pakhuizen verstrekt, behield, opdat het gereede geld, hem jaarlijks gegund, door aankoop van materialen bij partikulieren niet zou verminderen?

Is het onpraktisch, wanneer hij onhandelbare waterkeeringen aan een stuwdam zoodanig verplaatste, dat zij praktisch konden aangewend worden?

Is het onpraktisch, wanneer hij voorstelde de koffij- en zout-pakhuizen te vermeerderen, opdat de bevolking haar produkt kon binnenbrengen instede van, door de vele palen afstands belemmerd, het liever weg te werpen?

Is het onpraktisch, wanneer hij meer genegen was om bestaande bruggen en wegen die nog jaren duren konden te repareren, liever dan ze roekeloos af te breken of te verleggen, alléén maar om nieuwe en vreemde konstruktiën toe te passen?

En hebben vele gevangenissen niet eene verbetering ondergaan? Weigerde hij subsidiën voor scholen en kerken? Hebben de assistent-residenten en kontroleurs niet betere woningen gekregen? Werden niet adviesen gevraagd aan de besturen, om de regenten naar hun adat nieuwe dalem's te bezorgen? Bevorderde de heer UHLENBECK niet de industrie bij het bouwwezen, door stoomtuigen bij de werken te laten gebruiken, opdat de handenarbeid zou kunnen verminderd worden? Heeft hij immer verzaakt het gevoelen te vragen van deskundigen, in zaken die andere direktiën betroffen? En zoo er bouwwerken tegen zijnen wil zijn opgerigt en de blijken dragen van niet te voldoen, is het dan billijk, dit den heer UHLENBECK te wijten? Zag hij het zelf niet in, en heeft hij het der regering niet herhaaldelijk doen blijken, dat hij zonder geld, zonder deugdelijk materieel en zonder voldoend personeel, niet werken kon naar behooren?

Is het den heer UHLENBECK te wijten, dat van het kader van den wa-

terstaat alhier de groote meerderheid der ingenieurs theoretici zijn en den steun missen van bekwamen practische opzigters, gelijk in Nederland hunne ambtgenooten dit voorregt hebben. De opzigters zijn hier veelal niet anders dan afgerigte matrozen, gepasporteerde militairen en inlandsche kinderen, die geen enkel ambacht kennen. De werkbazen, door den heer UHLENBECK uit Nederland ontboden, zoeken engagementen op fabrieken en elders, zoodra zij zich met volk en taal gemeenzaam hebben gemaakt.

Draagt de heer UHLENBECK de schuld dat er ingenieurs zijn, die geen denkbeeld hebben van bouwen, zich niet weten te verplaatsen op het terrein, en wanneer zij uitvoering moeten geven, 't zij aan zijne of aan hun eigen, door de direktie goedgekeurde of gewijzigde, projekten, geheel onpraktisch te werk gaan? En toch moet de direkteur hen maar afzonderlijk plaatsen, zoodat zij voor *alles* moeten optreden; want het kleine kader laat geen verdeeling van arbeid toe, waardoor de verschillende individuën als specialiteiten te werk konden gesteld worden. Er zijn er, die zelfs, in al wat zij vervaardigen, zondigen tegen aesthetika en konstruktie-leer, iets dat de ingenieurs door studie en eigen opmerking behooren te kennen, alvorens zij als exekutanten optreden. Wanneer zij zich dan daarbij nog moeten behelpen met slechte materialen, die wegens gebrek aan partiele resistentie tot het zoeken van dien wederstand in de massa noodzaken, dan is het niet te verwonderen, dat men van zulke ingenieurs zulke bouwwerken ziet! Het moet voorzeker aan mannen als BEIJERINCK en UHLENBECK, met zooveel schoonheidsgevoel, gelukkigen aanleg voor de schoone bouwkunst en grondige kennis harer geschiedenis, al zeer onaangenaam geweest zijn, toen zij zulke gewrochten onder de oogen kregen van hen, die zich naar hun naam noemden.

Worden nu zulke ingenieurs nog daarenboven teleurgesteld in het verkrijgen van geroutineerde ambachtslieden en gewillige koeli's van 30 duiten daags, zonder dat zij zelven de eersten kunnen vormen en hooger daggeld durven geven aan hen, die het verdienen; dan is voorzeker het langzamer en duurder werken niet te verwonderen, evenmin als dat dit later aanleiding geeft tot het indienen van suppletoire begrootingen, iets waarop de direkteur niet gerekend had, toen hij de projekt-begrootingen verifieerde. Nu moet hij zich dit maar weêr laten welgevallen en het bij de regering *zóó* weten te vergoêlijken, dat hij den afdeelings-chef niet kompromitteert en het geld verkrijgt, om die bouwwerken te voltooijen. Voeg nu hierbij, dat die ingenieurs wel eens ook op hunne beurt van die zoogenaamde „gladde opzigters" onder zich geplaatst krijgen — altijd op afgezonderde plaatsen en met afzonderlijke administratie, — die zoo bijzonder de kunst verstaan, om op de eeuwigheid te leenen en te sparen, 't geen zij gemakkelijk doen kunnen, daar hunne weeklijsten nimmer den stand van het werk en de gemaakte vorderingen aangeven — dan laat het zich vrij wel verklaren, hoe voor sommige bouwwerken van den waterstaat 2, 3, 4 en meer suppletoire begrootingen noodig zijn geweest. Men ziet zulke „gladde opzigters" dan ook huizen bouwen, huizen koopen, met equipage rijden, wissels nemen

van duizenden guldens, kinderen in Europa laten *studeren*, reizen ondernemen — alles van een traktement van 135 tot 250 gulden 's maands, minus de huishuur en de procenten voor het pensioen-fonds!

Nu spreken wij nog niet eens van ingenieurs, die besluiteloos zijn — doorgaans een gevolg van zwakheid of langdurige ondergeschiktheid; noch van hen, die de takt missen, om zich met het hoofd van 't gewestelijk bestuur te verstaan, zonder dat zij zich behoeven te vernederen door hem het werk in handen te geven; noch van hen, die de opzigters uit de inlandsche kinderen en het Javaansche werkvolk niet weten te leiden, zoodat dezen daardoor al spoedig, bij het geringe loon dat zij ontvangen, naar iets beters uitzien, ten nadeele van eenen geregelden voortgang der werken en buiten de schuld der direktie; noch van hen, die meer aan de rooigelden en reisdéklaratiën denken, dan aan het eigenlijke doel van rooijen en van inspekteren. En wanneer dan een direkteur, om de bergen van werk af te doen, op zijn bureau moet blijven en geen inspekteurs heeft, om zich te laten vergewissen van den stand van zaken in iedere afdeeling, en zich te laten dienen van berigt op ieder belangrijk voorstel der residenten, — dan kan men begrijpen, met welke moeijelijkheden van alle kanten de heer UHLENBECK heeft te kampen gehad. Hij erkende dan ook de verdiensten van vele ingenieurs, die hem met hulp en talenten ter zijde stonden en aan wier eere wij niets te kort willen doen.

Vóór het vaststellen der laatste reorganisatie van den waterstaat ging de heer UHLENBECK met de oudste ingenieurs van het toen bestaande kader te rade, en vroeg hunne adviesen over de organisatie, onder anderen over het al of niet in het kader opnemen van de zoogenaamde architekten van de genie als ingenieurs, zonder examen. Had men toen meer eendragtig te zamen gewerkt en den heer UHLENBECK naar behooren voorgelicht en later blijven voorlichten, voorzeker zoude deze belangrijke tak der algemeene dienst op dit oogenblik, bij het streven naar uitbreiding van personeel, en welligt ook door beter materiëel, duurzamer werken kunnen leveren. Maar hierin ligt de grootste fout, waarvan de regering zelve de oorzaak is.

Hoeveel nieuwe bruggen worden niet jaarlijks door bandjers weggeslagen! Hoeveel vernieuwde wegen worden er niet jaarlijks vernield of verwoest! Hoeveel nieuwe gebouwen worden niet jaarlijks vernieuwd, die aan onderhoud meer vorderen dan ze aan opbouw gekost hebben! Hoeveel rivieren en waterleidingen worden niet jaarlijks bedorven, alleen door de slechte materialen, die men gebruikt of door gebrek aan geld gebruiken moet! Men zoude eigenlijk het kader niet eerder moeten uitbreiden, voor wanneer de materialen reeds waren opgespoord of verbeterd; want welk solide fabriekant neemt meerdere werklieden op zijn atelier, wanneer hem de deugdelijke grondstoffen en meer volkomen gereedschappen ontbreken om de voorwerpen te vervaardigen?

Nog altijd werken de ambachtslieden bij den waterstaat met zeer weinige en onvolkomen gereedschappen, geheel afgemeten naar het gering vast gestelde daggeld van 35 tot 60 duiten daags. Hoe kunnen zij, ook veelal

zonder eene goede leiding, met die enkele stukken volkomen werk leveren? Is niet goed gereedschap reeds het halve werk? en bevestigt zich dat niet bij de zagers van Soerabaja, wanneer die op taak werken en ontzettend veel en goed zagen?

Nog altijd werkt men met dezelfde soort metselsteenen, die onder den landvoogd KOEN, twee en een halve eeuw geleden, VAN DEN BROEK met zijn matrozen en soldaten bezigden aan het kasteel Batavia, steenen, die destijds vermengd werden met zekere stof, waarvan de bestanddeelen volgens sommigen ook tot projektielen dienden; dat mélange volgt men ook nu nog! In Nederland uitsluitend geschikt bevonden voor binnenmuren, worden deze steenen hier voor allerlei doeleinden, zonder onderscheid of ze aan weêr en wind en zoet en zout water zijn blootgesteld, gebezigd, zoodat de bouwwerken, die er uit opgetrokken worden, al zeer spoedig weder worden vernietigd, en de ruïnen daarvan aan de buitenlandsche ingenieurs als overblijfselen uit den Hindoetijd worden aangewezen. Een blos van schaamte bedekt dan het gezigt van den Nederlandschen waterbouwkundige, bij de gedachte, dat, zoo men natuurlijke steenen, die voor de hand liggen, had aangewend, deze ruïnen prachtige monumenten hadden kunnen zijn, de kosten, de moeite en de inspanning waardig.

Ook hebben wij nog altijd dezelfde zachte en onoogelijke bevloering van pleister of van Bataviasche en Chinesche gebakken tegels, niettegenstaande Java millioenen schats aan graniet en marmer in den grond heeft. Ruw bepleisterde muren, die de fresco-schilders weeren! Plafonds zonder stukadoorwerk, ofschoon Java overvloed heeft van gips, waarvan de Italianen, met een spottend gezigt, langs de straten, ons de monsters der deugdelijkheid laten zien!

Nog altijd wordt er ééne houtsoort gebezigd, hoofdzakelijk om de wille van begunstigden, tot dat die zal zijn uitgeput, bij zoovele rijke en duurzame soorten onder ons bereik in den archipel. Nog altoos werken wij met buitenlandsche verwen, oliën, teer, koper, ijzer en steenkolen, niettegenstaande onze kolonie zelve die grondstoffen bezit, met welker opsporing men zich, meer om de wetenschap dan om de praktische aanwending, jaren lang schijnt onledig te houden.

Wat helpt het, wanneer men van vereenigingen en vergaderingen een warmen dank voor een koude bron ontvangt, zonder dat die bron geëxploiteerd en de oliën ten algemeenen nutte aangewend worden?

Wat geeft het, wanneer de mijn-ingenieur zijn korte verslagen meêdeelt aan het publiek, zoodra hij hier of daar een stuk mineraal vindt of eene boring gedaan heeft, zonder dat te gelijk handen aan 't werk geslagen worden, om op groote schaal te exploiteren en aan de markt te brengen?

Wat helpt het, wanneer men uitbestedingen van publieke bouwwerken voorschrijft en handhaaft, die ten doel hebben tijd en geld voor de schatkist uit te winnen, indien tevens residenten door heerendiensten, regenten door dalem-werk en gedwongen leveringen, en dessa-hoofden door feesten en kampong-werk, den aannemer het werkvolk ontnemen, zoodat hem de levering van zijn werk onmogelijk wordt gemaakt.

Wat baat het, wanneer er een telegraaf wordt opgerigt, maar men die niet voltooit, opdat alle hoofden van bestuur en alle partikulieren er gebruik van maken; zonder nog te spreken van de noodzakelijkheid om een tweede draad te leggen, met alle vertakkingen, bestemd voor 't gebruik van den handel? Thans mogen de partikulieren „uit kassian" tegen hooge betaling er ook gebruik van maken!

Wat helpt het, wanneer men boeken vol schrijft over de papierbereiding en over de grondstoffen die hier aanwezig zijn, maar de partikulieren niet in de gelegenheid stelt om papiermolens op te rigten?

Wat baat het, wanneer een te vroeg ontslapen BLEEKRODE koncessie vraagt, om met stoomwagens op de groote wegen te mogen rijden; maar men, tot onze groote schande, die niet kan verleenen, omdat de bruggen en wegen te zwak en te slecht zijn.

En is ook de voeding, kleeding, huisvesting en beschaving van den inlander niet een pligt, waarover zich de staatszorg behoort uit te strekken?

Maar waarom dan, onder Koninklijke bescherming, een geheele bibliotheek vol geschreven over de visschen, maar de visch-pacht niet ingetrokken? Waarom zout gekocht in nood, zonder tevens langs de kusten gradeer-machines op te rigten? Waarom padi gekocht in nood, zonder tevens voorraadschuren te bouwen? Waarom liefdegiften verzameld bij watersnood, zonder tevens de duizenden Javanen, die in 't water wonen, van steenen dessa's op terpen te voorzien? Waarom policie-reglementen uitgevaardigd, die de reiniging der steden, dessa's en bazar's ten doel hebben, zonder eerst die steden en dessa's en bazar's voor reiniging geschikt te maken? Waarom niet kaaimuren gemetseld, voorzien van trappen en waadplaatsen? Waarom geen trottoirs, met doeltreffende gooten, aangelegd naar een aangenomen rooijing? Waarom geen boomen geplant die schaduw geven, in plaats van koeda-koeda's? Waarom geen lantaarnen geplant, die licht geven, bruggen in ophooging of beweegbare bruggen aangelegd, in 't voordeel der praauwenvaart? Waarom niet ijzeren bazar-loodsen opgerigt, omgeven van stroomend water? Waarom, bij dat alles, de werklieden niet van alle gedwongen diensten en leveringen vrijgesteld, de dessa's onderling door binnenwegen verbonden?

Hij, dien men thans met den naam van „de meest onpraktische hoofdambtenaar in Indië" betitelt, heeft een voorbeeld gegeven, hoe men aan de Javanen eene betere toekomst kan verzekeren. Hij heeft vele zonen en neven van de duizenden regenten en rijksgrooten, die wel eens ter gelegener tijd bij de regering konden komen aankloppen, om gehoord te worden, ingeleid in de wetenschap. Onder zijn bestuur zijn Javaansche landmeters en mantri's van den waterstaat gevormd. Hij heeft, door zijne wetenschappelijke kennis, op eene indirekte wijze, bijgedragen tot de opleiding dier jongelingen voor andere vakken bij de andere departementen. Kon hij meer doen? Is het niet de schuld der regering, dat er niet méér gedaan is?

Wanneer zal het Gouvernement in Indië een beteren weg inslaan? Wan-

neer zal het ophouden, koncessiën te weigeren voor nutte ondernemingen? Wanneer zal het alles aan de algemeene mededinging prijs geven? Wanneer zal het alle exploitatiën in handen van partikulieren stellen, die toch onbetwistbaar de schatkist en het moederland vrij wat méér voordeel kunnen bezorgen, dan de regering zelve met hare ambtenaren? Heeft het praktisch Engeland zijne grootheid en magt niet grootendeels aan het volk zelf en aan de exploitatiën van ijzer en steenkolen te danken? Maar ondanks zulk een schitterend voorbeeld en de groote revolutiën, door de ijzerkonstruktiën allerwege te weeg gebragt, zitten wij hier, met de grondstoffen voor onzen neus, jaar in jaar uit, eeuw in eeuw uit, op dezelfde gebrekkige wijze te knoeijen en niet weinig geld te vermorsen!

Die onpraktische geest bezielt niet den heer UHLENBECK, maar bezielde de regering, toen hij aan 't hoofd der openbare werken stond. Zij scheen meer waarde te hechten aan iemand, die een sierlijken brief schrijft — bij voorbeeld in den sekretarie-stijl of in den stijl, die alle verzoeken van de hand wijst, — dan aan iemand, die iets opspoort of tot stand brengt in 't publiek belang. Zij scheen het gebrek aan eenheid, zoo noodlottig voor alle ontwikkeling, niet in te zien, dat ook nu nog bij de verschillende departementen blijft bestaan. Wat de een opbouwt, breekt de ander af. Waar de een middelen van gemeenschap voorstaat, tot ontwikkeling eener landstreek, daar wordt door den ander bevolen die middelen te vernietigen; Waar de een uitbesteedt, blijft de ander achter, ten einde het liever aan dezen of genen te „gunnen". Waar de een zich bedient van vrije menschen, met loon naar werken, laat de ander hen gedwongen arbeiden, op een zeer gering daggeld *). Waar de een anciënniteit, bekwaamheden, examen, gewoon traktement en „plaatsrouleren" voorstaat, blijft de ander zich houden aan onbekwaamheid, geen examen, hooge traktementen en de mooiste plaatsing naar willekeur. 't Is of iedere direktie aan een afzonderlijk rijk toebehoort, en men elkander door jalousie en eigendunk moet beoorloogen; slechts in één opzigt is men het met elkander eens, dat is: die de meeste brieven of nommers in 't jaar heeft geschreven, heeft het 't drukst en is de meest verdienstelijke!

Ook schijnt het Gouvernement de erfelijke fout van vele residenten niet in te zien, dat zij zich altijd zoo in het centrum hunner residentiën bewegen, als of de omtrek der grenzen niet tot hun gebied behoorde. Dáár moesten zij zich eens wegen banen; dáár moesten zij zich meer bevinden; dáár moesten eens de inspekteurs doordringen; dáár moest de Gouverneur-Generaal zelf eens onverwachts een bezoek kunnen brengen, — dan zou de landvoogd eene verwaarloozing zien, in den hoogsten graad, van bevolking, van kultuur, van bruggen en wegen, van bosschen, van waterleidingen;

*) In één en hetzelfde distrikt eener residentie om de Oost moest, in 1859, een kontroleur de bevolking te gelijker tijd laten werken met vrijen arbeid, met gedwongen arbeid, en op taak, om de voorschriften van de direktiën van den waterstaat, van de kultures en van de produkten en civiele magazijnen te kunnen opvolgen. Men kan begrijpen, hoe de Javaan daarmede den draak stak.

van rivieren, van boschrijk gebergte en van vruchtbare dalen. Hoeveel menschen leven daar van moord en roof, of sterven er aan besmettelijke ziekten! hoeveel honderde bouws sawah's liggen dáár, verlaten van dessa's en bewoners! hoeveel voetpaden en binnenwegen zijn dáár in onbruik geraakt, zonder dat men er een spoor van bruggen vindt! hoeveel duizende boomen liggen dáár in de bosschen te verrotten! hoeveel waterleidingen en bovenrivieren worden dáár willekeurig verlegd en verstopt! hoeveel vruchtbare landstreken liggen dáár geïnundeerd! Dat alles gaat elke beschrijving te boven en doet den reiziger met weemoed staren op zulke dreven onder het Nederlandsch gezag! Waarom daar niet meer ambtenaren geplaatst en gronden afgestaan aan partikulieren? Dan zal eindelijk de Java-medaille, met het regerings-opschrift „verdeel en heersch" en „palm in", ook hare keerzijde laten lezen, met de woorden van het Nederlandsche volk: „brengt voort, ontwikkelt, wordt beschaafd en leeft door energie en kapitaal"!

Nu de tijd dáár is, om, onder het bestuur van een liberaal en schrander Gouvernement, spoorwegen aan te leggen, zal men het exploiteren niet langer kunnen tegengaan. Men zal nu althans aan de spoorwegen wel solide moeten bouwen, om ongelukken te voorkomen, die de spoortreinen over bruggen en viaducs, door tunnels en op hellingen zouden kunnen treffen. Men zal nu wel alle beletselen tegen de ontwikkeling der nijverheid en der algemeene mededinging moeten wegnemen. Men zal nu wel ruimer fondsen, beter materieel en meer personeel moeten verstrekken, want waar bij spoorwegen een begin is, daar kan het einde niet achterwege blijven.

En wanneer dan die wegen eenmaal zullen zijn gelegd en de reaktionaire vlaggetjes en wimpels, „bon gré mal gré", deelnemen aan de feestviering der inwijding, en de waterstaat en genie en partikuliere nijverheid en landbouw zooveel nieuwe bronnen zullen verkregen hebben, waarnaar zij, zoowel als de handel, jaren lang hunkerend uitzien, — dan zal men „den meest onpraktischen hoofdambtenaar in Indië" als Minister van Koloniën een eerzuil stichten voor de grootste weldaad, die immer aan Java is bewezen.

JAVA
April 1862.

LAMBDA.

Over den toestand van Soerakarta.

(*Fragment van een brief.*)

Men biedt ons het volgende fragment van een brief uit Soerakarta ter plaatsing aan. Wij voldoen aan dat verzoek. Maar wij willen door de opname in geenen deele te kennen geven, dat wij 't met den briefschrijver in alle opzigten eens zijn. De feiten, die hij berigt, laten wij geheel ter zijner verantwoording. En wat zijne beschouwingen betreft, veel is er dat zeker door iedereen zal worden toegejuicht; maar aan den anderen kant levert de toestand van de vorstenlanden, als een gevolg van de landverhuringen, eigenaardige moeijelijkheden en hindernissen op, die niet zoo gemakkelijk zijn uit den weg te ruimen.

Dit schijnt ons onbetwistbaar. In de verhouding der inlandsche ambtenaren en beambten tot de landhuurders en 't Gouvernement behoort eene wijziging te komen. Die tweeslachtigheid, waardoor hoofden bevelen van den resident en tevens van de landhuurders ontvangen, kan niet anders dan tot allerlei botsingen aanleiding geven. Er moet onderscheid gemaakt worden tusschen hoofden, die van Gouvernementswege worden aangesteld, en hoofden, die alleen voor de belangen van 't bedrijf van den landhuurder door dezen worden benoemd, en met de zaken van 't eigenlijke bestuur niets te maken hebben.

Dat overigens de politie in een allernoodlottigsten toestand verkeert, wordt ons van vele kanten verzekerd. 't Is de eerste pligt der regering hierin te voorzien. Moet men het in partikulieren niet verschoonen, dat zij tot wederregtelijke handelingen hun toevlugt nemen, wanneer deze moeten dienen, om hunne personen en goederen te beschermen in een land, waar de overheid dien duren pligt verwaarloost? Veiligheid van personen en goederen is de grondslag van ontwikkeling en vooruitgang, van bloei en welvaart, in elke maatschappij; en eene regering, die zich niet beijvert, om deze eerste voorwaarde van alle maatschappelijke orde, aan de ingezetenen te verzekeren, verzaakt niet alleen hare roeping maar vernietigt de hoofdreden van haar bestaan.

. . . . . . Het berigt, in het *Bataviaasch Handelsblad* van 11 December 1861 nº. 99 medegedeeld, omtrent het vervolgen van eenige landhuurders te Soerakarta, is maar al te waar. Zij zijn te Solo algemeen bekend; namen doen hier niet af. Wat de overtreding van elk hunner in 't bijzonder mag zijn, weet ik niet; maar daar de zaak in handen van den officier van justitie te Samarang is gesteld, zal dit later uit hun vonnis wel blijken.

Vraagt gij mij echter, wat hiervan eigenlijk de aanleidende oorzaak kan genoemd worden, dan kan ik u geene andere opgeven, dan dezelfde, welke wij reeds meermalen op Java hebben zien werken.

Er wordt hier nu een kruistogt tegen de landhuurders geopend, gelijk die in Rembang en Cheribon tegen de fabriekanten heeft gewoed.

't Is mogelijk, dat door deze vervolgingen aan het Gouvernement en het publiek een hoog denkbeeld wordt gegeven van de energie, de waakzaamheid en de strenge onpartijdigheid, in het behartigen van de belangen van land en volk, die het bestuur alhier kenmerkt. Wat een goede politie! wat rustelooze ijver in het beschermen van het arme Javaansche volk! zult gij al ligt denken. Maar wanneer gij wist, wat hier de politie eigenlijk beteekent; wanneer ik u verzekerde dat, niettegenstaande een minister van koloniën in de Kamer durft verklaren: „dat de politie in de vorstenlanden goed is", zij mogelijk nergens ter wereld slechter is; wanneer gij in de details daarmede bekend waart, zoo als wij dat zijn; — dan voorzeker, zoudt gij u niet, gelijk het onkundige publiek, zand in de oogen laten strooijen. 't Zij daartoe voldoende, dat ik u met de omstandigheden bekend maak van 't geen er eigenlijk gebeurd is.

Eenige landhuurders hebben (naar mijn oordeel wederregtelijk en hun waar belang vergetende), maar daartoe door de ellendige politie gebragt, blokken op hunne landen ingerigt, waarin dieven en opligters nu en dan worden gesloten. Wel beschouwd, is die handelwijze zeker niet goed te keuren en verdient zij tegengegaan te worden. Maar wat zullen landhuurders doen, die eene bevolking van 1000 tot 2000 man onder zich hebben, welke in zulk een toestand verkeert, als onder eene zwakke, besluitelooze en werkelooze politie van zelf moet ontstaan? Wat zullen zij doen om veiligheid en orde onder hunne ingezetenen te bewaren? Hun blijft waarlijk geen ander middel over, dan hun eigen regter te zijn, want bij de politie vinden zij ondersteuning noch hulp *).

Gij denkt misschien, dat deze omstandigheden eerst in den laatsten tijd zijn ontstaan, dat de gepleegde overtredingen van de landhuurders eene nieuwigheid zijn, en dat de vervolging dus zeer natuurlijk is. Maar gij bedriegt u. Den onverschoonbaren toestand der inlandsche politie ken ik reeds lang, zelfs reeds onder het aartsvaderlijk bestuur van den vorigen resident. Wij hoopten ook in dat opzigt onder het nieuwe bestuur van zijnen opvolger ten minste iets te winnen. Maar hoe wij ons hierin bedrogen hebben! 't Is niets beter geworden. En na drie jaren op die wijze bestuurd te hebben en de politie in statu quo gelaten te hebben, begint nu eene vervolging tegen handelingen, die altoos gepleegd zijn, zoo lang de politie zoo slecht is geweest!

---

*) Volgens de Javaansche wetten is de straf met het blok, door huurders toe te passen, verboden, en daarop eene boete gesteld van vijf reaal. Aangezien nu de Europesche huurder in de regten treedt van den eigenaar of den Javaanschen huurder, zou de vraag kunnen rijzen: of de raad van justitie hier wel regt van kennisneming heeft? en of de beschuldigde landhuurders niet voor den residentie-raad behooren te verschijnen, en, daar schuldig bevonden, tot eene boete van 5 realen behooren veroordeeld te worden.

Ook in andere opzigten blijft nog vrij wat te wenschen over. Zoo was het verbod, in der tijd uitgevaardigd, om handwerken van de Javanen te Beton te koopen, juist op een tijdstip, dat, door de nieuwe landverhuur, eene groote behoefte aan de oprigting van nieuwe établissementen bestond — dat verbod was voorzeker geen bewijs van belangstelling in partikuliere ondernemingen. Daarop volgde de lastige, omslagtige, moeijelijke en kostbare wijze, waarop wij ons houtwerken zouden kunnen aanschaffen, door ze zelf te laten kappen en transporteren uit de maagdelijke bosschen, welke het Gouvernement, krachtens verbindtenissen met de keizers van Solo, zich toegeeigend heeft, zonder daarvoor de minste zorg en kosten en geen opzigt hoegenaamd gehad te hebben *). In het aanhouden en konfiskeren van houtwerken van landhuurders, omdat de toegestane hoeveelheid balken niet juist de opgegeven dimensien bezaten, of het hout juist niet afkomstig was van de plaats, waar de aankap vergund werd — daarin zag men ook niet veel welwillendheid. Toen hadden wij de gehouden vendutiën van houtwerken te Beton. Daar wordt middelmatig, dikwijls slecht, hout 90 of 100 pCt. boven Gouvernements tariefsprijs verkocht, zoo 't heet ten gerieve van de landhuurders, praauwenmakers en den kleinen man. De laatste, die van de bosschen als Gouvernements eigendom nooit iets gehoord had, kon vroeger zoo veel hout bekomen, als hij voor zijne industrie of behoefte noodig had. Daarmede is het nu gedaan. Door de wijze, waarop in dezen gehandeld wordt, is het niet meer een gerief voor de industrie, maar drijft het Gouvernement, van zijn regt gebruik makende, eenen zeer winstgevenden handel met het hout, dat het noch geplant, noch verzorgd en bewaakt, noch bekostigd heeft. Dit is natuurlijk zeer tegen den zin van groote en kleine Javanen, die het regt, dat het Gouvernement op hunne bosschen zich toeëigent, maar niet kunnen vatten, en de handelwijze daarom onbillijk vinden.

De winst, want kosten heeft het Gouvernement niet, moet natuurlijk strekken tot stijving van het batig slot; anderen zeggen om ons spoorwegen te bezorgen; in dit laatste geval zou men althans op Java er nog iets voor terug erlangen.

Te betreuren is het ook, dat het bestuur zich onttrekt aan alle bemoeijenis met en onderzoek naar de verschillende kwesties en geschillen, tusschen landhuurders, uit de huur van hunne ingehuurde gronden voortspruitende, waarin de scheidsregterlijke uitspraak van het bestuur gevraagd wordt. Daardoor zou veel goeds worden gesticht, en 't is ons landhuurders bovendien door den Gouverneur-Generaal PAHUD, bij besluit van 7 October 1858 no. 11, tijdens de zoogenaamde bescherming, toegezegd; en wat wel het meeste zegt, het is in het reglement op den landverhuur voorgeschreven.

Ook op menige uitgevaardigde cirkulaire kan worden gewezen. Waarin

---

*) Dergelijke verbindtenis schijnt niet ten opzigte van de bosschen der Mangkoe-Negorosche landen te bestaan, aangezien daar vrijelijk aangekapt wordt.

bevordering en bescherming van landbouw en nijverheid te vergeefs worden gezocht. Zoo herinner ik de cirkulaire van 1 Maart 1861 nº. 133, waarbij eigendunkelijk zekere heerendiensten gereklameerd worden, nadat reeds vele huurkontrakten gesloten en bekrachtigd waren, zonder dat daarvan gesproken was; 't is de cirkulaire, die men hier genoemd heeft: „doedoek-loempoer", 't welk in 't Nederduitsch zeer goed zou kunnen vertaald worden door „mosterd na den maaltijd". Zoo herinner ik almede de cirkulaire betrekkelijk het ontslaan van bêkels. Mij dunkt, als men zich voor oogen had gesteld, wat eigenlijk een bêkel in de Vorstenlanden is, zou men haar nooit hebben geschreven. In die cirkulaire toch wordt ons verboden, zonder goedkeuring en voorkennis van het bestuur, bêkels te ontslaan, daar zij als politie-dienaren worden beschouwd; en toch zijn zij in werkelijkheid niets anders dan gemagtigden of plaatsvervangers van de eigenaren of van de huurders, in wier plaats de Europesche huurder, bij de overname der dessa, getreden is. De bêkels zijn hier niet, gelijk in de Gouvernementslanden, door de bevolking gekozen, en zij hebben evenmin eene aanstelling („piagem") van de politie; zij zijn eenvoudig huurders, heele- of halve- pacht-opbrengers. In Djokjokarta heeft men dit beter begrepen, gelijk dan ook alles dáár beter en meer rationeel geschiedt, omdat het bestuur daar een beter inzigt in inlandsche zaken schijnt te hebben. Daar behoeft de Europesche huurder slechts kennis van het ontslag van een bêkel aan het bestuur te geven, want daar gaat men van de juiste veronderstelling uit, dat het niet in het belang der landhuurders is, bêkels of menschen te verliezen, wanneer geene overwegende redenen hen daartoe bewegen.

Het was een uitmuntend denkbeeld, om van het Gouvernement een assistent-resident te vragen, ten einde voor de politie te zorgen; als er maar niet uit voortvloeit, dat tevens de landhuurders worden bemoeijelijkt. Als daarvan 't gevolg werd, dat de politie op beteren voet werd geschoeid, zou men er dankbaar voor moeten wezen. Maar sommigen vreezen, dat die ambtenaar al ligt gebruikt zou worden, om de jonge, tegenstribbelende, turbulente en oppositie voerende landhuurders (in onderscheiding van de oude Solo-gasten, „het jonge Solo" genoemd) te bewaken en in toom te houden. Dat zou maar nieuwe verwikkelingen veroorzaken en toch niet baten, want dat „jonge Solo" is zich van zijne regten als vrije Nederlanders bewust. Zij willen maar niet gevoelen noch bedenken, dat zij niet in Californie zijn, noch dat op Java, en vooral te Solo, het stelsel van oud en jong Venetie heerschende is; zóó zelfs dat zij in hunne societeit, waarvan de resident beschermheer is, of in den schouwburg hunne gedachten onderling luide durven uiten, al zijn die ook dikwijls niet zeer vleijend voor sommige hooggeplaatsten. Zij vreezen volstrekt niet, al is er ook alle kans, dat hun zulke vrije woorden ingepeperd worden.

't Is voorzeker geen bijzonder aangenaam „baantje" voor dien nieuwen ambtenaar, wanneer hij verpligt wordt eene soort van inkwisitie bij de bevolking en de hoofden in te stellen naar het gedrag, het karakter en wat niet

al van de landhuurders; en dat hij het oor moet leenen aan verschillende dwaze, niets om het lijf hebbende klagten van bêkels, pachters enz., ten einde daaraan „rigoureus" (de gebruikelijke officiële term) gevolg te geven.

Hoogst zonderling, om geen ander woord te gebruiken, waren ook de vragen in de cirkulaire van 20 Augustus 1861 no. 2938. Zij waren van geheel partikulieren aard, onnoodig en doelloos. Zij grepen diep in de bijzondere belangen en aangelegenheden van de landhuurders. Waren de landhuurders verzekerd van de bevordering en bescherming hunner belangen door hen, die deze impertinente vragen doen, zij zouden ze toch welwillend beantwoorden; zij zouden gaarne die inlichtingen verstrekken, welke het bestuur noodig zou achten te ontvangen. Nu echter moeten die vragen dienen tot meerdere bemoeijenis, meerdere tegenwerking en nieuwe inkwisitie. Wij vreezen dus, dat men, of geene, of slechts verkeerde en onware antwoorden zal bekomen. Men zal met gelijke munt betalen.

Daar noem ik het woord „munt". Dat doet mij denken aan den toestand van de munt in de Vorstenlanden. De oude koperen duiten en „kobangs" zijn er meer gewild en vrij wat meer gangbaar, dan de nieuwe centen. Men zou hier bijna denken, dat er in Indië nog in 't geheel geen nieuwe pasmunt is en alles bij 't oude is gebleven.

Zoo heb ik u 't een en ander verteld. Gij ziet wel, dat wij ons nog niet kunnen beroemen in de gouden eeuw te leven. 't Land is een paradijs; de bevolking is goed; alle gegevens zijn aanwezig, om de produktie van deze gewesten in korten tijd te verdubbelen; maar wij stuiten op twee woorden: spoorwegen en een goed bestuur......

Zoo ver het fragment van den brief, wat dit laatste punt betreft, rekenen wij het nuttig, hier nog eenige woorden bij te voegen.

Indien ergens op Java spoorwegen eene levensvraag zijn, dan is het voorzeker in de vorstenlanden. Het eenige wat daar ontbreekt, om de produktie tot eene ongekende hoogte op te voeren, zijn betere middelen van vervoer. Maar ook zonder die middelen, zijn al de gegevens voor grenzenlooze ontwikkeling, die men er heeft, te vergeefs.

't Verheugt ons daarom, dat een plan, tot het leggen van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden, gereed is. 't Is zoo verre gevorderd, dat eene aanvrage om koncessie van partikulieren, op voor den staat voordeelige voorwaarden, sedert geruimen tijd bij het Gouvernement is ingekomen. Waarom wordt daarop geene beslissing genomen? Naar men verhaalt, zijn alle autoriteiten er gunstig voor gestemd. Van waar dan die vertraging?

Overigens herhalen wij, dat wij in de punten van beklag van den geëerden inzender van bovenstaanden brief tegen het bestuur van Soerkarta geen partij trekken. Vóór wij veroordeelen, wenschen wij het „audi et alteram partem" te beoefenen. Maar daarom juist rekenen wij het nuttig, dat aan de klagten publiciteit worde gegeven. Daardoor wordt de gele-

genheid aangeboden, om te onderzoeken, en als er werkelijk reden tot ontevredenheid bestaat, die weg te nemen.

Wat de houtbosschen betreft, gelooven wij dat eene regeling, zoo van toezigt als exploitatie, niet alleen in de Vorstenlanden maar overal elders op Java eene dringende noodzakelijkheid is geworden. Al was dat toezigt en die exploitatie tot dusverre voldoende geregeld ('t geen wij ontkennen), ook dan nog zou eene herziening en hervorming vereischt worden, nu de behoeften, door partikuliere ondernemingen, dagelijks toenemen.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier, door W. A. VAN REES. Met platen. Twee deelen. 's Gravenhage, M. J. VISSER, en Leijden, firma VAN DEN HEUVELL en VAN SANTEN, (1862).

De geschriften van den heer VAN REES werden sedert eenige jaren met genoegen ontvangen. Wars van de strijdvragen van den dag, verdiept hij zich niet in politieke beschouwingen, maar heeft hij menige bladzijde van de geschiedrollen van ons voortreffelijk Indisch leger opgeslagen, menig heldenfeit, dat welligt aan het moederland onbekend gebleven zou zijn, op prijs doen stellen. En vooral heeft hij de minder schitterende zijde van het krijgsmansleven doen uitkomen, namelijk de ijzeren volharding, de zelfopoffering en het taai geduld, dat legerhoofden en manschappen in onze koloniën onderscheidt, en waarvan zij dikwijls, tot het voorkomen of dempen van onlusten, nog meer blijken moeten geven dan van persoonlijken moed en kracht. VAN REES heeft in „Montrado", „de krijgsbedrijven van ons leger in 1850 in Redjang", en zoovele geschriften meer, bijgedragen, om ons Indisch leger beter te doen kennen en waarderen, en ons menigen blik doen werpen op den toestand van verschillende deelen van onze heerschappij in het Oosten. Met smaak en vol afwisseling geschreven, stellen zijne werken land en volk en handelende personen ons levendig voor oogen. Men ziet het prachtige Insulinde en woont daar de gebeurtenissen bij.

Het geschrift, dat ons thans de pen doet opnemen, bevat de lotgevallen van een jong officier, van 't oogenblik, dat hij, kersversch van de akademie komende, aan boord van 't schip gaat, dat hem naar Java overbrengt, tot dat hij de moeijelijkste tijdperken doorloopen heeft en tot hooger rangen opklimt. ROBERT is een krijgsman, die zijn stand vurig lief heeft. Hij heeft echter ditmaal den degen voor de pen verwisseld en schrijft zelf. De heer VAN REES geeft de herinneringen van zijn krijgsmakker slechts uit, en vergenoegt zich met de bescheiden rol, die hem daardoor ten deel valt. Het komt ons voor, dat hij hier en daar echter zijne meer begaafde pen door het werk van den kameraad heeft doen gaan. Daarom stellen wij aan dat geschrift dan ook hoogere eischen, dan wanneer een nieuweling voor het publiek optrad; ofschoon overal ROBERT zelf schijnt te spreken.

ROBERT, aan wien wij ik elk geval dit werk te danken hebben, is de zoon van een officier en gaat zelf in die betrekking naar Indië. Een groot gedeelte van het 1ste deel is gewijd aan de beschrijving der zeereis. Bij

hetgeen hij ons daarvan mededeelt en ook bij latere gelegenheden, verzuimt hij niet te doen uitkomen, dat hij van een tijdvak spreekt, dat twintig jaren is geleden. Toch is veel van hetgeen hij zegt, vol aktualiteit. Al dadelijk had hij gelegenheid ons te doen zien, welk een man wij voor ons hebben.

De kommandant van het detachement suppletie-troepen, heeft vele jaren inlandsche troepen gekommandeerd, en is daardoor minder geschikt, om met de menschen om te gaan, die hij thans naar de kolonien overbrengt. Het was een tijd, toen ons leger in de koloniën alleen door „het uitschot" uit Nederland versterkt werd en toen het krijgsmansleven aldaar nog veel bezwaren had; want hoezeer veel nog altoos verbetering eischt, toch is het niet meer gelijk vroeger, toen, bij ruwe behandeling en lijfstraffen, voor den geringeren man het garnizoensleven nog minder aanlokkelijks had, dan het verblijf aan boord van een transportschip, ja, toen een officier, gelijk ROBERT ons verhaalt, zóó lang, zonder afgelost te worden, op een buitenpost bleef, waar hij afgesneden was van geheel de beschaafde wereld, dat hij menschenschuw werd.

Na ons bekend gemaakt te hebben met het personeel, dat zich aan boord bevindt, werpt hij tevens een blik op het Indische leger in vroegere dagen. Het zwakke karakter van den kommandant veroorzaakte, onder de nieuw aangeworvene soldaten, een muitzieken geest, die door de stoutheid van ROBERT onderdrukt werd, op het oogenblik, toen een allergevaarlijkst oproer aan boord dreigde uit te breken. Het elfde, twaalfde en dertiende hoofdstuk hebben daardoor een romantischen tint gekregen, die ons aangenaam verrast. Vooral is de pen van ROBERT uitstekend gelukkig geslaagd, wanneer zij hier, en ook in het tweede deel, ELISE, eene der vrouwelijke passagiers, schildert. In het algemeen worden de karakters en de personen, in weinige, fiksche trekken, op de uitstekendste wijze teruggegeven. Zoowel aan boord van het schip, als later bij den aanval van het landgoed Kedang Oedik in het Bantamsche, waar ELIZE's vader woont, door een troep muiters, die gelukkig door de aankomst van ROBERT en zijn vriend VAN KRIEGER in hun opzet verhinderd worden, zien wij ELISE op den voorgrond treden.

Het meisje, dat, blijkens eenige zinsneden, later ROBERTS vrouw wordt, is de type van de gezellin, die een officier zich behoort te kiezen. Echt vrouwelijk gevoel, maar tevens kalmte en bedaardheid, besturen al hare handelingen. De tengere gestalte verbergt een hart, dat vreemd is aan overdreven zwakheid en de „wapens", die zoo menige schoone meent noodig te hebben, om op de hoogte van haren tijd of van de mode te zijn, neemt zij nimmer te baat. ELISE is vrouw; maar zielenadel beheerscht de teedere aandoeningen, waaraan zij bloot staat. De pen, die deze liefelijke figuren zoo goed weet te schetsen, moet door achting en diep gevoel bestuurd zijn geweest.

Wij maken intusschen niet alleen kennis met de hoofdpersonen, maar met allen aan boord, en de zeereis met al hare aangenaamheden en min-

der genoegelijke gewaarwordingen is, in ons oog, een der meest uitstekende gedeelten van dit werk. Die reis heeft een einde en ROBERT stapt in Indië aan wal. Het detachement ontscheept en komt in de kaserne van het algemeen depôt. Daar wordt het begroet met het onmenschelijk en legeronteerend schouwspel van een ligchaamstraf, die een der soldaten ondergaat, en 't eerste, wat de nieuwelingen in de ooren klinkt, zijn de woorden: dat zij hieraan een voorbeeld moeten nemen, want dat het hun ook zoo gaan zal. De indruk van zulk eene handelwijze is diep en aller ongelukkigst, want weg zijn nu de droomen, om een nuttig lid der maatschappij te worden en zich te rehabiliteren, door terugkeer op den goeden weg, dien zoo menigeen verlaten had. Verdwenen is voor hen de indruk, dien de belofte op hen gemaakt had, dat men van hun gedrag aan boord aan wal geen woord zou reppen; verdwenen is de illusie omtrent roem en eer bij hen, die zich nu voorstellen, dat zij bij de minste overtreding als een hond zullen afgeranseld worden. Met klem komt ROBERT dan ook op tegen dergelijke behandeling van den krijgsman. Wij zijn het volkomen met hem eens, dat ligchaamstraffen den soldaat vernederen, en dat in Indië, even als hier, de dagen ongelukkig waren, toen stok en zweep den soldaat bedreigden. Gelukkig kan hij daarop laten volgen hetgeen wij op bladz. 114—115 lezen:

„Vooreerst is het geslacht der WILDEBOKS uitgestorven, en al mogten er nog zijliniën of natuurlijke afstammelingen van bestaan, zij worden niet erkend bij de wet, en wagen het niet meer, in hun ruw middeleeuwsch karakter zich op het militaire tooneel te vertoonen. De beschaving, het schoonste sieraad onzer eeuw, is ook in de legers doorgedrongen, en heeft in Indië lompheid, woestheid en hardvochtigheid, door goede vormen, beschaafde manieren en menschelijkheid doen vervangen. Officieren en gegradueerden behoeven niet meer te bulderen en te vloeken, om gehoorzaamd te worden, en de soldaat doet beter zijn pligt dan te voren. Elk militair, onverschillig welken rang hij in het Nederlandsch-Indisch leger bekleedt, gevoelt zijn waarde als mensch en krijgsman, omdat de behandeling, die hij ondergaat, fatsoenlijk is; omdat hij al aanstonds de overtuiging krijgt, dat regtvaardigheid regel is en voorzit bij alle verordeningen. Hij weet, dat op een slecht gedrag strenge tuchtiging volgt; maar hij weet tevens, dat pligtsvervulling gewaardeerd wordt, en dat naauwgezette pligtsbetrachting hem in rang doet opklimmen. Reeds als onder-officier kan hij betrekkingen bekleeden, die hem meer inkomsten bezorgen dan menig officier geniet. Zulke betrekkingen zijn er vele in Indië. Van goeden wil en bekwaamheid hangt het verkrijgen er van af. En wil hij gebruik maken van de gelegenheid, die alom aangeboden wordt, om zich voor het officiers-examen te bekwamen, de epauletten liggen voor hem klaar, om het even of hij Nederlander of genaturaliseerd vreemdeling is.

„Er is veel, zeer veel gedaan, om het lot van den Indischen soldaat te verbeteren, ja om het benijdenswaardig te maken. Bij eene goede, gemakkelijke, ligte kleeding heeft men Indisch nachtgoed gevoegd. Komt de man van eenige dienst in de kazerne terug, hij ontdoet zich van het bestoven en

bezweet pak, neemt een bad, en hult zich in een luchtigen kabaai en nachtbroek. Lust het hem zich door gezellig onderhoud, door eenig spel, door lectuur te vermaken, hij vindt dit in de soldaten-societeit, de helder verlichte kantine, waar ruimschoots gelegenheid is zich te ontspannen. Eere den leger-kommandant, die begrepen heeft, dat de soldaat niet noodeloos ontberingen behoeft te lijden.

De geheele ontvangst in Indië van een nieuw detachement, gelijk die twintig jaren geleden plaats had, was allerongelukkigst. De eerste nacht in de „Mess" is ellendig, en ROBERT komt bij een bataillon te Batavia, waarbij anderen tot straf worden geplaatst, omdat de kommandant, mijnheer BULDERBAST, wegens zijne buitengewone gestrengheid bekend staat. Wat er van de overige manschappen komt, lezen wij in de volgende bladzijden, een zeer karakteristiek hoofdstuk.

„Het aanvullen van een Indisch leger, waarover van tijd tot tijd (als men voor het behoud der kolonie beangst is), nog veel gesproken wordt, is eene gansch andere zaak als het kompleteren van een Europeesch leger. Ontvangt dit laatste honderd of duizend man, een groot of klein aantal soldaten tot aanvulling, zij zullen overal in passen, overal geplaatst kunnen worden; men formeert er een kompagnie of bataillon van, juist zoo als het valt en de behoefte het eischt. Een koloniaal leger evenwel eigent zich niet zoo gemakkelijk tot opname van suppletie-troepen, omdat het uit manschappen van verschillende natiën is zamengesteld, omdat het versnipperd is over een groot gebied, omdat de behoeften talrijk zijn en de voorziening gebrekkig is, omdat het gemis van één man eene groote behoefte kan doen ontstaan, en omdat elke man betrekkelijk veel meer waarde representeert — als de man goed is, wel te verstaan — dan in een Europeesch leger. Wilt gij het bevestigd zien, kom dan bij de monstering van een detachement, dat een paar dagen te voren uit Nederland aangekomen is, en vraag acht dagen later aan den generalen staf waar het gebleven is. In alle rigtingen over de kolonie verspreid, is het verstrooid als kaf voor den wind. Let eens op, hoe veel voorloopige informatiën er reeds door verschillende personen genomen zijn nog vóór de monstering. De detachements-kommandant bezit reeds een staat, die de vroegere ambachten en betrekkingen, de geschiktheid voor een specialen dienst, de talenten (teekenen, muzijk) van ieder man onder zijne bevelen aanwijst. Bataillons-adjudanten loopen zelve naar de depôt-kaserne, om zich te vergewissen, of de flankeur A. den klephoorn, en B. de trombone blaast, beide instrumenten, die men juist in de muzijk mist. De intendance zendt iemand om te onderzoeken, of flankeur C. werkelijk eene goede hand schrijft; de geneeskundige dienst heeft adspirant-apothekers noodig, en wint onder de hand berigten in, of er geen apothekers-jongen onder het detachement schuilt. Flankeur D. is timmerman, E. metselaar en F. slotenmaker; en de sappeurs der 4e kompagnie kunnen er niet buiten. Ieder, naar mate van het belang, dat hij in de zaak stelt, of naar mate de behoefte dringt, maakt nu gebruik van zijn invloed op hooger autoriteiten, om zulke sujetten te verkrijgen, als hij gaarne wenscht.

„Dan komt de militaire kommandant mompelen en vraagt, of iemand iets te reklameren of te verzoeken heeft. De reklames worden maar achterwege gelaten, om met des te meer kans van slagen een verzoek te kunnen doen. De een wenscht bij zijn broeder te Padang te komen; de ander heeft een neef te Samarang; de derde zou gaarne bij de artillerie, en de vierde bij de kavallerie geplaatst worden. Een korporaal verzoekt om te Batavia te mogen blijven, omdat hij dan gelegenheid heeft spoediger sergeant te worden, een sergeant zag zich liefst geplaatst bij een bataillon dat te velde trekt, om spoedig de epauletten te kunnen verdienen.

„Eindelijk houdt de kommanderende generaal eene inspektie, om daarna aan ieder zijn bestemming te geven. Behalve de aanvragen van korpschefs op Batavia zelf; behalve de verzoeken door de manschappen ingediend; behalve de behoeften van alle korpsen en staven over de geheele kolonie, worden somwijlen nog rekwesten van partikulieren in overweging genomen.

„Flankeur G. bij voorbeeld speelt superber viool, en het orkest der Maatschappij van Toonkunst schreit om een eerste viool; zou Z. Exc., die och bekend staat de beoefening der schoone kunsten aan te moedigen, dien flankeur niet op de hoofdplaats willen plaatsen? Spoedig zal men geld trachten in te zamelen om hem een remplaçant te koopen, wanneer het blijken mogt dat hij geschiktheid voor muzijkmeester heeft.

„Een groote weldaad zou Z. Exc. aan de liefhebbers van het tooneel bewijzen, als de korporaal H. te Soerabaja geplaatst werd, waar de liefhebberij-komedie op het punt van ontbinding staat, uit gebrek aan een *premier amoureux*.

„Op die wijze wordt de indeeling van een detachement suppletie-troepen een hoogst ingewikkeld vraagstuk, met evenveel onbekenden als er manschappen zijn; daardoor is de oplossing, waarbij ieder tevreden gesteld wordt, een meesterstuk te noemen, en daardoor verklaart het zich, waarom elk detachement binnen weinige dagen geheel uit zijn verband wordt gerukt."

Robert beschrijft ons nu het Indische leven. De gulle gastvrijheid wordt in ruime mate tegen hem beoefend, maar het geringe traktement van den 2den luitenant laat dikwijls niet toe, gebruik te maken van het genoegen dat de Indische zamenleving oplevert. Hij zelf ziet slechts het doel voor oogen, eer te doen aan zijn stand; maar toch vloeit menige bittere aanmerking uit de pen, over het verschil van behandeling van den Europeschen ambtenaar en den krijgsman, wiens traktement volstrekt niet evenredig is aan de uitgaven, die hij verpligt is zich op eene der hoofdplaatsen te getroosten.

Robert verhaalt ons al de bijzonderheden van den militairen stand. Menige figuur wordt door hem met meesterhand geschetst. Hij werpt een diepen blik in het leven van den soldaat in Indië en doet ons daarvan het aangename, maar voorzeker ook het onaangename gevoelen. Twintig jaren geleden woedde de jenever, natuurlijk nog oneindig meer dan thans, als een pest onder onze troepen; want niets werd gedaan, om de moraliteit van den krijgsman op te wekken en te verhoogen. Intusschen heeft de

officier toch nog menigen aangenamen dag, hetzij onder zijne kameraden, hetzij bij feestelijke gelegenheden, bij voorbeeld op 's Konings verjaardag. Levendig en humoristisch is de karakterschets van de Indische maatschappij en van het leven te Batavia, op de receptie en het feest bij den Gouverneur-Generaal, op laatst bedoelden dag, vooral het bal in de Harmonie. Hier heeft men photografien, ofschoon meestal op de meest luimige wijze voorgesteld. Natuurlijk is ELISE nu en dan op het tooneel. Of de heer ROBERT daarentegen niet een weinig te gestreng is voor de overige dames, laten wij daar; hij beweert, dat zich bijna openlijk de spekulatiegeest vertoont om een goed huwelijk te doen, en dat dientengevolge de hooger geplaatste ambtenaar of de rijke koopman, die weet, dat hij eene begeerde partij is, de schoone sexe niet met die mate van achting te gemoet treedt, welke hij haar verschuldigd is, en daarenboven uit de hoogte nederziet op den minder begunstigden officier, op wiens lot hij zelfs tracht invloed uit te oefenen, wanneer deze hem in den weg treedt. Wij nemen akte, dat hij steeds spreekt van voor twintig jaren geleden!

ROBERT krijgt verlof, en wij zien hem van eene jagt in het Bantamsche gebruik maken, om den heer SELBERG, thans partikulier landhuurder, een bezoek te geven. De aanval op het landgoed, eigenlijk het begin van een opstand, maar waarvan men liefst zoo min mogelijk gerucht wilde maken, wordt met levendigheid beschreven. Dit voorval besluit de tweede afdeeling van het werk.

Wij gaan naar Samarang, werwaarts ROBERT verplaatst wordt, en wij maken nu kennis met nieuwe typen onder civielen en militairen, waarvan kapitein MAILAND, een soldaat van fortuin, eene der aardigste figuren is, die wij aantreffen. Vooral is dit gedeelte van het werk gewijd aan de nadere kennismaking met de zoogenaamde „inlandsche kinderen". Reeds heeft ROBERT ons hier en daar, zoo als op de receptie bij den Gouverneur-Generaal, den „sinjo" van eene niet te gunstige zijde doen kennen. Hier komt hij in meerdere bijzonderheden.

Wij moeten zeggen, dat wij dit gedeelte met genoegen hebben gelezen, maar dat eenige opmerkingen ons toch niet overbodig schijnen, wanneer wij ons op een hooger standpunt plaatsen. Indien wij hier te doen hadden, wij herhalen het, met de eerste pennevrucht van een nieuweling, wij zouden weinig afdingen, op eene poging om de humoristische zijde te verhoogen door een eenigzins scherp gekleurd beeld van de inlandsche kinderen. Maar de heer VAN REES heeft zijn naam voor dit werk geplaatst, en nu vragen wij, of hij wel deed zoo getrouw de herinneringen van zijn vriend te publiceren als het geval is, wanneer wij hem zelfs in een paar hoofdstukken terug zien geven hetgeen de *Warnasari* welligt onder zijn mengelwerk gaf?

ROBERT schrijft met de beste bedoeling en is regt amusant; hij zou zijn werk aan het inlandsch kind in handen willen geven, opdat de karikatuur hem nuttig mogt zijn. Maar wanneer de beschaafde pen van een man als VAN REES, die het Indië van onze dagen kent, zich belast met de uitgave, dan is het niet voldoende aangename lektuur te leveren. Wanneer

men zijne herinneringen van twintig jaren geleden nederschrijft, moet men den maatschappelijken toestand van die dagen in het oog houden, en dan kunnen wij volstrekt niet toegeven, dat de kleurling toen den ladder van het maatschappelijk leven in elke betrekking kon opklimmen, gelijk de Europeaan.

Twintig jaar geleden moesten meerdere gebreken en belagchelijkheden wel eigen zijn aan de kinderen van inlandsche moeders en Europesche vaders, paria's als zij waren van de Europesche maatschappij. Door hunne afkomst waren zij niet in staat, zich met het inlandsche element te vereenigen, waarboven zij zich verheven achtten, en tevens werden zij uit de Europesche zamenleving uitgesloten. Twintig jaren geleden bovenal sprak de „sinjo" een allergebrekkigst Hollandsch; maar was het te verwonderen? want waar was de school, die het hem beter kon leeren? Men vergete toch niet, dat onderwijs en opvoeding den mensch vormen. Daarom had ROBERT ook eens behooren na te gaan, wat het Gouvernement in dien tijd deed voor het onderwijs. En mogt dan al de „nonja" minder strenge zedelijke begrippen hebben dan wij, waarvan wij in een later hoofdstuk al weder een scherp bewijs zien; zóó zelfs, dat wij ons afvroegen, of het niet beter ware geweest, deze herinnering een weinig vlugtiger te schetsen en te temperen, hoezeer het romantische van dit tafereel ook bloeije, — toch opperen wij de vraag: of de toestand niet anders zou zijn, wanneer al weder beschaving, in den waren zin van het woord, en godsdienstzin bij dit element van de Indische maatschappij waren aangekweekt? Gelijk het werk nu voor ons ligt, zijn al deze hoofdstukken allerliefst en onderhoudend geschreven; maar zij geven karikaturen; en daarbij is eenigermate het standpunt uit het oog verloren, waarop het inlandsche kind zich vroeger geplaatst zag. Wanneer de tijd zal gekomen zijn, dat school en kerk het hare zullen hebben bijgebragt, dan wanhopen wij volstrekt niet aan meerdere ontwikkeling van den „sinjo", terwijl een milder regeringsstelsel tevens een aantal uitwegen kan openen aan de vorming tot nuttige leden van de Indische maatschappij van hen, die thans slechts met stijve boorden op alle kantoren door een schoon handschrift de plaats van klerk innemen.

ROBERT beschrijft ons intusschen, buiten de personen, ook nog een tal zaken. Met aandoening zal men de bladzijde lezen, waarin hij van overplaatsing en vooral van het hospitaal spreekt. Zijne reis naar Ambarawa is op nieuw een beeld van het Indische leven. Wat hij ons van den „officiers-mess" mededeelt, is hoogst opmerkelijk en verdient wel overweging. Hij beschrijft uitmuntend de voordeelen van het Engelsche stelsel, om na dienstijd den officier, zonder aanzien van rang, als een gentleman te behandelen. De Engelsche officier kent dan geen rang, ondanks de onmiskenbare militaire ondergeschiktheid in de dienst, hetgeen bij ons Indisch leger, althans vroeger, in geenen deele het geval was. Het kwaad slijt echter, naarmate het gehalte van onze officieren beter wordt. Toch wenschen wij van harte, dat zijn denkbeeld, in de eerste legerorde van den opperbevelhebber, in dit opzigt zich verwezenlijkt zie, want het heeft vele goede zijden.

Ofschoon ROBERT, aan het einde van het tweede deel, het moeijelijkste

gedeelte van de loopbaan van den officier afgelegd heeft, en tot hooger geklommen is, schijnt hij zelf toch niet meer in dienst te zijn. Wat hij ons van de dienst en van het Indische leven heeft medegedeeld, is in vele opzigten belangwekkend. Afwisselend en onderhoudend zijn deze twee deelen op elke bladzijde; zij geven fraaije typen en originelen terug; zij beschrijven ons personen en plaatsen en voorwerpen, altoos natuurgetrouw, dikwijls met geest; de gave van opmerking heeft ROBERT in hooge mate ontwikkeld. Menigen nuttigen en heilzamen wenk vinden wij over het leven van den krijgsman en den officier in Indië op vele bladzijden, waarvan de toepassing weldadig op ons koloniaal leger zou terugwerken. Want het krijgsmansleven is de hoofdzaak in dit werk; ROBERT is boven alles officier; zijn stand ligt hem na aan het hart; hij doet alles om bij zijne krijgsmakkers den echten soldatengeest op te wekken, wanneer de energie van een hunner dreigt uit te dooven of een der minderen een verkeerden weg opgaat. Onder de personen, die hij ons schetst, komen vele minder gelukkigen voor dan hij zelf; immers met kennis toegerust, blakende van ijver en vol geestkracht, treedt hij het leven van den soldaat in Indië in en gaat hij op den eenmaal afgebakenden weg rustig voort, terwijl het beeld van een schutsengel hem steeds kracht geeft, wanneer hij een oogenblik mogt aarzelen. Wij wenschen het leger vele officieren toe als deze.

Zij, die belust zijn op het verhaal van veldslagen en gevechten, vinden in deze uitgave van den heer VAN REES geene bevrediging. 't Is hier 't leven in Indië, dat zich voor ons ontrolt. De twee deelen, die voor ons liggen, zullen, gelijk wij uit het slot mogen opmaken, vervolgd worden. Immers op deze wijze eindigt het boek:

„Wat u betreft, lezer! ik acht u hoog voor het betoonde geduld; ik beklaag u, dat gij geen beter lektuur gehad hebt dan die van den gepensioneerden ROBERT, en ik wensch u geluk — als ik andermaal de pen opneem — met het vooruitzigt op interessanter bladen, meer afgewisseld door beschrijvingen van nieuwe werkzaamheden, van jagt-avonturen en van krijgsbedrijven, waaraan ik het geluk had deel te nemen".

Wij gelooven, dat de lezers met belangstelling dit vervolg zullen wachten. Vraagt men ons intusschen, of wij instemmen met den uitbundigen lof, door enkele dagbladen aan dit werk toegezwaaid, alsof alle overige geschriften van den heer VAN REES daarbij in het niet zinken, dan wijzen wij op het feit, dat het hier een eenigzins gewijzigd genre geldt. 't Is altijd het krijgsmansleven, dat den grondtoon uitmaakt; maar de inkleeding en de vorm zijn geheel anders. Wij zouden daarom geene vergelijking billijk achten, en laten aan de talrijke lezers, die deze *herinneringen* zeker zullen vinden, de uitspraak over.

De uitvoering is zeer net. Verscheidene plaatjes zijn in den text gevoegd. Wanneer wij evenwel de plaat tegenover blz. 181 zien, waarbij een der ongelukkigste figuren onder de geschetste typen, een door drank verdierlijkt officier, zijn Javaanschen bediende onbarmhartig slaat en scheldwoor-

den toeduwt, dan is bij ons de vraag opgekomen, of het niet beter geweest ware, die figuur niet door eene afbeelding te illustreren? Wanneer er toch nog officieren mogten zijn, die zich zoozeer vergeten, dan willen wij den heer VAN REES de vraag ter beantwoording overlaten, of het dan te verwonderen is, dat men wel eens van wraakoefeningen hoort op enkele individuen, en aan wien de schuld dan te wijten is?. Gelukkig spreekt ROBERT van een lang vervlogen tijdvak en is het geheele krijgsmansleven thans op eenigzins hooger leest geschoeid. Althans willen wij de hoop koesteren, dat er geen officier, bewoner van n°. 86, meer gevonden wordt.

(*Ingezonden.*)

Varia.

Mijnheer de redakteur! De vraag, of de Javanen werkelijk Mohammedanen zijn, is herhaaldelijk in uw tijdschrift behandeld. Te regt werd steeds die vraag door u in ontkennenden zin beantwoord. Zij, die u op dit punt tegenspreken, hechten eene onjuiste beteekenis aan het historisch feit, dat, eenige eeuwen geleden, ook op Java de islam door volgelingen van den Arabischen propheet werd gepredikt. Zij verbeelden zich, dat deze prediking nagenoeg plaats vond gelijk de invoering van het christendom in westelijk Europa, gedurende de eerste eeuwen van de nieuwe tijdrekening en de invoering der hervorming in Nederland en Duitschland gedurende de zestiende eeuw.

Vandaar de dwaling. Het islamisme werd nimmer krachtdadig en volledig in den Indischen Archipel ingevoerd. Het werd er nimmer leerstellig onderwezen, noch in de plaats gesteld van de voorouderlijke instellingen, en het amalgeerde zich, zoo goed en zoo kwaad het kon, met de overleveringen van het Hindoeïsme en de volksvooroordeelen; zoodat de Javanen geacht moeten worden eigenlijk in het geheel geen leerstellig geloof te belijden. Sommige hunner feesten mogen aan een Mohammedaanschen oorsprong doen denken, Mohammedanen zijn zij echter niet. Zij erkennen een Opperwezen, maar zij gelooven tevens aan booze geesten, waaraan zij offers brengen om hunne gramschap te bedaren. De Javaan kent eene goddelijke magt toe aan beelden, overblijfsels van de Hindoe-tijden; hij roept hunne hulp in en verzoekt hun om gunsten. Ook aan sommige wilde dieren en vogels kent hij bovennatuurlijke en menschelijke vermogens toe, gelijk, onder anderen, aan tijgers, kaaimannen, uilen, „tjoelik", „toehoe". Zelfs de zoogenaamde Mohammedaansche priesters aanbidden met de tulband, op heilige plaatsen, graven, boomen, bergen, oude Hindoe-beelden, bezweren geesten, vreemde natuurverschijnselen, laten afbeeldingen van zich nemen, in het kort, gedragen zich als of zij nimmer iets van de leer van MOHAMMED vernomen hadden.

Niet de persoon en de daden van MOHAMMED, maar de helden der Indische sage, DESTERATA, ARDJOENA enz., leven in de verbeelding en in de vereering van den Javaan; het schimpoppenspel (de „wajang") bewaart deze overleveringen van geslacht tot geslacht. Geen volwassen Javaan weet eenige bijzonderheid te vertellen over den Arabischen propheet; daartegen ontmoet men dikwerf kinderen, die van de Hindoe-mythologie verhalen kunnen.

De Javaansche vrouw draagt geen sluijer. Honden behooren tot de onreine dieren, en toch eten zij op Java uit rijstblokken de afval, de „dedak", en nooit wordt het rijstblok, voordat het gebruikt wordt, gewasschen. De Javaan heeft volstrekt geen afkeer van wijn en sterke dranken. Hij maakt van die dranken in den regel geen gebruik, niet uit een godsdienstig gevoel,

maar omdat hij er geene behoefte aan heeft en matigheid een zijner aangeboren eigenschappen is.

De Javanen laten zich niet alleen door Christenen regeren, maar zoeken bij hen bescherming tegenover zoogenaamde Mohammedaansche vorsten en grooten. Zij kennen geen Mohammedaansch wetboek van koophandel, en doen hunne transaktiën volgens aloude overleveringen, gewijzigd naar de begrippen, die met een Europeesch bestuur wortel hebben gesloten. Zoo weinig Mohammedaansch zijn de Javanen, dat zij hoegenaamd geen tegenstand hebben geboden aan de invoering eener vreemde strafwetgeving, waarbij de Europesche beginselen, met schier algeheele terzijdestelling der Mohammedaansche beginselen, worden toegepast.

Geheel ongegrond is dan ook de vrees, die het Gouvernement voor de Mohammedaansche priesters koestert. Het is daarmede als met de regenten en andere inlandsche hoofden. Het volk ontziet hen en betoont hun eerbied en ontzag, omdat het overtuigd is, dat zij door de hoofden gesteund worden, welke op hunne beurt door het Gouvernement tegenover het volk worden gesteund. De geringe man brengt dan ook de belasting, „djakat", voor de priesters op, niet uit gehechtheid aan het Mohammedaansch geloof, maar omdat zijne hoofden hem daartoe verpligten en hij ongaarne de ongenade zijner meerderen zich op den hals haalt. Er bestaan voorbeelden, dat regenten wel eens de heffing van de verpligte „djakat" verboden en bepaald te kennen gaven, dat de mindere man geheel vrij was in het betalen van de Mohammedaansche priesters, en dat deze schikking tot onmiddelijk gevolg had, dat verreweg het grootste gedeelte der landbouwers zich aan de betaling onttrokken.

Wanneer men den Javaan in zijn doen en laten gadeslaat, dan bespeurt men zonder moeite, dat hij bij uitnemendheid voorbereid is, om de toepassing van billijke en regtvaardige wetten te volgen. In een leerstellig christendom zal hij nog minder vorderingen maken dan in de Mohammedaansche belijdenis. Hij is geen beoefenaar der metaphysiek en gevoelt daartoe ook geen de minste aansporing; het leven, het lijden en de dood van Christus stelt hij zich alligt voor als eene Hindoe-helden-sage. De eigenlijke beteekenis van deze treffende gebeurtenis ontgaat zijne verbeelding. Moeijelijk kan men aannemen, dat hij hierbij tot een bepaald geloof zal komen. Waar hij aan gelooft, is aan de Gouvernements „prentah's". Deze hebben voor hem eene bepaalde beteekenis. Zij zijn voor hem de wet en de propheten, de *Koran* en de *Bijbel*, en het is hem maar al te bekend, wat het beteekent zich niet daaraan gehoorzaam te onderwerpen.

Welnu, dat de regering, bij het uitschrijven van „prentah's", steeds de beginselen der christenbeschaving in het oog houde, dat zij nimmer een bevel uitvaardige of laat uitvaardigen, waarbij die beginselen vertreden worden, en de Javaan zal zich zeer spoedig van zijne Mohammedaansche of Hindoe-vooroordeelen ontdoen en praktisch handelen, zoo als menig Christenmensch nog niet gewoon is te handelen.

SOERABAJA,
Mei 1862.

VIVID.

Mijnheer de redakteur! Met genoegen heb ik ontwaard, dat, bij gelegenheid van de behandeling van het koloniaal batig slot van 1859, de Tweede Kamer zich de zaak der Javasche spoorwegen heeft aangetrokken. Uit het antwoord, door den Minister van Koloniën aan de heeren COOL en VAN HOËVELL gegeven, blijkt, dat ook de heer UHLENBECK een voorstander is van de versnelde middelen van vervoer op Java. De Minister toch was van gevoelen, dat „Indië meer en meer behoefte krijgt aan verbeterde „middelen van vervoer, en zelfs aan een stelsel van wegen, waar langs, „op de minst kostbare en spoedigste wijze, *personen* en goederen kunnen „vervoerd worden". Hij betwijfelde echter, of dit zoo spoedig kan geschieden als door velen verlangd wordt, en gaf daarbij als reden van dien twijfel op, dat *die taak in Indië geene mindere en misschien nog grootere kapitalen vordert dan in Nederland en elders.*

Veroorloof mij, mijnheer de redakteur, dit gevoelen te beschouwen als ongegrond, althans als niet voldoende geregtvaardigd, door de vermoedelijke rigting, welke aan de, in de eerste jaren aan te leggen, lijnen wordt toegedacht. Wanneer toch het plan uitgevoerd wordt, om spoorwegen van de binnenlanden naar de afscheepplaatsen (dus geen net van spoorwegen in ééns) aan te leggen, en daarbij niet noodeloos de lijnen over berg en dal, maar zoo veel mogelijk langs de vlakten geleid worden, dan mag men gerust aannemen, dat de gemiddelde kosten van aanleg *geene grootere*, maar *minder* kapitalen zullen vorderen, dan de spoorwegen in Nederland en elders. Mijns inziens heeft de spoorweg-kommissie uit het Indisch Genootschap dit punt duidelijk uiteen gezet, en mag men wel herinneren, wat zij daaromtrent zegt, ten einde verkeerde gevolgtrekkingen te voorkomen, welke niet anders dan ongunstig voor de Javasche spoorwegen kunnen terugwerken.

De kommissie zegt namelijk: „In de tweede plaats mag men aannemen, „dat de lijnen door de kommissie aangewezen (waaronder de lijn van Samarang over Poerwodadi naar Soerakarta en Djokjokarta) met betrekkelijk geringe kosten aangelegd kunnen worden. Bij eene goede keuze der „rigtingen, zal op geen enkel dezer lijnen eenig buitengewoon kunstwerk „vereischt worden. De onteigeningen zullen of in het geheel niets of slechts „onbeduidende sommen vergen; geene millioenen worden vereischt, gelijk „in Europa, om de wegen binnen de groote steden, met opoffering van „kostbare onroerende panden, te brengen; de arbeidsloonen, zelfs bij eenige „opvoering door dringende aanvraag, zullen ver beneden den prijs der arbeidsloonen in Europa en Noord-Amerika blijven; terwijl, eindelijk, op „het vervoer van materieel, benoodigd voor den aanleg en de exploitatie „van den weg, bij het verleenen van vrijdom van inkomende regten, slechts „eene niet veel meerdere vracht zal drukken, dan die voor het vervoer „van het materieel van Engeland en België, naar Spanje, Italië, Rusland „en Turkije.

„Bij gelegenheid eener aanvrage tot koncessie van den weg van Batavia „over Tjikao naar de vlakte van Bandong, met eenen zijtak van Buiten-

„ zorg, welke in 1857 aan de Indische regering, maar zonder gevolg, is ge-
„ laten, begrootte de heer HARDY WILLS, hoofd-ingenieur van den spoorweg
„ in Scinde, de kosten van aanleg gemiddeld op *f* 74.580 per mijl. Met
„ slechts zeer middelmatig vertier, dekken overal de spoorwegen ruim de
„ rente van een kapitaal, dat die som niet aanmerkelijk overschrijdt. Wel-
„ ligt is het cijfer van *f* 74,580 nog te hoog en eenigzins gegrond op de
„ ondervinding van den begrooter in Britsch-Indië, waar de aanleg van
„ spoorwegen over het algemeen kostbaarder dan op Java moet uitvallen."

Het is bekend, dat de spoorwegen in Nederland begroot zijn op *f* 100,000 per kilometer en dat, volgens de gewone werkwijze van den Nederlandschen waterstaat, die som nog wel iet wat overschreden zal worden. Ook bij den Minister van Koloniën blijkt het vast te staan, dat de spoorwegen op Java door bijzondere maatschappijen behooren tot stand gebragt te worden. Welnu, die maatschappijen zullen van de zoo veel gunstiger omstandigheden, welke op Java aanwezig zijn, partij trekken en spoorwegen aanleggen met minder kapitaal dan benoodigd is in landen, waar 20 per cent aan onteigeningen en gemiddeld *f* 1,50 aan dagloon voor iederen arbeider besteed moeten worden.

Dit alles in aanmerking genomen, kan, dunkt mij, geen sprake zijn van zoo veel *grootere* kapitalen voor den aanleg van spoorwegen op Java, en zou dan eerst daarvan kunnen gewaagd worden, wanneer zich geen enkel soliede aanvrage tot koncessie voordeed, die slechts met matig kapitaal de onderneming aandurft.

ROTTERDAM,
Junij 1862.

LOCOMOBILUS.

In de Februarij- en Maart-nummers van het *Tijdschrift* komt een stuk voor, getiteld *Finantiën en kultuurstelsel.* De schrijver beschouwt daarin twee geschriften, in den laatsten tijd door de heeren ELOUT en VAN BOSSE uitgegeven. Hij betoogt voornamelijk in het eerste artikel, uit officiele stukken, dat vroeger de meest schromelijke verwarring in het finantiewezen onzer koloniën heerschte. Hij vraagt daarna: hebben wij nu gezonder toestand? en hij komt tot de konklusie: dat, zoo men nu de nadeelige gevolgen van de meest onbegrijpelijke duisternis omtrent inkomsten en uitgaven niet zoozeer gevoelt, dit toe te schrijven is aan ruimte van beschikbare middelen en onbekendheid met den staat van zaken. Maar zoodra er eenige stremming in de opbrengsten zou plaats hebben, voorspelt hij, dat men eene verwarring zou zien, die onbegrijpelijk is. Op grond daarvan wil hij de vaststelling der Indische begrooting bij de wet en behoorlijke verantwoording.

Toen men dat betoog las, dacht menigeen: welk een pessimist! *Nu*, in onze dagen van openbaarheid, nu wij jaarlijks verslagen en rekeningen krijgen, zouden de Indische finantiën een chaos zijn, gelijk voor 1825, toen niemand in Indië of in Nederland den weg wist in hetgeen ontvangen

en uitgegeven werd! Dat is te zwart geschilderd! Maar deze optimistische opvatting zal echter wel voor goed verdwijnen, wanneer men het werk van MONEY gelezen heeft, en thans ziet, welke uitkomsten de gedachtewisseling tusschen de regering en de vertegenwoordiging daarover doet ontstaan. 't Is nog veel erger dan men zich voorstellen kon!

Gij weet, dat, naar aanleiding van de cijfers, in dat werk opgenomen inlichtingen aan de regering werden gevraagd. De heer VAN BOSSE wenschte te weten, of het Indisch bestuur die stukken aan den Engelschen schrijver had verstrekt, en of de Staten-Generaal thans ook genadig kennis mogten nemen van dergelijke stukken, die vroeger nooit waren medegedeeld? Ook vroeg hij opheldering over eenige duistere punten. Dien ten gevolge werden door den vorigen minister in Indië inlichtingen gevraagd, en men stelde de, door hem overgelegde, stukken, in de zitting van 24 April jl., in handen van eene kommissie. Onder dagteekening van 24 Mei bragt deze haar rapport uit. Dat stuk is geteekend: VAN BOSSE, DIRKS, VAN NISPEN VAN SEVENAER, HOFFMAN en VAN HEUKELOM, waarlijk niet allen heethoofden en afbrekers! En wat vindt men daarin? Dat de schrijver, die in Februarij verklaarde, dat duisternis en verwarring ook nu nog in onze Indische boekhouding en huishouding heerschen, nog veel te weinig heeft gezegd!

Men weet er niet meer uit te komen. Eerst konstateert de kommissie, dat men zich met uitvlugten behelpt, wanneer men beweert, dat MONEY alleen van den heer DIEPENHEIM ter inzage ontving, hetgeen in de werken van STEIJN PARVÉ en in de, aan de Staten-Generaal overgelegde, gedrukte stukken voorkomt. Van de jaren 1834—1846 sprekende zegt zij: „Nergens vindt men daarover volledige inlichtingen". Toch bezit de vreemdeling die, en komt de waarheid, over Calcutta en Londen, te 's Gravenhage, misschien zelfs te Batavia.

Maar nu had de heer VAN BOSSE in de becijferingen van MONEY strijd ontdekt met hetgeen aan de Staten-Generaal wel eens was medegedeeld, en daarom komt men nu met *officieele* Indische cijfers om opheldering te geven. Och! wat zal men een berouw gevoeld hebben over de liberaliteit aan den Engelschman betoond! Nu is toch de bom los gebroken, nu ziet men, dat de verwarring grenzeloos is. „Al de overgelegde stukken bevatten", zegt de kommissie, „grove fouten en vergissingen; zij strijden onderling; zij strijden met andere opgaven, die men vroeger heeft ontvangen, 't zij wegens enkele bijzonderheden, 't zij wegens sommige dienstjaren". Een staat, die licht moest verspreiden, ... verspreidt over de inrigting van de voornaamste becijferingen „*de diepste duisternis*". 't Is nu stikdonker geworden, ten gevolge van al de ophelderingen, en de heer VAN BOSSE kan er geen mouw aan passen, hoe goed hij ook kan cijferen en hoe gemakkelijk hij met cijfers weet om te gaan.

De kommissie springt over kleintjes heen. Zij wijst ons op groote feiten. In het koloniaal verslag over 1857 was, in de rekening der ontvangsten, het bagatel van 7 millioen verkeerd becijferd. Het eindcijfer

bedraagt werkelijk *f* 49,239.944; men heeft bij vergissing in Nederlan *f* 42,239.944 geteld. In Indië heeft men dat eenvoudig nageklad en een te kort van 7 millioen in rekening gebragt. Wat nood! Het dwangstelsel zal wel alles te regt brengen; „aan een boom zoo vol geladen, mist men 5, 6, 7 millioentjes niet".

In den ophelderenden — duisternis verspreidenden — staat spreekt men ergens van *f* 72,788,294; de kommissie heeft die berekeningen nagecijferd, — die lastige kommissie! — en vond ongeveer niet meer dan een millioentje verschil!

De opbrengst der landrente over 1824, in verschillende stukken gegeven, verschilt 9 ton. De opgaven over 1825, 1840, 1843 en 1847 loopen uiteen, en wel met tonnen gouds!

In mededeelingen, in 1843 gedaan, over de verpachtingen, de landelijke inkomsten en belastingen en hetgeen nu uit de Indische boeken getrokken wordt, gelijkt het eene cijfer niet op het ander. In het eerste koloniaal verslag over 1850 zijn andere opgaven gedaan, dan hetgeen de Indische boeken nu over de inkomsten en uitgaven in 1847 vermelden. Een en ander is ontleend aan dezelfde Indische boeken, die blijkbaar op de eenvoudigste wijze zijn bijgehouden. De opgaven, in 1850 gedaan, over de totale ontvangsten, en hetgeen men nu mededeelt, leveren millioenen verschil op, en hebben niet de minste overeenkomst met hetgeen in 1843 over vroegere jaren aan de Staten-Generaal werd medegedeeld. De kommissie zegt, dat die boeken toch eenmaal definitief gesloten moeten zijn. Zij doet zelfs de indiskrete vraag, hoe het mogelijk is, dat het departement van kolonien in 1850 en in 1862 zoo geheel verschillende mededeelingen kan opleveren, over hetzelfde tijdperk. De uit Indië komende mededeelingen zijn bovendien derwijze ingerigt, dat de kommissie daaraan geen touw kon vastmaken. Zij verklaart eenvoudig, dat, wat men over de jaren 1834—1842 in de kolom *uitgaven* mededeelt, voor haar een raadsel is. Volgens inlichting N°. 2 waren alle uitgaven daaronder begrepen; volgens N°. 3 zijn de uitgaven in Nederland er volstrekt niet onder begrepen, en volgens N°. 6 zijn zij er ten deele in opgenomen. Men telt intusschen alles per slot van rekening bij elkander en — de rekening komt volstrekt niet uit; want men heeft geheel ongelijksoortige grootheden opgeteld en afgetrokken. Men telt op wat er niet over is, en men trekt af, — men weet niet wat.

Maar de kommissie heeft nog eene ontdekking gedaan, die de kurieuste van alle is. De heer VAN BOSSE had al die cijfertjes, zoo goed mogelijk, gesift, en kwam toen tot het denkbeeld, dat de werkelijke Indische baten vóór 1846 niet verantwoord waren. Sprekende over de jaren 1834—1842 heeft hij een ontzaggelijk verschil opgemerkt. Wat zegt de kommissie daaromtrent?

„Zoo als de staat *E*¹. is zamengesteld, geeft hij stof tot eene zeer gewigtige opmerking. In de diskussiën, op 13 Julij 1861 gehouden, werd gewezen op het belangrijke feit, dat uit de opgaven van den heer MONEY

scheen voort te vloeijen, it namelijk, dat de werkelijke Indische baten, althans voor het tijdperk vóór 1846, *zeer vele millioenen meer* zouden hebben bedragen, dan het bedrag, dat aan 's rijks schatkist destijds WERD VERANTWOORD. Dit punt is in de nota bijlage *A*. ook aangedrongen. Wordt nu dat feit *wederlegd of opgehelderd* door de overgelegde stukken? *Bewijzen* deze de *onjuistheid* der opgaven van den heer MONEY op dit punt? Het *tegendeel* is waar! De gevolgtrekkingen uit den *officiëlen* staat zijn *nog ongunstiger* dan die, welke uit de opgaven van den Engelschen schrijver te maken zijn. Een sterk sprekend voorbeeld zal dit bewijzen. Uwe kommissie koos daartoe de jaren 1834—1842 omdat, hoe raadselachtig ook de toelichting zij omtrent de inrigting van dien staat gegeven, dit althans blijkt, dat over die jaren de opgaven volgens een en hetzelfde stelsel zijn bewerkt.

„De heer MONEY geeft op, dat de zuivere baten van Oost-Indië in die negen jaren bedroegen. . . . . *f* 204,855,150

„Volgens de officiële uitgaven, in de staatsrekening, is in die jaren slechts als bijdrage uit de Indische geldmiddelen in 's rijks schatkist gestort . . . . - 98,899,000

„(Zie onder andere bijlage lit. B.) Verschil . . . . *f* 105,956,150

waarvan GEENE VERANTWOORDING BEKEND IS!

„De direktie van financiën komt met eenige warmte op tegen de mogelijkheid, dat de opgaven van den heer MONEY juist zijn of kunnen zijn. Maar wat blijkt nu uit *hare eigen opgaven*?

„Men ga den staat E^1. na, en men zal bevinden, dat volgens dien staat de zuivere Indische baten van 1834—1842 hebben bedragen. *f* 214,363,174

„Er is (zie boven) verantwoord . . . . - 98,899,000

„Verschil . . *f* 114,464,174

en dus nog ruim 8 *millioen* MEER dan uit de opgaven van den heer MONEY scheen te blijken."

De uitkomst is dus deze. MONEY geeft op, dat de zuivere baten over 1834—1842 bijna 205 millioen zouden geweest zijn. Daarvan zouden slechts 99 millioen zijn verantwoord. In Indië komt het departement van finantiën daartegen op, maar neemt tot basis eene berekening van 214 millioen ruim. De officiële cijfers, uit de Indische boeken aan MONEY medegedeeld, en de officiële cijfers aan de Staten-Generaal overgelegd, verschillen maar even acht millioen; terwijl ten slotte een nietig verschil bestaat over de behoorlijke verantwoording van bijna 115 millioen! Waar zijn die gebleven? Wij gelooven niet dat zij *zoek* zijn, want zoo zij ontvangen zijn, dan hebben zij wel eene of andere bestemming gekregen. Maar of zij ontvangen zijn daar waar zij ontvangen behoorden te worden — dat is de vraag. In elk geval moeten dan toch de boeken in Indië op de meest wonderlijke wijze sluiten.

Toen ik een kleine jongen was verzocht een der handelsvrienden van mijn vader mij, zijn balans na te cijferen, en loofde mij eene belooning van vijf gulden uit, indien ik in zijne boeken, binnen een paar dagen een

verschil ontdekte, waardoor zijne balans niet behoorlijk sloot. De man verkeerde in onrust over een verschil van ƒ 1.25[1]. Zoo doet een koopman, die eenige orde op zijne zaken heeft. En wat zien wij nu van den grootsten koopman en handelaar ter wereld, de Nederlandsche regering? Dat sedert 1816 een verschil van vele millioenen bestaat en dat men nu bijna 60 jaren lang op die wijze koopt, verkoopt, ontvangt en uitgeeft. Na 1824 heeft men eenmaal inzage in den boedel moeten nemen, want er was een tekort. Wat was het gevolg? Dat niemand wijs kon worden uit de boeken, en dat de Nederlandsche natie leening op leening moest sluiten, om de gevolgen van dergelijk wanbestuur te dekken. De vrije ondernemingen en vrije arbeid waren een der slagtoffers van het faillissement en van de rehabilitatie; want Nederland was rijk genoeg, niet om zijn roem, maar om zijne schulden te betalen. Indien thans, in 1862, de oogsten eens slecht waren en op nieuw inzage in de massa moest worden genomen, het zou misschien nog erger zijn. Indien een eenvoudig partikulier zoo handelde, hem stond een frauduleus bankroet voor de deur.

Met den schrijver in het Februarij-nummer, zal dus ieder handelaar verandering in dien toestand eischen. Regeling bij de wet van de Indische begrooting is een eisch, die onwederstaanbaar wordt. Maar toch heb ik gemeend ook de opname van deze regelen onder de *varia* te mogen verzoeken; want het kan niet genoeg herhaald worden, wat de kommissie uit de Tweede Kamer dezer dagen ontdekt heeft.

AMSTERDAM. EEN KOOPMAN.

Onder de vele feiten, die de heer CORNETS DE GROOT in zijn, onlangs uitgegeven, belangrijk werk herinnert, behoort ook de bedreiging van de *doodstraf* tegen ambtenaren, die zich schuldig maken aan ontvreemding of verduistering van 's lands eigendommen.

De publikatie, waarin dit voorkomt, is van 14 Februarij 1810 en verdient in alle opzigten onder de aandacht onzer lezers gebragt te worden. Wij laten haar hier woordelijk volgen.

HERMAN WILLEM DAENDELS, Maarschalk van Holland, Staatsraad in buitengewone dienst, Grootkruis van de Koninklijke Orde van Holland, Groot-officier van het legioen van eer des Franschen keizerrijks, Gouverneur-Generaal van Indiën en Opperbevelhebber van 's Konings land- en zee-magt aldaar;

nevens de raden van Zijne Majesteits bezittingen beoosten de Kaap de Goede Hoop,

Allen den genen, die dezen zullen zien ofte hooren lezen, Salut! doen te weeten:

Aangezien ons voorgekemen is, dat de vergoeding met zekere advancen, zoo als dezelve thans bepaald en gebruikelijk is, als geene evenredige poenaliteit kan worden aangenomen, om daarnaar te boeten de tekortkomingen van gelden of goederen in 's Gouvernements administratiën, waarvan geen voldoende redenen kunnen worden gegeven; nadien de gedachte tekortkomingen niet alleen kunnen veroorzaakt zijn door opzettelijke ontrouw, maar ook, zonder regtstreeksch voornemen, door merkelijke schuld, door een zeer verregaanden of zelfs minderen graad van onachtzaamheid en onvoorzigtigheid, die in eene zoo teedere zaak, als is de trouwe en naauwgezette beheering van 's lands goederen en magazijnen, niet anders dan als misdadig behooren te worden aangemerkt. En daarbij overwogen hebbende, dat zelfs een doorgaande ontrouw of on-

achtzame administratie van 's lands goederen, gelden en produkten van die gevolgen kunnen zijn, dat daardoor het geheele bestaan en alle de hulpmiddelen van de kolonie zouden ondermijnd kunnen worden; en deze misdaad derhalve verdient, dat zij onder de zwaarste wordt gerangschikt, en dat zij, bedreven zijnde met den hoogsten trap van moedwil en bedrog, en vergezeld gaande van een dadelijk en noemenswaardig verlies voor den lande, met den dood moet worden gestraft; dat nogtans de gronden van lijfstraffelijke wetgeving vorderen, dat deze straffe des doods, naar mate van den minderen moedwil en verzuim, of van het geringe nadeel, 't welk daardoor is veroorzaakt, trapsgewijze worde geleenigd; en dat het zoowel voor de administratie van de justitie, als tot bevordering van de goede trouw en naauwgezetheid in de beheering van 's lands goederen en produkten, van het grootste belang is, dat aan de bepaling der wet, ten dezen aanzien, de meest mogelijke duidelijkheid worde gegeven;

Zoo is het, dat Wij op den 2den dezer in Rade van Indië goedgevonden hebben te ordonneren en te statueren, gelijk Wij ordonneren en statueren bij dezen:

Art. 1. Dat ambtenaren, aan wie de beheering, bewaring of eenig oppertoezigt over 's lands gelden, goederen of produkten is toevertrouwd, zich schuldig makende aan ontvreemding of verduistering derzelve, en zulks op eene wijze, dat daaruit de hoogste graad van opzettelijke ontrouw kan worden afgeleid, en dat het werkelijk nadeel, daardoor aan den lande veroorzaakt, niet minder bedraagt, dan eene waarde van 30,000 Rijksd. aan zilveren munt, zullen gestraft worden met *de dood.*

Art. 2. Dat de voornoemde ambtenaren, met dezelfde hoogste trap van opzettelijke ontrouw, een minder nadeel, van ten minste 15,000 gelijke Rijksd., of met eene mindere trap van opzettelijke ontrouw, hetzelfde nadeel van 30,000 Rijksd. zilvergeld aan den lande toebrengende, daarvoor zullen gestraft worden met de *straffe naast de dood.*

Art. 3. Dat dezelfde ambtenaren in hunne administratiën den lande, door opzettelijke ontrouw, wel niet zoo verre, als bij art. 1 en 2 omschreven is, doch echter voor eene noemenswaardige som benadeleende, naar exigentie van zaken en omstandigheden, en ter arbitrage van den regter, zullen gestraft worden met *langdurige gevangenis*, niet te bovengaande den tijd van 12 jaren, *bannissement* voor altoos uit deze kolonie, *eerloos-verklaring* of deportement van ambt en qualiteit.

Art. 4. Dat de gedachte ambtenaren, met opzet den lande in hunne administratiën een nadeel toebrengende, 't welk op zich zelf niet noemenswaardig is, en niet te boven gaat de somma van 5 Rijksd. zilvergeld, voor de eerste maal met eene *tiendubbele restitutie* of arbitraire *geldboete*, doch, bij herhaling derzelve misdaad, met *suspensie* voor een tijd, of *deportement* van ambt en qualiteit, zullen worden gestraft.

Art. 5. Dat de misdrijven der comptabele ambtenaren hier uitgedrukt, gepaard gaande met duidelijke en voorbedachte schending van den gedanen ambts-eed, mede als zoodanig zullen beoordeeld en gestraft worden.

Art. 6. Dat de meermelde comptabele ambtenaren, zonder opzettelijke ontrouw, door merkelijke schuld en verregaande onachtzaamheid, oorzaak wordende van schade, door den lande bij hunne administratie of direktie te lijden, zullen gestraft worden met *deportement* van ambt en qualiteit, of met de verklaring van *onbekwaamheid*, om immer den lande in een diergelijke betrekking weder te kunnen dienen.

Art. 7. Dat even dezelve ambtenaren, door een minder buitengewoon en verregaand verzuim, oorzaak tot schade gevende in hunne administratie en direktie, zullen worden gestraft met eene *suspensie* van ambt en traktement voor den tijd van *een* of *twee* jaren, of met eene evenredige geldboete, ter arbitrage van den regter.

Art. 8. Dat in alle de voorschreven gevallen, de schuldigen nogtans, boven de bepaalde straffen, zullen verwezen worden in de *vergoeding* der schade, welke het gouvernement door hunne onachtzaamheid heeft geleden.

Art. 9. Dat deze vergoeding; moetende inhouden een herstel der wezenlijk bij den lande te lijden schade, nimmer naar de inkoops- maar altijd naar de uitkoops-prijzen zal worden gerekend.

Art. 10. Dat die comptabele ambtenaren, welke door een zeer geringe en naauwelijks te vermijden onvoorzigtigheid of door eene zoogenaamde *culpa levissima*, oorzaak worden, dat het gouvernement bij hunne administratie schade lijdt, in geen geval verder, dan in de vergoeding

dier schade zullen worden verwezen, en ook, naar aanleiding van zaken en omstandigheden, daarvan zullen mogen worden vrij gesproken.

Ontbieden en bevelen den president en raden van den hoogen raad van justitie en alle andere regteren en officieren van justitie in Indië, den inhoud dezes te achtervolgen en te doen achtervolgen, procederende en doende procederen tegen de contraventeurs zonder eenige gratie, dissimulatie, conniventie of verdrag, nadien wij zulks tot voorstand van zijne Majesteits dienst en belangen gevonden hebben alzoo te behooren.

En opdat niemand hiervan onwetenheid zoude kunnen voorwenden, zal deze gepubliceerd, en in de Hollandsche, gewone inlandsche en Chinesche talen alomme worden geaffigeerd, ter plaatse gebruikelijk.

Gegeven in het gouvernementshuis te Batavia, op het eiland Groot-Java, den 14den van Sprokkelmaand 1810.

De Maarschalk en Gouverneur-Generaal.

Wij willen geen oordeel vellen over deze publikatie, maar wij willen er de gevolgtrekking uit afleiden, dat het kwaad, waartegen zij gerigt is, al zeer algemeen en diep moet zijn doorgedrongen. 't Is dan ook bekend, dat in den tijd der Oost-Indische kompagnie het een aangenomen gebruik was, dat de beambten en bedienden, behalven hunne traktementen, nog zoogenaamde „stille winsten" hadden, ongeoorloofde inkomsten, die oogluikend werden toegelaten. Hoe demoraliserend zulk een stelsel moest werken, behoeft niet te worden betoogd.

Is het kwaad thans geheel geweken?

Wij antwoorden op deze vraag vrijmoedig: neen! maar het is zoo veel verbeterd, dat het, bij den tijd der Oost-Indische kompagnie vergeleken, niet meer in aanmerking komt.

Toch zouden, indien zulk eene publikatie eens weder werd afgekondigd, vele ambtenaren angtig worden wakker geschud, wanneer zij bij voorbeeld de artikelen 6 en 7 lazen.

Hen, die er aan twijfelen, verwijzen wij naar het verslag der kommissie uit de Tweede Kamer over de overgelegde verbeterde staten uit het werk van MONEY.

Den 21 Junij ll. zeide de heer HARTSEN in de Eerste Kamer der Staten-Generaal het volgende over de meerdere of mindere waarschijnlijkheid der daling van de prijzen der koloniale produkten:

„Eene vraag wil ik aan den Minister doen, die mij belangrijk voorkomt, omdat zij een bezwaar geldt, dat tegen den bestaanden toestand op Java steeds wordt aangevoerd door hen, die het kultuurstelsel bestrijden, namelijk: van waar die vrees voor eene daling der waarde van de koloniale produkten? Het is niemand gegeven, om in bijzonderheden de toekomst der industrie te voorspellen, maar men kan haar toch beschouwen van een algemeen standpunt.

„Ik vraag dan, of de loop der zaken tegenwoordig eene rigting heeft, die leidt tot vermindering van waarden in het algemeen? Ik geloof het niet; integendeel, ik vermeen, dat bij een algemeen overzigt van den bestaanden toestand, de incidenten buiten beschouwing latende, alles veeleer

leidt tot verhooging dan vermindering van elke waarde, en dat dit in het bijzonder van toepassing is op koloniale produkten: de verbetering van kommunikatiën, de aanleg van spoorwegen enz. oefenen grooten invloed uit op het verbruik van koloniale produkten. De handelsstatistiek is daar, om het aan te toonen. En hoe kan het ook anders zijn, nu de verst afgelegen streken van lieverlede in het algemeen handelsverkeer worden opgenomen? Ik acht de vrees voor eene daling der normale waarde van koloniale produkten ijdel, en vermeen dat ze althans geen grond heeft tot hervormingen van het stelsel, dat tot nog toe zoo gunstig gewerkt heeft."

Heeft de heer HARTSEN zich hier wel op dat algemeene standpunt geplaatst, waarop hij de kwestie van alle kanten kan beschouwen? Hij heeft het oog alleen gevestigd op de konsumenten, en daar willen wij op de juistheid van zijn blik niets afdingen. De vermeerdering der kummunikatiemiddelen en vooral de spoorwegen zijn oorzaak geweest van de ontzaggelijk toegenomen konsumtie van koloniale waren. Maar ofschoon die vermeerdering van middelen van vervoer haar toppunt nog niet heeft bereikt, toch meenen wij dat zij in die mate niet meer zal worden waargenomen, als wij haar in de laatste jaren zich hebben zien ontwikkelen. De konsumtie zal dus nog kunnen toenemen, maar in veel geringer mate dan in den jongst verloopen tijd.

En nu de produktie! Zal niet gebeuren, wat wij altoos gezien hebben? Als de konsumtie toeneemt en de prijzen stijgen, dan lokken die hooge prijzen een tal van ondernemers uit, om meer te produceren, en zoo wordt het evenwigt weder hersteld. Daarvan zien wij, althans wat de koffij betreft, de eerste treffende verschijnselen. De heer HARTSEN herinnere zich den aanleg van koffijtuinen, op zeer groote schaal, op Ceylon, en de aanzienlijke en steeds toenemende hoeveelheden, die dat eiland nu reeds aan de markt brengt. Hij herinnere zich, dat het Engelsche kapitaal thans naar Britsch Indië stroomt, om de vele duizenden mijlen gronden te exploiteren, die het Gouvernement er verkoopt, en dat daar vooral ook koffij zal worden geproduceerd.

Ook na de beschouwingen van den heer HARTSEN houden wij het voor hoogst gevaarlijk, om den finantiëlen toestand van Nederland en van Indië in die mate afhankelijk te doen blijven van de prijzen der koloniale produkten, als thans het geval is.

Eene poging tot het opmeten der velden op Java, in 1827.

Nu de overtuiging meer algemeen wordt, dat belastingen in geld opgebragt voordeeliger zijn, zoowel voor den Javaan als voor de schatkist, dan belastingen in natura of in arbeid; nu het gouvernement dat beginsel als het zijne heeft erkend en verklaard heeft naar dat doel te willen streven; nu komt het er voorzeker op aan, om de belastingen in geld, die reeds bestaan, te verbeteren, op vaster en billijker grondslagen te vestigen, en, zonder te drukken, zoo produktief mogelijk te maken.

Onder die belastingen neemt de zoogenaamde „landrente" eene eerste plaats in. Allen zijn het er over eens, dat de wijze, waarop thans die belasting werkt, zeer veel te wenschen overlaat. Een gebrek bovenal springt in 't oog. De „landrente" is eene belasting op de waarde van het produkt der akkers en velden, waarvan het bedrag jaarlijks wordt bepaald. Nu zal wel een eerste vereischte wezen, dat de velden bekend zijn, dat de akkers, die belast moeten worden, kadastraal zijn opgemeten, en dat de administratie in staat zij, om de hoeveelheid en de meerdere of mindere kostbaarheid der gronden te kennen, die tot elke gemeente behooren. Immers hoe zal zij, zonder die kennis, jaarlijks den aanslag verrigten met billijkheid en regtvaardigheid en tevens met de zekerheid, dat zij aan de schatkist toewijst, wat haar toekomt.

En toch wordt zulk eene kadastrale opname der velden van de verschillende dessa's te vergeefs gezocht. In eene enkele residentie, in Cheribon, is zij sedert kort tot stand gekomen; misschien zijn er hier en daar nog enkele pogingen in 't werk gesteld; maar overigens tasten de gewestelijke besturen, die met den jaarlijkschen aanslag zijn belast, nog altoos in diezelfde duisternis rond, waarover reeds sedert zoo vele jaren is geklaagd.

Het denkbeeld eener kadastrale opname der akkers is een oud denkbeeld. Reeds in 1827 bood de baron LAWICK VAN PABST den kommissaris-generaal DU BUS eene nota aan, „handelende over het landelijke stelsel en de belasting op de ongebouwde eigendommen". Zij had de strekking:

1°. om het nut aan te toonen eener algemeene opmeting der bouwvelden, en dat wel dessa's-gewijze.

2°. om die meting niet door Europesche landmeters te doen plaats hebben, maar daartoe te doen bezigen de distriktshoofden, met toevoeging van de „mantri's oeloe-oeloe."

3°. om zoo wel de sawah-velden, als de tegal- of drooge landen te brengen op djonken van 2000 □ roeden, en die te klassificeren in 1ste, 2de en 3de soorten, en om, voor zoo veel betreft de sawah-velden, de bestaande belasting van $^1/_2$, $^2/_5$ en $^1/_3$ gedeelte van het produkt of de waarde daarvan te behouden.

4°. om de „gogo's," dat is de heuvel- en berg-landen, niet te belasten.

5°. om de tegal-velden der 1ste en 2de soort, bij de waardering, gelijk te stellen met de sawah's der 1ste en 2de soort, en om de tegal-velden der 3de soort slechts onbeduidend te belasten.

6°. om onder de velden der 1ste soort te begrijpen die velden, welke opbrengen 30 hamatten padi en daarboven, van 240 kati's de hamat; onder de velden der 2de soort die, welke afwerpen 18 hamatten en daar boven; en onder de velden der 3de soort die, welke beneden de 18 hamatten produceren.

7°. om de velden, tot ééne dessa behoorende, allen in eene der drie soorten te begrijpen, maar die soorten ieder afzonderlijk aan te nemen, waar de eigenschap der gronden die alleen kan aangeven.

8°. om aan te toonen het schadelijke van een jaarlijkschen aanslag der velden en der ongenoegzaamheid van de wijze, waarop zij nu geschiedt.

9°. om den aanslag voor vijf achtereenvolgende jaren te doen plaats hebben.

10°. om, in geval van gebrek van landbouwers, niet meer velden te belasten dan er huisgezinnen in het dorp worden gevonden, elk huisgezin gerekend op $^1/_2$ of $^3/_4$ djonk.

11°. om het nadeelige aan te toonen, dat voor den belastingschuldige is gelegen in de bepaalde vooruitbetaling van het $^1/_5$ gedeelte der belasting, en om die betaling in drie termijnen te doen plaats hebben, zoo mogelijk in gereed geld.

12°. om geene ontginning van gronden toe te staan op plaatsen, waar geen gebrek is aan reeds bebouwde landen.

13°. om de verdeeling der velden aan de dorpshoofden over te laten; en eindelijk

14°. om het regt van erkend wettig bezit der velden, bij verlating dier velden door de eerste ontginners of door hunne afstammelingen, bij voorkeur over te brengen op de algemeene dorpsmassa.

Deze nota werd door den kommissaris-generaal gezonden aan den provisionelen direkteur van 's lands middelen en domeinen, den heer J. J. KRUSEMAN, en aan de residenten van Batavia, de Preanger-Regentschappen, Cheribon, Japara en Soerabaja, met den last, om daarover hunne meening te kennen te geven.

Al deze gewisselde stukken over eene zaak van zoo veel gewigt verdienden ook nu nog gepubliceerd te worden. Immers, ofschoon zij meer dan dertig jaren oud zijn, toch blijven zij van groote aktualiteit; want de toestand, waarin de heffing der landrente verkeert, is geheel dezelfde gebleven.

't Doet ons leed, al deze stukken niet onder 't oog onzer lezers te kunnen

brengen. Zij bevatten een schat van kennis en wetenswaardige bijzonderheden; maar bovenal zijn zij eene belangrijke bijdrage, om tot de oplossing van een vraagstuk te komen, dat men reeds voor dertig jaren opgelost wenschte te zien, maar dat althans in onze dagen niet meer in statu quo kan blijven. Ofschoon wij die stukken reeds vele jaren geleden hebben gelezen, hebben wij slechts een paar daarvan in ons bezit. Het eerste is het oordeel van den resident van de Preanger-Regentschappen, den heer P. LE CLERCQ, over de nota van den heer LAWICK VAN PABST, en het tweede zijn de beschouwingen van den provisionelen direkteur van 's lands middelen en domeinen, den heer J. J. KRUSEMAN. Die beide stukken zullen wij thans laten volgen. Wij beginnen met de opmerkingen van den heer LE CLERCQ.

I.

Het gemis van een aangenomen vaste en gelijkelijk werkende landmaat doet zich steeds overal op Java, bij de waardering der velden, gevoelen. Zoo lang deze niet zal zijn verkregen, zal de aanslag der grondbelasting, of de verhuur der velden van het gouvernement aan de gemeenten, steeds onvolkomen en tot groot nadeel der beide partijen plaats vinden.

Ongetwijfeld zouden wij reeds veel verder zijn, hadden de onlusten op Java de zaak niet tegengewerkt. Immers de resolutie van 14 Junij 1825, n°. 19, had de strekking om de zaak allezins te bevorderen. 't Was daarbij de bedoeling der Hooge Regering, om de gelaste opmeting der velden dorpsgewijze te laten geschieden. De direkteur der meting had, zoo ik mij niet vergis, daartoe reeds voorloopige maatregelen beraamd met de residenten van Japara en Joana en van Rembang, met welke residentiën men het voornemen had, een aanvang te maken.

De tijd en de groote kosten, die men vroeger nutteloos heeft besteed, om proeven te nemen met het opmeten der velden, leveren een duur bewijs op voor het ongenoegzame, om die meting alleen door behulp van Europesche landmeters te doen plaats hebben. Het departement der meting 't welk toen bestond uit een inspekteur en 6 landmeters, teekenaars en berekenaar, is ruim drie jaren lang bezig geweest, om slechts een gedeelte van de zeer kleine residentie Kadoe op te meten.

En toch heeft die meting niet alleen niet beantwoord aan de bedoeling, om namelijk de uitgestrektheid der velden te kennen, maar is het mij nog verre van bewezen, dat zij behoorlijk is verrigt, om er eenig ander nut van te hebben.

Ik ben het alzoo in zooverre met den heer LAWICK VAN PABST eens, om *vooreerst* niet elk in huur afgestaan stuk gronds, maar om alle de, tot een dorp en tot de onder het dorp sorterende gehuchten behoorende, velden te doen opmeten door de divisie- of distrikts-hoofden en mantri's oeloe-oeloe, in de residentiën, waar deze beide laatstgenoemde ambtenaren gevonden worden; en dit alles onder de superintendentie van de opzieners der landelijke inkomsten van de afdeelingen, tot welke de dorpen behooren. Aan deze ambtenaren zouden, door tusschenkomst van den resident,

alle zoodanige instruktiën van den direkteur der meting kunnen worden gegeven, als men vermeenen zal noodig te zijn, ter verdere oefening voor de genoemde inlandsche ambtenaren. Ik houde vooral deze laatste bepaling voor nuttig. Op die wijze zullen de opzieners der landelijke inkomsten de meest volledige kennis bekomen van de, hun aanbetrouwde, werkzaamheden, en zij in den vervolge met juistheid en gemak alle die veranderingen weten aan te geven, die bij het werk van den aanslag dier velden kunnen worden vereischt.

Wanneer eens eindelijk de velden dessa's gewijze zullen zijn bekend, en de inlandsche ambtenaren, speciaal de mantri's oeloe-oeloe, zich het werk der meting zullen hebben eigen gemaakt, dan is de mogelijkheid aangegeven, om ook langzamerhand de velden van elken huurder, met behulp van het dorps-hoofd, te doen opmeten. Dit punt kan aan de bijzondere aandacht der residenten worden aanbevolen, om naar gelang der mogelijkheid ook die gedetailleerde meting tot stand te brengen.

De heer LAWICK VAN PABST is van gevoelen, dat de gogo's, of schrale heuvel- of berg-landen, niet behooren te worden belast. Ik geloof met hem, dat deze liberale bepaling met vrucht zou kunnen worden opgevolgd, en dat zij de nuttige strekking zoude hebben, om de nijverheid van den Javaanschen landbouwer op te wekken en aan te moedigen. Ik zou er zelfs voor zijn, om de 3e soort tegal-velden, bekend onder de benaming van „gettak", niet anders in de meting op te nemen, dan voor de helft van de hoeveelheid, welke door elk dorpshoofd zoude worden opgegeven, als door de dorpsmassa te kunnen worden bebouwd; met vrijlating om die gronden naar goedvinden telken jare te verwisselen en uit te breiden, naar gelang van de uitgestrektheid van die soort van grond bij de dorpen behoorende, en zonder dat het noodig zij, om die gansche uitgestrektheid op te meten en op de kohieren of dorpsleggers te doen brengen. Daarbij dient echter uitdrukkelijk bepaald te worden, dat door deze koncessie in geen geval het bebouwen der overige velden zal mogen achterijk blijven; iets dat zal worden voorgekomen, door het dorps-hoofd bij den aanslag der velden, verantwoordelijk te stellen voor den rigtigen bouw der opgemeten en in huur afgestane gronden, 't zij dan dat die bouw door de dorpelingen alleen geschiede, 't zij met behulp van huurlingen, die de bezitters der velden daartoe altijd kunnen vinden.

Het klassificeren der velden bij djonken van 2000 □ roeden kan, mijns bedunkens, aan geene bedenking onderhevig zijn; evenmin als het behouden der thans algemeen bestaande verdeeling der djonken in bouws of ¼ djonk, en onderdeelen, als: loepit's ½ bouw, ierung ¼ bouw, idoe's ⅛ bouw. Deze onderdeelen behoeven nogtans niet te worden genoemd, indien, zoo als de heer LAWICK VAN PABST teregt voorstelt, bij de dessa's-gewijze opmeting der velden alleen de bouw in aanmerking zal komen.

Het begrijpen der tegal- of hooge landen van de 1ste en 2de soorten in gelijke waardering als de sawah's van die soorten, zoude het werk des aanslags zeer vereenvoudigen. Maar ik geloof niet, dat de opbrengsten dier

velden gelijk staan. Algemeen wordt de opbrengst der tegal-velden, in vergelijk met die der sawah-velden, $^{1}/_{3}$ lager berekend. Ik vermeen, dat het meer met de voorzigtigheid en billijkheid zoude overeenkomen, indien deze berekening werd behouden. Om nu toch de belasting op beide soorten der velden gelijk te doen zijn, zou mijns bedunkens niets anders noodig wezen, dan om de tegal-velden in het algemeen eene meerdere uitgestrektheid bij hunne opmeting te geven, of met andere woorden, om te bepalen: dat de tegal-velden zullen worden gebragt op kottak's van 2400 □ roeden, en in de waardering zullen gelijk staan met de sawah's van de 1ste en 2de soorten, om het even welk produkt daarop zal worden geteeld. De 3de soort tegal-velden zou kunnen worden gewaardeerd naar de opbrengst van de djagong, welk produkt, bij gemiddelde berekening, aan geldswaarde *f* 36 's jaars geven kan, op eene uitgestrektheid van 2400 □ roeden. Daar nu deze kultuur door den planter als eene overwinst of toegift op zijn padi-gewas wordt beschouwd, zoo zoude van een zoodanig veld slechts de helft van de gewone belasting of $^{1}/_{8}$, zijnde *f* 4.50 de kottak, kunnen worden geheven.

De heer LAWICK VAN PABST stelt voor, om de velden, welke 30 hamatten van 240 kati's en daarboven opbrengen, in de 1e klasse te begrijpen, en daarvan de helft te doen opbrengen. Deze bepaling komt mij wat drukkend voor, wanneer ik naga, dat de landman, die slechts één djonk voor zich en zijn gezin bezit, gedurende een rond jaar van slechts 15 hamatten padi, ongeveer 20 pikols rijst gevende, zou moeten bestaan; ongerekend noch de kosten, die hij voor het bearbeiden, bebouwen en oogsten van zijn veld dragen moet en die op *f* 28 per djonk kunnen worden gesteld. Een djonk rijstveld van 2000 □ roeden van de 1ste soort produceert, in de residentiën Kadoe en Pasoeroean, ongeveer 50 hamatten padi van 240 kati's. Het is dus niet wel te veronderstellen, dat de velden van gelijke grootte in andere residentiën beneden de 40 hamatten zullen opbrengen. Daarom zou het mij meer billijk voorkomen, indien onder de 1ste soort werden verstaan de velden, die 40 hamatten en daarboven zullen afwerpen; en in gelijke verhouding onder de 2de soort de velden, welke 25 hamatten en daarboven en onder de 3de soort de velden, die beneden de 25 hamatten geven kunnen.

Zal het eene waarheid zijn, dat het gansche ligchaam der Indische bevolking, in de regelmatige belastingen, welke zij kan opbrengen, de eerste grond zijn moet, waarop de magt en het vermogen van het Indisch bestuur moeten rusten, dan ook moet dat bestuur, volgens mijn gevoelen, zoo veel mogelijk de eerste en voornaamste bronnen zoeken te doen vloeijen, uit welke die belastingen moeten gevonden worden. Zullen die belastingen, tot groot voordeel van het Gouvernement, in geld en niet in produkten worden opgebragt, dan moet ook aan de bevolking de gelegenheid worden gelaten, om, na afzondering van hetgeen zij uit de landelijke voortbrengselen tot eigen gebruik noodig heeft, nog eenen genoegzamen voorraad over te houden, om bij verkoop daarvan, behalve het aan den lande verschuldigde, daaruit ook nog in hare overige behoeften te kunnen voorzien. Naar mijne meening vorderen de belangen

van het Gouvernement, dat de meest mogelijke voordeelen, als een blijvend fonds van belasting onder de Javaansche bevolking, vergaard worden.

Ik ben het met den heer LAWICK VAN PABST genoegzaam eens, dat men bij de velden, tot een en hetzelfde dorp behoorende, geene verschillende soorten vindt, ten minste niet onder de sawah-velden. Evenwel komt, bij uitgestrekte tegal- of hooge landen, dikwijls het geval voor, dat een stuk grond, zeer geschikt voor de teelt van tabak, koffij en daarmede gelijkstaande produkten, grenst aan een ander stuk van minder goede hoedanigheid en waarop slechts aardvruchten of djagong kunnen worden geteeld. Daarom zou het mij dan ook verkieslijker voorkomen, om wel de sawah-velden van een dorp onder eene en dezelfde klasse te rangschikken, maar niet de tegal-velden, ten ware dat aan deze laatsten, zoo als ik hiervoren reeds heb gezegd, $^1/_8$ uitgestrektheid gronds meer dan aan de sawah-velden werd toegekend.

Dat een vijfjarige aanslag verre te verkiezen is boven eenen jaarlijkschen, is, geloof ik, buiten alle kijf. In de eerste plaats noem ik het groote voordeel, hetwelk deze wijze van aanslag voor den landman moet aanbrengen, de zekerheid, die hij bekomen zal, van, door een ongestoord bezit zijner velden gedurende vijf achtereenvolgende jaren, een mislukten oogst van een veel belovend produkt in een volgend jaar vergoed te zien. Bovendien heeft hij de zekerheid, dat zijne belasting niet meer telken jare zal worden verhoogd (hetgeen op Java sedert 10 jaren veelal het geval is geweest). Dit zal hem met meer gerustheid en vertrouwen zijne velden doen bearbeiden en bebouwen, dan bij eenen jaarlijkschen aanslag, waardoor verschillende omstandigheden hem kunnen beletten om in het bezit van het door hem gehuurde veld te blijven. Eene nimmer ophoudende verhooging van de belasting zal hem den moed doen ontzinken, om van zijn veld meer partij te trekken. Nog een groot voordeel geeft het stelsel van een vijfjarigen aanslag. Daardoor toch zullen de werkzaamheden op de residentie-bureaux en bij de inlandsche ambtenaren grootelijks worden verligt, zoodat daaruit tevens eene niet onbeduidende besparing zal voortvloeijen.

Om iets meer over het ongenoegzame te zeggen der wijze waarop de jaarlijksche aanslag thans geschiedt, dan de heer LAWICK VAN PABST daarover heeft aangeteekend, houde ik voor overbodig. Ik heb het mij, gedurende mijn vierjarig verblijf in Kadoe, steeds tot een eersten pligt en aangename taak gemaakt, om mij met het werk van den aanslag der velden meer bijzonderlijk bezig te houden. Het onvolkomene der voorbereidende opgaven tot dien aanslag van de meeste der opzieners bij de landelijke inkomsten heeft mij steeds met huivering daarbij werkzaam doen zijn. Door het uitbreken der Djokjokartasche onlusten heb ik mij echter verstoken gezien van de kennis, die ik eindelijk zoude hebben verkregen voor eene zoo na mogelijk juiste waardering der velden, door te bepalen dat, in elk der 10 distrikten, van iedere soort grond een gedeelte zou worden opgemeten, omheind en onder het oog van den opziener der afdeeling bezaaid en beplant met de, voor de markt, meest geschikte soorten van kultuur.

De opbrengst zou op de plaats zelve, in 't bijzijn van de districts- en kampongs-hoofden en van den huurder van den grond, gekonstateerd zijn geworden, en het produkt den eigenaar afgegeven. Toen ik in Junij 1825 de residentie verliet, was deze instelling overal in volle werking; doch zij is, door opvolgende gebeurtenissen, ten eenemaal zonder resultaat verbleven.

Ik kan mij niet geheel vereenigen met het gevoelen van den heer LAWICK VAN PABST, dat het noodig zijn zou, te bepalen, dat bij een dorp geen meerdere gronden zullen worden verhuurd of uitgegeven, dan door de dorpelingen kunnen worden bebouwd. Zoodanige bepaling zoude mijns bedunkens aanleiding kunnen geven tot verkeerde opgaven. Het spreekt echter van zelf, dat de dorpelingen niet kunnen worden genoodzaakt tot een huur van velden, die zij niet bebouwen kunnen. Maar zulks kan slechts zelden het geval zijn met sawah's; daartoe kunnen de eigenaren altijd huurlingen vinden. Ten aanzien van hooge gronden of 3de soort tegal-velden moet dit echter algemeen het geval zijn. Daarom zou ik er dan ook voor zijn, om daarvan alleen de uitgestrektheid te doen opmeten, die door de hoofden behoort te worden opgegeven, als door de dorpsmassa te kunnen worden bebouwd.

Het belang der dorpshoofden brengt mede, dat alle de velden, tot hunne dorpen behoorende, worden bebouwd. Om die reden ben ik van oordeel, dat, bij het doen van den aanslag, alleen de distrikts- en meer speciaal de dorpshoofden behooren te worden aangemoedigd, zoo niet verantwoordelijk gesteld, voor het regelmatig bebouwen der aan de dorpen toegekende gronden. In het bijzonder geval van meerdere vruchtbare gronden, dan onder de dorpelingen kunnen worden verdeeld, dient daarvan bij den aanslag aanteekening gehouden te worden, om die gedeelten niet in de belasting te begrijpen, maar daarvan jaarlijks door de opzieners der landelijke inkomsten eene opname te laten doen, om daarvan al of geen gebruik bij het kohier der belasting te maken.

Als hoogst schadelijk voor den landman beschouw ik alle vooruitbetaling op de landrente. In de laatste jaren heeft het gouvernement daarop meer bijzonder moeten aandringen, zonder dat zij daarom meer geregeld is betaald; integendeel heeft men in sommige residentiën daarmede groote moeite gehad. Het spreekt van zelf, dat de landman, die eerst in December van elk jaar zijne landrente aangezuiverd heeft, in de maand Maart daaraanvolgende, wanneer zijne velden nog braak liggen of slechts weder geopend zijn, om nieuw zaad te ontvangen, geene andere middelen heeft, om aan gereed geld te geraken, dan door het verpanden zijner goederen tegen hoogen woeker; of, zoo hij die niet heeft, tegen afstand van een gedeelte der nog onzekere vruchten, die hij van zijne nijverheid verwacht; of, wat nog erger is, tegen het verkoopen van zijnen buffel of ploeg. Dat deze gedwongene vooruitbetaling aanleiding geeft tot ongeregeldheden is bij mij buiten allen twijfel; roof en diefstal vinden daarin voedsel; en niet zelden geeft zij aanleiding tot volksverhuizing en vagebondage.

De landman, gekweld door woeker en voorschot op zijn gewas, vindt

zich belemmerd in de vrije beschikking over de vruchten van zijnen arbeid. Daardoor worden de inrigtingen ontzenuwd, welke rusten op de perceptie van eene regelmatige belasting. Dat stelsel vordert, dat aan de bevolking de vrije beschikking over de uitkomsten van haren tijd, vlijt en arbeid worde gelaten, als de middelen, om de belasting op te brengen.

De bepaling, dat de landrente (bij voorkeur in geld) zal worden afgedragen, voor de eerste helft op 1o. Julij en voor de tweede helft in twee termijnen, op 1o. Augustus en 15 December, of zoo veel vroeger als de belastingschuldigen zulks mogten verlangen, komt mij alzoo hoogst wenschelijk en nuttig voor.

Ik beschouw de bepaling, om geene ontginning van gronden toe te staan op plaatsen, waar geen gebrek is aan reeds bebouwd geweest zijnde landen, niet van dadelijke noodzakelijkheid; wanneer slechts, bij den aanslag der velden, de dorpshoofden worden verantwoordelijk gesteld voor de behoorlijke bebouwing der reeds ontgonnen en opgemeten velden. Van nieuw te ontginnen velden behoort, mijns bedunkens, geene belasting te worden geheven, anders dan die, welke voor het derde jaar na de ontginning is bepaald.

Eindelijk komt het mij noodzakelijk voor, dat, ten aanzien van de verdeeling der velden door de dorpshoofden, zoomede ten aanzien van het regt van erkend wettig bezit op die velden, de bepalingen worden opgevolgd, die daaromtrent duidelijk zijn voorgeschreven bij de artikelen 12, 14 en 15 van het besluit van kommissarissen-generaal van den 4en Januarij 1819 (*Staatsblad* no. 5).

Wanneer ik het plan van den heer LAWICK VAN PABST toets aan de bepalingen, door het gouvernement vastgesteld, speciaal in het besluit van 4 Januarij 1819 (*Staatsblad* no. 5), dan komt het, bij de instandhouding van die bepalingen, op de volgende punten neder, met welke dat besluit, naar mijn inzien, met vrucht zou kunnen worden veranderd en vermeerderd.

Eerstelijk. Dat, zonder verder verwijl, in de residentiën op Java, waar het landelijk stelsel is ingevoerd, een aanvang zal worden gemaakt met de opmeting, klassificatie en waardering der ongebouwde eigendommen; dat de meting, naarvolgens de instruktie daarvoor te geven, onder de leiding van de opzieners der landelijke inkomsten zal geschieden door de divisie- of distrikts-hoofden, met behulp van zoodanige mindere hoofden, als, in elke residentie, daartoe meest geschikt zullen worden geoordeeld.

Ten tweede. Dat de sawah-velden, in *drie* klassen begrepen, zullen worden gebragt tot djonken van 2000 □ roeden, de djonk verdeeld in bouws of $^1/_4$ djonk; dat geene verdere onderdeelen bij de meting zullen worden aangenomen; dat de tegal-landen insgelijks in *drie* klassen begrepen zullen worden, gebragt tot djonken van 2,400 □ roeden, verdeeld in bouws van 600 □ roeden.

Ten derde. Dat onder sawah-velden van de 1e klasse zullen worden verstaan, de velden, welke 40 hamatten en meer kunnen opbrengen, elke hamat van 240 kati's gewigt; onder sawah-velden van de 2e klasse dezulke,

welke 25 hamatten en daarboven, en onder sawah-velden van de 3e klasse, die beneden 25 hamatten kunnen afwerpen.

Dat de tegal-landen van de 1e en 2e klassen berekend zullen worden, in de opbrengst gelijk te staan met die der sawah-velden van beide klassen; dat de tegal-velden der 3e klasse zullen worden berekend naar de waarde van hunne opbrengst in djagong; en dat de gogo of schrale heuvel- en berggronden provisioneel niet in de meting en waardering voor de belasting zullen worden begrepen.

Ten vierde. Dat de belasting voor het Gouvernement zijn zal: van de sawah-velden en van de tegal-landen 1e klasse, de helft van de opbrengst; van de sawah-velden en tegal-landen 2e klasse, het ²/₅ gedeelte; van de sawah-velden 3e klasse, het ¹/₃ gedeelte; van de tegal-velden 3e klasse het ¹/₄ gedeelte.

Ten vijfde. Dat de belasting op de ongebouwde eigendommen zal worden geheven in geld, en wel in goede gangbaar verklaarde muntspeciën; met vrijlating nogtans, om, in bijzondere gevallen en daar waar zulks dienstig zal worden geacht, ook produkten in betaling te ontvangen; met dien verstande nogtans, dat in die gevallen voor de huur van sawah- en tegallanden alleen padi of rijst, en geen ander produkt, zal kunnen worden aangenomen.

Ten zesde. Dat in die residentiën, waar de meting, het klassificeren en waarderen der velden zal zijn afgeloopen, de aanslag of verhuur der velden, naar den hierboven aangegeven maatstaf, voor den tijd van vijf achtereenvolgende jaren zal geschieden.

Ten zevende. Dat de belasting op de ongebouwde eigendommen zal worden aangezuiverd, voor de eerste helft van het bedrag onder 30 Junij; voor het derde kwart onder 30 September en voor het laatste gedeelte onder 15 December van elk dienstjaar.

II.

Allen, die geraadpleegd zijn (de residenten van Batavia, de Preanger-Regentschappen, Cheribon, Japara en Soerabaja) houden het voor doeltreffend, de velden te laten opmeten en klassificeren; met uitzondering echter van den resident van Soerabaja, die, hoewel naar 't schijnt in beginsel niet tegen de opmeting, echter ten aanzien van de regeling en klassifikatie der velden van de overige residenten grootelijks in meening verschilt.

Wat mij betreft, ook ik ben van meening, dat het meten en klassificeren der velden eene hoogst wenschelijke en nuttige zaak is; maar 't mag als geheel onmisbaar en onvermijdelijk beschouwd worden in het zoogenaamde landelijk stelsel, waarvan de grondslag is: „dat het Gouvernement „eene zekere uitgestrektheid grond, tegen eene jaarlijksche belasting, in „huur aan de landbouwers afstaat". Om dit te kunnen bepalen, moeten de soort en uitgestrektheid der gronden, bij de bevolking in gebruik, bekend zijn. Blijkbaar is dit ook uit onderscheiden besluiten van het Gouvernement, en speciaal uit dat van kommissarissen-generaal van den

4den Januarij 1819 (*Staatsblad* no. 5), waarin gezegd wordt: „dat, zoo „lang de landen niet behoorlijk gemeten, geklassificeerd en gewaardeerd „zullen zijn, de aanslag dessa's gewijze zal worden voldaan, en deze aan„slag telken jare geschieden zal, wanneer het te veld staand gewas tot „zoodanigen staat van rijpheid is gekomen, dat daarop met zekerheid de „vooruitzigten voor den oogst zullen kunnen worden gegrond." Ook de Luitenant-Gouverneur RAFFLES, die het weldadig „landelijk stelsel" op Java heeft ingevoerd, toont zulks aan in zijne *Revenue Instructions* van den 11den Februarij 1814.

't Is bekend, hoezeer het Gouvernement van de noodzakelijkheid en belangrijkheid eener meting en klassifikatie der velden overtuigd is; 't is mede bekend, dat het zulk eene meting reeds met groote kosten heeft ondernomen, maar dat het, juist om de kosten en om de onevenredige en onvolledige resultaten, welke verkregen zijn, daarmede niet is voortgegaan.

Dat eene meting en klassifikatie der velden, zoo als die thans wordt voorgesteld, als de beste, zekerste en minst kostbare wijze moet worden beschouwd, daaraan kan niet worden getwijfeld. Ik zou mitsdien geene zwarigheid maken daartoe te adviseren, onder opmerking echter, dat het mij is voorgekomen, dat daarvoor een veel grooter tijdvak wordt vereischt dan de heer VAN PABST veronderstelt. Twee of drie jaren zullen verloopen, alvorens eene residentie naar waarheid kan zijn opgemeten en geklassificeerd. Dit is echter geen reden, om niet met het werk een aanvang te maken. Maar er is eene gewigtige bedenking, die mij van een zoodanig advies terughoudt, namelijk de oorlog op Java. Deze gebiedt mij in overweging te geven, tot den maatregel niet te besluiten, alvorens deze ramp geheel geëindigd is, en de rust van vroegere dagen op dit gezegend eiland weder zal hersteld en eenigen tijd gevestigd zijn.

Het is toch van de vroegste dagen af aan, waarin de Nederlanders kennis hebben verkregen van de zeden, gewoonten en begrippen van den Javaan, bekend, dat deze, deelende in de vooroordeelen van de oostersche volkeren, gehecht is aan voorvaderlijke instellingen, en een vijand is van alle nieuwigheden — vooral dan, wanneer zijn handen-arbeid of de bronnen van zijn bestaan daarmede in aanraking komen. Onderscheiden maatregelen, sedert de invoering van het landelijk stelsel, ten aanzien der Javasche bevolking door het Europesche bestuur genomen, en menige instelling alleen in haar belang daargesteld, moeten bij het tegenwoordige geslacht voorzeker veel van het wantrouwen hebben doen verminderen. Desniettemin is het vertrouwen bij de tegenwoordige generatie nog niet genoegzaam gevestigd, om zich daarop gerustelijk te kunnen verlaten, en vooral niet in een tijd van onrust en gisting, waarin eigenbelang en bijgeloof gereed staan, om zich de dwaling van een min beschaafd, zijn waar belang niet genoeg beseffend, gemeen ten nutte te maken, ten einde het volk niet alleen tegen het Europeesch bestuur mistrouwen in te boezemen, maar zich met geweld te doen verzetten. Daardoor dompelt het zich zelf wel

is waar in armoede en ellende, maar daardoor wordt tevens aan het bestuur een gevoelige slag toegebragt.

Ik heb mij deze beschouwing veroorloofd, omdat het mij is voorgekomen, dat zij van toepassing is op eene meting en klassifikatie der velden in het tegenwoordig oogenblik. Buiten twijfel is het toch, dat van dezen maatregel het gevolg zal wezen het ontdekken van velden, tot dusver niet in den aanslag begrepen en waarvan dus tot heden geene belasting is betaald, of die de belasting van andere, daarbij behoorende, velden hebben verminderd. Daarbij zal een aantal velden bevonden worden, de eigendom te zijn of bebouwd te worden voor rekening van inlandsche hoofden van hoogeren en minderen rang, of dat aan hen daarvan zekere inkomsten verzekerd zijn. Voornamelijk in het eerste geval, maar ook al genoten geen anderen, dan de geringe Javaansche landbouwers, daarvan de voordeelen, zal eene dergelijke plotselijke ontdekking niet nalaten eenen ongunstigen indruk te maken, die van meer of minder belang kan zijn, naar gelang van de daarin betrokkenen. Wel is waar staat daar tegenover de stijging van 's lands inkomsten, eene zaak voorzeker van niet minder aangelegenheid, vooral in den tegenwoordigen toestand der geldmiddelen; maar dit belang mag thans niet alleen op den voorgrond staan. Dat het meten der velden algemeen opzien bij de bevolking zal baren, behoeft geen betoog, en met welke bedoeling dit geschiedt, daarmede zal zij niet onbekend blijven. Voor haar voordeelige gevolgtrekkingen zal zij daaruit niet maken. Trouwens bij het eerst ontdekt wordend veld, dat niet in den aanslag begrepen is geweest, zal zij de gevolgen leeren kennen. Dit is mede toepasselijk op de klassifikatie der velden, daar zij menigen akker als eerste soort zal zien aangeteekend, waarvan welligt nimmer dan de belasting van tweede en derde soort geheven is. Dat dit een en ander het gevolg zijn zal van de meting en klassifikatie der velden, daaraan is niet te twijfelen, daar het bewezen is door de trapsgewijze vermeerdering der belasting op de ongebouwde eigendommen van 1818 tot 1826. Gedurende dit tijdvak is de aanslag gestegen van *f* 3,259,933.25 op *f* 6,154,159.50½. Dit moet niet worden toegeschreven aan eene meerdere bebouwing, hoewel misschien ook voor een klein gedeelte, maar hoofdzakelijk aan de meerdere kennis van de uitgestrektheid en opbrengst, of anders gezegd de klassifikatie der velden; ten minsten indien het landelijk stelsel werkt zoo als het beschreven is.

Behalven de vermelde staatkundige redenen, waarom ik den voorgestelden maatregelen vermeen thans niet te mogen aanprijzen, geloof ik dat, zoo lang de oorlog in de Vorstenlanden het aanwezen van onze beste inlandsche hoofden zoo van hooger als lager rang aan de grenzen hunner distrikten met barisan's noodzakelijk maakt, en deze van tijd tot tijd moeten afgewisseld worden, dit werk noch in billijkheid noch doelmatig van hen kan worden gevorderd. Bovendien hebben de residenten en andere Europesche ambtenaren te veel bemoeijenis met de algemeene policie, om aan dit belangrijk werk hun tijd te wijden en daarop al hunne aandacht te vestigen. Zij hebben nu reeds alle inspanning noodig, om te zorgen voor

de behoorlijke bebouwing der velden, het onderhouden der koffijtuinen, en de inning der landrenten.

Hoezeer ik dan ook overtuigd ben van het nut en het belang voor 's lands inkomsten, om aan het voorstel van den heer LAWICK VAN PABST, tot meeting en klassifikatie der velden, gevolg te geven, acht ik mij echter, op grond van de voorgaande redeneringen, verpligt den kommissaris-generaal in overweging te geven, dit werk uit te stellen, tot na den afloop der bestaande onlusten in de Vorstenlanden, en tot de rust weder geheel hersteld en gevestigd zal wezen.

Naar aanleiding van dit advies, heb ik vermeend, mij te kunnen onthouden van het behandelen der punten van verschil in de wijze van meeting en klassifikatie, zoo als zulks door den heer LAWICK VAN PABST en de overige residenten wordt voorgesteld; te meer daar ik, ingeval ik voor de dadelijke invoering van den maatregel had kunnen adviseren, zoude hebben voorgesteld, den heer VAN PABST, benevens nog drie residenten, te kommitteren, om zich, gezamenlijk met den direkteur van 's lands middelen en domeinen, naar Samarang te begeven, en aldaar een definitief voorstel omtrent de wijze van uitvoering te ontwerpen.

Mogt men de dadelijke invoering van den maatregel toch als wenschelijk beschouwen, dan zou ik meenen dat dergelijke konferentie volstrekt noodig zou zijn. Op die wijze toch kunnen de punten van verschil, in de eene streek en in de andere bestaande, gemakkelijk tot eenheid worden gebragt. En die verschillen bestaan natuurlijk. In den aard van de gronden, in de gebruikelijke of de gewone kultures, alsmede in de gemakkelijkheid van transport enz. bestaat tusschen de eene residentie en de andere groot onderscheid, 't welk voornamelijk van toepassing is op de tegal-landen.

Het tweede punt, dat in aanmerking komt, is de regeling der belasting. Hieromtrent verschillen de residenten minder, zoo wel met het bestaande als met elkander.

Voor de sawah-velden is bepaald, dat moet worden geheven: 1e klasse de $^1/_2$ van het gewas; 2e klasse het $^2/_5$ van het gewas; 3e klasse het $^1/_3$ van het gewas. Bij deze heffing willen allen blijven. Alleen stelt de heer LAWICK VAN PABST voor, zoo mede de resident van Soerabaja, om eene 4e klasse van sawah-velden aan te wijzen, en daarvan te heffen een vier gedeelte.

Ofschoon de doelmatigheid dezer bepaling van plaatselijke omstandigheden afhankelijk is, zoude ik er echter tegen zijn; en wel in de eerste plaats, omdat die sawah's van de 4e soort zeer weinige zijn. Daarentegen, zoo 40 hamatten, van 240 kati's, welke hamat over het algemeen juister is dan die van 200 kati's, als maximum voor de sawah's van de eerste soort zullen worden gerekend, dan wordt het verlies bij de mindere soort sawah's als het ware vergoed; daar er toch vele sawah's zijn, die 50 hamatten van 240 kati's afwerpen.

Van de tegal-velden moet worden geheven: 1e klasse het $^2/_5$ van het gewas; 2e klasse het $^1/_3$ van het gewas; 3e klasse het $^1/_4$ van het gewas.

Ook in deze wijze van heffing verschillen de meeningen. De residenten willen die heffing over de eerste en tweede soort tegal-velden gelijkgesteld zien met die op sawah-velden. Daartegen wenscht de heer VAN PABST, ze te laten bestaan op den ouden voet. Alleen de heffing van de derde soort meenen de residenten over het algemeen op den bestaanden voet te laten. Na eene aandachtige overweging is het mij voorgekomen, dat de tegal-velden met de sawah's kunnen worden gelijkgesteld, daar zij toch over 't algemeen, bij genoegzamen regen, zoo veel opbrengen als de sawah's, en zij bovendien het voordeel hebben van eene drooge kultuur, welke soms in waarde die van de padi overtreft. Dit is wel van geene algemeene toepassing over geheel Java, maar toch wordt daarvan op vele plaatsen partij getrokken.

Ik kan mij overigens wel met het voorstel vereenigen, om de gogo- en de tegal-velden van de 4e klasse buiten belasting te laten; dit is eene oude instelling.

Het derde voorname punt is, den aanslag in eens voor vijf jaren te doen. Voor dit voorstel zijn de residenten van Cheribon en de Preanger-Regentschappen; daartegen zijn die van Japara en van Soerabaja, die den aanslag jaarlijks zouden wenschen te behouden.

De argumenten voor en tegen zijn zeker van geen gewigt ontbloot. Hoewel ik nu in der tijd heb voorgesteld, om den aanslag der landrenten voor drie jaren te bepalen, acht ik mij thans echter verpligt daar stellig tegen te adviseren; niet dewijl ik geleid worde door de redenen, daartegen ingebragt; deze waren mij over 't algemeen vrij wel bekend; ik wilde, ondanks deze zwarigheden en het nadeel dat daarin zoo voor den lande als voor den belastingschuldige gelegen was, deze proefneming wagen, met het oogmerk, om daardoor eenen eersten stap te doen tot het bereiken van het doel van het landelijk stelsel, namelijk: het verhuren of belasten van den grond voor een zeker getal jaren.

Dit was ook de rigting van het voorstel, vervat in mijne missive aan den kommissaris-generaal van den 28 December 1826 no. 127. Het was in den geest van dat van den heer LAWICK VAN PABST; maar er was een verschil in de middelen die ik aangaf. De heer VAN PABST en zij, die in zijne meening deelen, willen eerst de velden gemeten en geklassificeerd hebben, de hoeveelheid van de opbrengst aan den lande bepalen, en daarna de belasting voor vijf jaren vaststellen. Ik daarentegen wilde eerst een aanslag voor drie jaren doen, zonder eenigen anderen basis dan de aanslag van de laatst verloopen jaren, zoodanig verhoogd als de ingezetenen zelve in gemoede zouden vermeenen te kunnen geven. Als dit geschied was, zou men dadelijk een aanvang moeten maken met het opmeten en klassificeren der velden, alles op zoodanige wijze, als door eene daartoe te benoemen kommissie van onbevooroordeelde en der zake kundige residenten en kollekteurs der landelijke inkomsten, onder goedkeuring van het gouvernement, zou bepaald worden. Afgescheiden hiervan zou ik dan wenschen, dat de opzieners der landelijke inkomsten en de inlandsche distriktshoofden

ieder voor zich, belast werden met eene opname van de werkelijke hoeveelheid padi, welke in ieder dessa werd ingezameld, ten einde het resultaat der klassifikatie met de ware opbrengst te kunnen vergelijken. Vervolgens zou ik, op grond van deze resultaten, en bovendien alle zoodanige bijzonderheden in aanmerking nemende waarop moet worden gelet, den aanslag voor vijf jaren laten doen.

Deze proefneming zoude dan hebben doen zien, of de Javaan werkelijk reeds tot die hoogte van beschaving is gekomen, dat aan hem kan worden toebetrouwd, dat hij, bij een buitengewoon gewas, de middelen kent, om zoo te handelen, dat hij, bij een mogelijk misgewas in het volgende jaar, zijne belasting aan den lande zal kunnen opbrengen. Dit moet toch het geval zijn; anders kan er aan geen aanslag voor meer dan een jaar gedacht worden; immers dan zou het voordeel van de goede jaren alleen ten voordeele van den landbouwer, en het nadeel der kwade jaren alleen ten nadeele van den lande komen, vermits een middelmatige opbrengst de basis der klassifikatie en gevolglijk van den aanslag uitmaakt.

Toch wilde ik, ondanks deze zwarigheden, de proefneming; maar na rijp overleg ben ik nu van gedachte, dat het beter is daarvan af te zien, en wel voornamelijk uit hoofde van den tegenwoordigen toestand van het eiland Java, zoo met betrekking tot de onlusten, als inzonderheid tot den onzekeren staat van het circulerend medium, waardoor de landrente in wezenlijkheid voor een groot gedeelte, door de betalingen in kopergeld, tot op de helft verminderd is.

Het vierde punt is de intrekking der bepaling, voorkomende in de publikatie van kommissarissen-generaal van den 4 Januarij 1819 n°. 1 (*Staatsblad* n°. 5), over de vooruitbetaling van het $^1/_5$ gedeelte, en in plaats daarvan te bepalen, dat de aanzuivering van de belasting kan beginnen met Junij en afgeloopen zal moeten zijn voor het einde van December.

Ik ben ook van meening, dat het beter is deze bepaling in te trekken. Na rijp overleg is het mij echter doelmatig voorgekomen, om geen tijd vast te stellen, wanneer met de inning der landrente een aanvang moet worden gemaakt, daar toch te dien aanzien geene algemeene bepaling kan worden opgevolgd. Maar stellig zou kunnen worden vastgesteld, dat de landrente voor het einde van December zal moeten zijn afbetaald, ten ware buitengewone omstandigheden een uitstel noodzakelijk maken, maar dan zullen de residenten gehouden zijn daarvan kennis te geven aan den direkteur van 's lands middelen en domeinen, met verzoek om autorisatie tot het verleenen van uitstel. Dat verzoek zal met redenen moeten zijn omkleed. Na verkregen magtiging van het gouvernement, zal de direkteur de autorisatie verleenen.

Hiermede staat in verband een vijfde punt, namelijk, dat de belasting bij voorkeur in geld moet worden voldaan, en in bijzondere gevallen in produkten.

Reeds voor lang is bij mij het denkbeeld ontstaan, om de betaling der andrente en de verdere belastingen niet meer in produkten te doen plaats

hebben. Ik heb daarover in der tijd het gevoelen van de residenten ingewonnen, daar het mij was voorgekomen, dat, bij eene billijke prijs-bepaling der produktie, de ondervinding bewezen had, daarvoor niet langer de noodzakelijkheid bestond. Daar velen der residenten daartegen geweest zijn, blijkens de ingekomen antwoorden, heb ik het niet op mijne verantwoording willen nemen, om, strijdig met het gevoelen van die ambtenaren, vooral in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, tot dat einde een voordragt te doen.

De Zeeroof in den Indischen Archipel.

Met de vorige mail werd ons uit Indië een artikel over den zeeroof in den Indischen Archipel toegezonden, dat wij gaarne opnemen. 't Betreft een onderwerp, dat reeds meermalen door ons is behandeld en dat vooral in onze dagen de aandacht onzer staatslieden verdient tot zich te trekken. Wij laten het hier onder volgen, de bijzonderheden, die er in voorkomen, natuurlijk ter verantwoording stellende van den geachten inzender, aan wiens waarheidsliefde en goede trouw wij overigens geen oogenblik twijfelen.

Ik heb het voornemen in dit artikel tot hen te spreken, die nog in iets anders belang stellen, dan in de opgave van geplukte en geleverde koffij; tot hen, die de staathuishoudkunde op hoogen prijs stellen, maar nog meer het lot van die millioenen inboorlingen in den Indischen Archipel, welke de Voorzienigheid onder den scepter van Nederland heeft geplaatst; tot hen, die, wanneer zij van volksrampen in Nederlandsch Indië, van door den watersnood verongelukten of door den zeeroof uitgeplunderden, van in ballingschap weggevoerden of vermoorden lezen, niet met onverschilligheid uitroepen „'t zijn maar inlanders!"

Ik wil spreken over den zeeroof, eene oude chronische kwaal van den Indischen Archipel, maar die ieder jaar nog altoos zijne duizenden slagtoffers maakt, en die vooral in den laatsten tijd weder dreigend zich vertoont. 't Is waar, Nederlanders hebben er zelden veel van te lijden, maar zoo veel te vreesselijker is die volksramp voor de ongelukkige inboorlingen. En nu is het mijne meening, dat de verantwoordelijkheid voor ons te zwaarder is, indien wij deze plaag niet kunnen uitroeijen, of althans er al onze krachten niet aan wijden.

Voor ik verder ga laat ik hier een uittreksel volgen uit de *Javasche Courant* (het officiele blad van Nederlandsch Indië) van 5 April 1862.

Menado. Den 14den Januarij werd, ter hoofdplaats Menado, van den kontroleur van Belang het berigt ontvangen, dat vier roovers-praauwen, koers stellende naar Kotta Boena, gevolgd door eene kruisboot, langs de hoofd-negeri Belang waren gevaren. Onverwijld werden twee vaartuigen van Belang tot bijstand van de kruisboot uitgezonden, terwijl van Kema eene kruis-rorehe en 20 schutters in vier kleine snelzeilende praauwen vertrokken, ten einde zich met de magt, uit Belang gezonden, te vereenigen.

De kontroleur van Belang was weder, met eenige vrijwillige schutters, in twee kleine vaartuigen in zee gestoken, ter opsporing der zeeroovers.

Den 16den daaropvolgende werd door eenige Sangirezen de tijding gebragt, dat zij den 12den zes roovers-praauwen bij het eiland Bijaran hadden gezien, terwijl de hoekoem-besar van het

distrikt Menado den 19den berigtte, dat door Sangirezen zeven groote roovers-praauwen bij het eiland Bangka waren ontwaard. Onmiddelijk waren, ter opsporing van die roovers, van Menado twee Ternataansche rorehe's, eene praauw van den radja van Siaauw, en de havensloep met 43 schutters en Ternatanen gezonden, die zich allen vrijwillig tot het doen van dien togt hadden aangeboden. Van Kema vertrokken 25 schutters in drie goed bemande rorehe's, terwijl tevens 15 vrijwillige schutters en eenige andere personen der bevolking van Likoepang zich, in verscheidene kleine vaartuigen, naar Bangka begaven.

Al die expeditiën keerden terug, zonder de zeeroovers te kunnen magtig worden.

Ternate. Z. M. stoomschip *Reteh* keerde den 23sten Februarij van een kruistogt te Ternate terug, zonder echter zeeroovers ontmoet te hebben. Men had evenwel op dien togt vernomen, dat zij in de bogt van Tomori een 200tal menschen geroofd hebben. Ook eene praauw, toebehoorende aan den te Menado woonachtigen handelaar J. SCHOE, met eene lading ter waarde van *f* 10,000, hebben zij afgeloopen en de opvarenden vermoord, met uitzondering van een Chinees, dien zij hebben medegevoerd.

Ziedaar een klein staaltje van 't geen het officiële blad van Nederlandsch Indië, niet eene enkele maal als iets buitengewoons, maar gedurig, als dood eenvoudige zaken, aan de wereld berigt. De gewoonte is de tweede natuur. Wie denkt nog, bij 't lezen van zulke berigten, aan al de gruwelen, die daarbij zijn gepleegd, aan de groote mate van jammer en ellende over honderden en honderden vreedzame ingezetenen, mannen, vrouwen en kinderen, gebragt. Ik zal trachten eene bijdrage te leveren, om die onverschilligheid te bestrijden.

De Soeloe-eilanden, gelegen ten noord-oosten van Borneo en ten noordwesten van Celebes, zijn het middenpunt van al den snooden menschenroof, die in den Indischen Archipel wordt gepleegd. De vorst of sulthan, die er gebied over voert, die een uitgebreiden slavenhandel met de noordkust van Borneo drijft, die zoo vele jaren lang reeds het Nederlandsch Indisch gezag getart heeft, is nog altoos de hoofdaanlegger van al die gruwelen. Hij en zijne hoofden zijn in 't bezit van wapenen, kruid en lood, en van alles wat verder tot de uitrusting eener rooversvloot behoort.

De roovers, die voor het meerendeel zelven doodarm zijn, oefenen dit schandelijk bedrijf ten voordeele hunner hoofden uit, in vaartuigen, gebouwd van de prachtigste houtsoorten, die men in den ganschen archipel aantreft. Deze vaartuigen, die voor eene bemanning van 50 tot 60 roovers ingerigt worden, voeren één buitengewoon groot zeil. 't Zijn gewoonlijk tweedeksvaartuigen, waardoor zij twee rijen roeijers boven elkaâr kunnen hebben. Uit dit laatste vooral ontleenen zij hunne vlugheid, die hen in staat stelt, om elk grooter zeilvaartuig, dat hen mogt willen vervolgen, te ontkomen. Als de vervolging dreigt — bliksem-snel het zeil weggenomen, gedraaid, tegen den wind opgeroeid! en zij zijn buiten gevaar.

Op den voorplegt dier schepen bevinden zich altijd versterkingen van ijzerhout en bamboe; de daken dier versterkingen zijn met drie of vier lagen karbouwenhuiden bespijkerd; zij loopen in zee uit en zijn dus zóó sterk en hellend, dat de kanon-kogels zelfs er op ricocheteren. In deze versterkingen staat het grootste kanon, dat meestal een zesponder is, en somtijds uit nog grooter kaliber bestaat.

Wanneer die, uitsluitend voor den zeeroof geschikte, schepen geheel klaar

zijn, gaan de roovers er mede naar den sulthan en de rijksgrooten, om ze van wapens en verder oorlogsmateriëel te voorzien. Zij huren dit van die laaghartige opperhoofden, tegen eenen vastgestelden prijs, dien zij uit den gemaakten buit betalen, bij voorbeeld: een geweer voor één slaaf, een 3 ponder-kanon voor twee slaven, een 6 ponder-kanon voor drie slaven, een 12 ponder voor een Nederlander.

De Nederlander wordt dus nog al vrij hoog geschat; vindt gij niet? Zeker, omdat dit lage volk zoo weinig door den Nederlander wordt opgezocht en bestreden, en zij zelden in de gelegenheid zijn een „orang poetih" meester te worden, terwijl daarentegen een inboorling, als het slagtoffer der magteloosheid van den Nederlander, met zoo veel minder moeite te verkrijgen is.

Eene, op de zoo even beschreven wijze uitgeruste, vloot, 15 of 20 bodems sterk, die elk afzonderlijk een bevelhebber hebben, om gezamenlijk door een opperbevelhebbber geleid te worden, kwam, niet lang geleden, langs de noordkust van Celebes, door straat Lemseh, de wateren van de bogt van Tomini bezoeken, verspreidde daar, gedurende eene maand, schrik en ontsteltenis onder de goede inwoners van dat gedeelte van Celebes; voerde 200 mannen en vrouwen met zich mede, maakte een schoener van den heer J. SCHOE met *f* 10,000 prijs, vertrok weder, en was overal gezien doch werd niet vernietigd.

Zoo die schoener slechts twee dagen vroeger genomen was, hadden de roovers den huurprijs voor den 12 ponder kunnen betalen; er was twee dagen te voren een Nederlander aan boord van die schoener, die dan in hunne handen zou gevallen zijn.

Indien in eenig gedeelte van Indië eene roovervloot aangetroffen en vernield kan worden, dan is het voorzeker in de bogt van Tomini. Immers deze kan geheel afgesloten worden. Doch om dat te kunnen doen, moeten de middelen niet ontbreken, en moet men met ijver en oplettendheid te werk gaan. Wanorde en onverschilligheid van de zijde der bestuurders moeten niet in het spel komen. En dit was de laatste maal helaas! weder het geval. Aan de oorlogsbodems, die in de Molukkos gestationeerd zijn en die gewoonlijk de schuld van een mislukten togt moeten dragen, is het niet toe te schrijven, dat men nog steeds van zeeroovers gewag hoort maken. Met hoeveel ijver de état-majors dier schepen ook bezield zijn, nooit anders dan alleen bij toeval zal het hun gelukken eene vloot aan te treffen.

De roovers weten te voren reeds, op welk station eenig schip verblijf houdt. Daar komen zij natuurlijk niet; maar zij gaan steeds, er op voorbereid om achtervolgd te worden, langs de kust, andere plaatsen opzoeken. Worden zij gezien, gelijk dit op Belang het geval was, dan vertrekt met de eerste gelegenheid, die zoo als laatst zich eerst tien dagen daarna opdeed, de tijding naar den kommandant van het, zich op een verwijderd station bevindende, stoomschip. Deze brengt onmiddelijk zijn schip in gereedheid, haalt het anker op en de kruistogt neemt een aanvang.

Maar de stoom, hoe nuttig in alle andere mogelijke zaken, verraadt zijne

komst reeds uren ver, zelfs een halven dag te voren, aan de rooversvloot, die echter voor de boot nog altijd beneden den horizont is. Deze loopt dan op haar gemak den wal in, wordt aan de buitenzijde met eenige boomtakken en ander groen behangen, en de boot die, om de ondiepten of andere gevaren te ontgaan, meestal een gezigt ver van het land moet blijven, loopt er zonder argwaan voorbij. Hoe goed men ook naar de roovers uit mag kijken, hoe gaarne men er slaags mede zoude komen, altijd zal men zonder iets gezien te hebben moeten terugkeeren. De roovers, die geen ander gevaar te duchten hebben, zijn gered, en zetten dus zorgeloos hun gruwelijk bedrijf voort.

Andere middelen, dan een oorlogsstoomboot, die een vloot bij toeval moet aantreffen om haar te kunnen vernielen, bezit men tot dusverre niet. Wel leest gij van zooveel kruisbooten, rorehe's, snelzeilende praauwen, en dergelijke vaartuigen, en gij vraagt: is dat geene magt? Mijn antwoord is: neen! De kruisbooten, die gij op de Javakust aantreft, hoewel zij daar minder noodig zijn, verdienen den naam van snelzeilende, goed bemande en gewapende vaartuigen. In de Molukkos, en speciaal te Menado, waar zij de hoofdkracht moeten vormen, om tegen zeeroof te waken, zijn zij *drie* in getal, slecht bewapend en bemand, oud en versleten. Daar zijn het meestal voor de Javakust afgekeurde vaartuigen. Zij staan bovenal niet altijd onder een bepaald gezag, zoodat zij geheel aan de kommandanten, die Javanen zijn, worden overgelaten; deze maken van hunne kruistogten, waarop zij nu en dan uitgezonden worden, gewoonlijk plaisiertogtjes. Meestal bestaat het eenige nut, dat zij doen, in het brieven-vervoer vice-versa. Alzoo op de Javakust, waar zij minder noodig zijn, nieuwe en goede, te Menado, waar zij niet gemist kunnen worden, oude en slechte! Zulke dingen vindt men meer in Indië!

De rorehe's zijn door den sulthan van Ternate afgestane vaartuigjes, met Ternataansche slaven bemand. Zij zijn ten eenenmale ongeschikt, daar zij in 't geheel niet gewapend en met een uitgehongerd volk bemand zijn, 't welk geene betaling geniet. Bij toeval zelfs zullen zij nooit roovers aantreffen, daar zij op hunne togten door een verschrikkelijk geraas op trommen tot roeijen aangezet moeten worden. Zij waarschuwen daardoor de sluwe roovers, dat zij in aantogt zijn, en geven dezen de gelegenheid om zich uit de voeten te maken. Wij twijfelen er aan, of zelfs bij een Ternataan dat slaan op de trom dezelfde uitwerking heeft, als een kati rijst per dag zou hebben. Waarom hem liever niet betaald?

Wanneer het officiële berigt spreekt van „vier snelzeilende praauwen", dan verhaalt het evenveel grove onwaarheden.

Beschouwen wij nu de beide officiële berigten der *Javasche Courant*, die wij aan 't hoofd van dit artikel mededeelden, wat naderbij. Berigten van een inwoner van Menado, wien ik het grootste vertrouwen schenk, stellen mij in staat, u met een paar woorden de twee, in dat officiële nieuwsblad met ophef verhaalde, expedities toetelichten.

Eerste expeditie. Den 14den Januarij, 't was een dingsdag geloof ik, kwam van

Bilang, ten westen van Kema gelegen, over Menado, ten noorden van Kema, — dus over den korsten weg! — te Kema de tijding, dat er op de hoogte van eerstgenoemde plaats zeeroovers gezien waren, die een van de oude kruisbooten vervolgden of er door nagezeten werden. Het stoomschip *Reteh* was te Ternate, en daar er nog geene onderzeesche telegraafkabel ligt, kon er niet gewaarschuwd worden, vóór de boot van CORES DE VRIES aankwam, die maandelijks eene reis door de Molukkos doet. Toch werd er langzamerhand eene magt zamengesteld. Schutters werden opgezocht en gelast zich gereed te houden.

De tijding was tegen 3 of 4 uren des namiddags gekomen. Ten einde nu de roovers zoo lang mogelijk tijd te geven, om hunnen togt te vervolgen, bepaalde men het vertrek op den volgenden dag. De schutters hadden dan ook nog tijd genoeg, om over den ophanden zijnden togt te delibereren en om te reklameren, dat het hunne beurt niet was. De zeeroovers zouden gevlogen zijn, en dus was de geheele togt overbodig, — zoo meende men. Ook was dit het eenvoudigste; want slaags met hen raken — ziet! dat wilde men niet gaarne; en er moest toch iets gedaan worden.

Zoo vertrokken dan den volgenden dag twintig schutters; doch niet in „kleine snelzeilende praauwen", maar in vlerk-praauwtjes, uitgeholde boomstammen, waarover dwarslatten liggen, die evenwijdig aan den stam wêer andere houten verbinden, welke in zee afhangen, om het omslaan te voorkomen. Die schuitjes zijn alleen voor de vischvangst geschikt.

In zulke kleine vlerk-praauwtjes, naauwelijks groot genoeg om één man te bevatten, aanvaarden de strijders den togt. Nu noch ooit is er iets beters voorhanden! Met hun tweeën moesten zij er in! Twee schutters in zoo'n uitgeholden boomstam, natuurlijk met hunne geweren bij zich, moesten al roeijende de roovers opzoeken. Of hunne geweren geladen waren betwijfelen wij; dat kon in de groote haast wel eens vergeten zijn. Doch zeker is het, dat zij slechtsééns vuur konden geven; want op nieuw te laden was niet mogelijk. Daarvoor moesten zij regt op kunnen staan; en zoo zij in die schuitjes hadden trachten te staan, waren zij omgeslagen, en had men, behalve de slagtoffers van den zeeroof, nog zoo vele paren verdronkene schutters te betreuren gehad, als er uitgeholde boomstammen waren, waarin de schutters hunne geweren hadden willen herladen.

Nog was er eene „rorehe", met hongerige Ternatanen bezet; die moest voorop; die zou aan vier groote rooverspraauwen, elk eene bemanning van 40 of 50 koppen tellende, door tromslag aankondigen, dat er 20 schutters in eenige boomstammen kwamen aandrijven, om hen op te pakken of uit te roeijen.

Maar die Ternatanen en schutters waren veel wijzer. Al waren de roovers nog niet vertrokken geweest, zij gingen zoo ver niet, om zich, zonder dat het iets baatte of eenig nut aanbragt, slaaf te doen maken; zij kwamen den volgenden dag terug en hadden niets gezien!

Tweede expeditie. Op Zondag den 19 Januarij, kwam wêer een berigt van zeerooverspraauwen op Kema. Hier had men er 7, ginder 9, elders

nog meer gezien! Eene groote vloot, waarvan reeds vier vaartuigen de reede van Kema overgestoken waren, was dus op komen dagen! Nu er zoo vele praauwen gezien waren, moest de magt, die uitgezonden zou worden, wat grooter zijn, en moest er wat meer kracht bij gezet worden!

De alarmtrom werd dus geroerd. Kema's ingezetenen werden er verschrikt door uit den middagslaap gewekt. Toen de trommelslagers bijna drie uur lang de kleine negeri al roffelende doorloopen hadden, kwamen er van de vroeger goed gedisciplineerde schutterij, om en bij de 125 man sterk, eenigen opdagen. 't Was een Zondag. De Christen van Kema was dus niet op zijne velden. Van tijd tot tijd kwam er echter nog een te voorschijn, die van zijn pligt nog iets meer doordrongen was dan van 't zesde gebod. Zoo groeide de magt tot 25 of 30 man aan.

De kontroleur-kommandant doorliep, met krijgsmanshouding, even de gelederen, en keerde wêer huiswaarts „sweet home", aan zijn sergeant-majoor de troep toevertrouwende. Deze stelde op zijne beurt wêer zooveel vertrouwen in zijn fourier (een inlander), dat de fourier met het kommando der expeditie belast werd, die met het opgaan der maan vertrekken zoude.

Het was toen lichte maan. De avond viel. Luna wierp hare eerste liefelijke stralen over het zeevlak, en allen waren tot den aftogt bereid. Men was gereed, om in de vaartuigen te stappen, toen een van de snuggersten van de troep bedacht, dat zij nog de scherpe patronen vergeten hadden. In een oogenblik waren die echter gehaald. Maar naauwelijks was dit in orde, of een ander vroeg: „waar is de rijst?" De vrager was zeker een Ternataan. Men had dus niet om levensmiddelen gedacht; wie kon er ook aan denken, dat men op eene expeditie ter zee van voeding voorzien moet zijn! Oogenblikkelijk werd nu de kolonne ontbonden, om eerst rijst te gaan halen, met vriendelijk verzoek zoo spoedig mogelijk terug te komen.

Aan dit verzoek werd werkelijk voldaan. Allen waren na betrekkelijk korten tijd weder bijeen. Dus was de helft der manschappen in de vaartuigen gestapt, toen men een der achtersten weer hoorde vragen: „di mana garam sekarang?" (Maar waar is nu het zout?) De kommandant, reeds vertoornd over de twee vorige verhinderingen, die hij natuurlijk aan zijne manschappen toeschreef, ontsteekt in woede en roept gramstorig uit: „Kom; kom! Geen praatjes meer! Er in maar! Wij vechten immers toch niet; en daarom hebben wij geen zout noodig!"

De vloot, die uit drie rorehe's en uit eenige uitgeholde boomstammen bestaat (waarom die op de eene plaats „snelzeilende praauwen" en op de andere „kleine vaartuigen" genoemd worden begrijpen wij niet), stak dus zouteloos van wal. Er waren veel rooverspraauwen in 't verschiet; daarom de drie trommelende rorehe's voorop! Waar er veel verjaagd moeten worden behoort het geraas groot te zijn; de boomstammen, elk met twee schutters bevracht, formeren de achterhoede.

Gij begrijpt den afloop zeker reeds. Weg gegaan; terug gekomen, en... niets gezien!

Nu is het waar, dat er niet één geschikt vaartuig voorhanden was en

er geene kracht, geene middelen bestonden, om goed te kunnen ageren. Maar het weinige, dat nog aanwezig was, verloor door eene onverschillige behandeling daarenboven zijne waarde. Waar menschenlevens in het spel komen, waar alles er voor bloot staat, om door dat wreede rooversvolk vernield, vermoord of medegenomen te worden, daar had men niet onverschillig mogen zijn.

Wij vragen: ware het niet beter geweest, dat een grooter gedeelte dier schutters uitgekomen was? ware het niet beter geweest, dat, in plaats van het kommando over die magt aan den sergeant-majoor af te staan, die het weêr aan zijn fourier overliet, de kontroleur het zelf op zich genomen had? Had men die geraas makende trommen niet achter moeten laten, en liever den hongerigen Ternataan door een, althans halfgevoeden, Menadorees laten helpen roeijen? Wel zou de magt dan nog niet veel beteekend hebben; maar zonder zelfverwijt kon men dan de regering op het totale gebrek aan verdedigingsmiddelen wijzen, en voorstellen voor meer en betere hulpmiddelen indienen.

Doch, naar men ons verzekert, moèt alles door het bestuur dier residentie met ijskoude onverschilligheid behandeld zijn.

Onverschilligheid over gepleeegden zeeroof! Maar is het eigenlijk wel te verwonderen? Of kunt gij van uwe dienaren meer vergen, dan gij zelf verrigt? Hoe kunt gij van hen aktiviteit in zaken verlangen, die gij zelf met het grootste flegma en laauwheid behandelt? Hoe menigmaal heeft men het in Nederland reeds vernomen, dat op tallooze plaatsen van den Archipel honderden menschen gestolen en honderden tot slaaf zijn gemaakt, en toch zijn de middelen, om die gruwelen tegen te gaan, niet vermeerderd.

Of zal hier misschien de gevolgtrekking gelden, dat het niet noodig is, middelen te scheppen, om den zeeroof in Indië tegen te gaan, omdat die in de laatste 20 jaren niet vermeerderd is? Fraaije redeneringen!

Wij weten niet, of er reeds voorstellen tot verbetering zijn ingediend; zulke voorstellen schijnen toch voor alles noodig te wezen, want in Nederland bemoeit men zich zelfs met de kleinste aangelegenheden der Indische huishouding. Men heeft zelfs beweerd, dat de Gouverneur-Generaal op zijne verantwoording niet eens een inlandschen oppasser van *f* 15 's maands mag aanstellen. Dat moet men in den Haag doen! Maar zal van die inmenging in zoo veel kleinigheden niet het noodzakelijk gevolg zijn, dat er geen tijd overblijft om over gewigtiger vraagpunten te beslissen?

Moge Nederland weldra zijn pligt doen! Moge het niet langer de schuld dragen van al dien gepleegden zeeroof en al de ellende die daarvan 't gevolg is. Moge het de middelen tot uitroeijing van dat kwaad, die men van hier voorgesteld heeft of nog voorstellen zal, spoedig inwilligen. En bovenal hopen wij, dat zoo die voorstellen reeds ingediend zijn, men met oordeel de keuze der middelen gedaan zal hebben.

Geene groote stoomschepen of oude kruisbooten meer! Naar ons bescheiden oordeel zijn noodig twee of drie kleine, goed gewapende en bemande stoomschepen, vervaardigd gelijk de heer CORES DE VRIES er in Indië één

gebruikt tusschen Soerabaja en Madura. De bemanning moet voor de helft uit Europeanen bestaan en voor de andere helft uit Javanen. Het kommando over elke boot dient aan een jong, beleidvol luitenant ter zee opgedragen te worden. De eene boot stationere men aan de noordkust van Celebes, de tweede te Kema of Gorontalo, de derde te Ternate of aan den zuidelijken ingang van de bogt van Tomini.

Daarbij vervange men de oude, slecht zeilende, kruisbooten door nieuwe, goed zeilende. Voor de strandplaatsen late men vaartuigen naar het model als de roovers die gebruiken aanbouwen en bewapenen.

De kleine stoomschepen houde men den grootsten tijd gestationeerd, om elk oogenblik gereed te zijn de roovers te achtervolgen.

Als men aan het hof van Soeloe en in de andere roofstaten hoort, dat dergelijke maatregelen door het Nederlandsch gouvernement genomen zijn, zal men in deze streken van geen zeeroof meer vernemen. Maar mogt er dan toch nog eene vloot verschijnen, dan konden die kleine stoombooten, die kort langs de kust kunnen varen, de kruisbooten en andere geschikte vaartuigen op sleeptouw nemen, om den driesten roover op elk punt te vervolgen en te vernielen.

Die drie stoombooten kosten aan onderhoud misschien zooveel als thans het groote stoomschip, dat, wij hebben het aangetoond, niets verrigten kan. De kruisbooten zijn oud en versleten en moeten dus eerstdaags toch door nieuwe, wij willen hopen doeltreffende, vervangen worden.

Nederland! wij hopen dat wij ons in dit geval vergissen, wanneer wij vreezen, dat onze eisch ook nu weer, omdat het geld kost, zal worden afgewezen. 't Is slechts eene kleine som die wij vragen, lang zoo groot niet, als voor uwe spoorwegen noodig is. Amsterdammers! 't komt niet in vergelijking bij hetgeen het doorgraven van Holland op zijn smalst zal kosten, en er worden vele menschenlevens door gespaard. Bedenk het, christelijk Nederland, dat de Menadorees, die door de roovers gestolen wordt, een Christen is; bedenk dat hij, die tot slaaf gemaakt wordt, zelfs tot de orthodoxe leer behoort! Zult gij, uit zuivere Nederlandsche christenliefde, niet iets afzonderen van het „batig slot" in 't belang van den inboorling, die steeds bedreigd wordt met gevaar van tot slaaf gemaakt te worden.

Of zal het misschien meer indruk maken, wanneer ik u vertel, dat dikwijls menschen van Menado geroofd worden, die koffij-planters zijn en u het „batig slot" bezorgen.

Zoo wilde ik eindigen. Maar daàr deelt de officiële *Javasche courant* ons een nieuw berigt mede, dat ik aan 't einde van dit opstel nog wil herinneren. Dezer dagen heeft de assistent-resident van Bawean door een kijker gezien, dat op het naburig eiland Gili-lor, door een rooversvloot een negentigtal menschen in slavernij is weggevoerd en twee handelspraauwen zijn uitgeroofd, nadat de bemanning was vermoord!

De redaktie van dit Tijdschrift heeft geen oogenblik geaarzeld, om dit opstel, dat haar uit Indië werd toegezonden, te plaatsen.

Wij meenen ons echter bij die plaatsing eene enkele opmerking te mogen veroorlooven. Tegen de grootte en den omvang van den algemeenen volksramp, gelijk de schrijver dien voorstelt, valt niet veel in te brengen. Evenmin tegen het onvoldoende der middelen, om dien te keeren, of zelfs te lenigen. Maar tegen de wijze, waarop hij den zeeroof wil bestrijden, zullen wij de vrijheid nemen eene bedenking te doen gelden.

In geene deele valt het te ontkennen, dat de middelen, door den schrijver aangegeven, geschikt zullen zijn, om de bedreigde punten tegen den zeeroof te *verdedigen*. Die streken, waar zulke vaartuigen worden gelegd, zullen veiliger zijn dan thans, en met meer goeden uitslag zal een aanval worden afgeweerd of een rooversvloot, die in aantogt is, verjaagd en misschien wel aangevallen en vernield.

Maar dat de vorst en rijksgrooten van Soeloe door deze maatregelen zouden worden afgeschrikt, om in den vervolge rooversvloten uit te rusten en naar den Archipel te zenden, dit kunnen wij niet aannemen. Daartoe is de zeeroof te zeer in de zeden, zoo wel als in de belangen van Soeloe, zoo wel van de aanzienlijken als van de geringen, doorgedrongen. De geheele maatschappij leeft daar van den zeeroof, en de middelen om dien te plegen zijn zoo veelvuldig, dat zij op eenige gestationeerde schepen, tot beveiliging van enkele punten van onzen Archipel, niet zullen afstuiten.

Er is maar één afdoend middel. Reeds sedert dertien jaren hebben wij er op gewezen en telkens op aangedrongen. Ook het Gouvernement, ook de verschillende Ministers van Koloniën en Marine erkenden het. Zelfs eens is eene zwakke, maar mislukte, poging in 't werk gesteld, om het ten uitvoer te leggen. In 1849 werd eene expeditie naar Soeloe gezonden, om, niet *verdedigender* maar *aanvallender* wijze, een einde aan de rooverijen in den Archipel te maken. Het rooversnest, waaruit jaarlijks de vloten van vernieling en moord over onze zeeën worden gezonden, zou worden uitgeroeid. Maar helaas! de expeditie was veel te zwak, om het doel te bereiken. Zij wierp wel eenige kogels in de kampong's van de hoofdplaats der Soeloe-eilanden, maar dat baatte natuurlijk niet, en zij keerde onverrigter zake huiswaarts. Toen hebben de Spanjaarden met beter gevolg die taak aanvaard. Zij zonden een paar jaren later eene expeditie, die eene groote verwoesting in het rijk van den sulthan van Soeloe aanrigtte, en sloten een verdrag met dien vorst. De weldadige gevolgen van deze expeditie hebben zij in de eerste plaats, maar ook wij gedurende eenige jaren, ondervonden. Werkelijk is de zeeroof in den Indischen Archipel verminderd.

Thans echter zijn die gevolgen langzamerhand weder verdwenen. Het kwaad is in den laatsten tijd met nieuwe kracht toegenomen. De sulthan heeft zich van de kastijding hersteld en oefent zijn schandelijk bedrijf even schaamteloos uit als voor de kastijding.

Eene nieuwe expeditie is noodig. Reeds voor een jaar of vier hebben wij er in de Tweede Kamer op aangedrongen, en is zij door de toenmalige Ministers van Koloniën en Marine toegezegd. Zie hier wat wij, den

9 December 1858, bij de beraadslagingen over het hoofdstuk Marine van de staatsbegrooting voor 1859, verlangden.

„Wij hebben uit de opgaven, die ons zijn medegedeeld, gezien, hoe groot en van welken aard het eskader onzer Marine in Indië is. De vraag, of het voldoet aan de behoefte, staat in naauw verband met de vraag: welke diensten men van dat eskader verlangt? Nu is een hoofdpunt, dat ik altijd in 't oog heb, wanneer ik spreek van de diensten, die 't eskader in Indië moet bewijzen, de zeeroof. Maar 't geen er in de gewisselde stukken over dit gewigtig punt heeft plaats gehad, maakt mij bezorgd. In 't verslag der kommissie van rapporteurs lees ik, dat eenige leden hebben gemeend: „onmiskenbaar is de zeerooverij in de Indische wateren door de volharding onzer zeelieden aanmerkelijk gefnuikt". En de Minister antwoordt: „met genoegen is opgemerkt, dat de fnuiking der zeerooverij aan de volharding onzer zeelieden te regt wordt dank geweten". Die leden en de Minister zijn dus van meening, dat de zeeroof in den Archipel is gefnuikt, en dat dit moet worden geweten aan de volharding onzer zeelieden. 't Zij mij vergund daarover mijne meening te zeggen.

„Er zijn in Indië drie soorten van zeeroof. Er is zeeroof, gepleegd door inboorlingen aan het strand, die nu en dan den kans waarnemen, om met eenige kleine vaartuigen op naburige plaatsen of eilanden het misdrijf te plegen. Eene tweede soort van zeeroof is verbonden met koophandel. Hij wordt gepleegd door kooplieden, die met hunne vaartuigen handel drijven, maar die, wanneer zij de gelegenheid schoon zien, tevens zeeroof uitoefenen. Maar de derde en meest schadelijke en gevaarlijke soort van zeeroof wordt gepleegd door zeeroovers-staten. In het noord-oosten van den Indischen Archipel liggen georganiseerde zeeroovers-staten. Mindanao, het grootste eiland nabij den Philippijnschen Archipel, de Ilanos-baai met haar honderd-vijftig-tal eilanden, de zoogenaamde Soeloe-archipel zijn de streken, waar het kwaad heerscht. Van daar worden jaarlijks honderden vloten van zeeroovers-vaartuigen over den Indischen Archipel uitgestort.

„Wat hebben wij nu gedaan, en wat doen wij, om dien zeeroof te fnuiken? Nu en dan worden onze oorlogsvaartuigen afgezonden, om daar, waar zich zeeroovers vertoonen, op dezen jagt te maken. Meestal, wanneer die vaartuigen komen, zijn de zeeroovers verdwenen. Somtijds gelukt het, hen te achterhalen, en ik leg gaarne hier de betuiging af, dat bij zulke gelegenheden onze zee-officieren den roem van dapperheid, onversaagdheid en beleid altijd hebben gehandhaafd. Maar daardoor wordt het kwaad niet in zijn hartader aangetast. Het heeft zelfs betrekkelijk weinig uitgewerkt, om den zeeroof in den Archipel een tijd lang te verminderen. Ik erken wel, dat men een jaar of vier lang minder kwaad van den zeeroof heeft ondervonden, maar dit kan niet worden toegeschreven aan de sporadische slagen, welke op die wijze aan den zeeroof worden toegebragt. Dat moet worden toegeschreven aan een ander feit.

„In het jaar 1848 heeft men, namelijk, begrepen, dat inderdaad al dat vervolgen van geïsoleerde zeerooverijen weinig baat; dat men een slag moest

slaan in het hart van de zeeroovers-staten, waarvan ik zoo even sprak. Het Nederlandsche Gouvernement heeft toen eene expeditie gezonden naar de Soeloe-eilanden; maar met welk gevolg? Twee schepen zijn daar aangekomen en hebben getracht met den vorst van Soeloe te onderhandelen, over het uitleveren van eenige Nederlandsche onderdanen, die geroofd waren en in slavernij werden gehouden. De Nederlandsche kommissie, die zich aan wal had begeven, is afgewezen en met beleedigende minachting behandeld. De kommandant der schepen wierp toen eenige kogels op de stad, die weinig kwaad hebben uitgerigt, en de expeditie is weder verdwenen, omdat men bemerkte, dat zij te gering was en op verre na geen kracht genoeg bezat, om een wissen slag toe te brengen. En waarom was die expeditie zoo gering en zoo krachteloos? In 1849 — in de eerste rede welke ik de eer had in deze Kamer uit te spreken — heb ik bewezen, dat die krachteloosheid een gevolg was van de geringheid onzer zeemagt in Indië, zoodat de Gouverneur-Generaal over geene voldoende middelen kon beschikken.

„'t Is dus eene mislukte expeditie geweest. Maar eene andere mogendheid, Spanje, heeft twee jaren later, in 1850, gedaan, wat wij hadden behooren te doen: de Spanjaarden hebben in dat jaar, van Manilla uit, eene krachtige expeditie gezonden, die een zwaren slag aan een van de rooversstaten, aan den sulthan van Soeloe, heeft toegebragt. Daarvan is het gevolg geweest, dat wij sedert dien tijd gemeend hebben, dat de zeerooverij in den Indischen Archipel gefnuikt was. Maar dit was niet het geval; wel is het aan die Spaansche expeditie toe te schrijven, dat in de eerstvolgende jaren het kwaad zich minder deed gevoelen. Gefnuikt is het echter niet, en bedrieg ik mij, of neemt het langzamerhand weder toe?

„Ik heb een der laatste jaargangen van de *Javasche Courant* genomen, met het voornemen om in deze Kamer eens eene mededeeling daaruit te doen van alle ongelukken, verwoestingen, brandstichtingen en moorden, in den Archipel door zeeroovers bedreven en in die couranten gekonstateerd; maar ik ben van dat voornemen teruggekomen, omdat het te lang zou duren. En hoe veel geschiedt er nu bovendien, hetgeen niet ter kennisse van 't publiek komt! Ik geloof niet te zullen worden tegengesproken, wanneer ik zeg, dat hetgeen de nieuwsbladen vermelden, slechts een klein gedeelte is van hetgeen er werkelijk voorvalt. Ik beschouw het dus als onjuist, wanneer men zegt, dat de zeerooverij in den Indischen Archipel gefnuikt is, en wanneer men dat toeschrijft aan onze zee-officieren.

„Onze zee-officieren hebben daar, waar zij geroepen werden, om tegen geïsoleerde zeeroovers te handelen, altijd hun roem gehandhaafd; maar op de wijze, waarop zij gebruikt worden, is het onmogelijk de zeerooverij te kunnen fnuiken, wij moeten daartoe het voorbeeld volgen, dat de Spanjaarden ons in 1850 hebben gegeven.

„'t Is een hoogst gewigtig onderwerp. En wat ik thans zeg, is niet iets nieuws. Reeds in 1849 is die meening door mij in de Kamer ontwikkeld eene meening dikwijls ook door anderen, door deskundigen, voorgestaan.

Nu wilde ik bij deze gelegenheid trachten, èn den Minister van Marine èn den Minister van Koloniën te bewegen, om eens een krachtigen slag te slaan.

„'t Is de pligt van Nederland, om in den Indischen Archipel tegen rooverijen te waken. 't Is echter niet alleen de pligt van Nederland, maar ook van andere Staten, die eveneens belang er bij hebben, met name Spanje, met name Engeland. Is het denkbeeld nu zoo te verwerpen, om gezamenlijk met die natiën eene expeditie te ondernemen naar de rooversstaten, die onder ons bewind staan, maar digt bij de Philippijnsche eilanden, digt bij het Spaansche grondgebied gelegen zijn? Zou het niet in 't belang der menschheid, van den handel, van de beschaving, in 't belang vooral van onzen Archipel in 't algemeen zijn, dat eene dergelijke gekombineerde expeditie plaats had? Ik neem de vrijheid, in dat belang dit denkbeeld en de uitvoering daarvan aan de regering dringend aan te bevelen."

Het Gouvernement was deze meening in alle opzigten toegedaan, en het deelde, bij monde van de Ministers van Marine en van Koloniën, de heeren LOTSY en ROCHUSSEN, mede, dat juist op de wijze, door mij aangegeven, eene expeditie zou plaats hebben, en men reeds den eersten aanvang van uitvoering had gemaakt.

De heer LOTSY zeide: „Ik wensch den geachten spreker uit Almelo te zeggen, dat de Minister van Marine persoonlijk in veel, en ik zou bijna zeggen in alles deelt, wat de geachte spreker heeft in het midden gebragt.

„Ik geloof ook, naar de niet officiele, maar officieuse berigten, die tot mij komen, dat het wenschelijk is, dat de beteugeling der door hem bedoelde zeeroovers-staten ernstig worde opgevat. Ik geloof te mogen zeggen, dat ik, kort nadat ik mijne betrekking had aanvaard, over de beteugeling van die zeeroovers-staten veel heb gehoord; maar waarschijnlijk hebben omstandigheden in Indie die zaak op den achtergrond doen geraken. En nu mag ik den spreker tot mijn groot genoegen mededeelen, dat ik reeds sedert eenigen tijd van mijn geachten ambtgenoot voor de Kolonien de toezegging heb ontvangen, dat, zoodra ook hij door zijne overmatige drukte daarin niet belemmerd zal zijn, tusschen hem en mij de inrigting van het Oost-Indische eskader, ook zeer zeker in het door den geachten afgevaardigde uit Almelo beoogde belang, ernstig in overweging zal worden genomen, ten einde tot een bepaald besluit te komen."

Het antwoord van den heer ROCHUSSEN was niet minder afdoende. Hij zeide onder anderen: „Het denkbeeld van den afgevaardigde uit Almelo, om andermaal de zeeroovers op de Soeloe-eilanden zelve voor altijd te fnuiken, beaam ik. Indien dit niet reeds vroeger andermaal werd beproefd, dan is het nagelaten, omdat de Spaansche regering, na de expeditie van 1848, ik wil niet zeggen tegen die expeditie heeft geprotesteerd, maar daaromtrent toch de aanmerking gemaakt heeft, dat de Nederlandsche zeemagt bij die gelegenheid was gekomen op een terrein, dat onder de bescherming van Spanje staat. Nu is reeds eenigen tijd geleden de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië aangeschreven, om in overleg te treden met den

kapitein-generaal der Philippijnsche eilanden, ten einde zich onderling over eene gemeenschappelijke expeditie te verstaan, en de Gouverneur-Generaal is gemagtigd, daarin te handelen, zonder deswege in nader overleg met het opperbestuur te treden. Of dat overleg spoedig gevolg zal hebben, en welk dat gevolg zal wezen, kan ik nu niet zeggen, maar het door mij aangevoerde zal zeker genoeg zijn, om de overtuiging te vestigen, dat ik, wel verre van het geopperde denkbeeld te bestrijden, het integendeel beaam, en dat reeds maatregelen genomen zijn, om het doel daarvan te bereiken."

Een jaar later klopte ik nog eens aan. Ofschoon uit de verklaringen van 't gouvernement scheen te mogen worden opgemaakt, dat eerlang de expeditie zou plaats hebben, dewijl de Gouverneur-Generaal daartoe volledig gemagtigd was, had men echter tot dusverre te vergeefs naar eenig resultaat uitgezien. Ik meende daarom, bij de diskussien over het hoofdstuk Marine der staatsbegrooting voor 1860, het gewigtig onderwerp nog eens ter sprake te moeten brengen.

„Ik heb het vorige jaar", zoo zeide ik, „het geluk gehad, èn met den Minister van Marine, èn met den Minister van Kolonien volkomen eenstemmig te zijn over een onderwerp, waarin wij alle drie belang stellen. Dit heeft mij toen zoo veel genoegen gedaan, dat de herinnering ook thans nog levendig is. En nu wensch ik met een enkel woord op die hooggewigtige zaak terug te komen.

„Het geldt den zeeroof in den Indischen archipel. De Ministers waren het met mij eens, dat men niet zeggen kon, dat hij gefnuikt is. Zij waren het met mij eens, dat, wilde men het kwaad in zijn levenskiem aantasten, men zich niet moest bepalen tot expedities tegen de zeeroovers, die zich hier en daar in den archipel neerzetten of vertoonen, maar dat men de zeeroovers-staten zelve moest aanvallen en vernielen. Zij waren het bovendien met mij eens, dat het wenschelijk is, ten einde een krachtigen slag te slaan, in overleg en gemeenschappelijk met andere, in den archipel ons omringende, Europesche mogendheden te handelen. De Minister van Kolonien heeft toen onder anderen het volgende medegedeeld: „Nu is reeds „eenigen tijd geleden", zoo zeide de Minister den 9 December van 't vorige jaar, „de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië aangeschre„ven, om in overleg te treden met den kapitein-generaal der Philippijnsche „eilanden, ten einde zich onderling omtrent eene gemeenschappelijke ex„peditie te verstaan, en de Gouverneur-Generaal is gemagtigd daarin „te handelen, zonder deswege in nader overleg met het opperbestuur „te treden".

„Van deze mededeeling, die mij bijzonder verheugde, was het gevolg, dat ik elke *Javasche Courant*, die ik sedert dien tijd ontving, met buitengewone gretigheid heb gelezen, denkende: zeker zal ik nu in *deze* courant vinden, dat aan de belofte is voldaan. Tot heden heb ik echter niets gevonden, en toch is het reeds een jaar later!

„Ik hoop, dat de beide Ministers het nog altoos met mij eens zullen zijn, als in 't vorige jaar. Ik hoop, dat zij 't niet onbescheiden zullen

vinden, dat ik nog eens aanklop met de vraag: hoe is het met de, nu een jaar geleden voorgenomen, expeditie?"

De Minister van Koloniën antwoordde. Maar uit dat antwoord bleek, dat de zaak eer achter- dan vooruit was gegaan.

„De herinnering" zeide hij „van 't geen ten verleden jaar, omtrent den zeeroof, is gezegd en toegezegd, is volkomen juist. Destijds was de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië gemagtigd, om in overleg te treden met den Spaanschen Gouverneur der Philippijnsche eilanden. Dat overleg heeft ook plaats gehad. Nederland alleen kon in de Soeloe-eilanden geene expeditie doen, zonder inbreuk te maken op de vriendschapsbetrekkingen met het Spaansche Gouvernement. Nederland moet ook voorzigtig zijn, ten einde geen voorbeeld te stellen, dat anderen zouden kunnen inroepen, om buiten het territoir, dat tot onze zee-politie behoort, eigenmagtig eene expeditie te ondernemen. Dit overleg tusschen de beide Gouverneurs-Generaal heeft plaats gehad, en van beide zijden is bereidvaardigheid betoond. De kapitein- of Gouverneur-Generaal der Philippijnsche eilanden antwoordde echter, dáartoe niet te kunnen medewerken, omdat Spanje, gezamenlijk met eene Europesche mogendheid, in een oorlog was betrokken tegen het rijk van Annam, zoodat daar de strijdkrachten waren gekoncentreerd. Het voorstel, om gezamenlijk eene expeditie in den Soeloe-Archipel te ondernemen, is niet bepaald afgewezen, maar tot een ander tijdsbestek verschoven. Voor eene dadelijke expeditie bestond ook, volgens den kapitein-generaal, minder noodzakelijkheid, omdat de voornaamste rooverhoofden in submissie zijn gekomen of gevankelijk zijn weggevoerd en onder bewaring gesteld. Daarmede niet te vreden, heeft het Nederlandsche Gouvernement eene poging aangewend bij de Spaansche regering te Madrid. Die pogingen zijn met welwillendheid ontvangen en zullen welligt later — ik zeg later, omdat die regering op dit oogenblik hare zeemagt welligt elders noodig heeft — nog gevolgen hebben.

„Ik heb nu alleen willen konstateren, dat de belofte, destijds afgelegd, is nagekomen, en het Nederlandsche Gouvernement niet eigenmagtig eene expeditie heeft willen ondernemen.

„Ten slotte wensch ik hier nog bij te voegen, dat het waar moge zijn, dat de zeeroof in den Indischen Archipel niet geheel is uitgeroeid maar toch niet minder waar is, dat hij zeer is verminderd. De gevallen van zeeroof zijn zeldzamer en dan nog slechts van weinig beteekenis; zij doen zich ook hoogst zelden voor in den Archipel zelf, maar meer aan de uiteinden, waar de Nederlandsche kontrôle eindigt.

„De geachte afgevaardigde zal, door de lezing van de *Javasche Couranten*, ook moeten bekennen, dat hetgeen ik gezegd heb, dat de gevallen van zeeroof veel minder in getal en beteekenis dan vroeger zijn, juist is. Ik wensch er nu nog bij te voegen, dat de aandacht van het koloniaal bestuur in Indië, zoowel als hier, gevestigd blijft op het meer en meer te keer gaan van den zeeroof, zonder echter te durven belooven, spoedig of zelfs ooit tot eene volkomen uitroeijing te zullen kunnen geraken. Als

bewijs daarvoor voer ik aan de bijzonderheid, die ik onlangs aan den geachten afgevaardigde uit Dokkum (den heer HUGENHOLTZ) mededeelde, betreffende de aanschaffing van zoodanige ligte stoomvaartuigen, die men meer geschikt rekent, om de zeeroovers in hunne schuilhoeken te kunnen opsporen".

Ziedaar wat in den laatsten tijd, in 's lands vergaderzaal, over de zeerooverijen in den Indischen Archipel is voorgevallen.

't Geen de Minister, in December 1859, nog met eenigen schijn van waarheid kon beweren, dat de rooverijen verminderd waren, zal thans wel niemand meer durven volhouden. Juist in den laatsten tijd zijn zij op zeer verontrustende wijze toegenomen. En wel verre dat de gevallen zich tot de uiteinden van ons Indisch gebied bepalen, ontzien de zeeschuimers zich niet, om tot in 't hart door te dringen.

Altoos blijven wij van meening, dat er maar één afdoend middel tegen bestaat: de roovers-staten zelve aan te tasten en daar de rooverijen uit te roeijen. Kunnen wij dat niet alléén doen? Zouden wij daardoor in de regten treden van het Spaansche Gouvernement? Wij betwijfelen het. Maar aangenomen, dat Spanje dit argument doet gelden, welnu dan ligt ons antwoord voor de hand: des te grooter is dan uwe verpligting, om te zorgen, dat deze barbaarschheden ophouden. Maakt gij aanspraak op de suzereiniteit of in eenig ander opzigt op die roovers-staten, dan zijt gij verantwoordelijk. En te meer zal dan ons aanbod welkom moeten zijn, om Spanje in 't vervullen van zijnen pligt de behulpzame hand te bieden, om door eene gezamenlijke expeditie de rooverijen uit te roeijen.

De kapitein-generaal der Philippijnsche eilanden kon in 1859 tot zulk eene expeditie niet medewerken, omdat Spanje toen in een oorlog was betrokken tegen het rijk van Annam. Maar die reden heeft nu reeds lang opgehouden. Waarom dan in 1860, of in 1861, of in 1862, de expeditie niet ondernomen?

Wij hopen, dat dit gewigtig onderwerp met ernst door het tegenwoordige Gouvernement zal worden aangegrepen. De berigten uit Indië, met elke mail ontvangen, schudden ons gedurig wakker uit den sluimer van werkeloosheid en onverschilligheid. 't Zou onverantwoordelijk zijn, dat op den duur Nederland zijne Indische ingezetenen niet wist te beschermen tegen de vreesselijke rampen van den zeeroof.

Wij eindigen deze aanteekening met de volgende zinsneden uit een belangrijk opstel over den zeeroof van den heer J. F. G. BRUMUND *). Hij schreef, in 1852, over de mislukte expeditie naar den Soeloe-archipel onderanderen het volgende.

„Eene tweede expeditie is niet geschied. Waarom niet? Was de Nederlandsche Indische zeemagt daartoe niet magtig genoeg? Maar waarom dan niet reeds vroeger gehoor gegeven aan het voorstel van den admiraal

*) Zie *Indiana: Verzameling van stukken van onderscheiden aard, over landen, volken, oudheden en geschiedenis van den Indischen Archipel* I, 144.

INGLEFIELD, in 1847 kommandant van de Britsche zeemagt in de Indische wateren, om eene vereenigde expeditie naar de Soeloe-eilanden te ondernemen?

„Voorwaar, de belanghebbende mogendheden, Nederland, Engeland en Spanje, hadden zich reeds lang moeten vereenigen, om de zeerooversnesten in hunne wateren krachtdadig aan te tasten. Waarom hebben zij het niet gedaan? Waarom hebben zij ze slechts op de plaatsen van hunne verspreiding nagejaagd, en niet, eene enkele uitzondering daargelaten, op hunne eilanden opgezocht, vóór zij zoo verre konden komen, om de kampong's van vreedzame eilanders te verbranden, te plunderen en uit te moorden, en anderen als slaven weg te voeren? Eerst onlangs heeft Spanje zijn pligt begrepen en vervuld".

Bewijzen zijn er te over, dat ook thans nog eene zamenwerking van die drie belanghebbende mogendheden dringend noodzakelijk is. Zij handelen nu ieder op zich zelf tegen den gemeenschappelijken vijand; maar eene vereeniging van krachten zou oneindig beter uitwerking hebben. Zoo meldde nog onlangs de *Singapore Free Press*, dat het de Britsche stoomboot *Rainbow*, met de kanonneerboot *Jolly Bachelor* op sleeptouw, gelukt was zich meester te maken van zes groote rooversprauwen en hare bemanning. Deze zeeschuimers hadden in den laatsten tijd de kusten van Celebes, Borneo en Java verontrust. Zij wisten gedurig de waakzaamheid der Nederlandsche oorlogsstoombooten te ontsnappen. Maar vereenigden zich de Engelschen, Spanjaarden en Nederlanders, om gezamenlijk de rooversnesten aan te vallen en uit te roeijen, weldra zouden de Nederlandsche, Spaansche en Engelsche wateren van dezen volksramp verlost zijn.

Een onuitgegeven brief van
G. K. VAN HOGENDORP.

Onder de groote staatslieden, die hunnen tijd vooruit waren, die daarom door hunne tijdgenooten niet begrepen werden, maar wier werken voor het nageslacht vruchtbaar waren, behoort bovenal GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP. In zijn leven waren zijne pogingen tot verbetering en hervorming meestal vruchteloos; maar hij troostte zich met de geachte, dat daarom zijn arbeid niet te vergeefs zou wezen. „De vruchten van mijne zelfopoffering", zoo schreef hij onderanderen in October 1823, „heb ik niet geplukt. Schier al de zaken zijn, of de eerste of de tweede reize tegen mijn gevoelen, bij de meerderheid van de Kamer doorgegaan. Er blijft mij dus geene redelijke hoop over, om van dienst te zijn, dan alleen door het openbaar maken van denkbeelden, welke mogelijk, vroeg of laat, zullen kunnen dienen, wanneer de ondervinding het onbestaanbare mogt aangetoond hebben van de aangenomen ontwerpen".

Niet alleen over de belangen der huishouding van staat van Nederland had hij doorgedacht, maar bovenal ook had hij Nederland, als koloniale mogendheid, tot een onderwerp van ernstige navorschingen en studien gemaakt. Zijn resultaat was, dat eene liberale staatkunde, die in de eerste plaats de beschaving der Indische volkeren ten doel had, de belangen van Indië en van Nederland zou vereenigen, en op den duur de grootste voordeelen van zijn koloniaal bezit aan 't moederland zou verzekeren. Zie hier in korte trekken zijn koloniaal stelsel, door hem zelven geschetst.

„'t Is moeijelijk zich eene verbeelding te maken van de uitgebreidheid, welke meer beschaving der Indische volkeren aan den handel tusschen ons vaderland en die landen zou kunnen geven. De voortbrengselen van die landen kunnen daardoor overvloediger en beterkoop worden; de vraag naar de voortbrengselen van onze nijverheid kan in het oneindige toenemen. Niet alleen kunnen wij groote winsten behalen uit dezen wederzijdschen handel, maar wij kunnen nog een groot deel nemen in den algemeenen handel van die landen.

„Onder het stelsel van de Oost-Indische Kompagnie werd deze zaak geheel anders ingezien, en men beoogde niet zoo zeer de uitgebreidheid van vaart en handel, als eene grootere winst op mindere zaken. Hieruit vloeide voort, niet alleen dat er een kleiner aantal koopwaren over en weder werden vervoerd, dat onze geheele inrigting van regering, land- en zeemagt geringer was; maar ook dat de volken, onder ons gebied en invloed staande, als gebonden werden gehouden aan handen en voeten, weinig of geenen

handel meer konden drijven, en, verre van te vorderen in beschaafdheid, veel meer zijn achteruit gegaan en verarmd. Elk kan zich gemakkelijk hiervan overtuigen, wanneer hij de reisbeschrijvingen van de Portugezen en andere Europeanen, vooral die van onze eigen landgenooten, leest. Er waren, twee of drie eeuwen geleden, groote handelsteden, aanzienlijke marktplaatsen, vele koopvaardijschepen, ja oorlogsvloten, en er bestonden bloeijende handelsbetrekkingen met het schiereiland van Indië, Perzië, Arabië, ter eene, en met de landen beoosten den Ganges, Cochin-China, China, Japan ter andere zijde. Dat het stelsel van monopolie die schoone landen bederft, die volken op den weg der beschaving stuitte, was zeker een groot onheil in het oog van den menschenvriend; maar de christen zou misschien hebben moeten zwijgen voor den vaderlander, indien het heil van het vaderland door middel van het monopolie ware bevorderd geworden. Dit was niet het geval: het monopolie bedierf zich zelf, en de vrije handel, onder dezelfde oppermagt als het vaderland gesteld en beschermd, brengt reeds overvloediger waren op onze markt, voert meer uit van de vruchten onzer nijverheid, dan ooit te voren plaats had; en noch de regering, noch de land- en zee-magt, welke wij in die gewesten onderhouden, kosten een penning aan onze schatkist maar worden onderhouden uit de inkomsten van die landen zelve".

Op die wijze beoordeelde VAN HOGENDORP het oude koloniale stelsel. Zie hier wat hij dacht van het, sedert 1816 door Kommissarissen-Generaal ingevoerde, regeringsbeleid.

„Onze regering" (VAN HOGENDORP schreef dit in 1823) „bevordert den landbouw en den vrijen handel in Indië, moedigt aan tot nijverheid en beschaving, behoedt het volk voor den overlast der grooten, en knoopt met vreemde vorsten betrekkingen aan, welke wederzijds voordeelig, en daarom duurzaam zijn kunnen. Dit gebied heeft eene strekking, om onze onderdanen gelukkig en onze bondgenooten rijk te maken. Het is niet alleen een beter stelsel dan het oude, maar het oude stortte van zelf in, en was niet meer overeen te brengen met den hedendaagschen staat der wereld. Een nieuw stelsel aan te nemen was dus eene onvermijdelijke noodzakelijkheid geworden, en het nieuwe stelsel, sedert eenige jaren ingevoerd, komt het meest overeen met de belangen van het vaderland. Wij hebben reeds gezien, dat ons gebied daarmede bevestigd en verzekerd is, alsmede dat het niets aan het vaderland komt te kosten; maar nu kunnen wij daarbij voegen, dat dit zelfde stelsel de vaderlandsche vaart en handel het allermeest bevordert. Het is de overvloed van voortbrengselen van dien kostelijken bodem, die ons dezelve in de grootste hoeveelheid en beste hoedanigheid bezorgt, en die overvloed wordt onmiddelijk geboren uit den vrijen landbouw en den vrijen handel. De vraag naar vaderlandsche goederen groeit aan in die landen met de beschaafdheid der inwoneren, en met de vermeerdering van Europeanen, die er zich nederzetten. Beide, die beschaafdheid en die nederzettingen, zijn begunstigd door dit stelsel, en naar mate die landen vatbaar zijn voor eene meerdere bevolking, is er schier geen perk te stellen aan de mo-

gelijke vorderingen. De vrijheid van den handel te belemmeren, zou eene stremming zijn voor den landbouw, en dit schoone gesticht, hetwelk dagelijks wordt opgevoerd, zou in zijne grondvesten geschud worden".

Ziedaar in korte trekken door VAN HOGENDORP zelf zijne koloniale staatkunde geschetst. Met zijn beginsel stond, gelijk hij in een paar woorden uitdrukte, de vermeerdering der Europesche bevolking in Indië in een naauw verband. Hij was een groot voorstander van kolonisatie in den eigenlijken zin des woords. „Het is wel niet twijfelachtig", zeide hij, „dat de kolonisatie een krachtig middel is tot de beschaving van die landen, en wel tot zulk eene beschaving, als dezelve hoe langer zoo meer verbinden kan aan Nederland. Maar men heeft in twijfel getrokken, of de Europeanen zich op Java zouden kunnen nederzetten en daar een nieuw geslacht voortbrengen, hetwelk er de ruimte van land zou vinden en zeer talrijk zou kunnen worden. De twijfeling is gegrond op het klimaat, en op eene ondervinding der verbastering van het Europesche bloed. Ik heb moeite gedaan, om deze vraag in den grond te onderzoeken, en ik ben door kundige lieden overtuigd geworden, dat er onderscheiden groote streken op Java zijn, geschikt ter kolonisatie door Europeanen. Wanneer wij dit krachtig middel bij al de andere voegen, zoo zullen die bezittingen hoe langer zoo meer waarde voor ons verkrijgen door den handel over en weder, en hoe langer zoo sterker in zich zelve worden tegen alle vijandelijke aanvallen. Al de middelen, welke onder den naam van beschaving kunnen vereenigd worden, zijn niet alleen bruikbaar en dienstig tot zoo groote einden op ons grondgebied, maar kunnen min of meer toegepast worden op vreemd grondgebied, eerst van onze bondgenooten onder de vorsten, en vervolgens van al de volken van dezen archipel, tot de wildste toe. Hoe meer wij de beschaving bevorderen; hoe meer daardoor de behoeften van die volken toenemen; hoe meer ook de bevolking gevolgelijk aangroeit, des te meer zullen wij onze vaart en handel uitbreiden, des te grooter markt zal de vaderlandsche nijverheid aldaar voor hare voortbrengselen vinden".

Zoo schreef VAN HOGENDORP in het jaar 1823. In datzelfde jaar zond hij een brief aan den toenmaligen Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, den baron VAN DER CAPELLEN, met wien hij sedert lang in eene vriendschappelijke briefwisseling was. Die brief is in ons bezit, en hij komt ons in menig opzigt belangrijk genoeg voor, om onder de oogen onzer lezers gebragt te worden. Hij werd geschreven den 10den Augustus 1823. De baron VAN DER CAPELLEN teekende er op aan: „ontvangen den 30sten December 1823; beantwoord den 17den April 1824 van Amboina". Wij laten den brief thans volgen, en zullen er enkele aanteekeningen bijvoegen.

'S GRAVENHAGE den 10den Augustus 1823.

Hoog Welgeboren Heer,

De brief van Uwe Excellentie, mij door den heer MUNTINGHE overhandigd, is mij ongemeen aangenaam geweest. Het strekt mij tot een groot

genoegen, dat onze briefwisseling wederom aan den gang is, en aan mijne zijde zal ik dezelve gaarne in het vervolg aanhouden. De voorspoed van de landen, onder het Gouvernement van Uwe Excellentie gesteld, gaat mij altijd evenzeer ter harte, en de goede tijdingen, mij daaromtrent door Dezelve medegedeeld, hebben mij des te meer verheugd.

Ik heb het reglement op de verpligtingen, rangen en titels der Regenten nu onder het oog gekregen, door de goedheid van den heer BAUD, die mij alle de deelen van het *Oost-Indisch Staatsblad* voor eenigen tijd heeft geleend. Dat reglement behaagt mij ongemeen, alzoo de hoofden daarmede gebragt zijn in het bestuur, hunne plaats behouden in de maatschappij, nuttige werktuigen worden voor het groote werk der nationale beschaving, en de burgerlijke vrijheid en onbelemmerde eigendom er niets door komen te lijden. Uwe Excellentie zal mij zeer verpligten met mij in het vervolg zulke gewigtige stukken van het *Staatsblad* te doen zenden, en kan het zijn, dit zelfs aan iemand op te dragen bij Derzelver vertrek uit Indië.

Volgens aanbeveling van Uwe Excellentie heb ik veel gesproken met den heer MUNTINGHE over de colonisatie, en zijne uitvoerige en leerrijke verhandeling op dit stuk met alle aandacht gelezen. Het komt mij voor, dat hier verscheiden zaken onder een en hetzelfde hoofd bijeengebragt worden, welke evenwel afzonderlijk kunnen beschouwd worden. Het landbezit van Europeanen op Java heb ik nooit zoo door en door gekend, als ik nu doe in gevolge van de gemelde verhandeling, en van onderscheiden gesprekken, naderhand daarover gehouden. Zoo als dit landbezit bestaat over distrikten, zoo groot als provinciën, houd ik het voor zeer nadeelig. Het groote nadeel schijnt mij toe, daarin te bestaan, dat het is alsof niet alleen het land was gekocht, maar ook het volk. Die landbezitters hebben een deel van de souvereiniteit aan zich getrokken, zoo als de leenheeren van de middeneeuwen in Europa. Deze gesteldheid kan onmogelijk overeengebragt worden met eene goede regering, noch vooral met die vaderlijke regering, welke tot doel heeft de beschaving van den Javaan. Ik verneem, dat er eene commissie bezig is, om de regten en verpligtingen der landbezitters tot klaarheid te brengen, en mij dunkt, dat de genezing van zoo groot een kwaal door zulke bepalingen ongemeen kan bevorderd worden.

De uitgifte van kleine stukken land aan Europeanen, tot eigen landbouw, schijnt tot nog toe met geene goede gevolgen bekroond te zijn geweest, ofschoon beproefd door een zoo kundig en schrander man als de Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF. Maar dit mislukken schrijf ik toe aan de wijze van bestuur en monopolie van de oude Compagnie. Dat er geen physieke onmogelijkheid bestaat voor den Europeaan, om op Java den grond te bebouwen, wanneer hooge landen met een min warm luchtgestel daartoe worden uitgezocht, is mij nog onlangs zeer uitvoerig betoogd door den ouden heer ENGELHARD, die eene ondervinding van zeven-en-veertig jaar in Oost-Indië vergaard heeft.

Eene zedelijke zwarigheid weegt bij Uwe Excellentie, dat namelijk een veelal onbeschaafde Europesche boer de beschaving van den Javaan eerder

zou weerhouden. Ik ruim het gewigt van deze zwarigheid gaarne in, doch moet aanmerken, dat zij niet bestaat op plaatsen, waar men eene Europesche colonisatie zou kunnen aanvangen, ongemengd met de inlandsche bevolking.

De uitgifte van kleine stukken land, voor een suikermolen, voor eene indigo-makerij, of andere fabrieken en trafieken, schijnt door de ondervinding als nuttig bevestigd te zijn. Onder het gebied der wetten en zonder eenige onderdrukking van den Javaan, wordt er zelfs de landbouw door aangemoedigd, vooral van vruchten voor de vaderlandsche markt.

Het huren van landerijen in der vorsten gebied door Europeanen heeft eene gelijke strekking tot aanbouw van koffij en andere vruchten voor onze markt, bij den uitvoer van dewelke uit Java vrij aanzienlijke regten worden geheven ten behoeve der Indische kas. Wordt het gebied der vorsten vroeg of laat vereenigd met ons gebied, zoo zouden die verhuringen aanleiding geven tot dezelfde moeijelijkheden, als uit de verkoopingen van overgroote landstreken op ons gebied geboren zijn. Dan zoude zich als van zelf het besluit aanprijzen, om dat nieuwe grondgebied onder hetzelfde stelsel van bestuur te brengen als het oude.

Ik neem de vrijheid, om deze gedachten aan het oordeel van Uwe Excellentie te onderwerpen, en denk dat ik, door de mededeeling derzelve, aan het verlangen voldoe. Uwe Excellentie gelieve daar niet anders in te zien, dan mijn ijver voor de zaak en mijn wensch, om iets toe te brengen tot de goede uitkomst.

In het zevende deel van mijne *Bijdragen*, hetwelk thans op de pers is, heb ik een opzettelijk Hoofdstuk over de Coloniën geplaatst. Ik hoop hetzelve over eenige weken te kunnen verzenden, en vleije mij, dat Uwe Excellentie het met eenige oplettendheid zal willen vereeren en mij vervolgens Derzelver oordeel gulhartig te kennen geven. Het zesde deel is dezer dagen uitgekomen, en ik neem de vrijheid hetzelve hier bij te voegen, met een tweede exemplaar voor mijn neef VAN HOGENDORP.

Wij vernemen, mijne vrouw en ik, met groot genoegen, den voortdurenden welstand van Mevrouw VAN DER CAPELLEN, en voegen hier onze minzame groetenis aan Haar Hoogwelgeboren bij.

Ik verheug mij inzonderheid, dat wij aanstaande jaar het geluk reeds kunnen hebben, van Uwe Excellentie weder te zien, en hoop dan van Dezelve te mogen vernemen, dat het bewind in goede handen gelaten is.

Ik heb de eer met de uitnemendste hoogachting en opregte verknochtheid te zijn

Hoog Welgeboren Heer!

Uwer Excellentie gehoorzame dienaar,

G. K. VAN HOGENDORP.

Een zweer aan den vinger heeft mij genoodzaakt dezen aan mijne dochter te dicteren.

Wij zullen thans eenige aanteekeningen voegen bij dezen brief, de strekking hebbende, om 't een en ander te verduidelijken en toe te lichten.

In den brief wordt gesproken van den heer MUNTINGHE, die er de overbrenger van was. Dit is de beroemde Mr. H. W. MUNTINGHE, een even uitstekend regtsgeleerde en staathuishoudkundige als bekwaam Indisch staatsdienaar. Hij kwam in 1805 in Indië, en werd weldra tot de gewigtigste bedieningen geroepen. Zoo was hij onder DAENDELS sekretaris-generaal, en werd hij in 1809 in de hoogste regterlijke betrekking geplaatst. In die betrekking vonden hem de Engelschen toen zij in 1811 Java veroverden. Op dringend verlangen van den luitenant-gouverneur RAFFLES bleef hij die vervullen, tot lord MINTO hem aanstelde tot lid van den raad van Indië. Groote diensten bewees hij in dien post, vooral ook bij de hervormingen, die onder het Engelsch tusschenbestuur werden ingevoerd. Zoo bood hij in 1813 den heer RAFFLES eene memorie aan, over het door dezen ontworpen verbeterde stelsel van landelijke inkomsten op Java, 't welk onder anderen ook strekken moest, om de bevolking vrij te maken van den verpligten arbeid en van den druk harer hoofden, en om daardoor de produktie van Java te verhoogen. Zijn advies kwam hierop neder: „Bijaldien er tot de aanneming van eenig verbeterd stelsel besloten wordt, stem ik met de gevoelens van den luitenant-gouverneur overeen, dat, zal het eenigzins aan het oogmerk beantwoorden, het gebouwd moet zijn op het liberale beginsel van eene afschaffing van alle dienstpligten, van eene personele vrijstelling van de ingezetenen, en gevolgelijk van hunne vrije beschikking over arbeid en industrie." 't Is bekend, dat RAFFLES in dien zin groote hervormingen tot stand bragt.

Toen in 1816 het Nederlandsche gouvernement over Indië hersteld werd, benoemde men MUNTINGHE tot president van den raad van financiën. Nu rees de vraag: wat beter was, terug te keeren naar het stelsel der oude Oost-Indische kompagnie, of voort te bouwen op de grondslagen, die door het Engelsche bestuur waren gelegd. Over die kwestie schreef de heer MUNTINGHE eene uitstekende verhandeling, welke wij in den jaargang voor 1850 van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* hebben opgenomen. Zij omvat het geheele stelsel van alleen-handel, gedwongen arbeid en verpligte leverantie, vergeleken met dat eener vrije kultuur en regelmatige belasting. Dit doorwrochte stuk is een blijvend gedenkteeken van het schitterende talent van den schrijver, en bevat zulke degelijke argumenten voor het stelsel van vrijen arbeid, dat eigenlijk voor een onpartijdige toen reeds deze kwestie beslist was. 't Is dan ook niet te verwonderen, dat de leden van den raad van finantiën verklaarden: „dat de geest van het rapport volmaakt met hunne opinie overeenkwam, en zij zich vereenigden in hun advies, om het stelsel van regelmatige belasting over de Indische bevolking en van eene vrije en ongedwongen kultuur, onder die reglementaire bepalingen, welke aldaar als volstrekt noodzakelijk worden aangetoond, niet alleen boven het stelsel van verpligte leverantie en dwangarbeid de voorkeur te geven; maar zelfs het eerste te beschouwen als het eenige, dat met

den aard en de attributen van eene verstandige en wel geregelde regering strookt."

Op het stelsel van RAFFLES werd door kommissarissen-generaal voortgebouwd, en in Januarij 1819, bij de installatie der hooge Indische regering, werd ook MUNTINGHE, als raad van Indië, tot lid dier regering benoemd. In die betrekking bleef hij werkzaam, tot zijne gezondheid eene reis naar Europa dringend noodig maakte. Den 29sten December 1822 vertrok hij derwaarts. Op die reis gaf de baron VAN DER CAPELLEN hem den brief mede voor VAN HOGENDORP, waarvan hij, in den aanhef van den, thans door ons gepubliceerden, brief, gewaagt.

't Verwondert ons niet, dat VAN DER CAPELLEN den raad gaf aan VAN HOGENDORP, om veel te spreken met MUNTINGHE.

De „leerrijke verhandeling" over kolonisatie, welke VAN HOGENDORP verklaarde met aandacht gelezen te hebben, is waarschijnlijk datzelfde stuk, waarvan wij zoo even gewaagden en dat door ons in den jaargang 1850 werd gepubliceerd.

In 1825 keerde MUNTINGHE naar Indië terug en bleef nog eenigen tijd de betrekking van raad van Indië waarnemen. Maar zijne gezondheid was geknakt. Hij zag zich daarom genoodzaakt zijn ontslag te nemen, vestigde zich te Pakalongan, en overleed daar den 24 November 1827.

De heer VAN HOGENDORP maakt, in zijnen brief, melding van het reglement op de verpligtingen, rangen en titels der regenten. Het wordt gevonden in het *Staatsblad van Nederlandsch Indië*, voor 1820 No. 22. Wij kunnen met het oordeel over dat reglement, door VAN HOGENDORP uitgesproken, ons vrij wel vereenigen. 't Zijn allezins goede beginselen, die tot grondslag zijn gelegd, en 't verdient bovenal grooten lof, dewijl het voor 't eerst orde en regel stelde, waar tot dus verre slechts willekeur had geheerscht.

Ook het oordeel van VAN HOGENDORP over het landbezit, gelijk het door de Oost-Indische kompagnie en later door DAENDELS, zelfs ook nog onder 't Engelsche tusschenbestuur, is in 't leven geroepen, kan bezwaarlijk worden tegengesproken. Die overdragt van een deel der souvereiniteitsregten was in alle opzigten een groote politieke fout. Daarentegen verdient het landbezit, gelijk VAN HOGENDORP dit verlangde, van kleinere stukken grond en zonder eenig regt op de bevolking te mogen uitoefenen, allezins bevorderd te worden, zoo wel in 't belang der aanwending van Europeesch kapitaal en Europesche industrie, als tot ontwikkeling van de werkkrachten der inboorlingen, en dus tot verhooging der produktie.

De kommissie, die, naar VAN HOGENDORP had vernomen, bezig was, „om de regten en verpligtingen der landbezitters tot klaarheid te brengen", heeft niet veel bijzonders tot stand gebragt. Dat gewigtig onderwerp, en dan nog slechts gedeeltelijk, is eerst geregeld in 1836, door het *Reglement omtrent de partikuliere landerijen, gelegen ten westen der rivier Tjimanok*, voorkomende in het *Staatsblad voor* 1835 No. 19. Het regelt de onderlinge betrekkingen tusschen het bestuur en de partikuliere grondeigenaren, in het

westelijke gedeelte des eilands, en tusschen deze laatsten en de ingezetenen hunner landerijen.

't Geen VAN HOGENDORP, in zijnen brief, schrijft over de kolonisatie van Europeanen op Java, is allezins merkwaardig, en verdient ook in onze dagen, nu deze kwestie nog in geenen deele is uitgemaakt, ernstige overweging. De mislukte proef, door VAN IMHOFF genomen, en waarop men zich zoo dikwijls beroept, wordt door VAN HOGENDORP te regt afgewezen, omdat de omstandigheden, waaronder zij genomen werd, haar wel moesten doen mislukken. Tot dus verre kan men over het belangrijke vraagstuk slechts theoretiseren; uit de praktijk valt niets te leeren, dewijl men aan de praktijk nog geene plaats heeft gegund.

Het *zesde deel* van de *Bijdragen tot de huishouding van staat* werd door VAN HOGENDORP bij deze gelegenheid gezonden aan zijnen neef VAN HOGENDORP, die toen juist benoemd was tot resident van Batavia en die later, als lid van den raad van Nederlandsch Indië, lange jaren in Indië heeft gediend. Hij was een zoon van den, ook door zijnen, in 't begin dezer eeuw gevoerden, strijd voor eene liberale koloniale politiek, bekenden DIRK VAN HOGENDORP, een broeder van GIJSBERT KAREL.

Alleen de naamteekening en het postscriptum van den brief zijn van de hand van VAN HOGENDORP. Hij kon zelf moeijelijk schrijven, omdat een zweer aan den vinger hem hinderde. 't Was echter geen spoedig voorbijgaande kwaal. Hij verhaalt er, in het negende deel der *Bijdragen*, eenige bijzonderheden van, die wij willen overschrijven.

„Bij de opening van deze vergadering der Staten-Generaal (van October 1823) stond het *zevende deel* van mijne Bijdragen uit te komen, en ik was nog druk bezig met den inhoud van het *achtste.*

„De staat van mijne gezondheid was gebeterd, door het aanhoudend gebruik van WILSON's tincture bij iederen aanval van podagra of rhumatismus. Maar dit aanhoudend gebruik had tevens eene werking van de natuur voortgebragt, die, hoe heilzaam op zich zelve, mij blootstelde aan meerdere gevoeligheid voor koude, en mij noodzaakte, om meer dan ooit het vatten van togt en koude te mijden. Daar kwam, uit dezelfde reden, bij het losraken van kalkstof in mijne vingeren, waardoor ik belet werd te schrijven en alles dicteren moest."

Ziedaar eenige aanteekeningen bij den brief van VAN HOGENDORP. Wij wenschten wel, dat iemand zich opgewekt gevoelde, om eens eene verhandeling te schrijven over de koloniale staatkunde van dien grooten man. Dat zou een hoogst nuttige en zeer rijke arbeid kunnen worden. Het resultaat van zulk eene studie zou die staatkunde karakteriseren, gelijk VAN HOGENDORP zelf in de volgende woorden ze uitdrukte: „Het voorname beginsel van het bestuur, dat de plaats van de oude Oost-Indische kompagnie heeft ingenomen, moet dit zijn: dat de regering zich bemoeit met zaken van staat, en dat zij den koophandel, den landbouw en alle takken van nijverheid overlaat aan de ingezetenen. Hoe meer dit beginsel wordt doorgezet en algemeen gemaakt, des te meer zal Nederlandsch Indië bloeijen.

De overblijfselen van het monopolie zullen altijd schadelijk blijven, tot dat zij geheel en al te niet zijn geloopen. Al de monopoliën in handen van de regeringen, zoo wel in Indië als in Europa, zijn min of meer nadeelig, en zullen ook verdwijnen voor het licht eener goede huishouding van staat, die de vrucht der vorderende beschaving is. Al kondigen zich de monopoliën aan onder liberale mannen, zoo zal de ondervinding er het verderfelijke van aantoonen."

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

I.

Over het beheer onzer koloniën, door Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG. 's Gravenhage 1862.

Onder den onopgesmukten titel, dien wij hier afschrijven, is dezer dagen door den heer DE GROOT een werk aan het publiek aangeboden, dat eene belangrijke bladzijde van onze koloniale geschiedenis invult. Wij hebben dikwijls de klagt geuit, dat eene volledige geschiedenis van ons koloniaal bezit ontbreekt. 't Is waar, op het gebied van land- en volken-kunde, krijgswezen, landbouw, nijverheid en finantiën, is in de laatste jaren voornamelijk met vrucht gearbeid, en zijn sommige leemten aangevuld. Wij behoeven slechts op de voortreffelijke zamenstelling van het *Aardrijkskundig en statistisch woordenboek* en op de schets der krijgsgebeurtenissen van den heer GERLACH te wijzen. Maar er ontbreekt nog veel. Langzamerhand zien wij evenwel bouwstoffen verzamelen, die het tijdstip niet ver af doen zijn, waarop het geheel overzien zal kunnen worden.

Het werk van den heer DE GROOT is daartoe niet de minst belangrijke bijdrage. Wij vinden hier immers, wij zouden bijna zeggen, de bronnen eener geschiedenis van het kultuurstelsel. Het bevat in het eerste gedeelte een overzigt van de verschillende stelsels van beheer van Nederlandsch Indië, in het bijzonder betrekkelijk de kultures op Java, in verband met het stelsel van den schrijver zelven, om aan de partikuliere industrie in Indië een ruimer veld toe te kennen. Een tal bijlagen bevat onder anderen een overzigt der produktie van Java, ten behoeve der regering en van partikuliere ondernemers, van 1829 tot 1861. In deze dagen, waarin het Gouvernement er aan denkt, met vaste hand een beter beheer over onze koloniën in te voeren, ware dit gedeelte op zich zelf reeds voldoende, om een merkwaardig geschrift zamen te stellen. Het werk van den heer DE GROOT bevat echter meer; want het behandelt bijna alle groote vraagstukken, die in de laatste jaren aan de orde van den dag waren. Het is geen strijdschrift, maar een wetenschappelijke arbeid, bevattende de vruchten van veeljarige ondervinding, in verschillende betrekkingen opgedaan.

De schrijver werpt eerst een blik op onze koloniale geschiedenis, vooral wat landbouw, handel en nijverheid betreft, tot de weder in bezitneming van onze koloniën. Hij behandelt voorts in het breede eerst het tijdperk

van vrije ontwikkeling, daarna van verpligten arbeid. In het laatste tijdperk was hij in aanraking met den stichter van het kultuurstelsel, en tot heden heeft hij, in ambtelijke betrekkingen of als gepensionneerd ambtenaar met de pen, deel genomen aan de beslissing over de beginselen, waarnaar Indië moet worden bestuurd.

Ontegenzeggelijk moet een zooveel omvattend werk de aandacht trekken, maar daarom is het ook niet vatbaar voor ontleding en beoordeeling in het enge bestek, dat wij thans daaraan kunnen wijden. Enkele in 't oog springende punten willen wij evenwel doen uitkomen, omdat zij in het naauwste verband staan tot de *questions brûlantes* van den dag.

Na het inleidend woord, wordt ons in korte trekken de toestand van Indië geschetst, in het laatst der vorige eeuw: de kultures destijds op Java bestaande, de uitzending van NEDERBURGH, zijne instruktie en zijn stelsel. De adviezen van WIESE en VAN IJSSELDIJK, de arbeid van de staats-kommissie van 1803 en de zending van den heer ELOUT, benevens het regeringsreglement en de instruktie van 1806, in verband met de memorie van DIRK VAN HOGENDORP, die de benoeming van DAENDELS vooraf gingen, zijn niet minder belangrijke bescheiden. Natuurlijk neemt het bestuur van DAENDELS, gevolgd door het Britsche tusschenbestuur, zijne plaats vervolgens in. De heer DE GROOT deelt daarna het regerings-reglement en de instruktie voor de Kommissarissen-Generaal ELOUT, BUIJSKES en VAN DER CAPELLEN mede, en zet breedvoerig de werking van en de tegenwerking tegen het stelsel uiteen, dat van 1818 tot 1825 in Indië heerschte. Hoogst merkwaardig zijn de mededeelingen, die wij omtrent kultures en finantiën opgenomen vinden. Een tal cijfers en opgaven omtrent dit tijdperk van ontwikkeling der partikuliere industrie wordt ons voorgelegd. Met levendige kleuren zien wij geschetst, hoe de Kommissaris-Generaal DU BUS DE GHISIGNIES, volgens zijne instruktie en het door hem uitgevaardigd regerings-reglement, het stelsel van vrije ondernemingen verder wilde uitbreiden, toen hij zich overtuigd had, dat de tegenwerking, na 1819 ontstaan, niet doeltreffend was. Ook de heer VAN DEN BOSCH ging, blijkens het regerings-reglement en zijne instruktie van 1829, met geen ander doel naar Indië, dan om het stelsel van vrije kultuur te bevestigen, om landbouw en nijverheid aan te moedigen en om langs natuurlijken weg te voorzien in de finantiële verwikkelingen van het moederland.

De heer DE GROOT deelt ons vervolgens een tal officiële stukken mede, betrekkelijk het zoo gewigtige tijdperk, waarin geldnood de regering noodzaakte, het verkrijgen van vele produkten voor de Europesche markt door alle middelen aan te moedigen. Hij betoogt, door een tal stukken en bescheiden, dat de heer VAN DEN BOSCH niets anders wilde, dan krachtige aanmoediging van de kultures, en dat hij tevens eene gematigde handelwijze aanprees en tegen overdrijving waarschuwde van het stelsel van verpligte levering en verpligten arbeid. Het heeft nooit in de bedoeling van VAN DEN BOSCH of van BAUD gelegen, den staat bij uitsluiting tot monopolist te verheffen, zoo als later geschied is. De heer DE GROOT staaft door officiële

stukken, hetgeen wij steeds als onze meening hebben verdedigd, dat het doel van den stichter van het kultuurstelsel verre voorbij gestreefd is, en eindelijk is geworden eene exploitatie van den Javaan, verre boven zijne krachten, ten einde voor het moederland slechts zooveel mogelijk uit Indië te trekken, zonder te letten op de behoeften van de bezittingen zelve. De heer DE GROOT toont aan, dat men bij opvolgende regerings-reglementen steeds meer en meer van het oorspronkelijke doel afweek, en dat de heer BAUD in de latere dagen zijns levens onze bondgenoot is geworden, wanneer wij van oordeel zijn, dat een beter stelsel van bestuur en van vrijen arbeid noodzakelijk en mogelijk is, om eene duurzame ontwikkeling van Indië te bevorderen. De schrijver doet steeds op grond van officiële stukken zien, dat men uit Nederland bevelen gaf, tot welke grenzen het produktief vermogen *moest* worden uitgezet, en hoevele millioenen men in het eene jaar meer dan in het vorige *eischte*. De Gouverneur-Generaal was niet meer de vertegenwoordiger des Konings, maar de eerste ambtenaar bij de kultures; hem werd uitdrukkelijk voorgeschreven, te zorgen, dat er toch meer koffij en meer suiker zou worden geproduceerd; hij werd geïsoleerd van den Raad van Indië en het eerste werktuig in de hand van een stelsel van autokratie. De schrijver geeft te kennen, dat na 1835 op Java een stelsel bestond, dat hij karakteriseert als volgt: „Onberedeneerde uitbreiding van produktie, opdrijving van belastingen en pachten, en daartegenover eene tot bespottelijke uitersten gedrevene zuinigheid in de uitgaven, waren middelen, door het Ministerie van Koloniën aanbevolen en voorgeschreven, om de uitvoerbaarheid van zijne, door koninklijke besluiten gerugsteunde, begeerte te verzekeren." De heer DE GROOT zegt verder: „Daarover bestond op Java slechts een gevoelen. Een goed gezind en achtingswaardig hoofdambtenaar, thans reeds lang overleden, schreef deswege in October 1839 de navolgende woorden: „Men beklaagt zich luide over uitputting van de kolonie ten behoeve van het moederland en over hoogst onbillijke maatregelen. Meermalen is de aanmerking gehoord, dat hoe meer de kolonie produceert, hoe meer de eischen van het moederland onbillijk en boven eenig redelijk peil gebragt worden."

Zulk een stelsel moest noodlottige gevolgen hebben. Vroeger en later deden zich krachtige stemmen daartegen hooren, en omstreeks 1845, tijdens het bestuur van den Gouverneur-Generaal MERKUS, was de tegenstand zóó algemeen, dat men in eene geheime instruktie den landvoogd aan het stelsel bond, maar tevens de volgende bepaling vaststelde, die kan doen zien, welk eene looden hand op Indië werd gelegd: „Eene openbare gisping der handelingen van het bestuur, onvereenigbaar zijnde met het in Nederlandsch Indië bestaande stelsel van regering, zal de Gouverneur-Generaal elke passende gelegenheid te baat nemen, om aan de autoriteiten en ambtenaren in te scherpen, dat eene stipte onthouding daarvan een der voorwaarden is, van de voortduring hunner betrekkingen in de dienst van het Gouvernement. En aangezien op dezelfde gronden eene onbetamelijke gisping der maatregelen en beschikkingen van het opperbestuur in Nederland behoort te

worden geweerd, zal de Gouverneur-Generaal die wering beschouwen als eene zijner bepaalde verpligtingen.

„Alle rapporten en schrifturen, hem door zijne onderhoorigen ingeleverd, waarin van den bovengemelden regel mogt worden afgeweken, zal hij beschouwen als onvatbaar voor aanneming en behandeling, onverminderd elks bevoegdheid en verpligting, om, daartoe geroepen, zijne gevoelens over de openbare aangelegenheden van het koloniaal bestuur voor te staan en te ontwikkelen, met al den ernst, bestaanbaar met de bescheidenheid en den eerbied, die den mindere jegens den meerdere voegt."

Intusschen konden dergelijke maatregelen den tegenstand slechts vergrooten. Inwendige achteruitgang van de kolonie moest van lieverlede de bronnen verstoppen, die thans nog zoo mild vloeiden. Van daar inkrimping of onzekerheid. Van daar, dat de eisch naar een beter regeringstelsel en hervorming eindelijk zóó algemeen is geworden; van daar, dat de stem der weinigen, die aanvankelijk in het moederland de banier der oppositie opstaken, overal weerklank heeft gevonden. Men heeft in later en vroeger tijd beweerd, met het oog op het batig slot, waarvan men de bron niet naging, dat de voorstellingen van de zijde der zoogenaamde oppositie overdreven waren; men wilde volstrekt niet gelooven, dat „men de kip slagtte, die gouden eijeren legde." Maar de heer DE GROOT wijst op een tal officiële verklaringen, waaruit blijkt, dat het vroegere stelsel van bestuur, bij het regeringsreglement van 1854 door mildere beginselen vervangen, niet houdbaar was; dat de gebreken niet verholpen konden worden, omdat die in het stelsel zelf liggen, „dat" zegt de schrijver „eenzijdig is ten koste van Indië, zooals sedert de invoering van dat stelsel aangetoond is in tallooze schrifturen, die slechts voor een gedeelte door den druk zijn openbaar gemaakt".

Tot staving van die mening doet hij een beroep op vele hooggeplaatste personen in verschillende tijdvakken werkzaam. Hij zegt:

Vooreerst: dat de Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN in October 1847, dus twee jaren nadat hij in Indië was, aan den Minister van Koloniën geschreven heeft: „De rijstkultuur heeft te zeer achtergestaan voor de teelt der produkten, welke het Gouvernement naar Nederland overmaakt. Deze werd in meerdere en mindere mate bevorderd, door de *strenge voorschriften* des bestuurs, en aangemoedigd door het *eigenbelang* van *fabriekanten* en *ambtenaren* duurzaam te verbinden. Het gevolg was hier en daar overdrijving der Gouvernements-kultures voor Europa en te gelijkertijd verbreking van het evenwigt."

Ten tweede: dat de Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, nog in het laatste jaar van zijn bestuur 1850, aan den Minister van Koloniën schreef, dat: „overdrijving van heerendiensten, van zoogenaamden bezoldigden arbeid voor de kultures en voor den vestingbouw, zich in de gevolgen had doen kennen door volksverloop en door hongersnood; dat met zulke gevolgen geen vreedzaam en vruchtdragend behoud van Java mogelijk was." En bij eene andere gelegenheid, sprekende van de lijdzaamheid van den Javaan, dat deze „geene luide klagten zou aanheffen, wegens de grieven die hij ondervindt, doch, wanneer de nood en het leed ten toppunt waren gestegen, wel trachten zou er zich aan te onttrekken."

Ten derde: dat de raad van Indië, waarvan ik deel uitmaakte, in hetzelfde jaar 1850, zich genoopt vond tot het behandelen van de vraag: of het na 1830 ingevoerde stelsel, uithoofde van den *gedwongen* en *karig betaalden* arbeid, welke het den Javaan, nevens *zoo vele andere* insgelijks *gedwongen* en *onbetaalde* diensten, oplegt, terwijl hij nu en dan ten prooi is van

gebrek, niet in 's lands welbegrepen belang en met het oog op de toekomst, aanmerkelijk zou behooren *gewijzigd* te worden, en of het niet meer dan tijd was, om *eigener beweging* tot een voor de Javanen *regtvaardiger* en meer bevredigend stelsel te besluiten?

Ten vierde: dat de Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, in Mei 1851, bij de overgave van het bestuur aan den heer DUYMAER VAN TWIST, het volgende gezegd heeft in zijne later gedrukte openbare redevoering:

„Groot en veelvuldig is geweest de overdrijving van het stelsel van heerendiensten en gedwongen leveringen door de bevolking; wat zij haar wel kosten zouden, is niet te berekenen.

„Omtrent de regeling en de heffing van de landrente bestaan nog steeds groote onzekerheid en misbruiken. Een door het ministerie aanbevolen stelsel van administratie, heeft tot groote ongelijkheden en hier en daar tot overdrijving geleid.

„De indigo-kultuur werkt zeer schadelijk voor de bevolking. Naar mijne meening zal zij op groote schaal duurzaam niet vol te houden zijn.

„De (Gouvernements) tabaks-kultuur is de drukkendste van allen, met groote overdrijving in- en opgevoerd.

„Door den schier ongecontroleerden aankap van djatihout voor de vestingwerken, de suikerfabrieken, de tabaks-loodsen en andere behoeften, zijn de bosschen zoo zeer verachterd, dat zulks zorgwekkend werd voor de toekomst.

„De aangelegde vestingen hebben schatten verslonden en door de levering van gedwongen koeli's eene stoornis in de Javaansche maatschappij te weeg gebragt, waarvan de gevolgen niet te berekenen zijn. De rampen, welke het centraal gedeelte van Java hebben getroffen, zijn daaraan voor een groot gedeelte toe te schrijven."

Wij staken hier de aanhaling van bewijzen, die de schrijver nog verre uitbreidt. Zij strekken doorgaande ten betooge, dat uit alle officiële stukken en alle officiële handelingen blijkt, dat alle partijen van dezelfde overtuiging doordrongen waren, die de heer DE GROOT in zijn ambtelijk leven en daarbuiten met kracht heeft voorgestaan, namelijk: dat een beter stelsel van beheer voor Indië onvermijdelijk noodzakelijk is.

Na de verwerping der begrooting in 1860 heeft de schrijver dan ook, volgens zijne voorrede, de portefeuille aanvaard, omdat hij meende, dat zijn optreden dit nut zou hebben „dat er een keerpunt door bevestigd werd." Verrassend is de herhaaldelijk afgelegde verklaring, dat de grootste staats-kunstenaar van onzen tijd plotseling van rigting veranderde, en dat het ministerie VAN HALL het beginsel in de laatste dagen van zijn bestaan heeft gehuldigd: dat, met behoud voor den staat van regtstreeksche voordeelen, eene groote hervorming op wettelijke grondslagen gevestigd, in den geest van vrijen arbeid en partikuliere industrie, tot stand moest worden gebragt. De heer DE GROOT zegt onder anderen het volgende: „Nadat ik de portefeuille had aanvaard, werden mijne denkbeelden den 17den Januarij 1861 *in den vollen ministerraad* mondeling en breedvoerig ontwikkeld. In de notulen werd aangeteekend, dat geen mijner ambgenooten deswege eene enkele aanmerking te maken had. Het was er dus verre van daan, dat *ik* tot eene vroegere koloniale politiek van den heer VAN HALL of van het kabinet van dien naam was toegetreden. Van eene dusdanige toetreding mijner zijds is dan ook tusschen ons geen enkele maal quaestie geweest. Alleen het feit bestaat, dat zoowel de heer VAN HALL, als de toenmalige overige Ministers, *met mij* overeenstemden."

Zoo zien wij dan tot onze verwondering, zoo iets van die zijde nog ver-

bazing kan wekken, den heer VAN HALL onder onze bondgenooten, en tevens de oppositie geregtvaardigd tegen een ministerie, dat plotseling homogeen was met den heer VAN ZUYLEN, na de aftreding van de heeren DE GROOT en VAN HALL. Onverholen zegt de schrijver, dat hij het programma van den heer VAN ZUYLEN afkeurde. En dit kan wel niet anders, wanneer men nagaat, welke strekking zijne geschriften sedert 1853 hadden, en welke verrigtingen in 1861, volgens de ontwikkelde beginselen, plaats hadden, ofschoon zijn kortstondig bewind hem de gelegenheid niet liet, zijne denkbeelden in toepassing te brengen. Even regtvaardig wordt dan de oppositie tegen het ministerie VAN HEEMSTRA, waarvan de leden eerst met den heer ROCHUSSEN, daarna met den heer DE GROOT, vervolgens met den heer VAN ZUYLEN en eindelijk met den heer LOUDON verklaarden homogeen te zijn.

De heer DE GROOT heeft ons het kwaad geschetst. Hij ontwikkelt het stelsel van hervorming, dat hij daarvoor in de plaats gesteld wil zien; en hier ontmoeten wij eene der gewigtigste daden van het tegenwoordig Gouvernement. Zoowel het stelsel van den heer DE GROOT als van het tegenwoordig ministerie is, om, met het oog op art. 56 van het regerings-reglement, de op hoog gezag ingevoerde kultures zooveel doenlijk in stand te houden, tot dat de overgang tot een beter stelsel mogelijk is. Beider stelsel is: behoud van de finantiële voordeelen van ons koloniaal bezit, maar ontwikkeling van Indië door partikuliere industrie en vrijen arbeid. Beider stelsel is: betere voorziening in de behoeften der koloniën. Wanneer de uitkomst zal hebben bewezen, dat, in het belang van koloniën en moederland, gelijke, zoo niet grootere, voordeelen te verkrijgen zullen zijn, dan zal men het kultuurstelsel kunnen verlaten en door een beter vervangen. Merkwaardig is het betoog, dat de heer DE GROOT ons levert: dat het nooit in de bedoeling van den stichter van het kultuurstelsel heeft gelegen, de partikuliere kultuur te vernietigen, en dat de handelingen der vroegere regeringen integendeel doorgaande hebben gestrekt tot uitbreiding der bijzondere ondernemingen. Wel heeft men de ontwikkeling nu en dan, in het belang van het monopoliestelsel, tegengewerkt; maar de strijd tegen natuurlijken vooruitgang is steeds even onvruchtbaar geweest, als in de laatste dagen van het bestuur van den heer ROCHUSSEN. Wanneer wij de toekomst van Indië en van het moederland willen gronden op eene grenzenlooze ontwikkeling der partikuliere krachten, dan willen wij niets nieuws.

De schrijver beroept zich op de achtereenvolgende regerings-reglementen, op alle handelingen van het Gouvernement en op den feitelijken toestand, ten einde te doen zien, dat naast de Gouvernements-kultuur in Indië steeds vrijwillige arbeid en partikuliere industrie op uitgestrekte schaal heeft bestaan, en dat dus de schroomelijkste overdrijving heerscht, wanneer men het bestaan van die twee stelsels naast elkander als volstrekt onmogelijk verklaart. Wij lezen: „Behalve op 345 landerijen, door Europeanen en Chinezen in eigendom bezeten, (volgens de Regerings-Verslagen omtrent den staat en het beheer der koloniën van de jaren 1852, 1858 en 1859), in

de residentiën Bantam, Batavia, Buitenzorg, Krawang, Cheribon, Tagal, Samarang, Japara, Soerabaja en Pasoeroean, bijna allen in de vorige eeuw en in het begin van deze eeuw afgestaan en bevattende 1,685,000 bouws grond, met eene bevolking van ruim 1 millioen zielen, werden, volgens de evengenoemde verslagen, door Europesche ondernemers, produkten voor de Europesche markt geteeld op 122 gehuurde landerijen in de Vorstenlanden Soerakarta en Djokjokarta, bevattende ruim 62,000 bouws, aangevangen in 1818 en vroeger, vervolgens naar beginselen van grondverhuur, door de regering successivelijk vastgesteld in 1827, 1839 en, laatstelijk, op gezag des Konings, in December 1857, opgevolgd door ambtelijke voorschriften, vastgesteld bij de Indische besluiten van 21 December 1857, n°. 1, en 13 September 1859, n°. 11, beide te vinden in het *Bijblad* van het *Staatsblad van Nederl. Indië*, n°. 261 en 771. Het laatste verslag der regering omtrent den staat en het beheer der koloniën, 1859, zegt daarvan: „deze landbouw breidde zich meer en meer uit, hetgeen de oprigting ten gevolge had van een aantal suiker-, indigo-, en koffij-etablissementen. De verlenging van die huur bezorgde den landeigenaren aanzienlijke voordeelen."

De schrijver voegt daarbij, dat het verhuren van woeste gronden in 1840 gestaakt, maar later weder tot blijvend beginsel is verheven, en dat in verschillende residentiën eene uitgestrektheid van 35,000 bouws daarvoor is ingenomen.

Wanneer men voorts nagaat, in welke verhouding de vrije en de dwangproduktie tot elkander staan, dan komt men tot een nog merkwaardiger resultaat. De heer DE GROOT geeft een overzigt van de geheele gouvernements- en partikuliere produktie van het jaar 1829 tot 1861, en dus over een tijdvak van 32 jaren, hoezeer over sommige van die jaren weinige of geene stellige cijfers bekend zijn. Dit overzigt is des te belangrijker, omdat men altijd spreekt van de produktie van Java, als of Java niets meer voortbragt, dan alleen hetgeen door het Gouvernement hier te lande wordt verkocht, terwijl integendeel een belangrijk gedeelte van de produkten ter beschikking van de fabriekanten wordt gelaten, of wel geheel voor rekening van de partikuliere industrie komt. De volgende cijfers geven ons van een en ander een overzigt.

1°. De geheele partikuliere produktie der *koffij* bedroeg, na de aan de bevolking opgelegde verpligte levering aan de regering, in 1833 slechts 25,525 pikols en breidde zich uit tot 117,296 pikols, blijkens het Regerings-Verslag van 1857, ongeacht de belemmeringen waarvan hiervoor gesproken is.

2°. De geheele partikuliere produktie van *suiker* bedroeg in 1838, volgens een officiëel Regerings-Verslag van 1838, slechts 104,116 pikols en breidde zich uit tot 403,237 pikols in 1861, blijkens de *Staats-Courant* van 28 Maart 1862, ongeacht de belemmeringen waarvan gesproken is.

3°. De geheele partikuliere produktie van *indigo* bedroeg in 1835, volgens een Regerings-Verslag van 1838, slechts 44,676 pond, en in 1859 was dat cijfer 426,676 pond, blijkens het Regerings-Verslag van dat jaar betreffende den staat en het beheer der koloniën, ongeacht de belemmeringen waarvan gesproken is.

4°. De geheele partikuliere produktie van *tabak* bedroeg in 1849, volgens het Regerings-

Verslag van dat jaar, 7270 pikols, en in 1860, volgens eene opgaaf in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 September 1861, 78,596 pikols.

5°. De geheele partikuliere produktie van *cochenille*, bedroeg in 1849, volgens het Regerings-Verslag van dat jaar, 57,599 pond en in 1854, volgens de *Staats-Courant* van April 1855, na aftrek van 35,565 pond, afkomstig van Gouvernements-contracten, 77,884 pond.

6°. De geheele partikuliere produktie van *thee* bedroeg in 1843 even 200,000 pond en in 1860 bijna 2 millioen, volgens hetgeen in de Regerings-Verslagen voorkomt.

Bij gevolg bedroeg de partikuliere koffij-produktie in 1857 *bijna de helft* der gemiddelde jaarlijksche Gouvernements-produktie van 1829, 1830 en 1831 en *ruim één derde* van de gemiddelde levering aan de regering van 1822—1834. De partikuliere *suiker*-produktie in 1861 *overtreft* de Gouvernements-produktie in 1834. De partikuliere *indigo* in 1854 bedroeg omstreeks het *drie dubbele* der gemelde jaarlijksche Gouvernements-produktie van 1829—1834 en nagenoeg even veel als de Gouvernements-produktie van 1861. De partikuliere *cochenille* bedroeg in 1854 *ruim de helft* van hetgeen in 1855 door de regering geproduceerd werd. In 1834 was er nog niets.

De partikuliere *thee* bedroeg in 1860 *tienmaal* zooveel als de Gouvernements-produktie, voor zoo ver bekend is, ooit bedragen heeft.

Zonder nu van andere kultures te gewagen, blijkt dus, dat er alle reden was, te zeggen, dat de partikuliere kultures, nevens het Gouvernements-stelsel, reeds in der daad uitmaken een gewigtig stelsel op zich zelf.

De heer DE GROOT komt tot de konklusie, dat de welvaart van Java alleen verzekerd kan worden, wanneer men streeft naar een beter stelsel, zoo als de wet wil. Er behoort een einde te komen aan de onzekerheid, die in de laatste jaren, door de tegenstrijdige handelingen der regering, is ontstaan. Hij geeft te kennen, dat zijn eerste werk, als Minister, geweest is, voor zijne ambtgenooten een stelsel te ontwikkelen, daarop nederkomende, dat de op hoog gezag ingevoerde kultures voor alsnog voorzigtig verbeterd en zooveel doenlijk moesten worden in stand gehouden, in het finantiëel belang van het moederland, tot dat een beter stelsel was voorbereid; maar dat wettelijke regelen behooren te worden gesteld, om vaste grondslagen te vestigen voor de ontwikkeling der partikuliere nijverheid. De tijd, wanneer het kultuurstelsel kan verlaten worden, staat ook bij hem niet vast. Zijn werk bevat een ontwerp-reglement tot regeling van de kultuurondernemingen, met eene Memorie van Toelichting, maar slechts als schets. Hij beschouwt dien arbeid niet als volledig. Wanneer men nu daar naast legt het door den Minister van Koloniën aan de Staten-Generaal aangeboden ontwerp, dan geven wij de voorkeur aan het laatste; maar de hoofdbeginselen komen vrij wel overeen.

Hoezeer in het regerings-ontwerp nog enkele leemten voorkomen, is dit toch uit zijnen aard eene uitgewerkte en betrekkelijk volledige wet. De heer DE GROOT zou welligt zijn plan hier en daar aangevuld hebben, indien hij zijne denkbeelden in eene wet had kunnen formuleren. Wij achten den tijd niet gekomen, om in eene uitvoerige ontleding te treden van het regerings-ontwerp, vergeleken met de schets van den heer DE GROOT. Maar wij beschouwen het als pligt, hier op de overeenkomst te wijzen, wat de hoofdtrekken aangaat. Men heeft aanleiding gevonden, om het ontwerp der regering aan te vallen, naar aanleiding eener kritiek van het plan van den heer DE GROOT. Maar beide behooren, welke ook de overeenkomst zij, af-

zonderlijk beoordeeld te worden. Alleen partijbelang kan er nut in zien, om de schets van den heer DE GROOT tot stormram te gebruiken tegen het regerings-ontwerp.

De redaktie van dit tijdschrift heeft steeds met stilzwijgen de geschriften van zekere zijde voorbijgegaan; zij achtte het beneden hare waardigheid en beneden de eischen van eene vruchtbare polemiek, waarbij de regelen van betamelijkheid in acht worden genomen, zich met schotschriften in te laten. Intusschen heeft het werk van den heer DE GROOT en het ontwerp van wet tot regeling van de kultuur-ondernemingen in Indië tot dus verre aan geene andere aanvallen blootgestaan, dan van twee vlugschriften, waarvan toon, stijl en vorm onmiddelijk de afkomst verraden. Daarover uit te wijden, lust ons niet en zou geheel in strijd zijn met den regel door de redaktie aangenomen; een paar opmerkingen willen wij evenwel in het midden brengen, omdat hier geheel dezelfde taktiek in toepassing wordt gebragt als tegenover de Rembangsche kwetsie.

In de schets van den heer DE GROOT wordt, onder meer, aan het ambtelijk personeel het standpunt aangewezen, dat het tegenover partikuliere ondernemingen moet innemen; het staatsgezag wil toezigt houden op de handelingen van de ondernemers; tegenover de vergunning, om eene onderneming te beginnen, en de bescherming, volgens de bepalingen der wet, verleend, is de ondernemer verpligt belastingen op te brengen. De heer DE GROOT schrijft nu in zijne schets een verbod voor Europesche of inlandsche ambtenaren, om van een ondernemer bijzondere inkomsten of voordeelen aan te nemen, even als het 'ontwerp van wet. Maar nu beweert men, dat vooreerst het geven en aannemen van kostbare geschenken wel geoorloofd zou zijn! En omdat de heer DE GROOT daarop laat volgen: dat Europesche en inlandsche ambtenaren strafbaar zijn, wanneer zij de ondernemers tegenwerken in hetgeen hun geoorloofd is, — een natuurlijk gevolg van het standpunt, waarop het staatsgezag zich geplaatst heeft, — isoleert men nu die bepaling van al het overige en voorspelt het verschrikkelijkste lot aan den Javaan en aan het moederland. Niets is gemakkelijker, dan de bepaling eener wet, hoe natuurlijk ook in verband tot het stelsel, daaruit te ligten en er ongerijmde gevolgtrekkingen uit af te leiden. Dergelijke kritiek is geene wederlegging waard.

Maar wat meer is, men springt geheel op dezelfde wijze met cijfers om. Toen het gold de beoordeeling van een maatregel van den vorigen Minister van Koloniën betrekkelijk de opium, werd eene berekening over de finantiële gevolgen vooropgezet, waarbij men zich, op de onschuldigste wijze! met millioenen vergiste, want de pachtschat werd niet in berekening gebragt. Nu wordt de beoordeeling van de vermoedelijke finantiële uitkomsten van het belasting-stelsel op de kultuurondernemingen geheel op dezelfde wijze voorgesteld. Wij hebben hierboven gezien, welke cijfers de heer DE GROOT ons mededeelt omtrent de partikuliere produktie op Java. Welnu, dit geheele element, benevens al wat de toekomstige ondernemingen volgens de wet zullen kunnen opbrengen, laat men geheel buiten de becijfering;

men past de grondslagen der belasting enkel toe op de produktie, die het Gouvernement *thans* uit het kultuurstelsel tot zijne beschikking heeft. Het spreekt wel van zelf, dat men op die wijze tot een ongunstig resultaat moet komen. En daar het om dat resultaat maar te doen is, geeft men er niet om, welke trouwlooze methode men gevolgd heeft, om tot dit resultaat te geraken.

Intusschen kunnen dergelijke ongerijmde kunstgrepen niets hoegenaamd bewijzen.

Het stelsel der regering, gelijk dat van den heer DE GROOT, is handhaving van het kultuurstelsel, tot dat de uitkomst van de pogingen der partikuliere industrie gebleken zal zijn. De toekomst zal leeren, of en op welk tijdstip de hervorming der op hoog gezag ingevoerde kultures mogelijk zal zijn. Elke maatregel, die eene wijziging in het belasting-stelsel van Indië te weeg zal brengen, behoort te worden getoetst aan het finantiëel belang van het land. Daarom wil men aan de partikuliere industrie de gelegenheid geven zich uit te breiden, naar vaste regelen; en tegenover de bescherming van gouvernementswege zal zij belastingen betalen. Nu zal een van de twee waar moeten zijn; òf de partikuliere industrie zal gunstige resultaten opleveren, en eenmaal de gelegenheid verschaffen, om het kultuurstelsel op te heffen; òf de verwachtingen omtrent de vrije ondernemingen zullen worden te leurgesteld, en dan zal het finantiëel belang van het moederland nopen, zoo lang maar mogelijk, het kultuurstelsel in stand te houden. De vrees voor het stelsel der regering is dan ook onbegrijpelijk.

Men betoogt al ver, dat het kultuurstelsel te gronde zal gaan en dat enkelen slechts de voordeelen van de partikuliere industrie zullen genieten. De partikuliere industrie, zegt men, zal het kultuurstelsel allerwege omringen en verdringen. Maar in den zelfden adem beweert men, dat de partikuliere ondernemingen op Java in geen geval winsten kunnen opleveren, want dat de kosten van produktie en de belasting, te zamen genomen, niet zullen toelaten iets over te houden. 't Is inderdaad onbegrijpelijk in een kort bestek zoo veel ongerijmdheid op een te stapelen. Indien werkelijk de partikuliere industrie op Java, volgens de plannen der regering of van den heer DE GROOT, niet bestaan kan, hoe kan er dan sprake zijn van vrees voor het kultuurstelsel? Immers geen enkel ondernemer zal zich dan op Java vestigen! Geven de partikuliere ondernemingen geene winsten, dan zullen zij ongetwijfeld het kultuurstelsel aan alle zijden *niet* omringen veel min verdringen. Alleen dan, wanneer de uitkomst van de partikuliere industrie *zóó* gunstig is, als wij verwachten, kan er sprake zijn van oplossing van het kultuurselsel, tenzij men de voorstanders van ons stelsel het plan toedichtte, Nederland met opzet finantiëel te gronde te willen rigten. Deze liefelijke aantijging is schering en inslag van de koloniale oppositie; maar zij zelve weet wel beter; dat is eene der deklamatiën die meer en meer hare beteekenis verliezen.

In het ontwerp der regering wordt het kultuurstelsel in bescherming genomen; geen stap kan men verder gaan, of men maakt de ontwikkeling

van Java door de krachten en het kapitaal van partikulieren onmogelijk. Wierpen de bijzondere ondernemingen op Java geene voordeelen af voor de ondernemers, hoe zou het dan mogelijk zijn, dat zij nu reeds bestaan? Wierpen zij geene voordeelen af, dan zou immers de vrees tegen de toepassing van dat stelsel, door de aanbidders van het kultuurstelsel à tout prix gekoesterd, eene ongerijmdheid zijn. Maar waartoe ons langer bezig gehouden met dergelijke wartaal? De partijwoede moet wel geheel verblinden, als zij meent, dat zij door zulken onzin het denkende gedeelte der natie aan hare zijde kan overhalen. Wij hebben er alleen melding van gemaakt omdat, behalve deze galamatias, tot dusverre tegen de hoofdstrekking van het werk van den heer DE GROOT en van het regerings-ontwerp op de kultuurondernemingen, geene bedenkingen zijn ingebragt.

De heer DE GROOT behandelt het konsignatiestelsel, in verband met de laatste vermindering der vrachtprijzen voor den overvoer van produkten, door hem vastgesteld. Men beweert steeds, dat het met de scheepvaart en den handel van ons land gedaan is, dat zij geene vruchten van ons koloniaal bezit meer zullen plukken, zoodra het kultuurstelsel verlaten wordt. De ondervinding wederspreekt ook hier weder krachtig deze argumentatie, want nu reeds wordt verreweg het grootste gedeelte van hetgeen de partikuliere industrie voortbrengt, naar de Nederlandsche markt vervoert. Men verklaart dit heugelijk verschijnsel daardoor, dat dit een gevolg is van het feit, dat het gouvernement door den aanvoer zijner produkten de markt hier gevestigd houdt. Intusschen stelt de heer DE GROOT daartegen over het tijdvak vóór 1830, toen het kultuurstelsel *niet* bestond. Hij zegt:

Onvruchtbaar was Indië echter voor Nederland niet geweest. De Minister van Koloniën beriep er zich op in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, ter gelegenheid der leening van de 20 millioen gulden, en hij verzekerde, dat de bepalingen op de in- en uitgaande regten steeds de strekking gehad hadden, om het vervoeren der producten van Indië naar de Nederlandsche markten voordeelig te maken, en dat daarvan het gevolg geweest was, dat, terwijl van 1819—1824, ruim 76 millioen ponden koffij van Java naar Nederland waren uitgevoerd, de uitvoer van dat product naar vreemde havens in dat tijdvak slechts bedragen had 4 millioen pond; en dat van den geheelen uitvoer van Batavia in 1822, 1823 en 1824, ter waarde van 54½ millioen gulden, voor ruim 40 millioen naar Nederland was uitgevoerd.

Elders vinden wij vermeld, dat de koffijuitvoer naar Europa van 1819—1824 bedragen heeft:

Naar Nederland	1,228,783	pikols.
» Engeland	36,540	»
» andere landen	34,148	»
	1,299,521	pikols.

Zijnde meer dan 162 millioen ponden, alsmede dat in 1824, van de geheele uitvoer van koffij, ad 242,190 pikols, naar Nederland gebragt werden 227,104 pikols, en dat ook het aanzienlijkste gedeelte der suiker, indigo en specerijen, uitgevoerd werd naar Nederland. (Zie STEIJN PARVÉ, *Het Koloniaal Monopoliestelsel*, 1850, bl. 203.)

Alle groote vraagstukken van den dag betrekkelijk het bestuur van Indië vinden eene plaats in dit werk. Bovenal is het merkwaardig door de vele belangrijke officiële stukken, die het voor 't eerst publiceert. De heer DE GROOT neemt ook een overzigt op van zijne geschriften na 1853 uitgegeven, en velt een oordeel over hetgeen in de paar laatste jaren aan de orde van

den dag was: Overal verklaart hij het stelsel van vooruitgang te huldigen Behalve de reeds genoemde punten verklaart hij zich een voorstander van de vaststelling der koloniale begrooting bij de wet, waarvan de noodzakelijkheid op nieuw blijkt uit den inhoud van dit werk. De heer DE GROOT heeft, in vroegere ambtelijke betrekkingen, te vergeefs getracht, meer licht over het Indisch finantiewezen te verspreiden; dergelijke taak moest wel onvruchtbaar blijven bij het bestaande stelsel; wat hij als nuttig en raadzaam tot stand wist te brengen, werd menigmaal spoedig door anderen weder afgebroken. Over de uitbreiding van ons gezag op de buitenbezittingen, de verhouding tusschen het bestuur in Indië en het opperbestuur in Nederland, de tarieven, het muntwezen, de afkoopbaarheid der heerendiensten, het individuëel grondbezit, de kultuur-procenten en de hervorming der akademie te Delft, heeft hij hoogstbelangrijke bescheiden opgenomen of wenken medegedeeld. Als Minister van Koloniën was de heer DE GROOT in de gelegenheid, eene menigte retroakta te raadplegen, en hij heeft daarvan een nuttig gebruik gemaakt.

Onze aandacht is vooral ook getrokken door het extrakt van een rapport over de Delftsche akademie, door den generaal-majoor DELPRAT gezamenlijk met den heer DE GROOT in 1858 uitgebragt. Het behandelt vooral de opleiding van Indische ambtenaren, en komt, als slotsom, tot de opheffing der akademie te Delft, wat dit gedeelte van de taak betreft, aan die instelling opgedragen.

De heer DE GROOT dringt ook aan op het instellen van kamers van koophandel en gemeenteraden in Indië; het laatste lag reeds in de bedoeling van den generaal VAN DEN BOSCH en maakt een van de punten der instruktie uit, waarmede hij naar Indië vertrok. Gelijk aan zooveel, dat een beter bestuur van onze koloniën kon bevorderen, wordt aan de verwezenlijking van dat denkbeeld eerst nu weder ernstig gedacht.

Indien wij elk punt, door den schrijver behandeld, nader wilden uiteenzetten, dan zou het bestek van dit overzigt eene ruimte moeten innemen, die wij niet mogen vorderen. De uitgave van dit hoogst merkwaardig boek omvat het geheele leven van den schrijver, en doet in hem een der mannen zien, die door ondervinding en veeljarige studie tot de toepassing van mildere beginselen zijn geleid. Gemengd in de handelingen van ons koloniaal bestuur sedert de invoering van het kultuurstelsel, heeft de schrijver zijne zienswijze niet enkel op theoretische bespiegelingen gegrond, hetgeen men de voorstanders onzer begrippen zoo dikwijls tegenwerpt, maar gaat hij af op de uitkomst van positieve resultaten en eigene ervaring. Wij vinden hier eene officiële geschiedenis van het kultuurstelsel, en daardoor alleen verdient het werk in hooge mate de belangstelling. Nog moet de geschiedenis geschreven worden van hetgeen het Javaansche volk, in de laatste dertig jaren, door en van het kultuurstelsel ondervond; maar hetgeen uit officiële bronnen daaromtrent bekend is, doet den heer DE GROOT eene veroordeeling daarover uitspreken.

Wij behoeven voorzeker niet te zeggen, dat wij dit werk met groote

belangstelling hebben gelezen. Wat wij er thans in korte trekken van hebben medegedeeld, is genoeg om ons oordeel te bevestigen, dat dit boek, door de opname van nog niet of weinig bekende officiële bescheiden, een kostbare bron is voor de kennis van Indië.

Het praktisch nut voor de toekomst van deze uitgave, in het belang van de liberale beginselen, is niet te miskennen.

II.

Het gezantschap van den sultan van Achin A° 1602 aan prins MAURITS VAN NASSAU en de oud-Nederlandsche republiek, door Dr. WAP. Uitgave van H. NIJGH, te Rotterdam 1862.

De akademie te Delft vierde den 8sten Julij het feest van haar 20jarig bestaan. In den laatsten tijd vernam men steeds zooveel klagten over en van die instelling, dat het waarlijk een genoegen is, thans eens van een feest te hooren. Men wilde de stichting der school plegtig herdenken. 't Was natuurlijk dat eene instelling, waaraan tot dusverre de opleiding van Indische ambtenaren is toevertrouwd en waar een tal zonen van Indische ouders zijne studiën volbrengt, in de koloniale geschiedenis de elementen voor het feest heeft gezocht. De banden, die Nederland aan Indië en Indië aan het moederland hechten, moeten daar natuurlijk nog meer gevoeld worden dan elders.

Bij het vieren van het vorige lustrum had men reeds dit verband aanschouwelijk voorgesteld, door het organiseren van een optogt, bestaande uit groepen, die bewoners van verschillende deelen van den Indischen Archipel voorstelden. Ditmaal heeft men eene zeer gelukkige greep gedaan en eene gebeurtenis uit onze vaderlandsche historie herdacht, die hoogst belangwekkend mag genoemd worden, namelijk: de komst van de *eerste* gezanten van een Indisch vorst in de toen ontstaande republiek der Vereenigde Nederlanden. Men heeft zich evenwel niet bepaald bij louter praalvertoon; men heeft een optogt georganiseerd, waarbij het geheele tijdperk, waarin dit feit plaats greep, teruggegeven werd. De beroemdsten van hen waren daar voorgesteld, die ter zee of te land medegewerkt hebben, om den roem en de grootheid van ons vaderland op elk gebied te vestigen. De optogt, die te Delft plaats vond, was zamengesteld uit verschillende groepen, waarin het schitterendste tijdperk van onze geschiedenis was afgespiegeld. Buiten de hooge vorstelijke personen en krijgs- of zeehelden, die onze nationale onafhankelijkheid in den geduchten 80jarigen strijd bevochten; buiten de mannen, die als zeevaarders of krijgsbevelhebbers ons koloniaal rijk hebben gesticht, zagen wij daar de ondernemende mannen, wier gedachtenis in het geheugen verdient te blijven, die de grondslagen hebben gelegd van de Oost-Indische Kompagnie en eindelijk allen, die als staatslieden of geleerden destijds Holland's roem tot een zoo hoog standpunt opvoerden. In één oogopslag aanschouwde men in dien stoet

de groote mannen, waarop het begin van de 17de eeuw mogt bogen, en die te zamen, door hunne verdiensten of persoonlijke daden, Nederland maakten tot een land, dat klein in omvang, maar groot in de schatting der wereld was, en van wier roemrijke werken het nageslacht ook nu nog de vruchten plukt.

Dr. WAP heeft in een klein net boekdeeltje den optogt beschreven. Hij droeg niet weinig bij, tot het tot stand komen van 't geen hij beschrijft. Het was zijn plan, dat aangenomen werd, en blijkens hetgeen hij ook hier op het papier heeft gesteld, spaarde hij zorgen noch moeite om door ernstig onderzoek van al hetgeen over de gebeurtenissen en de personen van dien tijd licht kon verspreiden, op dit feest een historischen stempel te drukken. In het eerste gedeelte van zijn boekske wordt de aanleiding tot de gedane keuze uiteengezet. Vervolgens schetst hij de personen, die door het Delftsche studentencorps werden voorgesteld. In korte trekken geeft hij een denkbeeld van den toestand der republiek, na den val van den grooten Zwijger, en de eerste pogingen van onze voorvaderen, om een gedeelte van den handel op het verre oosten meester te worden, nadat de Spaansche koning alle havens voor hen had gesloten. De oprigting van de Oost-Indische Kompagnie en de bewonderenswaardige heldenfeiten, die tot de vestiging van het Nederlandsche gezag in Indië hebben geleid, worden vlugtig erinnerd. Hoofdzakelijk bepaalt hij zich daarbij tot Sumatra, waar toen het rijk van Achin (Atjin) bloeide en zijne heerschappij over een groot gedeelte van dat eiland, en tot zelfs op Celebes, uitstrekte. Hij brengt in herinnering, dat FREDERIK en CORNELIS DE HOUTMAN daar, in 1599, met twee schepen *de Leeuw* en *de Leeuwin*, door BALTHASAR DE MOUCHERON in Zeeland uitgerust, aankwamen, maar vijandig ontvangen werden, ten gevolge van aanhitsing door de Portugezen. CORNELIS DE HOUTMAN schoot er het leven bij in, en de andere broeder werd gevangen genomen. Weinig beter was het onthaal, dat PAULUS VAN CAERDEN in 1600 te beurt viel. Prins MAURITS hield intusschen, te midden van het krijgsgewoel, het oog op de gebeurtenissen in het verre oosten. Hij zond, den 28sten Januarij 1601, vier schepen naar Achin, ten einde betere betrekkingen aan te knoopen en de invrijheidstelling van FREDERIK DE HOUTMAN te verkrijgen. Een merkwaardig schrijven, tot dus verre onbekend en in 's rijks archief bewaard, wordt ons door den heer WAP medegedeeld. Wij laten dit hier volgen, overtuigd, dat de schrijver ons niet euvel zal duiden, wanneer wij dit enkele historische stuk overnemen uit zijn werkje, dat in een kort bestek een tal historische schatten bevat. Prins MAURITS zond een, met gouden randwerk, op fraai parkament geschreven brief aan den sulthan van Achin, waarvan de vertaling uit het Spaansch aldus luidt:

»In het jaar 1598 vertrokken, op mijn bevel, twee koopvaardijschepen uit deze provinciën, om in de Oost-Indiën handel te drijven, en den 15den Augustus van dit loopende jaar keerden ze terug. De kooplieden deden mij verslag van de goede ontvangst en van de bewijzen van genegenheid, welke zij van Uwe Majesteit hadden ondervonden, bij hunne aankomst in Uwer Majesteits rijk. Daarbij verhaalden zij mij, dat zij, zich op die vriendschap verlatende, hun

handel hadden voortgezet in alle eerlijkheid en met die royaliteit, welke men vindt in het karakter en de gewoonte van hen, die tot deze (Nederlandsche) natie behooren; — maar, dat de Portugezen, onderdanen van den Koning van Spanje en vijanden van dezen (Nederlandschen) staat, nadat zij vernomen hadden, dat gezegde schepen onder de hoede en bescherming van het koninklijk woord van Uwe Majesteit stonden, aan Uwe Majesteit onwaarheden hadden verhaald, terwijl ze Haar met leugens om den tuin leiden, door gezegde kooplieden aan te klagen als zeeschuimers, die, naar men beweerde, gekomen waren, om de landen en onderdanen van Uwe Majesteit te plunderen en te berooven; hetgeen veroorzaakte, dat Uwe Majesteit FREDERIK DE HOUTMAN, hoofd van een der gezegde schepen, benevens eenige zeelieden, in hechtenis hield, waarover ik mij bedroefd heb. Doch vertrouwen stellende in de opregte genegenheid en koninklijke geaardheid van Uwe Majesteit, koester ik de hoop, dat Zij gelaste, hen goed te behandelen, gelijk het geval geweest is met hen, die uit Uw Rijk herwaarts kwamen, en thans in volle vrijheid zijn teruggekeerd; hetwelk ik vertrouw, dat aan gezegde gevangenen, die daar ginds gebleven zijn, eveneens zal worden toegestaan.

„Insgelijks hebben zij mij kennis gegeven van den oorlog, dien de Portugezen in Uw rijk voeren, op bevel van den Koning van Spanje, trachtende de inwoners van hunne vrijheid te berooven, en als slaven aan zich te onderwerpen, even als zij het in deze gewesten, gedurende een tijdsverloop van reeds meer dan dertig jaren, hebben gepoogd te doen. Maar, God heeft dit niet gewild. Integendeel hebben wij met kracht van wapenen wêerstaan, gelijk wij dit ook nog voortdurend blijven doen. Weshalve verzoek ik Uwe Majesteit, aan gezegde Portugezen geen geloof te schenken; en opdat Uwe Majesteit, van den huidigen dag af aan, geen aanleiding moogt hebben, om eenige achterdocht te koesteren ten opzigte van hen, die van hier zullen komen in Uw rijk, om daar handel te drijven, zoo heb ik aan hen, die dezen brief overbrengen, bevel en volmagt gegeven, — te weten, aan deze vier kapiteins, met name CORNELIS BASTIAANSE, JAN TOUNEMAN, MATTHIJS ANTONISSE en CORNELIS ADRIAANSZ, en aan even zoo veel zaakgelastigden (kommissarissen), wier namen zijn: GERARD DE ROY, LAURENS BEGGER (BICKER), JAN JACOBSZ en NICOLAAS VAN DER LEE, — dat zij op nieuw, met vier schepen en in mijn naam, met den koninklijken persoon van Uwe Majesteit en Hare onderdanen zouden gaan onderhandelen over de hulp, welke Zij tegen hare vijanden zou noodig hebben, tot welk einde genoemde personen van voldoende bevelen en volmagt zijn voorzien.

„Nog heb ik hun opgedragen, om aan Uwe Majesteit eenige geschenken, naar het gebruik dezer landen, ter hand te stellen, ten teeken van mijne begeerte, om met Uwe Majesteit vriendschap te onderhouden. Ik verzoek Haar, die met dezelfde goede gezindheid wel te willen aannemen, als waarmêe ik ze zend.

„En hiermede zal ik onzen Heer bidden, dat Hij den koninklijken persoon van Uwe Majesteit in Zijne hoede neme en Hare staten uitbreide, zoo als ik Haar dat toewensch.

„Uit den Haag, in Holland, den 11den December, van het jaar zestien-honderd.

De handen Uwer Majesteit kust
(Zegel.) Haar Dienaar
MAURICE DE NASSAU.

Den 28sten Junij 1601 ging een eskader in zee, waarvan twee schepen, de *Zeelandia* en de *Langhe Barcke*, onder de commiesen GERARD DE ROY en LAURENS BICKER, den 23 Augustus van dat jaar, met de geschenken bij sulthan Alaoed'-din Rajat-shah aankwamen. De vorst plaatste zijn zegel op den brief, die later als geloofsbrief terug gezonden werd. VAN METEREN beschrijft de geheele ontvangst van onze landgenooten in het breede. FREDERIK DE HOUTMAN werd op vrije voeten gesteld, en het gelukte niet alleen vriendschappelijke betrekkingen aan te knoopen; maar de sulthan besloot een gezantschap te zenden, ten einde de overtuiging te verkrijgen, dat er vrije menschen in Nederland waren, „die 80 jaren lang, zegt WAGENAAR, tegen den grooten koning van Spanje oorlog gevoerd hadden, maar toch rijk waren gebleven."

De twee vaartuigen, met eene rijke peperlading aan boord, ontmoetten op de terugreis, op de hoogte van St. Helena, een rijk beladen Portugeesch schip, *San Jago*, dat zij veroverden en in het vaderland opbragten. Van dit feit was het gezantschap getuige. Het bestond uit de volgende personen: ABDOEL HAMID en een edelman, MIR HASAN, benevens den tolk der ambassade LEONARD WERNER, een Luxemburger, dien zij PUSQUE CAMIS schijnen te hebben genoemd, en buitendien nog eenige dienaren, benevens een paar Arabische kooplieden, in hun gevolg. Kort na hunne aankomst overleed de hoofdgezant op 10 Augustus 1602 te Middelburg, waar een gedenksteen in de St. Pieters of oude kerk op zijn graf geplaatst is.

Het gezantschap begaf zich naar het leger van prins MAURITS, die het beleg voor Grave had geslagen en bragt hem twee brieven van den sulthan en prachtige geschenken over.

Hier vonden zij de bloem der krijgshelden bijeen, die bij den grootsten krijgsoverste van dien tijd, de kunst van oorlogvoeren kwamen leeren. De ontvangst is geboekt door VAN METEREN en een ander ooggetuige FREDERIK VAN VERVOU. Vervolgens reisden zij, op kosten van de compagnie, door het geheele land en overtuigden zich van den bloei van ons volk, die destijds bijna zijn toppunt had bereikt. Zij bleven 15 maanden in de vereenigde provinciën. Drie kontrakten, tusschen 1600 en 1607 met het rijk van Achin gesloten, waren de vruchten. Den 10den December 1603 werd voor het eerst een vloot van 13 schepen naar Indië gezonden, en de *Delft* voerde de gezanten naar hun vaderland terug. Hier eindigt het eerste gedeelte van het geschrift van dr. WAP. In alle bijzonderheden wordt ons het feit beschreven, dat aanleiding gaf tot het denkbeeld van den Delftschen optogt, namelijk dat de jeugdige republiek voor de eerste maal regtstreeksche betrekkingen met een Oostersch vorst aanknoopte.

De tweede afdeeling is gewijd aan de personen, die men heeft voorgesteld. In korte kernachtige trekken schetst de schrijver ons die personen, waaronder bijna alle groote mannen voorkomen, die de republiek in dien tijd bezat. In de levensschetsen is, in weinige woorden, het meest belangrijke uit de geloofwaardigste bronnen bijeengebragt. Behalve MAURITS en FREDERIK HENDRIK VAN NASSAU, ERNST CASIMIR en LODEWIJK GUNTHER, de legerhoofden HANS ALBERT graaf VAN SOLMS-BRAUNSFELS, JACHIM ERNST, markgraaf VAN BRANDENBURG-ANSPACH en PHILIPS VAN HESSEN, worden ons de gebroeders BACX, ADRIAAN HODENPIJL, en FREDERIK VAN VERVOU geschetst. De slag van Nieuwpoort had don FRANCISCO DE MENDOZA, admirant van Arragon, in onze handen doen vallen. Aan dien slag, den beroemden krijgsgevangene en zijn vaan worden eenige bladzijden gewijd. Vervolgens worden de diplomaten voorgesteld, die in die dagen bij de republiek geakkrediteerd waren. Maar hetgeen ons ruim zoo veel belang moet inboezemen, zijn de mannen, die de grondleggers waren van onzen Oost Indischen handel, als: de bewindhebbers der Oost Indische Kompagnie, de stoute zeelieden, die feitelijk daartoe medewerkten, en de mannen der wetenschap, die hunne kennis bezigden om het grootste handelsligchaam

uit vroegere tijden op te rigten en te doen bloeijen. Met genoegen zal men iets meer lezen, dan hetgeen algemeen bekend is, over DE MOUCHEROU, een der eerste kooplieden van Zeeland, wiens raadsman was vader CATS, BICKER HASSELAAR, JAN JANSZOON LODESTEIJN, KLAES JACOBSZ. SIJMS en CORNELIS VEEN, CORNELIS MATELIEF de Jonge, LINSCHOTEN, de HOUTMANS, HEEMSKERK, VAN NOORT; maar vooral omtrent de eerste Gouverneurs-Generaal PIETER BOTH, GERARD REIJNST en LAURENS REAAL, al zijn deze laatste namen den lezer meer bekend. Na de 18 hoofdpersonen, volgt een woord over MAELSON, PALUDANUS en PLANCIUS met OLDENBARNEVELD, de mannen, die invloed hebben uitgeoefend op het tot stand komen der kompagnie en die onder de geleerden van dien tijd bovendien schitterden, toen ons land zoovele uitstekende mannen telde: een HOOFT, DE GROOT, SIMON STEVIN, CORNELIS DREBBEL, LUDOLPH VAN CEULEN, de SNELLIUSSEN, VONDEL en zoovele anderen. Bijna geen der namen, die op het gebied van kunst en wetenschap, naast de groote veldoversten of staatslieden, schitterden, ontbreekt aan de biografiën, die ons in een behagelijk en kort bestek het geheele begin van den gouden eeuw onzer vaderlandsche historie doet doorloopen. Met zorg zijn deze schetsen bewerkt, naar de beste bronnen, die de schrijver aanwijst, ten einde den lezer de gelegenheid te openen meerdere bijzonderheden na te sporen.

Het werkje, zoo rijk in inhoud, had niet meer noodig om hoogst interessant en de meest belangwekkende bijdrage tot den jongsten optogt te zijn. Wij vinden daarin nog, behalve de titelplaat, voorstellende de wapens in kleurdruk van alle voorname personen, die er in voorkomen, het zegel van den sulthan van Achin, benevens de handteekeningen van 45 hoofdpersonen uit den optogt, waarvan de keurige fak-simile's aan het slot zijn gevoegd.

De lezer, die ons overzigt van den inhoud nagaat, zal zich wel voorstellen met een dik boekdeel te doen te hebben; maar 't geheel is in ongeveer 90 bladzijden zamengedrongen, in den keurigen stijl van Dr. WAP. De opdragt is aan H. M. onze beminde Koningin aangeboden, die den schrijver met een fraai geschenk heeft vereërd.

Dit boekdeeltje houdt een feest in herinnering, dat het kind was van één dag. De optogt slaagde voortreffelijk, en dit zal voorzeker op zich zelf reeds genoegzame voldoening zijn geweest voor allen, die daartoe medewerkten en vooral voor den schrijver der brochure, die daaraan zooveel tijd en studie had besteed. De plaats is hier niet, om eene schets te geven van het vrolijke feest, dat Delft in de tweede week der maand Julij gevierd heeft. Maar opmerkelijk is, dat het herdenken van het eerste gezantschap, door een Oostersch volk aan het kleine Nederland gezonden, zamentrof met de komst van de gezanten uit een ander Oostersch rijk, waarmede Nederland, bij uitzondering van bijna alle andere natiën, althans van geheel Europa en Amerika, sedert twee eeuwen vriendschappelijke betrekkingen mogt onderhouden, toen een stelsel van afsluiting tegen alle vreemdelingen daar nog was aangenomen.

De tijden zijn veranderd, nu de gezanten van Japan Nederland bezoe-

ken. Sedert de dagen, toen het eerste Indische gezantschap den vaderlandschen bodem betrad, heeft ons land eene nederige plaats onder de volkeren van Europa ingenomen. Vóór dat het Japansche gezantschap tot ons kwam, ging het de grootheid bewonderen van de twee eerste zeemogendheden van onzen tijd. Met regtmatigen trots en eerbied voor onze voorvaderen, mogen wij echter terugzien op de dagen van bloei, toen het gezantschap van Achin, het eerste uit Indië, ons land doorreisde. Indien het nageslacht eenmaal op het denkbeeld mogt komen, om het bezoek van het gezantschap uit Japan, derdehalve eeuw later, te herdenken, dan uiten wij den wensch, dat men dan een even keurig bundeltje als dat van Dr. WAP moge kunnen zamenstellen. De mannen van dien tijd hadden op het oorlogsveld en in hunne binnenkamer een andere rol te vervullen dan onze tijdgenooten. Maar voor ons is wel eene andere, maar eene niet minder gewigtige taak weggelegd, als wij de positie weten te waarderen, die de Voorzienigheid in Indië aan ons kleine volk heeft aangewezen. Mogt men de tweede helft der 19de eeuw eenmaal kunnen aanmerken, als den tijd, toen wij in onze overzeesche bezittingen liberale beginselen hebben toegepast en een nieuwen stoot gegeven aan de materiële en morele ontwikkeling van het heerlijk rijk van Insulinde. Wanneer door ons de beschaving en verheffing van millioenen inboorlingen krachtig wordt bevorderd, dan zal het nageslacht met niet minder voldoening op het tegenwoordig tijdperk onzer vaderlandsche en koloniale geschiedenis nederzien.

(*Ingezonden.*)

Varia.

Het is nog altoos een belangrijk vraagstuk voor sommige menschen, of het goed is, dat de Gouverneur-Generaal eenvoudiger leeft en minder pracht en luister ten toon spreidt, dan in vroeger tijden. Wij willen die, in veler oogen zoo hoogst gewigtige, kwestie niet beslissen; maar wij willen onzen lezers eene tijdverkorting geven, door hun een staaltje te doen zien van 't geen, nu bijna eene eeuw geleden, al zoo geschiedde, om den landvoogdstaf in de oogen te doen schitteren.

Wij willen hen eene treurige plegtigheid doen bijwonen: eene begravenis. Maar ook zelfs in die treurigheid mogt, volgens de meening van dien tijd, de pracht en luister van de opperlandvoogdij niet worden vergeten. Zie hier het kurieuse stuk.

Project tot de plegtige Uytvaart van Zyn Edelheyt, den Hoog-Edelen Groot Achtbaren Heer JEREMIAS VAN RIEMSDYK, Gouverneur-Generaal wegens den Staat der Vereenigde Nederlanden, en derzelver Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie in Indië; obiit den 3den October 1777, 's avonds ten half elf uuren, zo als hetzelve door de Heeren *Extraordinaris Raden* JACOBUS JOHANNES CRAAN en DAVID JOAN SMITH, als daar toe den 4den daar aan in *Rade van Indië* verzogt en gecommitteerd zynde, overeenkomstig wylen Zyn *Hoog-Edelheyts* by uiterste wille uitgedrukte begeerte, is gereguleert en op Dingsdag den 7den der evengemelde Maand des morgens staat volbragt te worden.

Eerstelyk zullen van 's morgens ten half ses uuren alle de klokken van het Casteel, de Stad, en alle de Kerken van half uur, tot half uur, telkens een quartier luyden, en voorts van dat de Lykstatie begint tot dat dezelve geëyndigd is.

Ten tweeden zullen ter Rheede met Sons opgang de Vlaggen van alle de Scheepen, even als sedert het ontslapen van Zyn *Edelheid*, dagelyks is geschied, ter halverstok wayen, en het Commandeurs Schip zal voor het Lyk, van dat het zelve word opgenomen, tot dat het in het Graf gezet is, minuut schooten doen, waar toe het teeken van de vlagge stok, op de werf zal worden gegeven.

Tegens ses uuren zal zig op het plein van het Casteel, in volle Monteering en wapenen moeten laten vinden de Dragonder Lyfwagt, opgevoerd wordende door den Capitein Lieutenant *Johan Carel Hornung*.

In het Casteel zal in de Wapenen komen een Compagnie Granadiers om daar, in plaats van de ordinaire wagt, post te vatten, en zal het Lyk zoo wel als den Regeerenden Heer GOUVERNEUR GENERAAL salueren.

Tot Ceremoniemeesters, om te bezorgen dat alles wel en in ordre mag toegaan, zullen verzogt en g'employeerd worden de volgende gequalificeerdens, te weeten:

Den Koopman, FREDRIK JACOB ALBRECHT STEENWEG.
—— ——— CASPER HARTMAN.
Den Schipper GEORGE JACOB MEYER.
Den Chirurgyn Majoor LAMBERTUS JOHANNES KOEDYK.
Den Verbandmeester JACOBUS VAN DER STEEGE.
Den Onderkoopman DANIEL DIEDERIK VAN HAAK.
—— ——— NICOLAAS VERSTEEG.
—— ——— WILLEM HENDRIK VAN BYLAND.

Alles wat tot den uitvaart nodig is in gereedheid zynde, zal op het daar toe gegeven sein, zig immediaat op marsch begeeven het Corps Dragonder Lyfwagt, zoo als het zelve is opgeroerd.

Na de voorschreeven Dragonders zullen volgen twee Trompetters in den zwaaren rouw, met lange sleepende Mantels en een rouw Cherp om het Lyf, en de Banderollen met floers bekleed.

Daar na zal volgen het Wapen van den Overledene Heer GOUVERNEUR GENERAAL, het welk gedragen zal worden door den onder-Equipagiemeester *Willboort Peusens.*

De Staf van Commando of Regiments Staf op een zwart fluweel kussen, met zilvere kwasten aan de hoeken, gedragen wordende door den Capitain Militair *Christiaan Martin Prohn.*

De Deegen in de scheede, meede op een zwart fluweel kussen met zilvere Kwasten, gedragen door den Koopman *Johannes Pieter Fabricius.*

Vier Helmbardiers, twee aan twee, met Cherpen en Rouwbanden, draagende hunne Helmbaarden agterwaarts gekeert.

Twaalf Aanspreekers, gaande vier aan vier agter den anderen.

Hier na zal het Lyk van den Heer GOUVERNEUR GENERAAL, overdekt met een zwart fluweel kleed tot aan de grond en aan wederzyden behangen met agt wapen-schilden van Zijn *Edelheid,* in de Lykkoets aan de hand gedragen worden door twaalf gequalificeerde Comp. Dienaaren en Burgers, met behulp van dertig ordinaire dragers uit de Militie, die alle ter zyde van de Lykkoets zullen marcheeren, en het Lyk weder uit de koets op het kerkhof dragen en in het Graf nederlaten; zullende de voorschreeven gequalificeerde Dragers bestaan in de volgende, als:

De Oud Weesmeester *Jacobus Rossieaux.*

De Onderkoopman *Gose Theodore Vermeer.*

———————— *Johannes Freyss.*

———————— *Mr. Johan Victor Heidfelt.*

———————— *Fredrik Baron van Wurmb.*

———————— *Ary Huysers.*

———————— *Jan Reynier Coortzen.*

De Ordinaire Klerk *Pieter Stopkeerb.*

———————— *Christiaan Ferdinand Burry.*

———————— *Hendrik Isaac Guittart.*

De Boekhouder *Cornelis Eekhout.*

———————— *Joost Breekpot.*

Leggende het Lyk in een gesoldeerde kist, en deze wederom in een welbezorgde en waterdigt gemaakte houte kist, met zwart fluweel bekleed, en aan de kanten met zilveren tressen.

Buiten de voorwaarts gemelde dragers zullen ook ter wederzyde van het Lyk gaan agt gequalificeerde Ministers, als slipdragers, die het fluweele overkleed zullen ophouden, en alle met slepende mantels omhangen zyn;

Waar toe zullen geëmployeerd worden:

De Eerste Opperkoopman dezes Casteels *George Theoheeren.*

-- Tweede dito *Gerrit van Grol.*

-- Commandeur en Opper-Equipagie-meester *Jan Diederik Schrijver.*

-- Opperkoopman en Opperhoofd van het generale Zoldy-Comptoir *Thomas Fredrik Wannemaker.*

Het Hoofd van de Chirurgie *Johannes Themans.*

De Opperkoopman en eerste Practicyn in 't binnen Hospitaal *Lambertus Daniel Kreps.*

-- Weesmeester *Cornelis de Keyzer.*

-- Stads Apotheker *Johannes Paulus Hoffman.*

Agter het Lyk.

De Domesticquen van Zyn *Edelheyt* (H. L. M.) in den zwaren Rouw, met ontbloote hoofden, agter den anderen.

Twee Helmbardiers met Cherpen en Rouwbanden, en den Helmbaard agterwaarts dragende, naast malkanderen.

Voorts Zyn *Edelheidt* aanwezende naastbestaande, ieder agter den anderen in koetsen, te weeten:

Willem Vincent Helvetius van Riemsdyk.

Daniel Fredrik van Riemsdyk.

Scipio Cornelis van Riemsdyk.

Arnoldus Constantyn Mom.

Mr. Jan Edzardus Jeremias Verklocke.

Zacheus Marinus Nemegheer.

Daar na zullen gaan twee Helmbardiers met hunne Helmbaarden agterwaarts.

Vervolgens mede in koetsen dog by paaren.

Zyn *Edelheit*, den *Hoog-Edelen Groot-Agtbaren Heer.*

REYNIER DE KLERK *Gouverneur Generaal* van Nederlands Indië.

Den Wel-Edelen Groot-Agtbaren Heer Mr. WILLEM ARNOLD ALTING, *Eerste Raad en Directeur Generaal van Nederlands Indië.*

Den Wel-Edelen Gestrengen Heer HENDRIK BRETON, *Raad Ordinair van Nederlands Indië, en President van het Eerw. Collegie van Heemraaden der Bataviasche Ommelanden.*

Den Wel-Edelen Gestrengen Heer JOHANNES VOS, *Raad Ordinair van Nederlands Indië, en Ontvanger Generaal.*

Den Wel-Edelen Gestrengen Heer WILLEM FOCKENS, *Raad Extraordinair van Nederlands Indië, en Præsident in het Eerw. Collegie van Weesmeesteren dezer stede.*

Den Wel-Edelen Gestrengen Heer Mr. THOMAS SCHIPPERS, *Raad Extraordinair van Nederlands Indië, en Præsident van den Achtbaren Raad van Justitie dezes Casteels.*

Den Wel-Edelen Gestrengen Heer JACOBUS JOHANNES CRAAN, *Raad Extraordinair van Nederlandsch Indië, Commissaris politicus by den Eerw. Kerken-Raad, Eerste Buyten Regent van Comp. Hospitalen, en Directeur van de geprivilegeerde Amfioen Sociteit.*

Den Wel-Edelen Gestrengen Heer DAVID JOAN SMITH, *Raad Extraordinair van Nederlands Indië, mitsgaders Directeur van de Bank Courant en van Leening.*

Den Wel-Edelen Gestrengen Heer Mr. JACOB CORNELIS MATTHEUS RADERMACHER, *Raad Extraordinair van Nederlands Indië en Præsident van het Eerw. Collegie van Heeren Schepenen dezer stede, mitsg. Colonel der Bataviasche Burgery.*

Den Wel-Edelen Gestrengen Heer HENDRIK van STOCKUM, *Raad Extraordinair van Nederlands Indië.*

Den Wel-Edelen Gestrengen Heer JAN HENDRIK POOCK, *Raad Extraordinair van Nederlands Indië.*

De E. Heer JAN CRANS, *oud Governeur van Malacca.*

——— *Mr.* JACOB ROELAND THOMASZEN, *geëligeerd Gouverneur van Banda.*

——— GODOFREDUS WEYERMAN, *oud Gouverneur Titulair.*

——— DIRK GOETBLOED, *pl. Eerste Secretaris der Edele Hoog Indische Regeering.*

——— ADRIAAN DE BOCK, *pl. Tweede Secretaris der Edele Hoog Indische Regeering.*

Voorts nog als vrienden met den slependen mantel by paaren.

Hendrik Pieter Bangeman.

Jan Andries Bangeman.

Daniel Armenault.

Adriaan Boesses.

Nicolaas Hartingh.

Melchior Blokkert.

Jan van de Polder.

Theodorus Vermeer.

Hier na zullen in order met lange mantels volgen:

Den Raad van Justitie dezes Casteels met den Advocaat fiscaal, Waterfiscaal, en hunne Agtbarens Secretaris; de Deurwaarders voor uit met blote hoofden, dragende, buiten de ordinaire schilden op de linker borst, het wapen van gemelden Raad in de regter hand; zullende de substituten der Officieren tot dit Collegie gehoorende, zich wederzyds aan de buyten kant moeten rangeeren.

Het oud ordinair Lid in gemelde Raade *Mr. Pierre Poelman.*

De oud Directeur, den Lieutenant Collonel, de Commandeurs en die daar mede in rang gelykstandig zyn, zoo van de politie als militie.

Het Collegio van Schepenen dezer steede, met hunne Eerwaardens officieren en Secretaris, de Bodens voor uit, insgelyks met blote hoofden, met hunne wapenen en stokken, moetende de substituten der officieren, als vooren, wederdersyds aan de buiten kant van hunne meesters gaan.

De Eerwaarde Predicanten en Ouderlingen, uitmakende den Bataviaschen Kerken-Raad.

De Eerwaarde Predicanten en Ouderlingen van de Lutersche gemeente.

De Majoors en oud Majoors zoo van de Militie en Arthillery als Burgery.

De Sabandaar en Licentmeester, item de verdere Opperkooplieden in en buiten employ naar hunnen rang.

De oud Schepenen.

De Capitains Militair.

Het Collegie van Weesmeesteren dezer stede met hunne Eerwaardens Secretaris, item den Bode met deszelfs Adjunct vooruit met bloote hoofden, met het wapen van gemelde Collegie.

Het Collegie van Heemraden der Bataviasche Ommelanden met hun Eerwaardens Secretaris, de Boden vooruit, almede bloots hoofds.

Het Collegie van de Bank Courant en Bank van Leening met hunne Cassier en Secretaris, de Boden vooruit met bloote hoofden.

De Kooplieden in Employ en die boven hun rang hebben.

De Advocaaten.

De Kooplieden buiten Employ.

De Schippers.

Het Collegie van Commissarissen van Kleine Gerigts en Huwelykse Zaaken, met hunnen Secretaris, de Boden vooruit bloots hoofds.

De Boedelmeesteren van der Onchristenen Sterfhuyzen met hunnen Secretaris, de Boden voor uit bloots hoofds.

Het Collegie van Diaconen.

De Diaconen van de Lutersche Gemeente.

De bovenstaande Persoonen zullen alle met lange Mantels voorzien wezen, excepto de *Inlandsche* en *Chineese Boedelmeesteren*, en by paren in Koetzen ryden.

De Train zal geslooten worden, door alle de *Lieutenants*, *Onderkooplieden* in- en buiten Employ, de voornaamste *Burgers*, de *Clercquen* van de Generaale Secretary, item de Boekhouders en Assistenten van de respective Comptoiren, Mardykers, Javaanse, Balyse, Chineese, Moorse, en verdere Inlanders, die het Lyk te voet zullen willen volgen.

In diervoegen alles aan de gang, en op de weg geraakt zynde, zoo zal de route genomen worden, van de Brug aan het einde van het voorplein deses Casteels, links af na de Tygers Gragt, en langs de Oostzyde van dezelve, tot aan het einde toe, voorts de Zuydelykste brug over, en de Westzyde langs noordwaards op, tot regt over den ingang van 't Hollands Kerkhof, om dus den Oostelijken opgang van het zelve in te komen, over hetwelke ter regter zyde van het pad of aan de Noordkant, met het front naar het Zuyden, zig zal posteeren, het Corps Dragonders, terwijl de Lykstatie voorbij de voorsz. Dragonders, welke tegens die tyd met gepresenteert geweer zullen staan, onder het slaan en blazen van de Marsch, zal doortrekken tot op het Kerkhof, en aldaar by de Grafkelder van Zyn Hoog-Edelheid gekomen zijnde, zal het Lyk door de gequalificeerde dragers worden nedergelegt by Zijne rustplaatze, en vervolgens door de ordinaire Lykdragers in het Graf nedergelaten, als wanneer, of terwijl hetzelve met Bhaar en Roef overdekt, en met het fluweele kleed word geslooten, van het Casteels Bolwerk den Diamant, zullen worden gedaan negen Canon schoten.

Ondertusschen zal de Lykstatie zoo lange rondomme het Graf gerangeerd blyven staan, om vervolgens, na dat de Lykkoets weg gereeden, en het voorsch. salvo gedaan zal zyn, voorby het Corps Dragonders, met gepresenteert geweer staande, door de Heerenstraat, in gelyke ordre naar het Casteel te passeeren, alleenlyk met dit onderscheid, dat de Slipdragers, met de voorsch. ornamentdragers, even voor de Aanspreekers, paar aan paar zullen gaan, dog dat de gequalificeerde dragers van 't Lyk agter aan de Lykstatie zullen komen, gevolgd zynde van de voormelde dragers uit de Militie, paar aan paar.

Van het Kerkhof af zal de Lykstatie gesloten worden door het voorsch. Corps Dragonders;

zullende terwyl de Lykstatie op dese wyze naar het Casteel te rug keerd, na het voorm. salvo van het bolwerk den diamant van alle de verdere punten, zoo van het Cassteel, als de Stad, item de buiten posten, en de Scheepen ter Rheede, mitsgaders van het Eiland Onrust. Eer-schooten uit het Canon worden gedaan.

Wat zullen wij van deze „plegtige uitvaart" zeggen? Niets, dat naar eenige afkeuring of veroordeeling zweemt; niets anders dan: andere tijden, andere zeden.

Ook in onzen tijd zijn Gouverneurs-Generaal in Indië gestorven en begraven. Maar geen ijdelheden, die in dit „projekt" worden ten toon gespreid, merkten wij daarbij op. De heer DE EERENS werd te Buitenzorg, de heer MERKUS te Soerabaja in stilte bijgezet.

Toch heeft die eenvoud geen de minste schade toegebragt aan het gezag van den opperlandvoogd. 't Is dus zeker, dat althans zulke vertooningen bij den dood niet meer noodig zijn. N. P.

Volgens eenen brief van Samarang, van de maand Mei l. l., staan de werkzaamheden aan de havenwerken aldaar sedert October 1861 stil. En toch hadden honderden menschen in de westmoeson de graafwerken op taak willen uitvoeren, mits tegen goede betaling; want de koeli's willen niet meer tegen 25 centen de kubiek el grond graven en vervoeren, wanneer zij zelven nog patjol's en krandjang's moeten aanschaffen. Dit is natuurlijk, want zij kunnen bij partikulieren van 60 tot 80 centen verdienen, zonder verpligt te zijn eigen gereedschappen te gebruiken. 't Is dus jammer, dat men niet met kracht heeft doorgewerkt aan de herstelling der haven, waarbij sedert jaar en dag de handel, de scheepvaart, het Gouvernement in de eerste plaats en het gansche publiek zooveel belang hebben. In ieder geval hadden het plaatselijk bestuur en de waterstaat te Samarang eene menigte timmerlieden en metselaas aan 't werk kunnen stellen, om de aangevangen kaaimuren te voltooijen en bruggen te bouwen.

't Geen tot nu aan de haven gedaan is, voldoet weinig. Men schijnt het over het havenhoofd in zee niet eens te zijn. Met graven en ruw opmetselen is men thans gevorderd, ongeveer 1000 el, tot aan zee. Men wil een havenhoofd op schroefpalen, met een breekwater voor, mede op ijzeren schroefpalen. De bezwaren en bedenkingen daartegen zijn in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* omschreven. Volgens veler meening kan hier alleen deze keuze bestaan. Vooreerst aan den mond van het kanaal, waar men nu geëindigd is, een buitenhaven aan te leggen, gelijk de buitendokken te Amsterdam, waarin schepen van alle grootte veilig kunnen binnenkomen en liggen, en waar het lossen en laden kan geschieden door praauwen en wagons over een spoor op een der dijken van het kanaal aangelegd. Die buitenhaven zou dan om de vijf of tien jaren door moddermolens bij kontrakt kunnen uitgediept worden, 't geen geen bezwaar oplevert, want onderhoud is bij alles noodig. Of men zou de buitenreede tot haven moeten maken, door middel van een gesloten dam („jet' de pierre"), die tot breekwater zou dienen, en waarachter de schepen veilig kunnen liggen. De „jetée de pierre" (het storten van steenen op een aangewezen plaats gaat met snellen stroom

niet altijd even gemakkelijk) kan tot fundering erlangen, van masten en tuigen ontdane schepen, die met puin worden volgeladen en die men dan naast elkander in de lengte op de bestemde plaats laat zinken. Men zou met een vijftigtal oude schepen het al ver kunnen brengen. Deze wijze van funderen is onder anderen met goed gevolg aan het fort Oranje bij de Solo-rivier in straat Madura aangewend.

Wij lezen in de editie voor Nederland van het *Bataviaasch Handelsblad*, van den 12den Julij, eene klagt, dat, voor de reis van den Gouverneur-Generaal, de inlanders, met het ingereedheid brengen der wegen en voorbereidingen voor de komst van den landvoogd, veel onbetaalden arbeid hebben moeten verrigten, hoezeer de heer SLOET dit uitdrukkelijk had verboden. Zelfs wordt medegedeeld, dat men in de rivier van Solo op sommige plaatsen een geul — ook gratis — heeft doen graven, ten einde het stoombootje kunne passeren, waarop van Soerabaja een togt de rivier op zal gedaan worden, om de navigabiliteit der Solo-rivier te onderzoeken.

't Zou ons leed doen, indien deze berigten juist waren. De reizen van eenen Gouverneur-Generaal kunnen hoogst nuttig zijn; maar zij behooren in geen geval een druk en last voor de bevolking te zijn. De heer DUIJMAAR VAN TWIST heeft dit begrepen, en maatregelen in dien geest genomen. 't Schijnt, dat de heer SLOET zijne voetstappen in dat opzigt wil volgen. Maar dan is het te wenschen, dat zijne bevelen niet te vergeefs worden gegeven.

Men schrijft ons uit Indië onder anderen het volgende, dat wij belangrijk genoeg achten, om er de aandacht op te vestigen.

„Ik zie, dat men weder eene wet op de verantwoording der koloniale geldmiddelen wil aanbieden. Maar ik geloof, dat eene goede regeling dezer belangrijke aangelegenheid zeer zal bemoeijelijkt worden door het middeneeuwsche belastingstelsel, dat wij hier altijd nog hebben. Ik zie niet in, hoe het mogelijk zal zijn bij een belastingstelsel, dat gegrond is op pachten, landrente bij admodiatie en verkoop van produkten. Men zal begrootingen van uitgaven kunnen maken, die eenigzins het werkelijke cijfer naderen; maar ik houde het voor onmogelijk eene begrooting van ontvangsten in Indië te ontwerpen, zonder eene radikale hervorming van het belastingstelsel. Wie zal dat hier echter doen? De Engelschen in Britsch Indië hebben eenen LAING; maar wien hebben wij? De Gouverneur-Generaal kan het niet doen. Daarmede moet eene specialiteit belast worden, en die zal er ten minste vier of vijf jaren voor noodig hebben. Eerst dan is aan eene wezenlijk goede regeling van het finantie-wezen in Indië te denken. Wettelijke regelen te stellen voor eene administratie, die in volslagen verwarring verkeert, en het daarbij te laten — dat zal evenveel helpen als het ongelukkige art. 56 van het regerings-reglement".

Beknopt overzigt van de residentie Bagelen.

§ 1. *Naamsoorsprong.* Volgens overlevering, zoude de residentie haren naam verschuldigd zijn aan een hoofd, dat in duistere oudheid — de juiste tijd is niet te bepalen, doch zeker vóór de invoering van den islam —, onder den naam van KIAI BAGLEN, hier het gezag voerde. De opmerking, dat in het algemeen aan dergelijke naamafleidingen geen te groote waarde kan gehecht worden, omdat de namen der meeste vermoedelijke stichters van steden en monarchien veelal slechts eene, op overeenkomst van klank gegronde, fictie der nakomelinschap is, doet ook het al of niet bestaan van KIAI BAGLEN een onbeantwoord vraagstuk blijven.

Het graf van dit hoofd en dat zijner gemalin, of liever het gedenkteeken, dat als zoodanig wordt in waarde gehouden, bewijst het bestaan van KIAI BAGLEN en de hem toegeschrevene eerste vestiging in deze streken geenzins, dewijl de autenticiteit daarvan op dezelfde gebrekkige overlevering van 's mans bestaan gegrond is en daarmede staat of valt.

Van eene andere bestaande gissing, dat het woord Baglen „zachte plaats of grond" beteekent, wordt, om de onbewijsbaarheid er van, geene verdere melding gemaakt.

§ 2. *Grenzen.* De residentie heeft vroeger, zelfs nog niet zeer lang geleden, behoord tot de zoogenaamde „Vorstenlanden." Zij is eerst sedert 1830, na het einde van den Javaschen oorlog, onder het onmiddelijk gezag van het Nederlandsche Gouvernement gekomen, te gelijk met de residentiën Banjoemas, Madioen en Kediri. Zij ligt tusschen 109° 12' en 110° 11' O. L. en tusschen 7° en 7° 57' Z. B. Ten noorden grenst zij aan de residentiën Pakalongan en Samarang, het Tjatjabansche gebergte, de bergen „de gebroeders" (Soembing en Sendoro) en de Praauw, met de residentie Kadoe. Ten oosten grenst zij aan de residentie Kadoe en Djokjokarta, het zoogenaamde Kliergebergte. Ten westen liggen de residentie Banjoemas, het spruitje Toelis en de rivieren Serajoe en Djetis. Ten zuiden grenst de residentie aan de groote Zuid- of Indische zee.

§ 3. *Verdeeling.* De residentie is verdeeld in vier afdeelingen, bestaande uit zes regentschappen.

De afdeeling Poerworedjo bevat de beide regentschappen Poerworedjo en Koetoardjo.

De afdeeling Ambal bevat het regentschap van dien naam.

De afdeeling Keboemen bestaat uit de beide regentschapen Keboemen en Karang-anjar.

De afdeeling Ledok bevat het regentschap van dien naam.

De genoemde afdeelingen zijn verdeeld in 23 distrikten en 3074 dessa's. Hierbij worden voor ééne dessa die dorpen of gehuchten gerekend, welke gezamenlijk onder één dorpshoofd staan.

De residentie behoort onder het regtsgebied van den raad van justitie te Samarang. Te Poerworedjo, Keboemen, Ambal en Wonosobo zijn landraden gevestigd. Op diezelfde plaatsen en te Ledok wordt zitting gehouden door den ommegaanden regter in de tweede afdeeling, die lid is van den raad van justitie te Samarang.

§ 4. *Uitgestrektheid.* Volgens vroegere, zeer oppervlakkige, berekeningen besloeg de uitgestrektheid der residentie 2544 □ palen. Eene meer op wetenschappelijke berekeningen, doch nog niet geheel zekere gegevens, gegronde meening van den heer MELVILL VAN CARNBÉE geeft eene oppervlakte van 1394 □ palen aan. Deze berekening als de beste aannemende, verkrijgt men de volgende proportioneel gestelde onderverdeeling.

Namen der afdeelingen.	Namen der regentschappen.	Uitgestrektheid in □ palen.	Namen der distrikten.	Getal dessa's.	Uitgestrektheid in □ palen.
Poerworedjo. .	Poerworedjo . .	135½	Poerworedjo . .	193	24½
			Tjangkreb . . .	152	26
			Loanoe.	171	52
			Djenar	197	33
	Koetoardjo. . .	86	Koetoardjo . . .	110	33
			Pitoeroek. . . .	109	24
			Kemiriek. . . .	85	29
Keboemen. . .	Keboemen . . .	153½	Keboemen . . .	245	53
			Kedong tawon .	158	50½
			Premboan . . .	99	50
	Karang-anjar .	155½	Karang-anjar. .	171	45
			Gombong. . . .	189	74½
			Sokka	214	56
Ambal.	Ambal.	76	Wonoroto . . .	98	24
			Ambal	141	17
			Penatakan . . .	55	9
			Poering.	70	14
			Karangbollong .	65	12
Ledok.	Ledok	767½	Wonosobo . . .	140	73½
			Kalialang . . .	99	147
			Leksono	76	154
			Kaliwero. . . .	92	149
			Sapoeran. . . .	145	244

Het getal dessa's bedraagt in de volgende regentschappen op één □ paal: in Poerworedjo omstreeks 5⅓; in Koetoardjo 3½; in Keboemen 3¼; in Karang anjar 3¼; in Ambal 5⅔; in Ledok ¾; en gemiddeld voor de geheele residentie 2¼.

AFSTANDWIJZER *van de voornaamste plaatsen in de residentie.*

Poerworedjo.																						
2½	Tjangkreb.																					
3½	5	Loanoe.																				
7	9½	10½	Djenar.																			
8	10½	11½	15	Koetoardjo.																		
13	15½	16½	20	8	Pitoeroek.																	
9	11½	12½	16	4	4	Kemiri.																
28	30½	31½	35	20	20	24	Keboemen.															
22	24½	25½	29	14	14	18	6	Kedongtawon.														
16	18½	19½	23	8	8	12	12	6	Premboen.													
36	38½	39½	33	28	28	32	8	14	20	Karang-anjar.												
41	43½	44½	48	33	33	37	13	19	25	5	Gombong.											
29	31½	32½	36	21	21	25	1	7	13	7	12	Sokka.										
17	19½	20½	24	9	17	13	29	20	17	28	33	30	Wonorotto.									
28	30½	31½	35	20	28	24	13	18	24	20	23	14	11	Ambal.								
39	41½	42½	46	31	39	35	12	18	24	8	13	12	23	11	Petanahan.							
44	46½	47½	51	36	44	40	17	23	27	13	18	17	28	16	5	Poering.						
50	52½	53½	57	42	50	37	23	29	33	19	24	23	34	22	11	6	Karangbollong.					
35	37½	38½	42	43	56	60	63	57	51	71	76	64	52	63	75	81	85	Wonosobo.				
37	39½	40½	44	45	58	62	65	59	53	73	78	66	54	65	77	83	87	2	Kalialang.			
44	46½	47½	51	52	65	69	73	69	61	81	86	74	62	73	85	91	95	10	12	Leksono.		
47	49½	50½	54	55	68	72	75	79	63	83	88	76	64	75	87	93	97	12	14	21	Kaliwiro.	
23	25½	26½	30	31	44	48	61	55	39	59	64	52	40	57	63	69	73	11	13	21	23	Sapoeran.

§ 5. *Bevolking.* De *inlandsche* bevolking bedroeg, tijdens de telling, welke in 1843 heeft plaats gevonden, een totaal van 612,027 zielen, welke als volgt over de onderscheidene distrikten en dessa's verdeeld waren.

Namen der Regentschappen.	Namen der Distrikten.	Getal huisgezinnen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal zielen in elk distrikt.	Totaal zielen in elk regentschap.
Poerworedjo....	Poeworedjo......	10,722	9,109	10,863	21,825	41,797	
	Tjankreb.........	7,773	6,298	6,976	12,422	25,696	
	Loanoe...........	7,695	6,486	7,338	11,970	25,794	
	Djenar...........	7,328	6,493	7,291	13,237	27,021	
							120,808
Koetoardjo......	Koetoardjo......	4,328	5,630	6,284	10,662	22,576	
	Pitoeroek........	5,081	5,474	5,793	10,880	22,147	
	Kemirie..........	5,776	5,950	6,692	12,321	24,963	
							69,686
						Transportere. . .	189,994

NAMEN DER REGENTSCHAPPEN.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	GETAL HUISGEZINNEN.	MANNEN.	VROUWEN.	KINDEREN.	TOTAAL ZIELEN IN ELK DISTRIKT.	TOTAAL ZIELEN IN ELK REGENTSCHAP.
						Per transport. . .	189,994
Ambal...........	Ambal...........	6,037	9,549	10,651	15,949	36,149	
	Wonorotto......	3,598	5,055	5,654	8,636	39,345	
	Petanahan.......	2,506	3,531	3,852	6,418	13,801	
	Poering..........	4,105	5,508	6,165	8,560	20,233	
	Karang bollong	1,109	1,617	1,743	1,935	5,295	94,823
Keboemen.......	Keboemen.......	9,456	11,199	12,523	13,517	37,239	
	Kedong tawon.	5,888	8,085	8,866	13,887	30,838	
	Premboen.......	3,145	4,006	4,272	6,312	14,590	82,667
Karang-anjar...	Karang-anjar...	6,023	8,441	8,784	14,452	31,677	
	Gombong.......	7,880	9,118	10,366	15,258	34,742	
	Sokka............	7,834	11,803	12,945	22,720	47,468	113,887
Ledok............	Wonosobo......	6,201	7,256	8,618	11,982	27,856	
	Kalie alang.....	5,141	7,559	8,056	9,778	25,893	
	Leksono..........	4,613	5,301	5,764	8,419	19,484	
	Kaliwiro.........	5,001	6,890	7,072	10,218	24,180	
	Sapoeran.........	7,532	8,588	9,531	15,624	33,743	180,656
		184,317	158,946	176,099	276,982		612,027

In het jaar 1834 bedroeg het geheele aantal zielen slechts 480,793, zoodat, in een tijdsverloop van ongeveer negen jaren, de bevolking was toegenomen met 131,234 zielen.

In December 1858, dus weder viertien jaren later, bestond de bevolking uit een totaal van 691,455 zielen. Daarvan waren 689,375 inlanders, 84 Arabieren en andere vreemde oosterlingen 1652 Chinezen en 344 Europeanen. In die vijftien jaren heeft dus eene vermeerdering van niet meer dan 79,428 zielen plaats gehad.

Wij moeten hierbij echter eene opmerking maken. Men zou zich vergissen, indien men deze, in de beide perioden van elkander afwijkende, vermeerdering uitsluitend aan de werkelijke aangroeijing der bevolking toeschreef. Onjuistheid der telling is daarvan voornamelijk de oorzaak. De maandelijksche opgaven van het inlandsch bestuur van afgegane en bijgekomene personen zijn steeds gebrekkig, zoodat daarop geenzins met zekerheid kan worden afgegaan. Het belang van juiste opgaven wordt evenwel den betrokken inlandsche hoofden ten sterkste op het hart gedrukt. Zeker is het dan ook, dat er beterschap is te bespeuren, en 't is te voorzien, dat men van lieverlede tot eene gewenschte juistheid geraken zal.

§ 6. *Bergen.* Over 't geheel genomen is de residentie Baglen vlak en laag gelegen land. Alleen de afdeeling Ledok maakt hierop eene uitzondering.

De voornaamste bergen zijn: Goenong-wangi, in het regentschap Poerworedjo, hoog 2500 voet; Goenong-argo, in hetzelfde regentschap, hoog 2000 voeten. Deze hoogten zijn gegist. Beide deze bergen behooren tot het zoogenaamde Kliergebergte, waarvan de Goenong-wangi de hoogste top is.

Zij zijn tot aan den top bebouwd. Voorts heeft men den Goenong Kendeng, in de regentschappen Keboemen, Karang-anjar en Ambal; zijne toppen zijn van verschillende hoogten. Het Kliergebergte met den Goenong Kendeng is die bergketen, welke zich splitst van den zijtak der bergmassa, die Java in de lengte verdeelt. Op dien zijtak worden ook de Soembing en Sendoro aangetroffen. Het Kliergebergte vormt eene natuurlijke grensscheiding tusschen deze residentie, Kadoe en Djokjokarta. De Goenong Kendeng loopt tusschen Banjoemas en Baglen.

Het hoogste punt van het gebergte zal waarschijnlijk 1000 Rhijnlandsche voeten niet te boven gaan. De hoogte van het uiteinde der keten te Karang-bollong, waar het gebergte in rots uitloopt, bedraagt niet meer dan 500 Rhijnlandsche voeten. Met uitzondering dier rotsen is de Kendeng-keten tot den top bebouwd.

De Soembing en Sendoro worden meermalen „de gebroeders" genaamd. De eerste is een uitgebrande vulkaan. De laatste eruptie van den Sendoro moet, volgens berigten, in 1811 hebben plaats gehad.

Al verder vindt men in deze residentie den Prahoe 8146 voeten hoog, en den Dieng 7200 voeten hoog, beiden in de afdeeling Ledok. Dit gebergte is tot aan het plateau, of 6514 voet, beplant met tabak, uijen, kool en aardappelen. Het is door een tusschenrug met den Sendoro verbonden. Rondom het plateau liggen verschillende uitgebrande kraters, uit een van welke (zoo men meent die welke „Segoro-wedi" of „Dringo" genaamd is) in het jaar 1786 de laatste eruptie moet hebben plaats gehad.

§ 7. *Rivieren.* Het aantal rivieren, waarvan de meesten echter dien naam naauwelijks verdienen, is zeer aanmerkelijk. Zij ontlasten zich gedeeltelijk in de meer belangrijke stroomen en rawah's. Ter bekorting worden hier alleen de meer belangrijke opgegeven.

De Bogowonto in de afdeeling Ledok, nabij de Soembing. Eene aanzienlijke hoeveelheid sawah's wordt uit deze rivier bevochtigd. Als eene bijzonderheid kan worden aangemerkt, dat deze stroom, op grond van een verbod van zekeren sulthan AGOENG van Mataram, noch door zijn aanverwanten, noch door zijne nakomelingen mogt worden overgestoken. Aan dit verbod heeft zich DIPO NEGORO, tijdens zijn menigvuldig heen en weder trekken in den Javaschen oorlog, altijd stipt gehouden. Men zegt, dat hij, wanneer hij zich naar de overzijde wenschte te begeven, altijd tot de plaats afdaalde, waar de Bogowonto, met de Kali Lereng vereenigd, den naam van Kadilangoe aanneemt. Eene oorkwetsende beteekenis van den naam Bogowonto zoude aanleiding tot dit zonderlinge verbod gegeven hebben.

De Kodil bewatert almede eene groote uitgestrektheid rijstvelden. Haar oorsprong is als die van de Bogowonto, in welke zij zich, na vele kronkelingen in het regentschap Poerworedjo, uitstort.

De Gebang ontspringt in het Kaliwirosche. Zij stort zich onder Ambal in de groote Rawa. Voor kleine praauwen is zij, in den regentijd, van de Rawa naar boven 3 of 4 palen ver bevaarbaar.

De Djali ontspringt almede uit de bergachtige afdeeling Ledok. Zij

verliest zich, na eene groote uitgestrektheid sawah's van water voorzien te hebben, in de groote Rawa, nabij Tlepok, in de afdeeling Koetoardjo.

De overige, in deze residentie aanwezige, bergstroomen verdienen alleen vermelding, omdat zij in het algemeen van voordeeligen invloed op den zoo noodzakelijken rijstbouw zijn. Als middelen tot onkostbaar vervoer zijn de rivieren er van weinig of geen belang, dewijl de zeer afwisselende, in de oost-moeson meestal zeer lage waterstand, alsmede de tallooze, uit de grondsgesteldheid voortvloeijende, bogten en kronkelingen over 't algemeen geen transport te water toelaten.

De namen der stroomen zijn:

NAAM DER RIVIER.	OORSPRONG.		UITWATERING.	
	Regentschap.	Distrikt.	Regentschap.	Distrikt.
Oeroet-gading	Poerworedjo.	Loanoe.	Poerworedjo.	Loanoe.
Tjatjaban.	id.	id.	id.	id.
Wedono	id.	id.	id.	id.
Sodang	id.	id.	id.	id.
Bengkal	id.	id.	id.	id.
Kali Kalapa.	id.	id.	id.	id.
Kali Gissing.	id.	Tjangkreb.	id.	Tjangkreb.
Kedong Goebak.	id.	id.	id.	id.
Somingari	id.	id.	id.	id.
Kepossong	id.	id.	id.	id.
Semono	id.	id.	id.	id.
Sewilo.	id.	id.	id.	id.
Kotissan	id.	id.	id.	id.
Pletoek	Mataram.	Djokjo.	id.	id.
Sering.	Poerworedjo.	Djenar.	Ambal.	Wonoroto.
Proemben.	id.	Loanoe.	Poerworedjo.	Loanoe.
Temblang.	Wonosobo.	Sapoeran.	id.	id.
Kali Kotes	Koetoardjo.	Petoeroek.	Koetoardjo.	Pitoeroek.
Merden	id.	id.	id.	id.
Kali Glaga	id.	Kemiri.	id.	id.
Kali Goetji	id.	id.	id.	id.
Kali Oeriek.	Wonosobo.	Sapoeran.	id.	id.
Kali Tepoes.	id.	id.	id.	id.
Looning	Koetoardjo.	Kemiri.	id.	Kemiri.
Djali	Wonosobo.	Sapoeran.	id.	Koetoardjo.
Loo-Oeloe	Keboemen.	Keboemen.	Ambal.	Ambal.
Kemit.	Karang-anjar.	Gombong.	Karang-anjar.	Gombong.
Kedompon	id.	id.	id.	id.
Bantar	id.	id.	id.	id.

§ 8. *Bosschen.* Eigenlijke djati-bosschen zijn er in de residentie Baglen niet. Men vindt alom streken met wilde houtsoorten begroeid, waarvan zooveel mogelijk als wild hout voor den opbouw van woningen wordt gebruik gemaakt. De overal tot stand gebragte aanplantingen van djatihout zijn nog jong; zij zijn vrij aanmerkelijk en beloven goede resultaten. De op die wijze aangelegde bosschen zijn vier in getal, beslaan eene oppervlakte van $1^5/_8$ vierkante paal en bevatten 368,500 djati-boomen.

§ 9. *Moerassen.* De groote Rawa, in de afdeeling Koetoeardjo, bestaat

uit verschillende kleine moerassen, welke in de west-moeson door overwaering van de door dit regentschap loopende rivieren ontstaan en derhalve in den droogen tijd geen water behouden. De opsomming der namen, welke men aan vele onderscheidene kleine meertjes geeft, kan om de nutteloosheid vermeden worden.

Buiten het meer Menjir en de Telaga Warna, op den Diëng, verdienen eigenlijk alleen melding: de groote Rawa Wawar., welke gedeeltelijk in de afdeeling Keboemen, gedeeltelijk in het Ambalsche gelegen is, en waarvan ook aan de regentschappen Poerworedjo en en Koetoardjo een klein gedeelte toekomt, — en de rawa Babà-boijo, vòòr een gedeelte aan het regentschap Karang-anjar (afdeeling Keboemen) en gedeeltelijk aan de afdeeling Ambal behoorende.

Van laatstgenoemde is reeds een klein gedeelte, zoo door aanslibbing als kleine afleidingen, in vruchtbare sawah's herschapen. Met de verdere ontginning wordt, zoo door uitkap van het zich daarin bevindende hout, als anderzins, voortgegaan; zoodat van lieverlede de gansche oppervlakte aan den landbouw wordt dienstig gemaakt.

§ 10. *Wegen en bruggen.* De wegen zijn, ten gerieve der kommunikatie in voldoende hoeveelheid en strekking, over het algemeen zeer goed. Zij worden overal met zorg onderhouden, hetgeen in den regentijd op sommige plaatsen nog al inspanning kost, vooral daar waar zij, zoo als in de afdeeling Keboemen, door eene ophooping van kleiaarde op moerassigen grond zijn daargesteld. De breedte der bruggen is afwisselend en bedraagt meestal $2\frac{1}{2}$ roede.

Ook het getal bruggen is voldoende. De meeste zijn van klappa- en djatihout. Die, welke in het regentschap Keboemen over de rivier Karang Rajong ligt, rust op steenen neuten of beeren, en de brug over den Bengkal, in het distrikt Loanoe, regenschap Poerworedjo, is geheel van steen.

§ 11. *Waterleidingen.* Behalve de tallooze kleine waterleidingen of slokan's, welke alom ten nutte van den rijstbouw voortdurend worden aangewend, en meermalen naar eisch van zaken in rigting en omvang verschillen, bestaan in de residentie Baglen de volgende blijvende waterleidingen, welke, met uitzondering der drie laatsten, die van het bestuur der inlandsche vorsten dagteekenen, allen onder het Nederlandsche bestuur zijn aangelegd.

NAMEN DER WATERLEIDINGEN.	NAMEN DER REGENTSHAPPEN.	UIT WELKE RIVIER.	LENGTE.	
Kedondong.	Poerworedjo	Koedil	5	palen.
Krandegan.	id.	id.	3	"
Penongkoelan.	id.	Bogowonto	8	"
Kragilan.	id.	Djali	9	"
Kedong Poetri.	id.	Bogowonto	4	"
Popongan.	id.	id.	6	"
Djanbangan.	Keboemen	Lesong	8	"
Penosogan.	id.	Loo Oeloe	6	"
Sidajoe.	Ledok	Bogowonto	6	"
Bandoeng.	id.	Djali	$1\frac{1}{4}$	"
Serajoe.	id.	Serajo	$3\frac{1}{2}$	"

NAMEN DER WATERLEIDINGEN.	NAMEN DER REGENTSCHAPPEN.	UIT WELKE RIVIER.	LENGTE.
Opdamming der Djali beoosten.	Koetoardjo	Djali	100 roeden.
id. benoorden.	id.	id.	400 "
id. der Reboek.	id.	Reboek	579 "
id. der Tepoes.	id.	Tepoes	600 "
id. der Kaliwatoe.	id.	Kaliwatoe	80 "
Rogossatran.	Poerworedjo	Bogowonto	1 paal.
Goentoer.	id.	id.	1½ "
Gedong Poh.	id.	id.	1 "
Oeloe Lanang.	Ledok	Serajoe	8 "
Pring.	id.	Pring	1 "
Poeti.	id.	Kalipoeti	3 "

Eene aanzienlijke hoeveelheid velden wordt door deze onderscheiden leidingen van water voorzien. De uitgestrektheid, die alleen uit de Bogowonto wordt bewaterd, kan op ruim 7000 bouws geschat worden. Ook de oppervlakte, die door de leidingen uit de Kodil en de Djali besproeid wordt, is zeer aanzienlijk. De Goentoer en de Gedong Poh zijn de kleinste en verschaffen gezamenlijk slechts aan ongeveer 200 bouws water.

§ 12. *Kultures en nijverheid.* Bagelen is een der rijkste en vruchtbaarste residentiën; zij werd sedert oude tijden de korenschuur van Java genoemd. De grond, die hoog en vulkanisch is, levert koffij, indigo, thee, kaneel, tabak, suiker, maïs, katoen, kokosnoten en allerlei vruchten, en bovenal, last but not least, rijst.

Wij beginnen met de *rijst.* In 1855 waren er 157,466 bouws rijstvelden. Van die uitgestrektheid waren voor de gouvernements-kultures 10,619 bouws afgezonderd. 25,218 bouws waren onbeplant gebleven, en 121,629 bouws beplant. Zij hadden voor eigen kultuur der bevolking opgebragt niet minder dan 1,952,834 pikols padi. In 1857 werden 511 nieuwe bouws sawah's ontgonnen. In 1858 werd, door het afgewerkt gedeelte eener waterleiding uit de rivier Gebang, eene uitgestrektheid van 1150 bouws ruim van levend water voorzien. Ook was een stuwdam aan de rivier Loh-Oeloe, die onder de leiding van den regent van Karang-anjar was ondernomen, in 1858 gereed, waardoor aan vele velden eene overvloedige besproeijing werd verschaft; maar in 1859 sloeg het werk uit elkander, zoodat de leiding geen water meer ontving.

In 1855 werden voor de gouvernements *koffij*-teelt gebezigd 32,502 huisgezinnen. Van 9,182,519 vruchtdragende boomen werden 62,845½ pikols ingeoogst. Daarvoor had de bevolking genoten *f* 521,038.70. Van 142 boomen was dus één pikol verkregen; en gemiddeld had één huisgezin *f* 16.08 ontvangen; dat is ruim *f* 8.29 per pikol, of ruim 5⅔ cent per vruchtdragenden boom.

In 1858 werden 32,845 huisgezinnen voor de koffijteelt gebezigd. Van 12,760,720 vruchtdragende boomen werden 60,564 pikols geoogst. Toen werd dus van 206 boomen gemiddeld één pikol verkregen.

Bij gebrek aan geschikte gronden is er weinig vooruitzigt op verdere uitbreiding van de koffij-kultuur.

In alle afdeelingen, met uitzondering van Ledok, wordt de *indigo*-kultuur

gevonden. In 1855 bestonden nog 120 fabrijken, en waren 50,249 huisgezinnen en 7,866 bouws voor die kultuur afgezonderd. Daarvan werden verkregen 211,822 oude ponden indigo, of gemiddeld nagenoeg 11 ponden per bouw. De bevolking genoot er voor *f* 317,674.50, dat is gemiddeld nagenoeg *f* 1.50 per pond of *f* 40.38½ per bouw en *f* 6.32½ per huisgezin.

In 1858 waren er 123 fabrijken met 57,665 indigo plantende huisgezinnen. 8420½ bouws waren met indigo beplant, waarvan 448,375 ponden werden verkregen, zoodat dan ook de bouw gemiddeld 53,25 pond opbragt. Daarvoor werden aan de planters *f* 672,562.60 betaald; dat is gemiddeld voor ieder huisgezin *f* 11.80. Ofschoon dus in dit jaar, ten gevolge van een voordeeligen oogst, de toestand der indigo plantende bevolking wat gunstiger was, blijft de indigo-kultuur voor haar toch altoos zeer bezwarend.

De *thee*-kultuur geschiedt met „boedjangs" of vrijwillige arbeiders. Er waren in 1855, in de afdeeling Ledok, de eenige waar deze kultuur bestaat, 11 fabrijken, met een aanplant van 660 bouws, waarop aanwezig waren 4,658,000 heesters, en daaronder 1,913,000 plukbare. Zij hebben opgebragt 87,312 oude ponden thee, dat is één pond van nagenoeg 22 heesters. De thee had tot aan de hoofdpakhuizen aan 't gouvernement gekost *f* 53,572.98½ of nagenoeg 61½ cent het oude pond.

In het jaar 1858 waren de fabrijken verminderd tot een getal van 7, met een aanplant van 547²⁵⁰/₅₀₀ bouw, waarop aanwezig waren 4,219,500 heesters, welke allen plukbaar waren. Zij bragten op 129,000 ponden, dat is één pond van nagenoeg 33 heesters.

Opmerkelijk is bovenal het verschil der resultaten van de partikuliere met die der gouvernements thee-kultuur. Terwijl, bij voorbeeld, in Bagelen in 1858 noodig waren 33 heesters van den gouvernements aanplant, om één pond thee te verkrijgen, gaven de partikuliere ondernemingen één pond thee van elke 5 tot 7 heesters.

Ook de *kaneel*-teelt geschiedt met boedjangs. Daarvoor bestonden in de afdeelingen Poerworedjo en Ambal, in 1855, 10 inrigtingen, met een aanplant van 396 bouws, waarop 787,788 boomen aanwezig waren, en daaronder 771,933 schilbare, die 24,928 ponden kaneel hebben opgebragt. Van ongeveer 31 boomen was dus één pond verkregen. In 1858 bestonden diezelfde 10 inrigtingen nog, met 779,888 schilbare boomen en 7,900 jonge, dus te zamen 787,788 boomen, juist evenveel als in 1855. Men verkreeg daarvan 32,104 pond, dat is van 24 boomen één pond.

Dit zijn de gouvernements-kultures en hare uitkomsten in de residentie Bagelen. De verzending dezer produkten geschiedt naar en uit de haven van Tjilatjap, in de residentie Banjoemas. Partikuliere ondernemingen van Europeanen zijn er niet.

Maar onder de bevolking, ofschoon belemmerd door de dwang-kultures, heerscht veel bedrijvigheid, om voor eigen rekening landbouw en handel te drijven. Zij bewerkstelligt haren uitvoer naar de omliggende residentiën over land.

Tot die landbouwbedrijven voor eigen rekening behoort, behalve de

rijst, waarover wij reeds gesproken hebben, de *katoen*. Eene, in vorige jaren genomene, proeve met Amerikaansche katoen is minder gelukkig geslaagd. De Javasche kapas echter voldoet voor de inlandsche behoefte zeer goed aan het oogmerk; zoodat de daarvan gewevene stof, hoewel uit kortere vezelen te zamen gesteld, in sterkte en deugdzaamheid welligt voor geene voortbrengselen van dien aard uit andere gewesten behoeft te wijken.

De weefsels worden, behalve voor eigen gebruik, bovendien uitgevoerd naar Samarang, Djokjokarta en Madioen. Maar deze weefsels worden niet alleen van eigen geteelde katoen vervaardigd; er heeft invoer van kapas plaats, die als geweefde stof weder wordt uitgevoerd.

Tabak wordt voor de konsumtie genoegzaam door eigene bemoeijenis van de ingezetenen aangeplant, zonder dat het echter te voorzien is, dat de kwaliteit zal toelaten daarvan een artikel van uitvoer te maken.

Behalve deze beide artikelen produceert de bevolking nog klapperolie, staartpeper en Javasche suiker. De olie wordt uitgevoerd naar Samarang, Kendal en Banjoemas, en de Javasche suiker naar Kadoe, Samarang, Banjoemas en Tagal.

De voornaamste takken van volksvlijt en nijverheid der bevolking zijn het weven, blaauwverwen, batikken, schrijnwerken, bakken van steenen en potten, touwslaan, netten breijen, olij persen, verwen, geelgieten, Javaansch papier en matten maken. 't Is vooral de bevolking van Poerworedjo, die zich met goed gevolg daarop toelegt.

§ 13. *Veeteelt*. Den 1sten Januarij 1847 waren, volgens opgave, in de residentie aanwezig 79,909 buffels, 49,165 runderen, 16,242 paarden. In 1855 wees de veestapel een getal aan van 86,040 buffels, 46,439 stuks rundvee en 12,499 paarden. In 1858 waren er, volgens de officiele opgaven, 81,274 buffels, 47,746 runderen en 13,943 paarden.

De evenredigheid tusschen het getal ploegdieren en de uitgestrektheid der rijstvelden was in 1847 aldus. Het totaal runderen bedroeg 49,165 en het totaal karbouwen 70,909, dus te zamen 129,074. Hiervan aftrekkende $^1/_3$ gedeelte, hetwelk voor veldarbeid niet geschikt of voor de konsumtie benoodigd is, dus 43,024, dan verkrijgt men een getal van 86,050. Dit is eigenlijk voor de bebouwing van 114,829 bouws sawah's, volgens de gewone berekening dat dooréén voor elke bouw sawah één ploegbeest benoodigd is, niet genoegzaam. De uitkomst echter, dat er, uit gebrek aan ploegvee, *geene* velden onbebouwd liggen, doet veronderstellen, dat de berekening van één ploegbeest per bouw niet juist is, tenzij men de, in weêrwil dier berekening geblekene, genoegzaamheid dááraan wilde toeschrijven, dat ten eerste niet alle gronden te gelijk worden beploegd en er zoodanige gevonden worden, die uit den aard en de gesteldheid van den grond, als aan de boorden der rawah's gelegen, en meer dergelijke drassige plekken, niet met de ploeg kunnen bewerkt worden; en ten tweede, dat het werkelijk aanwezig getal ploegbeesten het opgegevene aanzienlijk overtreft. 't Is toch een op ondervinding gegrond feit, dat dusdanige opgaven altijd beneden de indedaad aanwezige hoeveelheid geschieden. Zooveel is zeker, dat,

al moge het aantal ploegdieren, in verhouding tot het aantal rijstvelden, niet overvloedig wezen, het evenwel voor den landbouw voldoende is.

§ 14. *Merkwaardigheden.* De merkwaardigheden der residentie Baglen zijn niet van aanbelang. Vooral wat oudheden betreft, bieden de naburige residentiën veel meer der aandacht waardige bijzonderheden aan.

De volgende overblijfselen der oudheid worden, wegens de daarover bij de bevolking in omloop zijnde verhalen, eenigzins de vermelding waardig gekeurd.

In het regentschap Poerworedjo vindt men het graf van KIAI BOEJOET POGONG. Deze leefde ten tijde van het begin der heerschappij van Modjopahit. Hij wordt gezegd het distrikt Pogong wijs en goed bestuurd te hebben; maar vermoord te zijn. Zijne dochter zoude gehuwd zijn geweest met eenen zoon van den vorst van Modjopahit.

In het zelfde regentschap Poerworedjo treft men de overblijfselen aan van eene, door pangeran DJOJO KESOEMO gestichte, hoofdplaats, Banjoeoeriep genaamd. Die vorst moet een zoon geweest zijn van eenen Modjopahitschen koning, die echter aan het hof in ongenade vervallen was. Eene vervallen grafstede wordt mede als de zijne aangetoond.

Al verder bewaart men in het zelfde regentschap het graf van NGANDANG. Het wordt in eere gehouden, wegens de trouw, welke hij, wiens asch het bevat, zijnen gebieder, sulthan SENOPATI moet betoond hebben.

In Poerworedjo ziet men ook het graf van KIAI AGONG MENDERO. De overlevering luidt, dat, toen de negeri van Kertosoero door den soesoehoenan MANGKOERAT gesticht werd, deze met een der voornaamste rijksvorsten, den prins GIRI, beraadslaagde over de vraag: welk gezag in de nieuwe vestiging zoude erkend worden, dat van het Europesche bestuur, of van het Mataramsche rijk. De meening van prins GIRI helde naar Mataram over; MANGKOERAT zelf echter was den Europeanen genegen, en uit dit verschil van gevoelen ontsproot een oorlog. Bij die gelegenheid echter werd de dochter van den prins GIRI medegevoerd. Deze baarde eenen zoon, die den naam van MENDORO ontving, en zich, in rijpen leeftijd, door zulke uitstekende hoedanigheden moet onderscheiden hebben, dat men hem eene streek lands, naar hem Mendoro genaamd, afstond, hem bij zijn leven als vorst vereerde, en zelfs na zijnen dood zijn graf eerbied toedroeg.

Ook het graf van NJAHI BAGLEN wordt in Poerworedjo gevonden. Deze vrouw, uit een vorstelijk geslacht van Kẹdiri gesproten, wordt gezegd reeds als meisje het bestuur over de landen haars vaders te hebben uitgeoefend. Zij huwde met zekeren DEPATI AWOE AWOE LANGIT, wien zij in deze streken schijnt gevolgd te zijn. Hare bekwaamheid in het bestuur zoude aanleiding gegeven hebben, om de geheele landstreek naar haren naam te noemen. Al weder dus eene andere naamafleiding.

Eindelijk bevat Poerworedjo het graf van KIAI GOENONG WANGI. Hij schijnt een wigchelaar geweest te zijn, wien de bevolking, om zijne bovennatuurlijke magt, eerbied toedroeg. Zijn graf is op den berg, die zijn naam draagt Het is omgeven door waroe-boomen, waarvan het hout door

groote inlandsche hoofden en aan de hoven voor lansstokken gebruikt wordt, dewijl men gelooft, dat de boomen hun oorsprong verschuldigd zijn aan eene slang, welke door KIAI GOENONG WANGI uit de lucht gegrepen en met den staart in den grond geplant zou zijn. Het hout der uit dien slang voortgekomene waroe-boomen is zeer gezocht, en het kappen daarvan staat onder het onmiddelijk toezigt van den regent van Poerworedjo, die zich zijne aanspraken hierop, bij de inlijving onder ons bestuur, heeft voorbehouden.

In het regentschap Ambal kunnen, als eenige merkwaardigheid, de Karangbollongsche vogelnest-klippen beschouwd worden, hoofdzakelijk om de natuurlijke woestheid der streek en de koelbloedigheid, waarmede de Javanen, langs smalle slingerende rotan-ladders, in de holen afdalen.

In het regentschap Ledok vindt men de bekende bouwvallen der tempels op den Diëng. Zij zijn menigmalen beschreven. Niet verwerpelijk is de gissing, dat de hier gevondene ruïnes van 22 tempels de overblijfselen zijn eener stad, welke tot laatste toevlugtsoord gediend heeft aan de, door den veldwinnenden islam verdrongene, aanhangers der Hindoeleer.

Ook de overige natuurmerkwaardigheden van den Diëng zijn menigmaal beschreven, gelijk, bij voorbeeld, het meer Mendjir aan den weg van Wonosobo naar Diëng. De oorsprong van dit meer, dat een uitgebrande krater schijnt te wezen, is onbekend. De diepte is, volgens de inlanders, onpeilbaar. Men vindt er eene kleine soort van vischjes „loenjar" genaamd; ook vertoonen er zich meermalen wilde eenden, welke nagenoeg aan de bekende Hollandsche wilde eenden gelijk zijn. Ten nutte der sawahvelden bestaat er aan de oostzijde eene aftapping.

Het meer Telaga-warna ligt op ongeveer een paal bezuiden den Diëng. De naamsbeteekenis van dit meer is „veelkleurig", en is gegrond op de vele schakeringen van kleuren, welke het water, door de zon beschenen, vertoont. Ook dit meer is waarschijnlijk een uitgebrande krater; doch de oorsprong van het water, dat zeer zwavelachtig is, kan, evenmin als dat van Mandjir, worden opgespoord. Visch wordt er niet gevonden, doch de zoo even bedoelde eenden zijn er nu en dan aangetroffen.

Over de landbouw-produkten der Lampongs.

Wanneer men de uitgestrekte distrikten der Lampongs doorkruist, kan het de opmerkzaamheid des reizigers niet ontgaan, dat het terrein over 't algemeene eene groote vlakte vertoont, waarop slechts zelden bergen of heuvelen zigtbaar zijn. Alleen in de afdeeling van Samangka verheft zich de bekende Keizerspiek (Tangamoes) ongeveer 4000 voet boven de oppervlakte der zee en vormt, met eenige daarbij gelegen bergen, waarvan de Goenoeng Ratte en Goenoeng Partiwi de voornaamsten zijn, een schakel van bergen, die zich met andere nabijgelegene op het grondgebied van Benkoelen vereenigt, en alsdan den grooten bergrug uitmaakt, die, onder den naam van Barisan, het grootste gedeelte van Sumatra doorloopt. Hierbij moet ook worden genoemd de Radja Bassa, welke aan den noordoostelijken oever der bogt van Telok Betong ligt en reeds in de straat Soenda door de zeevarenden op een grooten afstand kan worden bespeurd, omringd van eenige andere kleinere bergen, welke den oostelijken hoek bedekken.

Ofschoon door de effenheid van het terrein der Lampongs de grond welligt minder verscheidenheid van aardsoorten oplevert, dan eenig ander gedeelte van Sumatra, is hij echter niet overal uit dezelfde bestanddeelen zamengesteld, en bespeurt men daarin veranderingen, waartoe verschillende oorzaken schijnen bij te dragen.

Over het algemeen mag evenwel worden gezegd, dat de vruchtbaarheid dezer gewesten weinig te wenschen overlaat, en dat de natuur ze met eene weelderige groeikracht heeft begunstigd. De hoofdoorzaak dezer vruchtbaarheid is voorzeker het aantal rivieren of stroomen, welke deze landen besproeijen. Sommige dezer rivieren, als de Toelang-bawang en Sekampong, blijven zelfs in het drooge saisoen bevaarbaar; de overigen droogen slechts zelden, bij eene langdurige hitte, geheel op.

Deze rivieren zwellen dikwerf in den regentijd buiten hare oevers, en overstroomen een gedeelte der omliggende landstreken, welke, wanneer deze overstrooming is geweken, eene slikachtige zelfstandigheid behouden, die voor eenige takken van landbouw niet ongunstig is. De gemakkelijkheid der kommunikatie, welke deze rivieren aanbieden, hare vischrijkheid, waardoor een tak van inlandschen handel wordt geboren, en andere geriefelijkheden, welke de nabijheid van zoet stroomend water aanbiedt, doen de bevolking der binnenlanden steeds bij voorkeur eene vestiging zoeken aan

hare oevers, en zich slechts zelden met der woon in de binnenlanden nederzetten. Daarom vertoonen de, tusschen de rivieren gelegen, landstreken meestal niet dan ontoegankelijke wildernissen en bosschen, waardoor gewoonlijk een verlaten pad leidt, welks eentoonigheid slechts zelden door het gezigt eener ladang (droog rijstveld) of hut wordt afgewisseld, en hetwelk te minder wordt bezocht, omdat de eenzame voetganger steeds groot gevaar loopt, een prooi te worden van het verscheurend gedierte, dat welligt nergens menigvuldiger is dan in deze gewesten.

Intusschen leveren die bosschen een groot aantal houtsoorten op, waaronder eenigen, om hare vastheid, duurzaamheid en het gemak der bewerking, hoog worden geroemd. Daar men meer dan honderd dier soorten telt en de meesten slechts bij den Lampongschen naam bekend zijn, zoude het nutteloos wezen, ze alle hier bekend te stellen, en zal het genoeg zijn eenigen te vermelden.

Onder haar vindt men ook de djati, welke echter niet zeer menigvuldig voorkomt, daar zij slechts in eenige streken van het riviergebied Toelang bawang en aan het beneden gedeelte der Sekampong wordt aangetroffen. De soorten, welke door den Lamponger worden gebezigd bij den opbouw zijner huizen, zijn: de rengas, tjekroe, medang-koening, tremboel, toengal, trampang, sawa en medang-rawang. Zij moeten meestal dienen voor stijlen en balken, uithoofde van hare duurzaamheid en vastheid. Deze twee hoedanigheden vindt men vooral vereenigd in eene soort, welke tembessoerawang wordt genoemd, en waaraan zulk eene vastheid wordt toegekend, dat eenige huizen, wier stijlen uit deze soorten zijn vervaardigd, volgens voorgeven des Lampongers, reeds meer dan drie „gilir's" (geslachten) hebben gehuisvest, zonder dat de grondslagen nog eenig kenteeken van bouwvalligheid of verrotting vertoonen.

Behalve de reeds genoemde soorten mogen nog worden genoemd de mangarawang, nibong-baboelat, koembang en vooral de bekende marabouw, die veelal wordt gebezigd voor dat gedeelte der woning, waarop arabesken of ander lofwerk worden uitgesneden.

Eenige soorten zijn ook uitnemend geschikt voor het vervaardigen van praauwen en andere vaartuigen, zoo als de kagoe-keloeton, waaruit de zoogenaamde praauwen „keloeton" worden zamengesteld, wier goede hoedanigheden zóó bekend zijn, dat soms zelfs de Palembangers zich voor aanmaak daarvan naar de Lampongs begeven.

Vele boomsoorten leveren eene goede harst en dammer, welke in eene belangrijke hoeveelheid naar Java worden uitgevoerd; dat ook het geval is met het sapanhout en andere, welke eene goede verwstof opleveren, zoo als de rarak, sabassa, kidjiel en poeloe-saribas, en waarvan door den Lamponger veel gebruik wordt gemaakt voor het verwen der stoffen en zijden kleedjes.

Na deze korte uitweiding, betreffende de houtsoorten, terugkeerende tot hetgeen hiervoren is gezegd nopens de vruchtbaarheid van den grond, moet ook worden aangeteekend, dat de vlakte van het terrein het minder on-

derhevig doet zijn aan die weêrveranderingen, welke men ondervindt in meer bergachtige streken. In de oostmoeson heerscht des daags eene brandende hitte, die zelden door eenen verkwikkenden regen wordt getemperd, en het kwik des namiddags soms tot 93° fahrenheit doet stijgen. Deze hitte, veelal vergezeld van Z. O. winden, blijft des avonds gemeenlijk later aanhouden, dan op andere gedeelten van Sumatra en op Java het geval is, en wordt eerst omstreeks negen uren afgewisseld door de koelte van den landwind, die gewoonlijk vergezeld gaat van eenen sterken daauw en dikken damp, welke in den ochtendstond zeer laat verdwijnen.

Ofschoon de kultures in de Lampongsche distrikten over het algemeen nog op eenen zeer lagen trap van volmaaktheid staan, kan uit hetgeen hier reeds is gezegd, genoegzaam blijken, dat deze verachtering geenzins kan worden toegeschreven aan de gebreken van den grond of van het klimaat. Integendeel bewijst de verscheidenheid der voortbrengselen, welke deze distrikten opleveren, dat de landbouw aldaar voor eene belangrijke ontwikkeling vatbaar is. Een der voornaamste hinderpalen, welke die ontwikkeling tot nog toe hebben in den weg gestaan, is de gebrekkige wijze, waarop de rijstkultuur er plaats vindt. Daardoor verschaft de Lamponger zich niet dan met de grootste inspanning een sober bestaan; de daaraan verbonden noodzakelijkheid, om bijna het geheele jaar door in zijne ladangvelden te verblijven, onttrekt hem aan andere nuttige kultures. Het gebruik van den ploeg is in de Lampongs nagenoeg geheel onbekend. Rondom den Radja Bassa en in de valleijen van Telok Betong zijn eenige natte rijstvelden; de bereiding van die velden geschiedt echter niet met den ploeg, maar door het laten trappen van den grond door karbouwen. De rijstoogst is dan ook gemeenlijk niet voldoende voor de behoefte. In 1856 werden er 6882 pikols ingevoerd.

In het jaar 1857 zijn door het bestuur aan de bevolking eenige ploegen verstrekt. Reeds dadelijk gaf deze proeve bevredigende uitkomsten. De bevordering van den aanleg van sawah's ging daarmede gepaard. In 1858 waren reeds 500 stuks ploegen in gebruik. Ook werd, in den aanvang van 1859, een honderdtal pikols zaad-padi kosteloos aan de bevolking verstrekt. In het Verslag over 1859 deelt de regering het volgende mede: „Het aanleggen van sawah's nam aanmerkelijk toe, terwijl ook de aanplantingen op ladang's (velden die niet met levend water besproeid kunnen worden, maar van den regen afhankelijk zijn) en njapah's (lage gronden aan de oevers der rivieren) op grooter schaal dan vroeger plaats hadden. Belangrijk was de invoer van landbouw-gereedschappen."

Indien dit berigt juist is, dan heeft men in hooge mate reden er zich over te verheugen. Want men vergete niet, dat elke verbetering, welke de kultuur der rijst ondergaat, tevens een krachtdadige prikkel en aanmoediging zal wezen van alle andere takken van landbouw.

Na de rijst, welke wel altijd het voornaamste produkt zal blijven, komt het eerst de peper in aanmerking, zoowel uit hoofde hare kultuur reeds eene niet onbelangrijke uitbreiding heeft erlangd, als omdat zij met de

koffij het eenige voortbrengsel is, dat voor de Europesche markt uit de Lampongs wordt uitgevoerd.

Het is bekend, dat op het eiland Sumatra in 't algemeen opzigtelijk de peperkultuur een groot verschil van behandeling bestaat, welke zich naar plaatselijke begrippen en gewoonten regelt, zoodat de keus en bewerking der gronden, de inboeting der stekken, de besnoeijing der ranken, en zelfs de wijze van den pluk aan de noordelijke Atjinesche plaatsen geheel afwijken van hetgeen daaromtrent in de streken van Teboeijang, Natal en Sinkoang wordt in acht genomen. Daarbij ondergaat de regel, welke op deze laatste plaatsen wordt opgevolgd, weder aanmerkelijke wijzigingen in de zuidelijke afdeeling van Padang en in het gebied van Benkoelen.

Daarom zal het niet onbelangrijk zijn, hier een kort verhaal te geven van de wijze, waarop de kultuur in deze distrikten plaats vindt, ten einde daaruit van zelf de verbeteringen kunnen blijken, welke daarin zouden kunnen worden gebragt.

Daar de werkzaamheden der rijstkultuur den planter een groot gedeelte van het jaar bezig houden, valt het hem moeijelijk, eene naauwkeurige keuze te doen van den grond, welke voor den aanplant der peper moet worden bestemd, en liggen dus de tuinen meestal in de nabijheid zijner woning of van de ladang-velden, welke hij op ver afgelegene plaatsen heeft ontgonnen.

Dikwijls ook dient dezelfde tuin, waarin koffij is geplant, te gelijk voor de peper; eene omstandigheid, welke eenen nadeeligen invloed moet uitoefenen op de beide plantsoenen; daar zoowel de koffijboom als de peperrank elk op zich zelf te veel voedsel en sappen vorderen, om de nabijheid te gedoogen van eenige andere plant, welke dat voedsel in eene belangrijke mate zoude willen absorberen.

Nadat de keuze is gedaan van den grond, welke voor het aanplanten der peper is bestemd, wordt deze gewied en gezuiverd van het onkruid en van de heestergewassen, welke den bodem soms bedekken; en daarna wordt hij beplant met de dadap-boomen, waartegen de peper-rank moet worden opgeleid. Zelden ondergaat de grond eenige andere bewerking, zoo als aan de noordkust en in de omstreken van Natal plaats vindt, waar de grond meestal wordt omgewerkt en doorkruist met kleine waterleidingen. In sommige gedeelten der Lampongs, en wel voornamelijk in de streken gelegen in de nabijheid der rivier Toelang-bawang, wordt, in stede van den dadap-boom, dikwijls eene andere boomsoort gebezigd, welke aan haren stam eenige korte doch vrij scherpe doornen vertoont, die het voordeel aanbieden, dat de peper-rank hierdoor gemakkelijker tegen den stam kan worden opgevoerd, en zich daaraan als van zelf vastklemt, zonder dat dit door binden behoeft te worden bevorderd. Deze boom, welke ook tot de dadap-soorten schijnt te behooren, is te Batavia bekend onder den naam van „selodong", en wordt dikwijls gebezigd om den betel- of siri-rank te schragen. In die streken der Lampongs, welke gehouden worden als de menigvuldigste en beste peper op te leveren, wordt evenwel algemeen de

voorkeur gegeven aan de dadap, omdat zij hare wortels minder uitbreidt, en daarom de naastbij geplante peper-rank minder in hare ontwikkeling en wortelvatting belemmert.

Niets is echter in de Lampongs ongelijker dan de ouderdom der dadapstammen, wanneer zij worden geplant in de tuinen, welke voor de peper worden bestemd. Soms zijn die stammen naauwlijks zes maanden oud, terwijl zij op andere plaatsen reeds eenen leeftijd van drie en vier jaren hebben bereikt, wanneer zij worden overgeplant.

De afstand, waarop zij van elkander worden geplaatst, kan gemeenlijk op 4 voet worden gerekend, ofschoon die afstand in eenige tuinen nog veel minder bedraagt en welligt naauwlijks op 2½ zoude kunnen worden gesteld.

Nadat de dadap aldus ongeveer vier of vijf maanden in den grond heeft gestaan, vangt men gewoonlijk aan met het inboeten der peper-stekken, waartoe de weligste twijgjes worden gekozen, welke van oude ranken afgesneden en dadelijk worden geplant naast de dadap, in dier voege, dat zij daarvan ongeveer 2 duim zijn verwijderd en ter lengte van 1½ duim in de aarde worden gestoken.

Op eenige plaatsen wordt nogtans de peperstek, alvorens dadelijk naast de dadap te worden geplant, vooraf op eenen afgezonderden grond in de aarde geplaatst, waaruit zij eerst na het verloop van drie tot zes maanden wederom wordt overgebragt. Deze behandeling, welke verre de voorkeur verdient boven eene dadelijke inboeting naast de dadap-boomen, wordt echter in de Lampongs zoo zeldzaam gevolgd, dat men de eerst aangegevene wijze als algemeen kan beschouwen. Moeijelijk zoude het ook zijn te bepalen, in welken tijd van het jaar dit werk wordt ondernomen. Meestal worden evenwel daarvoor de maanden November, December en Januarij benut.

Nadat de peper-rank gedurende een jaar langs den dadap-stam is opgegroeid, waarin zij door het binden met tali-idjoe wordt tegemoet gekomen, wordt zij somtijds wederom met omzigtigheid losgemaakt en op den grond gelegd. Aldus laat men haar tieren, terwijl men zooveel mogelijk zorgt, dat zij niet wordt vertrapt en gekneusd, tot zij na verloop van eenige maanden weder langs den dadapstam wordt geslingerd en vastgehecht.

Ofschoon de peperrank reeds in het derde jaar eenige bloesem vertoont, werpt zij nogtans eerst in het volgende vruchten af, edoch in eene zeer geringe hoeveelheid. In het zevende jaar is zij daarentegen in haren vollen wasdom en brengt zij soms tot 5 kati's op, welke vruchtbaarheid aanhoudt tot den ouderdom van 10 jaren. Daarna neemt zij allengs af, zoodat zij, ofschoon tot 20 jaren voortlevende, reeds in het 16de jaar ophoudt eenige vrucht te geven.

Tot een juist begrip van deze produktie diene de navolgende opgave van hetgeen eene peperrank jaarlijks in de Lampongs afwerpt. De opgave is opgemaakt overeenkomstig de berigten, die op verschillende plaatsen zijn ingewonnen, en dus geacht kunnen worden het naast bij het gemiddelde te komen:

in het	1e jaar	niets
" "	2e "	"
" "	3e "	bloesem zonder vruchten
" "	4e "	1/4 kati
" "	5e "	2 kati's
" "	7e tot het 10e jaar	5 kati's
" "	11e en 12e jaar	2 "
" "	13e en 14e	1 kati
" "	15e en 16e	1/4 "
" "	17e tot het 20e jaar	niets.

Moeijelijk zoude het wezen, den juisten tijd te bepalen, wanneer de peperoogst in de Lampongs plaats vindt. Meestal echter geschiedt zij van de maand Augustus tot November, en wordt daartoe de gelegenheid benut, welke de afloop der werkzaamheden van de rijst-kultuur aanbiedt. Bij het plukken, in welken arbeid zoowel de vrouwen en kinderen als de mannen deelen, maakt men meestal gebruik van dubbelde bamboe-ladders, welke nabij de rank worden geplaatst. De rank wordt daarop ontdaan van de vruchttrossen, waaraan drie, vier of meerderen rijpe boonen zigtbaar zijn, hetgeen van tijd tot tijd wordt herhaald tot dat de rank geheel van hare vrucht is ontbloot. Vervolgens worden de aldus geplukte trossen, naar mate de weersgesteldheid eene meerdere of mindere hitte medebrengt, op matjes of wannen aan de zon blootgesteld, zoodat zij geheel opdroogen en de bolster of schil zich allengs los maakt. Dan wordt de peper van hare steelen ontdaan, in het rijstblok gestampt en eindelijk door middel van wanning gezuiverd van het kaf en de gedroogde schillen.

Wanneer men deze behandeling der Lampongsche peper nagaat, bespeurt men al ras, dat de kultuur en inoogsting van dat produkt welligt nergens op eene meer eenvoudige wijze plaats vindt. Hieruit mag echter geenzins worden afgeleid, dat deze wijze eenige aanbeveling zoude verdienen, boven de regelen, welke te dien opzigte elders worden gevolgd. Integendeel bewijzen de uitkomsten maar al te zeer, dat de peper, die de Lampongs opleveren, in kwaliteit verre ten achteren staat bij die, welke aan den noordhoek van Sumatra wordt afgevoerd. De prijs, welken zij op de markt behaalt, is dan ook meestal *f* 3 of *f* 4 lager, dan die van Atjin en elders. Als de hoofdoorzaak van deze minderheid wordt opgegeven, dat de korrel meestal veel kleiner is, dat zij slecht gezuiverd wordt, en vooral dat zij veel minder sterk en geurig is.

Brengt men deze gebreken in verband met de behandeling, welke dit produkt bij de kultuur en den oogst ondervindt, dan zal het niet moeijelijk wezen de verbeteringen op te sporen, die daarin zouden moeten worden gebragt. In de eerste plaats zoude de planter zich meer moeten toeleggen op eene betere keuze en bewerking van den grond, zoodat voor de peper zoodanige terreinen worden afgezonderd, welke bijzonder gunstig geacht kunnen worden, bijvoorbeeld die, welke eene donker graauwe of alluviale, met zand doormengde, aarde bevatten, waarvan elders nut wordt getrokken en welke de Lampongs in zulk eene menigte opleveren.

Deze aardsoorten, vooral wanneer vooraf hare oppervlakte eenigzins wordt los gewerkt, behouden in de sterke hitte eene meerdere brosheid, waardoor zij zich minder om de jonge plantjes vastklemmen en deze niet in de ontwikkeling belemmeren. Zoodanige eigenschap althans is vooral noodzakelijk in deze distrikten, alwaar de stekken dadelijk naast de dadap worden geplant en niet, zoo als elders bijna overal plaats heeft, vooraf zes of zeven maanden lang op een afzonderlijk terrein worden gekweekt. Konde dit laatste ook in de Lampongs eene algemeene navolging vinden, dan zou dit gewis niet weinig bijdragen, om de vrucht in kwaliteit te verbeteren. Immers is het genoegzaam bekend, dat de peperrank behoort tot die planten, welke door zoodanig eene overplanting aanmerkelijk winnen en eene soort van veredeling ondergaan, welke de gunstigste uitwerking heeft op de produktie.

Hiertoe zoude ook veel worden bijgedragen, wanneer behoorlijk werd gezorgd, dat de ranken niet groeijen buiten hare krachten, hetwelk dikwijls plaats vindt en moet worden geweten aan de hoedanigheid van den grond, waarin zij zijn geplant. Het mag er voor worden gehouden, dat de hoogte, welke zij moeten bereiken, 12 tot 15 voeten niet moet te boven gaan. Intusschen schieten zij in deze streken dikwijls zoo welig op, dat de gewone hoogte minstens op 20 voet mag worden gesteld, waarvan het gevolg is, dat zij geene genoegzame sappen uit den grond kunnen trekken en, bij gebrek aan voedsel, in bladrijkheid en vrucht verliezen wat zij in de lengte van den stam hebben gewonnen.

Om dezen buitensporigen wasdom der peperplant voor te komen is het voldoende, ze, in het tweede jaar van haren groei, aan den top eene afboeting te doen ondergaan van 2 of 5 duim, hetwelk later kan worden herhaald, wanneer zij bij eene meerdere ontwikkeling op nieuw blijken mogt geven van eene al te groote groeikracht.

Eene verbetering eindelijk, waarvan de noodzakelijkheid genoegzaam kan blijken uit hetgeen hiervoren is gezegd ten aanzien van den pluk der pepertrossen, zoude bestaan in de meerdere zorg, waarmede men zich van de rijpheid der vrucht zoude moeten overtuigen. Immers daar elke tros of steel ongeveer 20 korrels bevat, moet tot de pluk niet worden overgegaan, dan wanneer minstens 10 of 12 dier korrels de roode kleur vertoonen, welke hare rijpheid moet aanduiden. Deze regel vindt echter alhier zelden opvolging, en meestal wordt de pluk reeds bewerkstelligd, wanneer die kleur naauwlijks bij drie tot vijf boonen zigtbaar is geworden. Hierin is dan ook de oorzaak gelegen der mindere kwaliteit en grootte der peperkorrels, waarover opzigtelijk de Lampongs wordt geklaagd, en die de geringheid van den marktprijs ten gevolge heeft.

Bij de reeds opgenoemde verbeteringen, waarvoor de kultuur der peper in deze distrikten vatbaar is, en welke zij zelfs dringend vordert, zouden nog vele andere kunnen worden aangeduid, welke echter van minder belang kunnen worden geacht. Mogten echter die, welke alhier breedvoerig zijn opgegeven, eene meerdere toepassing vinden bij de bevolking, dan zou men zich

voorzeker spoedig kunnen verheugen in den weldadigen invloed welken zij op de kultuur moeten uitoefenen, en daaruit grootendeels als van zelf eene opheffing der mindere bezwaren volgen.

De kultuur der peper vindt bij den Lamponger eene bijna algemeene beoefening. Dit kan onder anderen blijken, omdat in 1845 van een getal van 183 kampongs in de landstreken aan de rivieren Toelang-bawang, Sepoeti en Sekampong, waar volgens eene naauwkeurige zielsbeschrijving eene bevolking van 57,388 zielen, waarvan 27,949 personen van het mannelijk geslacht, werd gevonden, slechts in 47 kampongs geene peper werd geplant. Deze kampongs liggen grootendeels in het riviergebied der Sepoeti en der Wai Rarem, waar de aarde dikwijls de eigenschappen mist, welke voor de peper worden vereischt, zoodat zij voordeeliger is voor de kultuur der koffij, welke aldaar algemeen wordt aangekweekt.

Minder onbestemd dan deze opgaven, zijn die, welke getrokken zijn uit de aangiften der peper, welke uit de drie voornaamste handelplaatsen te weten Mangala, Siring Kebouw en Telok Betong is uitgevoerd. Deze opgaven stellen althans een minimum daar, waarop met volle zekerheid kan worden afgegaan.

Daaruit blijkt, dat de uitvoer heeft bedragen als volgt:

in 1839	uit de drie genoemde plaatsen . . . . waarvan, volgens op Java bekomen narigten, aldaar is ingevoerd eene hoeveelheid van 8607 15/100 pik.	11,525 1/2 pik.
» 1840	uit Telok Betong 5,800 pik., uit Mangala 337 pik. en uit Siring Kebouw 3147 20/100 pik., te zamen . . . . waarvan onder ult°. Junij 1840 reeds te Batavia was ingevoerd eene hoeveelheid van 6006 16/100 pik.	9,284 20/100 »

Hierbij moet echter niet uit het oog worden verloren, dat het jaar 1840, uithoofde der ongewone droogte, die daarin heeft geheerscht, algemeen in deze distrikten wordt beschreven als een tijdvak, dat zeer ongunstig is geweest; en dat, ofschoon op de drie bovengenoemde plaatsen wel de meeste afvoer plaats vindt, niet te min in het Sekampongsche en vooral in afdeeling Samangka eene niet onbelangrijke produktie van peper is, welke andere uitwegen vindt, dan die van Mangala, Siring Kebouw en Telok Betong.

Volgens de Regeringsverslagen, door den Minister van Koloniën aan de Staten-Generaal ingediend, heeft de uitvoer van peper in de laatste jaren bedragen:

Jaren.	Pikols.	Jaren.	Pikols.
1856	4720	1858	6481
1857	3828	1859	3332

De prijzen waren in die jaren gemiddeld: aan de afscheepplaatsen *f* 20 en in de binnenlanden *f* 17 of *f* 18.

Volgens diezelfde Verslagen, wordt de bevolking tegenwoordig zoo veel mogelijk aangemoedigd peper of naar verkiezing koffij te teelen. In 1857 tot 1858 werden aangeplant 401,135 en in 1858 tot 1859 weder 188,479 ranken. Naar raming waren er nog 274,557 vruchtdragende ranken van

vroeger tijd over. Door eene bijplanting van 392,132 ranken (nagenoeg de helft meer dan 't vorige jaar) waren in 1860 aanwezig 1,256,303 ranken.

Alhoewel deze produktie voorzeker niet onaanzienlijk is, zal deze tak van kultuur echter nog verder krachtdadige aanmoediging vereischen, alvorens zij tot dezelfde hoogte zal zijn gestegen, welke zij vroeger, zoowel gedurende de heerschappij der Bantamsche vorsten als zelfs later bij voorbeeld in 1840 had bereikt. Destijds toch hebben deze distrikten vaak tot 28,000 pikols opgeleverd, waarvan de winsten grootendeels waren weggelegd voor de O. I. Kompagnie, die bij onderscheidene verdragen en overeenkomsten den alleenhandel van dit produkt wist te bedingen.

Hierover wordt een belangrijk licht verspreid, door een te Bantam gevonden dokument, hetwelk een register was der ontvangsten van al de peper die Bantam en de Lampongs inleverden in de magazijnen te Bantam, en hetwelk in het bezit schijnt te zijn geweest van den voormaligen gezaghebber der Lampongs DU BOIS, die daarvan een uittreksel heeft gemaakt, voor zoo veel het papier niet reeds was verteerd, en onleesbaar geworden.

Uit dat uittreksel blijkt onder anderen, dat in het jaar 1759 is opgebragt als volgt:

Uit Bantam	627	bahras van 3 pikols van 125 pond.
„ Sileboe	207	
„ Toelang-bawang	454	
„ Sepoeti	1889	
„ Nibong	432	
„ Sekampong	1734	
„ Semangka	1332	
„ Kalianda	1432	
„ Telok betong	653	

Dit zou dus bedragen eene opbrengst van 8760 bahras of 26,280 pikols.

Om deze opbrengst te vergelijken met die, welke tegenwoordig uit de Lampongs wordt genoten, zoude daarvan moeten worden afgetrokken hetgeen, volgens bovenstaande opgave, door Bantam zelf is geleverd, te weten 627 en door Sileboe 207 bahras, welk distrikt thans niet meer tot de Lampongs behoort, maar met het gebied van Benkoelen is vereenigd.

Hiertegen zoude echter in kompensatie moeten worden gebragt, hetgeen door ontrouw der gedelegeerde inlandsche hoofden, aan zijne bestemming werd onttrokken, om aan vreemden of andere partikuliere opkoopers heimelijk te worden verkocht. Dit toch moet te aanzienlijker zijn geweest, daar deze slinksche handel dikwijls werd gedreven met voorkennis en voor rekening der vorsten zelven, die, volgens schriftelijke overleveringen bevestigd door de herinnering der Lampongers, de peper, welke hun hoogstens 10 rijksdaalders per bahra van 3 pikols kwam te staan, aan de kompagnie moesten leveren met eene winst van 5 rijksdaalders, en dus voorzeker grooter voordeel konden behalen bij een verkoop aan vreemden.

Menigvuldig waren dan ook de klagten, welke hierover, volgens de schrijvers van dien tijd, door de dienaren der Kompagnie werden ingebragt,

daar men maar al te vaak ontdekte, dat Engelsche mededingers eenen levendigen handel dreven met de peper, hun door geheime kunstgrepen toegevoerd.

Alle deze redeneringen zijn ook volkomen van toepassing op de leverancieën der volgende jaren, die volgens het hier bedoeld register zouden hebben opgeleverd;

In	1760 bahrss.	11.609
„	1761	7.992
„	1762	6.349
„	1763	9.684
„	1764	6.602
	Te zamen. .	42.236 of 126.708 pikols.

Dit zou, bij doorslag, de produktie op 25.341⅗ pikols in het jaar brengen.

Dit verminderde echter aanmerkelijk toen, door het verval der Kompagnie, en de oorlogen, waarin men in de laatste jaren der vorige en de eerste der tegenwoordige eeuw met een overmagtigen Europeschen vijand was gewikkeld, de peper geen' genoegzamen uitweg naar de markten van Europa kon vinden. Immers bedroeg over de jaren 1798, 1799, 1800 en 1801 de opbrengst reeds niet meer dan 26.073,'pikols of ongeveer 6.514 's jaars, en was de kultuur later zoodanig verachterd, dat de Lampongsche peper in 1810 bijna geheel van de markt was verdwenen.

Het is bekend, dat de peperkultuur in de Lampongs onder het toezigt stond van vier Bantamsche hoofden, die den naam droegen van „djindjems", welke naam welligt zijnen oorsprong ontleent van het woord „djennang," hetwelk op Java en Palembang wordt gebezigd. Aan deze djindjems nu was opgedragen de aanmoediging der kultuur, de ontvangst der produktie, of hare aflevering aan de agenten der Kompagnie, terwijl hun ook de magt schijnt toegekend te zijn geweest, om Lampongers, die zich door eene bijzondere behartiging der peperkultuur onderscheidden, eenen titel toetekennen, welks bevestiging echter altijd te Bantam moest worden gezocht. Dit verleenen van titels of rangen schijnt het krachtigste middel te zijn geweest, om den ijdelen Lamponger, of althans zijne hoofden, aan te sporen tot de bevordering der kultuur. Hoe gunstig zulk een middel echter aanvankelijk moge hebben gewerkt, moest het eindelijk door het misbruik, of beter gezegd door het veelvuldig gebruik, allengs krachteloos worden, daar de waarde van het gunstbewijs van zelf verminderde naarmate der vermeerdering van het aantal der begunstigden. Dit bleek vooral toen eene rangsverhooging aan het Bantamsche hof voor den Lamponger werd veil geboden en verkrijgbaar was geworden tegen de betaling eener schatting, welke voor eenen pangeran op 15 pikols, voor eenen kiai-aria op 10 pikols, voor eenen toemenggong op 9 pikols en voor eenen inghabei op ongeveer 8 pikols peper schijnt te zijn gesteld.

Ofschoon dan ook het middel van verleenen van titels zich oppervlakkig door eene groote eenvoudigheid schijnt aan te prijzen, kan het echter niet raadzaam zijn, in dit opzigt het voetspoor der Bantamsche vorsten

op nieuw te willen drukken, en zal daarvan geene voldoende uitwerking kunnen worden verwacht.

Welk gewigt zou toch door den Lamponger kunnen worden gehecht aan eerbewijzen, die zoo menigvuldig zijn, dat weinigen ze niet bezitten, en wier uitdeeling hij sedert de laatste veertig jaren, waarin de invloed der Bantamsche vorsten achtereenvolgend is verminderd en verdwenen, zich zelven heeft aangematigd? In een land, waar in elk gehucht een van den nabuur onafhankelijk en krachteloos bestuur wordt uitgeoefend, zoo dat buiten een' geringen, door het Gouvernement aangestelden, inlandschen ambtenaar geen intermediaire hoofden worden gevonden, die met den gezaghebber in aanraking komen, moet de invloed en plaatselijke bemoeijenis van twee of drie Europesche ambtenaren tot aanmoediging der kultuur onmisbaar worden geacht. Van hen alleen kan worden verwacht, dat zij zich onafgebroken zullen beijveren, om door gedurig rond reizen den planter aan te sporen tot het geregeld onderhoud en de vermeerdering zijner aanplantingen, tot eene betere bewerking van den grond, tot eene goede besnoeijing der ranken, tot eenen meer zorgvuldigen pluk en behandeling van het produkt, in een woord om de kultuur de uitbreiding en veredeling te doen ondervinden, waarvoor zij vatbaar is.

Thans gaan wij over tot de behandeling van de vraag: „of eene leverancie aan het Gouvernement tegen billijk bepaalde prijzen, in het belang der bevolking en van de hoofden niet te verkiezen zoude zijn, boven eene vrije beschikking onderhevig aan de heffing van uitgaande regten en van een territoriaal regt?"

Ware deze vraag eenige jaren vroeger voorgesteld geworden, dan zoude zij welligt in eenen toestemmenden zin hebben kunnen worden beantwoord. Hoe groot de zwarigheden ook zijn van zoodanig eene verpligte levering, uit hoofde van de verspreidheid der bevolking, de moeijelijkheid der kommunikatie en transporten, en van de kosten, welke uit deze en vele andere plaatselijke omstandigheden voortvloeijen, toch zoude men destijds misschien hebben kunnen beproeven om die bezwaren te boven te komen, uit hoofde de lage prijzen, waarvoor het produkt zoude hebben kunnen worden verkregen, daarvoor eene ruime schadeloosstelling hadden kunnen aanbieden. Destijds had de Lamponger, nog onbekend met eene hoogere betaling dan die van *f* 3 tot *f* 4, welke door de Bantamsche vorsten op de plaats werd te goed gedaan, in eenen prijs van *f* 7 tot *f* 9 eene genoegzame belooning voor zijnen arbeid gezien.

Dit kan echter het geval niet zijn, sedert een levendige handel en eene vrije beschikking hem heeft geleerd, eene hoogere waarde aan het produkt toe te kennen, en hem gewend heeft aan eenen plaatselijken marktprijs, die, volgens de regerings-verslagen, in de laatste jaren gemiddeld *f* 17 en *f* 18 is geweest.

Wanneer men dezen prijs nog verhoogt met hetgeen door den handelaar en opkooper hierop moet worden gewonnen, met de kosten van het transport uit de Lampongsche binnenlanden naar Java of andere marktplaatsen,

hetgeen op niet minder dan *f* 2 mag worden gesteld; wanneer men hierbij in aanmerking neemt, dat het produkt meestal, uit hoofde van zijne mindere kwaliteit, eene nadere zuivering en nalezing ondergaat, welke de hoeveelheid soms met een derde vermindert, dan zou men moeten veronderstellen, dat de prijs, dien de Lamponger voor zijne peper ontvangt, wel verre van te laag te zijn, integendeel veel te hoog is om den handelaar eenige winst te verzekeren bij den verkoop op Java of elders.

Schijnbaar zoude het zelfs voorkomen als of de planter in deze onderhandelingen ten koste van den handelaar bovenmatig wordt bevoordeeld, indien de plaatselijke ondervinding niet leerde, dat de laatst gemelde zich voor zulk een gewaand verlies genoegzaam wist schadeloos te stellen. Om dit te bevatten moet niet worden vergeten, dat de handel der produkten in de Lampongs grootendeels plaats vindt door vreemdelingen, meestal Boeginezen, Palembangers of Madurezen, die rond reizende de peper bij geringe hoeveelheden opkoopen, of beter gezegd verruilen tegen lijnwaden, katoenen en andere voortbrengsels van nijverheid, welke den Lamponger zeer hoog worden aangerekend, zoodat hij zijn produkt in wezenlijkheid tegen eene veel mindere waarde van de hand zet dan hij vermoedt.

Reeds in 1841 heeft een naauwkeurig, in verschillende gedeelten van de Lampongs gedaan, onderzoek naar den laagsten prijs, waarvoor het Gouvernement zich de peper en koffij in de Lampongs zoude kunnen doen leveren, aangetoond, dat die prijzen niet minder zouden mogen bedragen dan: *f* 12 koper of *f* 10 zilver voor de pikol peper, en *f* 20 koper of ongeveer *f* 16.70 voor de pikol koffij, te leveren op de plaats zelve.

Veel zoude voorzeker van deze prijzen niet zijn af te dingen, zonder dat een dusdanige maatregel eenen hoogst ongunstigen indruk maakte op de bevolking en den vooruitgang van de kultures stremde.

Dat zij echter nog te hoog zijn, om het Gouvernement eenig voordeel te verzekeren, en eenige schadeloosstelling te belooven voor de kosten van administratie, welke aan eene verpligte leverancie onvermijdelijk zouden zijn verbonden, kan voldoende blijken uit de volgende berekening opzigtelijk de peper, waarbij de tegenwoordige Javasche marktprijs van de peper ad *f* 17 zilver tot maatstaf genomen is:

Aankoop voor het produkt ter plaatse (zie hiervoren) per pikol	*f* 10,— zilv.
Kosten van vervoer naar de plaats der afscheping, minstens	- —,50
Verlies door de onvermijdelijke zuivering en uitlezing der onrijpe vruchten en het vuilnis, hetwelk dikwijls een derde bedraagt, doch hier als minimum gesteld wordt op 20 pCt. en dus	- 3,40 zilv.
Transport over zee naar Batavia à *f* 30 de kojan.	- 1,— »
Kosten der administratie van de pakhuizen en hun personeel, praauwloonen enz.	- 1,— »
Verlies van regten, welke thans worden geheven op Java, alwaar de peper grootendeels wordt ingevoerd, en wier heffing door eene toeeigening van het Gouvernement zou vervallen (minimum van het regt) per pikol	- 1,— »
Zoodat de pikol het Gouvernement zoude kosten. . .	*f* 16,90 zilv.

Deze berekening bewijst, zoo wij vertrouwen, voldingend, dat zelfs indien kon worden besloten om, met voorbijgang van alle vrees voor

een verachtering der kultuur, den prijs der peper bij eene levering te stellen op *f* 8, de voordeelen, welke zulk een stelsel zoude beloven, nog te gering zijn, om bij eene fluktuatie of daling van den marktprijs, waarvan de antecedenten maar al te menigvuldig zijn, het Gouvernement te waarborgen tegen een dadelijk verlies. Vele andere bezwaren, weinig minder gewigtig dan deze, worden ook ontleend uit de verspreidheid der bevolking, de moeijelijkheid van het transport op eenige plaatsen, den omslag en de kosten van het personeel, dat noodig is voor de ontvangst en betaling van het produkt. Hoe gemakkelijk in eenige streken de afvoer van dit produkt door het kanaal der rivieren van Toelang-bawang en Sekampong zoude kunnen plaats grijpen, zou niet te min de droogte der anderen stroomen het op vele andere plaatsen hindernissen in den weg leggen, welke bezwaarlijk zouden kunnen uit den weg geruimd worden door het middel van koeli-diensten. Integendeel is de bevolking over het algemeen juist daar het dunste, alwaar de onbevaarbaarheid der rivieren hare hulp het meest zou behoeven. Om dezelfde reden zou dan ook in elke afdeeling van dit gebied minstens een pakhuis met het benoodigd personeel moeten worden daargesteld, en deze pakhuizen, wier getal alsdan dat van 5 zou bedragen, ofschoon zoo veel mogelijk in het middelpunt dier afdeelingen opgerigt, zouden niettemin nog vele planters, bij de aflevering van het produkt, dagen ver van hunne woning voeren.

Eene bepaling, welke de levering aan het Gouvernement ten doel zou hebben, zou dus ten eenemale onraadzaam zijn, en beslommeringen en kosten veroorzaken, die niet door voldoende voordeelen zouden worden opgewogen.

Dezelfde bedenkingen, welke tegen eene verpligte leverancie van de peper bestaan, zijn grootendeels ook op die van de koffij van toepassing.

Daar de kultuur der koffij in deze distrikten in de belangrijkste opzigten overeenstemt met die, welke op Java en vooral in den westhoek plaats vindt, zal het onnoodig zijn daarvan eene omstandige beschrijving te geven, en zullen wij, ter vermijding van overtollige uitwijdingen, kunnen volstaan met een onderzoek der voornaamste gebreken waaraan zij lijdt.

Een dier gebreken is reeds vermeld, toen gesproken is van de vermenging der peper- en koffij-aanplantingen in dezelfde tuinen en van den nadeeligen invloed, welken deze nabijheid op beide plantsoenen moet uitoefenen, vooral wanneer de onderlinge afstand der planten zoo gering is als hier vaak wordt bespeurd. Deze afstand bedraagt zelfs in de tuinen, alwaar bij uitsluiting koffij wordt geplant, meestal niet meer dan 3 voeten, en is gewis onvoldoende voor eenen grond, die veelal bestaat uit eene aschkleurige met zand doormengde aarde, die de hitte spoedig aantrekt en lang behoudt.

Deze eigenschap, gevoegd bij de laagte en vlakheid van het terrein, en bij de ongemeene hitte, maken vooral hier de verkwikkende schaduw van de dadap onontbeerlijk.

Zorgeloosheid of ook wel gebrek aan beschikbaren tijd doen echter den Lamponger dikwijls in den aanplant zeer overijld te werk gaan, zoodat de dadap soms lang na de koffij wordt geplant of wel reeds zoo oud is, dat

zij bij eene overplanting moet worden afgeknot en dus niet dan eenen bladerloozen stam vertoont.

Spoedig ondervindt het koffijplantje, dat bovendien meestal veel te jong wordt overgeplant, de nadeelen van dit gemis van schaduw.

Sterft het niet reeds dadelijk, dan schiet het snel op en ontwikkelt eene vroegtijdige doch kortstondige vruchtbaarheid. De bladeren vertoonen eene ligte bruingele kleur, die de voorbode is van een vroeg bederf, en de vrucht, in evenredigheid menigvuldiger dan het blad, verschijnt reeds tusschen het 2e en 3e jaar, doch bereikt zelden eene volkomene rijpheid.

Zoowel de pagger-koffij, die rondom de woningen wordt geplant, als de tuinkoffij vindt hier in den olijphant en rhinoceros vijanden, waartegen geene omheiningen of paggers bestand zijn.

Talrijke troepen van deze dieren doorkruisen het land, dringen in de tuinen, kwetsen of vertrappen de boomen, verslinden het loof en vernielen soms in een nacht den arbeid van jaren.

Even als de peper wordt ook de koffij in deze gewesten door het geheele huisgezin geplukt en geoogst. De werkzaamheden der rijstkultuur dwingen echter den Lamponger, om die pluk zoo spoedig mogelijk te volbrengen; zoodat dan ook de vrucht niet altijd de genoegzame rijpheid heeft verkregen en de drooging en ontbolstering, die even als in het Bantamsche plaats vindt, dikwijls niet met die zorg worden volbragt, welke zij vereischen. Dit blijkt genoegzaam uit den minderen marktprijs, die lager is dan die van de Java- en Menado-koffij.

Volgens de Regerings-verslagen wordt de koffij-kultuur door het gouvernement tegenwoordig aangemoedigd. Waarin die aanmoediging bestaat wordt niet vermeld. De kultuur wordt het meest aangetroffen in de zuidelijke en westelijke gedeelten van de Lampongs. Vooral in de vallei van Telok-Betong, en zelfs op naauwelijks 200 passen afstand van het zeestrand, groeit de koffij er, bij goede behandeling, weelderig en zijn de boomen met vruchten beladen. De uitvoer van de koffij bedroeg 1488 pikols in 1857, zijnde 368 pikols minder dan in het vorige jaar, doch 944 pikols meer dan in 1855. Men meent echter, dat het binnenlandsch verbruik nog grooter is dan de uitvoer. In 1858 bedroeg de uitvoer 3003 pikols.

Volgens het laatste Regerings-verslag (over 1859) was de koffijkultuur altoos vooruitgaande. In 't jaar 1858 was het aantal boomen geraamd op 1,379,321, waarvan 215,231 vruchtdragende. In 1859 werd dat getal, door eene bijplanting van 540,932 boomen, geschat op 1,920,253, waarvan 236,382 vruchtdragende. „Deze vroeger verwaarloosde kultuur", zegt het Verslag, „waarvoor ongeveer de helft der gronden geschikt is, was dus vooruitgaande." Niettemin oogstte men ditmaal slechts 420 pikols. In de vier voorafgaande jaren werden daarentegen, gelijk wij gezien hebben, achtereenvolgens verkregen 544, 1865, 1488 en 3003 pikols.

Buiten de peper en koffij, leveren deze distrikten ook eene niet onaanzienlijke hoeveelheid kapas of katoen op voor de Javasche markt. Meestal wordt de katoen als tweede gewas geplant op de ladang-velden, daar zij

in weinige maanden kan worden geoogst en, weinig voorzorgen vereischende, eenen gemakkelijken tak van kultuur uitmaakt. Hoe nuttig evenwel deze kultuur voor den Lamponger moge wezen, daar zij hem in de gelegenheid stelt, om zelf de kleederen te weven welke hij behoeft, is zij echter als artikel van handel en uitvoer aan vele wisselvalligheden onderhevig. Bijna uitsluitend bestemd voor den invoer op Java, en mitsdien haren marktprijs moetende regelen naar de mindere of meerdere behoefte van dat eiland, biedt zij zelden winsten aan geëvenredigd aan den arbeid, maar ondergaat vaak dalingen in den marktprijs, waardoor de planter eene karige belooning ontvangt.

Men heeft in den laatsten tijd in de Lampongs proefnemingen begonnen met vreemde katoenzaden. Het Regerings-verslag over 1859 vermeldt, dat het weder dat jaar van nadeeligen invloed is geweest op de proef-aanplantingen. Nogtans kwamen de ontvangen Palembangsche en Javasche zaden goed op, waardoor de oogst dan ook over 't geheel niet minder was dan in 't vorige jaar. De uitvoer bedroeg 1958 pikols, en in de drie voorafgaande jaren achtereenvolgens 1960, 1930 en 2045 pikols. In verband met de mislukking van de katoen-oogst in de residentie Bantam waren de prijzen zeer hoog, namelijk *f* 12 tot *f* 13 de pikol, tegen *f* 7 of *f* 8 in 't vorige jaar. De kultuur is, volgens datzelfde Verslag, tegenwoordig bij de bevolking gewild, en de gronden zijn er over 't algemeen zeer geschikt voor. De kwaliteit van het produkt wordt gezegd zeer goed te zijn.

Even als in de meeste gedeelten van dezen Archipel schijnt ook in de Lampongs het suikerriet eene plant te wezen, welke daar reeds voor lang te huis behoort. Zonder eenige suiker voor den uitvoer op te leveren, maakt het alleen een voorwerp uit van inlandsche konsumtie en handel. Vooral aan het bovengedeelte der rivier Sepoeti wordt veel suikerriet gevonden, dat eene goede inlandsche suiker oplevert.

Het behoeft hier naauwlijks vermelding, dat eene fabrikatie van suiker voor de Europesche markt in deze distrikten niet denkbaar is, daar reeds de geringheid en verspreidheid der bevolking, om niet te gewagen van andere bezwaren, zulks onuitvoerlijk maakt.

Even zoo is het gesteld met de indigo, die alleen aangekweekt wordt voor het verwen der geweven stoffen, maar zelfs binnenlands geen artikel van handel uitmaakt. In onbeduidende hoeveelheden als stekjes geplant, in de nabijheid der woning, ondergaat zij, na den pluk, eene gisting in kleine aarden potten en wordt vochtig gebruikt.

Ofschoon ook de zijde geen artikel van uitvoer uitmaakt, wordt zij echter vrij algemeen geteeld door de vrouwen en kinderen, die zich met het opkweeken der wormen onledig houden en ze meestal in een' hoek der woning bewaren en voeden met het jonge blad van den wilden moerbezien boom. Zelden echter wordt meer zijde aangewonnen, dan tot eigen gebruik benoodigd is voor het weven van vrouwen-kleedjes. Ofschoon de ingewonnen berigten niet voldoende zijn, om met juistheid het getal te berekenen der wormen, welke voor een pond zijde worden vereischt, moet evenwel worden ondersteld, dat dit aanzienlijk moet zijn. Dit althans moet worden

afgeleid, omdat even als elders alhier de zijdeworm aan ziekten onderhevig schijnt, welke eenen vroegtijdigen dood veroorzaken. Veelal openbaart zich de ziekelijke toestand door een kleverig vocht, hetwelk zich uit den mond ontlost en vloeit, tot dat de worm is gestorven.

De mindere veranderlijkheid van den dampkring, althans in die streken welke zich onderscheiden door de effenheid van het terrein, zoude evenwel doen gissen, dat het klimaat alhier niet ongunstig is voor den zijdeworm, en dus de ziekten, waaraan hij kwijnt, niet altijd aan den invloed van den atmóspheer moeten worden geweten. Dit is te meer waarschijnlijk, omdat de woningen vrij ruim op stijlen gebouwd en van digt in elkander geslagen planken zamengesteld zijn. In die woningen is niet dan een zeer klein vierkant en meestal met houten tralies voorzien venstertje, hetwelk de buitenlucht slechts weinig toegang verleent, zoodat des nachts eene bijna hermetische sluiting het indringen der koelte belet.

Deze omstandigheid wettigt welligt de onderstelling, dat een meerder genot van lucht, althans over dag, den zijdeworm zeer te stade zóu komen en misschien vele ziekten zoude voorkomen.

De cocon schijnt zeer klein en weinig wol te bevatten. Deze wol wordt, alvorens men tot het afspinnen overgaat, van de cocon afgetrokken en in warm water gelegd. Niets is eenvoudiger dan het werktuig waarmede het spinnen der zijde wordt volbragt. Een klein houten wiel, waarover een gekruisd touwtje is gespannen, brengt door zijne draaijing eene kleine ronde spil in beweging, waarom de draad wordt gewonden, die door eene wrijving der wol tusschen de vingers wordt vervaardigd. Ofschoon de onvolmaaktheid eener dusdanige behandeling zou doen vermoeden, dat de draad zeer grof en ongelijk moet zijn, wordt hierin door de spinster veelal eene zeldzame behendigheid aan den dag gelegd, daar de zijde althans in fijnheid weinig voor die van Palembang behoeft te wijken. Daar echter de aanraking en wrijving der vingers den draad eenigzins vuil maakt, is het noodig dien eene wassching te doen ondergaan. Hiertoe gebruikt men eene aardvrucht, welke zoowel te Batavia als hier bekend is onder den naam van „gadong". Als deze geraspt is, wordt daarop water gegoten, hetwelk, na van het bezinksel te zijn afgegoten, voor de wassching der zijde wordt gebezigd, die gedroogd hare voormalige blankheid terug erlangt en voor de weving gereed is.

Ziedaar wat wij over de kultuur in de Lampongs hebben mede te deelen. Hoe vruchtbaar het terrein over 't algemeen moge worden geacht, daar het de kiemen vertoont eener weelderige vegetatie, is het nogtans niet te ontkennen, dat de meeste takken van kultuur, althans van produkten, welke bestemd zijn voor de Europesche markt, nog in hunne geboorte verkeeren.

Hierop maakt echter de teelt der peper en ook in eene geringere mate der koffij eene uitzondering, daar deze produkten reeds een niet verwerpelijk aandeel in de handelsmassa van deze bezittingen hebben opgeleverd.

Bovenal schijnt de kultuur der peper aanmoediging te verdienen, daar de waarde van deze distrikten inzonderheid is gelegen in hunne geschiktheid voor deze kultuur. Wij zullen ons dus verheugen, indien het de Re-

gering gelukt, zoowel dezen tak van landbouw in de Lampongs aan te moedigen, als in 't algemeen deze distrikten op te heffen en te ontwikkelen. Men zou de waarheid te kort doen, indien men niet erkende, dat de toestand in den laatsten tijd is verbeterd. Nadat in 1856 eenige onruststokers, waarvan raden INTAN de voornaamste was, onschadelijk zijn gemaakt en eene reorganisatie van het bestuur heeft plaats gehad, schijnen werkelijk de gevolgen van orde en regel niet uit te blijven. Nu de bevolking meer regtsveiligheid en zekerheid van personen en bezittingen ondervindt, legt zij zich ook meer toe op de uitbreiding harer welvaart. Laat ons wenschen, dat dit zoo moge blijven, en dat de Lampongs eenmaal tot die ontwikkeling mogen geraken, waartoe de natuur deze rijke distrikten heeft bestemd.

De handel op Padang.

Gelijk bekend is, ging het Gouvernement van Nederlandsch Indie, in 't laatst van 1847, er toe over, om den handel in koffij op het Gouvernements grondgebied ter Westkust van Sumatra aan zich te trekken. Vóór dien tijd werd die handel door de bevolking zelve vrijelijk gedreven; er werd echter, onder de benaming van „territoriaal regt", eene belasting op betaald bij den uitvoer. Nu werd aan de bevolking verboden, om hare koffij aan partikulieren te verkoopen; zij moest het produkt tegen eenen vasten prijs aan het Gouvernement leveren; zoo werd een monopolie in 't leven geroepen, gelijk in den tijd der Oost-Indische Kompagnie, dat tot dus verre bestaat.

De, ten gevolge van dit monopolie, aan 't Gouvernement geleverde koffij wordt te Padang ter markt gebragt in periodieke veilingen, waarvan wij hieronder eene naauwkeurige aantooning laten volgen van de hoeveelheid en de behaalde middenprijzen, in de verschillende jaren.

Jaren.	hoeveelheid in pikols.	opbrengst.	middenprijs van de pikol.
1847	2,236.85	*f* 22,616.26	*f* 10.10
1848	33,604.50	- 374,144.73	- 11.13
1849	59,263.50	- 868,717.37	- 14,66
1850	55,220.27	- 1,194,128.08	- 21.62
1851	85,871.69	- 1,727,708.43	- 20.12
1852	106,344.97	- 2,201,478.20	- 20.70
1853	137,679.28	- 3,067,495.26	- 22.28
1854	132,025.51	- 3,327,826.90	- 25.20
1855	130,000.50	- 3,526,198.30	- 27.12
1856	126,094.31	- 3,951,045.91	- 31.33
1857	160,142.39	- 5,051,799.34	- 31.54
1858	170,000.00	- 4,524,800.37	- 26.61
1859	120,259.77	- 3,896,924.50	- 32.40
1860	151,057.50	- 5,219,200.29	- 34.55
1861	150,012 81	- 5,170,427.64	- 34.46
	1,619,813.85	*f* 44,124,511.58	

De bevolking is verpligt, al de koffij die zij oogst, mits deze van goede kwaliteit is, aan het Gouvernement te leveren in de binnenlandsche inkooppakhuizen, tegen eenen vasten prijs. Die prijs, in de laatste jaren eenigzins verhoogd, is thans gesteld op *f* 11 de pikol. Uit de inkoop-pakhuizen wordt het produkt, van wege en voor rekening van het Gouvernement, naar de marktplaatsen of het strand gebragt, waarvoor, naar berekening, voor transport- en andere kosten, eene uitgaaf van ongeveer *f* 5 op de pikol wordt geleden.

Dit monopolie is alzoo tot dus verre voor het Gouvernement eene goede spekulatie geweest, en levert nu vooral, bij de hooge prijzen van het produkt, eene inkomst op, die voorzeker hooger is, dan de vroegere heffing van het territoriale regt. Immers dat regt, gelijk het door den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH in 1833 werd ingevoerd, bedroeg slechts *f* 5 de pikol. De thans door 't Gouvernement genoten winst is dus vrij wat hooger.

Als aanleiding tot het monopolie, of tot den, in 1847 genomen, maatregel, om de levering der koffij aan het Gouvernement verpligtend te maken, werd toen het belang der bevolking en der produktie van Sumatra's Westkust voorop gesteld. De bevolking moest onttrokken worden aan de schraapzucht en bedriegerijen der haar benadeelende opkoopers. Zij werd ontheven van het, dikwijls verre en moeijelijke, transport van de koffij naar de strandplaatsen. Zij zou tevens, door aanmoediging en toezigt, geleid worden, om de kwaliteit der koffij, die toenmaals inderdaad als eene inferieure soort in den handel bejegend werd, door betere pluk en bereiding te verhoogen.

Dat drieledig doel is voorzeker door den maatregel bereikt. Maar het belang der bevolking en der produktie is niettemin niet in allen deele in 't oog gehouden. Immers het Gouvernement heeft de planters slechts in geringe mate een aandeel gegund in de winst gevende opbrengst van het produkt. Men twijfelt dan ook te regt, of dat belang eigenlijk wel de beweegreden is geweest van den maatregel, en of niet veeleer het verlangen, om op Sumatra het kultuurstelsel van Java gewijzigd in te voeren, de eigenlijke aanleiding is geweest. Vooral in het uitmuntende *Aardrijkskundig en statistisch woordenboek van Nederlandsch Indië* komen daaromtrent zeer juiste beschouwingen voor. Het voortreffelijke artikel „koffij" zegt onder anderen het volgende.

„De verandering heeft men gemaakt, uit aanmerking, gelijk men beweert, dat de koffij-plantende bevolking op Sumatra, die te ver van de stranden gevestigd was, en daardoor niet dan met moeite en groote kosten hare koffij naar de havens getransporteerd kon krijgen, maar eene slechte betaling voor haar produkt ontving, en dit niet kon strekken, om haar meer en meer lust in de teelt te doen krijgen. Als eene verbetering werd haar dus in 1848, even als der Javaansche bevolking in 1832, de verpligte levering aan het Gouvernement opgelegd, tegen eene betaling van *f* 8$^1/_3$ per pikol voor de goede soorten en van *f* 7.— voor de inferieure koffij. Door die verpligte levering, welke moest geschieden bij de inkooppakhuizen in het binnenland, zou dus de bevolking ontheven worden van de zorg voor het transport harer koffij naar de marktplaatsen aan het strand, of wel werd zij onttrokken, gelijk het heette, aan den druk van de opkoopers in het binnenland.

„Het doet ons leed te moeten bekennen, dat wij de hier opgegeven aanleiding voor den maatregel van 1848 niet beschouwen als de ware, maar als eene vooropgezette, waarachter zich de werkelijke bedoeling, vermeerring der baten van Sumatra, even als bij de invoering in 1832 van het

koffij-stelsel op Java, verschool. Wij achten ons verpligt de gronden voor deze onze meening op te geven.

„Bijkans ter zelfder tijd, dat op Java der bevolking de verpligte aflevering van hare koffij werd opgelegd, stelde de Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH ten aanzien van de Sumatra-koffij eene andere regeling vast, waarbij, behoudens de betaling van een territoriaal regt, hetwelk, even als het uitgaand regt, door den groothandelaar of den uitvoerder in de havens van afscheep moest worden gekweten, de bevolking de vrije beschikking over haar produkt behield.

„Voor eene zoo tegenstrijdige handeling van eene en dezelfde zaak kunnen wij geene goede reden vinden, dan in de omstandigheid, dat destijds het Nederlandsch gezag zich in de binnenlanden van Sumatra nog weinig of niet kon doen gelden, en dat de heer VAN DEN BOSCH, die de ongelukkige expeditie tegen de Padri's in 1833 had bijgewoond, zich gedurende zijn verblijf ter westkust zal hebben overtuigd, dat met de geringe magt, waarover men kon beschikken, de voorzigtigheid gebood, eenen anderen weg in te slaan met de Sumatrasche bevolking, die door haren meer fieren inborst en door het gemis van invloedrijke hoofden, op wier medewerking het Gouvernement zich zou kunnen verlaten, minder gemakkelijk te leiden is dan die van Java.

„In 1837 kwam, door de inneming van Bondjòl, aan den oorlog, dien de Padri's sedert het begin dezer eeuw eerst tegen de Engelschen en later tegen ons hadden volgehouden, in zoo ver een einde, dat sedert die gebeurtenis ons gezag op Sumatra, vooral onder de krachtige hand van den generaal MICHIELS, die er gedurende eene reeks van jaren, tot aan de derde expeditie tegen Bali in 1849, het bewind voerde, al meer en meer in uitgebreidheid en vastheid toenam. De volkomen onderwerping van de nu tot Sumatra's westkust behoorende binnenlanden kan geacht worden meer bijzonder te zijn tot stand gekomen door den, in 1842 in zijne geboorte gesmoorden, opstand van den regent van Batipo, en 't is waarschijnlijk, dat de zoo even genoemde bewindsman, en met hem het bestuur van Nederlandsch Indië, na eerst te hebben afgewacht, welken invloed de bevrediging van het land op de baten zou hebben, ziende dat zij ontoereikende bleven tot dekking der uitgaven, eindelijk begrepen hebben, dat het oogenblik daar was, om door hetzelfde middel, dat op Java zoo gunstig had gewerkt, ook de opbrengsten van Sumatra te doen stijgen *).

„Meenen wij, op grond van dien loop der gebeurtenissen, daaruit veel beter te kunnen verklaren, hoe men tot den maatregel van 1848 is overgegaan, veel is er buitendien, dat ons moet doen in twijfel trekken, of door dien maatregel de Sumatrasche bevolking werkelijk zoo is bevoordeeld,

*) „Het is ook niet wel aantenemen, dat de geringe betaling, welke de bevolking onder het beginsel van vrije beschikking over haar produkt daarvoor zou hebben gekregen, eerst zoo vele jaren, nadat dit beginsel had gewerkt, ter kennis van het bestuur zou zijn gekomen; of, zoo al, dat het Gouvernement zoo lang zou gedraald hebben, om den Sumatraanschen koffijplanter door eene betere betaling te gemoet te komen."

dat zij daarin eene genoegzame kompensatie moest zien voor de beperking van hare vrijheid in het beschikken over haar produkt.

„Wel wordt in het Verslag van 1853, waarschijnlijk als een resultaat van den bedoelden maatregel, opgegeven, dat in dat jaar de koffij-produktie, van 56,246 pikols in 1848, tot 119,420 pikols, of meer dan het dubbelde, was gestegen; maar, daargelaten de vraag, in hoever de geringe produktie van 1848 getuigt voor ontmoediging bij de bevolking door den geringen prijs, dien zij voor haar produkt erlangde, dan wel het gevolg kon wezen van andere omstandigheden, zoo zou men toch nog kunnen vragen, of het voor de produktie van 1848 opgegeven cijfer vertegenwoordigt de werkelijke totale produktiën.

„Voor den daaromtrent bij ons bestaanden twijfel vinden wij, behalve in de bijzonderheid, dat reeds in 1841 en 1842 de produktie het cijfer van 100,000 pikols had bereikt, of althans er niet ver van af was, nog eenen grond in iets, dat hier bijzonder in aanmerking komt.

„Bij zijn vertrek uit Indië in 1834 had de heer VAN DEN BOSCH voor het Indische leger eene formatie vastgesteld, volgens welke de krijgsmagt op Java, ongerekend de andere wapenen, zou bestaan uit twaalf bataillons infanterie, waarvan acht steeds op Java moesten blijven, terwijl over de vier anderen in geval van nood zou kunnen worden beschikt voor tijdelijke expeditiën naar het een of ander deel van den archipel. Reeds sedert geruimen tijd waren die vier bataillons op Sumatra gebruikt geworden, tot uitbreiding van ons gebied naar de grenzen van de aan de Oostkust van het eiland gelegen, destijds nog onafhankelijke, rijken van Djambi en Siak, — eene uitbreiding, waarvan het doel was, niet alleen om orde en rust onder de aan ons gezag onderworpen bevolking te bevorderen, maar ook om haren handel naar de Oostkust te stremmen en dien eenen loop te doen nemen naar onze havens ter Westkust.

„Kort na de demping van den opstand van Batipo werd evenwel het onraadzame ingezien, om Java bij voortduring ontbloot te laten van een zoo aanzienlijk deel der krijgsmagt, die daar slechts voor tijdelijke oogmerken kon worden gemist, en daarom, als ook om andere redenen van staatkundigen en financielen aard, werd besloten tot de wederontruiming der nieuwlings in bezit genomen oostwaarts gelegen distrikten, ten einde alzoo een gedeelte althans, zoo niet het geheel, der op Java te huis behoorende krijgsmagt te kunnen terugzenden.

„Hierdoor kon, gelijk van zelf spreekt, een der oogmerken, waarmede men tot de bezetting dier distrikten was overgegaan, de stremming namelijk zoo veel mogelijk van den handel naar de Oostkust, maar op eene zeer gebrekkige wijze worden vastgehouden en bereikt; weshalve men de vraag zou mogen doen, of, behalve hetgeen misschien ter sluik aan de Westkust zelve werd uitgevoerd, niet een gedeelte van het koffijprodukt ook eenen uitweg weder vond naar de Oostkust.

„Maar al neemt men, in weerwil van al het aangevoerde, aan, dat de maatregel van 1848 geheel was in het belang der bevolking; dat dus de

geringe produktie van 1848 een bewijs oplevert voor hare ontmoediging; terwijl dan de vermeerdering dier produktie tusschen de jaren 1848 en 1853 een gevolg zou moeten zijn van de betere betaling, die zij door dien maatregel erlangde; hoe verklaart men dan, dat de produktie van 1853—1858, met uitzondering van het jaar 1857, hetwelk erkend wordt een buitengewoon jaar te zijn, zoo goed als stationair is gebleven? En wanneer door de betaling van ƒ 8½ per pikol de bevolking dan zoo zeer was gebaat, waarom werd het weinige jaren, nadat die betaling een aanvang had genomen, noodig geacht, dien prijs te verhoogen, ten einde weder tot aanmoediging te dienen? Of zou daarin niet opgesloten liggen eene stilzwijgende bekentenis, dat de betaling niet voldoende was geweest?

„Op grond van al het voorafgegane meenen wij dus met eenig regt het er voor te mogen houden, dat, gelijk op Java in 1832, bij de opgelegde verpligting tot aflevering van de koffij, het belang der bevolking wel als leus voorop werd gesteld, terwijl men eigenlijk niets anders dan het belang der schatkist op het oog had, het evenzoo op Sumatra met den maatregel van 1848 is gesteld geweest. Met dat alles willen wij gaarne gelooven, dat de reeds verleende verhooging, wanneer die, volgens het bestaande voornemen, verder wordt voorgezet, zoodat de bevolking waarlijk geacht kan worden voor haren arbeid redelijk te worden beloond, wel het gevolg kan hebben, om haar met de koffij-teelt te verzoenen, mits die arbeid niet, gelijk op Java, door roekelooze gedwongen uitbreiding zoo worde verzwaard, dat haar daardoor de lust soms zou kunnen vergaan".

Tot zoo verre het artikel van het *Aardrijkskundig en statistisch woordenboek*. Wat nu ook van de beweegredenen moge zijn, de gevolgen van het monopolie zijn niet uitgebleken. Een dier gevolgen is, gelijk wij gezien hebben, onder anderen geweest, dat, hoezeer de kwaliteit der koffij zeer is verbeterd, de kwantiteit slechts tot zekere hoogte is geklommen, maar in de laatste jaren stationair is gebleven, zoo niet bepaald achteruit gegaan.

Uit den in den aanvang door ons medegedeelden staat, blijkt dit duidelijk. In dien staat worden de verschillende oogsten van ieder jaar niet opgegeven, omdat deze, bij de levering door de bevolking en bij de veilingen, niet van elkander afgescheiden worden gehouden. De koffij toch wordt, achtereenvolgend het geheele jaar door, in de pakhuizen afgeleverd, en daarna, in den laatsten tijd meestal in vier groote veilingen in 't jaar, te Padang verkocht. Ofschoon men dus in die veilingen de verschillende oogsten niet afzonderlijk houdt, kan toch de verkochte hoeveelheid eenigermate tot maatstaf strekken van hetgeen in ieder jaar is geoogst. Hierop nu het oog vestigende, dan blijkt, dat, ofschoon het monopolie geleid heeft tot eene toename van produktie in de eerste jaren zijner invoering, die toename echter, in de volgende jaren tot 1861, in weerwil van den vermeerderden aanplant volgens de officiële Verslagen der regering, niet in dezelfde evenredigheid is gebleven.

De opmerking van het artikel in het *Aardrijkskundig en statistisch woordenboek*, omtrent de onzekerheid der produktie in de eerste jaren voor en van het monopolie, is volkomen juist; en zoo rijst de vraag, of eene ver-

gelijking voor die eerste jaren wel mogelijk is. Men zegt, dat *toen* de produktie gering was. Maar dat oordeel was alleen gegrond op den uitvoer te Padang en in de omliggende havens. Er kan ook veel uitvoer geweest zijn naar de Oostkust en naar havens, waar geen territoriaal regt werd geheven, en waar de bevolking dus hooger prijzen voor de koffij maakte dan te Padang. Welligt dat in de eerste jaren van het monopolie die klandestine uitvoer der koffij nog is voortgezet, tot dat eene betere kontrole van Gouvernementswege is ingevoerd.

Vestigt men het oog op de tien laatste jaren, dan ontwaart men, dat in de jaren 1852 tot 1856 gemiddeld verkocht zijn geworden 126,428 pikols in 't jaar, en van 1857 tot 1861 gemiddeld 150,294 pikols in 't jaar. In 1853 werden echter reeds ongeveer 138,000 pikols verkocht, en in de drie laatste jaren, 1859 tot 1861, konden niet meer dan 141,000 pikols dooréén jaarlijks te Padang ter veiling gebragt worden. Men heeft nimmer gewag hooren maken van bijzondere mis-oogsten op Sumatra's Westkust, of van bijzondere werking van natuur-oorzaken, gelijk die, waaraan men gewoonlijk de goede of slechte oogsten op Java wijt.

Men erkent te Padang dan ook algemeen, dat de produktie stationair is, en brengt als oorzaak daarvan bij, dat vele koffijtuinen door ouderdom minder beginnen te dragen, en dat de aanplant niet zoo groot schijnt te zijn, als men veronderstelt, om toenemende oogsten van eenig belang te kunnen verwachten.

Er kan echter nog eene andere oorzaak zijn, waarom de levering aan het Gouvernement, in de laatste jaren, niet evenredig in dezelfde mate is toegenomen, als in de eerste jaren van het monopolie. Die oorzaak kan door het monopolie zelf zijn ontstaan. Naar mate toch de prijs der koffij op de vrije markt steeg, en meer buiten verhouding kwam met den vasten prijs, dien het Gouvernement aan de bevolking voor hare geleverde koffij betaalt, naar die mate moest het eigenbelang der bevolking er haar wel toe leiden, en werd de prikkel grooter en meer onwederstaanbaar, om zich van de gedwongen levering aan het Gouvernement te onttrekken, en met de koffij meer sluikhandel te drijven naar andere havens van uitvoer. Het middel, om dit te kunnen doen, werd zelfs door sommige bepalingen en voorschriften van het monopolie aan de hand gegeven, 't geen wij thans zullen aantoonen.

Het monopolie sloot de levering van alle tweede soort of inferieure koffij uit. Bij de koffij-pakhuizen werd die soort niet aangenomen, en zoo werd de bevolking genoodzaakt, om deze koffij, en dus alles, wat niet als eerste soort door het Gouvernement werd aangenomen, weg te werpen of te vernietigen. Het stelsel werd zoo streng gehandhaafd, dat het zelfs verboden was, om gebrande koffij uit de bovenlanden te Padang te brengen. Ten einde dus te kunnen voldoen aan de onverbiddelijke eischen van het monopolie, zag de bevolking zich verpligt, om een gedeelte van het produkt harer koffij-tuinen, een deel van de vrucht van haren arbeid, vlijt en zorgen, op te offeren en prijs te geven. 't Is toch onmogelijk, om niets dan koffij van de eerste soort te produceren; maar de tweede soort wilde het Gouvernement niet aannemen, en 't verbood tevens die aan anderen te verkoopen. Er bleef dus niets anders over dan ze te vernietigen.

Niets anders? Er bleef haar nog iets over, dat altoos in dergelijke omstandigheden uit verbodsbepalingen en monopolie-instellingen geboren wordt. Hetzelfde verschijnsel vertoonde zich, dat ook de ijzeren arm der Oost-Indische Kompagnie niet wist te onderdrukken. Daar, ten gevolge der bepalingen van het monopolie, de bevolking op 's Gouvernements grondgebied geen koopers voor de afgewezen koffij van de tweede soort kon zoeken, trachtte zij op klandestine wijze elders eenen uitweg daarvoor te vinden, ten einde het door het Gouvernement geweigerde produkt te gelde te maken. Zij vond dien uitweg ook. Zij voerde de koffij, langs de Kampar-rivier, naar de Oostkust van Sumatra. Maar weldra bleef het nu niet bij de in 's gouvernements-pakhuizen geweigerde tweede soort. Zij ondervond, dat zij voor deze koffij ter Oostkust betrekkelijk vrij wat beter prijzen bedong, dan den vastgestelden prijs, dien het Gouvernement betaalde. Is het niet natuurlijk, dat zij er toe gebragt werd, om bij de inferieure koffij ook koffij van de eerste soort naar de Oostkust uit te voeren? Kan men het haar eigenlijk wel ten kwade duiden? Zou het niet onbegrijpelijk zijn, indien het anders was? Men beweert dan ook, dat in den laatsten tijd de klandestine uitvoer van koffij van allerlei soort naar de Oostkust een vrij aanzienlijk cijfer bedroeg. Belangrijke aanhoudingen van koffij te Kota-Bahroe bij Paja-Kombo, geven tot dit vermoeden aanleiding, en deden althans het bestaan van den klandestinen uitvoer kennen.

Aan deze omstandigheid heeft men een maatregel te danken, onlangs door den gouverneur van Sumatra's Westkust, den genenaal DE BRAAUW, kort voor zijnen dood, genomen. Hij heeft bepaald, dat, te beginnen met 1 Januarij 1862, ook de inferieure soort koffij van de bevolking zal worden overgenomen, tegen den lageren prijs van *f* 5 de pikol. Door deze nieuwe regeling, in verband met eenige andere maatregelen, meent men den uitvoer van het produkt naar de Oostkust te zullen kunnen tegengaan.

Wij betwijfelen, of deze prijs wel zeer aanmoedigend voor de bevolking is, om nu aan het lokaas der hoogere prijzen aan de Oostkust weerstand te bieden. De tijd zal dus moeten leeren, of de maatregel aan het doel zal beantwoorden. In 't algemeen is hij natuurlijk zeer toe te juichen. Immers daardoor voldoet het Gouvernement aan eene zedelijke verpligting, om ook de mindere soort van koffij aan te nemen. Doet het dit niet en handhaaft het daarbij het monopolie, dan stelt het de bevolking bij voortduring in de noodzakelijkheid, om een niet onbelangrijk deel harer produktie nutteloos weg te werpen, of zich te demoralisen door eenen sluikhandel te voeren.

Ziedaar nu weder een nieuw bewijs voor 't verderfelijke van ieder monopolie-stelsel, al schijnt het ook nog zoo zacht en zelfs in zijne strekking weldadig. Ziedaar een treffend voorbeeld, waartoe het moet leiden. Van den eenen maatregel van verpligting of dwang wordt het Gouvernement onvermijdelijk tot eenen anderen gebragt. 't Is inderdaad opmerkelijk, hoe die waarheid in den loop van het monopolie op Sumatra's Westkust wordt bevestigd. Eerst wordt aan de koffijkultuur eene verpligte uitbreiding gegeven. Op denzelfden weg gaat men voort, door aan de bevolking te beletten, hare produkten te ver-

koopen waar en aan wien zij wil, en op die wijze, waardoor zij er het meeste geld voor kan bedingen. 't Kan door niemand worden tegengesproken, dat de millioenen, die het Gouvernement nu van den koffijhandel te Padang trekt, behalve de uitgaande regten, aan de bevolking wordt ontnomen door dwang. Of wil men die millioenen beschouwd hebben als eene belasting? Maar dan ware het vrij wat beter, den koffijhandel geheel vrij te laten, en eene algemeene vaste belasting over het geheele gebied van Sumatra te heffen. Dit zou in de eerste plaats in 't belang zijn der bevolking, die, al werd zij dan ook aan eene zware belasting onderworpen, althans vrij zou zijn, om met hare produkten ten eigen voordeele te handelen gelijk zij verkoos. Maar zulk eene algemeene belasting, in geld opgebragt, zou zelfs in 't belang van 't Gouvernement, in weerwil van de millioenen, die de koffijhandel nu opbrengt, verre de voorkeur verdienen. Immers het Gouvernement verkrijgt nu de winst op de koffij alleen door de tijdelijk hooge marktprijzen. Het loopt dus, bij belangrijke vaste kosten van administratie, voor zijne inkomsten de kansen van de markt. Het zal verpligt zijn, de koffij te ontvangen, al zijn de prijzen ook zoodanig gedaald, dat de handel een aanzienlijk verlies oplevert. Het kan zich daarbij van zijne administratie-kosten niet verlossen. Het moet voortgaan — en het zal misschien de genoten winsten met woeker moeten teruggeven. Denk toch aan de lotgevallen der Oost-Indische Kompagnie!

De maatregel omtrent de tweede soort of inferieure koffij, nu genomen, bewijst ook, hoe een onnatuurlijke toestand eindelijk moet leiden tot andere abnormaliteiten. De bevolking toch, die een uitweg vond voor de tweede soort of inferieure koffij, welke het Gouvernement niet ontvangen wilde, sleepte ook de eerste soort mede, welke zij verpligt was aan het Gouvernement te leveren. Daardoor bewees zij, dat zij voor die verpligte levering geene voldoende betaling van het Gouvernement ontving, althans dat zij haar produkt elders voordeeliger kon van de hand zetten. Ten einde nu het monopolie te kunnen handhaven, wordt de monopolist gedwongen ook de inferieure soorten aan te nemen en die aan de markt te brengen, in strijd met de vroeger, bij de invoering van het monopolie, te kennen gegeven bedoeling. Die bedoeling was, om, door het weren van inferieure koffij, op de verbetering der kwaliteit van het Sumatra-produkt te werken, den handel niets dan goede koffij aan te bieden, en alzoo in 't algemeen de navraag naar Sumatra-koffij te vergrooten.

Eene verdubbelde waakzaamheid en kontrôle is nu tevens noodig geworden, ten einde te voorkomen, dat niet de beambten zelven de regering benadeelen, door de tweede soort koffij als eerste soort in rekening te brengen, of de bevolking te kort te doen door haar eerste soort koffij als tweede soort te betalen. En dat hiervoor groot gevaar bestaat, wordt genoeg bewezen door de knoeijerijen, die reeds in de laatste jaren door eenige ambtenaren zijn gepleegd en aan het licht gekomen, onder anderen te Tanah Datar en Soeliki bij Paja-Kombo.

Alle die moeijelijkheden zijn eene nieuwe bijdrage voor de waarheid,

dat een Gouvernement noch kultivateur noch koopman behoort te zijn. Het bepale zich bij zijne groote en verhevene roeping van regeren en besturen; het late aan de partikulieren de bedrijven over, waarvoor dezen oneindig meer geschikt zijn; en het trekke zijne inkomsten uit een goed geregeld en billijk belastingstelsel.

Wanneer men het oog vestigt op den handel van Padang, vooral op den koffijhandel, dan leeren wij daaruit nog een zeer belangrijk bewijs kennen voor eene waarheid, die door velen wordt betwijfeld. Men vergunne ons dit met korte woorden aan te toonen.

De uitvoer der, in de laatste jaren te Padang geveilde, koffij is geweest als volgt:

Jaren.	Nederland.	Frankrijk.	Amerika.	China.	Java.	Engeland.	Bengalen.	Poeloe Pinang.
1857	101,201.98 pikols	29,526,52	7,073	123	14,025	—	—	—
1858	83,646.81 „	23,435.58	76,009.85	—	11,295 27	10	410	533.51
1859	53,718.67 „	13,464.32	43,814.30	—	6,456.19	1599.87	—	—
1860	103,125.10 „	5,313.69	12,307.09	—	4,064	—	200	—
1861	144,231 „	6,892	26,254	—	397	—	—	—
Totalen	485,928.06 pikols	78,632.11	165,458.24	123	36,237.46	1609.87	610	533.51

Uit dezen staat blijkt, dat van de in de jaren 1857 tot 1861 van Padang uitgevoerde koffij, in de gouvernements veilingen gekocht, namelijk 769,127.25 pikols, niet minder dan 485.923 pikols — of ruim ⅗ van 't geheel — den weg naar Nederland hebben genomen; ongerekend de naar Java uitgevoerde hoeveelheden, die grootendeels voor Hollandsche rekening zijn geweest. Hieruit kan alzoo eene geruststelling geput worden voor hen, die vreezen, dat, bij verkoop van gouvernements-produkten op Java, de markt in Nederland zou verloopen. Immers thans vindt de Padang-koffij, die te Padang zelf aan de markt wordt gebragt, den weg naar Nederland; waarom zou hij dien niet blijven vinden, al werd de gouvernements koffijhandel opgeheven?

Behalve koffij levert Sumatra's westkust nog maar weinig andere produkten op voor den uitvoerhandel. Zie hier eene opgaaf van de, in de daarbij gevoegde jaren, uitgevoerde voornaamste produkten.

Jaren.	Peper.	Kassia.	Gomelastic.	Paarlsago en Sago-meel.	Rotan.	Rijst.
	pikols	pikols	pikols	pikols	pikols	pikols
1855	2,119	Geene juiste opgaven verkregen.				
1856	5,526					
1857	5,566	—	1,481	5,892	29,090	
1858	4,008	—	2,643	7,602	18,481	
1859	7,423	802	348	9,927	23,244	19,207
1860	9,947	3,059	5,090	11,296	11,532	56,346
1861	12,400	6,450	1,622	—	13,680	62,160
Totalen	46,989	10,311	11,184	34,217	96,027	137,718

De peper is bijna uitsluitend afkomstig van de Atjinesche havens en wordt van daar met praauwen te Padang aangebragt.

De kassia is het produkt van geheel vrijwillige kultuur der bevolking in de Padangsche bovenlanden, waarvan de produktie jaarlijks aanzienlijk toeneemt.

In paarl-sago en sago-meel is de handel plotseling te niet gegaan, nadat hij eerst een zekere vlugt had genomen. De oorzaak van dit verschijnsel is, dat men geene goede prijzen voor dit artikel op de Europesche markten bedingen kan.

De invoer van rijst is zeer wisselvallig en hangt af van den stand der prijzen op Java en in China.

Bovenstaande uitvoeren hebben alleen betrekking op de haven van Padang. De hoeveelheid produkten, die uit de noordelijke havens van ons gebied op Sumatra's Westkust naar Poeloe Pinang wordt uitgevoerd, is niet met juistheid op te geven.

Het geldwaardig bedrag der uitvoeren van Padang in 1861 was *f* 6,505,711, waaronder de koffij voor *f* 5,587,905.

't Is bekend, dat de statistiek op Sumatra's Westkust nog zeer veel te wenschen overlaat, en men daaruit geene zuivere en zekere gevolgtrekkingen kan afleiden. Maar deskundigen, die den handel langen tijd en naauwkeurig hebben gadegeslagen, houden zich overtuigd, dat hij in de laatste jaren nagenoeg stationair is gebleven.

Het verbruik der bevolking van wollen en katoenen stoffen is moeijelijk na te gaan. 't Is alleen bekend, dat, volgens aangifte bij het tol-departement, de aanvoer van die goederen te Padang ongeveer 2½ millioen guldens 's jaars bedraagt; doch hoeveel van Poeloe Pinang te Baros, Singkel, Siboga enz. bovendien nog wordt aangebragt, is geheel onzeker. In laatstgenoemde havens wordt een uitgebreide smokkel-handel gedreven. Daaruit blijkt weder de noodzakelijkheid der verlaging van de tarieven van invoer, want indien de regten niet zoo buitengewoon hoog waren, zou de prikkel om te smokkelen veel minder zijn.

Aan het einde van dit opstel durven wij de vraag doen, of ook in 't geen op Sumatra's Westkust plaats grijpt, geene bevestiging wordt gezien van 't geen GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP zoo naar waarheid heeft geschreven? „Het voorname beginsel van bestuur moet zijn: dat de regering zich bemoeit met zaken van staat, en dat zij den koophandel, den landbouw en alle takken van nijverheid overlaat aan de ingezetenen. Hoe meer dit beginsel wordt doorgezet, des te meer zal Nederlandsch Indië bloeijen. De overblijfselen van het monopolie zullen altijd schadelijk blijven, tot dat zij geheel en al te niet zijn geloopen. Al de monopoliën in handen van de regeringen, zoowel in Indië als Europa, zijn min of meer nadeelig, en zullen ook verdwijnen voor het licht eener goede huishouding van staat, die de vrucht der vorderende beschaving is. Al kondigen zich de monopoliën aan onder liberale namen, zoo zal de ondervinding er het verderfelijke van aantoonen". Wij voegen er bij: al worden de monopoliën ingevoerd, onder liberale namen en leuzen; al belet men de bevolkingen, in haar

eigen belang en uit vaderlijke bezorgdheid voor haar welzijn, om met hare produkten te doen wat zij verkiest — toch zijn die monopoliën op den duur verderfelijk, zoowel voor hem die den dwang uitoefent als voor hen die gedwongen worden.

En speciaal, wat de bevolking van Sumatra betreft, verlieze men niet uit het oog, dat zij vooral regt heeft om van de weldaden van ieder monopolie bevrijd te blijven. Toen in de jaren 1830 tot 1838 het land door eenen bloedigen oorlog werd verwoest, die aan Nederland zoo veel krachtige menschenlevens en millioenen schats kostte, heeft het Gouvernement, bij plegtige proklamatiën, zoo wel voor als na den val van Bondjol, de stellige belofte afgelegd, dat het nimmer de bevolking zou onderwerpen aan heerediensten noch aan gedwongen levering harer produkten. Nu moge men tijdelijk, door bijzondere omstandigheden, genoopt zijn geworden, om van dezen regel af te wijken, op den duur zullen de belangen van de inboorlingen zoo wel als van het Gouvernement het meest in overeenstemming zijn gebragt, indien de beginselen, waarop die proklamatiën steunen, getrouw worden nageleefd.

't Zij ons veroorloofd, dit artikel te eindigen door de mededeeling van een dier proklamatiën, opdat, bij de beoordeeling der kwestie die ons heeft bezig gehouden, de bijzondere verhouding, waarin de regering zich tot de bevolking van de Padangsche boven- en benedenlanden bevindt, niet uit het oog worde verloren. Den 25sten October 1833 spraken onder anderen de kommissarissen van het Gouvernement van Sumatra's Westkust, de heer J. J. VAN SEVENHOVEN en de generaal-majoor J. C. RIESZ, aldus tot de bevolkingen.

„Zijne excellentie de kommissaris-generaal (VAN DEN BOSCH), vertegenwoordiger van Z. M. den Koning der Nederlanden enz., die op Java zijne regering heeft over de eilanden in den Indischen Archipel, is tot U gekomen, om kennis te nemen van de oneenigheden, die tusschen eenige landschappen en het bestuur van Padang bestonden, om ze als een vader uit den weg te ruimen en instellingen te maken, die meer met Uwe adats en wetten overeenkomen, en die de strekking zullen hebben, om rust en vrede te bewaren en om Uwe welvaart te bevorderen.

„De oorlog heeft altijd ijsselijke gevolgen, zoo als velen Uwer ondervonden hebben. Uwe dorpen huizen en bezittingen worden verbrand en verwoest en vele menschen worden daarbij gewond of gedood. Ook voor ons is de oorlog nadeelig en onaangenaam. Hij is kostbaar. Wij verliezen vele menschen. Hij verbittert de gemoederen, zoowel van U als van onze officieren en soldaten wegens den dood van hunne kameraden en vrienden, zoo als Gij en wij ondervonden hebben. 't Is dus zoo wel Uw belang als het onze, om geen oorlog meer te voeren, maar vrede en rust te hebben. Zijne excellentie de kommissaris-generaal wil U die gaarne geven, te meer omdat reeds sedert twee eeuwen de Edele Kompagnie met U in handelsbetrekkingen op deze kust is geweest, en omdat de Mohammedanen en Christenen geen vijanden zijn, zoo als sommigen onder U

geleerd en U daardoor misleid hebben, daar wij en gij belijden, dat er maar één God is, dien wij moeten dienen en aanbidden, en die ons zoo wel als U heeft geboden, om de menschen lief te hebben en geen kwaad over anderen te brengen. Allen, die hier tegen zondigen, zal God straffen, hetzij zij Christenen of Mohammedanen zijn, zoo als God zal zegenen die zijne geboden onderhouden.

„Wij zijn dus broeders en geene vijanden, en daarom wil ook zijne excellentie de kommissaris-generaal U, als een vader zijne kinderen, leiden, om te doen datgeen, dat ter bevordering van Uwe rust, geluk en welvaart dienstig is.

„Met groote opofferingen van geld en menschen heeft het Gouvernement U bijgestaan en bevrijd van degene, die Uwe godsdienstige en voorvaderlijke wetten en instellingen wilden veranderen en vernietigen.

„De voordeelen, welke getrokken worden van de bazar-gelden en van andere belastingen, zijn U geschonken, omdat het gebleken is, dat deze heffingen U bezwaarden.

De betalingen voor koeli-diensten zijn verhoogd, en daar en boven heeft zijne excellentie de kommissaris-generaal ons den last gegeven, om vrije menschen van elders en ook van hier te engageren, om als vaste koeli's te dienen. Transport-karren worden van Batavia verwacht, en draag-paarden zijn reeds hier, om door dit een en ander U te bevrijden van de dagelijksche koeli-lasten. Hierdoor zijn reeds deze bezwaren weggenomen, en ook alle andere zullen door den tijd geheel ophouden.

„Hetgeen door zijne excellentie den kommissaris-generaal, vertegenwoordiger van Zijne Majesteit den Koning, verlangd werd, om het gewenschte doel te bereiken, is geheel in Uw en in ons belang:

„*Vooreerst.* Dat gij geen oorlog onderling zult voeren, zoo als vroeger zoo dikwijls onder U plaats had, 't zij onder den naam van „prang batoe" of „prang-bedil" of „prang damdam kassoemat", of onder welke benaming ook; maar dat alle geschillen tusschen landschappen of dessa's in der minne zullen worden afgemaakt, naar de uitspraak van Uwe eigen hoofden, volgens de wetten en adats; — dat wanneer onze tusschenkomst wordt verzocht, wij met overleg van Uwe hoofden, de kwestie zullen beslissen, en dat het landschap of de dessa, die onverwachts of na deze beslissing mogt worden aangevallen, door ons zal worden bijgestaan om de aanvallers te straffen.

„Onze bemoeijenis met deze zaken geschiedt alleen, om U te bewaren voor de rampen, die altijd eenigen getroffen hebben, door Uwe onderlinge twisten, en om het land in rust en vrede te houden. Het zal daarom noodig zijn, dat alle versterkingen om Uwe dessa's worden vernietigd, waardoor de lust om te oorlogen van zelf zal ophouden. Tegen invallen van vreemde naburen zullen wij U beschermen, en daarom vooral onze forten hebben, op de grenzen of in de nabijheid van de grenzen, waar dit noodig zal worden geacht.

„*Ten tweede:* zal de resident of eenig Gouvernements ambtenaar op deze

kust zich in het geheel *niet* mogen bemoeijen met het inwendig bestuur van het land, noch met het gezag van Uwe hoofden en penghoeloe's. De keuze van uwe hoofden zal, volgens de wetten en adat's, door U zelf geschieden, en alle zaken wegens schuldvorderingen, overtredingen, huwelijken, echtscheidingen, versterfregt en anderen zullen alleen door Uwe eigen hoofden, volgens Uwe adat's en wetten, moeten worden afgedaan.

„Ook zal niemand zich mogen bemoeijen met Uwe regtspleging en de behandeling van kriminele zaken, maar zal de afdoening daarvan geschieden door Uwe eigen hoofden, volgens de wetten en adat's; alleen worden hiervan uitgezonderd misdaden, die gepleegd worden tegen het Gouvernement, als: opstand, weerspannigheid, het vermoorden of mishandelen van 's Gouvernements ambtenaren of militairen, het rooven of spolieren van 's Gouvernements eigendommen. De genen, die zich hieraan schuldig maken, zullen voor een raad van justitie te Padang worden teregtgesteld.

„*Ten derde*, zullen sommigen van Uwe hoofden, als onze wakil's, traktementen genieten; hun wordt echter daardoor geen grooter gezag gegeven, maar zij zullen ons dienen, om voor ons tot U te spreken, en om ons voor te lichten in al datgene, wat Uwe eigen belangen kan bevorderen.

„*Ten vierde*, verlangt zijne excellentie de Kommissaris-Generaal, dat, even als wij U zullen beschermen tegen Uwe vijanden, ook gij, in geval van oorlog, ons zult bijstaan met gewapende manschappen, op dat wij geene groote en kostbare militaire magt behoeven te onderhouden. Ten dien einde zullen, als er oorlog moet worden gevoerd, uit elk landschap de noodige gewapende manschappen worden opgeroepen, en zullen dan ook overal de wegen en bruggen in eenen goeden staat moeten worden onderhouden, waartoe wij ook van onze zijde mede werkvolk en materialen zullen leveren.

„*Ten vijfde*, zal het Gouvernement geene geldelijke heffingen onder U doen; maar *het verlangt slechts, dat gij voor Uw eigen belang, waardoor ook dat van het Gouvernement zal worden bevorderd, groote uitbreiding zult geven aan de koffij en peper-kultuur.* Hierop zal zij door hare ambtenaren doen waken, omdat, zonder deze uitbreiding van kultures, het Gouvernement geen inkomsten zoude hebben. De verkoop van produkten zal U evenwel gemakkelijk worden gemaakt, door het oprigten van pakhuizen in de binnenlanden, waarin zout en andere artikelen te verkrijgen zullen wezen, en de koffij, peper, enz. zal worden opgekocht tegen de prijzen, die daarvoor thans in de bovenlanden worden betaald; waardoor U de moeite zal worden bespaard, om Uwe produkten, over het gebergte, naar afgelegene plaatsen te dragen en van daar goederen terug te brengen. *Het zal U evenwel volkomen vrijstaan, om Uwe goederen naar Padang te brengen en naar verkiezing te verkoopen.*

„Volkeren van de Padangsche boven- en beneden-landen, ziedaar de gemakkelijke voorwaarden, waarop gij met het Hollandsche Gouvernement in rust en vrede kunt blijven, en Uw land en huisgezinnen kunt bewaren voor de rampen van den oorlog, terwijl tevens Uw geluk en welvaart zul-

len toenemen. Daar niet altijd door al de hoofden van het bestuur alhier 's Gouvernements belangen goed begrepen zijn, en men vroeger veel meer van U gevergd heeft, zoo verklaren wij U, dat het Gouvernement niets meer behoeft te verlangen. Er zullen ruimer voordeelen worden getrokken, daar de tollen worden geheven van de handelaren bij den in- en uitvoer over zee van goederen en produkten, en door de winst die zal worden behaald op den inkoop en verkoop van de koffij, peper, zout enz.; maar voornamelijk door de levendigheid in den handel, waardoor vele schepen vracht zullen bekomen, en aan duizenden huisgezinnen in Holland een eerlijk middel van bestaan zal worden verschaft. Doch daar en boven zal dit land in rust en vrede worden gehouden. Dit is de last en het verlangen van Zijne Majesteit onzen geëerbiedigden en beminden Koning, die den vrede lief heeft, de volkeren, die hij regeert, de voordeelen van zijne vaderlijk bestuur wil deelachtig maken, en door handels-belangen de welvaart van Holland en van deze gewesten wil doen bevorderen.

„Volkeren van de Padangsche boven- en beneden-landen; wij hebben rondborstig tot U gesproken; dit was onze stellige last; nimmer kunnen U betere voorwaarden worden gegeven; gij hebt die te danken aan de komst van zijne excellentie den Kommissaris-Generaal in uw midden. Zelf heeft hij gezien, wat voor U en voor ons belang het beste zoude zijn; wij vermanen U, neemt ze dankbaar aan; komt ze met getrouwheid na, zoo als wij U in naam van zijne excellentie den Kommissaris-Generaal den vertegenwoordiger van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, de verzekering geven, dat daarin geene verandering zal worden gemaakt, zoo lang gij zelven daartoe geene aanleiding geeft".

Beschouwingen over Celebes.

Onder de kundigste en scherpzinnigste ambtenaren, die het Nederlandsch Indische Gouvernement in zijne dienst heeft gehad, behoort de heer MAIJOR. Hij was gedurende eenigen tijd gouverneur van Makassar en heeft op de politiek, door de regering in de Makassaarsche aangelegenheden gevolgd, eenen grooten invloed uitgeoefend. Wij zijn in de gelegenheid onzen lezers eene nota van zijne hand te leeren kennen, waarin hij zijn oordeel over de aangelegenheden van Celebes heeft uiteengezet. Ofschoon dit stuk in Maart 1836 werd geschreven, en natuurlijk opvolgende gebeurtenissen den toestand aanmerkelijk hebben veranderd, komen daarin echter zoo veel beschouwingen en mededeelingen voor, die ook thans nog van aktualiteit zijn en dit wel altoos zullen blijven, dat wij zijn opstel, als een leerzaam geschrift, aan de vergetelheid willen onttrekken.

De geschiedenis van Celebes biedt twee voorname tijdvakken aan. Het eene loopt van 1633 tot de overgave van Celebes aan de Engelschen in 1812, en het andere begint met dat tijdstip en duurt voort tot onzen tijd.

In het eerste tijdvak ziet men aanvankelijk de Nederlandsche wapenen opvolgend een gezag vestigen over geheel Celebes, dat, wanneer men daarbij de, toen zoo uitgebreide, magt van het Makassaarsche rijk in aanmerking neemt, verwondering moet baren. Men ziet de overwinningen der Oost-Indische Kompagnie bevestigd door een kontrakt, genaamd „het Bongaysch kontrakt". Men ziet na dien tijd het Europesche gezag, niettegenstaande herhaalde overwinningen, langzamerhand weder afnemen, zoodat het in 1812, bij de overgave aan het Britsche bestuur, na stroomen bloeds, na millioenen schats gekost te hebben, teruggekomen was tot ongeveer het punt waarvan het was uitgegaan.

Niet onbelangrijk is het, uit de feiten, welke de geschiedenis zelve aanwijst, daarvan de oorzaken op te sporen. Ik ben er verre af mij bevoegd te achten, of zelfs eenige reden te hebben, om de daden der ambtenaren, die hier met het hoogste gezag achtereenvolgend zijn bekleed geweest, aan eene kritiek te onderwerpen, noch de bevelen, ingevolge welke zij werkzaam hebben moeten zijn, af te keuren. Deze waren toch of de gevolgen van de grondslagen, waarop in vroegere tijden de vestiging der Nederlanders in dezen archipel gebouwd was, of van de omstandigheden, of van de meerdere of mindere moeijelijkheden, waarin zich de kompagnie, en later het Gouvernement, door onderscheidene oorzaken, die door de geschiedenis worden aangegeven, bevonden heeft. Alleen wenschte ik uit de gebeurte-

nissen, die sedert nagenoeg twee eeuwen plaats grepen, op te sporen en kortelijk op te teekenen, hoe het heeft kunnen gebeuren, dat zoo veel bloeds en schatten, in dat tijdperk, met zoo weinig vrucht zijn opgeofferd geworden.

Bij de lezing reeds van het „Bongaysch kontrakt", waarbij voor 't eerst aan de Nederlanders eenig grondbezit op dit gedeelte van Celebes verzekerd wordt, ziet men dat het geheel is ingerigt, om de Makassaarsche grootheid te fnuiken. Daarom erkent het de, door de vorsten van dat rijk overheerde, landen tot vrije bondgenooten van de Nederlandsche Oost-Indische Kompagnie. Dit scheen dan ook in 't vervolg als een voornaam middel beschouwd te worden, om toch zorgvuldig te beletten, dat de Makassaren zich weder konden verheffen. Aan Boni daarentegen, hetwelk bij het voormelde kontrakt uit de slavernij der Makassaren verlost was, meende men gerust alles te kunnen toegeven.

Boni moest het bolwerk tegen de Makassaren zijn. De rijken van Boni en van Makassar moesten tegen elkander in evenwigt blijven. De overige rijkjes kwamen minder in aanmerking.

Boni wist dan ook wel partij te trekken van dat beginsel. De eerste koning van Boni, die met de Kompagnie in aanraking kwam, AROENG PALAKA, werd, hoezeer ongeregtigd tot den troon van Boni, ten gevolge van den met den admiraal SPEELMAN tegen de Makassaren gevoerden oorlog, koning. Hij reeds smeedde het ontwerp, om de troonen van Boni en Makassar te vereenigen. Op de hoofdplaats van de bezittingen der Kompagnie werd hem een verblijf aangewezen. Hij was dus steeds in de nabijheid van het hoofd dier bezittingen te Makassar. Niets gebeurde er, of de koning werd door dat hoofd geraadpleegd. Geene andere vorsten kwamen in aanraking met de Kompagnie dan door zijne tusschenkomst.

Zijne opvolgers verzuimden niet dien invloed uittebreiden. Op de hoofdplaats zelve, waar het Europesche grondgebied zoo gering is, hadden zij zich achtereenvolgend de beste kampong's en gronden aangematigd. Van tijd tot tijd werden hun in leen afgestaan: het distrikt Toppe Java, het distrikt Bonthain en onderscheidene gedeelten der noorder-distrikten. Daarbij wisten de Boniërs zich, of door hunnen grooten invloed of door huwelijken, van de padi-velden der onderdanen van de Kompagnie meester te maken. Meer en meer oefenden zij hun gezag over de bondgenooten der Kompagnie uit, en in alle kompagnies-landen, zonder daarvan de hoofdplaats uittezonderen, waarvan hun zulke belangrijke gedeelten waren afgestaan, verloor het Europesche gezag allen invloed. Bondgenoten en onderdanen werden meer en meer doordrongen van het besef van Boni's magt, en de Kompagnie en later het Gouvernement vervulden daarbij niet meer dan eene ondergeschikte rol.

Spoedig bemerkten de Bonische vorsten, dat het Europesche gezag aan het evenwigt, dat het had willen daarstellen, niet veel meer dan een stofje was. Om dit nog zekerder te bewerken, ondersteunden zij, die het bolwerk tegen de Makassaren moesten uitmaken, in den oorlog van San-

kilang, de Makassaarsche opstandelingen tegen de Kompagnie; en na het eindigen van dien oorlog kwam de koning van Boni, die de Makassaarsche rijks-ornamenten had weten in handen te krijgen, er openlijk voor uit, dat hij koning van Makassar wilde zijn en daartoe door zijne geboorte geregtigd was.

Nu en dan werden er expeditiën gezonden, om Boni eenig ontzag in te boezemen, uit eene niet geringe zee- en land-magt bestaande; maar die hadden in last, om geene dadelijke vijandelijkheden te plegen, en vertrokken dan niet alleen zonder iets gedaan te hebben, maar lieten bovendien den nadeeligen indruk na in den geest der vorsten en onderdanen, dat de Kompagnie, of later het Gouvernement, Boni nimmer zou beoorlogen.

Zoo moesten wel de zaken van kwaad tot erger komen. Nagenoeg alle Europesche gezag en alle bronnen van inkomsten waren dan ook verlamd, toen de Engelschen het bestuur in 1812 overnamen.

Dit alles was het gevolg van het gezigtspunt, waaruit die bezitting op Celebes beschouwd werd. Aanvankelijk was het niet het plan van de Kompagnie, om zich grondgebied op Celebes te verschaffen, ten einde daarover het gezag te oefenen of daarvan inkomsten te bekomen. Het voorname oogmerk was, de magt der Makassaren te knotten, welke door hunnen, toen uitgebreiden, handel de Kompagnie in het monopolie der specerijen hinderlijk waren, en hun alzoo een tegenmagt te stellen, in het, door de Kompagnie nieuw opgerigte, rijk van Boni.

Het werd vroeger en later de kosten niet waardig gekeurd zich daar uit te breiden. Het was en bleef steeds een lastpost. De voornaamste voordeelen, bij de eerste vestiging, bestonden in den handel, speciaal in Indische lijnwaden. Maar dezen konden tegen de kosten niet opwegen. De opbrengst der belastingen waren van weinig belang, en werden, door den invloed van Boni, steeds geringer.

Nadat Boni zijne magt zoo zeer had uitgebreid, schijnt het, dat men die magt grooter geacht heeft, dan zij werkelijk was. Men zag dus op tegen kostbare oorlogen, dewijl die geene voordeelen beloofden, en het hoofddoel bleef, om met zoo weinig kosten mogelijk de zaken gaande te houden, en liever toe te geven, dan tot uitersten te moeten komen.

Nu doet zich de vraag voor, of het gezigtspunt, waaruit de zaken zijn beschouwd en bestuurd geworden, het meest mogelijke voordeel of liever het minst mogelijke nadeel heeft ten gevolge gehad. De uitkomsten hebben bewezen, dat de nadeelen niet gering zijn geweest, uit een financiëel oogpunt en niet minder uit een staatkundig oogpunt beschouwd.

Zou men, door de gebeurtenissen voorgelicht, op goede gronden kunnen bewijzen, dat de nadeelen minder hadden kunnen zijn, indien men had kunnen besluiten en de middelen gehad had, om eenen anderen grondregel, ten opzigte der vestiging te Makassar, te volgen? Hierop zal ik kortelijk het volgende antwoord geven.

Het kontrakt van den admiraal SPEELMAN bezorgde der Kompagnie eenig landbezit op Celebes, echter te gering om daaruit eenige belangrijke voor-

deelen te trekken. Daarbij kwam nog, dat die bezittingen verspreid lagen, hetwelk hun beheer en behoud kostbaarder maakte, dan een aaneengeschakeld bezit noodig zoude hebben gemaakt. Dat kontrakt wikkelde de Kompagnie te gelijker tijd in betrekkingen met de meeste vorsten van Celebes, dewijl zij hoofd en beschermer van het bondgenootschap met die vorsten werd. Die betrekkingen konden niet anders dan moeijelijkheden en kosten veroorzaken, althans voordeelen waren er niet van te wachten. Onophoudelijk waren de hoofden van het Europesche bestuur werkzaam, om geschillen bij te leggen, tot vrede aan te manen, en zelfs om oorlogen te voeren, ten einde dat zoo gewenschte evenwigt toch maar te behouden.

Indien hetzelfde kontrakt was beschouwd geworden als het middel, om het Europesche gezag uit te breiden op Celebes, dan (dit bewijzen de gevolgen) had men niet ligt een beter middel kunnen uitdenken. Immers het wikkelde de Kompagnie in gedurige oorlogen, waarbij de Europesche wapenen steeds hunne overmagt betoonden. In dat geval zou men werkzaam geweest zijn in het beginsel, dat de vorsten, meer dan het volk, de vijanden van het Europesche gezag zijn, en dat ieder aanwinst van grond en bevolking, de magt, den invloed en de inkomsten van de Kompagnie vermeerderde. Men zou geene geheele streken gronds, door schatten en bloed gekocht, aan inlandsche vorsten afgestaan hebben, om dezen tot vrienden te houden; maar die, omdat hun daardoor nieuwe kracht werd bijgezet, het Europesche gezag in dezelfde mate ondermijnden. Men zou bij iedere gelegenheid, dat het Europesche gezag gedrongen werd, om kostbare oorlogen te voeren, daarvan partij hebben getrokken tot eene doelmatige uitbreiding van grondgebied en tot het aanwinnen van onderdanen.

De voornaamste gedeelten toch van Celebes zijn achtereenvolgend, door wapenen van de Kompagnie overwonnen landen geweest. Nu eens werkte men om Boni groot te maken, dan weder, als men vreesde het evenwigt te zullen verliezen, om de Makassaren weer op te rigten en te verheffen. Alleen de uitbreiding van de magt van de Kompagnie kwam niet in aanmerking. De geschiedenis leert duidelijk, hoe weinig dat evenwigt in het belang van het Europesche gezag te beteekenen had, en hoe, door vermeerdering van magt van welken inlandschen vorst ook, bij slot van rekening eene magt tegen dat zelfde gezag werd opgerigt. Zij leert daardoor tevens, hoe het gezag zich moet inrigten, om eventuëel zelf het evenwigt tegen vereenigde inlandsche magten te kunnen houden, en zij heeft bewezen, dat het Europesche gezag dit slechts heeft te willen, om het te kunnen.

Men ziet het Europesche gezag, in den oorlog van Sankilang, strijd voeren tegen het, vroeger zoo geduchte, rijk van Makassar, Tello en Sadraboni, verraderlijk ondersteund door Boni, hetwelk dus in dit geval gevaarlijker dan een openbare vijand was. Het gevolg daarvan was, dat de drie eerstgemelde rijken geheel door de wapenen der Kompagnie overwonnen en aan haar schattingpligtig gemaakt werden. Men ziet de ellendige rol die Boni speelt, in eenen oorlog, die van Segeri genaamd, tegen den uitdrukkelijken wil van het Europesche gezag, op Gouvernements

grondgebied gevoerd tegen eenige kleine vorstjes en prinsen, door Boni zijne slaven genaamd. Maar die vorsten slaan hem en sluiten hem zoodanig in, dat het Europesche gezag tusschen beiden moest komen, om hem te verlossen. Let daarbij op de onwaardige rol, waartoe het Europesche gezag zich in dezen oorlog gebragt zag. Overtuigd van Boni's overmoed, zonder daar openlijk voor te durven uitkomen, ondersteunde de gouverneur BETH (zijn voorganger REIJKE was immers op klagten van Boni's koning naar Java teruggeroepen) heimelijk de tegen Boni verbonden prinsen, en moest later werkzaam zijn, om van die verbonden prinsen eene boete te vorderen voor Boni, om hen te straffen voor de stoutheid van tegen Boni te hebben durven oorlogen.

Nu rijst de zeker gewigtige bedenking, of territoriale uitbreiding eenige voordeelen en vergoeding van kosten beloofde. Deze bedenking zal van zelf opgelost worden, bij de beschouwing van den gang van zaken gedurende het tweede en kortere tijdvak van 1812 tot heden.

Hoe diep het Europesche gezag gezonken was, tijdens de overgave aan de Engelschen, is reeds aangetoond. De Engelsche resident, kapitein PHILIPS, zonder door eenig nationaal vooroordeel in zijne beschouwingen belemmerd te worden, stemde geheel in met de staatkunde van het voormalig Gouvernement, om aan het Europesche bestuur een steunpunt te verzekeren in een evenwigt tusschen de hoven van Boni en Makassar. Immers, uitgaande van het beginsel, hem door het hoofdbestuur aangewezen, dat van alle territoriale uitbreiding op Celebes als nutteloos moest worden afgezien, strekten al zijne hadelingen, om met Boni op eene goeden voet te blijven. Het „Bongaysch kontrakt" van SPEELMAN vernieuwde hij met Boni, met geringe verandering, zoo als het verbod van gemeenschap met Engelschen te houden. Hij begreep, dat de verlamming van het Europesche gezag en de aanmatigingen van Boni, bij geene kontrakten beschreven, toe te schrijven waren aan de moeijelijkheden, waarin het bestuur zich in de laatste tijden bevonden had, en dat dit alles langzamerhand te regt te brengen zoude zijn. Hij trachtte zich meer en meer op eenen vertrouwelijken voet met den koning van Boni te stellen, ging met hem jagen, bewerkte dat Boni een aanzienlijk gezantschap zond aan het hoofdbestuur op Java, ter ratifikatie der kontrakten. Maar deze harmonie kon niet lang duren. Boni was en bleef de gezworen vijand van alle Europesche gezag, wanneer het hem geene algeheele superioriteit wilde toekennen. Zoodra de koning bemerkte, dat men niet willens was, hem in alle zijne, langzamerhand geusurpeerde, regten te laten, brak de vijandschap uit; want hij ontzag zich niet zijne woningen op de hoofdplaats met benting's te doen versterken. Aanvankelijk werd nu de koning van Boni van Makassar verjaagd, en de oorlog duurde voort tot op de komst van den Nederlandschen kommissaris. Te dier tijd waren aanzienlijke gedeelten van 's gouvernements grondgebied in handen van Boni.

De brieven, door den Nederlandschen kommissaris zoo wel als door de pvolgende gouverneurs aanhoudend aan den koning geschreven, om in vredes onderhandelingen met Boni en weder in het bezit van 's gouverne-

ments geusurpeerde landen te geraken, bleven geheel zonder vrucht. In 1823 werden er kommissarissen door den Gouverneur-Generaal benoemd, om de zaken tot eene eindelijke regeling tegen de aanstaande komst van den opperlandvoogd, die Celebes wilde bezoeken, voor te bereiden. Boni zond een gezantschap naar Makassar; maar dit had in last, geen haarbreed af te staan van alle vroegere voorregten vóór de komst der Engelschen. Aan een paar mindere vorstjes meende men te moeten toonen, dat het, het Nederlandsch Gouvernement ernst was, zijne te lang getergde waardigheid te willen handhaven. Men meende daardoor eenigen indruk op Boni te zullen maken, en op die wijze eenen oorlog met dat rijk te zullen voorkomen. Maar wel verre van dit doel te bereiken, deed Boni daarop eenen vijandelijken inval, zonder oorlogsverklaring, op 's gouvernements nog overig grondgebied van Maros, Boeloekomba en Bonthain. Het noodzaakte daardoor ook het Nederlandsche Gouvernement eenen oorlog te voeren, en bewees in dien oorlog andermaal, dat het niet zoo geducht was. Als een gevolg van dien oorlog geraakte het Nederlandsche Gouvernement weder in 't bezit van de zoo lang ontvreemde landen in de Noorder provinciën en van die, welke tot Boeloekomba behoorden.

Na dien tijd werden onophoudelijk pogingen aangewend, om in vredesonderhandeling met Boni te komen; met het gevolg, dat de laatste derwaarts gezonden brief in het laatst van 1823 ongeopend terug ontvangen werd. Op vrede met Boni onder de heerschende dynastie kon dus niet gerekend worden, en iedere poging van Gouvernementszijde had den nadeeligen indruk van zijne trotschheid te vermeerderen.

Intusschen werden op Gouvernements grondgebied meer regelmatige bepalingen, wegens justitie, politie en inning van belastingen, ingevoerd. Het besluit van 17 Julij 1824 wees de grondtrekken aan, volgens welke het Nederlandsche Gouvernement zijn bestaan op Celebes wilde regelen, meer overeenkomstig met zijne waardigheid en met zijn welbegrepen belang in de gevolgen.

Deze beschouwing van hetgeen gedurende nagenoeg twee eeuwen is geschied toont aan, dat het Gouvernement een vaste basis van bestuur voor Celebes behoort te hebben. Men heeft gezien, dat 's Gouvernements verspreid grondgebied niet uitgebreid genoeg is, om op den duur de kosten te kunnen goed maken eener vestiging, waarbij het Gouvernement in bemoeijingen gewikkeld wordt met alle de vorsten en rijken op dit gedeelte van Celebes. Bewezen is geworden, dat een welbestierd grondgebied de kosten van bestier opbrengt en magt en gezag uitbreidt. Nu zijn er twee wegen te kiezen, om een einde te maken aan een wankelenden staat van zaken, die dezelfde resultaten belooft, welke in 1812 verkregen waren, na ongeveer anderhalve eeuw bezit en onberekenbare opofferingen. Deze zijn, dat het Gouvernement verklare, dat het besluit van 17 Julij 1824 nº. 10 als de grondslag van zijn bestuur op Celebes zal worden aangenomen; of dat het Gouvernemement afzie van alle territoriaal regt op Celebes, buiten de hoofdplaats, en van alle bemoeijenis en kontrakten met de onderscheiden vorsten.

De beslissing, welke weg, in 't duurzaam belang van Nederland, moet worden ingeslagen, zal niet moeijelijk zijn. Zij houdt tevens de beslissing der vraag in: zal men voorwaarts of achterwaarts gaan?

Stilstand is in menschelijke aangelegenheden onmogelijk; stilstand is de aanvang van teruggang. Door voorwaarts te gaan, verstaan wij natuurlijk niet, voort te snellen met overspanning van middelen en krachten. Maar een voorzigtig en beleidvol vooruitgaan moet goede gevolgen en voordeelige uitkomsten opleveren. Men stelle zich echter niet voor, dat iedere aanwinst van grondgebied reeds zekere geldelijke voordeelen zal afwerpen. Elke uitbreiding moet aanvankelijk eenige opoffering noodzakelijk maken. Eene meer zekere vestiging belooft echter het negatief voordeel van de vorsten meer onderdanig te maken aan het Nederlandsche Gouvernement, en hun daardoor de lust en den moed te ontnemen, om het in oorlogen te wikkelen.

Celebes is echter niet zoo onbelangrijk uit een finantieel oogpunt, als men zich dikwijls heeft voorgesteld. 't Is waar, de geringe gedeelten, die het Gouvernement bezit, en de omliggende en aangrenzende rijkjes kunnen in geen vergelijk komen met het rijke Java in 't algemeen. Maar wat heeft men aan Java sedert twee eeuwen niet te koste gelegd? Hoeveel heeft het Europesche gezag, de invloed en de aanraking met de inlandsche bevolking daar niet gedaan, waar op Celebes nog niet aan gedacht is. Men vindt toch bij VALENTIJN *Oud en Nieuw Oost-Indië* 1e. deel bladz. 128 aangeteekend, dat, toen hij schreef, in 1724, het op Java nog onzeker was, of de koffij daar wel zou slagen. Op dit gedeelte van Celebes groeit de koffij in het wild, niet in aangelegde tuinen. Men onderneemt thans om op 's gouvernements grondgebied het voorbeeld van het aanleggen van geregelde tuinen te geven. Op Menado, het noordelijkste gedeelte van Celebes, behoorende onder het Gouvernement der Molukkos, heeft men, sedert het aanwezen van den Gouverneur der Molukkos MERKUS, geregelde tuinen aangelegd, die thans een aanzienlijke hoeveelheid koffij uitleveren. Geen eiland is misschien rijker aan goudmijnen dan Celebes, en van geen wordt misschien minder partij getrokken.

Door zijne ligging is het bezit van Celebes bovendien belangrijk genoeg. In 't midden van den archipel, strekt het zijn uitgebreide armen naar alle zijden uit, en is daardoor in aanraking met de meeste deelen. Door zijne gedaante heeft het meer uitgebreide kusten, door de zee bespoeld, dan eenig ander eiland. Dit lokt de bevolking tot handel en scheepvaart uit en maakt haar bekwaam voor die bedrijven. Dezelfde gedaante van het eiland maakt het in den vervolge gemakkelijk, om het onder gezag te houden. Op de meeste punten bedraagt de afstand van het eene strand tot het andere strand, aan de tegenovergestelde zijde, niet meer dan zes dagreizen. Ook de zoo zeer van elkander verschillende volksstammen, in taal zeden en godsdienst verschillend, zullen tot het bevestigen van het gezag bijdragen.

De stammen, die het zuider schiereiland bewonen, de Makassaren en

Boeginezen, komen in gewoonte en zeden zeer veel overeen; beider talen worden nagenoeg over dat geheele gedeelte gesproken. Buitengewoon was de vlugt, die het Makassaarsche rijk genomen heeft, tot uitbreiding van zijne magt op Celebes en op verscheidene andere eilanden, tot dat de Kompagnie zijne magt zoo aanmerkelijk heeft ingekort. Buitengewoon was de vlugt, die het Bonische rijk nam, na den val van het Makassaarsche, in de uitbreiding van zijne magt. Hoezeer die beide natiën ook vernederd zijn, toch blijft hare trotschheid en de geheugenis van hare vroegere grootheid haar bij, met het ontembaar verlangen, om die weder te zien herleven. Daarin dienen zij voorgekomen te worden. Buitengewoon zijn de vorderingen, die de Boeginesche stammen, speciaal die van Wadjo, in den handel gemaakt hebben. Geheel werkzaam, om hun vermogen te vermeerderen, leiden zij een ten uiterste sober leven. In de archieven vindt men trekken van goede trouw en eerlijkheid opgeteekend, eene beschaafde natie waardig. Onafhankelijk van inborst verlaten zij, met hunne familie, have en goed en land, en zetten zich elders neder, wanneer de handelingen van een regent of hoofd hun niet aanstaan. Er zijn geene plaatsen in den archipel, waar eenige noemenswaardige handel gedreven wordt, zoo wel onder Europeesch als inlandsch gezag, waar zich geene Boeginesche handelaren gevestigd hebben. Deze handelsgeest kan welligt langzamerhand meer en meer in het belang van Nederland geleid worden. Op het noordelijk gedeelte van Celebes, waaronder Menado en Gorontalo, is de bevolking van geheel anderen aard. Zachtzinnig gemakkelijk te leiden, behoort zij meer tot de landbouwende dan zeevarende volken.

Alle deze feiten stellen de elementen daar, waardoor het Nederlandsche gezag, wanneer het met kracht optreedt en met beleid wordt gevoerd, dit belangrijke eiland zal kunnen ontwikkelen, tot eene hooge mate van bloei en rijkdom opvoeren, en een bron doen worden van groote voordeelen voor het moederland.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Schetsen uit het oorlogsleven in Nederlandsch-Indië. — De Lampongs in 1856, door den Majoor A. P. WEITZEL. Gorinchem 1862.

't Was eene gelukkige gedachte van den heer WEITZEL, Nederlandsche lezers in staat te stellen, zich een juist begrip te vormen van het oorlogsleven in Nederlandsch Indië. Er zijn toch weinig gezinnen in het moederland, die niet eenig lid der familie vroeger of later aan dat leven deel zagen nemen. Velen zullen alzoo gretig naar een middel grijpen, om de omgeving, waarin een beminde zoon of broeder of bloedverwant zich thans beweegt, beter te leeren kennen. En wij verzekeren hen, dat zij, met dat doel dit geschrift ter hand nemende, hier zullen vinden wat zij verlangen. Zij zullen meer vinden. Zij zullen eene aangename en onderhoudende lektuur aantreffen, die hen niet alleen het oorlogsleven van Indië zal voorstellen, maar die hen te midden der prachtige natuur en in vele eigenaardigheden der Indische toestanden zal verplaatsen.

Dat was het doel van den schrijver. Hij wilde geen dorre, geen alleen voor krijgslieden bestemde, beschrijving van het oorlogsleven, hij wilde een voor het groote publiek bestemd boek schrijven. „Gij weet", zegt hij in een woord vooraf tot zijn boek, „gij weet, dat het uwe bestemming is, u te begeven onder alle standen der zamenleving. Er is geen huis dat voor u gesloten behoeft te blijven — behalve natuurlijk de komenijswinkel. Het spreekt echter van zelf, dat ik u het liefst zou zien binnengaan in beschaafde kringen, en het zou mijn vaderlijk gevoel niet weinig streelen, wanneer het schoone geslacht u daar eenige aandacht waardig keurde. Gij spreekt toch even goed tot harten als tot hoofden en, ziet gij mijn boekje, als het u gelukt is den juisten toon aan te slaan, dan zal die toon vooral weerklank vinden in vrouwenharten". Wij gelooven, dat de heer WEITZEL zijn doel heeft bereikt. En hij heeft dat te danken aan de aangename wijze, waarop hij weet te verhalen, en vooral ook aan de goede greep, om zich niet bij algemeene voorstellingen te bepalen, maar den lezer eene wezenlijke expeditie te doen bijwonen. Den togt naar de Lampongs, die in 1856 plaats greep en dien hij zelf heeft medegemaakt, heeft hij daartoe uitgekozen. Hij beschrijft dien in brieven aan eenen vriend.

Het doel van en de voorbereiding voor de expeditie vindt gij in den eersten brief. Raden INTANG en zijn aanhang hebben sedert vele jaren de Lampongs verontrust, en moeten verslagen of, kan het zijn, „opgepakt"

worden. „Gij ziet", zoo schrijft de heer WEITZEL aan zijn vriend, „dat ik nog al ingenomen ben met het doel van onzen krijgstogt. Wij zullen hier, even als op zoo vele andere punten van den Indischen archipel, de pionniers der beschaving zijn, en ons zweet zal, welligt met ons bloed, inderdaad vloeijen voor het heil der menschheid". Raden INTAN en de zijnen hebben sedert lang de ontwikkeling en beschaving van de Lampongs tegengehouden en onmogelijk gemaakt. Deze belemmering weg te nemen is de taak der expeditie. Niet minder dan 1000 man infanterie, waarbij 350 Europeanen; 12 stukken worpgeschut van verschillend kaliber met de noodige bediening; een 30tal geniesoldaten, alles onder de bevelen van den kolonel WALESON, — ziedaar de magt, die bestemd is, om dit doel te bereiken. Drie oorlogsbodems, namelijk: een fregat, een groot en een kleiner stoomschip, nemen aan de expeditie deel. De heer WEITZEL vergezelt haar als adjudant van den bevelhebber. Wat hij en wat ieder officier al moet medenemen, verhaalt hij u aan 't einde van zijn eersten brief." Toen de Prins van Oranje — volgens den man met de rarekiek — tot de schutters zeide: „„Jongens, wij gaan naar den beroemden tiendaagschen veldtogt, om er het Metalen kruis te veroveren"", was de zaak voor de officieren zeer eenvoudig; zij lieten ieder een klein valiesje in den bagagewagen pakken en daarmede was alles afgedaan. Zij bleven in een beschaafd land, en wanneer zij aan iets gebrek hebben geleden, dan was het door andere redenen dan totale ontstentenis van hetgeen zij behoefden. Bij veldtogten in Indië evenwel komen die andere redenen zich bij de totale ontstentenis voegen; en wil men derhalve aan het onvermijdelijk noodige geen gebrek hebben, dan moet men er bij tijds voor zorgen".

De tweede brief is geschreven van Banding, in de Lampongs. Hij bevat het verhaal van het vertrek van Batavia, van het verblijf aan boord en den overtogt, van de aankomst en de ontscheping en van het eerste verblijf der expeditie in het land, waar zij hare krijgsbedrijven zou verrigten. Wilt gij een staaltje van dat verblijf? Lees dan de volgende alleraardigste beschrijving van den eersten nacht, dien de schrijver er doorbragt.

„Niet al de bedienden, die wij van Batavia medebragten, blijken hier even bruikbaar te zijn als in het garnizoen; maar KITJIL, die reeds meer veldtogten heeft gemaakt, is en blijft een model van een bediende. Hij is reeds geavanceerd tot eersten hofmeester en opperkok bij het hoofdkwartier en bezorgt de huishouding inderdaad op eene voortreffelijke wijze. Hij is, gelijk men zegt, van alle markten klaar, en zou voor mij reeds een huis hebben gebouwd, wanneer ik hem zijn gang had laten gaan. Gij moet weten, dat toen ik den eersten avond mijn klamboe (gordijn) had laten uitspannen, in de bewuste kamer van raden REDJO DI POERA's huis, ik daarachter den slaap maar niet kon vatten, hoewel mijne contubernalen dien genoten, als ware gelukzaligen. Ik gevoelde jeuk, dan hier, dan daar; aan muskieten, die men trouwens zou kunnen hooren, viel achter de klamboe niet te denken, en daar ik op mijn gelaat en op mijne handen builen begon te ontwaren, begreep ik, dat wij ons verblijf deelden met eene soort van

insekten, die de diepste verachting genieten, terwijl eene muskiet slechts aanspraak op haat kan maken. Ik bewonderde de gelatenheid mijner vrienden, die zich van de zaak niets aantrokken, maar ik dekampeerde al heel spoedig. Ik herinnerde mij, dat er, naast onze woning, een paar reserve tandoes of draagbaren voor zieken stonden, die overdekt en met afhangende zeilen gesloten waren; ik nam mijne matras op en koos er eene tot nachtverblijf. Een aanvankelijk zeer geruste slaap was het loon voor dien gelukkigen inval, tot ik eindelijk wakker werd en bemerkte, dat men met mijne tandoe en mij wegliep. „Brat! (zwaar)" zeide een der dragers. „Brenti (hou stil)" schreeuwde ik. „Astaga! Sehtan! (de duivel zit er in)" was de uitroep, waarmede men de draagbaar nederplofte, het op een loopen zette en mij in het schemerlicht van den aanbrekenden dag, aan het andere einde van de kampong, aan mijn lot overliet.

„Gij kunt begrijpen, hoe ik dien morgen uitgelagchen werd, en hoe billijk de verontwaardiging was van KITJIL, die terstond al de koeli's aan het werk wilde zetten, om mij, in een eigen en nieuw huis, voor dergelijke ongevallen te behoeden."

In de volgende brieven worden de krijgsbedrijven van de Lampongsche expeditie beschreven; altoos echter met het doel om het leven van den soldaat in Indië, bij zulke gelegenheden, te leeren kennen. Zonder slag of stoot werd men meester van een der sterkste punten, waarin een der aanhangers van raden INTAN, de beruchte SINGGA BRANTA namelijk, zich verschanst had. Maar juist de beschrijving van den togt tegen die benting karakteriseert den Indischen veldtogt. De soldaat heeft daar vooral te worstelen met ontberingen en vermoeijenissen, en de meesten van onze dapperen die bezwijken sneuvelen niet door het lood van den vijand, maar ten gevolge van die vermoeijenissen en ontberingen. Over 't algemeen draagt de geheele expeditie van de Lampongs bovenal dien karaktertrek. Uit Bandoeloe, bij voorbeeld, trachtte men de verblijfplaats van den hoofdman der muitelingen op te sporen; maar niet, dan na ongehoorde inspanning en menige mislukte poging in de wildernissen, gelukte het dat doel te bereiken. De schrijver levert daarvan eene levendige voorstelling, en doet ons de togten bijwonen en de gebeurtenissen aanschouwen. De taktiek van raden INTAN was, om de onzen af te matten, door nu eens hier, dan weder daar zich te vertoonen, en dat hem dit op zulk een terrein als dit gedeelte der Lampongs uitstekend gelukte, is te begrijpen. 't Zij ons vergund een klein staaltje mede te deelen van 't geen onze brave soldaten moesten verduren.

„Den 27 Augustus des morgens ten 5 ure, en dus nog voor het dag aanbreken, verliet ik Kalan, in gezelschap van den majoor BOON VAN OSTADE en zijne troepen. Zoodra wij buiten de kampong waren, bragt de gids ons op een voetpad, dat door een digt bosch liep. Heb ik ooit zulk een ellendigen marsch gemaakt? In eene tastbare duisternis moesten wij klimmen en dalen. Wij struikelden over steenklompen en boomwortels; wij doorwaadden riviertjes; bleven aan takken en doornstruiken hangen en scheurden ons weder los; trapten onze voorlieden op de hielen of verloren

hen geheel; gleden uit over den vochtigen bodem of liepen tegen boomstammen; hoorden vloeken en weder lagchen; het was als een benaauwde droom, als een nachtmerrie. Ik geloof niet, dat de eerste stralen der rijzende zon ooit met meer vreugde begroet zijn, dan door ons op dien morgen. Ten 6 uur hadden wij eene kleine allerliefst gelegen oemboel bereikt, waar wij een weinig adem haalden. Het was wel noodig, want hier begon het terrein schromelijk te rijzen. Gij weet, neen gij weet niet, dat hellingen van 45° te steil en daardoor onbruikbaar worden geacht voor marcherende troepen; wij vonden er, die gewis niet minder dan 35° à 40° waren, en kwamen ten 7 uur dan ook hijgende en zwoegende te Marambang aan.

„Hier begon mijne taak. De jeugdige Lamponger, die ons den weg zou wijzen, kwam onder de speciale hoede van een beproefd onderofficier, die hoegenaamd geene komplimenten met hem gemaakt zou hebben, wanneer hij niet regt door zee was gegaan; maar de knaap was verstandiger en bragt ons waar wij wezen moesten.

„Ons pad liep aanvankelijk over alang-alang velden, door kreupelgewas en digte wildernis, maar eindelijk door een statig woud van ontzaggelijk zware boomen. Zijn bladerendak was zoo digt, dat er slechts een schemerlicht onder heerschte en de onmogelijkheid, waarin de zonnestralen verkeerden, om den bodem te bereiken, had ten gevolge, dat die bodem naakt en kaal was, en geen anderen plantengroei vertoonde, dan de slanke maar forsche stammen, die tot peilers dienden aan het eeuwig groene gewelf, dat zich boven onze hoofden uitstrekte. Zoo vaak wij ravijnen naderden, waar nu en dan aardstortingen plaats hebben en waar de vegetatie derhalve betrekkelijk jeugdig is, bevonden wij ons ook weder in ruigte en wildernis, getooid met rijk gekleurde bloemen en sierlijke gewassen; maar naauwelijks hadden wij de tegenover liggende hellingen weder beklommen, of een nieuw en even somber gewelf sloot zich boven onze hoofden, en een nieuwe doolhof van zuilengangen opende zich voor onze schreden. De ongekende schoonheid en de gestadige afwisselingen der natuurtooneelen, deed mij alle vermoeijenis, ja soms bijna het doel van onzen togt vergeten. En toch waren die vermoeijenissen niet gering, want de hellingen werden al steiler en steiler; er moeten er bij geweest zijn, die weinig van 45° verschilden."

Ziedaar eenige regelen, om u een denkbeeld te vormen van den togt eener troepenafdeeling in Indië. Gij zult erkennen, dat de schrijver treffend weet te schilderen en dat hij boeit en wegsleept.

Slechts enkele malen had in deze expeditie een ernstig treffen plaats. Juist op dezen togt woonde de heer WEITZEL zulk eene gebeurtenis bij. Hij geeft daarvan het volgende verhaal.

„Wij marcheerden, zoo als dat betaamt, in de grootste stilte, maar werden boven in het geboomte vergezeld door een zwerm van allerlei nieuwsgierige apen; er waren groote zware lummels en miniatuur aapjes; er waren geele en graauwe, zwarte en blaauwe, bruine en grijze apen, misschien wel

duizend in getal, die joelden en wawelden en kakelden en schreeuwden, dat hooren en zien ons soms verging. Als het noodig ware geweest onze vijanden te overrompelen, zouden zij dit onmogelijk hebben gemaakt, als de snaterende ganzen van het kapitool dit aan de Gallen deden.

„Zoo geëskorteerd stieten wij, ten ruim 8 ure, voor het eerst op den vijand; na eene korte schermutseling nam hij de wijk, en wij zetten onzen vermoeijenden togt voort, terwijl de voorhoede steeds schoten met hem bleef wisselen. Ten half tien stonden wij voor Galah Tanah, eene sterkte die er even bar en onvriendelijk uitzag als Bandoeloe. Wij kregen haar echter niet zoo goedkoop; wij konden er slechts meester van worden na een hardnekkig gevecht, wat ons te staan kwam op één doode benevens tien zwaar en zes ligt gewonden. Bovendien had nog een aantal der onzen ligte kwetsuren bekomen, waarmede zij in het gelid bleven, maar waarvan wij ons den oorsprong eerst na het doorzoeken der sterkte konden verklaren. De vijand namelijk had onder anderen geschoten met gruis van kwarts, dat in licht vlechtwerk van bamboe besloten, bij wijze van schroot, in zijne donderbussen was geladen geworden.

„Wij waren juist met Galah-Tanah gereed, toen de kolonel met de hoofdtroep bij ons verscheen. Ook voor haar was de marsch rijk aan vermoeijenissen en inspanningen geweest, en deze waren door haren ijver nog verhoogd geworden, want op het hooren van ons vuur, waarvan de galm, in het hooge woud en door de rotsen en holen van het gebergte, duizenden malen werd herhaald, had zij hare schreden verdubbeld en was zij, zonder op eenig bezwaar te letten, voorwaarts geijld. Onze kameraden kwamen gescheurd, gehavend, met opengereten handen en aangezigten bij ons aan. De kolonel, ook aan anderen gelegenheid willende geven zich met den vijand te meten, stelde nu terstond eene nieuwe voorhoede zamen, en deze aanvaarde al aanstonds de vervolging der opstandelingen, die langs de achterzijde der benting de vlugt hadden genomen.

„Ik bestelde mijn doode, een oppassend jeugdig scherpschutter, wiens assche in vrede moge rusten, ter aarde, verzamelde mijne gewonden, die men reeds een eerste verband had gelegd, liet uit hunne spreijen en boomtakken tandoe's vervaardigen, en hen daarin, onder goed geleide, berg afwaarts naar Kalan brengen.

„Onderwijl was Galah Tanah in alle hoeken doorzocht geworden; de vijand had een doode achtergelaten, en dit getuigde wel voor zijne overhaaste vlugt, want hoogst zelden laten inlanders hunne gesneuvelden in onze handen. Er werd eene belangrijke hoeveelheid munitie gevonden, benevens eenige geweren en donderbussen; het geschut, dat, volgens onzen gids, bestaan had in een ijzeren kanon en verscheidene lilla's, was verdwenen, vermoedelijk was het slechts nabij de plaats, waar het gestaan had, van de helling des bergrugs in de rimboe geworpen, maar wij hadden geen tijd om er naar te zoeken. Wij moesten ons in beweging stellen om de voorhoede te volgen.

„Deze stond onder bevel van KÖHLER en had den vijand, die ons in

eene tweede benting den weg poogde te versperren, weldra weder bereikt. De benting, Pamattang Sentok genaamd, bekroonde den rand eener vervaarlijke steilte; maar onze dappere kamaraden stoven er zonder aarzelen tegen op en bevonden zich weldra in de sterkte. Onder hunne verliezen was een braaf boegineesch soldaat, die bij de bestorming, doodelijk getroffen naar beneden tuimelde, uitroepende: „Mati poer kompanie!" (Ik sterf voor Nederland).

„Alweder de vervolging voortgezet."

Mij dunkt uit deze proeven kunt gij een denkbeeld maken van den aard dezer expeditie en tevens van het talent, waarmede de schrijver haar beschrijft. Waren aan den kant der onzen de ontberingen talrijk en de afmatting groot, nog veel afgrijzelijker en ontzettender werd langzamerhand de toestand van raden INTAN en de zijnen. Teruggedreven in de meest digte en ontoegankelijke oorden van het gebergte, wisten zij zich daar wel te verbergen en, door gedurig van schuilplaats te veranderen, aan de vervolgingen der onzen te ontkomen; maar daarbij leden zij honger en gebrek. Zij hadden te doen met tegenstanders, die den moed niet verloren, en zoo kan het niet anders of eindelijk moesten zij wel of bezwijken of zich overgeven. Zoo vielen dan ook achtereenvolgend de voornaamste en mindere hoofden van den opstand in onze handen.

Nu werden de officieren tot eenen geheel anderen pligt geroepen. Zij moesten over de opstandelingen, die den onzen in handen vielen, regt spreken en de schuldigen veroordeelen. Daarom werd een permanente krijgsraad te velde ingesteld. Ondertusschen is de heer WEITZEL in geenen deele te vreden met de wijze, waarop de toenmalige Gouverneur-Generaal, de heer PAHUD, die aangelegenheid heeft geregeld. Immers hij zegt er het volgende van.

„De Gouverneur-Generaal bepaalde, voor ons vertrek van Java, dat onmiddelijk na het verstrijken van den bedenktijd, die aan de Lampongers, na het uitvaardigen zijner schoone proklamatie, moest worden gegund, *de staat van oorlog* zou worden afgekondigd, en de gevolgen van dien staat aan de bevolking zouden worden bekend gemaakt. Dit is op den 16den Augustus geschied.

„De Gouverneur-Generaal handelde, bij het geven van dit bevel, op grond van art. 43 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, wat hem de bevoegdheid geeft, in geval van oorlog of opstand, Nederlandsch Indië geheel of gedeeltelijk in staat van oorlog of van beleg te verklaren. Hoewel Z. Exc. dit reglement, als minister, zelf gemaakt en in de beide Kamers der Staten Generaal zelf verdedigd heeft, bleek het echter, dat hij niet wist, wat men, volgens de Nederlandsche wetgeving en verordeningen, door „staat van oorlog" en „staat van beleg" heeft te verstaan; anders gewis zou hij zich niet vergenoegd hebben, met hier den staat van oorlog te doen afkondigen. Die wetgeving en die verordeningen zijn vervat in den vierden titel van de *Regtspleging bij de landmagt* en in een keizerlijk dekreet van 24 December 1811. Door die te

raadplegen, kunt gij u overtuigen, dat de staat van oorlog niets anders is, dan een voorbereidende maatregel, een staat van overgang, om uit den gewonen toestand tot den staat van beleg te geraken, en het onverwijld intreden van dien staat gemakkelijk en zonder schokken te doen plaats hebben. De staat van oorlog maakt het burgerlijk gezag nog in geenen deele ondergeschikt aan het militaire, en geeft den militairen bevelhebber nog hoegenaamd geen regt, iemand voor den krijgsraad te brengen, die daarvoor anders niet behoeft te regt te staan. Daartoe wordt de staat van beleg vereischt.

„Daar het nu de bedoeling was, dat de militaire bevelhebber hier het hoogste gezag zou voeren, en dat over de opstandelingen door den krijgsraad zou worden geoordeeld, was onze kolonel met den staat van oorlog volstrekt niet geholpen. Zelfs al had men den staat van beleg afgekondigd, dan zouden inlichtingen en zekere volmagten hem nog noodig geweest zijn. Immers in de aangehaalde wettelijke verordeningen, is alleen sprake van steden of plaatsen, die in staat van beleg zijn gesteld, en het uitstrekken van dien staat van beleg over geheele gewesten of landen, is eene uitvinding van latere dagen, die in Nederland, Goddank! nog niet was toegepast en geregeld. Onze bevelhebber deed derhalve, voor zijn vertrek, de zeer natuurlijke vraag, wat hij door dien staat van oorlog had te verstaan, en welke magt daaruit voor hem voortvloeide. Niets was nu eenvoudiger geweest, dan hem duidelijk te doen kennen, wat het Indische Gouvernement eigenlijk wilde. Het onoverlegde bezigen van het woord *staat van oorlog* behoefde daartoe niet eens een hinderpaal te zijn; want de art. 21 en 43 van het reglement op het beleid der regering, stelden den Gouverneur-Generaal ruimschoots in staat, daaraan de beteekenis te geven, die hij mogt noodig oordeelen. Maar de zaak bleef, ik weet niet om welke redenen, of onder welke voorwendsels, onafgedaan en spoedig was de dag, waarop de expeditie moest vertrekken, aangebroken. Wij gingen onder zeil, en men had zich te Batavia die gelegenheid van den hals geschoven. Vijf dagen na onze aankomst moest de fameuse staat van oorlog worden afgekondigd, en de kolonel was toen wel verpligt, zelf uit te maken, wat daardoor moest worden begrepen. Hij nam, zoo als van hem te verwachten was, geene halve maatregelen; volgens zijne bekendmaking heerscht er een eigenlijke staat van beleg in de marga's Dantaran, Radja-bassa en Negara Ratoe; het hoogste gezag is er derhalve in zijne handen en hij kan, zoo hij het noodig oordeelt, ieder beschuldigde voor den krijgsraad doen te regt staan. Bovendien heeft hij bevolen, dat geene praauwen zullen mogen uitloopen en binnen zeilen, zoo lang de oorlog duurt. Dit laatste is noodig, willen wij eenige kans hebben, om de hoofden van den opstand magtig te worden; maar hij heeft er de kust door in staat van blokkade gesteld. Van dat alles heeft hij rapport gemaakt aan het hoofdbestuur, dat een behoedzaam stilzwijgen in acht neemt en geen blijk van goed- of afkeuring geeft. De Gouverneur-Generaal heeft den staat van blokkade der kust niet eens in het officiële dagblad doen bekend maken, iets wat toch wel noodig zou

wezen, om vergeefsche reizen van Nederlandsche handelsbodems te voorkomen, en welligt nog meer, om moeijelijkheden te verhinderen, die met schepen, onder vreemde vlag, kunnen ontstaan."

Men zal moeten erkennen, dat de heer WEITZEL te regt de houding van het Gouvernement afkeurt. Ondertusschen was het eene bekende — hoe zal ik het noemen? — kunstgreep, taktiek, om niets te doen, wanneer het moeijelijke vraagstukken gold, om de ambtenaren of officieren, die opheldering en inlichting vroegen, niet te antwoorden en voor de splinterige kwestie te laten opdraaijen. Daartoe verkreeg men eene belangrijke uitkomst; men kon den uitslag afwachten, en, als die ongunstig was, altoos de schuld aan den ambtenaar of officier wijten, die met de uitvoering was belast. Loijaal was die handelwijze zeker niet, maar zij was in overeenstemming met de algemeene staatkunde, die gevolgd werd. Wij hopen, dat, nu eene andere politiek voor Indië is aangekondigd, deze kunstgrepen ook voor goed een einde zullen nemen. De uitkomst van de handelingen van den bevelhebber der Lampongsche expeditie is gunstig geweest. Hij heeft er dus ook geen nadeelige gevolgen voor zich zelven van ondervonden. Maar, wee hem! indien 't anders ware geweest.

Wij kunnen ons met het boekske van den heer WEITZEL niet langer bezig houden. 't Geen wij er van gezegd hebben, is voldoende om aan te toonen, dat wij er niet weinig mede zijn ingenomen, en tevens om te bewijzen, dat onze goedkeuring op goede gronden steunt. Er komen zoo wel treffende en aandoenlijke, als levendige en vrolijke schetsen en tafereelen in voor. En nimmer is het doel van 't geheele werk, de beschrijving namelijk van het oorlogsleven in Nederlandsch Indië, uit het oog verloren.

Moge dit geschrift vele lezers vinden, vooral in Nederland! Het kan strekken, om de sympathie voor het Indische leger te versterken. Het zal allen, die het ter hand nemen, bevallen en boeijen.

Varia.

Wij weten aan het, in dezen brief vervatte, verzoek niet beter te voldoen, dan door den brief zelven optenemen.

„Reeds meermalen heb ik de vraag hooren doen, waarom de aangelegenheid der naturalisatie van officieren bij het Nederlandsche leger in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* nog niet ter sprake is gebragt. Ook mij heeft het bevreemd, dat men deze, voor velen belangrijke, zaak nog bijna in 't geheel niet in 't publiek heeft behandeld.

„Ik heb een vriend, die behoort tot de personen, die betrekkelijk veel geleden hebben en nog lijden door de terugwerkende kracht, die men in de uitvoering aan de naturalisatie-wetten geeft. Toch zou hij zich niet gaarne daarover uitlaten, of eenige klagt doen hooren, veel min er over schrijven, indien 't bekend kon worden, dat die klagt van hem kwam. Hij zou vreezen, dat het hem vroeg of laat werd „ingepeperd." 't Is immers nog niet zeer lang geleden dat, in zeker gedeelte van den Archipel, toen *één* van de officieren het gewaagd had eenige reklames in het *Bataviaasch Handelsblad* te plaatsen, *alle* officieren geroepen werden, om op hun woord van eer te verklaren, of zij al of niet de schrijver van dat artikel waren.

„Daarom, geachte redakteur, verzoek ik u te doen, wat hij niet durft. Wees de tolk van de gevoelens en meeningen van hen, die zelf niet durven spreken, en wijs de onbillijkheid aan, waardoor zij getroffen worden.

„Toen in 1860 de nieuwe bepaling omtrent de naturalisatie bekend werd, maakte een mijner vrienden er dadelijk werk van, om zich te laten naturaliseren. Hij dacht: niemand mag zich over het beginsel, dat men aangenomen heeft, bezwaard gevoelen. Toch houde men altoos in het oog, dat de buitenlandsche officieren van gezondheid vroeger in dienst zijn getreden met het bepaalde „vooruitzigt op bevordering", zonder dat daaraan de voorwaarde was verbonden, dat zij vooraf genaturaliseerd moesten worden.

„Mijn vriend heeft, na *f* 110.00, die een inferieur officier slechts met moeite van zijn klein traktement kan afzonderèn, in 's lands kas te hebben gestort, de stukken voor de naturalisatie benoodigd ingediend. Zij waren geheel en al in overeenstemming met de voorschriften der wet. Kort nadat dit geschied was, werd mijn vriend naar Batavia opgeroepen, om examen voor een hoogeren rang afteleggen. Hij voldeed aan de vereischten, maar werd niet bevorderd, omdat hij nog niet was genaturaliseerd.

„Maar ziet, een jaar na de indiening der, met de oorspronkelijke bepaling geheel overeenstemmende, stukken, ontving hij het officiële berigt, dat vroegere onderdanen van vreemde mogendheden slechts dan als Neder-

landers konden genaturaliseerd worden, wanneer zij hunne vroegere nationaliteit geheel en al verloren hadden. Mijn vriend moest dus vooraf nog eene verklaring afleggen, dat hij geheel en al van zijne vroegere nationaliteit afstand wilde doen, ten einde een bewijs van ontslag uit het onderdanenverband van zijn oorspronkelijk vaderland te kunnen erlangen. Hij heeft toen die verklaring afgelegd en daarbij gevoegd een legaal bewijs van voldane militaire verpligting in dat zelfde vaderland.

„Ondertusschen blijft mijn vriend, ofschoon een voldoende examen afgelegd hebbende, nog altoos verstoken van bevordering. Dat moet wachten naar de naturalisatie! Is dat nu geene terugwerkende kracht?

„Waarom moeten officieren, die reeds jaren lang in dienst zijn van Nederlandsch Indië, moreel en materiëel daaronder lijden? Ware het niet voldoende geweest, tot het verkrijgen van bevordering de verklaring afteleggen, dat men zich zoodra mogelijk zou laten naturaliseren? Kan in een officier dan niet zoo veel vertrouwen gesteld worden? En hield men deze verklaring niet voor voldoende, had men zich dan althans niet kunnen te vrede stellen, wanneer de belanghebbende, dadelijk na de bekendmaking der nieuwe verordening, ernstig werk van zijne naturalisatie maakte, door de daarvoor noodige stukken in te dienen?

„Billijk zal het, dunkt mij, in alle geval zijn, dat men aan hen, die in dit geval verkeeren, rappel van anciënniteit en traktement geeft."

Ziedaar den brief! Wij zijn het met den inhoud volkomen eens. Wij betreuren de opvatting van den vorigen Minister van Justitie, die ook die van den tegenwoordigen schijnt te zijn: dat een ontslag uit het onderdanen-verband eener vreemde mogendheid noodig is, om in Nederland genaturaliseerd te worden. Daaraan schijnt de vertraging van de naturalisatie van den vriend des briefschrijvers te moeten worden geweten. In alle geval hopen wij, dat men zoo billijk mogelijk zal te werk gaan.

De nieuwspapieren, met de mail van Julij l. l. uit Indië ontvangen, zijn weder opgevuld met treurige berigten van de verwoestingen, door de zeeroovers allerwege aangerigt. Het kwaad neemt gedurig in hevigheid toe en de stoutmoedigheid der roovers gaat alle grenzen te buiten. Het *Bataviaasch Handelsblad* schrijft onder anderen het volgende.

„De inspekteur van finantiën en de chef van het mijn-departement zijn in kommissie naar Biliton vertrokken. Zij zijn per stoomboot gegaan; zeilende zouden zij kans gehad hebben, in de handen der zeeroovers te vallen, die zich met de meeste brutaliteit op de kusten van Banka vertoond en daar niet minder stout, dan op Bawean, geroofd en gemoord hebben. Wij hadden dien togt twee maanden geleden voorspeld, en zonder twijfel zoude het ongeluk niet alleen voorkomen, waar de rooversvloot ook gepakt zijn, indien men bijtijds een of twee stoomschepen op de oostkust van Banka had post doen vatten — maar wat kan een dagblad weten van maritieme manoeuvres? Onze stoomschepen hebben gedurende meer

dan twee maanden, op de kust van Madura, Bawean, Borneo en Banka naar de roovers uitgekeken, maar altijd achter het net gevischt. Wat er aan hapert, weten wij natuurlijk niet; maar wel weten wij, dat het hoog tijd wordt maatregelen te nemen, die de kustbewoners van Nederlandsch Indië beveiligen tegen moord en plundering."

Die maatregelen, zullen zij afdoende zijn, kunnen alleen bestaan in eene krachtige expeditie naar de rooversstaten, om daar het kwaad in den wortel uitteroeijen. Wij hebben daarop sedert dertien jaren aangedrongen — maar te vergeefs. Wij doen het nu weder — maar, naar 't zich laat aanzien, met beter gevolg. Zijn wij wel onderrigt, dan zijn met andere Europesche mogendheden, die in hunne Indische bezittingen eveneens van den zeeroof hebben te lijden, onderhandelingen geopend voor eene gezamenlijke expeditie. Mogen die onderhandelingen tot een goed einde worden gebragt!

De telegrafische verbinding van Indië met Europa heeft weder eene schrede voorwaarts gemaakt. De lijn tusschen Jubal en Suez, die eenigen tijd defekt was, is hersteld, zoodat thans weder van Jubal kan worden getelegrafeerd.

Wel kan de telegraaf-kabel van Batavia naar Singapoera als verloren worden beschouwd; maar met nieuwe kracht tracht men dit verlies te vergoeden. Een agent van de „Telegraph to India Company" bevindt zich op dit oogenblik in Nederland, om een subsidie te vragen van het Nederlandsche Gouvernement voor het leggen van eene telegrafische verbinding van Singapoera met Batavia. Dezelfde maatschappij wendt zich ook tot het Engelsche en het Fransche Gouvernement, met dergelijke verzoeken, ten einde de algemeene telegrafische verbinding van Europa, Indië, China en Australië tot stand te brengen. 't Geen zij van het Nederlandsche Gouvernement vraagt, moet zeer bescheiden en billijk zijn. 't Moet neerkomen op een subsidie, gedurende een aantal jaren te verleenen, alleen te betalen onder de voorwaarde, dat de telegraaf ongestoord in werking is, en dat bij lange na de som niet bedraagt, die de mislukte kabel tusschen Batavia en Singapoera heeft gekost.

Wij vertrouwen, dat onze regering krachtig zal medewerken, om het grootsche doel der algemeene telegrafische verbinding te bereiken.

In art. 69 van het regeringsreglement is onder anderen het volgende voorschrift opgenomen:

„Bij het openvallen der betrekking van regent op het eiland Java wordt, behoudens de voorwaarden van bekwaamheid, ijver, eerlijkheid en trouw, zoo veel doenlijk tot opvolger gekozen een der zonen of nabestaanden van den laatsten regent".

Zonder nu op nieuw de vraag te beantwoorden; of het staatkundig was eene dergelijke bepaling in de wet te schrijven? nemen wij eenvoudig het

feit aan, dat hier nu eenmaal de verpligting is voorgeschreven, om op Java zoo veel doenlijk een der zonen of nabestaanden van den laatsten regent tot opvolger te kiezen. Maar er zijn voorwaarden bijgesteld, en daartoe behoort in de eerste plaats die van bekwaamheid.

Nu is er niemand, die meer kan toejuichen dan wij, dat bij de benoeming van deze inlandsche ambtenaren de eisch van bekwaamheid op den voorgrond staat. Maar welke gelegenheid is er op Java voor regenten, of voor andere aanzienlijke inboorlingen, om hunne kinderen eene aan hunnen stand passende en met de eischen van bekwaamheid overeenstemmende, opleiding en opvoeding te geven?

Eerst sedert weinige jaren zijn de eerste grondslagen gelegd van een lager onderwijs op Java, bestemd voor de kinderen van hoofden en aanzienlijken. Slechts langzaam ontwikkelt zich dit, zoodat nog op vele plaatsen zelfs voor dit lager onderwijs geene gelegenheid bestaat.

Ziedaar alles! Voor die hoogere vorming, die ook inlandsche ambtenaren en in 't algemeen Javaansche grooten noodig hebben, zullen zij aan de tegenwoordige eischen der beschaving maar eenigzins kunnen voldoen, is geene gelegenheid hoegenaamd. De wet stelt wel de voorwaarde van bekwaamheid voor aanstaande regenten; maar het uitvoerend gezag heeft geene middelen in 't leven geroepen, om aan die voorwaarde te kunnen voldoen. 't Is in dien toestand te verwonderen, dat er nog personen, onder die klasse van Javanen die daartoe in aanmerking kunnen komen, gevonden worden, die inderdaad de vereischte bekwaamheid bezitten. Onder de regenten zelven worden er gevonden, die de noodzakelijkheid gevoelen van beter onderwijs en hoogere opleiding voor hunne kinderen. Er zijn er zelfs, die hun toevlugt nemen tot Europesche huisonderwijzers.

In dien toestand is het hoog tijd geworden, dat het Gouvernement krachtig optrede. Ons komt het wenschelijk voor, dat in een der hoofdplaatsen van Java, liefst te Batavia, eene inrigting verrijze, bestemd voor de vorming en opleiding van inlanders tot die hoogere beschaving, welke ook voor hen meer en meer eene behoefte wordt.

Met belangstelling lazen wij het *Verslag van de verdeeling der, voor Midden-Java bijeengebragte, liefdegiften.* Het werd den 25sten Junij 1862 te Batavia uitgebragt door „het comité van gedelegeerden", zijnde de heeren H. C. VAN DER WIJCK, N. TRAORANEN, A. R. F. CRAMERUS en J. M. TIEDEMAN, bijgestaan door den heer D. KOORDERS als sekretaris. Het beschrijft in vier afdeelingen: het bedrag der ontvangen liefdegiften tot leniging der door den watersnood van 1861 in Midden-Java veroorzaakte rampen; de personen die met de verdeeling zijn belast geworden; de verdeelingder gelden, en de regels die daarbij gevolgd zijn; de uitkomsten der bewezen liefdadigheid.

Daaruit blijkt dat uit Nederland is ontvangen eene som van *f* 161,325.90 en in Indië is ingezameld . . . . - 299,270.90½

Te zamen . . . . *f* 460,596.80½

Deze aanzienlijke som is niet alleen voldoende geweest, om aan Europeanen, inlandsche hoofden, de overige inlandsche bevolking en Chinezen en andere vreemde Oosterlingen die hulp te verleenen, welke noodig was, om hun de geleden schade eenigzins te vergoeden, ten einde hen in staat te stellen, zich door eigen krachtsinspanning verder te helpen; maar om bovendien eene som van *f* 54,517.17½ over te houden. Deze som wenscht het comité, met goedvinden van zijne lastgevers in Nederland, gebezigd te tot vorming van een reserve-fonds, waaruit geput kan worden, zoo later zien rampen van gelijken aard op nieuw eenig deel van Indië mogten treffen.

Na eene treffende schildering gegeven te hebben van de schoone uitkomsten der bewezen liefdadigheid; na te hebben aangetoond; hoe de vernielde dessa's weer zijn bewoond, de akkers weer bebouwd, de rijstschuren weer gevuld, en welvaart en tevredenheid onder alle klassen van ingezetenen zijn teruggekeerd; na te hebben opgemerkt, hoe de partikuliere weldadigheid den noodlijdenden de middelen heeft verschaft, om zich van de geleden verliezen te herstellen — eindigt het verslag met deze merkwaardige woorden:

„De bewezen liefdadigheid mag overigens ook nog uit een ander oogpunt gezegd worden, een allerheilzaamsten invloed te hebben uitgeoefend. De deelnemende belangstelling en onbekrompen mildheid, van alle zijden betoond, heeft ongetwijfeld gestrekt, om, zoo wel de inlandsche bevolking en de Europesche gemeente als het moederland en zijn zonen in Indië, nader tot elkaâr te brengen, naauwer aan elkaâr te verbinden".

Wij wenschen dit „Verslag" in veler handen. Het onderscheidt zich van dergelijke verslagen, die anders meestal door dorheid en schraalheid uitmunten, door een aangenamen vorm en rijken inhoud. En het geeft een treffend bewijs van de waarheid der woorden van het comité, die wij zoo even aanhaalden. Nimmer is een volksramp op Java op die wijze, èn door regering èn door partikuliere krachten, bejegend als de watersnood van Februarij 1861. Nimmer heeft bovenal Nederland zoo zeer getoond, dat het beseft, door nog andere banden aan zijne kostbare Indische bezittingen verbonden te zijn, dan door de zucht om ze tot eigen voordeel te exploiteren. Moge dit heugelijk verschijnsel het voorteeken zijn van eene schoone toekomst, waarin het *gemeenschappelijk* belang den band tusschen kolonie en moederland onverbreekbaar maakt.

Mededeelingen over den waterstaat op Java in 1850, van den ingenieur W. G. C. GEIL.

Door den gepensioneerden Oost-Indischen ambtenaar W. G. C. GEIL die van 1843 tot 1852 werkzaam was als ingenieur der 2e en 1e klasse, en als zoodanig chef was der toenmalige 3e waterstaats-afdeeling, is ons toegezonden een, door hem ingezonden, rapport over den waterstaat in de afdeeling Soerabaja, van 31 Julij 1850; met het verzoek, om het te willen opnemen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.* Het verlangen van dien ambtenaar, tot de openbaarmaking daarvan, schijnt ons toe het gevolg te zijn van het, in Mei jl. door ons gepubliceerde, artikel over den waterstaat in Noord-Italië en op Java van den heer H. DE BRUIJN.

Het genoemde rapport en de mededeelingen in de Java-couranten van den 29 November 1851 no. 96 en 16 Maart 1852 no. 19, mede door den heer GEIL ons toegezonden, toegelicht door eene hydrographische tabel van de Porrong- en Soerabaja-rivieren, toonen aan, wat reeds in 1851 is verrigt tot bevordering van een stelselmatig waterstaatsbestuur. Wij nemen die stukken daarom gaarne op.

In het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* van Mei 1862 vond ik een rapport van den heer H. DE BRUIJN over den waterstaat in Noord-Italië en op Java, dat ik met veel belangstelling heb gelezen. Ofschoon in de voorstellen in 't belang van de dienst op Java, die dat rapport bevat, eenige denkbeelden voorkomen, waarmede ik mij wel kan vereenigen, was de indruk, dien het op mij maakte, toch niet in alle opzigten bevredigend.

In de eerste plaats ben ik van gevoelen, dat het onnoodig is, om op Java voor de dienst van den waterstaat zulk een groot aantal hoofd-ingenieurs aantestellen. Ik acht dit zelfs nadeelig, en zou de regering vooral wenschen afteraden, om het gezag van de residenten te beperken, of onder den invloed van de waterstaats-ambtenaren te stellen, wanneer het de aanstelling van inlandsche hoofden geldt.

Voorts komt mij ook ongeraden voor het toevoegen van regterlijke ambtenaren aan de direktie der openbare werken.

En eindelijk bragt mij de aanhef van het rapport op het denkbeeld, dat de openbaarmaking van mijne verrigtingen in 1850 als nu ook wenschelijk en billijk zou zijn.

De hier volgende missive van 31 Julij 1853 aan den resident van Soerabaja, met een ontwerp eener systematische verbetering en regeling van den waterstaat in Soerabaja, waarvan de openbaarmaking door den Minister van Koloniën is toegestaan, zal, naar ik vertrouw, aantoonen, dat men ook toen reeds bedacht was en aandrong op een ordelijk beheer van de rivieren.

CLEVE 31 Julij 1862. W. G. C. GEIL.

SOERABAJA 31 Julij 1850.

Bij Uwe dispositie van 3 Maart 1850 werd ik aangeschreven, om middelen voortedragen tot afwending van de gevaren door hoog opperwater in de west-moeson; en bij dispositie van 26 Maart 1850 werd mijn gevoelen gevraagd over het, door den hoofd-ingenieur TROMP ontworpen, en door den ingenieur HAGEMAN begroote, kanaal door de distrikten Kabo en Goenoeng-Kendeng.

Na een lokaal-onderzoek en naauwgezette overweging, bleek mij al ras, dat de natuur voortreffelijke wegen aanwijst, ter bereiking van het eerste doel, en dat aan het maken van het kanaal niet te denken valt, zonder voorafgaande middelen tot besparing van het water in de oost-moeson.

Die middelen zijn sedert vele jaren in overweging. De ingenieur VAN DER HILST en de hoofd-ingenieur TROMP hebben altijd het oog gehad op eene stuwing in de Kali-mas (zie besluit van 13 October 1846 n°. 12). Maar hiertegen bestonden gewigtige bedenkingen; omdat de ingezetenen van de stad, door de daarmede bevorderd wordende overmagt van het vloedwater, dan in hunne natuurlijke regten zouden zijn verkort geworden; terwijl bovendien geen beduidend voordeel voor de scheepvaart en kultuur zou te erlangen zijn.

Toen ik bevond, dat het water in de hoofdrivier, na de brug van Porong gepasseerd te zijn, noch voor kultures, noch voor scheepvaart, noch voor eenig ander belang meer nuttig is, en dat die hoeveelheid, bij vrij laag water, in Mei l. l. 77½ kub. el per sekonde bedroeg, deed zich de vraag voor naar de middelen, om deze 77½ kub. el terug te brengen, deels in het kanaal van Kabo, deels door de sluis Melerip voor de kultuur en fabrijken, deels aan de scheepvaart in de Singkalang en Soerabaja-rivier.

Deze vraag nu is mede beantwoord in een ontwerp eener finale regeling en systematische organisatie van den geheelen waterstaat in het regentschap Soerabaja.

Het kanaal zal, globaal aangeslagen, bij voorbeeld daarvan erlangen 22½ kub. el; de kultures en fabrijken van de Djengolo-distrikten 15 kub.

e ; de Singkalang-rivier, de Gedeker, de Kedong-sorro, zamen uitmakende de Soerabaja-rivier, 40 kub. el; of te zamen 77½ kub. el.

Het water van het kanaal keert gedeeltelijk ook weder terug in de Soerabaja-rivier.

De vaart tusschen Soerabaja en Melerip zal dus voor altijd en goed hersteld zijn. Men zal spoedig naar Kediri kunnen komen met jaagpaarden. In één woord: ik kan niet denken, dat er eenige bedenking bestaan kan tegen het ontwerp, gelijk ik het, met globalen aanslag van kosten, aanbiede en in detail zal opmaken, na de gedane waterpassingen van de Porong- en Singkalang-rivier, benevens de opnamen van de stroomsnelheid in de oost- en westmoeson.

Mijn gevoelen over het ontwerp van het kanaal van Kabo en Goenoeng-Kendeng is, dat het werk *kan* en *behoort* verwezenlijkt te worden, doch *volstrekt niet*, in geval men niet vooraf arresteert de voorgedragen werken, in § 2 van het ontwerp vermeld.

Wat de begrootingen daarvan betreft, vermeen ik, dat daarin vele werken ontbreken, en zij bovendien te laag is; zoo wel in 't beginsel als in den aanslag der arbeidsloonen moet men rekenen op *f* 300,000, of men zal teleurstellingen ondervinden.

Den ingenieur, die met de uitvoering van dit allezins belangrijke kunstwerk zal worden belast, wenschte ik de waterpassing tot Wono-kromo te doen vervolgen, en de gedetailleerde begrooting van het werk te doen opmaken; tevens met inbegrip van de bruggen enz.; dewijl daarop niet is gelet geworden, en deze toch. ook volstrekt onvermijdelijk zijn bij een bevaarbaar kanaal met jaagpad daar langs.

Ik neem derhalve de vrijheid U, onder weder aanbieding van alle de mij toegezonden stukken betrekkelijk het kanaal, blootelijk aan te bieden mijn ontwerp voor eene algemeene organisatie van alle de belangen en verschillende saisoenen, en daarop te adviseren, om den ingenieur HOYER, ambtenaar van den waterstaat, optedragen het maken van het kanaal; en mij, zoodra het algemeene plan zal gearresteerd zijn, alle deze stukken te doen retourneren, ten einde hem tot leidraad te strekken, in de uitvoeringen de verdere optemaken detail-projekten.

Ik neem de vrijheid bekend te stellen, dat reeds onkosten voor kettingslepers enz. gemaakt zijn van af de maand Mei, toen de opnamen zijn aangevangen; welke bestreden kunnen worden, indien de voorgestelde uitgaaf van *f* 200 mag ingaan den 1[den] Julij.

Ik zal wijders het onvermijdelijke tot bespoediging der zaak blijven bekostigen, in afwachting, dat op mijn voorstel bij § 6 gedisponeerd zal worden, en de projekten, bij § 1 en 2 vermeld, successivelijk inzenden naar mate zij zijn afgewerkt.

De ingenieur der 1e klasse van den waterstaat en 's lands gebouwen te Soerabaja.

(*was get.*) W. G. C. GEIL.

Ontwerp eener systematische verbetering en regeling van den waterstaat in de regentschappen Soerabaja en Modjokerto van de residentie Soerabaja, en in het regentschap Bangil van de residentie Pasoeroean.

§ 1. *Omschrijving der situatie.* Het eerste vereischte, om over de gesteldheid van een land oordeel te vellen, is zeker het bezit eener topographische kaart. Daarvan werd tot dus verre het gemis maar al te zeer gevoeld.

Onder het bestuur van den waterstaat dezer residentie door mijnen voorganger, den gewezen hoofd-ingenieur H. A. TROMP, van 1834 tot 1843, is eene opname gedaan van de Kediri-rivier van Porong naar Melerip, door de élèves bij den waterstaat D. VAN ELK en W. N. HULSEWÉ. In 1839 is het overige, namelijk de Soerabaja-rivier, opgenomen door de ingenieurs der 3e klasse W. G. C. GEIL en D. VAN AALST; welke stukken, onder de leiding van den hoofd-ingenieur voornoemd, in eene kaart zijn vereenigd. In 1849 zijn door den opziener J. J. DIKSCHEI eenige rivieren opgenomen, in het distrikt Rawa-poelo. Doch voor het overige is de kaart, die hier geannexeerd is, door mij figuratief bijgewerkt, en kan dus in zijn geheel slechts beschouwd worden als te zijn eene figurative afbeelding van het land, waarover deze nota zal handelen.

Was het onmogelijk, om over den waterstaat dezer afdeeling, zonder eene platte grondteekening van het terrein, te oordeelen; niet minder moeijelijk, en gevaarlijk zelfs, was het, om permanente sluizen en andere werken daar te stellen, zonder het bezit van eenige hydrographische aanteekeningen.

Van het verval van het terrein en het vermogen der rivieren dezer residentie was niets anders en zeker bekend, dan dat er tusschen de Kediri-rivier te Gebang en de Soerabaja-rivier bij Bambi, een afstand van 38 palen, eene daling bestaat van 25 ellen, volgens eene gedane waterpassing door den ingenieur D. VAN AALST, in November en December 1839.

Het overige is slechts door mij, bij onderscheidene kommissiën in deze residentie en bij gelegenheid hier of daar passerende, opgenomen, deels bij gissing aangeteekend, of uit eenige opnamen en opgaven van den sluiswachter FABER en andere geëmploijeerden opgemaakt, en zulks met het doel, om althans een plan van den aard der aanteleggen werken te kunnen opmaken, in afwachting, dat de noodige opnamen gedaan worden voor de bepaling van de kapaciteit.

Het hier boven omschreven land is gelegen tusschen den bergketen van de residentien Pasoeroean ten zuiden, en den voet van het gebergte Goenoeng-Kendeng ten noorden, hebbende van het oosten naar het westen eene uitgestrektheid van 47 palen en eene oppervlakte van ongeveer 500 □ palen of 112,000 bunders.

Deze 112,000 bunders trekken voor een groot gedeelte reeds haar nut van de Kediri-rivier, en voor zoo veel daaraan nog ontbreekt, bestaan de middelen om daarin te gemoet te komen.

Deze rivier, ontspringende uit het Ardjoeno-gebergte, in de residentie Soerabaja, afdeeling Modjokerto, valt, na, onder den naam van Brantas, het Malangsche en verder de residentie Kediri te hebben doorstroomd,

bij Kertosono weder in de residentie Soerabaja. Van Kertosono wordt zij nog door onderscheidene afwateringen uit het Djambangsche gebergte gevoed; bij Modjokerto onder anderen door de Brankal, en beneden Modjokerto nog, bij de dessa Boekom, uit het gebergte van Wirosobo.

De hoofd-rivier loopt door, als scheiding tusschen de regentschappen Soerabaja aan den linker en Modjokerto en Bangil aan den regter oever; zij traverseert, met vrij sterke bogten, de groote Rawa, waarin zij door twee dijken zoodanig is opgedrongen, dat zij in de west-moeson niet vermogend is, het water naar behooren naar zee te ontlasten.

Uit deze zoogenaamde hoofd-rivier, die bij Modjokerto beginnende den naam draagt van kali Porong, ontleent de Soerabaja-rivier haar water: 1o. door de kali Kedong-sorro; 2o. door de kali-Gedek; 3o. door de sluis Melerip, en later door den dam van Singkalang; welke drie aftappingen zich vereenigen bij de dessa Perning.

Door de Porong of hoofd-rivier boven Modjokerto worden gedeeltelijk de sawah's gevoed van het distrikt Kabo, en de molen-raderen van de fabriek Gempol-kereb en van de pelmolen van Kedong-sorro gedreven.

Door de sluis Melerip wordt, nadat het voor de kultuur overtollige water door Singkalang naar Perning, door toedoen van de bandongan Singkalang en Betjiro, is afgevoerd, eene rivier gevormd, die de navolgende funktiën verrigt in het belang der kultuur en van de fabrieken.

Door de sluis Kendong-Tjatjing voert zij kultuur- en molen-water naar de pletmolen Tawangsari. Bij den dam Balong-bendo voert zij het molenwater voor de fabriek van dien naam. Bij den dam Poerbojo voert zij het molen-water aan de fabriek Watoe-toelis. Daar beneden voert zij, door twee dammen, het molen-water aan de fabriek Boedoeran en Krian of Kamassang. Voorts doorloopende, voert zij het molen-water aan de fabriek Seroeni. De molen-wateren voor de fabrieken Ketegan en Waroe worden verkregen, deels uit de leiding van Tawangsari, het achterwater van Balong-bendo, en eene aftapping bezuiden de post Trosobo, uit het water voor Seroeni bestemd.

De fabriek Ketabang wordt gedreven door eene aftapping uit de Soerabaja-rivier, bewesten en boven Wonokromo; traverserende alzoo de rivieren van Bokkor en Djeblogan op een zoodanig tegenstrijdige wijze, dat het wenschelijk is hiermede, hoe eerder des te beter, en dus bij expiratie van het kontrakt van Ketabang, te doen ophouden.

Beneden Melerip wordt de Porong-rivier, ten behoeve van de distrikten Rawa-poelo, nog afgetapt bij Sengon, Kedong-Plosso, Tjetiplis, Bener en Bokking, door gewone „djorongan's". Bij Gedong Poelut wordt zij afgetapt door een verlaat-sluis, en bij Petjo, bij Kopper en bij Gempolgrowo, mede door gewone djorongan's.

Bij Bokking, Gedong-Poelut, Petjo, Kopper en Gempol-growo worden tijdelijke stuwdammen aangetroffen. Zij geven successivelijk, zoo als de situatie aanduidt, de molen-wateren voor de fabrieken van Tjandi, Tangolangan, Krembong en Porong.

De fabrieken van Djombang, Sentanen-lor en Willem II worden gedreven door de bergwateren, in de groote rivier en in de Rawa zich ontlastende.

De rivieren, waarvan hier sprake is, zijn bedijkt.

De Porong-rivier wordt evenwel beneden Prambon zoo naauw, dat zij zich in de west-moeson bij Semanding grootendeels in de Rawa moet uitstorten, om bij de brug van Porong, gelegen in den weg naar Pasoeroean, zich weder met het Rawa-water in de hoofdrivier te vereenigen. Daardoor ontstaat het nadeel dat in de oost-moeson, als het water voor de kultuur en de fabrieken noodig is, tot dus verre jaarlijks een tijdelijke bandongan van aanzienlijke lengte is gesteld geworden. Doch tot opheffing van dit bezwaar is, bij besluit van den 25 Februarij 1850 n°. 12, bevolen het bouwen van een sluis van 5 openingen, te zamen groot $25^{1}/_{2}$ el, waarvan 4 van $5^{1}/_{2}$ el met schotbalken en de vijfde van $3^{1}/_{2}$ el met een schofdeur is gesloten.

De Soerabaja-rivier loopt van Kediri onder eenen bodem, zonder eenigen stuwdam, tot in zee. Te Soerabaja vormt zij, behalve eenige kleine aftappingen in het belang der kultures, uit haren regteroever de rivier Pagirian, en uit haren linkeroever de rivier Krambangan. Deze drie rivieren doorstroomen de stad Soerabaja en verstrekken de talrijke bevolking tot nut en voordeel.

§ 2. *Gebreken van den waterstaat.* Tot het jaar 1836 bestonden in de residentie geene andere werken, tot bestuur van het water, dan inlandsche djorongan's, zamengesteld uit palen onderling geschoord, en aangevuld met takken van boomen, bamboe, bladeren en klei. In 1838 is de verlaat-sluis te Prambon gebouwd; in 1839 de sluis te Kedong-Tjatjing; in $18^{42}/_{47}$ de sluis te Melerip. Deze werken zijn hecht en sterk, en zullen op den duur zeer weinig of geen onderhoud vereischen.

Het bestaan van djorongan's in de hoofd-rivier-dijken dreigt steeds de grootste ongelukken en onberekenbare nadeelen te zullen veroorzaken. Daarbij bezitten de rivieren de eigenschap, van in de oost-moeson het water te spoedig, en in de west-moeson niet spoedig genoeg in zee te ontlasten. De Soerabaja-rivier is daarenboven ongeschikt voor eene geregelde kommunikatie, namelijk in de oostmoeson door gebrek aan water en een jaagpad, en in de westmoeson, door gebrek aan een jaagpad en het gemis van beweegbare vakken in de bruggen.

De oorzaken, waarom in de oostmoeson, bij vergelijking van vroegere tijden, nu veeltijds te weinig water in de hoofdrivieren is, zijn te vinden in de belangrijke uitbreiding der kultures in de laatste jaren.

Dat de ontlasting in de westmoeson naar zee thans meer bemoeijelijkt is dan vroeger, is voor het grootste gedeelte ook toe te schrijven aan de werkeloosheid van de vroegere afleidingen, thans ingetrokken in het belang van den landbouw; waarom ook bandongan's in de Porong-rivier zijn gesteld, die haar als afwaterings-kanaal in de westmoeson finaal ongeschikt maken.

De overige oorzaken, te veel om te noemen, zijn breeder ontwikkeld in mijn rapport van den 5en Maart 1850 n°. 85/31, waarin onder anderen ook nog vermeld is, dat de voorlanden tusschen den zomer-waterspiegel en

de dijken jaarlijks ophoogen, en in 1848, inzonderheid bij de uitbarsting van den berg Kloet, veel aan de vermindering van het vermogen der rivieren is toegebragt.

Sedert eene reeks van jaren ondervindt men vele moeijelijkheden in de praauwen-vaart. Vele korrespondentiën hadden sedert 1840 deswege plaats, veler gevoelens werden daarover ingewonnen, te meer dewijl den 9en December 1824, door den toenmaligen resident van Soerabaja BEZIER, was in overweging gegeven, de vereeniging der Solo- en Kediri-rivier, en bij art. 4 van het besluit van 17 Maart 1842 no. 16 deswege nog een onderzoek was bevolen.

Nadat daarover door verschillende ambtenaren was gerapporteerd, is, bij besluit van den 13en October 1846 no. 12, afgezien van de vereeniging der beide rivieren, hoewel bij de regering het plan bleef bestaan, om den toestand der Kediri-rivier zelve te verbeteren.

Ik vermeen, dat het nuttig is, een afschrift van mijn brief van 18 Mei 1846 no. 206 en van het besluit van 13 October 1846 no. 12 hier te laten volgen.

SOERABAJA, den 18en Mei 1846.

Bij Uw marginale renvooi van 29 April 1846 no. 175/10 op de missive van den directeur van producten en civiele magazijnen van 22 April 1846 no. 2973, den last ontvangende, mijn gevoelen aan U mede te deelen, omtrent de vereeniging der Solosche en Kedirische rivieren, namelijk: in hoe verre die vereeniging mogelijk en raadzaam is? — zoo heb ik de eer, onder weder aanbieding der mij daarbij geworden stukken, te dienen van het navolgende berigt.

De Kedirische rivier bezit de eigenschap, dat zij haar water in de oost-moeson te snel afvoert, of anders gezegd: zij heeft gebrek aan water. Dat is nadeelig voor de scheepvaart, ja soms ook voor den landbouw en de fabrieken. Daarentegen veroorzaakt in de west-moeson het overvloedige water doorbraken, en kabbelt het de oevers af, waardoor de bedding al meer en meer wordt opgehoogd, 't geen dus nadeel aanbrengt. Sedert vele jaren maakte de vaart in de Kediririvier een punt van overweging uit; hoeveel meer moet zij dit nu doen, na zoo vele aftappingen, welke werkzaam zijn voor de kultures en molenraderen der fabrieken, in de laatste 20 jaren daargesteld, — maar die tevens niet minder werkzaam zijn aan de toeneming der krachteloosheid van de hoofdrivier, waardoor ondiepten en menigvuldige zandbanken ontstaan zijn.

Het is dus noodig geworden, acht te slaan op het behoud der scheepvaart in de oost-moeson; en hoe nuttig nu ook een sterke toevoer van water in dit saisoen zoude wezen, zoo is het volstrekt onbestaanbaar, om ook in de west-moeson meer afvoer van water te bevorderen. 't Zou eerder raadzaam wezen, voor dat tijdvak zijdelingsche afleidingen te projecteren voor het overvloedige opperwater.

Uit het vorenstaande blijkt, dat, als men de Solosche en Kediri-rivier vereenigde, zulks op zoodanige kunstmatige wijze zou behooren te geschieden, dat aan beide deze voorwaarden voldaan wordt.

Wat de mogelijkheid daarvan betreft, dit is een punt van een bepaald lokaal onderzoek door metingen en waterpassing, welke de betrekkelijke hoogte der beide beddingen, de lage en hooge waterstanden der beide rivieren en den toestand van het daar tusschen gelegen terrein leeren kennen. Gaarne had ik mij met de lokaliteit eenigzins meer gedetailleerd bekend gemaakt, alvorens op deze zaak te berigten; doch het is U bekend, dat zulks geen plaats heeft kunnen hebben.

De Solosche rivier, gevormd te Ngawi door de Madioensche en den hoofdtak van de Solorivier, heeft een sterker verval dan de Kediri-rivier en ook veel belangrijker verschil in de waterstanden. Volgens het rapport van residenten en nog andere informatiën daaromtrent, bedraagt dit 30 of 40 voet.

Deze rivier is ook in de oost-moeson slechts bevaarbaar met kleine vaartuigen. Zij is nuttig aan de afdeelingen Bodjonegoro, Lamongan en Sidajoe, ook voor den afvoer van houtwerken en vele andere zaken. Bij eene opdamming te Ngawi zou van het water dier rivier zeker veel

partij te trekken zijn voor de kultuur in de afdeelingen Lamongan en Sidajoe; doch de belangen dezer afdeelingen zouden dan weder in strijd zijn met die der Kediri-rivier.

De Solosche rivier is een der aanleidende oorzaken van de groote ongelegenheid, waarin het Indisch Gouvernement thans met het vaarwater van Oedjong Panka verwikkeld is.

Uit dat oogpunt beschouwd, moet eene afsluiting daarvan de aandacht bijzonder trekken; doch daar aan het vermogen van die rivier ook in de west-moeson eene finale afleiding, mijns inziens, niet bestaanbaar is, zoo zal men de voorkoming harer nadeelige uitwerkselen toch op eene andere wijze bij hare monding moeten zoeken.

Het is, gelijk zoo even gezegd werd, meer dan waarschijnlijk, dat de bedding der Solosche rivier veel hooger ligt, dan die der Kediri-rivier, en dat gevolgelijk eene kanalisatie mogelijk zou wezen.

Den zoo volstrekt noodigen voorwaardelijken invloed op de Kediri-rivier daar te stellen en op de hooge en plotselinge banjers der Solo-rivier zelf, — hoe gunstig ook de toestand van het terrein na een onderzoek mogt blijken te zijn, — zal altijd aanleiding geven tot zeer belangrijke kosten aan graafwerken en aan kunstwerken in het onderwerpelijk vereenigings-kanaal en de Solosche rivier zelf.

Daarbij komt, dat aan de belangen der Kediri-rivier en die der landen langs de Solosche rivier niet gelijkelijk kan worden voldaan, en dat de invloed op het vaarwater niets of onbeduidend weinig daardoor kan veranderen, terwijl de noodige krachten voor een zoodanig werk gedeeltelijk aan reeds bestaande kultures zouden moeten worden onttrokken.

Om deze redenen ben ik van oordeel, dat eene vereeniging dezer beide rivieren niet aan te raden is; maar wel, dat haar toestand, die op het welvaren van deze landstreek en het belang van het gouvernement eenen belangrijken invloed uitoefent, op eene naauwkeurige wijze behoort te worden onderzocht; kunnende deze hydrographische kennis zoo niet al de gronden leggen tot belangrijke veranderingen, dan toch zeker dienen tot bazis van een systematisch beheer en toezigt, welker gemis, sedert den aanleg van het fort Erfprins, en ook na de uitbreiding der kultures in deze residentie, op dit oogenblik de wrangste vruchten doet plukken, en welker uitvoering gewis ook nu nog voordeelen zal aanbrengen, die de daarvoor te maken kosten ruim zullen vergoeden.

De Ingenieur,
W. G. C. GEIL.

BUITENZORG, den 18[en] October 1846.

Gelet op art. 4 van het besluit van 17 Maart 1842 n°. 16, bij hetwelk de residenten van Madioen en Kediri zijn aangeschreven, om te onderzoeken en gezamenlijk te dienen van berigt, consideratiën en advies, in hoe ver eene vereeniging der Solosche en Kedirische rivier mogelijk en uitvoerbaar is;

Gelezen de missives;

1°. Van de residenten van Madioen en Kediri, gedagteekend Kediri 18 Februarij jl. n°. 162, strekkende ter voldoening aan dien last, en ten betooge, dat de bedoelde vereeniging, zoo zij al uitvoerlijk mogt bevonden worden, eer na- dan voordeel zoude opleveren.

2°. Van den direkteur der produkten en civile magazijnen van 28 Maart jl. n°. 2278, door wien die vereeniging mede wordt ontraden, ook in verband met de laatste regeling van den afvoer der Madioensche produkten, namelijk naar Panggool, om regtstreeks naar Nederland te worden verzonden en met de meening, dat de baai van Gemak tot afscheepsplaats voor de Kedirische produkten zou kunnen bestemd worden, waaromtrent een briefwisseling met den kommandant der marine hangende is.

3°. Van denzelfden van den 19 Junij jl. n°. 4587 en het daarbij aangeboden advies ter zake van den ingenieur 2[e] klasse van den waterstaat en 's lands gebouwen te Soerabaja GEIL, dd. 18 Mei 1847 n°. 206, die zich evenzeer tegen de vereeniging der twee genoemde rivieren verklaart, maar tevens een naauwkeurig onderzoek naar beider toestand wenschelijk acht.

Nog gelezen de missives;

a. Van den resident van Kediri van 15 Mei jl. n°. 538, gediend ter voldoening aan den brief van den algemeenen secretaris van 23 Januarij te voren n°. 115, bij welken hij namens het Gouvernement is aangeschreven, om te dienen van berigt, consideratiën en advies over de ondiepte der Kedirische rivier, en zulks naar aanleiding van het bezwaar, hetwelk hieruit ont-

staat voor de transporten en de rijst-kultuur in de residentie Soerabaja, volgens het algemeene verslag van die residentie over 1841/4; zijnde blijkens brief van den algemeenen sekretaris van 1 April jl. n°. 615 aan den resident van Kediri op diens verzoek toegestaan, om, ten einde den loop der Kedirische rivier behoorlijk te kunnen nagaan, zich te begeven naar de residentie Pasoeroean, waar zij ontspringt.

b. Van den resident van Soerabaja van 29 Julij jl. n°. 314/10 en het overgelegd berigt van den adsistent-resident van Modjokerto H. A. TROMP, vroeger hoofd-ingenieur der 2e klasse van den waterstaat en 's lands gebouwen te Soerabaja, van 11 dito n°. 75/10, ten aanzien dezer ondiepten, gevende die hoofd-ingenieur in overweging:

1°. Om de waterverdeeling der rivieren, in Soerabaja met den aankleve van dien, voortaan te stellen onder toezigt van deskundigen, en al dadelijk te doen beginnen met eene geodesische en hydrographische opname der Kedirische rivier;

2°. Om de sluisdammen en de riviertakken Kali-mas en Pagirian, vermoedelijk aan te leggen voor de defensie, te doen inrigten naar de behoeften der waterverdeeling in Soerabaja;

3°. Om in eenige vaste bruggen over de Kedirische rivier ophaalbruggen aan te brengen;

4°. Om langs hare oevers kribben te leggen bij de bestaande ondiepten;

5°. Om het water, hetwelk in Pasoeroean volgens den resident van Kediri wordt opgehouden, jaarlijks op bepaalde tijden te laten afstroomen.

c. Van den resident van Pasoeroean van 10 Augustus jl. n°. 137/28, bestrijdende hetgeen door den resident van Kediri ten aanzien der ophouding van het water uit de Kedirische rivier en Pasoeroean is beweerd;

d. Van het militair departement van 25 September jl. n°. 5 en het overgelegd berigt van den direkteur der genie van 12 dito n°. 729/3343, volgens hetwelk de hierboven bij b. § 2 bedoelde sluisdammen voor de defensie *niet* vereischt worden;

Gelet op de missive van den resident van Soerabaja van 17 September jl. n°. 451/10, handelende over den buitengewoon lagen waterstand der Soerabajasche rivier in de oostmoeson en speciaal over de veelvuldige aftappingen uit deze rivier in het belang van den landbouw, welke eene der oorzaken zijn van den lagen stand, met voorstel om ter zake een onderzoek te bevelen, hetwelk zou kunnen leiden tot een reglement als dat over de aftappingen uit de slokan tusschen Buitenzorg en Batavia.

De Raad van Indië gehoord.

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Aan te teekenen, dat wordt afgezien van de vereeniging der Solosche en Kedirische rivier, bedoeld bij art. 4 van het besluit van 17 Maart 1842 n°. 16.

Ten tweede: Den direkteur der produkten en civile magazijnen aan te schrijven, om ten spoedigste te berigten, of de werkzaamheden van den ingenieur der 3e klasse van den waterstaat en 's lands gebouwen BEIJERINCK te Melerip zijn afgeloopen, en of voor geene meer dringende werken van de diensten van dezen ingenieur gebruik moet worden gemaakt, een en ander in verband met de hiervoren behandelde voorstellen omtrent het rivier-stelsel in Soerabaja.

Ten derde: De hierboven, sub c. en d. vermelde, missives van den resident van Pasoeroean en het militair departement te zenden aan den resident van Soerabaja ter lezing.

Afschrift dezes zal worden gezonden aan den raad van Indië tot informatie en Extract verleend aan den direkteur der produkten en civiele magazijnen, de residenten van Soerabaja, Madioen en Kediri tot informatie en narigt.

Akkordeert met voors. register,
De Adjunct-Sekretaris van het Gouvernement,
F. C. ROSE.

Sedert dat tijdstip heeft, vooral ook door den aanvang der maritime werken, de gelegenheid nog minder bestaan, om eenige gedetailleerde opnamen van den toestand van den waterstaat te doen. Gedurende het zomer-saisoen van 1848 was de rivier gestadig vrij hoog, zoodat er weinig klagten vielen over de moeijelijkheid in de vaart. De regens in de kwade moeson van 1847, 1848 en 1849 waren niet buitengewoon, en dus de waterstanden matig.

In de maand Februarij jl., op den 25, 26, 27 en 28 Februarij, is het water evenwel tot de ongekende hoogte van boven het noodpeil gestegen. De peilschaal aan de sluis te Melerip teekende 35 dm. boven den bovenkant van de waaijer-deur. Twee schotbalken stonden in het verlaat, zonder welke er te veel water afkwam naar Soerabaja; omdat de afleidingen Kedong-sorro en Gedek te veel water trokken, en de plotselinge beteugeling bij dien hoogen waterstand niet mogelijk was. Vele dijken in het Modjokertosche braken door; ook de dijk in den linkeroever der Porong-rivier bij Podokaton. De dijk van de Soerabaja-rivier brak mede boven Wonokromo, behalve op nog vele andere plaatsen, door. Hierdoor kwam genoegzame ontlasting voor het behoud van de geheele delta.

Dreigde de afgeloopen west-moeson groote onheilen door overstroomingen, thans is het zigtbaar, dat zij eene verandering van de rivier-beddingen veroorzaakt heeft, waardoor nu groote ongelegenheden ontstaan voor de fabrieken, die zich gewis jaarlijks zullen vermeerderen.

In de sluis Melerip is bijna geen verval meer, en zij laat te weinig water door. De bodem van de Porong-rivier beneden Melerip is veel verdiept, de stroomsnelheid versterkt en dus het afvoerend vermogen naar Porong te groot geworden; de beneden-rivier is sterk verzand. De waaijersluis is derhalve buiten werking; en ook de vaart is gestremd, doordien de dam te Singkalang gesloten is, om het molenwater voor de fabrieken Kriang, Watoetoelis, Boedoeran, Ketegan, Waroe en Seroeni te behouden. Ook is de sluis van Kedong-Tjatjing gesloten, hetgeen, bij den stilstand van den pletmolen te Tawangsari, niets afdoet; dewijl het achterwater van Balong Bendo naar Ketegan loopt, door een in dit jaar nieuw gegraven kanaal.

Uit de gedane dagelijksche waarnemingen aan de sluis te Melerip wordt het navolgende alhier aangeteekend.

Jaren.	Hoogste waterstand. Kediri-rivier.	Hoogste waterstand. Soerabaja-rivier.	Laagste waterstand. Kediri-rivier.	Laagste waterstand. Soerabaja-rivier.	Verval.	*Aanmerkingen.*
1847	1,46	2,16	—	—	0,70	op den 25 April hoogste water.
1847	—	—	3,83	3,88	0,05	„ „ 25 September laagste water.
1848	1,65	2,28	—	—	0,63	„ „ 16 Maart hoogste water.
1848	—	—	3,48	3,57	0,09	„ „ 23 September laagste water.
1849	0,73	1,66	—	—	0,93	„ „ 16 Maart hoogste water.
1849	—	—	3,43	3,48	0,05	„ „ 19 October laagste water.
1850	0,35	1,10	—	—	1,45	„ „ 26, 27 Februarij hoogste water.
1850	—	—	3,51	3,52	0,01	„ „ 27 Junij laagste water.

De dorpel van de boven sluis ligt ÷ 6,40 el. Het verlaat is breed 8 el. De schutsluis is breed 5 el. De bovenkant van de puntdeuren is 0,30 boven nul; die van de waaijerdeur op nul aangelegd.

Bij ÷ 3,83 was in 1847 nog een verval van 5 duim. Bij ÷ 3,51 was in 1850 slechts een verval van 0.01.

In 1847, 1848 en 1849, dus in 3 jaren, zijn door de schutkamer gepasseerd 5053 vaartuigen en 8 vlotten, en door het verlaat 6705 vaartuigen en 1794 vlotten; van 1 Januarij tot 14 April door de schutkamer 316 praauwen,

en van 1 Januarij tot 1 Junij door het verlaat 119 praauwen en 82 vlotten; sedert 14 April is de schutsluis werkeloos; sedert 1 Junij ook het verlaat door de sluiting van Singkalang.

Door een vermogende afdamming beneden de sluis jaarlijks te vernieuwen en weer op te ruimen, zal men den toevoer van water door de sluis als nu voorloopig moeten bevorderen. De Kali-Gedek zal eene aanzienlijke vernaauwing moeten ondergaan.

§ 3. *Aan te wenden middelen tot verbetering.* Het tijdstip is dus daar, dat de handen aan het werk geslagen en de geheele aangelegenheid in het hart moet worden aangetast. Daar mijn aanwezen bij de sluis te Melerip, op den 25/28 Februarij, mij in de gelegenheid stelde, om het gevaar van de geheele delta te beoordeelen, en deze omstandigheid dan ook eenen meer dan gewonen en verontrustenden indruk op mij maakte, zoo heb ik mij, na de afzending van meer genoemd rapport van 5 Maart jl. n°. 85/3, toegelegd op de beraming der middelen, welke, naar mijn inzien, zullen moeten worden aangewend. Ik ben nu tot een resultaat gekomen, op grond van de navolgende beschouwingen; en dus tevens ook in staat, om gevolg te geven aan den last, vervat in de missives van den resident van Soerabaja van 3 en 26 Maart 1850 n°. 107—445/10.

De Kediri-rivier, met alle hare vertakkingen, waarvan die uit den linker oever in het beneden gedeelte der residentie ten regte den naam van Kali-mas draagt, kan voldoen aan alle de bestaande behoeften. De hoeveelheid water, die zij afvoert, is daartoe ruim toereikende. Maar wil men aan de billijkheid niet te kort doen, dan dient men hare verscheidene bestemmingen van ouds her na te gaan.

In de eerste plaats heeft zich langs de rivier nabij hare uitwatering eene bevolking neergezet van ongeveer 100,000 zielen, die uit haar drinkwater vinden en vele andere middelen van bestaan. Dezelfde regten, die deze bevolking heeft, op een ongestoorden en snellen afloop naar zee, in het belang van gezondheid en welvaart, hebben ook de bewoners van hoogere en daaraanliggende landen op een behoorlijke kommunikatie of scheepvaart.

Men mag wel aannemen, dat ongeveer een millioen zielen meer of minder onmiddelijk belang heeft bij deze rivier.

Nadat aan deze vereischten de eerste rang is toegekend, mag uit hare eigenschappen een meerdere rijkdom getrokken worden; namelijk: de uitbreiding van de kultures en de weder daaruit voortvloeijende inrigtingen van nijverheid. Maar deze vermeerdering van rijkdom mag niet met verspillingen vergezeld gaan. Het aftrekken van water moet met naauwgezetheid plaats hebben, dewijl het water, dat voor de kultures dient, voor de scheepvaart meest altijd verloren is. De billijkheid eischt eene gelijke verdeeling van den rijkdom, die uit het water getrokken wordt. Alle de velden, ten zuiden van de Soerabaja-rivier gelegen, hebben genoegzaam water erlangd, waardoor alle de ingezetenen van die distrikten op eenen vrij hoogen trap van welvaart verkeeren.

De volkeren van de distrikten Goenong-kendeng en Kabo hebben de-

zelfde regten op die ontwikkeling en behelpen zich tot dus verre in hunne kultures met regenwater, waarvan al hunne welvaart op de wisselvalligste wijze afhankelijk is. Een kanaal door de distrikten Kabo en Goenong-kendeng, en daarenboven eene betere gemeenschap met de distrikten Djengolo, behoort ook haar regtmatig aandeel te worden.

Eene verbetering der kultuur aan de zuidzijde van de Porong-rivier van Prambon naar Porong is mede niet onmogelijk.

Bovendien is de afdeeling Bangil jaarlijks aan overstroomingen blootgesteld, die groot nadeel aanbrengen, de bevolking ontmoedigen, en oogenschijnlijk verholpen kunnen worden door dezelfde afleidingsmiddelen, die voor de residentie Soerabaja onvermijdelijk zijn.

Om het water in de oostmoeson te behouden, en in de westmoeson af-telaten, worden er sluizen of stuwdammen en verlaten vereischt. Wanneer de omstandigheden het toelaten, dan kunnen voor de lozing van het overtollige water overlaten gebezigd worden. De Porong-rivier moet, bij eene vermogende afleiding in de westmoeson, alle middelen bezitten, om het water in de oostmoeson te behouden.

Ten dien einde moet beneden de sluis Melerip een stuwdam of penant-sluis gebouwd worden, die, in de west-moeson geheel open, in de oostmoeson alleen het benoodigde water doorlaat voor de kultures en fabrieken van de distrikten Rawapoelo n°. 1 en 2 en Djengolo n°. 4. Dit is het eerste werk en de grondslag, waarvan alles moet uitgaan.

Wanneer die volle kolom water te Bokking komt, ontmoet zij eenen stuwdam, welke moet worden opgeruimd. Daartegen bestaan geene bezwaren, omdat de waterstand door de nader optegeven werken zal worden verhoogd. Deze kolom water loopt dan onder de brug van Prambon door, tot aan den dam Gedong-Poelut, waar weder een tijdelijke bandongan is, en eene sluis in den linker oever ligt, die uitmuntend voldoet. Aan den regter oever, boven bij de dessa Plosso, even beneden den dam, moet nu eene penant-sluis gebouwd worden, in plaats van te Semanding, waar dan de dam definitif kan worden gesloten.

De stuwdam of bandongan van Gedong-Poelut moet worden opgeruimd, even als die te Bokking, en in plaats daarvan gemaakt worden, het zij van hout of van steen, maar in allen gevalle, een permanente stuwdam, beneden de penant-sluis van Plosso, in de hoofd-rivier.

Door deze laatste groote penant-sluis, ontlast zich nagenoeg de geheele rivier in de Kali-Kenongo of de Rawa, om bij de brug van Porong weder in te vallen.

Wanneer nu de dam van Semanding permanent gesloten, en de Rawa tusschen de Porong en Kali-Kenongo wordt ingedijkt, van Prambon tot Porong, dan verkrijgt men nog een aanwinst in de kultuur aan den regteroever; terwijl de dijken van den linkeroever voor altijd tegen alle gevaren gewaarborgd zijn.

Hoezeer de overige opdammingen en djorongan's, Petjo-kopper en Gumpol-Growo, vooreerst door tijdelijke middelen kunnen worden onderhouden,

als hebbende dan weinig of niets te lijden — zoo zullen toch op den duur vaste stuwdammen moeten komen te Petjo en Gumpol-Growo, als mede sluizen in de djorongan's van Sengan, Kedong-Plosso, Tjetiples, Bener, Bokking, Patjo, Kopper en Gumpol-Growo.

De Porong-rivier beneden de brug is evenwel te weinig vermogende; zij serpenteert vrij sterk, en is nog langs den stroomdraad gemeten 13,000 ellen van de zee gelegen.

Bij Podokaton bestond vroeger een stuwdam; deze kan vervallen, dewijl de stuwdam Gumpol-Growo in de oostmoeson geheel gesloten moet wezen, en de djorongan van Gumpol-Growo zoo vermogend is, als vroeger die van Gumpol-Growo en Podokaton te zamen waren.

Tot ontlasting van de Porong-rivier naar de Kali-Permisan zou gebouwd kunnen worden een vermogende overlaat-sluis, met schotbalken gesloten, welke de helft van het water afvoert naar Permisan. Zij moet kunnen werken met eenen waterstand van ∓ 2½ el onder de nul of het noodpeil. Beneden die overlaat-sluis moeten lei-dijken tot aan Permisan gelegd worden, ten einde de daar langs liggende velden tegen overstroomingen te behoeden; en onder door die sluis moet eene opening gemetseld worden, voor het kultuurwater en overvloedige bovenwater van de fabriek van Porong.

Wanneer door dit of een dergelijk werk de eigenlijke Porong-rivier ontlast is, dan zal haar waterstand te Kedong-Boto, waar de Gedong-Legi er in valt, waarschijnlijk laag genoeg zijn, om deze laatste te kunnen ontvangen. Om die reden zal het raadzaam zijn, den overlaat meest altijd te laten werken; doch hem zoodanig te maken, dat die, des verkiezende, op sommige tijden kan gesloten worden met schotbalken.

Eene behoorlijke indijking van de Gedong-legi, tot wering van het berg-water van de te laag liggende landen, zal dan welligt afdoende zijn, om de volkeren van Bangil tegen teleurstellingen te waarborgen; en 't zal derhalve dan ook onnoodig wezen, om aan de onlangs daargestelde onmiddelijke doorgraving naar zee meer vermogen te geven.

Door de aangewende middelen is alle vrees voor doorbraken van de dijken der Porong-rivier, zoo wel aan den linker- als regter-oever, voor altijd afgeweerd.

Dewijl nu bij eene opname is gebleken, dat, bij eenen waterstand van 3½—0 aan de peilschaal te Melerip, door de Porong-rivier onbenut naar zee loopt eene hoeveelheid van 77½ kub. ellen water per sekonde — berekend uit een water-profil van 62 el breedte en 86 □ el oppervlakte, bij eene gemiddelde stroomsnelheid van 0,90 el per sekonde, — zoo zal, na de verwezenlijking der hier opgenoemde sluis, beneden Melerip bij Lengkong, het water aan de sluis te Melerip in de oostmoeson zich aanzienlijk verhoogen.

Er zal voor de kultures en fabrieken veel te veel water daar doorloopen, welke overvloed te Singkalang naar Perning kan afvloeijen. Daardoor zal de vaart naar Singkalang weer herleven, de fabriek Boedoeran, even als

alle anderen, zal overvloed van water erlangen; en mogt men het bovendien voor de belangen van den lande en de bevolking goedvinden, om te Tjemeng-Koelon nog een suiker-fabriek op te rigten, dan zal ook deze overvloed van water erlangen voor de beweging van het molen-rad.

Beneden de sluis van Singkalang zal de dam van Betjiro permanent moeten worden gebouwd op zoodanige kapaciteit, dat Tawangsari en alle de suiker-fabrieken daardoor kunnen worden voorzien.

De daar beneden liggende bandongan's zullen door permanente werken dienen te worden vervangen; hetwelk deels gevoegelijk geschieden kan, te gelijk met de vernieuwing der in den weg gelegen bruggen.

De verhooging van den waterspiegel zal zich evenwel ook hooger op doen gevoelen. De Kali-Gedek, die thans al een zóó sterk vermogen heeft verkregen, dat die nu gedeeltelijk is moeten worden opgedamd, zal dan nog veel water voor Soerabaja absorberen. Ook de Kedong-Sorro zal dan meer water naar Soerabaja afvoeren. Deze Soerabaja-rivier zal krachtiger worden, dan zij in de laatste 40 jaren geweest is; doch daar niet te min de vaart zonder jaagpad altijd eene gebrekkige kommunikatie is, zoo wijzen de algemeene behoeften van handel en nijverheid in dit gewest op een werk, waarop de volkeren van Kabo en Goenong-Kendeng in het bijzonder alle regt en aanspraak hebben, namelijk: eene vaart tusschen Wono-Kromo of Goenong-Sahari en de dessa Gebang, ongeveer over eenen afstand van 50 palen.

Daartoe wordt vereischt een speciaal ontwerp, gelijk nader zal worden ontwikkeld. Toch zullen ten dien einde eene verlaat-sluis in de Gedek en de Kedong-Sorro onvermijdelijk zijn, om aan den waterspiegel in de rivier tot bij Gebang de gepaste hoogte te geven, en de sterke uitscheuringen van de mondingen der rivieren Gedek en Kedong-Sorro te beteugelen. Voorts wordt nog vereischt: eene sluis in het kanaal zelf met schutting en waterkeeringen, vermits in de westmoeson de waterstand boven de 0—2,50 el in dat kanaal moet worden afgeweerd; eene overlaat-sluis in het kanaal bij Bambe, van waar de vaart naar de rivier langs Goenong-Sahari door schut-schoofsluizen moet afdalen, en door welk kanaal tevens moet worden voorzien in de besproeijing der velden van Simo en daar beneden.

Al verder moet eene vermogende aftapping door overlaten plaats hebben in den linker-oever van de Kalimas, bij Wonokromo, dewelke zeer gevoegelijk kan plaats hebben naar de Kali-Greges.

De sluis in de Kali-Bokkor zal van schotbalken moeten voorzien blijven, en in tijd van nood niet met het volle vermogen kunnen werken, zonder groot nadeel aan de kultures te veroorzaken. De Kali-Djebloggan zal men kunnen laten in den tegenwoordigen toestand, omdat uitdiepingen daarvan mij toeschijnen grootendeels vruchteloos te zullen zijn.

In 't algemeen zal men bij dit plan dienen acht te slaan op den aanleg, successivelijk, van permanente bruggen en duikers in de wegen, en deze vooral ook bij de begrootingen van het kanaal van Kabo en Goenong-Kendeng moeten opgeven; omdat de kosten hiervan aanzienlijk zijn en dus,

zonder deze daarin te begrijpen, de begrooting voor de behoorlijke voltooijing aanzienlijk zou moeten worden overschreden.

§ 4. *Beginselen van uitvoering.* Dewijl tot dus verre, bij den aanleg van werken in het belang der kultures en der bevolking, nog geen vaste maatstaf is aangenomen, waarnaar de werklieden en materialen bij de uitvoering betaald worden, en eene zoo groote ondernemiug als de onderwerpelijke het noodzakelijk maakt, dat in alles naar een vast beginsel worde te werk gegaan; zoo is het mij doelmatig voorgekomen, hieromtrent de noodige voorstellen te doen.

De ondervinding heeft mij aangetoond, dat het wenschelijk is geene materialen te doen leveren zonder betaling, en ook om geene werklieden te eischen tegen rijst en zout, of wel geheel zonder eenige tegemoetkoming.

Hoezeer ik het beginsel aankleef, dat het 't beste zou zijn, om alle de werken *geheel met vrijen arbeid* daar te stellen, zoo doen zich in dit bijzonder geval daartegen voor als nog welligt bedenkingen op.

Ten einde evenwel alle diensten om niet, bij het algemeene plan, te vermijden, komt het mij voor, dat een tarief dient te worden gearresteerd op de navolgende wijze:

Een bamboe petoong	—	—
Een groote bamboe	—	—
Een kleine bamboe	—	—
1000 metselsteenen	—	—
Een koeli	—	—
Een vadem brandhout	—	—
1000 atappen	—	—
1000 bossen alang-alang	—	—

De houtwerken $^1/_3$ van den tariefprijs voor kap- en sleeploon.

Eindelijk zou nog dienen te worden bepaald, dat alle betalingen onmiddelijk bij de leverantie aan den belanghebbende, en die van de arbeidslooner elken avond *aan de werklieden zelve*, zal moeten plaats hebben.

De werklieden zullen 10 uren daags moeten werken, en bij voorkeur gekozen worden uit de naastbij gelegene distrikten. Dit kan gevoegelijk plaats hebben, dewijl de werken over het grootste gedeelte van het regentschap verstrooid zijn.

Bij de werken zal steeds behoorlijk verblijf voor de koeli's moeten aanwezig zijn, waarop bij de begrooting en plannen zal behooren te worden gelet.

§ 5. *Voordeelen der voorgestelde werken.* Het zal overtollig zijn de voordeelen van dit plan uitvoerig te betoogen. Ik beschouw het in beginsel als volstrekt noodzakelijk en billijk. Die noodzakelijkheid is door de ondervinding bevestigd, dewijl, zonder de verwezenlijking daarvan, de teleurstellingen in de Oost-, zoo wel als in de West-moeson, elkander gestadig zullen afwisselen. Het Gouvernement zal aan onberekenbare schade blijven blootgesteld. De bevolking zal gestadig moeten voortgaan met het verrigten van vruchteloozen arbeid. Houtwerken en andere materialen worden verspild. En toch blijft men op dezelfde hoogte door jaarlijks dammen aan

te leggen, om ze nog in hetzelfde jaar weer op te ruimën. Fabriekanten zullen over gebrek aan molen-water steeds klagen, en even als de handel in 't algemeen ontevreden zijn, over het gemis eener goede kommunikatie te water.

Een regelmatige en goed beredeneerde aanvang en voortzetting daarentegen zal van jaar tot jaar hare vruchten dragen en volstrekt niet bezwarend zijn. De bevolking zal toenemen, de arbeid zal daardoor verligt worden en de uitkomst van het geheel zal wezen, dat het Gouvernement, behalve de verzekering van de reeds belangrijke inkomsten dezer kostbare plek gronds, nog eenige duizende bouws sawah's aanwint, en, na verloop van eenigen tijd, zonder eenige zorg, ook nog den aanbouw van nog ten minsten 4 of 5 kapitale suiker-fabrieken in deze residentie.

§ 6. *Tijd van uitvoering.* Nog in dit jaar zullen moeten worden aangevangen en zoo veel mogelijk voltooid de werken, tot ontlasting van de Porong-rivier bij Podokaton, en die van de Soerabaja-rivier bij Wono-Kromo.

De plannen en begrootingen wachten op den afloop der opnamen, en zullen daarna, en wel onmiddellijk, worden aangeboden, met de noodige voorstellen omtrent de wijze en den tijd van uitvoering. Wanneer deze werken niet voor den invallenden regentijd voltooid zijn, dan zal men vooraf eene beslissing moeten nemen over de plaats, waar de dijken van de Porong- en Soerabaja-rivier in hoogen nood moeten worden doorgestoken. De kosten en nadeelen van dit doorsteken zouden dan door het Gouvernement moeten worden gedragen; want ik beschouw het als al te gevaarlijk, om de Djengolo's en Rawa-Poelo's aan een doorbraak bloot te stellen. De nadeelen, die hieruit zullen ontstaan, zullen gewis meer dan honderd malen grooter zijn, dan de geldsom uit het doorsteken voortvloeijende — afgescheiden nog van de omstandigheid, dat, bij een doorbraak tusschen Prambon en Melerip, vele menschenlevens te betreuren zullen zijn, en meest al het vee zal verdrinken.

§ 7. *Voorstel omtrent de direktie der werkem.* De werken alhier bedoeld zijn, behoudens tijdelijke wijzigingen, die daarin zullen voorkomen en aan de regeling van den eerstaanwezenden ingenieur blijven overgelaten, verdeeld in drie afdeelingen, aan welker hoofd zal moeten staan een ingenieur, door wien ook de metingen en waterpassingen zullen moeten worden verrigt. Die afdeelingen zijn: 1e afdeeling, werken aan de Porong-rivier van zee tot en met de sluis te Melerip; 2e afdeeling, werken aan hoofdrivieren boven en beneden Melerip, zoo als de Singkalang; 3e afdeeling, werken van de Soerabaja-rivier en het kanaal van Kabo en Goenong-Kendeng.

Aan elk der ingenieurs zullen dienen te worden toegevoegd twee bazen of opzieners, van zoodanige eigenschappen als door mij is omschreven bij missive van den 14en Mei 1850 no. 201/10.

Alle deze beambten zullen steeds bij de werken of in de nabijheid moeten verblijven, en daartoe zullen voor hen tijdelijke woningen worden gebouwd, behalve voor die der 2e afdeeling, welke de pasangrahan's van Melerip en Singkalang kunnen betrekken. Zij ontvangen hunne speciale instruktiën

van den eerst aanwezenden ingenieur van den waterstaat en 's lands gebouwen te Soerabaja.

Dewijl de waterstaat in deze residentie *als nu hare eerste organisatie erlangt*, is het van belang de hoogten van de beddingen der rivieren naar eenen vasten maatstaf aan te duiden en de peilschalen te regelen. Ten dien einde wordt voorgesteld, als vastpeil voor de geheele residentie aan te nemen: het nulpeil van springhoogwater in 1847 bij de havenwerken, door mij onveranderlijk gekonstateerd. Op dit peil zullen de hoogten van alle werken en punten worden gereduceerd.

De op na te melden plaatsen aan te brengen peilschalen, zullen de nul op de hoogste waterlijn moeten teekenen, en dit peil zal den naam van noodpeil dragen. De aanteekeningen der waterhoogten zullen steeds beneden die nul plaats hebben, zoo als te Melerip is aangevangen.

Op deze peilschalen zal bekend gesteld worden de ligging van haar nulpunt boven het spring- of vloedpeil boven genoemd; en die bekendstelling zal den naam dragen van *HVP* (haven-vloed-peil). Op de peilschaal zal almede aangeteekend worden de diepte der sluisvloer of de gemiddelde diepte der rivier, onder nul, ter plaatse waar de peilschaal gesteld is.

In afwachting, dat door opnamen de hoogten der noodpeilen met betrekking tot *HVP* zal blijken, zullen er zoo spoedig mogelijk *vaste en onveranderlijke peilschalen* gesteld worden: 1e aan de brug Genteng, 2e aan de sluis van het hospitaal, 3e aan het ontworpen verlaat bij Wono-Kromo, 4e bij de afwatering Bambe, 5e bij Perning, 6e bij Kedong Sorro, 7e bij Gedek, 8e bij Gebang, 9e bij de brug Modjokerto, 10e bij Melerip (aanwezig), 11e bij Singkalang, 12e bij Betjira, 13e bij Kedong-Tjatjing, 14e bij Balong-Bendo, 15e bij Kriang, 16e bij den dam Boedoeran, 17e bij den dam Seroeri, 18e bij den dam Gedang-Poelut, 19e bij den dam Petjo, 20e bij den dam Kopper, 21e bij den dam Gumpol-Growo, 22e bij de brug Porong, 23e bij de ontworpen overlaat van Podokaton.

De rivier-korrespondentie zal dienen ingevoerd te worden bij eenen waterstand van 1 el onder het noodpeil, langs alle bovengenoemde plaatsen. De wijze, hoedanig die later na de voltooijing van het hier voorgestelde systema zal worden ingevoerd, en hoedanig het bestuur over den waterstaat, ook in de oostmoeson, zal gevoerd worden, zal het onderwerp eener nadere overweging en van een ander voorstel moeten uitmaken.

Tot zoo lang zal evenwel de rivier-korrespondentie door den resident, op voorstel van den ingenieur, kunnen worden ingevoerd en geregeld; en zal het geheele bestuur, zoo wel in de oost- als in de westmoeson, aan het inlandsche gezag, onder het oppertoezigt van den resident, moeten verblijven. De bemoeijenissen van den waterstaat zullen zich slechts mogen en kunnen bepalen tot het uitvoeren van zoodanige manoeuvres met de sluis, als welke speciaal door het inlandsche bestuur of den resident zullen worden opgegeven of bevolen. Deze bevelen zullen, nadat de waterstand het merk van 50 duimen onder nul zal genaderd zijn, telkens schriftelijk dienen gegeven te worden, of door den resident, of door den regent, of door het hoofd van de waterleidingen.

Wanneer geene speciale andere bevelen door een der genoemde hoofdambtenaren gegeven worden, dan zal in de oost- of westmoeson de verlaatsluis te Melerip met volle vermogen moeten werken, en de waaijersluis mede, zonder schriftelijken last, nimmer tot spuijing of suatie, maar alleen tot doorlating van vaartuigen mogen gebezigd worden.

Dewijl bij het doen van opnamen en waterpassingen, en ook tijdens de uitvoering der werken, waaraan dikwijls in de westmoeson niet wordt gewerkt, gelegenheid bestaat voor de vervaardiging van hoogst wenschelijke kadastrale kaarten en leggers; zoo zullen de beamten, met die werken en opnamen belast, al hunnen beschikbaren tijd besteden tot het opmaken daarvan. Deze kaarten zullen moeten worden zamengesteld op eene schaal van $\frac{1}{10,000}$, om daarvan de generale kaart van de regentschappen op eene schaal van $\frac{1}{50,000}$ te kunnen formeren.

Ten dien einde zullen de ingenieurs moeten aanhouden een journaal hunner verrigtingen, 't welk jaarlijks aan den eerstaanwezenden ingenieur in originali zal moeten worden ingezonden.

Ten einde te voorzien in de moeijelijkheden, welke thans nog bestaan in het kopiëren van kaarten en teekeningen, en vooral ook in het waterpassen zonder bakenhouders, en er ook onvermijdelijk vaste kettingslepers noodig zijn, wordt voorgesteld:

1 Teekenaar, zoo noodig baakhouder of adjunkt-landmeter op	*f* 75.—
1 dito op	» 35.—
4 Kettingslepers, elk tegen *f* 10	» 40.—
Aanmaken, stellen en observeren der peilschalen en verdere onvoorziene uitgaven .	» 50.—
Totaal . . .	*f* 200.—

Wanneer dan op het bureau van den eerst aanwezend ingenieur de teekenaar niet noodig is, zal hij benuttigd kunnen worden als baakhouder of landmeter, terwijl voor *f* 35: — 's maands welligt een baakhouder te erlangen is, geschikt om mede als landmeter te worden opgeleid. Voor de eerstgenoemden zullen bij voorkeur inboorlingen moeten worden gebezigd. In de genoemde bezoldigingen zullen alle reis- en verblijfkosten begrepen zijn, en geen van de ambtenaren of geemploijeerden zal immer in zijn onderhoud tot eenigen last mogen zijn van de inlandsche hoofden of bevolking.

§ 8. *Plan van het kanaal door Kabo en Goenong-Kendeng.* Het eerste denkbeeld voor een kanaal door het Goenong-kendengsche is men verschuldigd aan den kontroleur bij de landelijke inkomsten en kultures ZOWBAN VON BANZOW in 1839. In 1840 is dit ontwerp globaal opgemaakt door den gewezen hoofd-ingenieur, thans resident van Japara, H. A. TROMP. Thans is het door den ingenieur der kultures HAGEMAN meer gedetailleerd begroot, op welke begrooting met plans mijn gevoelen is gevraagd bij missive van den 26 Maart jl. nº. 145/10.

Even ongeraden als ik deze onderneming zou vinden, zonder de thans voorgestelde organisatie, even noodzakelijk en billijk vind ik de uitvoering op de door mij aangegevene wijze. Er bestaan geene de minste bedenkingen, om met het graaf-werk onmiddelijk een aanvang te maken, zoodra

dit generale beginsel in zijn geheel zal zijn gearresteerd. Ik wenschte evenwel de snelheid van den stroom daarin eenigzins getemperd, en een afdaling door schofschutsluizen, althans van Bambe naar Wonokromo of Goenong-Sahari, alwaar men, indien 't eenigzins mogelijk is, het bassin zal dienen aan te leggen.

Ik ben dus van gevoelen, dat het opmaken van een nader, meer gedetailleerd en volkomen gemotiveerd, ontwerp als een onderdeel van dit geheele plan dient te worden beschouwd, en met de waterpassing van Bambe tot Wonokromo of Goenong-Sahari dient te worden vervolgd.

Naar aanleiding van dit alles, heb ik de eer in overweging te geven, om aan het gouvernement voor te stellen als volgt:

Ten eerste: a. Dat in den linker-oever der Porong-rivier, nabij de dessa Podokaton, voorloopig een overlaat zal worden aangelegd, vermogend genoeg, om bij hoog opperwater die rivier van het overtollige water te ontlasten, en daardoor de, aan de linker en regter-oever gelegen landen tegen gevaar van overstrooming te vrijwaren; door het water naar de Kali-Permisan, over een veel korteren afstand, tusschen twee lei-dijken, in zee te voeren. De rivier van Gempol-Growo zal onder deze sluis moeten doorloopen.

b. Dat in den linker-oever van de Kali-mas, even boven de brug Wonokromo, een verlaatsluis zal worden daargesteld, tot ontlasting van de rivier Kali-mas, tusschen twee leidijken, langs Koepang, door de Kali-Greges in zee, ten einde daardoor alle de overige distrikten, en vooral ook de stad, voor altijd tegen overstroomingen te beveiligen.

c. Dat de sluis, bij besluit van den 25en Februarij 1850 no. 12 gearresteerd, om te worden gebouwd te Semanding, in plaats van daar, zal worden daargesteld nabij de dessa Plosso, tusschen Semanding en Prambon gelegen.

Ten tweede: Dat als nog (ter voorkoming, dat geen water meer nutteloos naar zee afloopen kan, gelijk thans in de oost-moeson daags meer dan 6 milioenen kub. ellen te Porong verloren gaan) zullen worden gebouwd de navolgende sluizen:

1e. Eene penant-sluis in de Porong-rivier, beneden de sluis van Melerip, die geheel open is in de west-moeson, en in de oost-moeson geen meer water doorlaat, dan noodig is voor de kultures en molenraderen der fabrieken Kremboong, Tjandi, Tangolangin en Porong; of eenig ander werk, dat aan deze vereischten voldoet.

2e. Een penant-verlaatsluis met schotbalken in de monding van de Kali-Gedek en Kedong-Sorro.

3e. Een schoof-schut tevens verlaat-sluis te Singkallang.

4e. Een permanente verlaat, ter vervanging van den bendongan Betjiro, waardoor vele kultures en de molen-raderen van de fabrieken Watoetoelis, Balongbendo, Boedoeran, Seroeni, Ketegan, Tawangsari en Waroe hun water ontleenen.

Ten derde: a. Dat als nog zullen worden daargesteld, nadat de boven-

gemelde sluizen in werking zullen wezen, de noodige sluisjes, ter vervanging van thans bestaande djerongan's van hout en aarde in de hoofddijk langs de rivier; en wel te Sengan, Kedong-Plosso, Tjetiplis, Benner, Bokking, Petjo, Kopper en Grimpol-Growo.

b. En bovendien nog permanente stuwdammen in de rivier van Porong, als: te Plosso beneden de nieuwe sluis van Petjo, en te Grimpol-Growo; terwijl later mede zullen daargesteld worden permanente stuwdammen, ter vervanging van de bestaande bandongan's van Poerbojo, Balangbendo, Kriang en Kamasan.

Ten vierde: Dat zal worden daargesteld een bevaarbaar kanaal van Gebang, over Bambe, naar Wonokromo, loopende over ∓ 38 palen lengte, door de distrikten Kabo en Goenong-Kendeng, naar Bambe; en dat als nog de noodige opnamen zullen gedaan worden, ter aanvulling van het bestaande ontwerp van Goenong Sahari, tot nabij de dessa Bambe; welk projekt als dan in zijn geheel, met alle de daarbij behoorende beweegbare en vaste bruggen, schutsluizen en andere kunstwerken, zal moeten worden aangeboden onder overlegging van begrootingen van kosten.

Ten vijfde: Dat de peilschalen zullen worden gesteld bij alle belangrijke plaatsen, vermeld bij § 7 van dit rapport, en de kontroleurs en de inlandsche hoofden daarop, in de aanstaande west-moeson, naauwkeurige opnamen der waterstanden zullen doen, en aanteekeningen daarvan houden; ten einde de bovengenoemde projekten daarmede in verband te brengen, en de noodpeilen tot het *haven-hoog-waterpeil* te Soerabaja te kunnen onderzoeken, door nader te verrigten waterpassingen; alles overeenkomstig de hierbij gevoegde modelstaten.

Ten zesde: Dat als nu opnamen zullen worden gedaan en gedetailleerde plannen en begrootingen worden opgemaakt van alle de bovengenoemde werken, bij dewelke zal worden gelet op het tarief van prijzen bij § 4 van dit verslag voorgesteld; zullende, zoo lang de bovengenoemde werken nog niet zijn daargesteld, het beheer over de rivieren en dijken aan het plaatselijk en inlandsch bestuur verblijven, op den voet als is voorgesteld bij § 7 van dit verslag.

Ten zevende: Dat voor de genoemde opnamen en uitvoering der werken, in het belang van den waterstaat in deze residentie, jaarlijks zal kunnen worden aangevraagd, voor gereed geld en in te koopen materialen, eene som van honderd duizend guldens; terwijl daarvoor zullen blijven gedesigneerd drie ingenieurs, aan wie later voor de uitvoering de noodige bazen of opzieners zullen worden toegevoegd; terwijl inmiddels zal kunnen worden beschikt over eene som van twee honderd guldens 's maands voor:

Eenen teekenaar	's maands	*f* 75
Eenen bakenhouder	"	- 35
Vier kettingslepers.	"	- 40
Onvoorziene uitgaven, gereedschappen, peilschalen, enz. .	"	- 50
Totaal		*f* 200

Deze som zal maandelijks, op behoorlijke bescheiden, worden uitbetaald,

en elke drie maanden geregulariseerd worden ten laste der fondsen, voor de hierboven genoemde werken toe te staan.

Ten achtste: Dat voor zooveel mogelijk door de bedoelde ingenieurs, gedurende den arbeid hierboven genoemd, zullen worden geformeerd kadastrale kaarten van de distrikten in hun arrondissement, op eene schaal van 10,000 op één, met een legger van alle de publieke werken in het distrikt; met volkomene omschrijving daarvan; alles volgens nader daarvan door den eerstaanwezenden ingenieur van den waterstaat te geven of voor te dragen instruktiën en tabellen.

Ten negende: Dat voor de hierboven genoemde werken vooreerst, en tot dat daaromtrent nader zal worden beschikt, bestemd zullen blijven de ingenieur P. VAN BAAK en de ambtenaren W. J. A. NIEUWENHUIZEN en J. H. HOIJER — en wel om, onder de bevelen van den eerstaanwezenden ingenieur te Soerabaja, ieder in zijn arrondissement, de noodige opnamen te doen en de projekten en begrootingen voor de werken op te maken.

De ingenieur 1e klasse van den waterstaat en 's lands gebouwen te Soerabaja,

W. G. C. GEIL.

Deze voordragt was vergezeld van de volgende *nota van toelichting.*

§ 1*a*. De Porong-rivier heeft, onder de brug te Porongan, een waterprofil in de westmoeson van 62 × 7¼ of 450 □ ellen. Daar dit nu onder de brug te Prambon 378 □ ellen bedraagt, en daarbij al het gebergte van de afdeeling Wirosobo ook nog door de brug van Porong moet afstroomen; terwijl beneden de brug, de rivier nog over 10,000 ellen tusschen hooge en naauw op elkander gedrongen dijken is ingesloten; zoo is blijkbaar dat het vermogen tot uitlozing van het water veel te gering is. Daardoor zijn elk jaar doorbraken te wachten, tegen welke men zich aan beide oevers steeds versterkt en gewapend heeft, door uitstekende kribben, die het natuurlijk afvoerings-vermogen van die rivier nog meer hebben onderdrukt.

Daar nu de Porong-rivier over 10,000 ellen 3,26 el verhang heeft; terwijl er, na Permisan, over slechts ruim 4000 ellen lengte een verhang is van 2.56 el, zoo wijst de natuur eene zijdelingsche afleiding naar Permisan ten duidelijkste aan.

De moeijelijkheden, die zich voordoen, bestaan in de ontmoeting eener afleiding, dienstbaar aan de kultuur, welke niet kan gemist worden, en die dus onder de afleiding door eenen steenen duiker moet traverseren. Bovendien is het noodig, den bodem van de afleiding door eene overlaatsluis van den natuurlijken bodem der Porong-rivier te scheiden, omdat anders, door het sterk verhang, de Porong-rivier zich geheel naar Permisan zou verleggen. Eindelijk zullen er nog twee bruggen over de afleiding moeten komen en zal eene aanzienlijke oppervlakte dessa's onteigend moeten worden.

De snelle stroom, door het sterk verhang veroorzaakt, zal eene voortreffelijke afleiding vormen, en hoe nadeelig die dan ook op de dijken, op de oevers en op de vischvijvers moge werken, toch ben ik van gevoelen,

dat de uitvoering van dit werk voor geene dezer bezwaren van ondergeschikt belang mag vermeden worden. Ik heb toch de overtuiging, dat er geen beter en meer vermogend middel te ontwerpen is, om de groote gevaren af te wenden.

Er zullen vereischt worden 250,000 tot 300,000 koeli's, of 2500 tot 3000 gedurende 100 dagen. De kosten der sluis met bruggen en de kosten van onteigening zijn tot dus verre nog niet bekend. Daarom heb ik dit, even als alle de andere werken, in eenen globalen aanslag van de kosten der geheele reorganisatie opgenomen.

§ 1 *b*. De Soerabaja-rivier, die door de Gedek, Kedong en Sorro-Singkalang-rivieren en door het bergwater van Goenong-Kendeng wordt gevoed, heeft onder de brug Ketabang eenen waterspiegel van 57 ellen breedte, bij eene vrij aanzienlijke diepte en sterke stroomsnelheid.

Op de naauwste plaatsen is de Kali-mas breed 27 ellen, de Pagirian 20 ellen en de Krambangan 10 ellen; te zamen 57 ellen.

Hoewel nu deze waterspiegels te zamen even breed zijn als die van de hoofdrivier te Ketabang, zoo zijn de rivieren tot aan de monding tusschen dijken en steenen kaaijen ingesloten. De afstand van Wonokromo tot aan zee bedraagt ongeveer 12,000 tot 13,000 ellen.

In de maanden Junij en Julij bij vloed loopen de ka-dijken tot 2500 of 3000 ellen bovenwaarts bijna over.

Indien dit nu bij den laagsten waterstand door den vloed veroorzaakt wordt, dan kan men ligtelijk nagaan, dat, wanneer de waterstand $2^1/_2$ tot 3 ellen hooger is, bij vloed en zware winden op de mondingen in de westmoeson, de stad onder water staat en de dijken boven de stad in gevaar komen. Bovendien is bij ebbe eene stroomsnelheid in de rivieren gevaarlijk voor de vaart. Dewijl nu, bij waterpassing door den ambtenaar HOIJER, bovendien een verschil van 3,36 el tusschen de laag waterspiegel van de Soerabaja rivier boven Wonokromo en die van de Kali-Greges op ruim 5,000 ellen van Wonokromo is gebleken, zoo wordt ook hier ten duidelijkste eene afleiding naar Greges aangewezen.

Ook hier moeten weder groote zwarigheden overwonnen worden, hoewel allen van ondergeschikt belang in vergelijking van het groote doel.

In de eerste plaats treft men bij de Kali-mas hoog land aan, dat op den duur doorgegraven moet worden. Voorts traverseert men twee kapitale wegen bij Koepang, waar dus twee bruggen moeten komen van 50 ellen wijdte. Het geheele werk komt, over 5360 □ el lengte, op partikuliere gronden te liggen; bovendien moeten er nog ongeveer een dertigtal huizen en vele boomen onteigend worden.

Van den kollekteur wordt ingenomen.	72,000	□ el
Van den Chinees BAPA GOKIONG	52,740	id.
" " " TIN TJIKONG	15,000	id.
" " " BA LEMBANG	52,320	id.
Van SIMO DI NINGRAT	10,200	id.
Van den Chinees LIM PINGWANG	117,900	id.
Zamen. . . .	320,160	□ el.

Daarvan zijn 148,260 □ el tuingrond en 171,900 □ el sawah-velden.

Met dit werk moet al verder omzigtig gehandeld worden, ten einde de Kali-mas niet te bederven en ondiep te maken. Daarom mag de te bouwen sluis alleen werken in tijd van nood, en dan niet langer dan volstrekt noodig is; daarom alleen in de west-moeson, bij vloedgetijen en buitengewoon hoogwater. Eigenlijk zouden hier waaijerdeuren in moeten komen; doch wegens de groote bezwaren van uitvoering en de aanslibbing der waaijer-kassen, zal men tot de schoven zijn toevlugt moeten nemen.

Door den snellen stroom zullen de oevers en dijken veel te lijden hebben; doch ik ben ook ten aanzien van dit werk van het zelfde gevoelen als wegens de afleiding te Porong *).

§ 1 *c*. De sluis te Semanding geprojekteerd, en gearresteerd bij besluit van den 25en Februarij 1850 no. 12, zal nu te Plosso moeten komen, omdat, als de stuwdam te Bokking weggeruimd wordt, en die van Gedong-Poelut beneden de sluis komt, het water dan vrijelijk van Melerip voor deze sluis komt, om zich in de groote Rawa te ontlasten. De rivierdijken zijn dan over eene grootere lengte ontheven en geheel vrij, van Prambon tot Porong.

Beneden de sluis moet evenwel in de Porong-rivier een permanente stuwdam komen. Dewijl over deze verplaatsing het inlandsche bestuur is geraadpleegd, en het nut en voordeel bij de voorgestelde organisatie vooral te zeer in het oog springt, zoo worden, in overleg met den resident, alle de materialen te Plosso opgeslagen; ook met den bouw van de sluis te Plosso zal een aanvang gemaakt worden, in afwachting van s'Gouvernements approbatie der voorgestelde algemeene organisatie.

Zie hier eene globale opgave van kosten voor de uit te voeren waterstaatswerken in de residentie Soerabaja.

	§ 1 *van het voorstel.*		
a.	Een verlaat-sluis en verlaat te Podokaton	*f* 75,000.—	
b.	Een verlaat-sluis en verlaat te Wonokromo.	- 75,000.—	
c.	De sluis te Plosso (toegestaan).	*P. M.*	*f* 150,000.—
	§ 2 *van het voorstel.*		
	Een stuwdam en sluis te Melerip.	- 250,000.—	
	Een sluis te Gedek / Een sluis te Gedong Soro } of wel op een dezer plaatsen.	- 50,000.—	
	Een sluis te Singkallang	- 80,000.—	
	Een stuwdam en sluis te Betjiro	- 20,000.—	- 400,000.—
	§ 3 *van het voorstel.*		
	8 sluisjes in de Porong-dijk.	- 80,000.—	
	8 stuwdammen in de Porong-dijk.	- 65,000.—	
	4 dito beneden Betjiro.	- 55,000.—	- 200,000.—
	§ 4 *van het voorstel.*		
	Voor de daarstelling van het kanaal van Goenong-Kendeng, met de daarin gelegen kunstwerken bruggen enz.		- 300,000.—

*) De al te groote zwarigheden van dit werk hebben de voorkeur doen geven aan eene afleiding aan den regteroever, door den ingenieur GEIL in 1851 voorgesteld.

§ 7, 9 *van het voorstel.*

3 ingenieurs gemiddeld tegen *f* 4,200 ieder over 10 jaren . . .	- 126,000.—	
6 opzieners gemiddeld tegen *f* 2000 ieder over 10 jaren . . .	- 120,000.—	
Diverse personeel tegen *f* 2,400 's jaars	- 24,000.—	
Verschillende uitgaven	- 10,000.—	- 280,000.—
Totaal Generaal . .		*f* 1,330,000.—

Zoo als uit de mededeelingen in de *Javasche couranten* van 29 November 1851 nº. 96 en van 16 Maart 1852 nº. 19 blijkt, hebben er in 1851 door den ingenieur GEIL eenige wijzigingen plaats gevonden.

Bij zijn vertrek naar Nederland was aan de sluis te Plosso, § 1 c. — *f* 17,542.33; verwerkt terwijl met die onder a. te Podokaton, in gevolge een besluit van den resident van Soerabaja van 14 Oktober 1851 nº. 403, een aanvang was gemaakt, zijnde daaraan toen verwerkt *f* 53.46.

De detailprojekten der § 2, 3 en 4 zijn, met nog eenige veranderingen en wijzigingen van het plan, later door den ingenieur DE BRUIJN opgemaakt.

De koffijveilingen te Padang *).

Indien gij u afvraagt, wat sedert jaren het streven van de liberale rigting op koloniaal terrein was, dan zoudt gij die vraag in korte woorden kunnen beantwoorden door te zeggen: dat men meer natuurlijke toestanden in het leven wil roepen. Het oude koloniale systeem berust op een onnatuurlijk stelsel van dwang en monopolie, waarbij een tal onderwerpen kunstig is geregeld, wier vereeniging schijnbaar het publiek belang bevordert, maar eigenlijk het groote ontwikkelingsproces in den weg staat; eene menigte banden zijn aangelegd, zoodat individuele inspanning slechts in geringe mate mogelijk wordt. Het oude koloniale stelsel is eenerzijds gegrond op dwang, wat het voortbrengen van produkten betreft, en anderzijds op het denkbeeld, dat de belangen van het moederland het best bevorderd werden door daaraan alles cijnsbaar te maken, al is het ook ten koste van de koloniën zelve. De regering moet alles zijn; van haar moet alles uitgaan, alles afhangen. Van daar het konsignatie-stelsel.

Bij de toenemende ontwikkeling van eenige landen aan de andere zijde van de Kaap de Goede Hoop is het natuurlijk voordeeliger, in Indië eene zekere hoeveelheid produkten te verkoopen, die dan langs den kortsten weg vervoerd kunnen worden naar de plaatsen, waar de behoefte bestaat. Bij overvoer van alles naar Nederland, zou voor een gedeelte eene terugreis noodzakelijk worden; de handel zou mindere prijzen voor die produkten betalen, die hij weder naar niet Europesche markten moest brengen om ze met voordeel af te zetten. En toch zijn er, die met lede oogen den verkoop van een pikol suiker of koffij in Indie gadeslaan, en die de meest nadeelige gevolgen voorspellen van het stelsel om niet *alles* naar den moederstaat te brengen. Men beweert, dat hier te lande alleen de grootste mededinging bestaat; men wijst op de uitgebreide markt, waar veel kapitaal aanwezig is; men wijst op de groote winsten, die scheepvaart, reederij en makelaardij van den overvoer van produkten behalen; men spreekt zelfs van de mogelijkheid van zamenspanningen op de Indische markt, om de prijzen te drukken, op grond, dat het getal huizen daar zoo groot niet is als hier te lande.

Al heeft de ondervinding bewezen, dat met voordeel eene zekere hoeveelheid produkten in Indie kan worden verkocht, toch hoort men telkens die argumenten herhalen. En dat is zeer natuurlijk. Immers het is zoo

*) Dit artikel, ons door eene bekwame hand toegezonden, wordt door ons geplaatst, ofschoon wij het voornemen niet hadden, in dezen strijd tusschen Padang en Batavia ons te mengen.

De Redaktie.

gemakkelijk voor sommigen, zonder de minste inspanning de vruchten van het bestaande stelsel te trekken. Te vergeefs betoogt de liberale rigting, dat het gouvernement in Indie groote geldelijke behoefte heeft, en dat het zeer voordeelig is, daarin door verkoop van produkten tot zekere hoogte te kunnen voorzien; dat dit ook in het belang van den handel is, direkt en indirekt, omdat geldsomloop en wisselkoers alleen behoorlijk geregeld kunnen blijven bij een meer natuurlijken toestand. Te vergeefs tracht gij duidelijk te maken, dat de afstand van een gedeelte van Amerika, van Australie en van China korter is van den Indischen archipel, dan van Nederland, en dat wij dus, in Indie een gedeelte der produkten verkoopende, veel hoogere prijzen kunnen bedingen voor hetgeen in die landen noodig is, dan wanneer wij alles naar Europa brengen, omdat men òf van daar in het geheel niet kan terug voeren, dewijl de kosten te groot zouden zijn, òf de meerdere transportkosten in rekening komen. Alles te vergeefs! Het konsignatie-stelsel, de assurantie en zoo veel meer zijn duizend wortels, ingeweven in het bestaande gouvernements-monopolie. Anderen zien daarin weder op andere wijze hun voordeel, en zij trachten alle mogelijke redenen, al zijn 't ook drogredenen, te vinden, om het bestaande te verdedigen. Zoodra gij van eenige hervorming spreekt; zoodra gij op den meest voorzigtigen overgang aandringt; zoodra gij ook maar het kleinste onderdeel wilt verbeteren, klinkt dadelijk de wanhoopskreet: gij wilt alles sloopen, alles afbreken, gij wilt het moederland van de voordeelen berooven, die het trekt!

Het spreekt van zelf, dat een stelsel van monopolie, dwang en gunst verkeerde oekonomische begrippen in het leven heeft geroepen. Sommigen willen daarom niets weten van partikuliere industrie, van vrijen arbeid, van verkoop van produkten in Indië, in hoe geringe mate ook. Wij begrijpen dat; wij begrijpen, dat ieder, die daartoe in de gelegenheid is, zooveel mogelijk de voordeelen tracht te trekken, die het bestaande stelsel hem oplevert: wij begrijpen, dat hij, die in 't bezit is van de vruchten van 't monopolie, dat monopolie op leven en dood verdedigt. Maar langzamerhand schieten toch betere denkbeelden wortel. De Nederlandsche natie wordt meer en meer overtuigd, dat het dwangstelsel zekere grenzen heeft; dat natuurlijke ontwikkeling het middel is, om de belangen van moederland en koloniën op den duur te vereenigen; dat het publiek belang bevorderd wordt door niet onverzettelijk aan het oude vast te houden. Het Gouvernement wil naast het dwangstelsel, zoo lang het gehandhaafd moet worden, partikuliere industrie in het leven roepen, bevorderen en aan vaste regelen onderwerpen. Daardoor zal een nieuw veld voor sluimerende krachten geopend worden, die het monopolie niet voldoende kon ontwikkelen. Daardoor zal de tijd geboren worden, om een beter regeringsstelsel in te voeren en tot geleidelijken vooruitgang te komen. Maar daardoor zal tevens de ondernemingsgeest der natie opwekking ontvangen, zoodat de voordeelen van ons koloniaal bezit nog grooter, maar tevens op betere grondslagen gevestigd zullen worden.

Wanneer voorstanders van een ander stelsel dan het onze in hun systeem handelen en redeneren, dan achten wij dit allezins verklaarbaar. Wanneer een makelaar te Rotterdam of te Amsterdam, bevreesd gemaakt voor het liberale stelsel, omdat de tegenstanders dag op dag uitgeschreeuwd hebben, dat bij vrijen arbeid geen koffijboontje meer geteeld zal worden, het konsignatie-stelsel verdedigt, — het is zeer natuurlijk. Gelukkig vermindert met den dag het getal van hen, die niet begrijpen, welke beweegredenen de tegenpartij zulke kreeten deden aanheffen. Gelukkig ziet men nu reeds in, dat bij voorbeeld de in vrijheid geteelde tabak, die toch naar Nederland wordt vervoerd, omdat men hier goede prijzen maakt, een tegenbewijs is voor het beweren van hen, die volhielden dat de Javaan alleen door dwang wil arbeiden. Gelukkig ondervinden velen reeds, dat de verkoop van dat produkt ook voordeel oplevert, al is het niet door dwangarbeid geplant en geoogst. De reeder, die goede rekening maakt bij het overvoeren van hetgeen de partikuliere industrie oplevert, begint in te zien, dat het dwangen konsignatie-stelsel toch niet het eenige goede is.

Wanneer Amsterdam en Rotterdam tegenover Middelburg en Dordrecht het monopolie van de koffijveilingen eischen, het is allezins begrijpelijk. Zoo vatten wij ook, dat de Bataviasche handel in 1849 verlangde, dat de koffijveilingen, in plaats van te Padang, te Batavia plaats hadden. Maar wij zien met bevreemding dien laatsten eisch thans met aandrang in verzoekschriften aan het Gouvernement herhalen, ja, wat meer is, de gronden voor dat verlangen ondersteunen door kampioenen voor vrijgevige begrippen en een liberaal regering-stelsel, die al hunne krachten sedert jaren hebben ingespannen ter bestrijding van het verouderd koloniaal sijsteem, ja, die de martelaren van hunne welgevestigde overtuiging zijn geweest: dat het belang van Indië en moederland hetzelfde is, en dat men het belang van het eene niet moet bevorderen ten koste van het andere. Zij, die tot grondstelling hebben, dat de waarheid *één* is, en dat de ekonomische beginselen even goed in het oosten als in het westen toepasselijk zijn, mogen dan ook een enkel oogenblik een minder juist begrip voorstaan over eene enkele geïsoleerde kwestie, wij zijn ten volle overtuigd, dat zij onwankelbaar op den vroeger afgebakenden weg zullen voortgaan, en de publieke opinie ten goede voorlichten.

In den laatsten tijd heeft het onze bevreemding opgewekt, dat, met telkens grooter aandrang, de aandacht werd gevestigd op de Padang-koffijveilingen. De handel te Batavia wenscht die veilingen verplaatst te zien. *Het Bataviaasch Handelsblad* ondersteunt zelfs thans dien wensch. Wij willen in weinige woorden onderzoeken: of dit verlangen is staatkundig, in het belang van het Gouvernement, in het belang van Indië en van onze beginselen? Wij mogen die vragen, naar onze meening, niet bevestigend beantwoorden. Wij zien in het geuite verlangen het uitvloeisel van begrippen, die op een verouderd stelsel steunen.

Wat heeft aanleiding gegeven tot de gouvernements-veilingen van koffij te Padang? Een inzender in het *Bataviaasch Handelsblad* antwoordt daarop:

„de eenige reden, die voor de koffij-veilingen te Padang bestaat, is deze, dat het gouvernement eene poging wilde doen, om den handel op Sumatra's Westkust uit te breiden en behulpzaam te zijn." Is dat doel wenschelijk? Wij gelooven, dat ieder dit zal moeten toestemmen. Door deze veilingen zouden regtstreeksche vaart op Europa en Amerika en daardoor direkte handel ontstaan. De Europeanen, op Sumatra's Westkust gevestigd, en de inlandsche bevolking trekken natuurlijk van direkte aanvoeren groote voordeelen, al ware 't alleen wegens de daardoor te verkrijgen lagere vrachten. Terwijl Java voornamelijk de aandacht van het gouvernement trok en het kultuurstelsel als middel van ontwikkeling werd aangegrepen, heeft men voor onze buitenbezittingen weinig gedaan. 't Was een regerings-beginsel geworden, om die belangijke gewesten in statu quo te laten, omdat de krachten van het gouvernement niet toelieten de ontwikkeling overal gelijktijdig te bewerken. Van daar, dat wij Java in vele opzigten op hoogeren trap zien dan Borneo, Sumatra, de Molukken en onze verdere bezittingen. Toen de koffij-kultuur dan op Sumatra's Westkust door het gouvernement werd bevorderd, — men moge over het middel oordeelen, zoo als men wil, — bestond er geen betere aanleiding om den handel te verlevendigen, direkte vaart te verkrijgen en de aanvoeren tegen matige prijzen te verzekeren, dan het houden der veilingen van de, door 't gouvernement opgekochte, koffij te Padang, waardoor een middel tot retouren zou worden gegeven.

Wij geven toe, dat, indien geheel vrije kultuur Sumatra had mogen ontwikkelen, indien de vestiging van Europesche industriële ondernemers werd toegelaten en woeste gronden werden uitgegeven, de koffijproduktie, gelijk op Ceylon en elders, vrij wat grooter vlugt zou hebben genomen. Bij de toepassing van een beter regerings-stelsel zal dan ook Sumatra eene schoone toekomst te gemoet gaan. Maar wil men de aandacht op dat schoone eiland gevestigd houden; wil men Europeesch kapitaal en Europeschen handel derwaarts lokken; wil men de partikuliere industrie aanmoedigen om zich daar te vestigen, dan is het middel daartoe slecht gekozen, dat de direkte vaart voor een groot gedeelte moet te niet doen. Wij geven gaarne toe, dat het voor de ontwikkeling van Sumatra veel meer zal helpen, om tot den natuurlijken weg terug te keeren en vrijheid van beweging aan het kapitaal en den arbeid te verzekeren, dan een paar gulden kommissie-loon aan onze handelshuizen op Sumatra toe te staan: onder het monopolie-stelsel zal de handel zich nooit tot die hoogte verheffen, die hij bereiken kan. Maar dit is eene andere kwestie. Wij spreken thans van den tegenwoordigen toestand, en dan zeggen wij: ontneem Padang de veilingen, en gij zult daar althans eenige der bestaande handelshuizen zien instorten; het kapitaal zal zich hoe langer zoo meer van Sumatra afkeeren; en de, al is het dan ook geringe, vooruitgang van de laatste jaren zal worden vernietigd.

Men zegt, en dit is het groote argument: Batavia is de stapelplaats van produkten in Indië. Wij zouden daarop kunnen antwoorden, dat die reden gelden kon, om de koffij niet naar Batavia, maar naar Amsterdam of

Rotterdam over te voeren, want deze beide steden zijn veel meer stapelplaatsen dan Batavia. Te Batavia wordt geen suiker geoogst, zegt een schrijver, maar daar is de handel gevestigd. De handel is in nog grooter mate in Nederland gevestigd. Dat is een argument om alle produkten naar het moederland over te voeren. Er worden weinig schepen te Batavia geladen, maar de meeste bevrachtings-kontrakten worden daar aangegaan en men verzekert er tegen zeegevaar. Het zelfde geldt in nog sterker mate voor Rotterdam en Amsterdam. In Nederland is grooter kapitaal dan in Indië. Daar is alles gevestigd, wat voor den groothandel noodig is. Wil men niet verkoopen op de markt, die het digtst bij de plaatsen is, waar de produkten verkregen worden, dan redeneert men in den geest onzer tegenstanders, die beweren dat hoe meer men alles op een enkel punt koncentreert, des te beter prijzen te bedingen zijn. Dat men te Batavia, het centraal punt van het Gouvernement en de hoofdplaats van Java, uitbestedingen doet en daar veilingen van de produkten van Java houdt, het is natuurlijk; maar het ware onnatuurlijk, Batavia te bevoorregten ten koste van den handel van andere eilanden, wier hoofdplaatsen eveneens middenpunten van ontwikkeling en vertier kunnen worden.

Waarlijk, Java bezit *zóó* vele onschatbare hulpbronnen; partikuliere ondernemingsgeest en kapitaal kunnen daar nog *zóó* veel verrigten, dat alle krachten noodig zullen zijn om dit gewenschte doel te bereiken. Maar redeneert men, gelijk de Bataviasche handel nu doet, dan zien wij geene enkele reden, om niet nog een stap verder te gaan. De veilingen in Indië hebben plaats, om de kosten van transport uit te winnen, goede prijzen te maken, en in de behoefte der Indische kas te voorzien. Dezelfde redenen bestaan daaromtrent voor Sumatra als voor Java. Telt men die redenen gering, er bestaat geen grond voor veilingen in Indië, en de stelling van onze tegenstanders, dat het konsignatie-stelsel onveranderd behouden moet blijven, in zijn geheel en tot elken prijs, zou schijn van grond hebben.

Men zegt evenwel, dat te Batavia de plaats voor de veilingen is en niet te Padang, want men zou op de hoofdplaats van Java betere prijzen kunnen bedingen. Wij achten dit een gewigtig argument, ofschoon wij opmerken, dat hetzelfde steeds beweerd wordt ten gunste van het konsignatie-stelsel van Amsterdam en Rotterdam. Maar rust dat argument op goede gronden? Is het aannemelijk, dat het Gouvernement betere prijzen zal bedingen, wanneer het, naast de Java-veilingen, ook de Sumatra-koffij te Batavia aan de markt brengt? Zullen er niet tijden kunnen komen, dat de te groote aanvoer van allerwege de prijzen zal drukken? Zal de koopman in Europa, Amerika, Californie of elders, die zijne orders nu direkt naar Padang zendt, niet moeten rekenen op de kosten van overvoer van Batavia naar Padang? Het vercharteren van schepen direkt van Europa naar Padang, zou grootendeels ophouden; de prijzen van uitvrachten naar Sumatra zouden stijgen, hetgeen de handel zou moeten in rekening brengen;

het kommissieloon zou altijd door twee handen gaan; maar bovendien moeten de kosten van overvoer nog vermeerderen. Gesteld, dat ook nu de meeste orders naar Batavia gaan, er bestaat evenwel direkte vaart tusschen Padang en andere landen, en zoodra een gedeelte daarvan ophoudt, zal ook de invoer-handel op Sumatra's Westkust een gevoeligen slag ondervinden. De uitvracht naar Padang moet stijgen bij het gevaar van aldaar geene retourlading te vinden; regtstreeksche konsignatiën zouden afnemen en men zou dit wel degelijk in berekening brengen bij de kosten van de Padang-koffij.

Maar, zegt men, het Gouvernement zou hooger prijzen maken, want thans bestaat slechts een klein getal huizen te Padang en de mededinging te Batavia zou grooter zijn. Wij begrijpen al weder die bewering van de zijde van hen, die volstrekt geen verkoop van produkten in Indië willen toelaten; niet van de zijde van onze bondgenooten. De mededinging in Nederland is misschien veel grooter dan te Batavia; waarom dan de Padang-koffij niet liever te Amsterdam geveild? De vrees voor koalitiën is ons telkens voorgespiegeld, en zoodra de koffij-prijs ook maar ¼ cent per 1000 pikols in het voordeel van Nederland schijnt, goochelt men met cijfers, die alleen over eenige jaren een bewijs kunnen opleveren. De Padangsche handel antwoordt dan ook, hetgeen men in Nederland steeds zegt: vergelijk de prijzen en noteringen, en gij kunt u overtuigen, dat gij dwaalt; maar voeg, in elk geval, de meerder kosten van overvoer, van opslag en van het te gelde maken, bij uwe berekeningen. Is het feit waar, dat de Padangsche prijzen ongeveer gelijk staan met die van Batavia, dan nog helt de schaal ten voordeele van Sumatra's Westkust over, ook omdat de loop der zaken natuurlijker is. Men redeneert in elk geval uit de onbewezen stelling, dat de prijzen van de Padang-koffij te Batavia welligt zullen kunnen stijgen.

Indien men zich op Java beklaagt, dat de kommunikatie thans met Sumatra's Westkust gebrekkig is, dan doen wij de vraag, of het ontnemen van de koffij-veilingen en het toebrengen van een slag aan den handel van Padang een middel tot verbetering is? Wij zouden veeleer gelooven, dat aandrang, om stoomvaart van uit Nederland en betere kommunikatie met de eilanden van den Indischen archipel onderling te verkrijgen, een beter middel is om in het gebrek te voorzien. Zijn echter de voordeelen van de veilingen aan Padang ontnomen, de behoefte aan verbeterde kommunikatie zal zich niet minder doen gevoelen, maar er zal minder kans zijn op verbetering, omdat groote handelshuizen zullen ophouden te bestaan.

Indien men aandringt op wegneming van de slagboomen, die de ontwikkeling van Java en Sumatra in den weg staan, men zal in ons als altijd een bondgenoot vinden. Indien men de partikuliere industrie wil aanmoedigen, wij zien niets liever. De lofrede op de gedwongene kultuur, door sommigen aangeheven, vindt daarom altoos bij ons tegenspraak. Maar wij wijzen op het feit, dat de toestrooming van Europeesch kapitaal en Europeschen ondernemingsgeest, dat het langzamerhand ontstaan van eene wisselmarkt op Sumatra's Westkust en van geregelden handel met en aanvoeren uit Europa middelen zijn, om de partikuliere industrie te bevorderen. Daardoor

zullen ongetwijfeld meerdere handelshuizen te Padang ontstaan, en zal dus meer mededinging bij de veilingen in het leven geroepen worden, zoolang het monopolie bestaat. De Indische liberalen mogen niet vergeten, dat heft men nu de veilingen te Padang op, het gevolg zal zijn, zooals wij dit in het *Bataviaasch Handelsblad* van 12 Julij jl. Mail-editie op bladz. 419 geschetst vinden: „regtstreeksche handel met Europa zal vervallen; kapitalen, welke zich nu op Sumatra gevestigd hebben, zullen zich verplaatsen; eigendommen en gronden zullen in waarde verminderen, even als de grondbelasting; alle benoodigdheden en behoeften, zoowel voor de Europesche als inlandsche bevolking, zullen in waarde stijgen en boven de Bataviasche noteringen zijn; het schoone en vruchtbare eiland Sumatra zal stationnair blijven, en zijne hoofdplaats Padang zal worden wat zij vroeger was: cijnsbaar aan Batavia, — terwijl het zich nu langzaam, doch zeker, tot eene onafhankelijke en op zich zelf staande handelsplaats opwerkt." Wij achten dit tafereel wel wat scherp gekleurd, maar niet geheel onwaar. Alleen door de ontwikkeling van de partikuliere industrie kan een toestand geboren worden, die de welvaart op hechte grondslagen vestigt en zal de handel zich krachtig „opwerken". Maar de toestand op Sumatra zal niet beter worden, wanneer men het daar gevestigde kapitaal thans noopt, zich voor een gedeelte naar Batavia te verplaatsen.

De geheele strijd tusschen Batavia en Padang, wij zeggen dit het *Bataviaasch Handelsblad* na, ontstaat door het stelsel, dat in Indië heerscht, en waarbij *alles* van het gouvernement afhangt. Men zegt, dat het hier geldt een strijd, niet zoo als Dordrecht en Middelburg tegen Rotterdam en Amsterdam voeren, maar gevoerd om dezelfde redenen, waarom het konsignatie-stelsel bestaat. Maar is dat stelsel, in al zijne konsekwentiën doorgedreven, goed en in het belang van Indië? Men overwege dit wel! Wij begrijpen, dat de handel te Batavia zooveel mogelijk voordeel wil trachten te behalen, zonder groote inspanning: hoe ruimer Gouvernements veilingen, des te meer kommissieloon. Thans moet men een groot deel daarvan aan Padang afstaan, dat daarenboven direkte orders ontvangt. Zoolang de regering handelaar is, moet zij de beste prijzen trachten te maken. Indien betere prijzen met zekerheid te verkrijgen waren, in het belang van de schatkist zouden wij het *Bataviaasch Handelsblad* ter zijde staan; maar dit is onbewezen. Nu achten wij het niet staatkundig, dat zij, die het bestaande stelsel door een beter vervangen wenschen te zien, gegrond op algemeene ontwikkeling, de eene kolonie boven de andere zouden willen begunstigen. Het is niet nuttig Java tegenover Sumatra te stellen; het algemeen belang wordt niet bevorderd door lokalen naijver te steunen.

Maar bovenal is de wensch van den handel te Batavia onstaatkundig en in strijd met onze beginselen. Al de argumenten, door sommigen te Batavia aangevoerd, kunnen tegen de geheele Indische maatschappij en tegen de veilingen in Indië met hetzelfde regt worden gekeerd. Indië wroet dus in eigen ingewanden, wanneer het die redeneringen aanvoert. De reaktie slaapt niet, zij zal gebruik maken van de wapenen die men haar in han-

den geeft. De handel te Batavia zal dit, bij nadenken, moeten inzien. Wij spreken van *den handel*, maar wij zijn verzekerd, dat wij velen onregt doen, en dat het hier alleen sommigen zijn, die den wensch uiten, om de veilingen van Padang verplaatst te zien. Het ligt toch volstrekt niet op den weg van de woordvoerders van koloniale belangen, een thema te bepleiten, dat woord voor woord door de behoudspartij in het moederland tegen Indië gekeerd wordt. Indië heeft te veel energie en een te ruim veld voor zich, om ten koste van het eene gedeelte het andere te willen bevorderen. Wij achten het niet natuurlijk de koffij, op Sumatra's Westkust geproduceerd, op Java te verkoopen. De liberalen in Indië zullen met ons begrijpen, dat op die wijze een schakel te meer wordt gesmeed, om onnatuurlijke toestanden te behouden, die vrije ontwikkeling belemmeren en wier losmaking zooveel strijd en moeite kost. Wij spreken dus onze afkeuring over den te Batavia geuiten wensch uit, niet omdat wij partij willen kiezen in dezen lokalen strijd, maar omdat het belang van de koloniën en onze beginselen niet bevorderd zouden worden door hetgeen men verlangt. Wij zijn overtuigd, dat onze vrienden bij nadere overweging met ons zullen instemmen.

Bijdrage tot de geschiedenis der Karimon-eilanden.

Onze lezers zullen zich misschien nog herinneren, dat wij, nu eenige jaren geleden, meer dan een artikel hebben geplaatst over de Karimon-eilanden. Zoo leverden wij er bij voorbeeld eene beschrijving van, vooral met betrekking tot den rijkdom van tin, die er wordt aangetoffen *). Al deze opstellen hadden het doel, om eene toen voorgenomen exploitatie dier eilanden, welke met allerlei moeijelijkheden en tegenwerkingen te kampen had, te ondersteunen en in bescherming te nemen.

Die moeijelijkheden zijn werkelijk overwonnen. Een voornaam Amsterdamsch handelshuis heeft een niet onaanzienlijk kapitaal in de onderneming gestoken. Aanvankelijk schijnen goede resultaten verkregen te worden, en het laat zich aanzien, dat de Karimon-eilanden, die zoo lang, als de schuilplaatsen van zeeroovers, voor de groote maatschappij verloren waren, thans produktief zullen worden en onze Indische en Nederlandsche markten met nieuwen voorraad van tin verrijken.

De geschiedenis der Karimon-eilanden kan niet rijk zijn in gebeurtenissen. Zoolang zij onbewoond en onbenut lagen, waren zij, als men de bedrijven der zeeroovers, die natuurlijk geheim bleven, er afrekent, maar zelden het tooneel van merkwaardige feiten. Toch meenen wij onzen lezers eene bijdrage te kunnen aanbieden, die hen zal doen zien, dat zij eene niet onbelangrijke rol hebben gespeeld in de geschiedenis der laatste vorsten van het Maleische rijk.

Die bijdrage hebben wij te danken aan eenen Engelschen schrijver. Zij is bovenal ook merkwaardig, omdat zij zich gunstig onderscheidt van 't geen wij anders bij Engelsche schrijvers meestal hebben te betreurèn, namelijk eene groote vooringenomenheid en partijdigheid tegen de handelingen en verrigtingen van de Nederlanders in den Indischen Archipel.

Wij laten haar, met eenige verkortingen en enkele wijzigingen en veranderingen, hieronder volgen.

Het rijk van Djohor werd gesticht op de bouwvallen van het vroegere Malaka, toen de Portugezen deze plaats hadden veroverd. Nadat de Nederlanders het grondgebied en het gezag hadden in bezit genomen, waarvan de Portugezen zich vroeger hadden meester gemaakt, was ook de onder-

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 17de jaargang I, 246 enz.

gang van Djohor zoo goed als zeker. Het gewone onvermijdelijke gevolg van de nabijheid eener Europesche mogendheid bij een Maleisch Gouvernement vertoonde zich weldra. Het duurde niet lang, of Djohor, dat eerst de Nederlanders en Malaka in bedwang had gehouden, was niet meer in staat, zijne eigen integriteit te handhaven. De hooge staatsbeambten onttrokken zich langzamerhand en verzekerden zich in de distrikten, die zij vroeger als afhankelijke staten bestuurden, eene souvereiniteit, die hun meester nu niet langer in staat was hun te betwisten. In 't begin van onze eeuw, bezat de sulthan van Djohor, de afstammeling van een talrijk geslacht van koningen, nog den grootschen titel van sulthan, doch zonder eigenlijk gezag.

De sulthan MAHOMED SHAH, de laatste der erkende vorsten, was een man van meer dan gewone talenten, en daar hij deze besteedde aan de bevordering zijner handelsbelangen, had hij een grooten invloed verkregen. Hij stierf in 't jaar 1809 en liet twee zonen na, beide door hunne moeder van onadelijke geboorte, waarom zij niet tot de opvolging toegelaten konden worden. Vóór zijn dood echter had de sulthan den oudsten dezer twee zonen, HOESSAIN genaamd, aangewezen als zijn opvolger op den troon, en hem met dit doel verscheiden teekenen van onderscheiding geschonken. Den jongsten zoon, die een meer bezadigd karakter en geen ondernemingsgeest bezat, werd aanbevolen, zich aan het godsdienstige leven te wijden. Een ander verhaal echter voegt er bij, dat de laatste sulthan uitdrukkelijk het eiland Linga aan ABDULRAHMAN en het overige van het grondgebied aan HOESSAIN naliet. Er bestaat alle reden om te gelooven, dat, zoo de koning lang genoeg geleefd had, om zijne oogmerken te vervullen, hij bij den slechten toestand, waarin de Maleische aangelegenheden waren geraakt, in staat geweest zou zijn, zijn plan te volvoeren, door de opvolging van zijn' zoon HOESSAIN te verzekeren. Als de eerste stap daartoe verkreeg hij voor hem ten huwelijk eene dochter van den bandahara te Pahang. HOESSAIN werd naar Pahang gezonden, om het verdrag te sluiten. De sulthan vergezelde hem een gedeelte van den weg, en stierf op den terugtogt naar Linga, niet zonder vermoeden van vergiftiging. Eene bijzondere gewoonte onder het Maleische koningschap bestaat daarin, dat er eerst een nieuwe koning moet benoemd zijn, vóórdat de overledene kan begraven worden; men maakte van deze omstandigheid gebruik om den jongsten zoon op den troon te plaatsen, in strijd met de aanspraken van zijn afwezigen broeder. De sterke noord-oostelijke moeson stremde in dien tijd de scheepvaart aan de oostkust van het eiland, zoodat HOESSAIN te Pahang geen berigt van zijn vaders dood kon ontvangen, noch bij tijds te Linga kon komen, om zijne regten te handhaven.

Aan toeankoe ABDULRAHMAN werd de kroon aangeboden door toeankoe JAFFAR, de radja-moedah (onder-koning) van Rio, die het zwakke en toegeeflijke karakter van dien vorst had gezien en voornemens was in zijnen naam te regeren. Toeankoe ABDULRAHMAN weigerde de hem aldus aangeboden kroon aan te nemen, op grond dat zijn vader, de overledene mo-

narch, zijn ouderen broeder, HOESSAIN, tot opvolger benoemd had, en zijne begrippen en godsdienstige gezindheid hem beletten, te trachten eenigen inbreuk daarop te maken. Uit godsdienstige gemoedelijkheid gaf hij echter eindelijk toe, ten einde het lijk van zijn' vader te kunnen laten begraven, en nu matigde toeankoe JAFFAR, in naam van ABDULRAHMAN, zich alle gezag aan.

Toen de kwade moeson voorbij was, kwam toeankoe HOESSAIN uit Pahang terug en ging regtstreeks naar Linga, waar hij den troon van zijnen broeder opeischte. Dit verlangen werd gereedelijk ingewilligd, en ABDULRAHMAN maakte zich gereed, het gezag in handen van HOESSAIN te stellen, dat hij slechts als stedehouder uitgeoefend had. Maar toeankoe JAFFAR, de radja moedah, verkeerde in vijandschap met de familie van HOESSAIN's moeder; hij had openlijk verklaard, dat, zoo die vorst het gezag in handen kreeg, hij niet op veiligheid zou kunnen hopen; daarom wendde hij nu al zijnen invloed aan, om te trachten dit te voorkomen. Na ongehoorde pogingen tot overreding en zelfs geweld, gelukte het hem eindelijk, toeankoe ABDULRAHMAN te bewegen, toe te staan, dat zijn naam zou gebruikt worden, om toeankoe HOESSAIN te verstooten. Toen verzamelde deze zijne vrienden om te trachten door kracht van wapenen zijne regten te handhaven.

Aan eene van de koninklijke vrouwen van den overleden sulthan, met name HAMIDA, algemeen bekend onder den naam van „toeankoe poetri", was als een gunstbewijs vergunning verleend, om HOESSAIN, des overleden sulthans oudsten zoon, aan te nemen, daar zij zelve geene kinderen had, en voor deze aanneming had de koning haar op zijn sterfbed de bewaring toevertrouwd van de regalia. De hooge afkomst van toeankoe poetri en het bezit van de regalia hadden haar een aanmerkelijken invloed verschaft onder de Maleijers, en zij maakte nu, in tegenstelling van haren broeder toeankoe JAFFAR, toebereidselen, om haar gezag tot bevestiging van haren pleegzoon te handhaven, en alzoo de laatste beden van haren overledenen echtgenoot te vervullen. Toeankoe HOESSAIN werd naar Pahang gezonden, waar zijn schoonbroeder, de bandahara, eene krijgsmagt had bijeengebragt; hiermede kwam hij om HOESSAIN op den troon te helpen. De Maleische gewoonte nu maakt het noodig, dat bij eene behoorlijke installatie de bandahara, de toemenggong en de overige hooge staatsbeambten tegenwoordig en tot de plegtigheid behulpzaam zijn, en dat de voorgestelde vorst bezitter zij van de regalia en met de toejuichingen van het volk begroet worde. Toen dus toeankoe JAFFAR de aankomst vernam van den bandahara met toeankoe HOESSAIN, zag hij wel, dat slechts een groote gebeurtenis den toeankoe kon beletten den troon te bestijgen.

Toeankoe JAFFAR had, in zijne hooge positie te Rio, gekorrespondeerd met den resident te Malaka, welke plaats toen door de Engelschen veroverd was. Hij schreef nu dien ambtenaar arglistig een brief, waarin hij zijne bescherming inriep en de Pahangsche krijgsmagt als eene rooverbende voorstelde. De Engelsche resident van Malaka nam, bij afwezigheid van een daartoe geschikt persoon uit zijne natie, toevlugt tot de diensten van een

der Hollandsche inwoners, die afgezonden werd om de zaak te onderzoeken. De keuze was ongelukkig, daar zij een Nederlandschen onderdaan in eene positie plaatste, waarin het, uit nationale begrippen, wel te voorzien was, dat hij geen onpartijdig oordeel zou uitspreken. De uitslag der zending was, dat de resident bekend maakte aan den bandahara, dat elke poging, om de rust van Linga te verstoren, met ongenoegen door het Britsche Gouvernement zou beschouwd worden. Deze mededeeling uit zulk een kanaal kon op verschillende wijzen uitgelegd worden, en bij het ontvangen daarvan trok de bandahara af, terwijl hij zijn' schoonbroeder aan zich zelven overliet.

Daar hij aldus geheel van middelen ontbloot was om zijne regten te handhaven, zette HOESSAIN zich rustig neder te Poelo Peningat, waar zijne pleegmoeder de toeankoe poetri woonde. Hij leidde, door zijnen broeder en zijne overige betrekkingen daartoe in staat gesteld, een werkeloos leven, zonder zich eenigermate te onderscheiden.

Toeankoe JAFFAR bleef over de eilanden het bewind voeren in naam van toeankoe ABDULRAHMAN.

ABDULRAHMAN was, ofschoon schijnbaar in het bezit van den troon en den titel van sulthan, niet geïnstalleerd door de daartoe vereischte beambten, noch voorzien van de regalia; zijn gezag was dan ook eigenlijk niets dan schijn. Hij en zijn broeder leefden bijna in armoede, zonder eenige magt of onderscheiding, en de verschillende deelen van het land waren door die hoofden, welke hun gezag konden handhaven, in kleine stukken verdeeld. De bandahara bezat Pahang. Daarentegen waren Tringanoe, Kalantan en Patani langen tijd onafhankelijk geweest. En de toemenggong had zich in de straat van Singapoera nedergezet, waar hij beschuldigd werd, met eenige honderde volgelingen van zeerooverijen te leven. De radja-moedah handhaafde zijn gezag op de eilanden, waar hij de beide zonen van den laatsten sulthan in zijne magt hield en in armoede liet, om hen aldus elke poging te beletten het gezag te verkrijgen, dat hij zich had aangematigd.

Bij de herstelling van het Nederlandsche gezag in den Djohorschen archipel, hernam het Nederlandsche Gouvernement Rio en het beschermheerschap over het zuidelijke gedeelte van het Maleische schiereiland. Te Rio vonden de Nederlandsche autoriteiten toeankoe JAFFAR, die hun zijnen beschermeling ABDULRAHMAN aanbeval, als den wettigen opvolger van den overledenen sulthan MAHOMED. Het Nederlandsche Gouvernement erkende dezen vorst als sulthan, met voorbehoud echter van het volle gezag voor den radja-moedah of den onderkoning. De zaken stonden op dien voet, toen sir STAMFORD RAFFLES en majoor FARQUHAR in de haven van Singapoera kwamen. De toemenggong beval hun de bevestiging aan van sulthan HOESSAIN, die, naar zijne verzekering, de regtmatige bezitter van den troon van Djohor was.

Vóór de herstelling van het Nederlandsche gezag, had majoor FARQUHAR verlof verkregen van toeankoe JAFFAR, gevolgd door de bekrachtiging daarvan door ABDULRAHMAN, om eene kolonie te vestigen op de Karimon-eilanden. Hij ging nu naar toeankoe JAFFAR, om dezen te verzoeken, Singapoera te-

gen de Karimon's te mogen verwisselen; doch de toeankoe berigtte hem, dat sedert zijn laatste bezoek, de Nederlanders waren gekomen, en hij met hen een traktaat had geteekend, waarbij zij in hunne vroegere positie van suzerein werden geplaatst, en waarbij alle andere Europesche natiën werden uitgesloten van eenig deel aan het koningrijk Djohor. Hij voegde er echter, volgens de verzekering van den Engelschen majoor, bij, dat daar hij vroeger de vestiging eener kolonie had toegezegd aan de Engelschen, hij deze wel zou willen dulden, wanneer zij zich op Singapoera konden nederzetten. Met dit verlof gewapend keerde de majoor naar Singapoera terug, en den volgenden dag ging sir STAMFORD zijn eerste verdrag aan met den toemenggong, dat echter de bevestiging van den sulthan HOESSAIN vereischte.

Niets verder werd er voor HOESSAIN's eischen en regten gedaan tot in de maand Junij, toen sir STAMFORD, bij zijne terugkomst uit Atjin, vond dat majoor FARQUHAR berigten had ingewonnen, en de toemenggong gelast werd HOESSAIN te ontbieden van Poeloe Peningat, waar deze toen verblijf hield. HOESSAIN trok, na eenigen tegenstand, naar Singapoera, waar hij aangenaam verrast werd, toen hij bemerkte, dat hij zooveel aandacht tot zich trok. Op denzelfden dag van zijne komst werd hij geïnstalleerd als sulthan van Djohor, onder de bescherming van het Engelsche gouvernement, en aldus eensklaps uit armoede en verachting tot rijkdom en eer gebragt. Na de installatie van sulthan HOESSAIN werd een nieuw verdrag gesloten met hem en den toemenggong. Uit dit alles leiden de Engelschen af, dat het bezit van Singapoera aan Engeland is gewaarborgd door beide de sulthans ABDULRAHMAN en HOESSAIN, door toeankoe JAFFAR en eindelijk door den toemenggong, die in het werkelijk bezit van het eiland was.

De onzekere toestand van toeankoe JAFFAR en de dubbelhartigheid van den toemenggong en van HOESSAIN veroorzaakten menig misverstand tusschen de Nederlanders en Engelschen, waardoor later vele moeijelijkheden ontstonden. En daar er natuurlijk geene regtsmagt was om uitspraak te doen, beschouwde de Engelsche partij de Nederlanders uitermate hebzuchtig en onverdraagzaam; terwijl aan den anderen kant de Nederlanders de Engelschen beschouwden als de vele pogingen tot aanranding te hebben vermeerderd, waardoor hunne koloniale bezittingen aan de Engelsche heerschzucht waren opgeofferd. Later werden ophelderingen gegeven, die, zoo zij bij tijds bekend waren geweest, vele moeijelijkheden hadden kunnen voorkomen.

De Nederlandsche autoriteiten beklaagden zich openlijk over de handelingen van sir STAMFORD RAFFLES en majoor FARQUHAR. Den 25 Januarij 1819, schreef de Nederlandsche resident van Malaka een' brief aan den majoor FARQUHAR, waarin hij hem meldde, dat men berigt had ontvangen, dat de Engelschen eene kolonie hadden gevestigd of vestigden op de Karimon-eilanden, en waarin hij protesteerde, uit naam van zijn Gouvernement, tegen deze handelingen. Ten gevolge van geruchten die in omloop waren gebragt, schreef de majoor FARQUHAR, op den 1sten Maart, weinige dagen nadat de vlag te Singapoera was geheschen, een brief aan het Engelsche Gouvernement van Pinang, om het met den waren staat van zaken

bekend te maken, ingeval dit Gouvernement, zooals hij onderstelde, mededeeling mogt ontvangen hebben van de handelingen der expeditie. Hij ontkende de waarheid van de verzekering, dat Singapoera met geweld was genomen, en berigtte vernomen te hebben, dat de toemenggong dit aan een Nederlander te Malaka zou hebben geschreven; maar, dat hij zelf den toemenggong over dat onderwerp had onderhouden, die echter ontkende zulk een brief verzonden te hebben. Den 16den December daaraanvolgende, zond de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië een formeel protest tegen al de maatregelen, die te Singapoera genomen waren, en verwees de zaak naar zijn Gouvernement in Europa, om voldoening te erlangen. Vooraf had hij aan het Gouvernement in Bengalen geschreven, op welken brief hij een antwoord ontving gedagteekend 26 Junij 1819, luidende: dat de zaak later zou uitgewezen worden, maar tevens voorstellende, dat beide partijën zich van alle verdere maatregelen zouden onthouden. Ten gevolge van dit interim werd de ontwikkeling van de nieuwe kolonie gestuit, en werden er alle maatregelen genomen onder den indruk van twijfel, met het oog op de toekomstige gebeurtenissen. Uit den inhoud van de brieven van het Engelsche opperbestuur in het moederland scheen het langen tijd eene zeer twijfelachtige zaak, of de kolonie wel zou bevestigd worden. Deze zwarigheid belette de Engelsche autoriteiten eenige schikkingen te maken betreffende de souvereiniteit van het eiland, welke dientengevolge op naam van de inlandsche hoofden bleef bestaan.

Wij hebben gezien, dat geen der beide zonen van den sulthan MAHOMED SHAH, noch hij die door de Engelschen noch hij die door de Nederlanders werd ondersteund, in het volle bezit der kroon was; tevens had geen hunner wegens zijne geboorte een wettig regt op den Maleischen troon. Toeankoe poetri behield de regalia. De toemenggong was aan de zijde van toeankoe poetri, terwijl de bandahara, in den beginne gunstig gestemd voor zijnen schoonbroeder HOESSAIN, door den radja-moedah, daarin bijgestaan door den invloed der Nederlanders, was overgehaald. Er waren pogingen aangewend, om de regalia van toeankoe poetri te verkrijgen, doch zij weigerde stellig ze terug te geven, en de Britsche autoriteiten waren op geene andere dan zachte middelen voorbereid om het bezit te verzekeren.

De langzame ontwikkeling der zaken te Singapoera had de behoefte aan eene betere verstandhouding met de inlandsche vorsten tot eene zaak van groot belang gemaakt. Deze hoofden, uit een staat van ellende verheven tot rijkdom en overvloed, zagen hunnen invloed vermeerderen door den vooruitgang van het land, dien men aan hun toedoen toeschreef; hunne eischen werden dagelijks grooter, en men vreesde, dat, zoo niet spoedig maatregelen werden genomen, om hunne politieke tusschenkomst tegen te gaan, zij, op raad van kwalijk gezinde personen, hinderpalen zouden opwerpen op den weg eener voldoende schikking. Door het beroep op het Britsche Gouvernement in het moederland, konden echter geene stappen gedaan worden tot voortdurende bezitneming van het eiland.

In Mei 1823 hernieuwde het Gouvernement van Nederlandsch Indië zijne

klagten. Zijne korrespondentie met het Britsch-Indische Gouvernement werd op scherpen toon gevoerd, ten einde die autoriteit te nopen met de zaak niet verder te gaan. Twee onderwerpen van beklag werden voortdurend voorop gezet: het eerste was, dat sir STAMFORD RAFFLES had toegestaan dat de Engelsche vlag te Djohor op het vaste land was geheschen, en ten tweede, dat, terwijl de zaak in Europa hangende was, hij landbezit te Singapoera had toegestaan onder het zegel der Kompagnie. Op het eerste punt gaf het Bengaalsche Gouvernement onmiddelijke voldoening, daar zulk een maatregel, hoezeer daarop door de plaatselijke autoriteiten was aangedrongen, in lijnregte tegenspraak was met de aangenomene staatkunde van het opperbestuur, 't welk sedert lang het beginsel had opgevolgd, dat alle verdere uitbreiding van grondgebied, behoorende tot eene der vestigingen in de straat Malaka, op zich zelf geenszins wenschelijk was. Sir STAMFORD was tot het gebruik maken van de vlag gedrongen geworden door het verlangen der inlandsche hoofden, daar toeankoe JAFFAR, in naam van den sulthan ABDULRAHMAN en op aansporing van de Nederlandsche autoriteit, troepen had overgezonden, om zich van het vasteland van Djohor meester te maken. Zonder de hulp van Engelschen invloed, zou HOESSAIN geheel buiten staat geweest zijn, het vasteland te behouden, en sir STAMFORD oordeelde het daarom goed, hem het gebruik van de Engelsche vlag te veroorloven. In zijnen brief aan den resident van Singapoera, van 21 Mei 1824, berispte het Bengaalsche Gouvernement allen, die in de zaak der vlag betrokken waren. Toch besloot het met te zeggen: dat de latere maatregelen van het Nederlandsche Gouvernement het van alle regt op eene apologie beroofden.

De moeijelijkheden over deze aangelegenheden hadden de gezindheid tusschen de beide Gouvernementen niet verbeterd. In dien tijd werd bekend, dat de Engelsche bezetting te Singapoera naar alle waarschijnlijkheid door de beide Europesche Gouvernementen zou bevestigd worden, die te Londen kommissarissen hadden benoemd, om de betrekking tusschen de Nederlanders en de Engelschen in de Indische zeeën te onderzoeken en te regelen. De plaatselijke autoriteiten te Singapoera konden dientengevolge voortgaan met hare werkzaamheden, tot vestiging van de souvereiniteit in de nederzetting. Het opperbestuur gaf de meest vrijgevige instruktiën betreffende eene geldelijke schadeloosstelling aan den sulthan in den toemenggong, doch bepaalde, dat het Gouvernement niet genoodzaakt zou zijn, hunne aangelegenheden buiten de grenzen van het eiland Singapoera te regelen of zich daarin te mengen.

Wij hebben reeds gemeld, dat de Engelschen al hunnen invloed aanwendden om de regalia te verkrijgen, ter installatie van den sulthan HOESSAIN; doch 't was te vergeefs. De Nederlanders waren gelukkiger. De gouverneur van Malaka en een ander invloedrijke Nederlander vertrokken naar Poelo Peningat. Zij zouden, gelijk men verhaalt, na al hunne overtuigingsmiddelen te vergeefs te hebben aangewend, met eenige gewapende lieden in de kamer van toeankoe poetri zijn gekomen, en op die wijze met geweld zich van de regalia hebben meester gemaakt. Het bezit daarvan stelde de Nederlanders in staat tot eene openlijke inhuldiging. Doch daar

de toemenggong afwezig was, en, gelijk wij vroeger zeiden, ABDULRAHMAN en HOESSAIN van moederszijde van onadelijke afkomst waren, versterkte deze plegtigheid de positie van ABDULRAHMAN als sulthan niet, terwijl, door het feit der vroeger door den radja-moedah JAFFAR, met toestemming van ABDULRAHMAN, gegeven magtiging aan den majoor FARQUHAR om Singapoera te bezetten, zij ook den Engelschen titel niet verzwakte. Hoe dit zij, den 7den Junij 1823, sloot sir STAMFORD RAFFLES een ander traktaat met den sulthan HOESSAIN en den toemenggong, waarvan men een afschrift kan vinden in het aanhangsel van NEWBOLD's „*Account of the British Possessions in the straits of Malacca*"; en later, op den 2den Augustus van het volgende jaar, sloot de heer CRAWFURD op nieuw een traktaat, waarbij deze hoofden voor altijd van alle aanspraken en titels op Singapoera afstand deden en de positie van partikuliere inwoners van het eiland aannamen. Deze gunstige uitslag was niet dan met veel moeite verkregen.

Beide hoofden, die inzagen, dat zij veel konden vorderen van het Engelsche gouvernement, hadden besloten daarvan dan ook het beste gebruik te maken. De niet zeer voortreffelijke schikking van deze aangelegenheid is tegen sir STAMFORD RAFFLES aangevoerd als een bewijs van gebrek aan doorzigt van zijne zijde; doch zijne handen waren gebonden zoolang de zaak in Europa hangende was.

De werkzaamheden van de kommissarissen der beide Gouvernementen in Europa leidden tot het sluiten van het bekende verdrag, gedagteekend Londen den 17den Maart 1824, waarbij de aangelegenheden van de beide natiën in het Oosten werden geregeld. Ten opzigte van het rijk van Djohor troffen zij eene schikking. De Engelschen zouden Singapoera behouden, en de Nederlanders zouden nooit eenige vestiging vormen of een traktaat sluiten met de vorsten op het Maleische schiereiland; zij behielden Biliton, en de Engelschen zouden nimmer eenige vestiging hebben of traktaten sluiten op Sumatra en de Karimon-eilanden of de eilanden ten zuiden van Singapoera. De regeling geschiedde dan ook op de volgende wijze: eene lijn werd getrokken tusschen Singapoera en Rio; aan den kant van deze lijn, waar Singapoera ligt met het vasteland en talrijke kleine eilandjes, zouden de Engelschen met hunnen sulthan zijn, terwijl aan den kant van Rio zich de Nederlanders en hun sulthan zouden ophouden. Sedert dien tijd is de Engelsche sulthan bekend als de sulthan van Singapoera en de Nederlandsche als sulthan van Linga.

Door dit traktaat werden alle bestaande geschillen vereffend, doch ongelukkig ontstond er weldra een nieuw geschilpunt ten opzigte van de Karimon-eilanden. De toemenggong had langen tijd van deze eilanden gebruik gemaakt als stations, die hem in zijne zeerooverijen goed te stade kwamen, en beschouwde ze nu met den sulthan als een deel van het grondgebied van den sulthan van Singapoera; doch de Nederlandsche resident te Rio dacht anders over de zaak. Zoo gebeurde het, dat er op Groot-Karimon tin gevonden werd in eene hoeveelheid, welke inderdaad het bewijs leverde van het belang dier bezitting. De Nederlandsche gezaghebbers wendden zich tot hunnen sulthan of liever tot den radja-moedah, om zich

er van meester te maken en het volk van den sulthan van Singapoera, dat daar reeds gevestigd was, te verjagen. De Nederlandsche autoriteiten ontkenden steeds de regten van HOESSAIN, dien zij als onregtmatigen indringer beschouwden, en die van zijnen broeder ABDULRAHMAN voor zijn dagelijksch levensonderhoud afhankelijk was. Zij waren daarom geneigd tot elke poging, om deze eilanden voor ABDULRAHMAN te behouden.

Den 23sten Julij 1827, schreef SYED KOENING, een der edelen van Rio, aan den sulthan van Singapoera, dat de sulthan van Linga aan de Nederlanders de landen van de straat, die aan de zijde van Rio gelegen waren, had afgestaan, en dat reeds twee jaren vroeger de sekretaris, de heer ANGELBEEK, deze verdeeling gemaakt had; doch dat de sulthan van Singapoera, hoezeer daartoe uitgenoodigd, zijne goedkeuring niet gegeven had. De sulthan van Linga verzocht daarom nu zijnen broeder, om spoedig een besluit te nemen. Ook de radja-moedah zelf schreef aan HOESSAIN, dat hij en ABDULRAHMAN hem verzochten, zijn volk te doen terugtrekken. HOESSAIN wendde zich tot den resident van Singapoera, van wien hij ondersteuning vroeg, krachtens het traktaat, ter bescherming van zijn grondgebied. De resident verklaarde in zijn antwoord, dat hij geene klagten behoefde aan te nemen buiten de grenzen van Singapoera, en zeide verder, dat, daar de sulthan een onafhankelijk vorst was, hij alle maatregelen kon nemen, die hij noodig oordeelde, om zijn grondgebied te behouden. Vooraf had de resident van Rio den resident van Singapoera in een schrijven berigt, dat hij voornemens was de Karimon-eilanden in bezit te nemen voor zijnen sulthan. De mededeeling werd naar Pinang gezonden, waarmede toen het gouvernement van Singapoera was ingelijfd. Nadat hij antwoord van zijn gouvernement had ontvangen, schreef de resident van Singapoera onder dagteekening van den 17den September 1827, naar Rio, dat het Britsche gouvernement zich in geenerlei twist tusschen den sulthan en den radja van Linga zou mengen, evenmin als in de regten van wie ook op de Karimon-eilanden, doch dat hij openlijk en krachtig protest aanteekende tegen het nemen van de Karimon-eilanden door de Nederlanders, zonder voorafgaande magtiging van hun Europeesch gouvernement, als eene verkrachting van art. 6 van het traktaat van Londen van 1824.

De tinmijnen hadden in dien tijd de aandacht getrokken, en een Engelschman had verlof gekregen van HOESSAIN, op de Karimon's eene mijn te vestigen en te bewerken. Toen deze persoon van het voornemen kennis kreeg van de Linga-partij om zich in 't bezit te stellen van de Karimon-eilanden, deed hij bij den resident van Rio onderzoek naar de waarheid van dit berigt, en meldde hij, dat hij, met magtiging van den sulthan van Singapoera, op de Karimon-eilanden verblijf hield. De resident van Rio schreef toen dadelijk naar Singapoera, waarbij hij zich over den sulthan van Singapoera beklaagde, die zich regten op de Karimon-eilanden aanmatigde; hij toonde aan, dat diens aanspraken niet geldig waren; en hij berigtte, dat hij den sulthan van Linga had geschreven, dat, na het traktaat van den 17den Maart 1824, de Engelschen hunnen sulthan niet meer mogten ondersteunen in eenigen aanval op de Karimon-eilanden.

Den 17[den] September zond HOESSAIN een bode, om den resident van Singapoera berigt te geven, dat de radja-moedah met 20 zeilvaartuigen gekomen was, om zich van de Karimon-eilanden meester te maken; dat bij de aankomst daarvan SYED AKIL (HOESSAIN's volgeling) had geweigerd, hem vergunning te verleenen, om er aan te landen, en zij toen naar het zuidoosten van het eiland gegaan waren en daar eene vlag hadden geheschen, waarna zij naar Rio waren teruggekeerd. Voorts meldde hij, dat SYED AKIL te Singapoera gekomen was om verslag te doen en versterking te vragen. De resident van Singapoera vergenoegde zich met te verklaren, dat hij niet tusschenbeide kon komen, waarop HOESSAIN een gemagtigde zond, om bij zijnen jongeren broeder te protesteren, dat hij eene overeenkomst getroffen had met den radja-moedah en den bandahara, om hem van het genot zijner regten uit te sluiten. Bij SYED AKIL's terugkomst op de Karimon-eilanden, was de vlag van ABDULRAHMAN door zijn eigen volk naar Rio teruggebragt doch door den radja-moedah op nieuw gezonden.

Er ontstond nu eene briefwisseling tusschen de residenten van Singapoera van Rio betreffende de aanspraken van hunne respective sulthan's. De sulthan van Singapoera schreef een brief, door den Engelschen resident in een partikulieren brief aan den Nederlandschen resident gezonden, waarin hij zijne aanspraken op het gezag opsomde en tegen de aanvallen van de Linga-partij op de Karimon-eilanden opkwam. Hierop antwoordde de resident langs denzelfden weg, in een' brief gedagteekend 12 October 1827, dat hij geen brief verwacht had van dezen inlandschen vorst, doch dat hij dezen beantwoorden wilde, dewijl hij onder de bescherming der Engelschen stond. Hij verklaarde verder, dat hij het regt niet erkende van den sulthan van Singapoera op den titel van „sulthan"; dat hij hem altijd als een onwettigen zoon van den laatsten vorst had beschouwd; dat de sulthan van Linga door het geheele volk en door de Nederlandsche en Engelsche gouvernementen was erkend, waarbij hij wees op het traktaat van den majoor FARQUHAR, gedagteekend 19 Aug. 1818. Dat, nadat de Engelsche Koning den Nederlanders grootmoediglijk Java had teruggegeven, de schrijver met den admiraal WOLTERBEEK als kommissarissen rond had gereisd, en de oude traktaten met den sulthan van Djohor, Pahang en Rio had hernieuwd, met weglating van vroegere monopoliserende bepalingen. Dat de vorst van Singapoera toen te Rio woonde, onder den naam van toeankoe LONG; dat al wat schrijver betrekkelijk hem weet, uit zijne eigene brieven is bekend geworden, waarvan hij de afschriften nu overlegt; dat de sulthan van Linga niet, zooals verzekerd werd, de Karimon-eilanden aan de Nederlanders had afgestaan, doch dat de Nederlanders bij traktaat waren verbonden, en de sulthan hun had overgelaten, om datgene terug te erlangen, waarvan zijn broeder hem onwettig ontzet had. Dat toeankoe SYED eerst was gegaan, om de vlag te hijschen, en dat, daar hij zich van dezen zijnen pligt niet kon kwijten, de radja-moedah zelf derwaarts was vertrokken. Dat de vorst van Singapoera ten onregte zegt, dat niemand in de Karimon-zaak kan tusschenbeide komen, daar de schrijver, in zijne

hoedanigheid van resident van Rio, zich daartoe gedrongen gevoelt, en dat de vorst niet ongerust behoeft te zijn, dat de partijen tot den strijd zullen komen, daar de radja-moedah het volk van den vorst van Singapoera zal bevelen, het eiland te verlaten, en zij niet beter kunnen doen dan dit bevel van den radja-moedah op te volgen, daar het door zijne groote vloot, alsmede door twee Nederlandsche oorlogsvaartuigen, zal bekrachtigd worden. Dat de prins ten onregte zijne verwijdering van zijnen broeder aan den schrijver toeschrijft, daar deze ontstond toen de vorst Rio verliet, om bezit te nemen van een gedeelte van zijns broeders rijk.

In zijn antwoord op dezen brief, beperkt de Engelsche resident zich tot het feit, dat de sulthan van Singapoera geheel onafhankelijk is, en het Engelsche Gouvernement zich in geen enkel opzigt met zijne geschillen buiten de grenzen van het eiland bemoeit; een feit dat, hoezeer dikwijls herhaald, nooit door de Nederlanders geloofd is, die het verschil van omstandigheden tusschen de Engelsche bezittingen in Hindostan, waar het stelsel van inmenging eene behoefte is, en die van de bezittingen in de straat Malaka, waar zulk eene staatkunde ernstig wordt afgekeurd, niet schijnen te kunnen beseffen of bevatten.

Den 17den October antwoordde de Nederlandsche resident, dat, daar de vorst onder geene bescherming staat, hij den resident van Singapoera verzoekt, geene van diens brieven meer te verzenden, daar de schrijver zich niet op dezelfde lijn kan plaatsen met dien vorst, zoodra deze de bescherming mist van het Engelsche Gouvernement; dat de Nederlanders geen plan hoegenaamd hebben, om eene faktorij op de Karimon-eilanden te vestigen; doch dat, daar de sulthan van Linga de vassal is van het Nederlandsche Gouvernement, dit laatste gehouden is hem te beschermen en voor hem te behouden al wat er overbleef, na de schikkingen van het Londensche traktaat, waarbij hij zooveel verloor; dat de Karimon-eilanden beter bestuurd zouden worden onder het bewind van den sulthan van Linga, den wettigen souverein, en onder zijn bestuur de zeeroof minder zou plaats hebben, dan onder dat van den vorst van Singapoera; dat hij dezen vorst eerder beschouwt als een zeeroover, dan den sulthan ABDULRAHMAN, die meer afhankelijk is en dientengevolge gemakkelijker in bedwang kan worden gehouden.

Op den 22sten October berigtte de Engelsche resident, dat openlijke vijandelijkheden op de Karimon-eilanden waren uitgebroken, en maakte bezwaar tegen de ondersteuning, die op deze wijze aan den zeeroof werd gegeven. Aan het hoofd van de expeditie van Rio stond een schoener onder Nederlandsche vlag, die den aanval begon, door bij de aankomst op Karimon het anker uit te werpen binnen een geweerschot van de sterkte, en daarna haar vuur opende. De eerste afdeeling werd spoedig door eene tweede gevolgd, waarbij de Nederlandsche resident en twee officieren met 50 man Nederlandsch-Europesche troepen zich bevonden, die aan land gingen en, na eene verschansing tegenover de sterkte van den sulthan van Singapoera te hebben opgeworpen, op den 8sten November de plaats vermeesterden.

Op de Karimon-eilanden schreef de Nederlandsche resident een brief aan dien van Singapoera, in antwoord op den bovenvermelden, onder dagteekening van 22 October, waarin hij mededeelde verwonderd te zijn, een aantal erkende zeeroovers op de Karimon-eilanden onder bescherming van den vorst van Singapoera te hebben gevonden; dat de sulthan van Linga vroeger zich aan dergelijke handelingen had schuldig gemaakt, maar dat de Nederlanders daaraan een einde hadden weten te maken. Hij drong er op aan, dat de Engelschen hetzelfde met hunnen sulthan zouden doen. „Tegenwoordig en sedert lang zijn zij (de zeeroovers) in dienst van den „prins van Singapoera geweest; zij werden door hem geregeld uitgerust en „ten zijnen behoeve nam radja ENDOET, twee jaren geleden, een inlandsch „vaartuig onder Nederlandsche vlag, waarvan de lading door den vorst van „Singapoera, dien ik toeankoe LONG noem, te Singapoera is verkocht. Dit alles „kan worden bewezen, en vóórdat gij dezen brief ten einde zult hebben ge„lezen, zult gij menige zaak van dien vorst vernemen, die uwe verbazing „zal opwekken." In den brief wordt verder de vermeestering van de Karimon-eilanden beschreven. Radja-moedah eischte ze van SAYD AKIL op, die verklaarde veeleer te willen sterven dan ze over te geven. Twee rooversbooten verbraken de blokkade, zeilden binnen en voegden zich bij de belegerden *). Er werden twee Engelschen in de batterij gevonden. De een had een brief aan den Nederlandschen resident gezonden, waarin hij diens voorspraak te Rio vroeg, die dan ook verleend werd; zoodat hij zijne tin-mijn op Karimon onder het nieuwe bestuur behield. De tegenwoordige gelegenheid was schoon om eene bende zeeroovers te vernietigen, en de briefschrijver besloot daarom naar dat gewenschte doel te streven. Hij had de noodige voorzorgen genomen, om te beletten, dat krijgsbehoeften werden aangevoerd; maar eene boot had wapenen van Singapoera gebragt. In deze boot, die genomen werd, had men brieven ontdekt, waaronder een van den vorst van Singapoera aan het opperhoofd op de Karimon-eilanden, waarin hij dezen verwittigde, dat de resident van Singapoera hem noch zou helpen, noch zou veroorloven schepen uit te rusten, maar waarin tevens de volgende zinsnede voorkwam: „Daar het Engelsche „Gouvernement mij aldus ondersteunt, zal ik, wanneer gij denkt dat uwe „magt groot genoeg is, mij bij u voegen, en wij zullen de zee op de meest „openlijke wijze afloopen, zonder iemand te sparen."

De Karimon-eilanden werden dus vermeesterd door het opperhoofd van Linga, en zijn sedert dien tijd in zijne handen gebleven. Er is geene poging aangewend om er partij van te trekken, behalve wat de ontginning van tin-mijnen betreft. Radja moedah verpachtte het tin-monopolie aan eenen Chinees van Rio, die gedurende vier jaren met weinig goed gevolg de mijnen bewerkte. In 1828 verkreeg hij slechts 186 pikols; in 1829,

*) Een dezer booten werd later beweerd een vreedzame handelsboot te zijn geweest, die eene lading van Singapoera naar Kampar overbragt; de bemanning keerde naar Singapoera terug en beklaagde zich, dat men op eene verraderlijke wijze op hen had geschoten en twee hunner gedood.

234 pikols; in 1830, 183 pikols, en in 1831, 215 pikols. Na dien tijd staakte hij de werkzaamheden, daar de spekulatie om verschillende redenen mislukt bleek te zijn. Op de Karimon-eilanden werd niets verrigt tot in het jaar 1853, toen radja-moedah eene overeenkomst trof met een Nederlander, die aannam, het eiland voor den tijd van 25 jaren te pachten, ten einde er de tin-mijnen te bewerken.

Het schijnt dat radja-moedah van Rio tegenover de Nederlanders dezelfde positie inneemt als de toemenggong van Singapoera tegenover de Engelschen. Men laat vele hoofden zich regten aanmatigen, die niet overeen te brengen zijn met de beweerde souvereiniteit van de sulthan's van Singapoera en Linga, onder welke zij alleen eenige magt kunnen uitoefenen. Wie ook de sulthan moge zijn, het is volkomen duidelijk, dat radja-moedah en de toemenggong geen gezag uit eigen hoofde kunnen uitoefenen en hunne magt alleen ontleenen van den sulthan, wiens ministers zij zijn, en dat elke aanspraak op grondeigendom, vooral van de zijde van den toemenggong, alleen kan worden volgehouden ten gunste van den sulthan.

Het verdere gebeurde met den sulthan en den toemenggong van Singapoera kan hier in korte woorden verhaald worden. Na het traktaat van 1824, met den heer CRAWFURD gesloten, verloren zij alle staatkundig gezag op het eiland Singapoera. Zij werden dus verpligt naar elders uit te zien, om hunne inkomsten te vermeerderen, bij de toelage die zij van het Engelsche Gouvernement ontvingen. De gevolgen van de Engelsche bescherming hadden niet dezelfde uitwerking voor de beide vorsten gehad. De sulthan, die natuurlijk boven den toemenggong was gesteld, was uit een staat van volstrekte armoede verlost, en op eens tot aanzien gestegen, terwijl de toemenggong in een' staat van onafhankelijkheid en in handels-operatiën gewikkeld was aangetroffen, waarvan de voordeelen belangrijk verminderden door zijne aanraking met de Engelschen. De toemenggong zag dus met naijver op tot den sulthan, dien hij aldus verheven zag en hij was geneigd te denken, dat de voordeelen, die hij van de Engelschen trok, niet geëvenredigd waren aan zijne verdiensten. De toemenggong overleed den 8sten December 1825 en werd opgevolgd door zijn' zoon ABDALLAH, omstreeks 1807 geboren. Deze zoon, ofschoon niet wettig tot die waardigheid verheven overeenkomstig de gebruiken der Maleijers, ging voort zijns vaders plaats in te nemen. Het Gouvernement had, bij het sluiten van het laatste kontrakt, bepaald, dat de toemenggong niet langer in de stad Singapoera zou blijven wonen, waar zijne half wilde volgelingen steeds de schrik van de meer beschaafde bevolking waren geweest. Hem werd schadeloosstelling verleend en land op Telok Blangá aangewezen, waar hij en zijn zoon gevestigd bleven en waar zij beide, naar men hen beschuldigde, de zeeroof aanmoedigden. Deze plaats is thans gewijd aan meer vreedzame doeleinden en kan, onder den Engelschen naam van „new harbour", eene wijde vermaardheid erlangen, als het middenpunt van de operatiën van de „Peninsular and Oriental Steam Navigation Compagny" in deze zeeën. Deze maatschappij

heeft reeds ontzaggelijke pakhuizen en werven gebouwd, waar hare talrijke stoomschepen zich met gemak van steenkolen kunnen voorzien *).

Het pensioen, dat aan den toemenggong was verzekerd, was hem alleen voor zijn leven toegelegd: maar bij zijn overlijden zonderde het Gouvernement een aanzienlijk gedeelte daarvan af, dat steeds geregeld aan zijne kinderen wordt uitbetaald. Twee zoons van den tegenwoordigen toemenggong worden opgevoed, onder toezigt van het plaatselijk Gouvernement, door een zendeling te Singapoera, en met de kennis van lezen, schrijven enz. zijn zij in gewoonten en denkbeelden veel vooruitgegaan. Het is zeer te betreuren, dat dezelfde handelwijze eerst onlangs met de kinderen van den sulthan is gevolgd.

Sulthan HOESSAIN leefde tot in 1835 en overleed te Malaka, werwaarts hij de vlugt had genomen, om aan de vervolging van zijne volgelingen te ontkomen. Zonder bezigheden of belangen, die hij te bewaken had, was deze vorst tot kindschheid vervallen, en zijne familie had van zijne zwakheid gebruik gemaakt. De toemenggong had den meesten invloed over het vasteland van Djohor behouden, van welk land hij daadwerkelijk het hoofd was, ofschoon het Britsche Gouvernement HOESSAIN als sulthan van Djohor scheen te behandelen. Het schijnt vrij zeker uitgemaakt, dat van den beginne af HOESSAIN weinig invloed in het land had. Bij den dood van zijnen vader maakte de bandahara zich meester van Pahang en van het noorden van Djohor; radja-moedah nam voor zich Linga, Bantam, Rio enz.; de toemenggong nam Singapoera en het zuiden van Djohor, terwijl het gebied rondom Malaka werd bezet door de kleine hoofden van de Menangkabousche staten en door den toemenggong van Moar, die allen zich van hunne weinig overgeblevene verpligtingen ontslagen achtten en zich onafhankelijk verklaarden. De toemenggong gaf, toen hij HOESSAIN ten believe der Engelschen als sulthan erkende, hem het geusurpeerde gedeelte van het rijk niet terug, en de Engelschen bemoeiden zich in dat opzigt niet met hem, overeenkomstig hunne sedert lang aangenomene politiek in deze zeeën. De toemenggong droeg daarenboven zorg, bij het kontrakt, zijn gezag als heerscher over Singapoera te doen erkennen. Het gezag over het vasteland van Djohor bleef geheel en al in handen van den toemenggong, met uitsluiting van den sulthan, die, geenerlei prikkel tot werkzaamheid hebbende, tot kindschheid verviel. Hij had een zoon ABDUL DJALIL verwekt bij eene vrouw van lage geboorte, en twee zonen en twee dochters waren tusschen 1819 en 1824 geboren uit eene vrouw van edele afkomst toeankoe PUBBOE genaamd. Deze laatste zag met verdriet den ondergang van haar geslacht als het gevolg van de weekelijkheid van haren echtgenoot. De talrijke aanspraken op zijne beurs door volgelingen, wier eischen betwistbaar waren, dompelde de familie in voortdurende moeijelijkheden, en het gebrek aan orde bragt haar aan den rand

*) Andere maatschappijen en partikulieren hebben ook etablissementen op Telok Blanga, en het is waarschijnlijk, dat te eeniger tijd een groot maritiem-etablissement met dokken enz. hier door het Britsch Gouvernement zal worden gevestigd (1857).

van den ondergang, toen zekere ABDUL KADER, de zoon van een Kling-handelaar, verscheen. Als de zoon van een ouden handelsvriend van den overleden sulthan, werd de jonge man gastvrij ontvangen. ABDUL KADER, even als de meeste zijner landslieden, had een goed doorzigt, en uit dankbaarheid voor de vriendelijke ontvangst, poogde hij zijne talenten te besteden aan de redding van dit vorstenhuis van den ondergang. Toeankoe PURBOE zag spoedig al het nut van zijne diensten in en besloot hem te ondersteunen. Tot dat einde behandelde zij hem met eerbied en achting; en het gelukte haar trapsgewijze hem aan de familie te verbinden. De schikkingen van zuinigheid van ABDUL KADER waren natuurlijk onaangenaam aan de volgelingen, die spoedig al hunnen invloed deden gelden, om hem te verwijderen. Er vormde zich eene partij onder ABDUL DJALIL, den oudsten zoon van den sulthan, en er ontstond eene systematische bestrijding, die ten slotte eindigde in het aanvoeren van de meest hatelijke beschuldigingen van onzedelijkheid tegen de sulthane. Deze beschuldigingen werden wijd en zijd verspreid door de Maleische staten, en deden een storm van verwijten en vertoogen ontstaan, die gewis zouden zijn geëindigd met het leven van de sulthane te bedreigen, indien zij niet, gelukkig voor haar, onder bescherming van de Engelsche vlag had geleefd. Daar zij zich zelve en den sulthan aan te veel gevaren zag blootgesteld, haalde de sulthane, die een bijna onbeperkten invloed op haren echtgenoot uitoefende, hem in 1834 over, Singapoera te verlaten en te Malaka te gaan wonen, waar zij aan minder moeijelijkheden blootstonden. ABDUL KADER vergezelde de familie.

De afwezigheid van den sulthan en de daardoor ontstane stremming in de ontvangsten van den talrijken hongerigen aanhang te Singapoera gaf het sein tot nieuwe pogingen, en de meest wanhopende voorstellen werden gedaan, om den terugkeer van den sulthan te verzekeren. Er werd zelfs voorgesteld, hem met geweld weg te voeren, en er had een aanslag op het leven van ABDUL KADER plaats. Hij werd door de hand van een' onbekenden moordenaar des avonds op het voorplein van des sulthan's woning doorstoken; maar deze wond was niet gevaarlijk. Verschrikt door het vooruitzigt den voornaamsten steun en besten raadsman van de familie te verliezen, haalde de sulthane haren echtgenoot over, de hand van eene harer dochters aan ABDUL KADER te schenken. Toeankoe SAFRIAH werd tot bruid gekozen. De plegtigheid had des nachts plaats, twee dagen na den aanslag; en nu zij de fortuin van ABDUL KADER onherroepelijk vereenigd had met die van hare familie, hoopte de sulthane, dat de oppositie van des sulthans volgelingen zou ophouden. Doch hierin zag zij zich teleurgesteld. Met ABDUL DJALIL aan het hoofd, toen een jong man van omstreeks 25 jaren en van onzedelijk karakter, werden de naburige Maleische landen bestormd met schandelijke berigten, nopens den vermelden verboden omgang van de sulthane met haren schoonzoon, en de woede van de geheele bende steeg ten top, door de onwaardige vlek, die men wierp op eene afstammeling van hunne oude en geëerde vorstenlinie door eene verbindtenis met een Kling van lage geboorte.

De sulthan stierf den 5den September 1835 te Malaka, en in weêrwil van de pogingen en zelfs bedreigingen van den jeugdigen toemenggong en ABDUL DJALIL, werd zijn lijk begraven in de moskee van Trankeira, in de noordelijke voorstad van Malaka. De familie poogde een pensioen te verkrijgen, in de plaats van de bij het kontrakt toegestane toelage, die ophield met het leven van den sulthan, op dezelfde wijze als met den toemenggong het geval was. De schandelijke berigten, die men nopens de sulthane had verspreid, werden als eene reden verklaard, waarom de plaatselijke autoriteiten haar niet in de bescherming van het Gouvernement konden aanbevelen; doch er werd pensioen verleend aan elk der kinderen, waaronder toeankoe SAFRIAH die twee jaren later weduwe werd. Door den policie-magistraat te Singapoera werd een onderzoek in het werk gesteld nopens het gedrag van de sulthane; doch daar de verdenking alleen rustte op de verhalen van afgedankte bedienden en van ABDUL DJALIL, wiens woord in elk ander onderwerp niet ware geloofd, is men in alle opzigten geregtigd de geruchten daaromtrent voor onwaar te verklaren.

Bij den dood van den sulthan werden geene stappen gedaan tot de opvolging. Het oude rijk was te zeer ineengestort, om eenige hoop op herstelling te voeden, en zonder de hulp van het Engelsche Gouvernement, kon de zoon van den sulthan dat gezag niet bemagtigen, waarmede alleen zijne verheffing van eenig nut kon zijn. De weinige invloed, dien de laatste sulthan door de hulp van het Engelsche Gouvernement verkregen had, stierf met hem, en het rijk blijft nu zonder erkend hoofd, ten prooi aan het geweld en de roofzucht van den een of ander groote, die in staat is zich eenig gezag te verzekeren door kracht van wapenen. Het feit, dat het Engelsche Gouvernement de usurpatiën van den toemenggong op de regten van den sulthan niet krachtig had tegengegaan, maar hem in 't geheim, althans volgens de meening der inlanders, ondersteund en aangemoedigd had, wordt natuurlijk door de inlanders voorgesteld als een verlangen van den kant van het Gouvernement, om den toemenggong ten koste van den sulthan te verheffen. De toemenggong oefent magt uit over het zuidelijk gedeelte van het schiereiland, waar hij zijn vroeger bedrijf heeft gestaakt en laatstelijk een streng monopolie van gutta-percha heeft gevestigd op een grondgebied, waarop hij oorspronkelijk geene andere regten had, dan als de dienaar van den sulthan.

De eenige stap, door het Gouvernement gedaan ten gunste van den sulthan, was eene plaatselijke bekendmaking, gedagteekend van Singapoera, den 16den September 1840, dat, dewijl MAHOMED ALI, de zoon van den laatsten sulthan, te Singapoera gekomen was, het Gouvernement hem beschouwde geregtigd te zijn als erfgenaam van het aan den overledenen sulthan toegelegde op te treden, overeenkomstig art. 8 van het kontrakt van 2 Augustus 1824. Zelfs de titel was intusschen vernietigd, daar de knaap eenvoudig genoemd wordt toeankoe ALLI. De groot-officieren van staat, die noodig waren bij eene plegtige installatie, zouden geweigerd hebben hunne betrekking waar te nemen, zelfs in de onderstelling dat ALLI zijn' titel had

kunnen doen erkennen. Immers de bandahara en radja-moedah zijn in 't belang van de Nederlanders, terwijl de toemenggong reeds een groot gedeelte van de regten bezit, waarvan de erkenning van toeankoe ALLI hem zou berooven.

Ziedaar het einde der Maleische vorsten! Sic transit gloria mundi. De Europesche invloed, gevoegd bij hunne eigen zwakheid en persoonlijke onbeduidenheid, heeft hen doen verdwijnen en hunne nazaten tot den stand van gewone inlanders gebragt.

Al mogen wij met een gevoel van weemoed op deze vernietiging van een beroemd vorstengeslacht staren, toch verheugen wij ons, dat de Europesche invloed meer en meer zich uitbreidt in dit gedeelte van den Indischen Archipel. De weldaden daarvan worden onder anderen treffend gezien in 't geen met de Karimon-eilanden gebeurd is. Vroeger waren zij het tooneel van de buitensporigheden en gruwelen der Indische zeeroovers; bij de voortduring van het inlandsche gezag, zouden zij dat gebleven zijn. Maar thans beginnen zij zich te ontwikkelen tot de verblijfplaatsen eener stille, rustige, nijvere bevolking, die de schatten van den rijken bodem aan het licht brengt. Moge onder de milde regering van Nederland die ontwikkeling krachtige vorderingen maken, gesteund en geschraagd door Nederlandsch kapitaal en Nederlandsche industrie.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Neêrland's vroegste betrekkingen met Borneo, den Solo-Archipel, Cambodja, Siam en Cochin-China; een nagelaten werk van Mr. L. C. D. VAN DIJK. Met eene levensschets en inleiding van Mr. G. W. VREEDE. Amsterdam, 1862.

Wij hebben voor ons een gedeelte van den arbeid van een overledene, bij het publiek ingeleid door zijn leermeester professor VREEDE. De inleiding bevat eene levensschets van den schrijver en een zeer kort overzigt van het werk. Wij staan daarbij niet stil, alleen opmerkende, dat het gunstig oordeel van een man als VREEDE een waarborg is voor de degelijkheid van dit geschrift. In hoe vele opzigten wij met den Utrechtschen hoogleeraar mogen verschillen, gaarne erkennen wij zijn gezag om op zuiver wetenschappelijk terrein, waar politieke hartstogten zijn buitengesloten, te spreken. Omtrent den schrijver stippen wij alleen aan, dat VAN DIJK, door ambitie, rusteloozen ijver en liefde voor de wetenschap geprikkeld, na het voltooijen van zijne akademische studiën, de maatschappij intrad met een proefschrift over de *Geschiedenis der regtspleging tegen Nederlandsche Landvoogden der overzeesche bezittingen*, *ter zake van ambtsmisdrijf ingesteld*, een lijvig boekdeel, in de Latijnsche taal geschreven, met een aantal merkwaardige, destijds nog weinig of niet bekende, bijzonderheden uit de koloniale archieven verrijkt. Dit akademisch onderzoek, zegt professor VREEDE, is de grondslag geweest van zijne, sedert schier onafgebroken doorgezette, werkzaambeden. In December 1849 werd VAN DIJK, onder den titel van adjunkt-kommies, bij het Departement van Koloniën werkzaam gesteld, bepaaldelijk om nasporingen te doen in het oud-koloniaal archief, waarbij hem werd opgedragen de volgende punten in het oog te houden:

a. Geschiedkundige overzigten nopens onze verschillende bezittingen in Oost-Indië sedert de eerste komst der Hollanders aldaar, en wel bijzonder nopens zoodanige bezittingen, als nog onder Nederlandsch gezag staan.

b. Eene historiële schets van de geschillen der Britsche en Hollandsche Oost-Indische maatschappijen sedert hare oprigting en van de opvolgende verhouding tusschen Nederland en Engeland, met opzigt tot de O. Indische koloniën.

c. Een chronologisch overzigt van de voornaamste aangelegenheden onzer verschillende West-Indische bezittingen, onder aantooning onzer betrekkingen met andere, mede aldaar gevestigde, Europesche mogendheden.

Behalve de uitgave van de relazen van onderscheidene zeetogten en losse stukken, waren twee belangrijke werken de vrucht van zijne nasporingen. Het eerste is getiteld: *Zes jaren uit het leven van* WEMMER VAN BERCHEM;

het andere ligt voor ons. Door de vereeniging van het voormalig Oost-Indische archief met dat van het rijk, werd de heer VAN DIJK uit zijne betrekking ontslagen. Weinige jaren daarna, op 23 Julij 1860, overleed hij in 36jarigen ouderdom.

Het werk, dat wij onzen lezers bekend willen maken, bevat het bewijs, dat de schrijver veel had kunnen en willen verrigten, om licht te verspreiden over de vroegere geschiedenis van onze betrekkingen met Indische volken, zoo hem langer leven vergund ware. Wij begrijpen, na de lezing, het weemoedig gevoel, waarmede de vriend en leermeester de voorrede schreef. Het omvat een schat bijzonderheden, aan menige onbekende bron ontleend. Ofschoon iedere afdeeling van dit boek slechts een brokstuk van het verhaal van onze betrekkingen met een of ander land uitmaakt, is toch ieder gedeelte met zorg bewerkt. De schrijver had daartoe toegang tot wezenlijk authentieke stukken, die voor ieder ander in vroegere tijden moeijelijk bereikbaar waren en die de oud-koloniale partij, toen zij aan het bestuur was, slechts aan enkele gepriviligeerden ter inzage toestond.

Uit dit werk blijkt, dat schrijvers van vroeger en later tijd, zoowel VALENTIJN als professor VETH en de heer LAUTS, om geene anderen te noemen, omtrent menige bijzonderheid, belangrijk voor de geschiedenis, in het duister moesten rondtasten. De politiek van de vroegere Oost-Indische Kompagnie, gegrond op het merkantiel systeem, bragt mede, de feiten somtijds anders voor te stellen, dan zij wezenlijk waren; en de niet minder geheimzinnige politiek van later jaren belemmerde navorsching en toetsing van hetgeen vroeger geschreven was. Wie sommige oude resolutiën en brieven, over eenig historisch onderwerp, naslaat, zal tot de overtuiging komen, dat men menige gebeurtenis, niet alleen in de tijden der Kompagnie met een digten sluijer trachtte te bedekken, maar dat zelfs de bedoelingen en drijfveren van vroegere handelingen in later jaren anders werden voorgesteld, dan zij geweest waren. Daarbij komt soms snelle afwisseling van inzigten. Men moet dus wel tot de geheimste bronnen toegang hebben, om de historische waarheid te kunnen ontsluijeren.

De achterdochtige politiek van de bewindhebberen der Oost-Indische Kompagnie duldde geene openbaarheid. Op bladzijde 224 geeft VAN DIJK ons daarvan een treffend bewijs. De togten van JORIS VAN SPILBERGEN waren gepubliceerd, maar bij resolutie van 15 Mei 1619 werd besloten, de verspreiding van dat boekwerk „door alle mogelijke en behoorlijke middelen te doen ophouden", onder voorwendsel, dat daarin veel onwaarheid werd gevonden. Maar de sleutel van deze handeling vinden wij in de resolutie van 29 Januarij van dat jaar, aldus luidende:

„Alzoo men verneemt, dat er bij eenige personen wordt gepraktiseerd de kaarten, journalen, leeskaarten, kourswijzingen en andere beschrijvingen, historischwijze gesteld, in druk te brengen en uit te laten geven, dewelke voor degenen, die in dienst van de generale O. I. Kompagnie zijn geweest, verbeterd, beschreven, ontdekt, en bij geschrift zijn gesteld geworden, daar de uitheemsche provincien tot groot nadeel van de Kompagnie groote kundschap en klaarheid door zouden komen te vernemen; zoo is verstaan, dat men aan H. H. M. M. H. H. Staten Generaal zal verzoeken, dat H. H. M. M. bij plakate gelieven te verbieden, dat geene alzulke kaar-

ten, journalen, leeskaarten, aanwijzingen, noch eenige andere beschrijving historischwijze gesteld, zullen mogen gedrukt noch uitgegeven worden zonder advys en toestaan van de Kompagnie en consent van H. H. M. M."

Het eigenbelang der Kompagnie's dienaren, even als dat der gunstelingen in later jaren, bragt ook mede de waarheid wel eens te bemantelen.

Hieruit volgt dat, ondanks de ijverigste nasporingen van wetenschappelijke mannen, en ondanks het vele, dat in de laatste halve eeuw over onze betrekking met Indië is gepubliceerd, menig onderwerp voor nadere opheldering vatbaar is, menige bijzonderheid ontsnapt kan zijn, of menig feit, op gezag van de geloofwaardigste schrijvers aangenomen, niet geheel juist is voorgesteld, wanneer men tot vergelijking en onderzoek in het heilige der heilige in de gelegenheid wordt gesteld. De heer VAN DIJK was zoo gelukkig. De historische onderwerpen, die hij ontwikkelt, zijn de vruchten zijner nasporingen, geput uit vele reisjournalen, maar bovenal uit de officiële brieven van de dienaren der Oost-Indische Kompagnie onderling of aan hunne opperhoofden, of wel uit de briefwisseling met heeren zeventienen, wier resolutiën insgelijks door hem geraadpleegd werden. Wij behoeven niet te zeggen, dat die arbeid veel omvattend, ja reusachtig, maar tevens hoogst belangrijk en nuttig was, en dat dientengevolge de kennis der geschiedenis met merkwaardige bijzonderheden is verrijkt geworden. Maar daaruit blijkt tevens, dat andere schrijvers ligtelijk konden mistasten, buiten de gelegenheid waren ieder feit op te helderen, of misschien goede gronden hadden, om hunne zienswijze te verdedigen; want ook VAN DIJK moet zich wel eens met eene gissing behelpen, of kan op zijne beurt op een of ander punt eenzijdige voorstellingen hebben gevonden. Hier en daar zien wij hem toch vraagstukken onbeslist laten. Maar wat hiervan zij, dit geschrift heeft op zich zelf groote waarde ter aanvulling of verbetering, doch ontneemt niets aan de verdiensten van vele vroegere schrijvers. Aan den heer VETH bovenal, dien hij menigmaal ontmoet, laat VAN DIJK regt wedervaren, en prof. VREEDE brengt hem insgelijks over *Borneo's westkust* de welverdiende hulde.

De heer VAN DIJK geeft ons geschiedkundige overzigten omtrent verschillende landen, voor zoo ver betreft hunne betrekkingen tot de Oost-Indische kompagnie. De veertien eerste paragrafen (van bladz. 1—129) zijn gewijd aan de betrekkingen met Banjermasin of het rijk van Martapoera, van 1606 tot 1660. Het blijkt ook nu nog niet duidelijk, in welk jaar wij pogingen aangewend hebben, om met dit magtige rijk relatiën aan te knoopen. Het verraad, waarmede wij hier te worstelen hadden, komt echter dadelijk weder uit, door het vermelden van den moord van eenigen onzer landslieden in 1606. Een digte sluijer ligt over de verdere eerste betrekkingen met dit land verspreid, want zelfs de Indische regering schijnt in 1660 niet juist meer met de toedragt der zaken bekend te zijn geweest. De heer VAN DIJK tracht deze leemte zoo goed mogelijk aan te vullen. De tuchtiging der Banjarezen, denkelijk in Mei 1612, die alom diepen indruk verspreidde, werd gevolgd door het afbreken van alle betrekkingen tot 1623. De peperhandel lokte evenwel weldra Nederlanders en Engelschen aan.

Over de betrekkingen van onze mededingers wordt nu eenig licht verspreid, ofschoon sommige schrijvers hunne komst op Borneo's zuidkusf eerst in 1696 stellen. Op 4 September 1635, en niet in 1660, schijnt tusschen ons en den koning van Banjermasin reeds eene bepaalde overeenkomtst te zijn gesloten, die wij hier terugvinden.

Een oordeel over de politiek der Oost-Indische kompagnie en over de middelen, waarvan zij gebruik maakte, geeft VAN DIJK ons, in verband tot dit feit, in de volgende bewoordingen:

„De vaart der Martapoerezen op Cochin-China breidde zich allengs meer en meer uit; daar aan een einde te maken werd onzen kooplieden bij herhaling als een dure pligt aanbevolen; zij moesten de inlanders wijzen op den grooten afstand, het gevaarlijke vaarwater, de ontrouw der Cochin-Chinezen, de duurte hunner Chinesche waren en de noodwendige groote vereeringen aan hun Koning en diens grooten, eer de vrije handel volkomen vergund en op een duurzamen voet geregeld zou worden; maar hun vooral doen opmerken, dat wij, juist wegens de kwade bejegeningen der Cochin-Chinezen, eerlang dat volk den oorlog verklaren en alsdan alle vaartuigen, welke op zijne kusten mogten worden aangetroffen, zonder onderscheid, onmiddellijk zouden vernielen; daarentegen behoorde men ze gedurig aan te sporen, om zich jaarlijks tegen de maand April naar Batavia te begeven, alwaar de Chinesche handel dagelijks toenam en zij dus al de verlangde waren nog goedkooper, dan in Cochin-China, konden verkrijgen. Zelfs was de Indische regering geneigd hun deswege den uitvoer van eenige peper toe te staan, mits de koning zich zelf borg stelde, dat ze hunne lading uitsluitend te Batavia zouden brengen, zoo als ze vorige jaren plagten te doen, „dewijl wij genegen zijn — zoo luidde de brief van den gouverneur-generaal — de koningen, onze vrienden, groot en magtig te maken, opdat ze hunne koningrijken in rust en vrede bezitten en hunne onderdanen rijk worden mogen, om te beter tegen hunne en onze vijanden te prevaleren.... (zoo als) wij de koningen van Ternate, Achem, Jamby, de christen-Amboinezen en andere meer, hebben rijk en magtig helpen maken."

Hoe liefelijk klinkt deze betuiging! Doch voor hen, die meer van nabij bekend waren met de politiek der compagnie en de wijze waarop zij hare goede vrienden verrijkte, was zij wel niets anders dan eene bittere ironie. Of zou de compagnie zelve zich diets hebben gemaakt, dat zij door beperking der handelsvrijheid, waardoor de Indische volkeren zoo afkeerig van haar werden, het geluk der inlandsche vorsten werkelijk bevorderde? Doch welk rijk heeft door hare verderfelijke vriendschap ooit gebloeid? Vele daarentegen heeft zij verarmd, uitgeput, ja te gronde gerigt; eenige eerst zoo vernederd, dat ze eindelijk, die trouwelooze en dubbelzinnige vriendschap moede, tot radeloos verzet oversloegen, en ze toen met geweld onder haar juk doen buigen en tegen hun wil ingelijfd; anderen heeft zij door zachtere doch nog gevaarlijker middelen eerst alle veerkracht, allen moed ontnomen, om ze later des te gemakkelijker te bedwingen, slaafs aan haar gezag te onderwerpen, allengs hun bestaan geheel te doen vergeten en ze als haar wettigen eigendom te beschouwen en te behandelen."

Er ontstonden dan ook weldra weder botsingen tusschen onze landgenooten en de Banjarezen. De hebzucht van de dienaren der kompagnie, de naijver der Engelschen, Spanjaarden en Portugezen, godsdienstige begrippen of welke redenen ook, leidden op 16 April 1638 tot het vermoorden van al onze landgenooten in Banjermasin. In naburige landen, Succadana en Kota-waringy werd dit voorbeeld gevolgd. Het Indisch bestuur en het opperbestuur in Nederland ontstaken in blakenden toorn. Bloedige wraakneming was de leus, en bij de afwezigheid van den wakkeren Gouverneur-Generaal VAN DIEMEN, stelde de direkteur-generaal LUCASZ eene krachtige diplomatieke nota aan alle Indische vorsten, waarbij de moord van 30 man en de roof van ongeveer 100,000 realen werd uit-

gekreten en de verklaring opgenomen, dat wij niet eer zouden rusten, vóór wij schitterende wraak zouden hebben genomen. Dit staatsstuk, „eenig van dien aard," zegt de schrijver, is uiterst merkwaardig. Eenige expeditiën werden afgezonden, eenige gevangenen gemaakt en gruwelijk verminkt. Uit Nederland kwamen krachtige aansporingen, om de meest ernstige maatregelen te nemen, maar de dapperheid van den vijand en de te geringe beschikbare magt beletten ons, iets ernstigs te ondernemen. De Engelschen stonden ons bovendien steeds in den weg, naast onze erfvijanden de Spanjaarden en Portugezen. Men beloofde ons genoegdoening en vooral de zoo begeerde peper, maar van jaar tot jaar werd de zaak op de lange baan geschoven. De Kompagnie begeerde intusschen handels-voordeelen en de brieven uit Nederland werden steeds dringender, om toch tot eene schikking te komen. Kon men het monopolie in peper slechts verkrijgen, dat men ons vroeger had geweigerd en waarbij de Banjarezen ons lessen omtrent het nut van handelsvrijheid gaven, zoo als ook later een Koning van Combodja deed, dan mogt men het gebeurde wel vergeten! In strijd met de vreesselijk dreigende proklamatie van het Indisch bestuur; in strijd met de eerste aansporingen tot wraakneming, begonnen nu de bewindhebberen der Kompagnie op den voorgrond te stellen, dat het feit al wat verouderd was, dat de dienaren der Kompagnie misschien niet zonder schuld waren geweest, en dat het voordeeliger was „een vreedzamigen handel door geheel India te voeren, waarvan de keuken in het vaderland rooken moet, dan oorlog te voeren." VAN DIJK zegt:

„Den 16den Mei 1660 kwam eindelijk de lang gewenschte overeenkomst tusschen de Indische regering en den Koning van Martapoera tot stand. En wel op ons verzoek! Zonder dat ons de minste satisfactie wegens het bloedbad en den roof van 1638 verleend werd!

Satisfactie! wel neen, verre van daar!

Bij resolutie van den Raad van Indië, dd. 26 Nov. 1660, werd aan den Koning zelfs de oude en door het hof van Martapoera erkende schuld van 50,000 realen van 8n kwijtgescholden!

Ons werd, wel is waar, eene reductie van 7 tot 5 pCt. op de uit- en invoerregten te Banjermasin toegestaan, maar kon men den gesloten vrede deswege eervol noemen? Voorwaar niet. Want tot den huidigen dag kleeft daardoor nog op de Nederlandsche eer eene smet, die wij thans niet meer kunnen uitwisschen. De moord onzer ongelukkige landgenooten, die schandelijke beleediging, die grievende hoon den Nederlanders aangedaan, bleef ongewroken!"

En in eene noot zegt hij:

„Zullen de gruwelen in 1859 gepleegd krachtiger gestraft worden? Of zal men zich, zoo als gewoonlijk, vergenoegen met eene schijnvoldoening, die onze magt eer ondermijnt dan schraagt? Men moet het gezag met klem kunnen handhaven, wanneer men, in strijd met alle natuurwetten, eene natie wil onderdrukken en beheerschen en haar hare zelfstandigheid tracht te ontnemen; anders behoort men zich te bepalen bij handelsbetrekkingen en zich te voegen naar de gewoonten van het volk, dat gastvrij zijne havens voor den vreemdeling openstelt. Banjermasin vooral kon vreemde wetten en instellingen niet dulden. De gebeurtenissen van 1638 hebben dit reeds bewezen. In de volgende eeuw was het niet anders gesteld, en in October 1766 schreef de H. I. regering aan de bewindhebberen, dat Banjermasin niet zonder geweld van wapenen aan het naleven der tractaten kon gehouden worden, terwijl zij in bedenking gaf, of het wel raadzaam ware een kostbaren oorlog aan te vangen wegens den geringen peperhandel."

Wij willen hopen, dat een liberaal Gouvernement eenerzijds zich zal doen

eerbiedigen en anderzijds, door toepassing van mildere beginselen, onze heerschappij in Indië tot zegen van moederland en koloniën zal doen strekken.

Het tweede hoofdstuk behandelt in zeven paragrafen onze betrekkingen met Succadana, Sambas en Landak van 1600 tot 1660, en loopt tot bladzijde 199. De heer VAN DIJK erkent, dat zijne bijdrage over landen, die VETH en anderen uitvoerig behandeld hebben, onvolledig is; menig minder bekend punt tracht hij echter op te helderen. De diamant-handel speelt hier de hoofdrol, die een zoo gemakkelijk middel opleverde tot den partikulieren handel der dienaren, een kanker van de Kompagnie. Ook hier toonden zich de Engelschen onze mededingers. Een tal uittreksels uit brieven van KOEN, ook over de toen voor korten tijd afgekondigde vereeniging der beide Kompagniën, bespreken dit onderwerp. De betrekkingen van Borneo met Java waren destijds ook talrijk; maar toch is de verhouding tot „den Mattaram", die Succadana in 1622 deed verwoesten, en van de onderscheidene gewesten onderling ook door dit werk niet duidelijk geworden. Aan Succadana is het grootste gedeelte van deze afdeeling gewijd; slechts eene bladzijde betreft Sambas.

Het derde hoofdstuk behandelt onze relatiën met „Cotawaringy", van 1612—1660, in tien bladzijden. Zij waren van belang, omdat deze landstreek de voorraadschuur van Batavia was en wij ons van daar van rijst voorzagen.

Veel uitvoeriger is het vierde hoofdstuk, dat in zeven afdeelingen onze relatiën met Broenei, den Solo-Archipel, Mindanao enz. uiteenzet. Dit hoofdstuk van bladz. 209 tot 317 loopt tot het jaar 1766; het behandelt onze expeditiën in die streken, hetzij van Java, van uit de Molukken of van Formosa. De Nederlanders hebben, gedurende den onafhankelijkheidsoorlog met Spanje, steeds getracht, den Chineschen handel in de Philippijnen en den Solo-Archipel te vernietigen. De togten van SPILBERG, TASMAN, ROSENGHIJN en anderen, die minder bekend zijn, benevens de pogingen van FRIES of DE VRIES, om Manilla te veroveren, beslaan eene ruime plaats in deze afdeeling. Van jaar tot jaar deden onze landgenooten deze togten tot onderschepping van de zilverschepen. Ook de latere geschillen over de vaart in de Indische wateren met de Spanjaarden, en de pogingen, om zich voor goed in de Molukken te vestigen, worden uiteengezet. Scherp doet de schrijver vooral de handelingen der Kompagnie in de Molukken uitkomen, die, volgens sommigen, „van zoo groote diplomatieke fijnheid getuigden", maar die dikwijls het heillooze „verdeel om te heerschen" ten grondslag hadden.

Moeten wij de stoutheid, de geestkracht en de dapperheid, gepaard aan kennis van handel en zeevaart, van onze voorouders bewonderen, die met zoo geringe middelen zoo veel hebben uitgerigt, en moeten wij hunne daden daarbij afmeten naar den tijd, waarin zij leefden, — toch kunnen zij den toets van de beginselen menigmaal niet doorstaan, die wij, als kinderen van onze eeuw, ook op staatkundig en koloniaal gebied ingang wenschen te doen vinden. VAN DIJK doet dit op menige bladzijde uitkomen, want

in zijne overzigten van een zoo gewigtig tijdperk kon hij zich niet tot een enkel punt bepalen, maar was hij verpligt daarbij het oog te vestigen op onze relatiën of expeditiën in de Indische zeeën, van de Kaap de Goede Hoop tot China en Japan.

Het laatste hoofdstuk draagt den bescheiden titel van *„een paar bladzijden uit de geschiedenis van ons vroeger verkeer met Kambodja en Cochin-China"*; daarin wordt intusschen onze verhouding tot Siam tevens besproken. Dit hoofdstuk loopt slechts van bladz. 318 tot 355, over de jaren 1643 tot 1659. Het is niet meer dan een fragment, maar van groote historische waarde. Het is een gedeelte van het relaas onzer betrekkingen, met Kambodja, Laos, Quinam of Cochin-China en Tonkin. Hij verhaalt onze vestiging op Kambodja, te midden van eene onbuigzame bevolking, die den Islam in dien tijd omhelsd had. In 1643 maakte de koning, vermoedelijk op aanhitsing van Portugezen en Maleijers, zich van twee schepen meester, de *Rijswijk* en de *Oranjeboom*, vermoordde ook daar onze landgenooten en hunne Japansche bedienden, en berokkende ons eene schade van 142,345 gulden. VAN DIJK zegt. „Van dit tijdstip af tot 1665 wordt bij VALENTIJN geen enkel feit medegedeeld. Misschien vonden de bewindhebberen, dat zij onze nationale eer te veel opofferden aan hunne handelsbelangen, en schroomden zij derhalve den geheimnisvollen sluijer, die de Indische gebeurtenissen bedekte, voor oningewijden op te ligten".

Het gruwelijk feit, dat gepleegd was, zou niet ongestraft blijven. HENDRIK HAROUZE, de opperkoopman SYMON JACOBSZ. DOMKES en de schout-bij-nacht JONATHAN DE NETTERE of de NECKERE vertrokken, met de fluiten *de Leeuwerik*, *de Kievit*, *de Wakende Boei*, *de Noordster* en *de Dolphyn* en eenige sloepen, bemand met 160 Europesche soldaten en ruim 240 schepelingen, in het voorjaar van 1644, naar Kambodja, om bloedige wraak te nemen of satisfaktie te verkrijgen. De vijand ontving de onzen vriendelijk, toen zij de rivier naar de hoofdplaats opzeilden; maar dit geschiedde slechts om tijd te winnen. Den 9den Junij zond HAROUZE een ultimatum; maar de parlementair werd aangevallen, en daar men nu ook toebereidselen tot vijandelijkheden zag, besloot men tot den terugtogt. Van bladz. 326 tot 330 geeft de schrijver ons nu verslag van een zeeslag, die nergens elders geboekt is. Wij lezen:

HAROUZE, ontwarende dat ons alweder slechts ijdele praatjes gewierden, en, „aan het talmen bemerkende, dat er wat anders in zin was", oordeelde het geraden, de rivier weder af te zakken; ook was een koninklijke bode gekomen, om den voor den vorst bestemden brief in ontvangst te nemen. Het schrijven was met 26 kanonschoten overgeleverd, met order tevens het antwoord te Ponumping af te wachten [1]; doch vóór men die plaats bereikte, werd men reeds vijandig aangetast door eenige kleine vaartuigen, die men echter moedig afweerde; ook uit het kreupelbosch werd aanhoudend op onze schepen geschoten. Tegen den nacht, ter halverwege tusschen de verwoeste Nederlandsche loge en Ponumping, meende men onverwachts verscheidene groote vijandelijke vaartuigen te zien, en aan de menigte van opgestoken vuren en lichten oordeelde men, dat daar ter plaatse verdedigingsmiddelen van aanbelang waren aange-

[1]) Brief aan XVIInen, dd. 20 Jan. 1645.

bragt. Voor branders beducht kwam men ten anker en verbeidde met ongeduld de dageraad. Bij het krieken van den dag, ontwaarde men eene brug, „die over het geheele vaarwater lag, lang zijnde omtrent 40, breed 2 Rijnlandsche roeden en dik 6 voeten, aan beide zijden met menigte van houten ankers, stijf en sterk bevestigd.” Dit werk had men 's nachts door de groote donkerheid voor branders aangezien, dewijl het „vol vuurplaatsen, rustende op branders van bamboezen stond, waar nevens veel vaartuigen met vuren ginds en wedervoeren”. Aan stuurboord lag eene sterke batterij van 18 stukken grof kanon, loopende met eene linie naar eene andere van schanskorven; aan de bakboordzijde een halve maan met een stuk geschut, waarnevens een onopgemaakt werk [1]). De onzen, ofschoon ten hoogste verbaasd over het spoedig daarstellen dezer aanzienlijke krijgswerken, aarzelden geen oogenblik om zich een doortogt te banen. *De Kievit*, onder gezag van DOMKES, en *de Wakende Boei* zeilden digt bij de groote brug, terwijl *de Leeuwerik* en *de Dolphyn* de achterhoede vormden; de sloepen tengans en andere vaartuigen aan de brug komende, kregen dit werk vrij spoedig met bijlen, parring's en houwers aan stukken, ofschoon niet zonder eenige dooden en gekwetsten, zoodat *de Wakende Boei*, door het beleid van schipper PIETER JANSZ., „daarnaast bij liggende, doorhortte”; waarop *de Kievit*, *de Leeuwerik* en *de Dolphijn* volgden. Ondertusschen werd van de batterij en van onder de boomen zoo hevig geschoten, „als of ten eersten al de schepen wilden in den grond hebben.” De onzen beantwoordden dit vuur zoo moedig, dat verscheidene affuiten van de vijanden „reddeloos werden geschoten.” Daarna werd van stuurboordswal steeds zoo hevig geschoten, dat het loopend en staand want en rondhout zeer beschadigd werd en vele schepelingen gedood of gewond werden [2]). Omstreeks een half uur verder ontwaarde men plotseling op den viersprong bij Ponumpung eene tweede brug [3]), daarnevens aan stuurboord eene batterij met 44 schietgaten en 38 stuk geschut en eene andere van schanskorven met 16 schietgaten en 15 stuk grof kanon, behalve verscheidene vuurmonden achter loopgraven, onder de boomen verborgen, waar zeer fel geschoten werd [4]). Men bespeurde eene kleine opening en dacht, dat de brug nog niet voltooid was; maar toen de wel bemande sloep onder 't hevig schieten naderbij was gekomen, bemerkte men, dat eene zware aan land vastgehechte ketting den doortogt belette; evenwel zeilde *de Wakende Boei* en *de Kievit* tot vlak aan de brug.

Nu werd „zoo gruwelijk van de brug en van de beide oevers geschoten, dat men langer geen lucht of water zien kon.” De onzen schoten geheele bressen in de batterij en uit de *de Kievit*, die digt bij lag, werd zoo hevig gevuurd, dat de Combodjanezen genoodzaakt waren hunne positie eene wijl te verlaten; onze sloep zag zich ook gedwongen wegens hun aanhoudend vuren soms van de brug af te houden, alzoo de manschap meest buiten gevecht gesteld of dood was [5]).

De Leeuwerik, waarop de kommandant HAROUZE zich bevond, had zich tot taak gesteld de groote batterij tot zwijgen te brengen; *de Dolphijn* lag achter en hinderde de vijandelijke roeigaleijen te naderen [6]). Een treurige slag trof onze dapperen; tusschen 7 en 8 ure sneuvelde de moedige kommandeur HAROUZE. Hem werd door grof ijzer het hoofd afgeschoten. De schipper PIETER JANZ. ziende, dat wegens 's vijands kanon, oogenschijnlijk door Kastilianen of Portugezen gedirigeerd [7]), de onzen de brug niet konden genaken, en dat het schieten van de kleine batterij van 15 stuks sterk verminderde, zond den luitenant WILLEM PAULUS of PAULY en

---

1) „Eene traverse met drie stukken en een begonnen barrière van aarde. Dit was het kwartier van OCNEA BALLAHAN.” — Zie resolutie, dd. 12 Junij 1644.

2) Dagregister van den vice-kommandeur SYMON JACOBSZ. DOMKES.

3) Eene afpaggering, driemaal zoo groot als de eerste. — Brief aan XVIInen, dd. 20 Jan. 1645.

4) „Een half uur gaans van de eerste brug een tweede met een bedekten weg met rijsbollen en doornstruiken, waarachter de vaartuigen met flitsen schoten en schuilden, door welks midden een groote dikke ijzeren ketting — welks schalmen wel een musketsloop dik (waren) — van den eenen oever naar den anderen (liep), vijftig à zestig rijnlandsche roeden lang. Hier was 't kwartier van Soije-Mondonne (en van de Japanezen en andere vreemde natiën), met retranchementen en beschanzingen wel voorzien, een halve mijl lang.” — Resolutie dd. 12 Junij 1644.

5) De onzen moesten „zoo te zeggen man voor man tegen honderd vechten.” Resolutie, dd. 12 Junij 1644.

6) 's Konings armade, die door *de Dolphijn* tegengehouden werd, volgde ons op de hielen. Er was dus weinig apparentie om te ontkomen; dit maakte dat men des te moediger streed om de brug te breken. — Brief aan XVIInen, dd. 10 Jan. 1845.

7) Brief aan XVIInen, dd. 20 Jan. 1645.

delingen worden aangeknoopt en een kontrakt gesloten, waarop nieuwe botsingen volgden, zoodat wij den Quinammers in 1654 nogmaals den oorlog aanzegden.

VAN DIJK besluit zijne mededeelingen daaromtrent met deze woorden: „Ik geloof echter niet, dat onze wapenen veel hebben uitgerigt; daarentegen nam de vorst van Quinam in aanzien toe. Hierboven in § 1 vernamen wij, dat hij in 1658/59 grooten bijstand aan vorst NACPRA BOEMTON van Kambodja verleende; destijds gaf de Quinamsche veldheer onzen resident te kennen, dat het zijnen meester aangenaam zou wezen, indien wij weder eene loge in zijn rijk stichtten."

Een tal historische bijzonderheden en merkwaardigheden vinden wij voorts in dit geschrift. Onze handelingen en verhouding tegenover andere Europesche mogendheden worden duidelijk uiteengezet; de grondslag was altoos, te trachten naar een monopolie-stelsel; maar daardoor kwamen wij ook met de inlandsche vorsten menigmaal in moeijelijkheid. Op vele plaatsen worden historische feiten herinnerd aangevuld of verbeterd. Omtrent VAN DIEMEN, zijn vroegere levensloop, zijne fiere houding en handelingen; omtrent de handelingen der Nederlanders bij het beleg van Jakrata in 1619, waarover, op grond van de brieven van KOEN, een veel ongunstiger oordeel wordt uitgesproken, dan men tot dusverre meende te moeten vellen, zoodat dit wapenfeit ten onregte door alle geschiedschrijvers zou zijn „opgehemeld" (bladz. 161); omtrent den slavenhandel, eene bron van gewin voor de kompagnie, en omtrent zeer vele andere onderwerpen komen gewigtige mededeelingen voor.

Ofschoon wij hier slechts met fragmenten te doen hebben, die alleen op enkele punten den uitmuntenden arbeid van VETH en anderen aanvullen, is dit werk in alle opzigten van groot belang voor onze koloniale geschiedenis. Uiterst gewigtig zijn echter de mededeelingen omtrent sommige landen, die nog door niemand behandeld werden, en waarvan wij reeds melding maakten. Had de schrijver zijn plan ten uitvoer mogen brengen, om een meer aaneengeschakeld geheel te leveren, veel van hetgeen nog in het duister ligt, zou welligt langzamerhand opgehelderd zijn.

Teregt zegt de heer VREEDE, dat de veel omvattende en noeste arbeid van VAN DIJK hem den naam van wetenschappelijk navorscher doet verdienen. Hij is uiterst naauwgezet, en heeft in eenige *bijvoegsels en verbeteringen* aan het slot getracht, nog énkele feilen te herstellen of ophelderingen te geven. Hij daalt in een tal bijzonderheden af, die wetenswaardig zijn. De talrijke noten en aanteekeningen op de noten zijn allen van belang, zoowel wat de feiten betreft, als om de bronnen aan te wijzen, waaruit hij geput heeft. Intusschen maken zij de lezing van het geheel niet altijd even gemakkelijk. De kritiek is echter ontwapend en zou geen nut hebben, nu de schrijver te vroeg aan de wetenschap is ontvallen. Hetgeen hij geleverd heeft, doet betreuren, dat wij niets meer van die hand zullen ontvangen. Mogt het werk, dat voor ons ligt, tot spoorslag strekken, om op het nog zoo ruime veld der koloniale geschiedenis nieuwe ontdekkingen te doen. In

vele opzigten kan het tot voorbeeld strekken; het getuigt bovenal van eene juiste opvatting van de taak van den geschiedschrijver, die zich niet moet nederzetten, om met voor- of tegen-ingenomenheid een tijdperk of een persoon te behandelen, maar naar waarheid moet teruggeven, wat de beste bronnen opleveren en met onpartijdigen en scherpen blik het geheel overzien. VAN DIJK dorstte naar roem; hij had den besten weg gekozen, om zich een naam te maken. Het belangrijke werk, een der vruchten van zijne nasporingen, dat in geene enkele bibliotheek mag ontbreken, is op zich zelf reeds genoeg, om zijn aandenken in eere te houden, en te doen betreuren, dat dit een *nagelaten* werk is, en dat de fragmenten niet door denzelfden schrijver tot een geheel zullen worden gebragt.

Varia.

De heer MONEY heeft, gelijk bekend is, eenige belangrijke brieven aan *de Economist* geschreven over de Indische katoen-produktie. Hoogst opmerkelijk is de nadere toelichting die hij daarin geeft omtrent zijne beoordeeling van het op Java bestaande kultuurstelsel. Hij prijst dat stelsel ook voor de katoen-produktie in Britsch Indië aan, maar met eenige uitzonderingen. Die uitzonderingen begrijpt hij in de volgende zinsneden.

„De meerdere apathie van den Javaanschen landbouwer, het gemis van rentegevend onafhankelijk kapitaal en de eischen van het moederland — dit een en ander bragt den generaal VAN DEN BOSCH tot het besluit, om aan zijn stelsel *de verwerpelijke elementen* toe te voegen van gedwongen arbeid, voorziening in kapitaal van regeringswege, en den gouvernements-handel."

Ziedaar de „verwerpelijke elementen", die de heer MONEY in zijn kultuurstelsel voor Britsch Indië niet wil overnemen. Dáár kan, naar zijne meening, de landbouwer door eigen belang tot werken worden aangespoord en behoeft hij niet door het hoogste gezag te worden genoodzaakt. Al verder houdt hij het voor zeker, dat onafhankelijk kapitaal zoowel in Indië als in Engeland spoedig rente zal opbrengen. En eindelijk eischt Engeland zulk eene zware schatting niet van Indie als Nederland van Java. Om die redenen meent de heer MONEY, dat het op Java bestaande stelsel, doch zonder de daarin gemengde verwerpelijke elementen, in Britsch-Indie moet worden gevolgd.

Uit deze beschouwingen en voorstellen van den heer MONEY blijkt duidelijk, dat tot dusverre een groot misverstand tot groote verwarring aanleiding heeft gegeven. Hij werd gehouden voor een afgodendienaar van het kultuurstelsel, voor een bondgenoot van hen, die dat stelsel ten eeuwigen dage onveranderd wenschen te behouden.

Thans blijkt, dat hij eigenlijk te huis behoort in het kamp van hen, die hervormingen dringend noodig achten. Hij is vóór het kultuurstelsel, maar noemt drie elementen er van „verwerpelijk", namelijk: gedwongen arbeid, voorziening in het kapitaal van regeringswege en den gouvernements-handel. Welnu, — zoo zullen de hervormers hem antwoorden, — wij zijn voor 't behoud van 't kultuurstelsel, maar ontdaan van den gedwongen arbeid, van de voorziening in het kapitaal van regeringswege en van den Gouvernements-handel.

Mijnheer de redakteur, de volgende beschouwingen, algemeen alhier in omloop, heb ik uit den mond van meer dan een inlander opgevangen. Ik

geef haar voor 't geen zij is, zonder eenig onderzoek naar de waarheid te willen doen; maar zij kan in alle geval strekken, om te doen kennen, wat er al zoo onder de bevolking omgaat.

Men vraagt, waarom, in 't begin van den oorlog te Bandjermasin, de gruwelijke moord te Kalangan is gepleegd? Waartoe zoo veel wreedheid?

Het antwoord, dat velen op die vragen geven, wijst op de volgende feiten.

De pangeran PRABOE was naar Java verbannen. Een gezantschap van Bandjermasin, bestaande onder anderen uit SJARIF HOESIN BAHAROEN en de oude blinde ratoe KAMALAÄN, moeder van pangeran PRABOE, werd te Batavia door den Gouverneur-Generaal niet ten gehoore toegelaten; en zelfs het rekwest der Bandjarezen, om den verbannen PRABOE in hun midden terug te hebben, door dat gezantschap achtergelaten, bleef onbeantwoord.

De vorsten van Bandjar wendden zich nu tot een hunner Europesche vrienden, wien zij eene kolenontginning kosteloos aanboden, maar onder voorwaarde, dat het Gouvernement 6 duiten per ton als „asil" aan den vorst zou betalen. Dit aanbod geschiedde in de hoop, dat hun Europesche vriend de terugkomst van PRABOE zou bewerken.

De Europesche vriend nam deze transaktie aan — maar PRABOE bleef altijd in ballingschap.

Teleurgestelde menschen wreken zich!

BANDJERMASIN, ***
15 Julij 1862.

Over het gymnasium „*Willem III*" te Batavia wordt tegenwoordig in de Indische dagbladen een vrij heftige strijd gevoerd.

Zou 't ons geoorloofd zijn een enkel woord te doen hooren, om zoo mogelijk de gemoederen tot meer kalmte te brengen?

Nadat sedert vele jaren het onderwijs in Indië was verwaarloosd, is daarin verbetering gekomen. Het lager onderwijs breidt zich uit, en de grenzen van 't geen van regeringswege onderwezen wordt hebben zich uitgezet tot hoogere wetenschappen. Het gymnasium „*Willem III*" is tot stand gekomen.

Al zijn in die instelling ook gebreken, toch is 't een groot bewijs van vooruitgang, dat zij bestaat. Laat men dan trachten haar te behouden. Laat men zich nog niet zoo krachtig wanen, dat eene vernietiging van 't bestaande niet meer mogelijk is. Zoo geene algemeene belangstelling in 't behoud van deze inrigting betoond wordt, dan zou de tijd nog wel eens kunnen komen, waarin men meent, de sommen die de regering daaraan te koste legt, nuttiger te kunnen besteden. En gebeurde dat, stortte dit gymnasium in een, wanneer zou men dan eene nieuwe inrigting mogen verwachten?

Daarom hoop ik, dat men te Batavia zal trachten te verbeteren, maar tevens gehechtheid en belangstelling in de instelling zal toonen.

ARNHEM, N. N.
28 September 1862.

Het volgende is een uittreksel uit een brief van een landbezitter in de residentie Buitenzorg, dat wij ter spekulatie aanbevelen aan zoo vele jongelieden hier te lande, die, ofschoon kundigheden bezittende, te vergeefs eene betrekking zoeken.

„..... Wij hebben hier bekwame machinisten noodig; die kunnen hier goede zaken maken. Zij moeten zoowel kennis hebben van de suiker- als van de rijst-machine, zoowel van de koffij- als van de steenen- en pannenmachine. Zij moeten in een woord zoowel theoretisch als praktisch de nieuwere uitvindingen van onzen tijd op dat gebied door en door kennen.

De Chinezen begrijpen de waarde der landerijen, doch ongelukkig in dien zin, dat hoe rijker zij worden, hoe meer de bevolking verarmt. Daarom is er hier bijna ook aan geen land te komen; zoodat wij, door industrie en door met betere machineriën te werken, het hun moeten afwinnen. Wat zij door knoeijerijen verkrijgen, door de bevolking af te zetten en door het omkoopen van hen, die hun in den weg zouden kunnen staan, dat moeten wij trachten te verdienen door meer kennis en meer wetenschap in praktijk te brengen. Wij moeten betere produkten op de markt brengen, daarin ligt onze kracht."

Het budget der „koloniaal-radikalen" en hunne beginselen volgens de geschiedenis; door Dr. W. BOSCH.

> Het beste, edelste, ja misschien het eenige middel, om de gevaren van een slechte drukpers te ontgaan, is, niet dat men ze weert, maar dat men ze *weerlegt*.
>
> Mr. GROEN VAN PRINSTERER.

Het wets-ontwerp regelende de kultuur-ondernemingen in Neerlandsch Indië, door de regering aan het oordeel der Staten-Generaal onderworpen, heeft de voorstanders van stilstand en achteruitgang in hooge mate verontrust. Onophoudelijk wordt de alarmklok geluid door hen, die nog kort te voren beweerden, dat eene vrije industrie zonder dwang op Java onmogelijk is, aangezien de Javanen te lui zijn, om uit eigen wil, tegen behoorlijk dagloon, te werken.

Nu echter de regering niet langer wil toelaten, dat de vermeerdering van produktie door vrije ondernemingen en partikuliere krachten willekeurig belemmerd en onderdrukt wordt, tot overgroot nadeel van onze welvaart, handel en industrie; nu de regering aan die ondernemingen den onmisbaren waarborg der wet wil geven, met strenge handhaving van het kultuurstelsel, — nu verkeert dezelfde partij, die het onbestaanbare van vrijwilligen arbeid steeds heeft volgehouden, in angst en bekommering. Zij vreest, dat zij gelogenstraft zal worden door de gunstige uitkomsten.

Zonderlinge tegenstrijdigheid! Nu de regering de behoefte erkent, om door de wet de slagboomen en hinderpalen op te ruimen, die aan de Nederlandsche ondernemers in den weg staan, om door het aanwenden van kapitaal, kennis en de veerkracht van het eigenbelang veel méér produkten aan te planten, dan het Gouvernement met zijne ambtenaren gedurende dertig jaren vermogt — nu keert men het argument om. Nu poogt men te bewijzen, dat de partikuliere industrie het kultuurstelsel ondermijnen en dooden zal! De luije Javanen, die, volgens de bewering van gisteren, zonder dwang tegen behoorlijk dagloon niet zouden willen werken, zullen, volgens de bewering van heden, plotseling hunne eeuwen heugende traagheid afleggen en zoo vlijtig worden, dat zij in massa naar de vrije ondernemers zullen stroomen, om loon naar arbeid te verdienen, zonder eenigen dwang! Zij zullen de zorgende vaderhand miskennen, die hen nu

zoo vele millioenen laat verdienen; zij zullen zich onttrekken aan de welmeenende en liefderijke aanmoediging, om hunne taak te volbrengen hun door het gezag opgelegd; zij zullen het kultuurstelsel verlaten en te gronde rigten, dat kultuurstelsel waaronder men verzekerde, dat zij zoo welvarende waren en zoo gelukkig leefden!

't Is inderdaad moeijelijk te vatten! Indien het de waarheid is, die men zoo lang heeft volgehouden en verdedigd: „dat vrije ondernemingen, met vrijwilligen arbeid, op Java eene onmogelijkheid zijn", waarover bekommert men zich dan? Laat de vrije ondernemers gerust hun gang gaan; zij zullen niets kunnen voortbrengen; de kapitalen, zóó aangewend, zullen verloren gaan, de ondernemers te gronde worden gerigt; en daarmede zal het pleit voor altijd beslist zijn, zonder dat de staat of 's lands kas er iets bij verliezen. Indien waarheid was wat men zoo lang heeft verdedigd, zou men nu gerust de uitkomst kunnen afwachten, verzekerd van de overwinning.

Maar nu blijkt het, dat het met die waarheid niet zoo geheel in orde schijnt te zijn. Immers zij, die haar hebben verkondigd, hechten er nu, blijkbaar, zelven niet het minste geloof aan. Nu de reeds lang bestaande vrijwillige kultuur — die men voorgaf slechts vermomde dwang en misbruik van de volkskracht te wezen — gewettigd staat te worden; nu de inlanders tegen de beweerde misbruiken en knevelarijen, en de ondernemers tegen de willekeur der ambtenaren, door de wet beschermd zullen worden, — nu heft men weeklagten aan, en vreest den goeden uitslag van hetgeen men zoo herhaaldelijk verklaarde, onmogelijk te zijn.

Indien men geloofde aan hetgeen men nog kort geleden volhield, waartoe dan nu zooveel beweging? Waarom nu eene agitatie in het geheele land aangeblazen, tegen de regering en hen die men „vernielers, afbrekers en omverwerpers" noemt? Indien men zeker was van zijne leer: „de partikuliere industrie is onmogelijk op Java", waarom dan met zooveel hartstogt het harnas aangedaan?

Door de partij, die tegen de regering te velde trekt, worden geschriften uitgegeven, die, door allerlei geoorloofde en ongeoorloofde middelen, de aangeboden wet zoo zoeken te verdraaijen en te verwringen, dat zij een afzigtelijk monster wordt, bestemd om onzen bloei en welvaart te verslinden. Op die wijze tracht men wantrouwen te zaaijen jegens de regering en zoo hare zedelijke kracht en haren invloed te ondermijnen. Van waar die verbittering? Zou het ook toe te schrijven zijn aan diezelfde inkonsekwentie, waarop wij zoo even wezen?

Men gevoelt, dat men door de vroegere bewering: „de vrije arbeid op Java is onmogelijk", en door die van heden: „de vrije ondernemingen zullen het kultuurstelsel dooden", in eigen netten is verward geraakt. Nu wordt men boos; in toorn ontstoken, schrijft men, bij voorbeeld, woorden als deze: „De alles aan zijn blinde heerschzucht opofferende Mr. THORBECKE zij indachtig de woorden, geschreven onder het vonnis van OLDENBARNEVELD: die staat zie toe dat hij niet en

valle" *). Zou deze herinnering van een der smartelijkste feiten uit onze geschiedenis ons moeten leeren, wat wij te wachten hebben van de partij die wij bestrijden, als zij eens oppermagtig mogt worden?

En is er nu wel onhandiger beschuldiging denkbaar, dan die van „blinde heerschzucht", den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken aangewreven? Is het dan niet van algemeene bekendheid, dat de heer THORBECKE onmiddelijk zijn ontslag vroeg en het gezag aan anderen afstond, toen het gelukt was, om, onder het voorwendsel der godsdienst, de onnadenkende menigte op te ruijen tegen zijn krachtig beheer, waarin zoo veel verbeterd werd en blijvend goeds was tot stand gebragt? Die staatsman zou heerschzuchtig zijn, die het daarna beneden zich achtte, een enkelen stap te doen, om weer plaats te nemen op den ministeriëlen zetel, waarvoor zoo velen waardigheid en beginselen verzaakten, zich bogen en kromden, vleiden en intrigeerden, zich zelfs verlagende om toegefelijkheid en genade af te bedelen van diezelfde Tweede Kamer, die men eerst met minachting had bejegend!

Het Nederlandsche volk, door schade wijzer geworden, zal zich niet andermaal door de kunstgrepen dezer partij om den tuin laten leiden.

Niets ontziet men, om den naderenden storm te bezweren. Zelfs de eerste konstitutionele regel: dat de Koning verre verheven is boven onze politieke geschillen en hartstogten, miskent men. „Moge Oranje den storm weren" — zoo leest men op bladz. 23 dierzelfde brochure, — „die boven Zijn doorluchtig stamhuis en het vaderland zamenpakt." Het gehate wetsontwerp wenscht men te zien intrekken — en daarom poogt men op nieuw wantrouwen te zaaijen tusschen de kroon en hare ministers.

En zij, die zoo weinig eerbied betoonen voor de waardigheid der kroon, zij eigenen zich toe de *ware*, de warmste, vrienden van Oranje en het vaderland, de hechtste steunpilaren van den troon te zijn!

De strijders voor eene goede zaak plegen zulke middelen niet te bezigen. Zij hebben zedelijke kracht. De billijkheid en het regt staan hun als bondgenooten ter zijde, en waar het de hoofdbeginselen van regering geldt, maken de pligt jegens de overheerschten en de voorschriften der humaniteit daarvan de grondslagen uit. In de reaktionaire geschriften zoeken wij naar dat alles te vergeefs. Humaniteit is hun een hersenschim, even weinig in hun stelsel passende, als alle andere beginselen, waaraan doorgaans de deugdelijkheid der instellingen wordt herkend, die een volk moeten besturen. Men roept andere bondgenooten op. 't Zijn de hartstogten, waarop men spekuleert. De argwaan en achterdocht, het mistrouwen en de hebzucht, het eigenbelang en de wangunst worden geprikkeld. Van verpligtingen jegens het overheerschte volk, wil men niet weten. „Uwe groote winsten zullen verdwijnen, handel en scheepvaart vernietigd worden; de radikalen pogen de welvaart der ingezetenen, het vaderland en onze nationaliteit te gronde te rigten. Gedurende tien jaren heeft het batig slot meer dan 22 millioen guldens 's jaars bedragen, als

*) Zie eene brochure: *De koloniaal radikalen en hunne kultuur-begrooting* blz. 24.

zuivere winst van het stelsel, dat nu ondermijnd wordt. Ook die baten zullen verloren gaan, en om uwe schulden te voldoen, zult gij weldra leening op leening moeten sluiten, het staatsbankroet zal volgen en het land in ellende en armoede verzinken! Daarop leggen die sloopers en omverwerpers het toe, met geen ander oogmerk, dan om zich zelven en hunne aanhangers op de puinhoopen te verheffen en zich te verrijken ten uwen koste." Ziedaar de taal, die ons wordt toegevoegd. Op deze wijze wil men de menigte, die de waarheid niet kan of wil onderzoeken, schrik en angst aanjagen voor de hervormingen.

En toch zijn die hervormingen door de wet voorgeschreven; toch worden zij door ons gemeenschappelijk belang dringend gevorderd, om uit den achterlijken, stationairen, onzekeren, wijfelende en verwarden regeringstoestand te geraken, die reeds zoo veel jaren op de ontwikkeling van de produktie in Indië, van den handel en de scheepvaart drukt. Van dien toestand hebben wij de zoo nadeelige gevolgen wel niet gezien, dewijl zij aan ons oog zijn onttrokken door eene gelukkige, maar zeer toevallige omstandigheid, waaraan niemand iets kon af of toe doen; maar niet te min hebben zij hoogst schadelijk gewerkt. Al hebben ook de hooge prijzen der koloniale produkten de nadeelen van ons koloniaal stelsel onzigtbaar gemaakt, toch drukt dat stelsel loodzwaar op Indië en dreigt ook Nederland bij de eerste kalamiteit.

't Verdient opmerking, dat er niemand geweest is, die zijn naam heeft durven leenen aan een dier geschriften van den jongsten tijd, om ten waarborg te strekken, dat de cijfers, waarmede men al die fraaije beschuldigingen tracht te betogen, niet even valsch zijn als de beschuldigingen zelve. Niemand heeft den moed gehad zich voor de waarheid er van, door zijnen naam, verantwoordelijk te stellen *).

Kunnen dergelijke geschriften vertrouwen inboezemen of het denkbeeld weren, dat zij welligt afkomstig zijn van personen, wien het, in hun eigen voordeel, slechts te doen is, om tweedragt te voeden, en die bij het behoud van het oude koloniale stelsel zoo veel belang hebben, dat zij gaarne eene gehuurde pen bezoldigen?

Aan zulke handelingen althans hebben zij zich niet schuldig gemaakt, die men thans met den naam van „radikalen" bestempelt. Zij hadden den moed voor hunne beginselen uit te komen. Meer dan eene halve eeuw lang hebben zij die verkondigd, onder eigen naam, op eigen verantwoordelijkheid, openlijk en onbevreesd, zonder zich te laten afschrikken door den toorn der magthebbenden, door miskenning en smaad. Raadpleegt de geschiedenis, en gij zult onder die zoogenaamde „sloopers" of „radikalen" eerbiedwaardige namen aantreffen, mannen aan wie Nederland de duurste verpligting heeft.

In de eerste plaats herinner ik DIRK VAN HOGENDORP. Hij was een bekwaam praktisch man, die Java en de Javanen bij ondervinding grondig

*) Toen ik dit artikel schreef, was mij het geschrift van den Minister van Staat J. J. ROCHUSSEN nog niet bekend. Ik kom daarop later terug.

kende. Hooge betrekkingen vervulde hij in Indië. Reeds in 1795 schreef hij het volgende:

„Ik zal, volgens mijn beste weten, verkregen kunde en ondervinding, opgeven, op welke wijze men, zonder veel *moeite* of *gevaar*, eene *geheele* verandering zou kunnen invoeren in de regering over de landen, welke aan de Oost-Indische kompagnie, en dus aan ons gemeenebest, onmiddelijk toebehooren. De grondbeginselen van dit bestuur zouden moeten zijn: eigendom van land; vrijheid van persoon; vrijheid van handel; afschaffing van *alle* heerendiensten en personele verpligtingen; uitoefening van goed, onzijdig en (zoo veel mogelijk) kosteloos regt.

„Volgens deze beginselen te werk gaande, zal het niet moeijelijk vallen, *alle* de inwoners, eenige regenten mogelijk uitgezonderd, het goede en voordeelige dezer inrigting te doen erkennen, als wanneer de daartoe noodige maatregelen zeer gemakkelijk in het werk gesteld zullen kunnen worden."

Aangaande den rijstbouw zegt VAN HOGENDORP: „De grootste hinderpaal tegen de uitbreiding en verbeterde produktie van dit onwaardeerbaar graan, is eerstelijk de gebrekkige regeringsvorm, daar Java onder zucht. Waar de landman geen eigendom van land heeft, waar hij niet zeker is, dat hij toekomende jaar denzelfden akker zal mogen beploegen, kan men daar verwachten, dat de landman moeite zal aanwenden, om zooveel voordeel uit den grond te trekken, als deszelfs vruchtbaarheid zou toelaten?"

Van het monopolie der koffij schrijft hij: „Hoe het mogelijk is, dat, onder zulke drukkende omstandigheden, nog koffij aangeplant en ingezameld wordt, is onbegrijpelijk! Men besluite daaruit, wat Java zoude kunnen opleveren, wanneer de landbouwer eigendom van grond had en de vrucht verkoopen mogt aan wien hij wilde. Dan zou hij zijne koffij-boompjes beter oppassen, de vrucht beter en met zorg plukken, vergaderen en droogen. Hij zou spoedig meer aanplanten, en in den tijd van vijf tot tien iaren, zou Java als met koffij-boomen overdekt zijn!"

Ziedaar wat reeds voor meer dan 60 jaren door DIRK VAN HOGENDORP over een liberaal stelsel van regering, landbouw en handel gedacht en geleerd werd. Wij behoeven van hem niet meer af te schrijven, om u te overtuigen, dat hij tot de „radikalen" van den tegenwoordigen tijd behoorde.

Daaronder rangschikken wij in de tweede plaats den grooten staatsman GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP: „'t Is moeijelijk," schreef hij, „zich eene verbeelding te maken van de uitgebreidheid, welke meer beschaving der Indische volken aan den handel tusschen ons vaderland en die landen zou kunnen geven. De voortbrengselen van die landen kunnen daardoor overvloediger en beter koop worden; de vraag naar de voortbrengselen van onze nijverheid, kan in het oneindige toenemen. Het voorname beginsel van het bestuur, dat de plaats van de oude Oost-Indische kompagnie heeft ingenomen, moet dit zijn: dat de regering zich bemoeit met zaken van staat en dat zij den koophandel, den landbouw en alle zaken van nijverheid overlaat aan de ingezetenen. Hoe meer dit beginsel wordt doorgezet en algemeen gemaakt, des *te meer* zal Nederlandsch Indië bloeijen.

„De overblijfselen van het monopolie zullen *altijd* schadelijk blijven, tot zij geheel en al te niet zijn geloopen. Al de monopoliën in handen van de regeringen, zoowel in Indië als in Europa, zijn min of meer *nadeelig*, en zullen ook verdwijnen voor het licht eener goede huishouding van staat, die de vrucht der vorderende beschaving is. Al kondigen zich de monopoliën aan onder liberale namen, zoo zal de ondervinding er het *verderfelijke* van aantoonen." Voorzeker, wij behoeven van dezen edelen man niet meer af te schrijven om zijne „radikale" beginselen te doen uitkomen.

In de derde plaats noem ik, als bij uitnemenheid „radikaal", de Nederlandsche regering, met koning WILLEM I aan het hoofd. De heeren VAN HOËVELL en CORNETS DE GROOT, die men thans als zulke dolle sloopers en omverwerpers voorstelt, zijn zeer gematigd en verre ten achteren, met hunne voorstellen tot hervorming, bij hetgeen het wettig gezag reeds in 1818 tot stand bragt. Toen oordeelde de regering de Javanen reeds zoo verre ontwikkeld en rijp voor eene groote mate van vrijheid, dat zij, zonder aarzelen, zonder eenige pressie van wie ook, maar uit volle overtuiging van hare verpligting jegens het vaderland en de Indische volken, het dwang- en monopoliestelsel losliet en veroordeelde, bij de afkondiging harer publikatie van December 1818, waarbij aan de Javanen de vrijheid werd verleend:

1) „om op hunne akkers te teelen, wat zij zouden goedvinden.

2) „om de vruchten, de voortgebragte produkten te verkoopen, aan wien en wáár zij zouden goedvinden.

3) „om te gaan arbeiden waar en voor wien zij wilden, behoudens de verpligting om 1/5 van hunnen tijd heerendiensten te verrigten voor het Gouvernement."

Deze in naam des konings verleende vrijheden, waren geheel in strijd met de „adat" en de oude traditiën; in strijd met hetgeen men nog kort te voren (en nu weder 1858/62) van het grootste belang en de hoogste politieke wijsheid had beschouwd en gepredikt. Intusschen heeft deze slooperij door het Gouvernement zelf, dit omverwerpen van hetgeen zooveel eeuwen had bestaan, geene der nadeelige gevolgen gehad, welke men er toen (en nu weder) van voorspelde. De Javanen, met hunne hoofden, onderwierpen zich niet alleen zonder morren aan het zoogenaamde „radikalisme", maar zij kregen het lief, en maakten zich de vrijheid waardig. Toen men echter, op aanstoken der monopolisten, bij publikatie van 6 Mei 1823, de verleende vrijheid weder inkortte en de vorsten en grooten belemmerde in de verhuring hunner landen, aan wien zij wilden, eerst toen werd er oorzaak tot ontevredenheid gegeven; en nog slechts eenige grieven van minder belang waren noodig, om het smeulend vuur tot den opstand aan te blazen, waarvan de vijfjarige oorlog 1825/30 het noodlottig gevolg is geweest.

Dit zijn geschiedkundige feiten. Maar wat beteekent de geschiedenis voor hen, die niet zien, hooren, noch leeren willen? 't Is verloren moeite, hun ze te herinneren. Wat zij niet in staat zijn te loochenen of te weerleggen, wordt eenvoudig geïgnoreerd. Met hen blijft men onwrikbaar op hetzelfde

punt staan, van waar zij uitgingen; geen diskussie is mogelijk; 't zijn axioma's die zij u voordragen, waartegen de logica noch de feiten iets vermogen.

In de vierde plaats noem ik als „radikaal" den uitstekend bekwamen mr. H. W. MUNTINGHE lid van den raad van Indië en een der eerste en meest invloedrijke oprigters van de Nederlandsche Handelmaatschappij. In zijn bekend rapport over gedwongen kultuur en vrijheid spreekt hij aldus. „Naauwelijks is de Indische regent in het bezit van het uitbundig gezag, hetwelk wij gezien hebben dat hij tot voortzetting van het stelsel noodig heeft, of men gevoelt weldra, dat de geheele bevolking aan zijne bescheidenheid is overgelaten. Geruggesteund door den bekenden wil en de begeerte van het Gouvernement, rigt hij zijn gansche grondgebied in, als eene pachthoeve. Hij legt aan ieder zijner ingezetenen *de verpligte taak* op; zij worden alle in vaste *ploegen* van werklieden verdeeld, de eene tot het planten, de andere tot het opslaan, een vierde tot het wegen der verkregen produkten bestemd. Hij heeft, om het opzigt over deze werklieden te houden, wel geen onderscheid van zwarte (bastiaans) en blanke mandoors; zij zijn alle bij hem van eenerlei verwe. Doch diegenen onder hen, die onder het zuiver inlandsch bestuur, in de verschillende rangen van patih, demang, loerah of anderen de werktuigen hadden behooren te zijn, waardoor *regt*, goede orde en personele veiligheid onder de ingezetenen bewaard werd, worden thans de opzieners en *aandrijvers* van alle de voorschrevene werkzaamheden. Daar derhalve, waar de *verdrukte* alleen om heul, om troost, om voorspraak zou kunnen aanhouden, vindt hij niets anders dan de ijzeren hand van het volstrekte gezag, dat niet anders dan *volstrekte gehoorzaamheid* kent. In die distrikten gevolglijk, waar het eigenbelang der regenten (en Europesche ambtenaren voegen wij er bij) *door geldelijke voordeelen* aan het instand houden van dit stelsel is verbonden, en waar zij in staat zijn om de bevolking genoeg *in dwang* te houden, is het niet mogelijk, dat de *minste klagt*, het minste teeken van misnoegen, doordringen tot de ooren van het Gouvernement."

De geschiedenis van 1831—1862 heeft de volle waarheid van deze voorstelling bewezen. De millioenen van het batig slot zijn op die wijze, door verdrukking, willekeur en geweld, verkregen. En nu brengt men, zoo mogelijk, het geheele land in beweging, om het Nederlandsche volk op het hart te drukken, dat het *bij voortduring*, zonder eenig gewetensbezwaar, *dit geld* in zijne kas moet blijven strijken, als of het een regtmatig verkregen goed ware.

„Welk een *onbehoorlijke* mate van gezag", zegt MUNTINGHE, „onder zulk een stelsel dan niet in de handen der inlandsche regenten moet worden gelaten, valt ligter te beseffen dan te schrijven. Het zij ons genoeg, onze lezers zoo wij hopen de overtuiging te hebben gegeven, dat *dwang* en *geweld* tot de wezenlijke vereischten behooren van het stelsel.

„Van dáár dan ook de traagheid en tegenzin, welke elken stap van den Javaan, in het verrigten van zijn verpligte taak, kenmerkten. Men zag hem niet dan schoorvoetende den berg naderen, waar hij, onder zijnen opziener of mandoor, niet voor *zich zelven* maar voor anderen ging planten.

Het was niet dan door gedurige aansporingen en als het ware door zachte slagen (soms ook zeer gevoelige), dat hij tot dien arbeid kon worden genoopt. De gelijkenis van zijnen geliefkoosden buffel paste volkomen op hem, in dezen onnatuurlijken toestand, *waartoe men hem had vernederd*. Doch men late hem vrij; men laat hem aan zich zelven over, om zijnen zin en gewin te doen; dan verkrijgt hij als het ware de vlugheid van het gedierte des velds; de kruinen der bergen versiert hij met zijner handen arbeid; aan de hellingen der bergen hangt hij zijne akkers ten toon; door heuvelen en dalen leidt hij zijne wateren, en het gansche veld bekleedt hij met het gewas door zijne handen geplant."

Ziedaar het oordeel van een ervaren man, die met eigen oog het stelsel gadesloeg, lang voor dat het nog de tegenwoordige uitbreiding had verkregen. En wat wij van de Javanen, die in de laatste dertig jaren in praktische ondervinding zoo veel zijn vooruitgegaan, mogen verwachten, indien wij hun maar eenige der vrijheden terug geven, welke wij hun in 1818 reeds geschonken hadden, heeft MUNTINGHE naar waarheid geschetst.

In de vijfde plaats tref ik onder de „radikalen" den burggraaf DU BUS DE GISIGNIES aan, den opperlandvoogd van Indië, die, als regent en helderziend verlicht en organiserend staatsman, in een hoogst moeijelijk tijdvak, nog door geen zijner opvolgers overtroffen is geworden. De Nederlandsch Indische Staatsbladen leveren daarvan voldingende bewijzen. Zijn stelsel van bestuur steunde in allen deele op de publikatie der regering van December 1818.

Het werd door den generaal VAN DEN BOSCH volgenderwijze beoordeeld, in zijne nota van 1 Mei 1827 L. P., aan den minister van koloniën gerigt: „Ik doe volkomen regt aan de lumineuse wijze, waarop het stelsel van kolonisatie behandeld is. Alle bedenkingen daartegen zijn daarbij rijpelijk overwogen en wederlegd. De groote voordeelen, die hetzelve voor den Javaan kan opleveren, zijn voldoende aangewezen, gelijk mede de strekking, die er van kan worden verwacht, om den inlander meer aan het Nederlandsche Gouvernement te verbinden en van zijne vorsten en hoofden af te trekken.

„De zaak, het stelsel van den Kommissaris-Generaal DU BUS, schijnt mij van zulk een hoog belang; het is zóó zeer te wenschen, dat het vraagstuk eens proefondervindelijk beslist worde, in hoeverre Java vatbaar is voor een stelsel van vrije industrie, dat over alle bezwaren behoort te worden heengestapt en overgegaan tot het nemen eener proeve, en dat wel op eene schaal breed genoeg, om het resultaat voor beslissend te houden, en nogthans niet zoo ruim, dat, bij eene eventuele mislukking, daaruit groote nadeelen zouden moeten ontstaan. Ik ben dus van gevoelen, dat tot eene zoodanige proeve m o e t besloten worden.

„Overigens zal het Gouvernement zich eenige pekuniële voorschotten moeten getroosten, want een goede uitslag is te onzeker en het voorbeeld van zoo velen, die zich (ten gevolge van de publikatie van 6 Mei 1823) in diergelijke spekulatiën hebben geruïneerd, ligt te versch in het geheugen, om te doen veronderstellen, dat partikulieren hunne kapitalen daarin wagen zullen."

Ziedaar het oordeel van den grondlegger van het kultuurstelsel in 1827 over hetgeen men nu „radikalisme" noemt. Hij was overtuigd niet alleen, maar verlangde een gewettigd vrijzinnig stelsel voor Indië: „de proef *moest* genomen worden." Zijne vrees, dat de partikuliere kapitalen zouden ontbreken aan de vrije industrie, is thans lang geweken; de proefnemingen, op breede schaal, hebben zich reeds zoo zeer uitgebreid, de handel en scheepvaart hebben er reeds zoo vele voordeelen van getrokken, de ondernemers zijn er zoo wel bij gevaren, dat de kapitalisten slechts wachten, tot de partikuliere industrie een in de wet gegrond bestaan zal hebben verkregen, om het haar niet aan de voedende middelen te laten ontbreken, die voor den goeden uitslag onmisbaar zijn. Zij zullen er hun voordeel mêe weten te doen, en de produktie van Indië in weinige jaren opvoeren tot eene hoogte, die verre beneden zich laat de stationaire gedwongen kultuur, gedurende dertig jaren alleen door het Gouvernements gezag gedreven.

Een paar jaren later werd VAN DEN BOSCH geraadpleegd door den Koning. Had die raadpleging ten doel het zoeken der „middelen, om, volgens de verpligting der regering, langs natuurlijken weg de Indische volken te brengen op de baan van beschaving, ontwikkeling en vooruitgang, in het belang van de welvaart, den handel en de nijverheid?" Men zou dit veronderstellen; doch de beraadslaging betrof een geheel ander onderwerp. Er moest geld, veel geld, spoedig geld wezen, om aan den schuldenlast het hoofd te bieden, die in de laatste jaren van rust en vrede, onder het konservative Gouvernement, in Nederland schrikbarende gestegen was. Er moest geld wezen, al mogt de regering daarbij ook ontrouw worden aan hare beloften den Javanen gegeven, al zouden ook verkregen regten verkracht, verleende vrijheden geschonden worden, die bij de publikatie van December 1818 plegtig verzekerd waren. Geene bezwaren noch bedenkingen van dien aard stonden de geboorte van het kultuurstelsel in den weg.

De geldsnood, waarin Nederland verkeerde, kon op dat tijdstip welligt tot eenige verontschuldiging strekken voor den wederregtelijken maatregel dien men nam. Maar thans, nu die nood geweken is, mag, volgens de leer van onze tegenstanders, op die onregtmatigheid niet worden teruggekomen. Het eenmaal gepleegde onregt moet gehandhaafd blijven, want anders zou het batig slot verminderen of verloren gaan, dat er de vrucht van is. Zoo luidt de raad dien men geeft. Maar is hij ook vereenigbaar met de regtvaardigheid, de billijkheid en de deugden, waarop Nederland zich beroemt? Zal men het oor leenen aan dien onwaardigen hebzuchtigen raad? Geen middel schijnt verwerpelijk, indien het slechts leiden kan, om de groote menigte te winnen en bij voortduring medepligtig te maken aan het „virtus post nummos."

Geheel anders is de leer der zoogenaamde „radikalen." Zij willen ook, dat Indië een rijke bron zij voor Nederland van produktie en handel; doch zij verlangen het door middelen, voorgeschreven door zedelijkheid en regtvaardigheid. Zij willen den Javanen het loon niet ontrooven, dat zij in billijkheid verdienen, om maar een groot „batig slot" te verkrijgen. Zij

willen dat volk opheffen uit de slaafsche vernedering, „gelijk aan buffels", zegt MUNTINGHE, waarin men het heeft gestort. Zij trachten het te leiden van den weg, die, gelijk VAN DEN BOSCH zegt, „de volle strekking heeft, om den afkeer van arbeid te doen voortduren, welke zoowel hunne physieke kracht als hunne goede geestvermogens stremt." De „radikalen" beijveren zich, dat volk te brengen op de baan der beschaving. De sluimerende kiemen van het goede willen zij opwekken, lust en liefde voor den arbeid hun inboezemen, door hen van lastdieren tot menschen te verheffen, die hunne verpligting kunnen begrijpen en betrachten.

Toen de heer VAN DEN BOSCH zijn plan aan den Koning voorlei, was er een hooggeplaatste en hoog geachte „radikaal" — hem stel ik u in de zesde plaats als zoodanig voor — de minister ELOUT, die zich met al de kracht en warmte eener innige overtuiging daartegen verzette. De generaal VAN DEN BOSCH had bij zijn plan het volgende geschreven: „Door welke maatregelen het oogmerk kan worden bereikt, moet door het bestuur in Indië worden onderzocht. Is het eenmaal de verkiezing van Uwe Majesteit, dat zulks zóó zijn zal, dan ook moet het eene bestendige bemoeijenis van genoemd bestuur uitmaken, om zulks te verwezenlijken, en moet het zich door geene hinderpalen laten terughouden in het verwezenlijken daarvan." De minister ELOUT schreef daarop, in zijn rapport van 20 Mei 1829, aan den Koning: „Deze leer komt mij bedenkelijk voor. De verkiezing van uwe Majesteit moet toch op redelijken grond gebouwd zijn, op regt, billijkheid, staatkunde en mogelijkheid van uitvoering; en hier *ontbreken al die gronden.*"

In zijn rapport van 6 Maart te voren, had hij reeds gezegd: „Ik koester nog altijd dezelfde gedachten ten gunste van het uitgeven van landen aan Europeanen, als een der middelen, welke bij uitstek dienstig zijn, om Java tot eene producerende kolonie voor de Europesche markten en bijzonder die van Nederland te maken, en de redeneringen, ja de opgaven van den generaal VAN DEN BOSCH, hebben mij niet in het minste doen wankelen. Uit eenige mijner voorgaande aanmerkingen is reeds gebleken, dat ik den grond der redenering voor onjuist houde, ik heb dit met algemeene voorbeelden opgehelderd. Rijzing en daling der produkten is niet met zekerheid te berekenen. Daarop regeringsstelsels te bouwen, is bedenkelijk." Op de juistheid dezer opmerking heeft de geschiedenis van het kultuurstelsel en het handels-monopolie van 1835 tot 1850 het zegel gedrukt, zoo als wij later zien zullen.

Toen de minister ELOUT echter zag, dat de beginselen van regt en redelijkheid niet vermogend genoeg waren, om te beletten, wat hij als daarmede in strijd beschouwde, schreef hij, 20 Mei 1829, aan den generaal VAN DEN BOSCH: „Laat ons openhartig zijn. Ik vang daarmede aan en moet u rondelijk bekennen, dat, wanneer er zal moeten gewerkt worden in eenen geest, als waarvan mij uw tegenwoordig voorstel eene voorproeve geeft, ik daartoe ongeschikt ben. Ik zou handelen tegen de overtuiging van mijn verstand, tegen beter weten aan; want ik mag de ge-

ringe kennis en ondervinding, welke ik heb opgedaan, niet geheel vaarwel zeggen."

Het duurde niet lang of de minister ELOUT verkreeg de zekerheid, dat er zou gehandeld worden in den geest van den generaal VAN DEN BOSCH, waartegen zijn beter weten zich verzette. Niet een oogenblik bedacht zich de edelen staatsman; de „radikaal" offerde zijne portefeuille op aan zijne betere overtuiging. Hij gaf de voorkeur aan een ambteloos leven boven het vermogende ministers-gezag. Op deze handeling komen wij later terug.

Intusschen vestigen wij de aandacht op een „radikaal" van oudere dagteekening, aan wien wij groote verpligting hebben. Reeds in 1818 schreef hij: „Het is niet te ontkennen, dat, onder het stelsel van dwang-kultuur, de uitbreiding der bezittingen van den inlander, zoo goed als onmogelijk wordt gemaakt, en dat het de volle strekking heeft, om den afkeer van den arbeid te doen voortduren, en zoo wel de physieke krachten als de geestvermogens van den mensch stremt. Wil men hier eene verandering beproeven, het is zeker, dat die op de vrije keus der Javanen behoort gegrond te zijn, en dat kan thans (1818) geschieden, gelijk wij nader zien zullen, door de kultures met *vrijwilligen* arbeid *verder* uit te breiden, en den Javaan meer en meer in de gelegenheid te stellen, om ook des verkiezende *grondeigenaars* te worden."

Aan den minister van kolonien schreef diezelfde „radikaal" van vroegere dagteekening, den 26 Maart 1829: „Uit het voorgaande is gebleken, dat, onder de leiding van Europeanen en door middel hunner kapitalen, de grond van Java eene hoeveelheid van produkten heeft opgeleverd, welke *alles overtreft* wat men op eenige andere wijze van dien grond verwachten kan. Iedere suikermolen toch, met 200 menschen bearbeid, verschafte 2100 pikols suiker."

Hij, die het bovenstaande schreef, en dus onder de radikalen eene eerste plaats inneemt, is niemand anders, dan de generaal VAN DEN BOSCH, de stichter van het kultuur-stelsel, waaraan wij zoo veel millioenen te danken hebben. 't Is dezelfde man, die aan de Javanen den gedwongen kultuurarbeid oplegde, op veel uitgebreider schaal, dan waaraan zij onder de Oost-Indische kompagnie of hunne eigene hoofden ooit onderworpen waren.

Ziedaar, zal men nu vermoedelijk zegevierend uitroepen, het verschil tusschen de theorie en de praktijk! Toen VAN DEN BOSCH het bovenstaande schreef, toen hij later er bijvoegde, dat het liberale stelsel van den kommissaris-generaal DU BUS groote voordeelen kon opleveren, en dat er de proef van genomen moest worden op groote schaal, — toen was hij een theorist. Maar toen hij zelf tot de toepassing, tot handelen geroepen werd, veranderde de liberale leeraar in een despoot, die de leer huldigde: het doel heiligt de middelen. Wij antwoorden: ja, zóó was het inderdaad; de feiten getuigen er van; doch men vergete niet, dat hij vastgekluisterd was aan het doel, en dat doel was: er moest veel en spoedig geld geleverd worden, om den nood van het moederland te keeren!

Niemand wist beter dan hij, dat in een land, pas aan een vijfjarigen ver-

woestenden binnenlandschen oorlog ontsnapt, waar de willekeur troont en geen waarborg in de wet voor het kapitaal gevonden wordt, een land dus zonder krediet, zonder vertrouwen of industriëlen, jaren noodig zijn, om het tot ontwikkeling, produktie, krediet en ondernemingen te brengen, op zoo groote uitgebreidheid, als de behoefte van het oogenblik vereischte. Hij koos dus een anderen en wel op dat oogenblik den besten weg, om het doel te bereiken. Hij voorzag in al het ontbrekende alleen door het gezag van het Gouvernement en het kapitaal uit 's lands kas; en de uitkomst stelde hem niet te leur. Maar door deze handeling had VAN DEN BOSCH niet gebroken met zijne beginselen, noch ze den rug toegekeerd. Hij was daarom nog geen blind en hardnekkig aanhanger van gedwongen arbeid en monopolie. Voor hem waren het slechts tijdelijke middelen, in den drang van het oogenblik, en dienstig als overgang tot het stelsel van vrijgevigheid, dat hij zoo dikwijls had aanbevolen. 't Was zijne overtuiging, dat naast zijn stelsel de vrije kultuur kon bestaan en behoorde aangemoedigd te worden. Den 15 Junij 1829 schreef hij aan den minister ELOUT: „Plegtig betuig ik Uwe Excellentie nogmaals, dat het mijn voornemen geenszins is, het beginsel van vrijen handel en van vrije beschikking over den arbeid van den inlander af te schaffen? Het *blijkt*, dat die ondernemingen, welke gegrond zijn op *vrijwillige* overeenkomsten met de dorpsbewoners in konkurrentie met hunne hoofden, waarbij zij zich verbinden, om een gedeelte hunner rijstvelden te beteelen ten behoeve van de fabrikanten, onder voorwaarde, dat deze de landhuur, welke zij aan het Gouvernement verschuldigd zijn, betalen en bovendien een loon aan hen uitkeeren naar de waarde van het gewas door hen geteeld, over het algemeen *aan het oogmerk hebben voldaan.* Het is vooral hieraan, dat Pakalongan zijne indigo en de Oostelijke distrikten derzelver *suikerteelt* verschuldigd zijn". (Zie VAN DEN BOSCH *Memorie van Julij* 1830, bij CORNETS DE GROOT bl. 108). In zijn rapport van 26 Maart 1829 schreef de heer VAN DEN BOSCH het volgende:

„Het zal niet ongepast zijn te doen opmerken, hoezeer de bestrijders van het stelsel van kolonisatie zich bedriegen, indien zij den Europeaan onvoorwaardelijk als eene parasite plant nadeelig voor Java beschouwen; het Europesche kapitaal als niet noodig, om den landbouw te doen bloeijen. Het lijdt geen twijfel, of de Europeaan, verzekerd dat hij de grondstof voor zijne fabriek altijd bekomen kan, tot een prijs die hem het debiet van zijn fabrikaat waarborgt, zal gaarne op deze wijze zich vestigen, zoodat aan dat sijstema (van DU BUS) eene groote uitbreiding zal kunnen gegeven worden, en op deze wijze, *eene Europesche kolonisatie* tot stand zal kunnen gebragt worden."

Zoo dacht niet alleen VAN DEN BOSCH, maar hij handelde ook in dien geest, zoo lang hij het gezag in handen had. Naauwelijks had hij het kultuurstelsel ingevoerd, of hij was er al dadelijk op bedacht, om *daarnaast* ook aan de partikuliere industrie het veld voor hare ondernemingen te openen, zonder zich door de kleingeestige gedachte te laten beheerschen,

dat daardoor het pas ontluikende kultuurstelsel zou ondermijnd worden, gelijk de tegenwoordige ultra-verdedigers voorwenden. De stichter was een man van ruime inzigten, van heldere wetenschappelijke begrippen, steunende op zijne ondervinding en verkregen kennis der Javasche toestanden. Reeds in 1835 gaf hij aan verschillende verzoekers (Europeanen) woeste gronden in huur uit, waaraan in 1837/39 eene aanzienlijke uitbreiding werd gegeven; en nimmer is de klagt vernomen, dat er *afbreuk door is gedaan* aan zijn stelsel. In 1838 werd, onder zijn bestuur als Minister van Koloniën, bij publikatie van 25 December, de wijze geregeld, waarop partikuliere ondernemers „overeenkomsten kunnen sluiten met de hoofden en oudsten der dessa's, tot het teelen en leveren van produkten en het verleenen van diensten."

Deze publikatie was het uitvloeisel van art. 95 en 102 van het regerings-reglement van 1836, door VAN DEN BOSCH ontworpen en door den Koning gesanktioneerd. De ontwerper was zoo zeer doordrongen en overtuigd, dat vrije ondernemingen en overeenkomsten van Europeanen met de bevolking of hare hoofden de *normale* toestand moest wezen en den duurzamen grondslag uitmaken van produktie, nijverheid, handel en scheepvaart, tot bevordering van bloei en welvaart, zoowel voor het moederland als de kolonie, — dat hij deze beginselen in art. 95 en 102 van het regerings-reglement door den Koning deed bekrachtigen; en daarentegen met niet één woord in eenig artikel, aan *zijn* stelsel een schijn van *regtmatig* bestaan liet geven. Is dit niet zeer opmerkelijk? Ik moet op dat feit de meeste aandacht verzoeken, als het beste bewijs, hoe onhoudbaar de gedwongen arbeid *op den duur* door hem beschouwd en geoordeeld werd. Hij wilde zijne schepping niet gewettigd hebben noch bestendigen, omdat hij den vrijen landbouw en de vrije industrie als den normalen, als den meest voordeeligen toestand voor Java en het moederland oordeelde. Alleen de onkunde, de bekrompenheid, de zelfzucht of partijdigheid kunnen het anders willen.

En wat willen nu de „radikalen" van den tegenwoordigen tijd? Zij verlangen hetzelfde als VAN DEN BOSCH. Zij willen de onvolledigheid en de leemten van de publikatie van 25 December 1838 (nog voortdurend van kracht) aanvullen en verbeteren, ten einde vooral aan de bevolking, de ondernemers en het kapitaal den wettigen waarborg te geven, die tot nu toe ontbrak, waardoor de belanghebbenden blootgesteld waren aan de willekeur en tegenwerking der ambtenaren. Dat is ook de strekking van het wetsontwerp op de kultuur-ondernemingen.

Ongeacht de heldere en liberale denkbeelden van den Generaal VAN DEN BOSCH ten aanzien van landbouw-produktie en nijverheid in Indië, legde hij de krachtige hand aan de bevordering van de geforceerde kultuur. Maar hij deed dit zonder de partikuliere ondernemingen te beletten of te belemmeren. Integendeel hij verwachtte van die vrije krachten den levensduur en de uitbreiding, welke hij wel wist, dat aan zijn *kunstmatig*, alleen door dwang en gezag staande te houden, stelsel ontbraken. Immers reeds in

1839, toen hij zag, dat het zijne aanzienlijkste hoogte bereikt had — en hij zag goed, want sedert heeft men het met alle krachten niet verder kunnen uitbreiden, maar integendeel moeten inkrimpen — toen trad hij in overleg met den Koning, om het onwettig bestaande, tegen de natuur der dingen aandruischende, stelsel door even krachtige maatregelen te herleiden op den, door de wetenschap, de ondervinding de rede en het gezond verstand aangewezen, weg.

Die weg werd ook door den heer J. C. BAUD als de ware beschouwd, dien het wenschelijk en pligtmatig zou zijn geweest in Indië altijd te volgen. In 1854, in de Tweede Kamer, noemde hij dien weg „een regeringsstelsel, dat onder alle hemelstreken, onder alle omstandigheden, het beste is, dat, namelijk, waaronder de regering zich bepaalt tot het verleenen van bescherming, tot het maken van wijze wetten, tot het openen van middelen van gemeenschap, tot het maken van wegen, kortom tot bevordering, *middelijk* van de welvaart en de industrie der ingezetenen, met onthouding van alle onmiddelijke bemoeijing daarmede, onder welken *vorm* of *benaming* ook. Alleen de *nood* van het moederland", zeide hij, „heeft het Indisch bestuur *gedwongen* er van af te wijken; doch ik acht de direkte inmenging der regering met de industrie der ingezetenen, welke in dat kultuurstelsel opgesloten ligt, *niet overeenkomstig met gezonde regeringsbeginselen*". En wat zijn dat nu anders dan radikale leerstellingen en beginselen? Zoo magtig is de natuur en de waarheid, dat zelfs een man als de heer J. C. BAUD zich aan haren invloed niet kon onttrekken.

En wat de heer BAUD als het onder alle hemelstreken passende regeringsbeginsel erkende, dat trachtte de heer VAN DEN BOSCH, ook na de invoering van het kultuurstelsel, in praktijk te brengen. Wij zullen kortelijk bijeen trekken, wat hij in een, door hem erkend, geschrift: *Iets over de finantiële aangelegenheden van het rijk*, in 1840 heeft geschreven.

„Ons krediet", zegt hij, „berust thans grootendeels op onze koloniën. In het uitgebreide grondbezit van het gouvernement in onze koloniën meent men de middelen en den waarborg te bezitten, om gevaren af te keeren.

„Het waren deze middelen door den gewezen minister van koloniën (VAN DEN BOSCH) in zijne redevoering van 20 December des voorgaande jaars (1839) bedoeld. Het is mogelijk, dat men hem destijds het onregt heeft aangedaan, van te gelooven, dat zijne verzekeringen op lossen voet gegeven werden en alleen strekken moesten, om de toen aanhangige wet aan te bevelen. Dat was echter geenzins het geval; zulk een ontwerp *bestond er werkelijk en werd reeds met den Koning besproken*. Alleen was het destijds nog niet tot die rijpheid gekomen, dat het in alle bijzonderheden aan Zijne Majesteit had kunnen voorgelegd worden.

„Met dat ontwerp bekend achten wij het van onzen pligt, daarop zoowel de aandacht van het Gouvernement als van onze landgenooten te vestigen. Is het niet aan het stelsel van kultures, dat Nederland thans grootendeels zijne welvaart, deszelfs schoone reederijen, handel en ontwikkeling van industrie verschuldigd is? en tot dus verre het nationale bankroet is

voorgekomen? Tot het voorgestelde doel (delging van onze nationale schuld) wordt in de eerste plaats gevorderd eene *beleenbare waarde*. Java kan die waarde opleveren. Nog zeer kort geleden, is het land Pamanoekan voor ongeveer drie millioen guldens verkocht. Er zijn in onze Oost-Indische bezittingen meer dan *twee honderd* landgoederen van gelijke waarde, het *eigendom van het Gouvernement*, aan te wijzen, die allen, waren slechts de noodige fondsen voorhanden, binnen weinige dagen gretig zouden kunnen verkocht worden. Het middel van kontrakten, zoo als zulks thans op Java bestaat, is vatbaar, om met de vereischte wijzigingen, aan alles wat hier redelijkerwijze kan gevorderd worden te voldoen". En nu volgt eene uiteenzetting en beschrijving dier kontrakten en de daaraan verbonden voordeelen voor den industriëel.

„De residentiën op Java" zoo gaat de heer VAN DEN BOSCH voort „zijn verdeeld in regentschappen en deze in distrikten, van vier tot ongeveer veertig duizend bewoners bevattende, en voor zoo verre die tot de koffijteelende distrikten behooren, een geëvenredigd aantal pikols koffij opleverende. Men kieze nu ten voorbeelde een distrikt, hetwelk 6000 pikols koffij gemiddeld jaarlijks opbrengt. Zoo het *vruchtgebruik* van zulk een distrikt aan een kontraktant werd *afgestaan*, tegen een te konveniëren prijs en onder bepaling, dat die voldaan zal moeten worden in koffij, door middel van de Handelmaatschappij en in konsignatiën, dan zal op die wijze een beschikbaar inkomen worden verkregen, en dat kunnen strekken ter betaling eener rente en aflossing van een geëvenredigd kapitaal, op zulk distrikt genegotiëerd en daarvoor verbonden. De landbouw in al die distrikten is (1840) voor zeer groote uitbreiding vatbaar. Den kontraktant moet daartoe het regt worden gekend, en de vrije beschikking over dat meerdere worden toegelaten, tegen afstand van een gedeelte aan het Gouvernement.

„Dat het op Java aan geene menschen zal ontbreken, tot het aangaan van zulke kontrakten genegen", zoo gaat hij voort, „behoeft niet te worden betwijfeld, daar dezelve het vooruitzigt openen, van binnen zeer weinige jaren een zeer aanzienlijk fortuin te kunnen verwerven".

Voorts zet hij uit een, hoe, door de overdragt van Gouvernements koffijtuinen *aan partikulieren* gedurende 50 jaren, daarop 300 millioen guldens zouden kunnen gevestigd worden, die in het vervolg van tijd tot 700 millioen zouden kunnen klimmen.

„De wijze waarop Indië thans bestuurd wordt", aldus vervolgde hij, „zou daardoor tevens geen noemenswaardige verandering ondergaan. Alleen zouden de distrikten *beheerd worden door kontraktanten*, in plaats van Gouvernements ambtenaren, blijvende hun echter de policie en het toezigt over de Javanen voorbehouden, gelijk zulks thans plaats heeft in de binnenlanden van Batavia waar de gronden geheel allodiaal zijn. De verandering zou dus eigenlijk daarin bestaan, dat met dit ontwerp de kontraktanten den landbouw zouden kunnen uitbreiden in hun eigen belang, tegen afstand van een billijk aandeel aan het Gouvernement. Thans moeten die uitbrei-

dingen geschieden door Gouvernements ambtenaren, die daarvan wel eenigt voordeel genieten, maar geenzins zulk een voordeel als de kontraktan daarvan verwachten kan.

„Ik moet herhalen, dat het hier de plaats niet is, om dit onderwerp in alle bijzonderheden te ontwikkelen. Genoeg zoo het gebleken is, dat ook in dit opzigt het, door den gewezen minister van koloniën VAN DEN BOSCH geopperde, vooruitzigt geenzins als hersenschimmig kan worden beschouwd".

Ziedaar de groote veel omvattende plannen voor de toekomst van den stichter van het kultuurstelsel. Dat hij ze met de hem eigene wilskracht en zijn helder doorzigt ten uitvoer zou hebben gelegd, zonder zich door eenigen hinderpaal te laten afschrikken, daarvoor strekken zijne autoriteit, zijn krediet en invloed ten waarborg. De reaktionairen, die zich thans zoo luide doen hooren, zouden voor hem geen hinderpaal zijn geweest; zij beschouwden hem nog steeds als den man, die beter wist dan anderen, hoe Indië bestuurd moet worden.

De heer VAN DEN BOSCH had het plan, om de koffij-tuinen en al de Gouverments kultures aan partikulieren over te dragen — het kultuurstelsel dus geheel op te lossen. „Ook de overige produkten", schreef hij, „die er in zulk een distrikt vallen (dat aan partikuliere ondernemers is verpacht), zullen, voor zoo verre het Gouvernement daarvan het voordeel geniet, tegen eene billijke renumeratie moeten worden afgestaan. De kontraktanten zouden in hunne distrikten het beheer over de bevolking voeren, zonder tusschenkomst van ambtenaren, zoo als de landheeren in de Bataviasche Ommelanden en in de residentie Buitenzorg, alwaar, gedurende eene halve eeuw, welvaart, rust en tevredenheid heerschen. Aan de ambtenaren zou alleen het toezigt en de policie gelaten worden." Van zulk eene ingrijpende verandering in het bestuur, voorspelde de heer VAN DEN BOSCH weldra eene verdubbelde produktie en eene vaste jaarlijksche aflossing van schuld. „Na verloop van jaren", zeide hij, „zou onze *geheele* nationale schuld er door uitgedelgd worden."

Is het nu niet opmerkelijk, dat in 1840 zich niemand verzette tegen deze plannen en tegen eene leer, die in 1862 eene huivering en rilling zou aanjagen?

In waarheid, de heer VAN DEN BOSCH, dien men een standbeeld wil oprigten, was een „uiterst geavanceerde radikaal", een der grootste „sloopers en omverwerpers", bij wien alle anderen in de schaduw moeten staan. Let op de geschriften der voorstanders van hervorming van den tegenwoordigen tijd; let op het wetsontwerp tot regeling der partikuliere kultuur-ondernemingen, thans bij de Kamer aanhangig, — en gij zult moeten erkennen, dat dit alles uiterst bescheiden, voorzigtige en kalme eischen zijn, in vergelijking van hetgeen de heer VAN DEN BOSCH verlangde. Zal men hem nu ook beschuldigen, een partijman, een vernieler, een radikaal te zijn geweest, omdat hij dit alles wilde? omdat hij bij voorbeeld in 1818 schreef: „dat de kultures door vrijwilligen arbeid uitgebreid konden worden, en de Javanen in de gelegenheid moesten gesteld worden, om grondbezitters te

worden"? Omdat hij woeste gronden in huur liet uitgeven? Omdat hij in 1838, bij besluit van 25 December n°. 50, de vrijheid liet verleenen, om overeenkomsten aan te gaan met de bevolking en de hoofden voor de teelt van produkten voor de Europesche markt? In dien tijd was er niemand, die het wraakte; welke grond kan er dan nu zijn tegen het wetsontwerp, dat de zaak, door VAN DEN BOSCH ingevoerd, beter wil regelen?

De argumenten, die men er thans tegen aanvoert, hebben dan ook inderdaad weinig waarde. Het hoofdargument is het beweren, dat de wetenschap, de geschiedenis en de feiten, die wij dagelijks voor oogen hebben, voor Java geen de minste waarde bezitten, omdat het een geheel exceptioneel land is, waar alles geheel anders toegaat, dan op de overige deelen van den aardbol. Als of de natuur en de onveranderlijke wetten, die overal orde en harmonie handhaven, daar geheel omgekeerd zouden werken; alsof de Javanen er, met de beenen in de lucht, op het hoofd wandelen, en van geheel andere konstruktie zouden wezen dan wij. Zij, die eene leer verkondigen, in lijnregten strijd met die van de HOGENDORPEN, MUNTINGHES, DU BUS, ELOUT en VAN DEN BOSCH, dienen deze leer op andere wijze te staven, dan met dergelijke absurditeiten, willen zij vertrouwen inboezemen. Zij moeten bewijzen, dat zij betere regeerders en staatslieden zijn dan die groote voorgangers tot 1840. Tot dus verre weten wij niets anders, dan dat de opstanden en oorlogen onder het bestuur volgens hunne beginselen niet hebben opgehouden, waarbij ons gezag en onze invloed meermalen groote schade hebben geleden. Wij weten, dat onder hunne regering de produktie is teruggegaan, in stede van zich aanzienlijk uit te breiden. Wij weten, dat, onder de werking van hunne begrippen, gunstelingen schatten hebben verzameld, velen ten koste van het regtmatig loon der arbeiders. Wij weten, dat zij zich eigenlijk op niets anders beroemen, dan op de millioenen van het „batig slot", zonder te bedenken, dat hunne verdienste daarbij juist zoo groot niet is; dewijl toch die millioenen niet het gevolg zijn van de *grootere hoeveelheid* produkten, door hun ijver en talent geleverd, maar eenig en alleen van den natuurlijken loop der dingen, waaraan zij geheel onmagtig waren iets toe of af te doen. Het waren de *hooge* prijzen, en dus de zóó veel hoogere opbrengst, van *dezelfde* hoeveelheid produkten, die van 1850 tot 1859 de groote baten bezorgden. Daar staat tegen over, dat in het vroegere tijdvak van 1840 tot 1849 veel millioenen verlies op diezelfde hoeveelheid produkten door den staat werd geleden, gelijk wij straks zullen bewijzen.

Of zouden de tegenstanders van VAN HOGENDORP, MUNTINGHE, ELOUT enz. zich willen beroepen op den heer J. C. BAUD? Hij was een man van bekwaamheid en ondervinding; maar hij is hun ontvallen; want ook hij heeft hun stelsel veroordeeld „als niet vereenigbaar met gezonde regeringsbegrippen." Wat meer is, hij was bepaald hun tegenstander; hij beschouwde de wet niet als eene ijdele klank, zonder kracht, en als niet geschreven; hij wilde haar gehandhaafd hebben, en streed er voor. Hij bood weerstand

aan hen, die den geest van het regerings-reglement wilden verwringen en verdraaijen. Toen de uitgifte van een *nieuw* kontrakt, met gedwongen arbeiders om klapperboomen aan te planten, in de Tweede Kamer ter sprake kwam, verklaarde hij eerlijk en rond: dat dit in strijd was met den geest en de letter van artikel 56 van 't regerings-reglement, 't welk voorschrijft: „dat de op hoog gezag ingevoerde (op het tijdstip dat de wet werd afgekondigd bestaande) kultures zoo veel doenlijk *in stand* moeten gehouden worden;" dat er alzoo van *nieuwe* uitbreiding geen sprake kan zijn; dat voortaan elk nieuw uit te geven kultuur-kontrakt gegrond behoort te zijn op het beginsel van geheel *vrijen* arbeid, vermits het beginsel van *gedwongen arbeid* was afgekeurd.

Ofschoon nu ook de heer J. C. BAUD, dien men wel geen „radikaal" zal willen noemen, zich verzette tegen de verdere uitbreiding van den gedwongen arbeid, heeft evenwel, tegen de letter zoo wel als den geest van art. 56, een later opgetreden minister aan het Indisch bestuur bevolen: dat er, bij uitbesteding, *nieuwe* kultuur-kontrakten — dus uitbreiding die de wet niet toelaat — gegrond op gedwongen arbeid zouden uitgegeven worden. En deze minister aarzelde later zelfs niet, zich te beklagen, „dat hij daarin belemmerd is geworden, dat er geen uitvoering aan is gegeven"; als of hij de meest wettige en regtmatige, de lofwaardigste daad ter wereld had verrigt; als of wetsverkrachting eene edele handeling is, waarop men, als een verdienstelijk werk, roem zou mogen dragen?

Het zal dus na dit alles wel geen onbillijke eisch kunnen genoemd worden, dat wij verlangen als nog de uitstekende mannen te leeren kennen onder hen, die pogen te beletten, dat er een aanvang gemaakt wordt met het regeringsstelsel te volgen, dat „de bekwaamste onder de bekwamen" wenschelijk, pligtmatig en onder alle hemelstreken het beste oordeelde. 't Kan niet bevreemden, dat wij van hen vorderen, betere voorstellen te doen, een volmaakter wet te leveren, dan de tegenwoordige regering, om uitvoering te geven aan de eischen van art. 55 en 56 van het regerings-reglement. Maar kunnen zij dat niet; kunnen zij niet anders, dan dreigen met een zwarte toekomst vol jammer en ellende, op niets steunende dan op hunne onbewezen beschuldigingen en fabuleuse cijfers, dan zal Nederland zich van hen afkeeren, en zich voor 's hands houden aan de beginselen van die mannen, op wier gezag wij ons hebben beroepen.

Om de denkbeelden der groote menigte voor zich te winnen roept men nu onophoudelijk: „Geef ons uw budget der toekomst." Met dezen stormram denkt men ons te verpletteren. Nu die langdurige strijd over den vrijwilligen arbeid der Javanen, door hunne eigen tegenspraak, eerst als „onbestaanbaar" en nu als „leidende tot ondermijning van het kultuurstelsel", voor hen niet meer houdbaar is, heeft men een anderen hefboom uitgevonden, die dagelijks in beweging wordt gebragt: „geef ons uw budget voor de *toekomst*." Wat onredelijk verlangen! Is het niet dwaas en ongerijmd, iets te eischen, wat buiten alle berekening buiten menschelijke kennis ligt? Wie is het gegeven om in de toekomst te lezen? Wie zal

zich vermeten, het boek harer geheimen op te slaan of haar voor te schrijven, dat zij onze verwachting en berekeningen moet verwezenlijken?

Toen men in 1829 aan VAN DEN BOSCH denzelfden eisch deed, ten aanzien van zijn nieuw stelsel, moest hij het antwoord schuldig blijven. Zelfs drie jaren later (1834) wist hij het nog niet. En wie zou het ook kunnen weten? Wanneer men uw vertrouwen en uwe deelneming in zaken verlangt, vraagt gij dan aan den beginnenden handelaar of industrieel, aan den reeder, die een schip laat bouwen, hoeveel procent dividend zij u zullen uitkeeren? Vraagt gij hen een budget der toekomst van hunne, op solide gronden rustende, ondernemingen? Wat zouden zij u kunnen antwoorden? Immers niets dat meer waarde heeft, dan de verzekering der monopolisten, dat, indien men hen slechts blindelings gelooft en volgt, er jaarlijks, tot in de verre toekomst, een batig slot van vele millioenen zal zijn! Maar daarbij letten zij niet op de kwade jaren, die vooraf gingen, op de onvoorziene gebeurtenissen, die komen kunnen, op de mogelijke daling der rijzen van de koloniale produkten, tot het peil van 1840—1849.

Hoe bitter teleurgesteld, misleid en bedrogen zou men zich zien, indien men de berekeningen en de cijfers vertrouwde en voor waarheid aannam, die in de geschriften der tegenstanders van VAN HOGENDORP, MUNTINGHE, ELOUT enz. voorkomen. Zij worden met een onbeschroomd zelfvertrouwen opgegeven, waarvoor de eerlijkheid verstomt, die ze analiseert en ter toetse brengt.

Eer wij dit staven, zullen wij de in die geschriften gebezigde methode toelichten.

Stel u een handelaar voor, die het kennelijk doel heeft, om u als deelgenoot in zijne onderneming te lokken en meê te slepen. Stel u voor, dat hij u eene balans voorlegde, waarop alleen de laatste voordeelige, ruime winsten gevende, jaren voorkomen, zonder dat de nadeelige jaren, waarin aanzienlijke verliezen geleden zijn, vermeld worden. Stel u voor, dat hij bovendien de inkoopsprijzen voor slechts iets meer dan de helft noteert, dewijl hij onvermeld laat de verschuldigde belasting aan den staat enz. en vele andere posten. Stel u voor, dat hij dit alles doet, ten einde zijne winsten zoo veel grooter te doen schijnen, dan zij werkelijk zijn. Met welk een naam zoudt gij dien man brandmerken?

Wanneer een ander handelaar, tevens bezitter van uitgebreide vruchtbare landgoederen, met hetzelfde oogmerk, u een balans voorlegde, waarop een groot deel der geldelijke inkomsten van die landerijen begrepen en verborgen worden in de sommen, die hij u voorspiegelt als de zuivere winst, alleen op de voorwerpen van zijne handels-spekulatie behaald, — hoe zoudt gij zulk een man noemen?

Welnu aan zulk eene methode hebben zij zich schuldig gemaakt, die u de bedoelde cijfers van een gemiddeld jaarlijksch batig slot, ter waarde van ruim 22 millioen guldens, voorleggen. Het is eene methode, het zijn voorstellingen, die geen onderzoek kunnen lijden, en die eene goede, zuivere zaak niet zou behoeven.

De regerings-verslagen staven ten volle, hetgeen ik daar zoo even heb gezegd en beweerd. Men heeft alleen globale cijfers en slotsommen gele-

verd voor de laatste tien buitengewoon voordeelige jaren, doch de voorafgegane tien nadeelige jaren onvermeld gelaten. Op die wijze is de lezer natuurlijk niet in staat, juist en grondig te oordeelen, of het kultuur- en monopolie-stelsel werkelijk zoo veel en meer voordeelen heeft opgeleverd, dan langs den natuurlijken weg verkregen hadden kunnen worden. Tot aanvulling van deze gaping, dienen nu de volgende gegevens, uit de regerings-verslagen getrokken en daarmede geheel overeenstemmende.

	Hoeveelheid koffij door het Gouvernement ontvangen. pikols.	Kosten van de koffij aan het Gouvernement.	Netto opbrengst van de in Nederl. geveilde koffij. per pikol.	Totaal. Netto Verkoopprijs.
1840	706,258	*f* 7,627,991	*f* 22,34$^{1}/_{2}$	*f* 15,781,335
1841	877,444	9,425,235	21,48	18,847,497
1842	974,752	9,849,529	18,59$^{1}/_{4}$	18,123,077
1843	1,048,411	10,980,920	15,55$^{1}/_{2}$	16,303,315
1844	956,407	9,041,889	17,58$^{1}/_{2}$	16,818,417
1845	637,596	6,256,939	18,21$^{1}/_{2}$	11,613,810
1846	880,357	8,455,469	16,18$^{1}/_{4}$	14,246,377
1847	772,470	7,352,922	15,90$^{3}/_{4}$	12,288,066
1848	860,023	8,299,116	13,36	11,489,907
1849	461,038	4,779,524	19,31	8,902,643
	8,174,756	*f* 82,069,534		*f* 144,414,444

	Hoeveelheid suiker door het Gouvernement ontvangen. pikols.	Gezamenlijke kosten van deze suiker.	Netto opbrengst van de in Nederl. geveilde suiker. per pikol.	Totaal. Netto Verkoopprijs.
1840	692,614	*f* 6,350,343	*f* 8,51$^{1}/_{2}$	5,897,608
1841	673,865	6,167,198	7,34$^{1}/_{2}$	4,949,538
1842	773,908	7,101,215	6.22	4,814,267
1843	803,480	7,551,609	8,63$^{1}/_{2}$	6,938,049
1844	879,591	8,360,845	8,73$^{1}/_{4}$	7,681,028
1845	871,135	8,404,613	13,47$^{1}/_{2}$	11,738,544
1846	929,797	8,940,167	10,10$^{3}/_{4}$	9,397,923
1847	945,936	8,952,698	11,97$^{3}/_{4}$	11,329,948
1848	987,785	9,475,425	7,49$^{1}/_{2}$	7,403,448
1849	949,829	9,166,051	10,81	10,262,246
Totaal	8,498,440	*f* 80,470,164		*f* 80,412,599

	Hoeveelheid indigo.	Kosten van de indigo.	Netto opbrengst van de in Nederl. geveilde indigo. per pond.	Totaal. Netto Verkoopprijs.
1840	2,032,097	*f* 3,122,332	*f* 2,88$^{1}/_{4}$	*f* 5,857,519
1841	1,663,427	2,564,797	2,44	4,058,761
1842	1,351,448	2,110,983	2,21	2,986,689
1843	1,461,627	2,312,256	2,50$^{1}/_{2}$	3,661,375
1844	1,360,505	2,152,535	2,36$^{1}/_{2}$	3,217,594
1845	1,318,762	2,089,689	2,50	3,296,905
1846	1,453,356	2,370,894	2,46	3,575,255
1847	1,097,024	1,776,144	2,60$^{1}/_{4}$	2,855,004
1848	1,114,069	1,808,721	2,94$^{1}/_{2}$	3,280,933
1849	859,919	1,493,534	2,68$^{7}/_{10}$	2,310,602
	13,712,229	*f* 21,801,885		*f* 35,100,637

De gezamenlijke produkten hebben alzoo opgebragt in totaal *f* 259,927,680 volgens de netto-veilingsprijzen in Nederland van 1840—1849.

Van deze bijna 260 millioen guldens, moet door den monopolist eerst de belasting aan den souverein verschuldigd en de rente van het gebezigde kapitaal worden uitgekeerd en terugbetaald, omdat zij zijn de wettige inkomsten van den staat, die in zijne kas behooren en niet in die van het monopolie.

Ten eerste. Onder de gezamenlijke produkten, die door den monopolist verkocht zijn, is begrepen eene hoeveelheid van 3,269,902 pikols koffij = $^2/_5$ van den geheelen oogst, volgens de bestaande grondslagen van belasting aan den souverein verschuldigd en verkocht, voor.	*f* 57,765,776
Ten tweede. De aan den staat verschuldigde, doch niet betaalde, uitgaande regten op 3,174,576 pikols koffij à *f* 2 de pikol	- 16,349,512
Ten derde. De verschuldigde landrenten, die niet in 's lands kas zijn ontvangen, maar door het monopolie met koffij zijn verrekend, in de Preanger-Regentschappen, Madioen, Kediri en Patjitan, over gemiddeld 220,000 bouws à *f* 6 per bouw = 1,320,000 in het jaar; geeft over tien jaren	- 13,200,000
Ten vierde. Aan den staat verschuldigde rente à 5 pCt. van het gebezigde handels kapitaal groot 184,341,583, waarvoor obligatiën zijn uitgegeven waarvan de rente uit de schatkist zijn voldaan	- 9,417,079
Van de totale verkoopsom moet alzoo aan den souverein betaald worden. .	*f* 96,732,367
Deze ruim 96½ millioenen moeten door den monopolist gebragt worden op de rekening van *inkoop* en gevoegd bij hetgeen hij aan de planters en administrateurs op Java reeds had betaald, ten bedrage van.	- 184,341,583
Totale inkoopprijs	- 281,073,950
Totale ontvang (verkoopprijs) van de gezamenlijke hoeveelheid koffij, suiker en indigo van 1840—1849	- 259,927,680
Te kort . . .	*f* 21,146,270

Hoezeer in deze rekening van inkoop niet is begrepen de te min geheven landrente, *beneden* den wettigen maatstaf $^1/_5$ der waarde van het produkt, ten bedrage van ongeveer 50 millioen guldens in die tien jaren, noch hetgeen aan pakhuishuur en traktementen, tot het bergen en beheeren van zoo veel produkten noodig, is betaald, waardoor aan de rekening van inkoop door den monopolist een voordeeliger *schijn* is gegeven, — zoo blijkt er nogthans uit, dat er in die tien jaren een verlies van ruim 21 millioen guldens door het stelsel is veroorzaakt, 't welk door de gewone souvereine belastingen en inkomsten is moeten gedekt worden. En dezen waren zelfs in het jaar 1848 op verre na niet toereikende. Zoo aanzienlijk waren de verliezen op de koffij, suiker en andere produkten in veiling op de Nederlandsche markt, dat de rekening van dat jaar sloot met een *te kort* van 8 millioen guldens, niettegenstaande de aanzienlijke overschotten van de gewone belasting, die in den handel verslonden waren. Eene leening zou onvermijdelijk zijn geweest, om het te kort te dekken, indien niet de hoogere prijzen der koffij, in de volgende twee jaren, in de geldbehoefte hadden voorzien.

Aan zulke wisselkansen staat een gouvernement bloot, dat gelooft, zoo goed als de partikulier, planter en koopman te kunnen zijn in het groot. De boven gegeven rekening bewijst, zoo ik vertrouw, voor ieder duidelijk,

dat er in de jaren 1840 tot 1849 geen ander batig slot is geweest, dan het *excedent* der wettige belastingen, na aftrek van ruim 21 millioen guldens voor verlies op de produkten van den monopolist. Dat is met andere woorden: indien al de produkten, op dezelfde schaal gedreven, in handen van partikuliere ondernemers waren geweest, dan zou het jaarlijksch batig slot alleen van de belastingen — territoriale inkomsten — twee millioen grooter zijn geweest, dan er nu werkelijk in 's lands kas is overgebragt, wanneer namelijk het gouvernement van al die ondernemers niet meer belasting had geeischt, dan het gewone bedrag der grondrenten. En niemand zal toch willen beweren, dat de staat bovendien niet op een billijk aandeel regt heeft van de winsten, door de koffijplanters, suiker- en indigo-fabrikanten te behalen.

Men ziet dus, dat de nadeelen van de jaren 18$^{40}/_{49}$ niet konden dienen, tot de vertooning van een groot batig slot, 't welk zulk een krachtig wapen is, om invloed op onwetenden uit te oefenen! Het is voor een juist oordeel over het opgegeven cijfer van 22½ millioen jaarlijksch batig slot noodig, de beide tijdvakken bijeen te trekken en een overzigt te leveren van de jaren 1840 tot 1859. Om intusschen het geduld niet op te harde proef te stellen, bepaal ik mij tot de totalen, gelijk de tegenpartij ook doet.

Door het Gouvernement zijn ontvangen en verkocht, gedurende de jaren 1840 tot 1859.

	Hoeveelheid.	Aan de planters enz. betaald in geld.	Netto verkoopprijs.
Koffij. . . .	17,340,540 pik.	*f* 168,809,199	*f* 410,859,090
Suiker. . . .	17.724,185 "	- 171,847,540	- 205,183,222
Indigo. . . .	20,882,385 A. pond.	- 34,431,841	- 59,299,052
	Totaal. . .	*f* 374,588,580	*f* 675,341,364

't Verschil is dus 300,752,784. Deze, wel zeer eenvoudige doch geheel onware en onjuiste, voorstelling: dat de ruim 300 millioen excedent de zuivere winst zou wezen van het kultuur- en monopolie-stelsel, strekt nogthans al dadelijk tot bewijs, dat die winst niet gemiddeld 22½ millioen geweest zou zijn, maar slechts 15 millioen, wanneer men in de rekening ook de kwade jaren opneemt. Het is er echter verre van af, dat de voordeelen zoo aanzienlijk zouden zijn. Immers toonen de cijfers duidelijk, dat als inkoopsprijs der produkten niets anders op de rekening is gebragt, dan hetgeen aan de planters, de administratie en de kultuur-procenten is betaald. Op die inkoop-rekening moet men nog brengen, hetgeen men aan den staat te betalen heeft en met dezen eerst had behooren te verrekenen, om te kunnen weten hoeveel de zuivere winst bedraagt. Wij zullen dus dit verzuim dienen te herstellen.

Ten eerste. Onder de verkochte koffij is begrepen 6,936,216 pikols = ⅖ van het geheele produkt, die als verschuldigde grondlasten aan den staat moeten betaald worden, ter waarde van . . . . *f* 164,843,636

Ten tweede. In de Preanger-Regentschappen, Kediri, Madioen en Patjitan zijn de landrenten niet geheven naar den wettigen grondslag, maar, ten voordeele van de monopolist, met koffij verrekend, die tot 1858 er niet meer voor

heeft betaald dan *f* 8,15 en *f* 5,25 per pikol. Hij is dus den staat verschuldigd 20 jaren landrente à *f* 6 per bouw in die residentiën = ... *f* 26,400,000

Ten derde. De uitgaande regten à *f* 2 per pikol tot 1848 en 6 pCt. tot 1859 aan den staat te voldoen. - 31,300,000

Ten vierde. Idem van de indigo. . . . . - 157,000

Ten vijfde. Rente à 5 pCt. van *f* 374½ millioen, gebezigd handels-kapitaal. - 18,725,000

Ten zesde. De rente van de voorschotten verstrekt aan ongeveer 100 kontraktanten à *f* 50,000 ieder gemiddeld in het jaar 5 millioen over gemiddeld slechts tien jaren. . . . . - 2,500,000

Totaal. . *f* 243,425,636

Van de zoo verkeerdelijk voorgespiegelde winst = 22½ millioen moet dus eerst afgetrokken, of ten laste der inkoop-rekening gebragt worden, de bovenstaande som, die door den staat niet ontvangen maar opgeofferd is, om de verkochte produkten te verkrijgen. De volgende rekening zal de waarheid nabij komen. Wij zouden gaarne zeggen, dat zij geheel juist is; doch daartoe zouden wij moeten weten:

a.) hoeveel millioen er aan kontraktanten zijn verstrekt, die geruïneerd werden, en van wie dus niets of maar een deel terug is ontvangen.

b.) hoeveel kapitaal er besteed is voor het bouwen van pakhuizen om de massa produkten te bergen, waarvan de rente of de huurprijs ten laste van de inkoop-rekening moet komen.

c.) de traktementen der ambtenaren voor het toezigt en beheer noodzakelijk.

Indien ook deze sommen bekend waren, dan eerst zouden wij in staat zijn, eene juiste rekening te geven, waarbij vermoedelijk de geheele winst van den handel zou verdwijnen; daar er, ondanks de hooge prijzen der produkten, in de laatste tien jaren, bij eene ware voorstelling, blijkens de volgende rekening, niet veel overschiet, in vergelijk met het groote fiktive cijfer van 22½ millioen.

De totale netto-verkoop-prijs van koffij, suiker en indigo over 20 jaren bedraagt		*f* 675.341,364
Aan de planters, administratie enz. betaald in geld . . .	*f* 374,588,580	
Aan den staat verschuldigd, aan grondlasten van de koffij, de landrenten, de uitgaande regten, de rente van het gebezigde handels-kapitaal enz. volgens de bovenstaande rekening . . .	- 243,425,636	
Totale inkoopsprijs		*f* 618,014,216
Behaalde voordeelen (winst). . . .		*f* 57,327,148

Hieruit blijkt, dat men de grondslagen en beginselen van het belastingstelsel in Indië bestaande heeft moeten verkrachten door mindere heffing, om aan het kultuur- en monopolie-stelsel den schitterenden schijn-glans van énorme winsten te geven. Daardoor zijn zoo velen in dwaling gebragt.

Bij eene behoorlijke afscheiding der winsten, behaald door het kultuur- en monopolie-stelsel van de gewone staatsinkomsten — de belastingen —, hebben wij gezien, dat die winsten niet méér dan ruim 57 millioen guldens in twintig jaren = bijna 3 millioen in het jaar hebben bedragen, in stede van 22½ millioen, zoo als men het voorstelt. Om daartoe te kunnen komen, vermengt men de inkomsten en belastingen van den staat, ten

bedrage van 243½ millioen guldens in 20 jaren, die men zich toeëigent, als of het een handelswinst op de produkten was. Dan roept men triomferende uit: „ziedaar het batig slot van ons heerlijk stelsel!" Zonder iemand te doen vermoeden, dat er ⁶/₈ excedent van de belastingen onder schuilt, hetwelk in 's lands kas even goed zou gekomen zijn, zonder het kultuurstelsel.

't Valt ligt, op die wijze de onkundigen te verschalken en de sympathie der menigte te winnen; doch de eerlijke financier en handelaar zullen zich door deze laakbare voorstelling niet laten begoochelen. Zij zullen naar waarde beoordeelen èn het stelsel èn de morele kracht van hen, die zulke kunstgrepen bezigen, om het verloren terrein te heroveren.

Het fiktieve cijfer van 22½ millioen batig slot in het jaar is intusschen de grondslag, waarop al de gevolgtrekkingen, berekeningen en beschouwingen in de bewuste geschriften berusten, om te betoogen, dat de partikuliere produktie van koffij, suiker en indigo, met behoud der zelfde voordeelen voor de schatkist, eene onmogelijkheid is. Nu wij het bewijs geleverd hebben, dat de voorstelling van zulk een batig slot niet den minsten grond heeft en tot op een zevende van de genoemde som verminderd wordt, zoodra men het aan de waarheid toetst, nu is ook de grond vervallen, waarop de berekeningen en beschouwingen steunen. Er blijft niets over van de angst aanjagende vreeselijke voorspelling, dat, bij het aannemen van het wets-ontwerp op de kultuur-ondernemingen, onze handel, nijverheid en scheepvaart vernietigd zal zijn, dat het batig slot verdwijnen zal, dat wij weer leningen sluiten en onze nationaliteit verliezen zullen, en wat van dergelijke galimatias meer is.

De regering wil bij de wet den gedwongen arbeid, het kultuurstelsel, in stand houden en in volle kracht handhaven, zelfs nog meer versterken dan ooit te voren. Ten bewijze behoef ik slechts de strafbepalingen te herinneren, tegen de ondernemers bedreigd, wanneer zij arbeiders in daghuur nemen, die bij de Gouvernements kultures zijn ingedeeld, zonder verkregen verlof van de plaatselijke autoriteit. Dit is eene beperking, tot hiertoe ongehoord. De arbeider is heden door geene bepaling verhinderd, noch belemmerd, om bij partikulieren te gaan werken waar hij wil, indien hij slechts de opgelegde taak volbrengt, hem door het gezag opgelegd. De wet wil dus al de voordeelen behouden, die nu door de schatkist genoten worden, en slechts uit den weg ruimen de nadeelige invloeden, en de belemmeringen tegen de heilzame werking van het kapitaal en den ondernemingsgeest, die tegenwoordig de ruimere voortbrenging beletten van stapel-produkten en handels-artikelen, op de groote uitgestrektheid uitstekend vruchtbare gronden van Indië. In handen van de inboorlingen zonder kapitaal, leveren die gronden veel te weinig op; zij kunnen ligt in waarde verdubbelen, en zóó de welvaart en den nationalen rijkdom vergrooten tot een nog ongekende hoogte.

Hiertegen nu voert men oppositie. Men mag dus vragen: wat beoogt men dan eigenlijk?

Wil men geene vermeerdering van produktie, van handel, scheepvaart en nijverheid? Wil men geen meerdere welvaart voor Nederland en Java?

Wil men geen grooter batig slot, wanneer dit alles op eene andere wijze dan thans — door partikuliere krachten — moet verkregen worden? Wil men dat niet anders, dan door het gezag der Europesche en inlandsche ambtenaren, gewapend met de rotan, het blok en de gevangenis, toegepast, gelijk tot hiertoe, op de onwillige of trage gedwongen arbeiders?

De feiten kunnen het antwoord geven, waarvan ik er slechts een paar zal vermelden. Van lieverlede waren de suiker-kontraktanten er in geslaagd, om met de inlanders overeenkomsten aan te gaan, om, boven en behalve den gedwongen aanplant, vrijwillig 20, 40, tot zelfs 100 bouws grond met suikerriet te beteelen, tegen behoorlijk loon. Dat riet werd dan tot suiker verwerkt in de fabrieken, waarin ook het riet werd bereid, afkomstig van de gedwongen teelt op gouvernements gezag. Zoo verkreeg men een belangrijke hoeveelheid suiker méér, dan de 42,000 bouws konden opleveren, die, op geheel Java, onder het toezigt der ambtenaren, sedert twintig jaren zijn aangeplant. Handel en scheepvaart genoten de aanzienlijke voordeelen van de grootere partikuliere produktie. Maar nu schijnt men die ontwikkeling der industrie ongaarne te hebben gezien. Men noemde ze „vermomden dwang", ten einde een voorwendsel te hebben, om ze te vernietigen. De Minister ROCHUSSEN verminderde den gedwongen aanplant met eenige honderde bouws, zonder eenigen aandrang of noodzakelijkheid; hij liet bovendien, bij de verlenging der suikerkontrakten, de bepaling opnemen, dat er op de fabrieken geen ander riet mogt vermalen worden, dan hetgeen door den gedwongen aanplant werd verkregen. Daarmede is de suiker-produktie met duizenden pikols verminderd, waarmeê vermoedelijk van 10 tot 15 schepen hadden kunnen beladen worden, en waardoor de markt een paar millioen minder waarde zal ontvangen. Met dien reaktionairen maatregel is aan den vrijen aanplant de doodsteek toegebragt. De inlander derft het loon, dat hij er bij zou kunnen verdienen; de handelaar en reeder verliezen de voordeelen, die ze reeds genoten; het Gouvernement wordt verstoken van de regten, die het, bij eene verstandige en welgezinde regeling, er van had kunnen heffen.

Een tweede voorbeeld vind ik in de vijandige gezindheid jegens de huurders van gronden in de Vorstenlanden, die veel indigo, koffij en suiker voortbragten, doch aan wie men de verlenging van huur tot op het uiterste tijdstip onthield. Men benadeelde hen dus zeer, men belette hen hunne aanplantingen en ondernemingen te verbeteren en meer uit te breiden. Ten gevolge daarvan zullen alle belanghebbenden drie of vier jaren lang de voordeelen missen, die ontwijfelbaar het gevolg van eene tijdige regeling zouden geweest zijn.

Een derde voorbeeld levert de huur op van woeste gronden, die onder het bestuur van den Minister VAN DEN BOSCH waren uitgegeven. Door aanzienlijke kapitalen, moeite en zorgen, zijn die wildernissen in vruchtbare landgoederen herschapen. Twee er van, Maron en Bedakka, gelegen in de residentie Pakalongan en Samarang, behoorden aan de firma DAENDELS. Zij bragten 6000 pikols koffij op = ƒ240.000 volgens de tegenwoordige waarde. Zoodra er echter gelegenheid kwam, om deze schoone landen nog voor het

verstrijken van den termijn aan de huurders te ontwringen, maakte het bestuur er gebruik van, ten einde ze te verwaarloozen en weer tot den natuurstaat te laten vervallen. Het is bijzonder goed gelukt; het zijn weer wildernissen geworden, waar de alang-alang in overvloed groeit en de tijgers en wilde varkens eene veilige verblijfplaats vinden. Maar koffij brengen zij niet meer op. Op die wijze bevordert men de produktie, de algemeene welvaart, de belangen van den handel en van het batig slot.

Zie daar, wat wij aan het stelsel dat wij bestrijden te danken hebben. Het zijn feiten, waaruit de beantwoording der vraag, of men van die zijde een grooteren bloei en welvaart voor Nederland en Java, door partikuliere krachten verlangt, niet moeijelijk is af te leiden. Om de onmogelijkheid eener uitbreiding van produktie volgens het wets-ontwerp, door vrijwillige overeenkomst met de inlandsche bevolking, te betoogen, wil men doen gelooven, dat het op Java aan arbeiders zou ontbreken, om nog méér te doen, dan tot dusverre gedaan is onder het gezag en door den invloed van de tegenwoordige oppositie. Men schijnt dus vergeten te hebben, dat toen de heer G. L. BAUD minister was, in zijne rede van 14 Maart 1849, uitdrukkelijk verklaard is, dat de Javanen 50 pCt. meer grond konden en zouden bearbeiden dan tot daartoe het geval was. Deze bewering is door niemand in twijfel getrokken. De kundige hoofdambtenaren en andere belanghebbenden van dien tijd schenen overtuigd van de juistheid der bewering. Er is dus niet de minste grond, noch eenig regt om nu te zeggen, dat de Javanen niet meer kunnen arbeiden noch ontginnen dan zij nu doen. Wat waarheid was onder den Minister BAUD, kan geene onwaarheid zijn onder den Minister UHLENBECK, die zich vermoedelijk wel zeer te vreden zal betoonen, al verkreeg hij ook, in de eerste tien jaren, als gevolg van zijn wets-ontwerp, niet méér dan eene vermeerderde produktie van 50 pCt., dat is: 400,000 pikols koffij, 500,000 pikols suiker, 300,000 ponden indigo meer dan thans. Dat zou gezamenlijk eene waarde van ongeveer 25 millioen guldens, volgens den tegenwoordigen marktprijs, uitmaken. Daardoor zou de scheepvaart opgebeurd, de handel verlevendigd en het batig slot aanzienlijk verhoogd worden.

Het voorwendsel, van gebrek aan arbeiders op Java voor eene grootere produktie, wordt dus met zeer weinig behendigheid opgeworpen. Ook hier is men in zijne eigen strikken verward. Doch al ware dit niet zóó duidelijk, dan nog is het argument ongerijmd. Het druischt al te zeer aan tegen den feitelijken toestand der bevolking en produktie. Hoe nietig het is, bewijst eene vergelijking der regeringsverslagen van $18^{49}/_{59}$.

In het jaar 1848 bedroeg de inlandsche bevolking 9,420,000 zielen. Zij beplantte met padi 1,546,921 bouws en 78,269 bouws met Gouvernementsprodukten, uitgenomen de koffij. Zoodat er een totaal beplante bouws was van 1,625,180 bouws. Er waren dus beschikbaar per bouw 5,8 zielen.

In 1859 bedroeg de inlandsche bevolking 12,127,000 zielen. Zij beplantte met padi 1,658,238 bouws en 65,433 bouws met Gouvernements-produkten, uitgenomen de koffij; dus een totaal beplante bouws van 1,723,671.

Er waren alzoo beschikbaar per bouw ruim 7 zielen, er blijven per bouw over 1,2 zielen. Dat maakt, over 1,723,671 bouws, een totaal van ruim twee millioen zielen, die beschikbaar blijven voor de partikuliere ondernemers. Daarmede kunnen zij 300,000 bouws beteelen, gerekend tegen 5,8 ziel per bouw, die in 1849 overtoereikend waren, en, volgens den heer BAUD, „nog 50 pCt. meer hadden kunnen voortbrengen." Bij het beplanten met produkten voor de Europesche markt van 300,000 bouws, door de overtollige 2 millioen arbeiders, kunnen dezen tegen *f* 130 per bouw, ten minsten 35 millioen guldens aan arbeidsloon verdienen, zonder dat er nog één arbeider aan de teelt van de Gouvernements-produkten — den gedwongen arbeid —, die onaangeroerd moeten blijven, zal onttrokken behoeven te worden; zonder dat het batig slot één cent zal verminderen; 't zal integendeel zeer aanzienlijk verhoogd worden door de belasting, die gemiddeld à *f* 12 per bouw door de ondernemers zal moeten voldaan worden = *f* 3,600,000, en door de uitgaande regten op eene waarde van 60 of 70 millioen produkten.

Wordt deze uitbreiding, alleen maar met het overblijvend getal arbeiders, eindelijk, na jaren, eenmaal verwezenlijkt — waarbij wij nog niet eens in rekening hebben gebragt de 50% meer arbeid, dien de Javanen van 1849 zouden leveren, volgens den minister G. L. BAUD, — dan zal onze handelsvloot verdubbeld moeten worden, om al die produkten over te voeren; de reeders, de kooplieden, de makelaars, de arbeiders in zoo veel verschillende vakken, zullen ten minste 50% méér zaken doen, arbeid vinden en verdienen, dan tegenwoordig. Van de uitbreiding en verbetering der koffijkultuur hebben wij nog niet gesproken, noch ze in rekening gebragt. Wat al meerdere bedrijvigheid zou er in onze fabriek-plaatsen ontstaan. Hoeveel meer fabrieken zouden er moeten gebouwd worden, om aan de aanvrage om sarong's, slendang's, hoofddoeken, kain-pandjang's van de kooplustige Javanen te voldoen, die boven de voordeelen van het dwangstelsel, welke zij behouden, nog zoo vele millioen guldens méér zullen kunnen verdienen, dan tegenwoordig. Daarvan zullen zij ongetwijfeld eenige millioenen aan Nederlandsche lijnwaden besteden, waarop niet alleen de fabrikanten, de arbeiders enz. veel zullen winnen, maar ook het Gouvernement, dat er bij den invoer eene niet onaanzienlijke som aan inkomend regt op zal ontvangen.

Doch al ware het eens, dat er voor het tegenwoordig aantal bouws, 't welk met rijst en gouvernements-produkten moet beplant worden, niet meer dan 5,8 zielen, gelijk in 1848, beschikbaar waren, dan nog zou dat geen hinderpaal kunnen zijn voor de partikuliere ondernemers, om de eenvoudige reden — en dit is een onzer grootste grieven — dat nu vier mannen zijn ingedeeld en hun tijd verluijeren bij het werk, dat twee mannen met gemak kunnen verrigten. Nemen wij de suikerteelt ten voorbeeld. Overal kan een bouw beploegd, beplant, beteeld en geoogst worden door één arbeider („boedjang" in de Bataviasche ommelanden); doch wij zullen het dubbele nemen en stellen, dat de gouvernements-aanplant er twee noodig heeft, doch er ook goed meê volstaan kan. Nu zijn er voor de 40,000 bouws, in 1859

beplant, 193.495 huisgezinnen ingedeeld; dat is: 113.000 meer dan er noodig zijn. Indien de partikuliere ondernemers nu eens voldoend arbeidsloon bieden, bij voorbeeld het dubbele van 't geen het gouvernement thans betaalt, dan zullen de arbeiders onderling overeenkomen, dat twee de al te ligte taak van vier zullen volbrengen, en het voordeel zullen hebben, het loon te verdienen met hun beiden, dat nu onder vier verdeeld moet worden. Ieder gezin zal dan gemiddeld *f* 53,40 verdienen in het jaar, terwijl het nu slechts *f* 21,89 ontvangt. De twee anderen zouden verlof vragen, om bij den partikulier tegen daghuur te gaan werken, en ook het dubbele verdienen. Op die wijze zou er bij de suikerkultuur alleen, in stede van *f* 4,211.000, ruim *f* 8,400,000 aan arbeidsloon ontvangen worden, en de partikuliere industrie zou nog een millioen pikols suiker kunnen voortbrengen, zonder gebrek aan arbeiders te ondervinden, tot geluk en voorspoed van allen. De grief, de wettige grief (alinea 4 van art. 56 van 't regerings-reglement), „te geringe betaling voor den gedwongen arbeid", zou er door weggenomen worden.

De eisch: „geef ons uw budget der toekomst" zou ik alzoo niet onbeantwoord behoeven te laten. Wat schitterende begrooting zou niet geleverd kunnen worden, op grond van de onwederlegbare cijfers hierboven gegeven! Een dergelijk budget zou vrij wat meer waarde hebben, en de schildering der schoone toekomst, bij door de wet beschermde vrije ondernemingen, zou op vrij wat hechter fundamenten rusten, dan de geheel fabelachtige 22 millioen van het tegenwoordig batig slot en de toekomstige ellende, die men van ons stelsel voorspelt.

Ik zal nogthans dat voetspoor niet volgen. Ik zal mij niet inlaten met de ongewisse toekomst, die niemand kan doorzien. Wie weet, of de koffij dan niet weer voor *f* 25 gulden te koop zal wezen, zoodat niet alleen het tegenwoordig batig slot verdwijnen, maar ook een aanzienlijk tekort zal ontstaan, onverschillig in wiens handen het bestuur is, maar in dat geval zeker, indien men niet zorgt, dat er vrije ondernemingen, door de wet beschermd, in het leven worden geroepen.

Men beschuldigt ons, dat wij, door de maatregelen die wij in het belang der partikuliere industrie voorstaan, het kultuurstelsel zullen dooden. Wij ontkennen dit ten sterkste; maar nemen wij het voor een oogenblik aan. Nemen wij aan, dat in het wets-ontwerp het doel verborgen ligt, om het kultuurstelsel te ondermijnen en spoedig in vrije ondernemingen op te lossen. Nemen wij aan, dat die uitkomst reeds verkregen is. Veronderstellen wij, dat het geheele kultuurstelsel, met al zijne voordeelen, is verdwenen, en beantwoorden wij de vraag: hoe het, in dat geval, met 's lands inkomsten gesteld zou zijn? Hoe zouden de uitgaven bestreden worden? Hoe zou Indië aan zijne verpligtingen jegens het moederland kunnen voldoen?

Zie hier de begrooting van ontvangsten, ontdaan van de inkomsten, aan het kultuur-stelsel en handelsmonopolie verschuldigd, en de begrooting van uitgaven, evenzeer ontlast van de sommen, die er voor het inkoopen der Gouvernemets-produkten nu nog op voorkomen.

Litt. A. **Raming der ontvangsten en uitgaven van de Indische administratie over 1859.**

ONTVANGSTEN IN INDIË.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Totaal bedrag.
I.	Verpachtingen	ƒ 12,524,506
II.	Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard (*a*)	10,372,436
III.	Landelijke inkomsten (landrenten, vischvijvers, part. landhuur) (*b*)	10,507,074
IV.	Koophandel (Padang-koffij, specerijen, zout, hout, rijst, arengsuiker, enz.) (*c*)	9,757,071
V.	Diverse en buitengewone inkomsten (*d*)	840,069
VI.	Departement van oorlog.	223,000
VII.	" " marine.	145,800
	Totaal der ontvangsten van de Indische administratie	ƒ 44,369,956

Op deze begrooting zijn niet gebragt de navolgende inkomsten, welke er echter op behooren, volgens het belastingstelsel en de bestaande bepalingen. Zij moesten in de Indische kas ontvangen worden, doch zij worden dáár niet betaald noch geheven in het voordeel van het kultuurstelsel en het handelsmonopolie. Dien ten gevolge schijnen de uitkomsten van dit stelsel jaarlijks p. m. 25 millioen gulden voordeeliger dan ze werkelijk zijn, aangezien de volgende posten souvereine inkomsten zijn, belastingen die de staat moet heffen, die in 's lands kas behooren, waarmeê dus de totale ontvangsten der Indische administratie moeten verhoogd worden. Hiertoe behooren de volgende aanzienlijke posten.

1.	Grondlasten der koffijtuinen = $^2/_5$ van het produkt gemidd. 900,000 pikols in het jaar, geeft 360,000 pikols à ƒ 37 per pikol in 1859; onder de ontvangsten niet voorkomende	ƒ 13,320,000
2.	De uitgaande regten op de gouv. produkten; onder de ontvangsten niet voorkomende	2,003,000
3.	De opbrengst van het geveilde tin in Nederland; onder de ontvangsten niet voorkomende	5,143,200
4.	Landrenten in de Preanger Regentschappen niet geheven, maar met koffij verrekend.	1,500,000
5.	Landrenten van geheel overig Java (beneden het $^1/_5$ der waarde) te min ontvangen (*e*)	5,949,000
6.	Verkochte foelie en notenmuskaat in Nederland, *niet* afkomstig van het kultuurstelsel	900,000
7.	In kas blijvende rente van het nu onmisbare handelskapitaal (*f*)	1,000,000

(*a*) Op hoofdstuk II komt nog voor ƒ 8,938 belasting op slaven, sedert vervallen.
(*b*) " " III " " " - 431,597 restitutie van vroeger verleende voorschotten (is afgetrokken).
(*c*) " " IV " " " handel met Japan ƒ 92,000 vervallen, van peper ƒ 73,500, van suiker ƒ 2,449,050; de twee laatste posten zijn inkomsten van het kultuurstelsel; er moet dus afgetrokken worden een totaal van ƒ 2.614.550.
(*d*) " " V " " " restitutie van vroeger verleende voorschotten ƒ 133,183 (is afgetrokken).

(*e*) De landrenten moeten, volgens de bestaande bepalingen, geheven worden = $^1/_5$ der waarde van het produkt. Dit geschiedde tot 1831. *Thans* heft men slechts p. m. 60 pCt. van dat bedrag, aangezien de Javanen de volle som niet kunnen opbrengen, wegens de te geringe betaling = 3—6 centen per dag, voor den gedwongen arbeid bij de kultures. Uit dien hoofde staat de souverein p. m. 40 pCt. van de landrente af, bijna $7^1/_2$ millioen, ten behoeve van het stelsel. Deze som behoort het monopolie aan den staat uit te keeren als te min betaald arbeidsloon. Het brengt ze dus weer ten onregte als *winst* op de balans van het kultuurstelsel.

(*f*) Wanneer het Gouvernement geen produkten meer koopt, mag het daarvoor beschikbare kapitaal van p. m. 20 millioen niet renteloos in de kas blijven liggen; het behoort te strekken tot amortisatie van schuld; waardoor de rente, niet meer betaald wordende, verandert in een baat voor 's lands kas.

Totaal-generaal der belastingen en inkomsten, van de Ind. administratie, bij behoorlijke finantiële rekening	*f* 74,185,156
〃 〃 〃 uitgaven in Indië en Nederland	- 62,737,674
Zuiver *batig* slot van de belastingen en inkomsten, bij eene heffing tot het bepaalde bedrag	- 11,447,482

Litt. B. **Raming der uitgaven van de Indische administratie 1859.**

UITGAVEN IN INDIË.

Hoofdstuk.	OMSCHRIJVING.	Totaal bedrag.
I.	Hooge regering	*f* 626,747
II.	Departement van justitie	864,568
III.	Hoogere en lagere kollegiën	179,680
IV.	Gewestelijk bestuur en policie	4,820,474
V.	Eeredienst kunsten en wetenschappen	1,070,337
VI.	Civiel bouw-departement	3,104,355
VII.	Finantiën, kultures en koophandel. A. Finantiën	2,402,655
	〃 〃 〃 〃 (*a*) B. Landbouw en kultures	4,291,210
	〃 〃 〃 〃 (*b*) C. Koophandel	4,938,572
VIII.	Departement van oorlog	15,032,419
IX.	〃 〃 marine	3,147,724
X.	Pensioenen en gestichten van weldadigheid	1,007,280
XI.	Uitgaven van onderscheiden aard (*c*)	2,579,056
XII.	Dagelijksche onvoorziene uitgaven	100,000
XIII.	Buitengewone uitgaven	500,000
	Totaal der uitgaven in Indië	*f* 44,665,073

UITGAVEN IN NEDERLAND VOOR INDIË.

Scheeps- en oorlogsbehoeften	4,826,607
Pensioenen ten laste van de Indische kas	614
Kosten van het koloniaal werf-dépôt, suppletie-troepen, transport kosten en diverse	1,289,677
Studie kosten der jonge lieden te Breda	55,960
〃 〃 〃 〃 〃 voor de geneesk. dienst	30,667
〃 〃 〃 〃 〃 akademie te Delft	10,000
Kosten uitzending van ambtenaren, diverse uitgaven (marine)	195,690
Renten der Oost-Indische schuld	9,800,000
〃 restant-schuld ad *f* 10,000,000 Nederl. Handel-maatschappij	350,000
	f 61,837,674
Subsidiën aan de koloniën Suriname, Curaçao en de kust van Guinea	900,000
Uitgaven der administratie in Indië en Nederland. Totaal-generaal	*f* 62,737,674

(*a*) De inkoop van peper, koffij (behalve die van Padang *f* 1,291,211), suiker, indigo, thee, tabak, chochenille, kaneel, kina en voorschotten zijn van hoofdstuk VII afgetrokken, omdat het uitgaven zijn ten behoeve van het kultuurstelsel, en zij dus even min tot de uitgaven van den souverein behooren als de rendementen, die deze produkten bij veiling hebben opgebragt, ontvangsten zijn (zie staat Litt. A. waar ze niet voorkomen); beiden ontvang en uitgaven behooren uitsluitend tot het kultuurstelsel en alzoo niet op onze begrooting.

(*b*) Uitgaven op den handel met Japan *f* 42,070 zijn afgetrokken, zoo ook *f* 140,000 provisiën van de Handel-maatschappij ten laste van het kultuurstelsel.

(*c*) Op hoofdstuk XI zijn *f* 50,000 afgetrokken (buitengewone voorschotten).

Deze begrooting is even juist voor Indië als die voor Nederland is, welke jaarlijks aan de Staten-Generaal wordt aangeboden. (Vergelijk het Regerings-verslag van 1859). De totale ontvangst der belastingen en inkomsten, geheven volgens den wettigen grondslag, en niet langer verrekend

met koffij, zoo als tot nu toe geschiedde; die totale inkomsten zullen dan zijn . . . . *f* 74,185,156

De uitgaven in Indië . . , ...	*f* 44,665.073	
in Nederland	- 18,072,601	
		- 62,737,674
Overschot . . .		*f* 11,447,482

Er blijft alzoo een overschot — batig slot — van nagenoeg $11^1/_2$ millioen.

Indien nu de zwaarmoedige voorspellingen onzer tegenstanders eenigen grond hadden; indien waar was, 't geen zij beweren, dat wij het kultuurstelsel willen ondermijnen; dat wij de gedwongen produktie aan partikulieren willen overdragen; dat wij hun, ter verdere verzorging en uitbreiding, al de koffijtuinen, al de indigo-velden en fabrieken willen overgeven; dat wij aan de suiker-kontraktanten de voor het Gouvernement bedongen $^2/_3$ gedeelten van het produkt willen afstaan; en dat alles zonder eenig equivalent, zonder eenige belasting voor den staat, — iets dat voorzeker al te dwaas zou zijn —; veronderstellen wij dit; maar dan nog zou, na aftrek van alle uitgaven, het batig slot ruim elf millioen wezen. Zou men daarmede niet vrij wel tevreden mogen zijn? Het zou ons toch in staat stellen om er, boven en behalve de *f* 9,800,000 rente van de Oost-Indische schuld, *f* 350,000 rente aan de Handel-Maatschappij en *f* 900,000 subsidiën aan de West-Indische koloniën, ook nog de tien millioen, voor onze spoorwegen benoodigd, uit te vinden.

Wat nood dus? Zelfs bij de onwaarachtige voorstelling, dat de vernietiging van het kultuur-stelsel het gevolg moet zijn van de aanneming der wet op de kultuur-ondernemingen, dan nog zou het batig slot ruim toereiken, om in al onze behoeften te voorzien. Zoodra het Gouvernement ophoudt planter, handelaar en monopolist te wezen, en zich bepaalt bij het heffen der verschuldigde belastingen, naar het volle wettig bedrag, moet wel het batig slot veel grooter worden, dan ik het heb voorgesteld. Het is toch niet aannemelijk te veronderstellen, dat de regering al die schenkingen zou doen, om niet. En zou dan nu de volgende berekening wel overdreven zijn?

Stellen wij een minimum:

1)	Bijv. 5 pCt. van het koffij-produkt boven en behalven de $^2/_5$ grondlasten = 40.000 pikols à *f* 35 waarde, geeft	*f* 1.400.000.
2)	Indigo *f* 0,50 per pond	- 250.000.
	Belasting à *f* 12 per bouw van de 66,000 bouws, in 1859 met suiker, indigo, enz. beplant, volgens het wets-ontwerp	- 800.000.
3)	De belasting van ongeveer 1.000.000 arbeiders, bij de verschillende kultures werkzaam, à *f* 2,50 per hoofd, door de ondernemers aan den staat verschuldigd, volgens besluit van 19 September 1838 n°. 10 . .	- 2.500.000.
		f 4.950.000.

De staat zal dus van de partikuliere ondernemingen zonder bezwaar eene direkte inkomst verkrijgen van ongeveer 5 millioen; dat is in tien jaren ruim 71 millioen méér dan het kultuur-stelsel van 1840—1849 werkelijk heeft opgeleverd, in welk tijdvak, gelijk wij boven gezien hebben, op den

verkoop der produkten 21 millioen is verloren geworden. Ons batig slot klimt dus tot 16 millioen guldens in het jaar.

Zie daar het *Budget der radikalen* en hun batig slot, dat op dezelfde solide gronden rust, met uitzondering van twee posten (koffij en tin) *), als de begrooting, die jaarlijks in Nederland wordt opgemaakt, zonder dat er, in de laatste tien jaren, belangrijke teleurstellingen zijn ondervonden. Dit is ook in Indië het geval geweest, wanneer men namelijk de lasten en baten van het kultuurstelsel uit de raming ligt. Niemand zal ter goede trouw de posten van inkomsten sub 1—7 kunnen betwisten, of beweren, dat in ons budget de geringste overdrijving voorkomt. Ik noodig ieder eerlijken tegenstander uit, het tegendeel te bewijzen, zoo hij kan. Wel zal men bevinden, dat de raming van ontvangsten hier en daar te laag is, bij voorbeeld: de koffij is slechts tegen *f* 37 berekend, terwijl de marktprijs op Java tegenwoordig *f* 42 de pikol bedraagt. Dat geeft voor ⅗ produkt *f* 1,800,000 méér dan het geraamde, waarmêe ik dus het budget had kunnen verhoogen, zonder dat er eene billijke aanmerking op kan vallen. Ook zijn niet in rekening gebragt de direkte voordeelen, die het gevolg moeten zijn van het partikuliere kapitaal, den ijver en de veerkracht van het eigenbelang, toegepast op de ontginning van de menigte vruchtbare, nu braak liggende gronden, niet minder dan 382,536 bouws, die in 1859 *onbeplant* bleven, en alleen aan de gewone landrenten 2½ millioen kunnen opbrengen.

Er is niets in rekening gebragt voor grooteren aanplant van suiker — die reeds in 1857/60 plaats had — van indigo en koffij. Bij eene betere betaling der planters, zullen de koffij-boomen ook beter verzorgd en de boonen niet meer weggeworpen worden, zoo als nu, bij de gedwongen levering tegen een vierde of zesde van den marktprijs, plaats vindt.

Er is niets in rekening gebragt voor de verhoogde opbrengst van de verpachtingen, zout, geslagt en helaas! ook opium, die het gevolg moet zijn van den beter beloonden arbeid en de meerdere welvaart, vooral onder de twee of drie millioen zielen, die, naar den maatstaf van 1848, voor de Gouvernements kultuur overtollig zijn, en nu de gelegenheid zullen bekomen, om een billijk dagloon te verdienen.

Er is niets in rekening gebragt voor de hoogere som van uitgaande regten op de meerdere produkten en de inkomende regten op een grooter invoer van goederen en voortbrengselen onzer nijverheid, die, bij meerderen arbeid en verdiensten voor den inlander, gevraagd zullen worden. Daarvan genieten wij ook in Nederland al de direkte en indirekte voordeelen. Zou het gewaagd zijn te beweren, dat al die inkomsten aanzienlijk zullen bijdragen om het batig slot te verhoogen?

De hoofdstukken I tot VII op de tabel litt. A. zijn geheel overeenstemmende met de raming van het Gouvernement, met uitzondering van de inkomsten van het kultuurstelsel. De daaronder volgende posten van 1 tot

*) Van de koffij en het tin varieert de marktprijs. De koffij kan echter nog *f* 3½ per pikol dalen, zonder afbreuk aan onze raming te doen.

7 zijn opgemaakt volgens den grondslag, waarnaar zij geheven behooren te worden, bij een *goed geregeld* financiëel stelsel, waarop meer dan 30 jaren lang door de meest kundige ambtenaren is aangedrongen.

De begrooting, die ik boven gaf, is intusschen geene, tot hiertoe onbekende, nieuwigheid. Reeds in 1858 heb ik, in het *Staathuishoudkundig en statistisch jaarboekje* bladz. 317 tot 323, de bovenstaande berekening van de souvereine inkomsten gegeven en in al de bijzonderheden bewezen, dat de schatkist bij en dóór het kultuurstelsel, in stede van winst, van 1840—1854 een verlies heeft geleden van *f* 75,686,000. Ik zeg „bewezen," want in de vier jaren, die er sedert verstreken zijn, is het door niemand tegengesproken. Niemand heeft aangetoond, dat de konklusie onjuist is geweest.

De rede door Dr. VAN HOËVELL in *Felix Meritis* gehouden, op 26 Januarij en 2 Februarij 1860, is gepubliceerd, en daarachter is afgedrukt mijne voordragt ter zelfder plaatse op den 8sten Maart. Op bladz. 158 kan men het budget vinden der staats-inkomsten, afgescheiden van de baten en lasten van het kultuur-stelsel, over de jaren 1848—1855. Daaruit blijkt, dat de schatkist ruim 17 millioen méér zou hebben ontvangen, dan het batig slot over die acht jaren werkelijk heeft bedragen. Ook deze uitkomsten zijn, voor zoo veel ik weet, door niemand weersproken. De heer VAN HOËVELL heeft dat budget laten afdrukken, zonder er aanmerkingen op te maken. Wie over zijne rede spreken wil, zal ongetwijfeld dit boekje ter hand nemen. Hij kan daar bezwaarlijk dat budget over het hoofd zien. Of mag men dit bij voorbeeld veronderstellen van een zoo ijverig volksvertegenwoordiger als de heer WINTGENS? En toch spreekt hij van zulk een budget, als of hij er nooit iets van had vernomen!

Gevoelt men zich niet in staat de juistheid dier gegevens te weerleggen en *ignoreert* men ze daarom liever? Zoo ja, dan zou het verstandiger wezen, niet zoo herhaaldelijk den heer VAN HOËVELL uit te dagen: „geef ons uw budget; gij zijt in gebreke gebleven en onmagtig om het te leveren; dat hebt gij in *Felix* bewezen." Immers behoefde de heer VAN HOËVELL slechts te verwijzen naar bladz. 158 van het bedoelde boekske en te zeggen: „bewijs eerst, dat de dáár gegeven budgets over acht jaren onjuist zijn; zij zouden een jaarlijksch batig slot van gemiddeld *f* 12,400.000 opgeleverd hebben over de jaren 1848—1855, toen de prijzen der produkten zoo veel lager waren." De heer VAN HOËVELL heeft dat onnoodig geoordeeld. 't Is te begrijpen, dat hij geen moeite wilde doen om lieden, die *zóó* handelen, te gemoet te komen.

Wat zullen nu de heer WINTGENS en zijne vrienden hier tegen inbrengen? Zouden zij misschien u willen diets maken, dat, wanneer de koffij-tuinen in partikuliere handen worden overgegeven, dan de kultuur te niet zal gaan en het Gouvernement de grondlasten, ²/₅ van het produkt, ter waarde van ruim 13 millioen, op de begrooting niet meer zal ontvangen? Zouden zij dit beweren misschien willen gronden op de veronderstelling, dat de Javanen vrijwillig geen koffij meer zullen planten? Dat is een versleten argument, 't welk telkens weer opgeworpen wordt, hoe dikwijls het nietige

er van ook is aangetoond. Het zakt in elkander, door eenvoudig te wijzen op de, nu reeds niet onaanzienlijke, hoeveelheid van 110,000 pikols koffij door partikulieren geproduceerd, in weerwil van al de hinderpalen en belemmeringen, die nog bestaan. 't Is méér, dan het dwangstelsel op de *beste* koffij-gronden van Java, in de Preanger-Regentschappen, in 1859 heeft geoogst, met eene bevolking van een millioen zielen en eene oppervlakte van 380 ☐ geographische mijlen, dus ³/₅ van het geheele koningrijk der Nederlanden. Over die gronden en die bevolking heeft men de willekeurige beschikking. Reeds meer dan eene eeuw is men er bezig, koffij te planten; doch in al dien tijd, tot 1858, betaalde men er den inlander niet meer dan *f* 3,15 de pikol, al was de marktprijs ook *f* 35—*f* 40. Zoo heilzaam en voordeelig werken dwang en monopolie! De bevolking werpt de koffij liever in de ravijnen, wanneer zij geplukt is, dan er nog meer arbeid — het zuiveren en droogen — aan te besteden, en de boonen naar de pakhuizen te dragen, ten einde daar een ellendig niet noemenswaardig loon te ontvangen. Het volk verkeert in bekrompenheid en armoede. Draag die koffijgronden aan partikulieren over, met het regt van uitbreiding, gelijk de graaf VAN DEN BOSCH in 1840 reeds had willen doen. Laat de arbeiders daár vrij, om een behoorlijk dagloon te verdienen, en binnen weinige jaren zal de oogst 250 en 300,000 pikols bedragen, en een millioen menschen zullen welvarende worden, en indirekt het belang der schatkist door hunne verteeringen bevorderen.

„Maar dan zal ook het Gouvernement de 3 of 4 millioen guldens er bij verliezen, die het nu direkt op den verkoop van de koffij wint", zoo hoor ik mij toeroepen. Laat ons zien, wat er van is.

Van de *gedwongen koffij-kultuur* werd in 1859 geoogst 106,000 pikols; verkocht à *f* 40 de pikol, geeft dit *f* 4,240.000, waarvan afgetrokken moet worden *f* 877.000 als het totaal van den inkoopsprijs, zoodat er als kunstmatige winst *f* 3,363.000 overblijft.

Van de *vrije kultuur* in 1869 te oogsten 200,000 pikols, die ²/₅ grondlasten aan het Gouvernement betalen = 80,000 pikols à *f* 40 te verkoopen *f* 3,200,000. Daarbij moeten gevoegd worden de landrenten, die het Gouvernement nu schenkt, maar die het dan zal heffen, à *f* 1,500.000; zoodat de natuurlijke winst *f* 4,704.000 zal zijn. De vrije kultuur zal dus, bij eene vermeerderde produktie tot slechts tweemaal honderd duizend pikols, 1½ millioen méér voor het batig slot opbrengen, dan nu onder het dwangstelsel, en daarenboven 6 pCt. opleveren aan uitgaande regten van al wat er meer dan thans geproduceerd wordt.

Mogt gij twijfelen, of deze voorstelling de grens der gematigdheid overschrijdt, herinner u dan het officiele rapport van de heeren VAN SEVENHOVEN en MAC GELLAVRY, die als kommissarissen naar de vorstenlanden waren gezonden, om onderzoek te doen naar de waarheid: of er door partikuliere industrielen, met vrijwillige inlandsche arbeiders, in den tijd van slechts *vier* jaren, zoo veel koffij was aangeplant, dat men op een oogst van 200,000 pikols rekende, zoo als de raad van Indië VAN DE GRAAF

aan den Gouverneur-Generaal had gerapporteerd. De beide kommissarissen schreven, in hun berigt van 31 Julij 1826, aan het Gouvernement: „Aan dezelfde goede trouw en waarheidsliefde zijn wij verschuldigd, een zeer *belangrijke* omstandigheid bekend te maken; zij is deze, dat in de vorstenlanden de koffij-plantagiën zijn aangelegd en worden onderhouden en geplukt, *door vrijwillige personen, die dat werk voor daghuur doen.*"

Ziedaar een gewigtig feit, op officiele wijze door de hoogste Indische ambtenaren gekonstateerd en reeds meermalen door mij aangevoerd, doch waarvan men geen notitie neemt. En toch is het een treffend bewijs van het vermogen der partikuliere ondernemers, zelfs op het exceptionele Java. Binnen vijf jaren voerden zij van *niets* de koffij-produktie, in de residentie Soerakarta, tot eene hoogte op, die nog nergens op Java voor de helft door het dwangstelsel is bereikt. Zij hadden de gegronde verwachting, dat een oogst van tweemaal honderd duizend pikols koffij, het rijke loon zou wezen van hunne vlijt en inspanning; maar het reaktionaire besluit van 6 Mei 1823 heeft dat schoone uitzigt vernietigd.

Vermogten partikulieren in deze residentie, die maar een derde zoo groot en toen maar half zoo sterk bevolkt was, als thans de Preanger-regentschappen, in *zóó* korten tijd, een *zóó* groot resultaat te verkrijgen; wat zullen zij dan niet kunnen op geheel Java en op de zoo veel vruchtbaarder koffij-gronden in de Preanger-regentschappen! Zou het overdreven zijn op eene verdubbelde produktie in acht jaren te rekenen, wanneer de gewenschte vrijheid er toe zal verleend zijn?

Mogt men tegen mijn budget ook nog willen aanvoeren, dat de inlanders niet in staat zijn, om boven de tien millioen landrenten, die zij nu betalen, nog zes millioen op te brengen, dan verwijs ik op de onbeplant geblevene 382,000 bouws in 1859. Maar dan herinner ik tevens, hoe de minister G. L. BAUD, in zijne rede van 1849, verzekerde: dat de Javanen 23 millioen guldens aan landrenten konden en zouden opbrengen. Doch ik behoef mij niet op autoriteiten, verzekeringen of waarschijnlijkheden te beroepen. 't Zal voldoende zijn te bewijzen, *hoeveel* de Javanen konden opbrengen, vóór dat het kultuurstelsel in 1831 werd ingevoerd.

De generaal VAN DEN BOSCH heeft zijn stelsel gebouwd op den grondslag der landrenten, die toen zonder bezwaar *zijn* betaald. In zijn advies van 26 Maart 1829, over het stelsel van kolonisatie, zegt hij: „De landrente *bedraagt* gemiddeld op Java *f* 2,50 per hoofd, eigenlijk *meer*, omdat alle Javanen geene rijstvelden bezitten; dan wij willen het *minimum* nemen, als het minst voordeelige voor de stelling die betoogd moet worden." Ook ik zal dit voorbeeld volgen en niet zeggen: in 1862 is de bevolking op Gouvernements grond 9½ millioen, dat geeft, tegen *f* 2½, ten minsten 23 millioen guldens aan landrenten, overeenkomende met de schatting van den heer G. L. BAUD. Ik zal dat niet zeggen. Ik zal mij alleen bepalen tot de bezitters van rijstvelden. De gelukkigen, die zich daarin mogen verheugen, zijn 1,330,000 huisgezinnen. Volgens den heer VAN DEN BOSCH betaalden zij voor 1831 *f* 12½ per *gezin*. Dit geeft totaal *f* 16,635,000.

Op de begrooting door mij ontworpen bedragen de landrenten in 1859:

Volgens den aanslag	ƒ 9.950.480.
Volgens den marktprijs à $^1/_5$ der waarde, te verhoogen met	- 5.143.200.
Te heffen landrente in de Preanger-regentschappen, wanneer het monopolie opgeheven zal zijn	- 1.500.000.
Totaal	ƒ 16.593.680.

Mijne raming komt dus nagenoeg overeen met hetgeen de Javanen in 1829 aan landrente als *minimum* hebben opgebragt. Wat zij toen aan deze belasting konden betalen, zullen zij ook kunnen, wanneer zij in denzelfden toestand van 1829 worden herplaatst, en even welvarende zullen worden als toen.

Andere bezwaren komen mij niet voor den geest, die nog tegen het zoo gematigd geraamd budget zouden kunnen ingebragt worden. De onder 7 opgebragte vrijvallende rente van het handelskapitaal is eene wezenlijke bate van meer dan een millioen, dewijl het gouvernement de rente niet meer zal behoeven te betalen van de nu gebezigde som, voor het inkoopen van produkten vereischt. Het zal geamortiseerd en de rente zal uitgespaard kunnen worden.

Hoe dus onze finantiele toestand zijn zal, wanneer het kultuur-stelsel geheel verdwenen is, blijkt mijns inziens duidelijk uit het budget. Wij zullen ten minste een jaarlijksch batig slot hebben van tien millioen. Daarmêe is een hoofdwapen van onze tegenstanders onbruikbaar geworden. Van hun overige wapentuig, bij voorbeeld: dat arbeiders zullen ontbreken voor de partikuliere ondernemers, als men het kultuur-stelsel wil handhaven, — blijft niets meer over, nu wij gezien hebben, dat, naar den maatstaf van 1848, er in 1860 ten minste twee millioen zielen overbleven, die noch voor den rijstbouw, noch voor de gouvernements produktie vereischt werden.

Even ongelukkig is de meer op effekt berekende bedenking: dat die goede Javanen niet genoeg voedsel zullen overhouden, als men toestaat dat zij hunne velden verhuren om er suikerriet, indigo of tabak op te planten. Gebrek aan rijst, de eerste levensbehoefte van het volk! Maar daaraan dacht men in 1840—1848 het allerlaatste. Met de kultuur-procenten in het verschiet beijverde men zich, op de rijstakkers aan de suiker en indigo-produktie eene uitbreiding te geven tot *overdrijving* toe. Toen kwam er werkelijk gebrek aan rijst, en het volk verhongerde in de residentiën Kadoe, Japara, Bagelen, Banjoemas, Cheribon en Pakalongan, om van Samarang niet te spreken. Maar toen dacht men er niet aan, om tijdig in te krimpen en maatregelen in 't leven te roepen, ten einde die rampen voor te komen. Hoeveel tien-duizend tallen hebben het met den ellendigen hongerdood moeten betalen! Thans nu er gevaar schijnt te zijn voor vrije konkurrentie, thans laat men de vaderlijke bezorgdheid hoog klinken: die goede Javanen zouden hunne velden missen en niet genoeg rijst hebben! Maar nu wij gezien hebben, dat er jaarlijks 2 of 300,000 bouws *onbeplant*, en dus nutteloos braak blijven liggen, die, aan partikulieren verhuurd, ligt eene waarde van 40 of 50 millioen produkten kunnen voortbrengen, nu kan men gerust het hoofd nederleggen.

En nu vragen wij: zou het verstandig zijn, den weg, die tot zulke gelukkige uitkomsten leiden kan, niet in te slaan, en het wets-ontwerp der Regering — zij het ook niet volmaakt — te verwerpen?

Maar het lot van den Javaan, overgegeven aan de werking der partikuliere industrie! Zal dat lot niet rampzalig zijn? Men late zich niet verontrusten. Zóó erg als dat lot geweest is onder het dwangstelsel, kan het nooit onder partikuliere ondernemers worden. Indien ook alle ambtenaren hun pligt van toezigt en kontrole verzuimden; indien ook alles waarheid was, wat men voorgeeft van „omkooperij", „mystifikatiën", „knoeijerij", „misleiding" enz., dan nog zou het lot der arbeiders gelukkiger wezen, dan onder de werking van de dwangkultuur. Tot staving zal ik geene liberale schrijvers aanhalen, maar een paar uittreksels leveren uit schrifturen van den heer ROCHUSSEN, den oud-gouverneur-generaal en oud-minister van kolonien, die voorzeker door niemand voor een radikaal zal gehouden worden. In zijne circulaire van 18 Julij 1847, lezen wij onder anderen het volgende:

„Onderzoekingen hebben mij de overtuiging gegeven, dat er *oorzaken* bestaan, welke de maatregelen, *herhaaldelijk* van regeringswege vooral in het belang van den *rijstbouw* genomen, hebben doen falen.

„In verschillende landschappen schijnt de aandacht der hoofden van plaatselijk bestuur meer gevestigd te zijn geweest op *vermeerdering* van produkten, geschikt voor de Europesche markt, dan wel op eene ruimere voortbrenging van de *behoefte des levens*.

„Bij deze stemming heeft de rijstbouw niet overal de noodige belangstelling en aanmoediging gevonden. Niet zelden is er beschikt over de tot den rijstbouw bestemde velden ten behoeve van gouvernements kultures, in *ruimere* mate, dan overeenstemde met de volksinstellingen, met het stelsel van belasting, heerendiensten en kultuur enz.; waaraan hoofdzakelijk toegeschreven wordt, dat de geoogste hoeveelheid *aanmerkelijk minder* is geworden."

Duidelijker zal een gouverneur-generaal het zijne ambtenaren wel niet kunnen maken. Zouden partikulieren dit zelfde kunnen doen en jaren volhouden, zonder dat het ter kennis van het toeziende bestuur kwam?

In October 1847 (zie CORNETS DE GROOT, *Over het beheer onzer koloniën*, bladz. 184, 185) schreef de gouverneur-generaal ROCHUSSEN aan den minister van koloniën: „De rijst-kultuur heeft te zeer achter gestaan, voor de teelt van produkten. Deze wordt in meerdere of mindere mate bevorderd door de *strenge voorschriften* des bestuurs, en aangemoedigd door het *eigenbelang van fabrikanten en ambtenaren* daaraan te verbinden. Het gevolg was, hier en daar, *overdrijving* der gouvernements-kultures voor Europa, en te gelijkertijd verbreking van het evenwigt tusschen de produktie en *de behoefte aan rijst*."

Voorts zegt de heer ROCHUSSEN in datzelfde stuk: „Dat *overdrijving* van heerendiensten van *zoogenaamden* bezoldigden arbeid voor de kultures en voor den vestingbouw, zich in de gevolgen heeft doen kennen door volksverloop en door *hongersnood*, en dat met zulke gevolgen geen vreedzaam en vruchtdragend *behoud van Java mogelijk was*.

„Dat de Javaan geen luide klagten zou aanheffen, wegens de grieven die hij ondervindt; doch wanneer het leed en de nood ten toppunt waren gestegen, wel trachten zou *er zich aan te onttrekken.*"

In zijne rede, bij de overgave van het bestuur in 1851, voegde hij er onder anderen bij: „*Groot en veelvuldig* is geweest *de overdrijving* van het stelsel van heerendiensten en *gedwongen leveringen* door de bevolking, *zonder* of zonder *genoegzame* betaling. Hoeveel die diensten en leveringen aan de bevolking wel kosten zouden, is *niet te berekenen!*"

Wij zullen er niet meer bijvoegen, maar aan ieders oordeel overlaten, of er eenige vrees is, dat, bij de vrijwillige kultuur, de inlander zoo verregaande benadeeld en gekneveld zou kunnen worden, onder toezigt van ambtenaren, *wier eigenbelang niet* aan die vrije onderneming verbonden is?

Gehechtheid aan wet en regt, eerlijkheid en goede trouw zijn deugden, waarvoor het Nederlandsche volk veel ten offer bragt. Het verwierf zich daardoor de achting en den eerbied der beschaafde wereld. Het vertrouwen op zijne eerlijke naauwgezetheid, was vruchtbaar voor onze welvaart en handelsbloei. Hoeveel de tijd in ons volkskarakter ook moge veranderd en gewijzigd hebben, nog zijn die deugden niet verdwenen. De natie heeft een afkeer van onregtmatig verkregen goed; met bewustheid zal zij er geen deel aan willen hebben, zoodra zij de overtuiging verkrijgt, dat het, gewogen in de schaal der geregtigheid, te ligt is bevonden.

Uit dit oogpunt beschouwd, voldoet het wets-ontwerp op de kultuurondernemingen aan een groot deel der eischen van eerlijkheid en billijkheid. De sedert acht jaren slapende letter en geest van het regerings-reglement worden er door tot leven geroepen. Veel van het onregt zal hersteld worden, dat wij jegens de Javanen voor 30 jaren gepleegd hebben, gedreven door „*den nood van het moederland*".

Wanneer de sterke den zwakke verdrukt, dien hij verpligt is te beschermen, dan klinkt het woord „onregt" den verdrukker hard in de ooren. Het wordt hem ongaarne herinnerd en onaangenaam wordt hij er door getroffen. De gevoeligheid der eigenliefde is gereed, om allerlei zachte, vergoelijkende, verbloemende en bemantelende benamingen uit te denken, ten einde het geweten gerust te stellen en het voordeel te behouden, dat de ongeoorloofde handeling oplevert. Hoe zal de verdrukker terug gebragt kunnen worden van zijnen weg, indien men hem spaart, troetelt en ontzenuwt, het *wezen* der kwaal verbergt en hem niet telkens de afzigtelijke wond voor oogen houdt, die aan zijne moraliteit knaagt en hem verderft? Hoe zal de lijder zich aan eene pijnlijke operatie willen onderwerpen, indien men het vervaarlijke woord voor hem verzwijgt: „Gij lijdt aan den kanker, die uw ligchaam sloopt"?

Passen wij dit beeld op ons zelven toe. Onderzoeken wij, of wij niet lijden aan den kanker, die „batig slot" heet, maar die, om de wijze waarop het verkregen wordt, eigenlijk onregt is.

Of was het regt, lag het in onze bevoegdheid, toen wij in 1831 aan de Javanen de vrijheid ontnamen:

1°. Om op hunne akkers te teelen wat zij zouden meenen, dat het meest hunne vlijt beloont.

2°. Om te gaan arbeiden, voor wien en waar zij wilden en waar zij het hoogste loon konden verdienen.

3°. Om de vruchten, de produkten van hunnen arbeid, te verkoopen aan den hoogsten bieder, waar zij dien mogten vinden.

Was het regt, hun die vrijheid te ontnemen, nadat wij hun, in 1818, in naam des Konings en van het Nederlandsche volk, bij openlijke publikatie al die vrijheden hadden geschonken? Waren wij niet verpligt, die te handhaven, zoo lang de bevolking zich die waardig betoonde? Was dat regt en geoorloofd? Welnu dan hadden wij ook die publikatie weer openlijk moeten intrekken en onze bevoegdheid er toe, voor het oog der wereld, behooren te motiveren. Doch wij zijn in gebreke gebleven. Het bewijs is niet geleverd, dat wij het als wettig beschouwden, om de graanakkers aan de bezitters te ontnemen en hen te dwingen ze ten onzen voordeele te bewerken, tegen een veel lager daghuur, dan zij konden verdienen. Het besef, dat wij tot iets anders geroepen en verpligt waren, weerhield het Gouvernement in 1831 tot 1840, om die daden te wettigen. In het regerings-reglement van 1836 werd volstrekt niet gesproken van de verpligting der inlanders, dat zij hunne akkers gratis moesten afstaan, en verpligt waren, die voor ons te beplanten met suiker-riet, indigo, tabak enz., tegen een arbeidsloon van slechts 5 of 6 centen per dag, en om bovendien van die velden de grondlasten te betalen als of zij die akkers voor eigen voordeel hadden beplant!

Een van beiden is waarheid: of de regering aarzelde, om dien inbreuk op de verleende vrijheid openlijk te erkennen; of zij had het plan, om de handen vrij te houden en den landbouw en veldarbeid, op het daartoe gunstig tijdstip, weer op den natuurlijken weg terug te brengen, zoodra de dringende geldnood zou geweken zijn. Art. 95 en 102 van het genoemde regerings-reglement geeft volkomen regt tot de laatste gevolgtrekking.

Zoo willen wij dan met G. K. VAN HOGENDORP zeggen: „Het stelsel van monopolie en gedwongen arbeid bederft die schoone landen, het stuit die volken op den weg der beschaving; en dat is zeker een groot onheil in het oog van den menschenvriend, maar de Christen moet misschien zwijgen voor den vaderlander, wanneer het heil van het vaderland door middel van het monopolie kan bevorderd worden." Wij vereenigen ons hiermede voor zoo veel het *verledene* betreft, maar voor de *toekomst* mag het niet langer gelden. Immers wij zijn het ook geheel eens met dienzelfden grooten staatsman, wanneer hij zegt (bladz. 159 der *Bijdragen* enz. 7de deel): „Met dit stelsel wordt het volk in het algemeen onder een despotismus gehouden van aanzienlijke Javanen, ten einde de heerschappij te verzekeren *door het belang der aanzienlijken*. Maar het onderdrukte volk werkt ook te *minder*, het vervalt hoe langs zoo meer tot luiheid en vadzigheid, het *kan* niet opklimmen tot dien trap van beschaafdheid, welke

aanleiding zou geven tot eene behoefte naar Europesche fabrikaten voor gemak en weelde". Volkomen juist! Het monopolie bederft en vernietigt zich zelf, volgens VAN DEN BOSCH. „Het houdt den afkeer van den arbeid levendig; het maakt de uitbreiding der bezittingen — vermeerderd kapitaal — onmogelijk; het verlamt de physische krachten en de geestvermogens van den mensch."

Dit zoo krachtig veroordeelende vonnis, door twee zulke mannen uitgesproken, mag niet ongehoord noch onbehartigd blijven. Het volk, dat er de ooren voor sluit, zal zich beladen met den vloek die er aan kleeft. Het kan niet ongestraft blijven, nu de grond van verontschuldiging is vervallen, die het vergoelijkte! De geldnood, die er toe dreef, is geweken. 't Is dus pligt en regt, terug te keeren op den goeden weg.

Gij wilt geen afstand doen van het „batig slot"? Welnu gij kunt het behouden en tevens regt laten wedervaren aan de Javanen, als gij den weg maar inslaat, die daartoe leidt. In het wets-ontwerp op de kultuur-ondernemingen is die weg aangewezen. Is zij niet volmaakt, heeft zij gebreken en leemten? Welnu, verbeter die en vul ze aan. Maar het beginsel der wet is regtvaardig. 't Is de ontwikkeling van het, nu nog onderdrukte, volk door vrijwilligen arbeid, aangemoedigd en gesteund door de kracht der Nederlandsche industrie en de magt van het kapitaal. Wordt het ontwerp wet, dan zullen de Javanen aan ondernemers de twee of driemaal honderd duizend bouws kunnen verhuren, die zij nu jaarlijks onbebouwd laten liggen, maar die zij dan produktief zullen maken met den arbeid hunner handen, omdat de ondernemers hen, door 't aanbod van een behoorlijk loon, tot den arbeid drijven. Twee millioen zielen, die door het kultuurstelsel niet gebezigd worden, staan gereed, om hunne produktieve krachten aan te wenden, zoodra de wet toegang geeft aan het kapitaal en de industrie om ze in beweging te brengen.

Waarom die vrijheid niet gegeven? Het „batig slot" zal er niet onder lijden, maar er integendeel door vergroot worden. Het „batig slot" kan dus geen voorwendsel meer zijn. Twijfelt gij aan de juistheid der cijfers, sla dan de regerings-verslagen op, daar zult gij de velden onbebouwd en de millioenen arbeiders beschikbaar vinden!

Voor het „batig slot" zouden wij eigenlijk het kultuurstelsel niet meer noodig hebben. En toch willen wij het kultuurstelsel niet sloopen, niet vernietigen. Waarom niet? Zulk een kunstmatige toestand, waarnaar zich een geheel volk geschikt heeft, en waartoe de geheele maatschappij verwrongen is, kan niet plotseling daaruit gerukt en in eene geheel andere verhouding gebragt worden. 't Is een der groote verdiensten van het wetsontwerp, dat het deze waarheid in 't oog houdt. Het werpt niets omver. Het laat het bestaande onaangeroerd. Maar het wil de hinderpalen en slagboomen tegen de ontwikkeling der vrije nijverheid wegnemen.

Maar met dit wetsontwerp is de taak niet afgeloopen. Het kultuurstelsel blijft bestaan, maar 't moet van zijne gebreken gezuiverd worden. Bij voorbeeld. Met welk regt veroordeelt gij zes huisgezinnen tot het

bewerken van één bouw met indigo, en vier gezinnen tot het beplanten en bewerken van slechts één bouw met suikerriet? Die arbeid kan door één vlijtig huisgezin ligt volbragt worden. Dat heeft de ondervinding reeds lang op Java geleerd, overal waar, in daghuur, door vrijwilligers gearbeid wordt. Waarom moeten vier arbeiders veroordeeld worden, om de taak te volbrengen, die slechts aan één hunner voldoende werk zou verschaffen voor den geheelen dag? Waarom moeten vier, door slechts eenige uren in de velden te arbeiden, den tijd verbeuzelen en verluijeren, waarin zij, aan zich zelven overgelaten, meer konden voortbrengen ten eigen nutte? En nu moeten zij, ten slotte, het loon met hun vieren deelen, dat één hunner in denzelfden tijd zou hebben kunnen verdienen. Ten gevolge daarvan blijft het volk arm en behoudt een afkeer van den arbeid, die zoo slecht wordt beloond. Gevoelt men dus niet, dat zulk een stelsel een geheel volk demoraliseert? Met welk regt mag men, bij de handhaving van het stelsel, zoo veel onnoodige handen aan veel te ligt een taak verbinden? Laat de opgelegde taak goed en behoorlijk volvoeren: zorg daarvoor, zelfs met de meeste strengheid als het noodig is; maar vraag niet, of zij volbragt is door één, twee, vier of meer arbeiders.

Belet niet, dat de vier, door u voor de bewerking van een bouw bestemde, arbeiders overeenkomen, om de verpligte taak met hun tweeën, tot uw genoegen te verrigten, in geval die andere twee liever bij de vrije ondernemers gaan werken, om een ruimer dagloon te verdienen. Daarmede zal nog een ander groot voordeel verkregen worden, dan een veel aanzienlijker produktie; de twee, die den aan de vier opgelegden, verpligten arbeid hebben volbragt, zullen, namelijk, onder elkander het loon verdeelen, en hun arbeid dus ook dubbel beloond en meer in verhouding gebragt zien met de daghuur, die de vrije ondernemer kan aanbieden. In plaats van slechts 40 centen in de geheele week, gelijk nu bij de suiker-kultuur het geval is, zullen zij dan een gulden en méér kunnen verdienen. Daardoor zal het grootste bezwaar, de zwaarste grief, tegen het stelsel zeer veel verzacht worden.

Of is het geen onregt, 't welk op den duur onhoudbaar is, dat gij de Javanen, aan wie gij gelijke bescherming verschuldigd zijt, blijft dwingen, om voor de schatkist te werken: hier in de suikerriet-velden tegen 40 cents in de week; dáár in de indigo-velden tegen maar 20 centen in de week; elders in de kaneel-tuinen tegen slechts zes centen in de week? Of moogt gij hetzelfde volk, dat niet uit slaven maar uit vrije menschen bestaat, bij voortduring dwingen, om in deze provincie voor de schatkist peper te planten tegen *f* 5 de pikol, terwijl gij in de aangrenzende provincie de bevolking de vrijheid geeft, om ten eigen voordeele peper te kultiveren, die zij verkoopen kan aan wien zij wil, en waarvoor zij op de vrije markt soms het vierdubbelde ontvangt? Of is het te verdedigen, dat gij 2¼ millioen vrije menschen, geene slaven, dwingt om voor de schatkist koffij te produceren, en hun die met *f* 10 de pikol betaalt, terwijl de marktprijs *f* 40 tot *f* 42 de pikol is? Is het te verdedigen, dat gij in de Preanger-regentschappen,

bijna een half millioen menschen tot dien arbeid verpligt en de pikol koffij met *f* 5 betaalt, waarvoor gij *f* 40 terug ontvangt?

Die heerlijke Preanger-landen! 't Is een paradijs. Geen schooner gronden, juist voor de koffij-teelt geschikt, vindt gij op den aardbodem. Maar de bevolking is arm; want ofschoon hunne gronden vruchtbaar en de natuur mild is, de maatschappelijke toestand doemt hen sedert meer dan een eeuw tot armoede. Wel is het een kostbaar produkt dat zij teelen; wel zou de jaarlijksche oogst, door hen ter markt gebragt, 5 of 6 millioen guldens opleveren, die, onder de planters verdeeld, de verdiensten voor ieder gezin op *f* 50 of *f* 60 zouden brengen. Maar tusschen hen en die markt staan de gouvernements-pakhuizen. Dáárheen moeten zij de koffij dragen, goed schoon gemaakt, gedroogd en gezuiverd, en wanneer dan bevonden wordt, dat aan al die eischen is voldaan, dat het produkt van eerste kwaliteit is, dan wordt het den planters zeer gemakkelijk gemaakt; zij behoeven niet te loven en te bieden; zij ontvangen vaste prijzen. Zij ontvingen bij voorbeeld in 1859 = $^1/_8$ van de marktwaarde. Zij ontvingen voor den geheelen oogst *f* 503.790. Naauwkeurig berekend geeft dat eene verdienste van *f* 1,13 per hoofd in het jaar, als produkt van hun arbeid op dien, bij uitnemendheid vruchtbaren, grond! Gij ziet, dat het niet overal een geluk is in een paradijs geboren te zijn!

En in weerwil van dit alles leest gij in art. 56 van de wet (Regeringsreglement voor Nederlandsch Indië) (al. 4): „dat de belooning der betrokken inlanders, met vermijding van schadelijke opdrijving, *zoodanig zij*, dat de gouvernements-kultuur hun, *bij gelijken arbeid*, *ten minste gelijke voordeelen* oplevere als de vrije teelt" en (al. 5) „dat zooveel doenlijk opgeheven worden *de bezwaren*, die mogten bevonden worden, ten aanzien van die kultures te bestaan." Zouden de feiten, die ik boven naar waarheid heb vermeld, wel in overeenstemming zijn met de voorschriften dier wet? Zoo neen! hebben wij dan wel regt op het „batig slot", gelijk wij het thans verkrijgen?

De beantwoording dier vraag dienen wij niet al te lang te verschuiven. Wij dienen niet al te lang en bij uitsluiting onze belangstelling toe te wijden aan het „batig slot", zonder er naar te vragen, of het ons ook regtmatig en volgens de bepaling der wet toekomt. Men zou anders wel eens gevaar kunnen loopen, wanneer, te eenigen tijd, onvoorziene omstandigheden het mogten begunstigen, dat eene andere vraag ons werd voorgelegd: „Wat hebt gij met de wet gedaan, die gij verpligt waart te handhaven en op ons toe te passen?" Welk bevredigend antwoord zouden wij dan kunnen geven, om ons uit die ongelegenheid te redden? Er zijn toch eenige bladzijden in de geschiedenis van Engeland, Spanje en Portugal, die ons kunnen leeren, dat de mogelijkheid van zulk eene vraag, bij een al te lang volgehouden stelsel als het onze, niet gansch en al hersenschimmig is.

Onze tegenstanders spiegelen ons allerlei vreesselijke gevolgen voor van de werking onzer beginselen. Kunnen zij ook voorbeelden uit de geschiedenis aanhalen, dat dergelijke gevolgen niet zullen uitblijven? Wij betwijfelen het. Wij gelooven, dat zij zich bij voortduring zullen moeten behel-

pen met het bekende argument ontleend aan het *„exceptionele Java.*" Maar zou het dan niet verstandiger wezen, die schrikbeelden maar te laten rusten? Zij kunnen geen effekt meer hebben, nu het volgende feitelijk bewezen is.

1°. 't Is eene onwaarheid, dat er gebrek aan graanakkers en dus ook aan voedsel voor de bevolking zou ontstaan, wanneer zij een deel van hare ontgonnen bouwlanden aan partikuliere ondernemers verhuurde; aangezien er jaarlijks meer dan twee maal honderd duizend ontgonnen bouws onbebouwd en dus onbenut blijven liggen. Dat is eene hoeveelheid, die in de eerste kwart eeuw nog wel niet door partikulieren in kultuur zal worden gebragt.

2°. 't Is eene onwaarheid, dat er gebrek aan arbeiders zou ontstaan voor de Gouvernements-kultuur, bij de toelating van partikuliere ondernemers en vrijwillige daglooners; aangezien er twee millioenen méér menschen zijn dan voor het kultuur-stelsel vereischt worden, beschikbaar voor de vrije industrie. Daarmee kunnen zij al de onbebouwd liggende bebouwbare en ontgonnen gronden in kultuur brengen; zonder dat het evenwigt tusschen het aanbod van en de vraag naar arbeid verbroken wordt; zonder dat er dus opdrijving van arbeidsloon zal ontstaan.

3°. 't Is onwaarheid, dat wij het jaarlijksch batig slot zouden verliezen, bij de vervulling van onzen pligt jegens de Javanen, bij de toepassing der bestaande wetten en bij de uitvoering der beginselen van het wetsvoorstel dat weldra in behandeling zal komen.

Nu wij bewezen hebben, dat de voorgespiegelde winst *van het kultuur-stelsel*, van 22½ millioen jaarlijks, niet meer is dan een fabel, uitgedacht voor onkundigen en ligtgeloovigen, die bij het eerste ernstige onderzoek in damp zich oplost;

Nu wij bewezen hebben, dat er van 1840 tot 1849 *geen winst* met het kultuurstelsel en den gouvernementshandel behaald is;

Nu wij bewezen hebben, dat er, volgens het door ons geleverde budget, zelfs bij eene daling der koffijprijzen van *f* 4 en *f* 5, nog elf millioen guldens als batig slot, jaarlijks zou overblijven, wanneer het gouvernement geen planter, handelaar en monopolist meer zal wezen;

Nu gelooven wij, dat die angstverwekkende wanhoopskreten onzer tegenstanders alle kracht, om de goede gemeente om den tuin te leiden, hebben verloren.

Dan alleen zal het argument van het verlies der millioenen eenige waarde hebben, wanneer men aantoont en met feiten staaft, dat ik mij heb vergist. Mogt men dat kunnen, daarbij de betamelijkheid, die eene diskussie over algemeene belangen past, in 't oog houdende, dan zal men niet te vergeefs op mijne wederlegging, of de erkenning van mijne dwaling, wachten. Tot zoo lang mag het er voor gehouden worden, dat het pligtmatig en voor den bloei en de welvaart van Nederland en Indië wenschelijk is, dat de beginselen van het wets-ontwerp worden aangenomen.

Overigens is er voor het lot van dat wets-ontwerp geene vrees hoegenaamd, indien maar zij, die het met de beginselen eens zijn, zich niet

laten verleiden door de zucht, om eigen inzichten en opvattingen, ten koste van wat het ook zij, op den voorgrond te stellen en door te drijven. De magteloosheid onzer tegenstanders, om de tegen hen aangevoerde cijfers en feiten te ontzenuwen, waarborgt ons, dat hun krediet bij het denkende, onpartijdige en belanglooze deel der natie is vernietigd. Zij kunnen dus het in praktijk komen onzer beginselen niet meer verhinderen. Dat zou alleen geschieden, indien de voorstanders eener liberale koloniale politiek elkander bestreden. Maar dat zal voorkomen worden door het gezond verstand en de vaderlandsliefde van hen, die deze politiek in hunne bescherming hebben genomen en ingang deden vinden, in weerwil van het gevaar, dat er aan 't vervullen van dien pligt was verbonden.

Rijstkultuur op Java.

In eene beschaafde maatschappij, waar de middelen van kommunikatie in het land en met het buitenland goed geregeld zijn, is de vraag, of een oogst al dan niet goed slaagt, alleen in zoo verre van belang, dat de marktprijzen in verband daarmede rijzen of dalen. In Europa kunnen wij ons zelfs geen denkbeeld vormen van werkelijk gebrek aan voedingsmiddelen. 't Is het kenmerk van een lageren trap van ontwikkeling van het maatschappelijk leven, wanneer zich in een of ander land hongersnood van tijd tot tijd doet gevoelen. Die ramp kende ook Europa in de midden-eeuwen, maar zoodra zich thans verschijnselen voordoen, die een tekort in de voedingsmiddelen doen vreezen, spant de handel zijne krachten in, om in de behoeften te voorzien. Zonder eenige tusschenkomst van de regering, maken partikulieren van de veelvuldige middelen van gemeenschap met andere landen gebruik, ten einde daar, waar de oogst beter geslaagd is, een of ander voedingsmiddel op te koopen en te vervoeren naar de streek, waar een tekort is ontstaan. Bij meerdere beschaving is gebrek niet te vreezen.

Wanneer men zich nu in Westersche landen, waar de natuur den mensch niet zoo rijk bedeelt, zelfs geen denkbeeld meer kan vormen van hongersnood, die zonder uiterst buitengewone rampen geheel en al onmogelijk geworden is, dan is het alleen aan een achterlijken toestand van de maatschappij te wijten, dat in Indië, en ook in onze koloniën, nu en dan werkelijk gebrek bestaat. Het is toch des te vreemder van daar zulke berigten te ontvangen, waar de tropische luchtstreek de gelegenheid geeft tot meer dan *één'* oogst, en de grond zoo veel minder bewerking vereischt, om vruchten te dragen. Gold het nu een land, waar wij zoo even slechts den voet hadden gezet, wij zouden kunnen aannemen, dat de wanorde in het maatschappelijk zamenstel, veroorzaakt en bestendigd door het karakter van den inlander, de natuurlijke verklaring van dit verschijnsel gaf. Maar op Java heerscht een toestand, die ons ten pligt stelt, eene andere oplossing te zoeken. Het Nederlandsche gouvernement beschikt toch sedert vele jaren over een gedeelte van den grond en laat dit bewerken; de produkten, die wij van daar trekken, komen geregeld en in menigte af, zoodat wij van jaar tot jaar millioenen schats in de schatkist zagen vloeijen. Algeheel misgewas over het geheele eiland heeft zich in eene reeks van jaren niet voorgedaan. Maar bovendien behoort de regering in elk geval zorg te dragen, dat voedingsmiddelen voorhanden zijn, omdat een toestand, zoo als wij dien op Java zien bestaan, waarbij het Gouvernement over den bodem en over de arbeidskrachten van het volk beschikt, de verpligting

heeft doen geboren worden, om te waken, dat de voedingsmiddelen in voldoende mate aanwezig zijn.

Die pligt is wettelijk omschreven en de bevoegdheid om over den bodem te beschikken is door zekere bepalingen beperkt. Ontstaat desniettemin hongersnood, zooals wij telkens zien gebeuren, dan blijkt daaruit, dat het Gouvernement, bij het bestaande stelsel van dwang, niet aan zijne verpligting kan voldoen; want het eigenbelang zal in alle geval wel zoo veel mogelijk daartoe medewerken, dat men de noodige voedingsmiddelen verschaffe aan hen, die door hun slecht betaalden arbeid winstgevende produkten teelen. Wanneer wij dan, zoo als vroeger in Demak en Grobogan, duizende bewoners van Java, dat ons jaarlijks millioenen schats oplevert, den hongerdood zien sterven; wanneer wij, zoo als nog zeer onlangs het geval was, verontrustende berigten ontvangen omtrent den rijstoogst in het rijkste gedeelte van het eiland, Oost-Java, dan zien wij hierin een bewijs te meer, dat zij, die het bestaande stelsel verdedigen, iets geheel onhoudbaars voorstaan, en dat middelen moeten worden gezocht, eenerzijds om het Gouvernement te ontheffen van eene verpligting, waaraan het blijkbaar niet voldoen kan; en anderzijds, om de oorzaken te doen verdwijnen, die gebrek doen ontstaan in een der rijkste landen ter wereld, waar nog een groot gedeelte van den grond voor ontginning vatbaar is en de bodem op allerlei wijze en in de ruimste mate in de behoeften kan voorzien.

Alleen dit feit ware genoegzaam, om het voortdurend bestaan van het tegenwoordig politiek en sociaal gebouw op Java te veroordeelen, en ons aan te sporen uitvoering te geven aan de mildere beginselen, nedergelegd in het regerings-reglement, waarbij voorbereiding en overgang tot een anderen toestand gebiedend worden voorgeschreven. Er kan dan ook geene sprake zijn van plannen tot eene sociale revolutie, zooals onze tegenstanders ons toedichten; revolutie gaat met schokken gepaard; maar wanneer men een maatschappelijk zamenstel ziet, dat niet aan de eerste eischen beantwoordt en daarin zelfs *zóó* ten achteren is, dat het de leden van die maatschappij de middelen niet verschaft om te leven, dan dringt zich de eisch tot geleidelijke hervorming met onwederstaanbare kracht op.

De regering beschikt op Java over $^1/_5$ gedeelte van den grond; zij laat de overige $^4/_5$ gedeelten aan de bevolking, om daarop voedings-middelen te teelen. Hoe is het te verklaren, dat bij zulk een stelsel gebrek bestaat, terwijl aan de Europesche ambtenaren de last is opgedragen te waken, dat zoowel eene voldoende hoeveelheid padi als tweede gewassen aangeplant worden? Hier en daar echter bestaan uitzonderingen; daar brengt de grond meer stapelprodukten voort; maar deze hebben eene vier of vijf maal hoogere waarde dan de rijst, die men van dezelfde uitgestrektheid gronds zou kunnen verkrijgen. Bestond nu een eenigzins natuurlijke toestand op Java, dan moest de rijst steeds in ruime mate derwaarts worden vervoerd uit streken, die niet geschikt zijn voor de produktie van kostbare uitvoer-artikelen, en de inlander moest de middelen bezitten om dien invoer te betalen, want zijn loon wordt

dan hooger. Wanneer dit een en ander niet plaats heeft, is het duidelijk, dat er oorzaken zijn, die een onnatuurlijken toestand te weeg brengen. Wij hebben die dikwijls aangewezen: Java behoeft betere middelen van kommunikatie en bovendien een oekonomisch stelsel, want het kultuur-stelsel, met het daaraan verbonden gemeenschappelijk grondbezit, maakt de teelt van voldoende voedings-middelen onmogelijk.

Klagten over gebrek aan rijst zijn des te vreemder, wanneer wij jaarlijks in de verslagen door cijfers zien aantoonen, dat de uitgestrektheid grond, die voor de teelt van voedings-middelen afgezonderd wordt, grooter en grooter wordt, en men daarbij in aanmerking neemt, dat een betrekkelijk klein gedeelte van alle gronden voor het gouvernement met uitvoer-artikelen wordt beplant. Volgens sommigen bestaat evenwel geene verhouding tusschen de vermeerdering der bevolking en de uitgestrektheid gronds met voedingsmiddelen beplant. Meermalen is dit betoogd, en wij vinden die stelling op nieuw door cijfers gestaafd in eene dezer dagen verschenen brochure. Zij is getiteld: „*Het partikulier landbezit der Europeanen op Java, verdedigd tegen de beschuldigingen van den heer* Mr. P. MIJER, *lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, en vergeleken met het landrenten-stelsel in de gouvernements-residentiën, door* A. KRAJENBRINK, *partikulier landhuurder in Krawang.*" Het doel van den schrijver, zegt hij, is niet het kultuur-stelsel te bestrijden. Hij bepaalt zich tot eene vergelijking van hetgeen de inlandsche bevolking aan Europesche landhuurders op Java opbrengt, met hetgeen zij aan het Gouvernement moet afstaan. Hij wil volstrekt niet partij trekken in den strijd tusschen dwangarbeid en vrijen arbeid; hij wenscht integendeel eene gewapende neutraliteit te bewaren; maar „scherp zal hij zijn terrein verdedigen, zoodra partijgangers van het een of het ander der strijdende legers zijne neutraliteit niet eerbiedigen". Gewapende neutraliteit intusschen is meestal in het belang van eene der partijen, en zoo gaat het ook hier. De heer KRAJENBRINK legt door zijne neutraliteit een gewigt in de schaal in het belang van onze beginselen. Hij doet toch de vraag: „Waarmede zou de talrijke bevolking in en om Batavia zich voeden, en van waar zouden de honderdduizenden pikols rijst komen, die telken jare van daar en van Indramajoe worden uitgevoerd, indien dit niet de overproduktie hunner padi-kultuur was? Wie heeft ooit van gebrek gehoord op een partikulier land? Toen integendeel de bloeijende kultuurresidentiën, in den oosthoek, in de eerste maanden van dit jaar, nijpend gebrek leden, en dit op de prijzen te Batavia terugwerkte, verkochten de opgezetenen der partikuliere landen dagelijks rijst op de passer's en keerden van daar met vollen buidel huiswaarts."

De heer MIJER heeft den schrijver de pen doen opvatten, omdat hij in de zitting van 20 December 1861, bij de behandeling in de Tweede Kamer van het hoofdstuk *koloniën* der thans nog loopende begrooting, de onmogelijkheid van de ontwikkeling der partikuliere industrie op een daartoe afgezonderd terrein betoogde, en zich daarbij beriep op het gezag van een schrijver, die in 1851 had beweerd, dat de bevolking op partikuliere landen veel zwaarder belasting in geld of produkten moet opbrengen, dan daar

waar het kultuur-stelsel bestaat. Tegen die beschuldiging komt de heer KRAJENBRINK, op en hij stelt daartegen over, dat de bevolking, op landen van partikuliere Europesche huurders, veel minder lasten draagt; hij zondert de landen uit, die in het bezit zijn van Chinezen; maar hij betoogt, dat het lot van den Javaan overigens veel gunstiger is op partikuliere landen. Bovendien heeft de partikuliere landhuur niet te maken met den strijd over art. 56 van het regerings-reglement, zegt de heer KRAJENBRINK. Hij schetst den toestand van den inlander op partikuliere gronden aldus: „Zij behoeven daar niet angstvallig van den eenen dag tot den anderen te zoeken naar het dagelijksch brood. Het zijn huisselijke landbouwers, die niet aan den weg behoeven te eten, zoo als de helft der bevolking op Java, die dagen achtereen van huis is, voor het verrigten van kultuur- en heerendiensten; en terwijl op Gouvernements-Java, zoo als straks zal blijken, gemiddeld slechts 25 pikols padi (13 pikols *rijst* per huisgezin, in sommige residentiën uit bijna het dubbele getal zielen bestaande) te verteren is, bedraagt die hoeveelheid op de partikuliere landen bijna het dubbele, op sommige zelfs nog meer; — en instede van als koeli of handwerksman te arbeiden, zit de Soendanees uit het westelijk deel van Java op de partikuliere landen met welgevallen tegen zijne gevulde loemboengs te kijken, zonder zich om den *morgen* te behoeven te bekommeren. Als hij geld noodig heeft, weet hij, waár het te vinden."

Tot staving van zijne hoofdstelling deelt de schrijver ons drie staten mede. De derde bevat eene vergelijking van de rijst-kultuur op Java over het jaar 1841 en het jaar 1858, het laatste, waarvan hij het jaarlijksch verslag bezat. Die staat is ontleend aan eene statistiek der kultures, opgemaakt in 1842, ten gebruike en voor den Gouverneur-Generaal Mr. P. MERKUS, bij gelegenheid van eene reis over Java. Daaruit blijkt hetgeen wij hierboven, als het gevoelen van sommigen, opgaven, dat, ondanks de meerdere aanplant van rijst, deze geen gelijken tred houdt met het toenemend zielental. Door eene vergelijking der cijfers komt de heer KRAJENBRINK tot het volgende resultaat:

Zielen voor 1 bouw padi	in 1841 . . .	4.83
	in 1858 . . .	5.59
	dus vermeerderd met	0.76
bouws padi per huisgezin	in 1841 . . .	1.23
	in 1858 . . .	1.25
	dus nagenoeg gelijk.	
Zielen per huisgezin	in 1841 . . .	5.91
	in 1858 . . .	6.93
	dus vermeerderd met	1.02

zonder evenredige vermeerdering van den aanplant per huisgezin.

Dit feit is op zich zelf hoogst merkwaardig en stemt overeen met andere becijferingen omtrent zoutverbruik, de belasting op de visscherijen en meerdere opgaven omtrent de welvaart van den Javaan en het verbruik der eerste levensbehoeften. Wij kunnen de opgaven van den heer KRAJENBRINK niet verwerpen, hoe ongeloofelijk het feit moge schijnen. De onnatuurlijke

toestand, die op Java bestaat, maakt het verklaarbaar. Maar waar meer dan $^1/_5$ van den grond, in strijd met de adat, voor het Gouvernement beplant wordt, ontvangt de bevolking immers geen evenredig loon voor haren arbeid. En wanneer strikt $^4/_5$ gedeelten der gronden in een distrikt voor de rijstkultuur gereserveerd worden, doen zich omstandigheden voor, waardoor de rijst-teelt en die van tweede gewassen oneindig minder voordeelig wordt, dan die zijn kon.

Het stelsel van verpligte kultures brengt mede, dat het onmogelijk wordt de produkten te teelen, die het best voor elken grond geschikt zijn en de meeste vruchten beloven. Bij vrije kultures zou men daar, waar een stapel-artikel verkregen kan worden, den grond daartoe gebruiken; werd meer dan $^1/_5$ in eene residentie voor die kultuur ingenomen, dan zou de bevolking wel spoedig levensmiddelen ontvangen uit andere streken, die beter voor de rijst-kultuur geschikt zijn, wanneer men maar wist, dat door het goede loon voor de teelt van andere artikelen de betaling kon geschieden. Bij een stelsel van vrijheid zal men dus hier suiker, daar koffij, elders rijst planten, naar mate men daartoe gelegenheid heeft, en ieder zal daartoe de meest geschikte gronden uitkiezen, terwijl de bevolking door de gunstige produktie groote winsten zal behalen.

Geheel anders is het bij de dwangkultuur. Wil men eene groote uitgestrektheid gronds met een bepaald produkt beplanten, dan stuit men af op de wet, die eischt, dat slechts $^1/_5$ van den grond voor de teelt voor stapel-produkten gebruikt wordt, en men is verpligt rijst te planten, die een karigen oogst geeft, daar waar men een oneindig rijker produkt van iets anders kon verkrijgen. Zoo wordt men ook verpligt gronden, die bij uitstek voor de rijstkultuur aangewezen zijn en een karig ander gewas opleveren, voor $^1/_5$ gedeelte met het laatste te beplanten. Daarenboven belet de regel, die men schijnbaar in het belang der bevolking verpligt is geweest te stellen, dat men aan eene of andere kultuur grootere uitbreiding geeft, omdat de bevolking moeijelijk op te grooten afstand van hare woonplaats te werk gesteld kan worden, en zij te veel tijd verliest bij heen en weder trekken, nu zij hare eigene rijstvelden ook moet verzorgen. Hetgeen dus in het dwangstelsel moest strekken, om de bevolking te beschermen, dient eigenlijk om de produktie stationair te doen blijven. Dit moest wel ten gevolgen hebben, dat er, bij vermeerdering der bevolking, toenemende onevenredigheid ontstaat in een land, waarvan de tropische ligging voor een ieder overvloed schijnt te beloven.

De bestrijder van den heer MIJER wijst aan, dat de positie van den inlander oneindig voordeeliger is, wanneer hij aan den partikulieren landeigenaar het $^1/_5$ gedeelte van het zuiver verkregen produkt moet afstaan, dan wanneer hij gedwongen wordt, $^1/_5$ gedeelte van den bodem met een of ander produkt te beplanten. Wij geven al dadelijk toe, dat hier in alle geval een meer natuurlijke toestand aanwezig is. De vraag wordt voorts in den breede door den heer KRAJENBRINK behandeld, of het landrentenstelsel in de gouvernementslanden niet veel ongunstiger werkt, dan de wijze van

heffing, die bij het partikuliere landbezit regel is. In een uitvoerigen staat geeft hij ons eene vergelijking van hetgeen aan landrenten wordt betaald in de gouvernements-residentiën, en van hetgeen geheven wordt op de voornaamste partikuliere landen. Zijne grondslagen zijn: het officiëel regeringsverslag van 1858, en de opgaven door eigenaren of beheerders van partikuliere landen eigenhandig opgemaakt en met kennis van het daarmede beoogde doel verstrekt. Wij laten hem zelf spreken.

Een blik op dien staat doet in de eerste plaats zien, welke verontrustende wanverhoudingen er in de gouvernements-residentiën onderling bestaan:

1°. Met betrekking tot de verdeeling van de bevolking over een bepaald oppervlak *), waarvoor de vierkante Duitsche mijl als eenheid is aangenomen.

Terwijl het gemiddelde cijfer bedraagt 4800 zielen per vierkante mijl over geheel Java, bedraagt het in Samarang, Japara, Bagelen en Kadoe ongeveer het $2^1/_2$ voudige van dat gemiddelde, en dus bijna het dubbele van de meest bevolkte landen in Europa, terwijl het daarentegen in Krawang, Preanger, Bezoeki, Banjoewangi, Patjitan en Kediri slechts de helft beloopt. Ik bejammer daarom het totaal gebrek aan eene meer gedetailleerde statistiek, waarbij de bevolking *distrikts*-gewijze en niet residentie's-gewijze was opgesomd, want dan zou het, met de kaarten van MELVILL VAN CARNBEE en VERSTEEG, slechts eenigen arbeid voor ééns kosten, om ook het oppervlak der distrikten in vierk. mijlen te berekenen en nog grooter ophooping van bevolking in sommige distrikten aan den dag te brengen.

2°. Met betrekking tot de verhouding van het bebouwde tot het onbebouwde gedeelte eener vierk. mijl, gemiddeld voor eene geheele residentie.

De hoogste cijfers leveren de residentiën Bagelen, Kadoe, Madioen, en Banjoemas; de ongustigste: Krawang, Cheribon, Rembang en Banjoewangi. Ten dezen geldt evenzeer het hier boven gezegde over het ontbreken van eene statistiek, *distrikts*-gewijze, terwijl het nog een gemis is, dat men op de kaarten van Batavia, Buitenzorg en Bantam wel de policie-distrikten, maar niet de grenzen der partikuliere landen daaronder behoorende heeft aangewezen, waardoor eene vergelijking ook in dat opzigt onmogelijk is.

3°. Met betrekking tot het getal zielen, die zich van de opbrengst van één bouw padi moeten voeden. Gemiddeld over alle gouvernements-residentiën bedraagt dit 5.59 ziel per bouw padi, — op de partikuliere landen gemiddeld 3.02 ziel per bouw. Maar nu blijkt uit kolom 10, dat in de Gouvernements-residentiën slechts 20.5 pikol padi per bouw wordt verkregen, terwijl dit op de partikuliere landen gemiddeld 30.9 bedraagt, en bij sommige tot bijna het dubbele klimt. Niet alleen, dat dus daar minder zielen per bouw padi, of beter meer bouws padi voor een gelijk getal zielen beschikbaar zijn, — ook de opbrengst per bouw overtreft verre die van de Gouvernements-residentiën. De residentiën Tagal, Preanger, Pasoeroean, Probolingo, Bazoeki en Banjoewangi, zoomede Patjitan en Kediri, vallen als gunstige uitzonderingen op de produktie per bouw in het oog; de dáár verkregen cijfers naderen het meest tot het gemiddelde der partikuliere landen, dat als het normale en goed bekende cijfer voor het produkt van een redelijk geslaagden bouw met padi gemiddeld kan worden aangenomen; — enkele gunstig gelegen streken geven echter meer, soms wel eens 50 pikols padi per bouw.

Hieruit volgt dan ook, dat, terwijl het gemiddelde, per ziel te konsumeren, op Java slechts 3.66 pikols padi, en 25.4 pikols per huisgezin beloopt, dit op de partikuliere landen gemiddeld meer dan *driemaal* zooveel per ziel, en *tweemaal* zooveel per huisgezin is.

De reden, waarom deze cijfers niet gelijk zijn (zooals bij een natuurlijken toestand wezen moest) blijkt ook uit den staat; terwijl namelijk op de partikuliere landen slechts $4^3/_4$ tot ruim 5 zielen per huisgezin zijn (met ééne uitzondering, waarvan plaatselijk, en in de groote nog beschikbare oppervlakte, die tot ontginning en het vestigen van nieuwe huisgezinnen aanzet, gelegen is), zoo bedraagt dit getal op Java gemiddeld bijna 7, in sommige residentiën zelfs 9 zielen. Daar nu de sawah's per huisgezin, en niet per ziel, verdeeld, beplant en geoogst wor-

*) Ik heb als grondslag der cijfers voor het oppervlak der residentiën genomen de opgaven van MELVILL VAN CARNBEE; de sedert gesplitste residentiën heb ik zelf op de kaarten berekend.

den, zoo moet elke vermeerdering van het zielencijfer per huisgezin, boven het normale in gezonden toestand, hetgeen tusschen 4³/₄ en 5 zweeft, ongunstig op de voedingsmiddelen, per ziel beschikbaar blijvende, terugwerken.

4o. Maar nu komende tot het eigenlijke punt van verschil, dat is het cijfer der opbrengst in *landrenten* (geld) aan het Gouvernement of in *produkt* (padi) aan de landeigenaren, zoo zien wij daarbij onverklaarbare onregelmatigheden in het Gouvernements-landrentenstelsel. Terwijl toch het gemiddelde cijfer der landrenten op Java bedraagt:

per bouw	*f* 6.66
„ ziel	- 1.19
„ huisgezin.	- 8.09

en per werkelijk verkregen pikol padi *f* 0.35²/₁₀, stijgen die cijfers respectivelijk:

in Pasoeroen	tot *f* 13.74	*f* 1.58	*f* 11.25	en *f* 0.38⁵
„ Bezoeki	„ - 13.30	- 2.24	- 13.30	„ - 0.42
„ Probolingo	„ - 16.70	- 2.03	- 14.75	„ - 0.45¹
„ Banjoemas	„ - 6.29	- 1.10	- 6.90	„ - 0.42⁹
„ Japara	„ - 4.53	- 0.84	- 5.81	„ - 0.54⁴
ja, in Kadoe zelfs	„ - 16.00	- 1.31	- 7.09	„ - 0.63¹

In de residentie Pekalongan alwaar *per ziel* slechts 1.62 pikols padi 's jaars
= 9.81 „ rijst „
= minder dan ¹/₄ kati daags, per ziel beschikbaar is, en waar slechts 10.1 pikols padi per bouw werden verkregen, — waar dus alle reden bestond voor een lagen aanslag, die dan ook *schijnbaar* is geschied, daar er slechts *f*6.83, dus *f*0.17 boven het gemiddelde *per bouw* is geheven, zien wij elke verkregen pikol padi belast met het enorme cijfer van *f*0.67⁹/₁₀, bijna het dubbele van het gemiddelde.

De schrijver komt, tot het resultaat, dat de prijs van den pikol padi in de eerste hand op *f* 1,50 gesteld, de partikuliere landhuurder slechts *f* 0,30 heft, terwijl dit cijfer minder is dan de gemiddelde heffing der landrente ingesteld op Java, die *f* 0,35²/₁₀ per pikol padi zou bedragen. Wij kunnen hier de opmerking niet terughouden, dat, blijkens de vijfjaarlijksche tabellen, in de regerings-verslagen opgenomen, omtrent den hoogsten en laagsten marktprijs van de padi, het cijfer van *f* 1,50 per pikol ons wel wat gering voorkomt. Opmerkelijk is intusschen, hetgeen de schrijver hierbij voegt: „Maar dit is niet alles wat de bevolking op Java aan het Gouvernement betaalt. Zij betaalt *bovendien* nog landrenten van de velden, die zij met suiker en indigo voor het Gouvernement beteelt. Uit een opzettelijk daarvoor gemaakt uittreksel uit de *Bijlagen* bij het regerings-verslag, dat ik echter hier niet zal overnemen, omdat ik niet tegen het kultuur-stelsel maar alleen tegen de persoonlijke beweringen van den heer MIJER te velde trek, en ieder het ook gemakkelijk voor zich zelf daaruit kan opmaken, blijkt, dat in 13 kultuur-residentiën (Madioen, Kediri en Patjitan blijven buiten aanmerking omdat däár in 1858 nog een ander stelsel bestond), *behalve* de landrenten voor den padi-oogst *betaald*, nog van de te goed hebbende kultuur-betalingen voor landrenten op de voor het Gouvernement beplante velden, wordt afgehouden de totale som van *f* 539,545.54, bedragende gemiddeld per bouw *f* 10,12 en per huisgezin *f* 2,06, welke sommen dus eigenlijk nog moeten worden opgeteld bij hetgeen ieder, dusdanig bij de kultures ingedeeld, huisgezin reeds aan landrenten voor zijne padi betaalt".

Wanneer men dit een en ander in aanmerking neemt, dan zal de balans

ongetwijfeld ten gunste van het partikulier landbezit overslaan, al acht men den prijs van *ƒ* 1,50 per pikol iets te laag. Wij zeggen daarom niet, dat wij dezen vorm van vestiging van Europeanen op Java als de best mogelijke beschouwen, en dat wij volkomen deelen in de antipathie tegen den Chinees in zoo hooge mate, dat wij op hem, *zonder uitzondering*, de beschuldiging toepasselijk maken, die de heer MIJER tegen het partikulier landbezit in het algemeen heeft ingebragt. Wij weten, dat over 't algemeen de Chinezen zeer slechte landbezitters voor de Javanen zijn; maar er zullen toch ook wel uitzonderingen wezen. Wij keuren het Chinesche landbezit ten sterkste af, maar houden overigens den zoon van het Hemelsche Rijk in het Oosten in menig opzigt voor hoogst nuttig.

Wij beweren ook niet dat wij zonder eenige reserve alle cijfers van den heer KRAJENBRINK tot de onze maken. Wij veroorloven ons daaromtrent slechts ééne opmerking.

De schrijver grondt zijne berekeningen op opgaven, voorkomende in de regerings-verslagen, en voorts op andere opnemingen en berekeningen omtrent de bevolking, de uitgestrektheid der gronden, de opbrengst van den oogst enz., die op soortgelijke wijze moeten zijn verkregen, als de cijfers, die men ons als officieel voorlegt. Nu geven wij volkomen toe, dat op die cijfers af te dingen valt en dat zij in den regel slechts als eene raming kunnen worden beschouwd. De wetenschap der statistiek verkeert, wat Indië betreft, nog in hare kindschheid. Maar nu vragen wij, waarom die officiële cijfers nooit eenigerlei waarde mogen hebben, zoodra zij ten gunste van onze beginselen worden bijgebragt, en waarom zij voor onbetwistbaar waar moeten gehouden worden, zoodra een der woord- en penvoerders van eene andere rigting die gelieft aan te halen? Aangenomen dat statistieke cijfers omtrent Indië geenerlei waarde hebben, zoo als men Dr. BOSCH en anderen meermalen heeft toegeworpen, ook toen Dr. BOSCH, in Junij 1857, in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, de beweringen en cijfers van den heer MIJER omtrent de welvaart van den Javaan naging, en zoo als men ook nu waarschijnlijk tegen den heer KRAJENBRINK zal te velde trekken; maar dan betwisten wij aan onze tegenstanders evenzeer het regt, om die cijfers ten hunnen voordeele aan te voeren. En toch doen zij dit. In 1857 beriep de heer MIJER zich op de toeneming van de welvaart van den Javaan, omdat die uit officiële cijfers zou blijken. De heer ROCHUSSEN voerde menigmaal dergelijke cijfers aan, zoowel toen hij de daden van zijn bestuur als Gouverneur-Generaal verdedigde, als thans, nu hij zijne houding als Minister tracht te verklaren. In de, dezer dagen door hem in 't licht gegeven, brochure beroept hij zich op cijfers, ten bewijze, dat „de deklamatiën" van de voormalige oppositie niets beteekenen. Die cijfers betreffen de bevolking, den veestappel, het zoutverbruik en de inkomende en uitgaande regten. Toetst men die cijfers nu onderling en rekent men ze na, gelijk Dr. BOSCH ten opzigte van den heer MIJER deed, of zooals de heer KRAJENBRINK nu doet, dan is het antwoord gereed: die cijfers hebben geenerlei waarde, want de inlandsche hoofden hebben belang bij het verzwij-

gen van de waarheid, en zij zijn het, die deze opgaven verstrekken. Nu is een van twee waar: òf alle officiële opgaven, afkomstig van een regeringsbeleid, dat wij steeds hebben bestreden, missen waarde en kunnen niet in aanmerking komen, òf zij hebben eene betrekkelijke beteekenis. Wij nemen dit laatste aan. En wanneer nu de heeren MIJER en ROCHUSSEN zich van diergelijke cijfers bedienen, waarom zou men dan den heer KRAJENBRINK het regt moeten ontzeggen, eenig cijfer van dien aard ten gunste van zijne stelling aan te voeren.

Waarom is de toestand van de voedingsmiddelen in de kultuur-residentiën ongunstig? Waarom blijft de rijstkultuur stationair, in vergelijking van den aanwas der bevolking? Ziedaar twee hoogst belangrijke vragen. De heer KRAJENBRINK stemt in de beantwoording volkomen overeen met den redakteur van het *Bataviaasch Handelsblad*, die, in een uitmuntend opstel over de voedingsmiddelen op Java, voorkomende in de Mail-Editie van dit jaar, het onderwerp in zijn geheelen omvang heeft behandeld. De kunstmatige en onnatuurlijke toestand, door 't kultuur-stelsel in 't leven geroepen, is er de oorzaak van. De afzondering van $^1/_5$ gedeelte der bebouwde gronden voor de kultuur ten behoeve van den souverein, verzegeld van het gemeenschappelijk bezit der overige $^4/_5$ gedeelten, heeft algeheele verwarring gebragt in den toestand van het landbezit en de bewerking van den grond op Java. Het gemeenschappelijk grondbezit op het overschietende gedeelte der dessa-gronden heeft de meest nadeelige gevolgen voor de produktie. De heer H. J. LION doet dit voor iedereen duidelijk worden. Hij toont aan, dat de afzondering van $^1/_5$ gedeelte der gronden en het verleenen van regten op de overige gronden in de dessa aan elken arbeider bij den gouvernements aanplant, welk stelsel men heeft ingevoerd ten einde beschikbare handen voor het kultuurstelsel te verkrijgen, het gevolg moet hebben dat door de jaarlijksche verwisseling van bewerker van elk stukje grond, 'twelk nu eens aan dezen, dan weder aan een ander wordt overgegeven, de liefde voor den grond wordt uitgedoofd en de verbetering onmogelijk gemaakt. Zulk eene wijze van grondbezit moet onverschilligheid omtrent den grond veroorzaken en de produktie van voedings-middelen oneindig minder doen zijn, dan zij zijn kon. Immers de landbouwer gevoelt geene gehechtheid voor den bodem, die zijn eigendom niet is, en die hem in een volgend jaar of nog vroeger weder ontnomen wordt.

Meer dan de dubbele hoeveelheid gronds, die noodig is, om de bevolking te voeden, wanneer zij den bodem met zorg bewerkte, wordt dan ook beplant. De landbouwer zuigt zijn grond uit en gebruikt ligtere zaden, ten einde zoo vroeg mogelijk zijn oogst te verkrijgen, want misschien wordt het hem aangewezen stuk in een volgend jaar voor de suiker-kultuur afgezonderd, en dan ontbreekt zelfs de tijd, om lang genoeg in het bezit van den bodem te blijven, totdat een goede oogst verkregen is. Van daar de onverschilligheid van den Javaan, zoodat hij somtijds op bevel wacht, om rijst en tweede gewassen te planten. De onzekerheid en gemis aan prikkels tot bewerking en verbetering van den grond nemen hand over hand toe, en

eindelijk moet de regering wel de zorg op zich nemen om te waken, dat de Javaan voedings-middelen teelt.

Men tracht zich van die zorg te kwijten, door het bevel om ruimschoots tweede gewassen te teelen. Wat zien wij daarbij gebeuren? en kan het doel daarmede bereikt worden? In de eerste plaats wijst de schrijver in het *Bataviaasch Handelsblad* ons op de groote zwarigheid, dat al weder de gronden worden aangewezen en niet elk stuk voor den aanplant van tweede gewassen geschikt is. Bestond er vrijheid van beweging, alle kultures zouden daarbij beter varen. De beste gronden zijn daarenboven welligt met iets anders beplant, of moeten voor den Gouvernements-aanplant voor een volgend jaar afgezonderd blijven; de inlander krijgt dus bevel tweede gewassen te zaaijen op een bodem, dien hij niet kent, of dien hij liever niet zou hebben uitgekozen. Water kan hij niet altijd krijgen, want de fabriek heeft het noodig, of het wordt vereischt om den jongen Gouvernements-aanplant te besproeijen, en terwijl hij daarop nog wacht, wordt de man voor kultuur- of heerendienst opgeroepen. Wij spreken nu niet van ongunstig weder of overstrooming; wij nemen aan, dat de aanplant eindelijk geschiedt en slaagt. Nu is het noodzakelijk gevolg, dat, bij welslagen, de oogst èn van padi èn van tweede gewassen grooter moet zijn, dan de behoefte aan voedingsmiddelen. Slaagt dan de oogst goed, dan zal de overvloed *zóó* groot zijn, dat hij niet verbruikt kan worden, en de planter, ziende dat veel meer arbeid van hem vereischt wordt, dan bij eenen goeden oogst noodig is, zal in een volgend jaar aan het op nieuw gegeven bevel met nog minder zorg voldoen. Zulk een stelsel kweekt zorgeloosheid, onverschilligheid en onwil aan; maar zoo ontstaat dan, bij de eerste misrekening of bij tegenspoed, hongersnood en de grootste ellende. Aldus schetst de redakteur van het *Bataviaasch Handelsblad* de werking van het kultuur- en dwang-stelsel.

De heer KRAJENBRINK vereenigt zich volkomen met hem, en eischt bovenal hervorming, ten opzigte van het gemeenschappelijk grondbezit. Hij toont aan, dat dit stelsel een socialistischen grondslag heeft, waarvan vooral de bevolking van de Soendalanden afkeer heeft. Hij wijst op het feit, dat de pogingen, om de Javaansche dessa-regeling in Bantam in te voeren, de oorzaak is geweest van twee opstanden. Dat stelsel belet de ontginning van nieuwe gronden en is de oorzaak van mindere opbrengst in vergelijking met partikuliere landen. Het werkt in het belang der inlandsche hoofden van sommige bevoorregte familiën, maar niet in het belang van het algemeen. Het staat de natuurlijke ontwikkeling van de maatschappij in den weg en brengt ons terug tot de midden-eeuwen.

Mannen, uitgaande van een verschillend standpunt, de een het kultuurstelsel bestrijdende, de ander gewapend-neutraal in den strijd over vrijen arbeid, komen tot het resultaat, dat eene hervorming dringend noodig is. Door opwekking der partikuliere industrie achten wij het mogelijk ook tot die hervorming te komen. En wanneer men ons dan het versleten argument tegenwerpt, dat de dwang voor het Gouvernement vervangen zal worden door dwang ten behoeve van partikulieren, omdat wezenlijk vrije

arbeid op Java onmogelijk zou zijn, zoodat het kultuurstelsel als middel tot opleiding moet blijven bestaan, — dan wijzen wij in de eerste plaats op de zoo even geschetste werking van het tegenwoordige stelsel van Gouvernements-kultures. Wanneer dit blijft bestaan, zoogenaamd gezuiverd van misbruiken, zal het dan, naar de beschrijvingen die men daarvan geeft, niet leiden tot toenemende verbastering van de inlandsche bevolking? Is het niet zonneklaar, dat zij door het dwangstelsel zelfs teruggehouden wordt, om de rijst-kultuur tot voorziening in de allereerste levensbehoeften behoorlijk te drijven? Ziet men niet telkens op Java hongersnood ontstaan? Is die toestand houdbaar, welke onwil, lusteloosheid en onverschilligheid kweekt? De breidel voor groote uitbreiding der kultures, boven de krachten der bevolking, werkt juist ten nadeele van het algemeen. Zoolang dat stelsel ongeschonden bestaat, is het gemeenschappelijk grondbezit noodig, om de werking daarvan te verzekeren, en zij, die dus eerst individueel grondbezit en dan vrijen arbeid in de hand willen werken, verlangen eene onmogelijkheid.

In de tweede plaats verwijzen wij naar hetgeen de heer KRAJENBRINK zegt, omtrent den toestand van het partikulier landbezit.

Daar tracht de landhuurder of eigenaar somtijds nog een of ander stapelprodukt te teelen. Dientengevolge bestaat dan ook op sommige van die partikuliere landen, behalve den arbeid der inlandsche opgezetenen of erfpachters voor zich zelven, nog een vrije arbeid daarenboven, in den eigenlijk zin van het woord; waarbij de voorwaarde der produktie in hare drie eigenaardige deelen is gescheiden, die ieder afzonderlijk worden vervuld, en die ieder hare eigene funktie hebben, namelijk: in kapitaal, industrie, en arbeid; — het zijn de ondernemingen van landbouw-industrie, tot het planten van suikerriet en koffijboomen. Zij zijn alle *vrij*, want de grond, hier het voornaamste deel van het kapitaal, is *vrij;* — de industrie, of eigenlijk de industrieel of ondernemer, meestal een ander persoon dan de grondeigenaar, is ook *vrij;* — hij kan zijne industrie inkrimpen, uitbreiden of wijzigen, zoo als hij wil; zijn administratief kapitaal moet hij op de markt daarvoor zoeken, en hij kan zijne produkten verkoopen waar hij wil; zijne winsten zijn uitsluitend *zijn* eigendom; alle verliezen, ook de van hooger hand komende, draagt hij alleen; — en eindelijk de arbeid is volkomen *vrij*, want zijne arbeiders, de bekende boedjangs, zijn vrijwillig aangeworven werklieden, meestal emigranten uit de omliggende Gouvernements kultuur-residentiën, die elders voedsel en vrijheid zoeken en den dwang hunner hoofden ontvlugten; of familiën, die zich sedert verscheidene geslachten met de etablissementen, waarvan de meeste reeds van ouden datum zijn, hebben vereenzelvigd. Zij werken zooveel en zoolang zij willen, moeten daarom bijzonder ontzien worden, en genieten eene vaste bezoldiging bij vrije voeding, woning, een tuin of erf, en verscheidene emolumenten, die gelijken tred houden met hunnen ijver en geschiktheid. Dit personeel is geheel vrij om te gaan, waarheen het wil, en geen spoor van dwang of pressie kan daarbij bestaan. Ook daarvoor zijn regels gesteld bij het reglement op de partikuliere landerijen, in art. 41 tot en met 45. Van de bevoegdheid tot registratie eener overeenkomst wordt door *Europesche* ondernemers *nimmer* gebruik gemaakt, wel door de Chinezen.

De dwang van honger en koude, die in Europa den „vrijen arbeid" beheerscht, valt ook hier weg; want, wil de inlander eenigen tijd niet geregeld voor loon werken, zoo bestaan er toch honderden gelegenheden voor hem, om door ongeregelden arbeid als „menoempang", of door het verzamelen der ruwe natuurprodukten uit de bosschen, een geruimen tijd aan den kost te komen, vooral bij, of kort na het snijden der padi. Een groot huisgezin is dan zelfs voor hem, even als in Noord-Amerika, een bron van voordeelen, in stede van aanleiding tot gebrek, zoo als in Europa.

Genoeg zij het, om aan te toonen, dat alle vraagstukken van den dag naauw

zamenhangen, en dat eene oplossing moet gezocht worden, waarbij het kultuurstelsel niet op eenmaal wordt losgelaten, omdat het finantiëel belang van het moederland, evenmin als de maatschappelijke toestand van Java, dit zoude gedoogen, maar eene voorbereiding tot overgang naar een beter stelsel, in den geest der wet, geregeld worden. Hoe meer gewigtige vraagstukken met elkander in verband staan, des te duidelijker is het, dat de hervorming, die wij beoogen, het werk van tijden moet zijn. Thans bestaat in elk geval een geheel onnatuurlijke toestand, die zelfs de teelt van de hoogst noodige voedingsmiddelen belet en van tijd tot tijd hongersnood doet ontstaan.

Maar ééne zaak verdient bovenal in het oog te worden gehouden. Somtijds heerscht ellende in het eene gedeelte van Java, ja, in het eene distrikt, terwijl de prijs der voedingsmiddelen in een aangrenzend zeer laag is, omdat daar overvloed bestaat. Waarom is dit mogelijk? Waarom moest het Gouvernement, bij de jongste overstrooming in midden-Java, nog hooger prijzen voor transportkosten betalen, dan voor de rijst, die aan de noodlijdende bevolking werd gezonden? Omdat Java tot heden geene spoorwegen bezit, — ziedaar het antwoord. Al bestaat in eene residentie overvloed, dan heeft de bevolking de middelen niet, om dien af te zenden. Bij een ander stelsel van bearbeiding van den grond zou dus hongersnood nog eer mogelijk worden, dan thans, wanneer men namelijk de gronden, geschikt voor de rijstkultuur, daarvoor afzonderde, en andere gronden met uitvoer-artikelen beplantte. De eerste eisch, waaraan voldoening moet worden gegeven, wil men tot hervorming komen en den Javaan van voedings-middelen voorzien, is de aanleg van een net van spoorwegen, opdat men een algemeen versneld middel van kommunikatie bezitte. Jaar en dag is daarop aangedrongen. Wij hebben dan ook met vreugde het berigt ontvangen, dat de tegenwoordige Gouverneur-Generaal, onder voorbehoud, de eerste koncessie tot aanleg van spoorwegen heeft verleend. Wij achten het een levensbelang voor Java, dat spoedig de handen aan het werk worden geslagen, om uitvoering daaraan te geven, want onze overtuiging is: het nut van spoorwegen zal zich zoo krachtig doen gevoelen, dat de aanleg van meerdere lijnen al ras zal volgen. Is eenmaal in die behoefte voorzien, dan zal schaarschte van voedingsmiddelen in een of ander distrikt mogelijk zijn, en dan zullen de prijzen nu en dan misschien stijgen, maar hongersnood zal aan den Javaan even vreemd worden als in beschaafde landen.

De rijst-kultuur is overigens, even als alles, een onderwerp van regeringszorg. Dit moet wel het geval zijn, nu het Gouvernement zich bevindt in den volslagen abnormalen toestand, dien het kultuurstelsel in het leven riep. Wij gelooven, dat de regering van die zorg, die zij niet behoorlijk vervullen kan, ontheven moet worden. Wij gelooven, dat de Javaan met meer zorg voor zijne voeding zal waken, zoodra hij minder bekneld geraakt door de banden, die het geheele maatschappelijk leven thans omgeven. Wij zijn van meening dat een der eerste vruchten van een be-

ter stelsel zal zijn, dat de anomalie verdwijnt, waarop men ons thans wijst: dat in het meest door de natuur gezegende land der wereld, waarvan de hulpbronnen nog onuitputtelijk zijn, de aanwas der bevolking geen gelijken tred houdt met de vermeerdering der voedings-middelen. Thans blijft alles stationnair, en de taak van de regering is dus in de eerste plaats de middelen op te zoeken, om het produktief vermogen te vermeerderen. Dat is de eerste voorwaarde ter verdere hervorming, en daarom begrijpen wij volkomen den heftigen tegenstand, dien de poging om daartoe te geraken ondervindt van de zijde van hen, die uit eigenbelang, voorliefde tot het bestaande of oppervlakkige kennis van oorzaken en gevolgen ons stelsel bestrijden. Hoe meer licht over den toestand der koloniën verspreid zal worden, des te eer zal men dat stelsel ingang zien vinden, en daarom achten wij het geschrift van den heer KRAJENBRINK eene niet onbelangrijke bijdrage tot de kennis van den maatschappelijken toestand, al mogt een of ander cijfer of feit niet onvoorwaardelijk aangenomen kunnen worden.

L.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Schetsen eener mail-reize van Batavia naar Maastricht, op reis en t' huis vervaardigd door J. F. G. BRUMUND, Amsterd. 1862.

Eene mail-reis wordt meer en meer alledaags. Wij herinneren ons den tijd, dat iemand, die „over land" naar Indië was gekomen, aldaar als eene kuriositeit werd beschouwd. Thans ziet gij iedereen de „landreis" doen, die 't betalen kan. Want de duurte is nog eene belemmering voor velen. De verhouding van 't geen de „Peninsular and Oriental steam navigation company" u laat betalen, en van de passage op een goed schip om de Kaap is nog altoos zeer ten voordeele dezer laatste gelegenheid. Voeg daarbij de ongehoorde duurte van den overtogt van Singapoera naar Batavia, en gij zult het natuurlijk vinden, dat nog menigeen door de kosten wordt afgeschrikt. Maar daarin zal verbetering komen. Reeds de dageraad van die verbetering vertoont zich. De Engelsche onderneming heeft dezer dagen eenen Franschen konkurrent zien verrijzen. Het Fransche Gouvernement vindt de gebeurtenis, dat voor 't eerst een Fransche mail van Marseille naar Indië vertrekt, zoo merkwaardig en gewigtig, dat de minister van finantiën naar die stad is gestoomd, om het inwijdingsfeest bij te wonen. Die konkurrent breekt het monopolie van den eersten Engelschen ondernemer, en wij verheugen ons, met de *Times* en andere Engelsche bladen, in het vooruitzigt, dat nu de gevolgen van elke konkurrentie niet zullen uitblijven. Het publiek zal er bij gebaat worden door beter en goedkooper bediening.

Hoe meer het reizen „over land" naar en van Indië toeneemt, des te aangenamer zal die reis worden. Of men 't ooit zoo ver zal kunnen brengen, er een „plaisier-reis" van te maken, zal de tijd moeten leeren.

Maar welke soort van reizigers men ook door de Roode zee ziet trekken, zij hebben, even zeer als alle andere zwervers van onzen tijd, behoefte aan een reisboek, een wegwijzer, aan MURRAY's en BAEDEKER's. In die behoefte heeft men reeds op vererlei wijze trachten te voorzien, ook in onze taal. En de heer BRUMUND levert, in het boek dat wij thans aankondigen, daarvan almede eene proeve. „Moge mijn schrijven," zegt hij, „niet alleen voor reizigers in het hoekje van den haard, maar ook voor de steeds meerdere vaderlandsche mail-reizigers eene lectuur zijn, die zij niet onvoldaan ter zijde leggen, maar hen doet zeggen: 't is toch goed, dat wij nu ook eens een eenigzins omstandig mail-reisverhaal kunnen lezen, in eigene taal en door een landgenoot geschreven."

De heer BRUMUND is bekend als schrijver. Vooral Indische lezers weten,

dat, wanneer hij een boek schrijft, de inhoud in den regel aangenaam en onderhoudend is. Van dien regel is hij ook in deze schetsen niet afgeweken. Gij vergist u, indien gij meent, niet anders dan eene dorre opsomming van de plaatsen, waar langs de mail-reiziger trekt, de maaltijden die hem aan boord worden voorgezet, de passagiers waarmede hij in aanraking komt, in deze bladen te zullen vinden. Gij vindt eene lektuur, die u boeit en die u een schat van merkwaardige bijzonderheden, zoo wel van ethnologischen als historischen en geographischen aard, te midden van het levendige verhaal der reis, onder oogen brengt. Wilde ik deze uitspraak bewijzen, ik zou 't geheele boek moeten overschrijven. Toch vergunne men mij een enkel voorbeeld tot bewijs.

„Tegen den middag van den derden dag stoomden wij de reede van Pinang op. Verscheidene schepen lagen daar. Het anker viel, en aanstonds lieten wij ons naar den wal roeijen, om de weinige uren, welke „de Ottawa" er voor het innemen van steenkolen zou vertoeven, zoo nuttig mogelijk met het bezigtigen van de stad te besteden. Pinang, zóó genoemd naar de vele bosschen der bevallige pinang's, waarmeê zijn bergen en valleijen zijn overdekt, wordt te regt als een bekoorlijk eiland geroemd.

„De stad ligt aan het strand in een vallei, welke zich langs de gansche oostzijde des eilands uitstrekt, omtrent een uur breed, waarachter hoog gebergte verrijst, dat van het noord-oosten naar het zuid-westen het eiland doorloopt, en ook ten zuid-westen een, doch kleinere, vallei heeft. De hoogste top van dat gebergte reikt tot boven 2500 voet. Daar heerscht een ander klimaat, bloeit een andere natuur, dan aan het brandend strand. Overschoon is ook van daar de blik op de straat van Malakka, slechts zes mijlen breed, op den overwal van Kedah, op de reede met haar schepen, op de stad met haar sierlijke lanen, haar groen en tuinen, met haar bedrijvigen chineschen kamp, en het fort Cornwallis. De stad heet George-town, zóó genoemd naar Koning GEORGE; het fort ontving zijn naam van lord CORNWALLIS, Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië, even als de strook lands tegenover Pinang, op de vaste kust, onder Engelsch bestuur „Province of Wallesley" naar den Gouverneur-Generaal van denzelfden naam is gedoopt, en Pinang, bij de in bezit neming, ter eere van den toenmaligen kroonprins in „Prince of Walesisland" werd veranderd. Zoo heeft men daar wel vele beroemde namen bijeen; de inlander laat er zich echt niet door verblinden en blijft Pinang Pinang heeten, waarin hij ook, meen ik, groot gelijk heeft.

„Wij verlaten de boot, die ons overbragt, en gaan de steenen trappen van het havenhoofd op. Dit is aan het einde, waar een open loods staat, met een hekwerk afgesloten, om den aandrang van het volk te keeren. Daar wachten reeds verscheiden palankijns, even als die van Sincapoer, welker koetsiers zich om ons zamen dringen en zich zeer voor een ridje opdringen. Een hunner heeft, ik meen omdat hij te ver vooruitgereden is, de politie-reglementen geschonden, en wordt, omdat hij nog brutaal is op den koop toe, door een police-man, in weerwil van zijn luidruchtig protest, aangegrepen en naar het policie-bureau dat in de nabijheid is ge-

bragt. Ik loop er eens even binnen en zie, dat zij daar, als te Sincapoer, ook even druk bezig zijn, ten overstaan van een niet onbelangrijk getal inlandsche hoorders, die zeer aandachtig zitten te luisteren, deze of gene misschien om te weten, hoe ver hij gaan kan, zonder strafbaar te zijn voor de wet. Met twee reisgenooten, rijd ik nu in een palankijn door de stad. Wij kennen den weg te George-town natuurlijk even goed als te Jedo, de hoofdplaats van zijn Japansche Majesteit, en antwoorden daarom den koetsier, die vraagt waarheen hij ons zal rijden, dat hij ons de schoonste gedeelten van de stad en, zoo mogelijk, ook van den omtrek moet laten zien. Nu draaft hij regelregt met ons op een sukkeldrafje den Chineschen kamp binnen. Hij rijdt de eene straat uit, de andere in, weldra stapvoets; voorzeker om ons alle gelegenheid te geven al het moois daar te bewonderen, of wel ons door de Chinezen te laten bewonderen, die echter, in huis of op straat met hunne zaken bezig, schijnen te meenen wel iets beters te kunnen doen, en volstrekt geen notitie van ons nemen. Het wordt mij te warm in de palankijn, en ik besluit daarom mijn weg te voet te vervolgen, na mij door een koopman in oranjes, die mij daarvoor zijn vruchten duur doet betalen, een weinig te hebben laten orienteren. Intusschen smaken mij voortgaande zijn oranjes goed.

„Ik wandel door schoone, aan beide zijden beplante, sierlijk slingerende lanen. Overal zie ik de bevallig tusschen het groen gelegen huizen van Engelschen. George-town is wel kleiner, maar ook, althans de wijk der Europeanen, veel schooner aangelegd dan Sincapoer met zijn regtlijnige straten en ommuurde woningen. Ik ontmoet ook een paar kerken op mijn weg. Voor eene waarschijnlijk Episcopale, staat in het midden van een ruim plein een open koepel, waarin een grafmonument. Het hek is gesloten, maar ik klim over het omringende lage half-muurtje en lees daarop den naam LIGHT.

„FRANCIS LIGHT, kapitein der Engelsche marine, is de stichter van George-town, ook de eerste Gouverneur van Pinang geweest. Hij was op zijn zwerftogten door de Indische zeeën bijzonder bevriend geworden met den koning van Kedah, zelfs *zóó*, dat deze hem zijn dochter ten huwelijk gaf en, als huwelijksgift, het eiland Pinang. LIGHT, die verlegen scheen met de huwelijksgift van een zoo groot eiland, schonk het weer aan de Oost-Indische kompagnie, welke hem uit erkentelijkheid tot gouverneur van de nieuwe kolonie benoemde. Zoo kwam Pinang aan de Engelschen, die er nu sedert 1786 hun vlag geheschen, maar geen voordeel van getrokken hebben, daar de uitgaven de inkomsten te boven gaan. LIGHT stierf in 1794. Sedert 1800 zijn de Engelschen eerst in het bezit van het daartegenoverliggende land Province of Wallesley, op de kust van Kedah, dat slechts drie mijlen van zee landwaarts uitstrekt, maar een geheel eind boven en beneden Pinang langs het strand voortloopt, ten noorden tot Kwala Moede, ten zuiden tot Soengi Karian. De Engelschen gaven daarvoor niet dan vier duizend dollars aan den vorst van Kedah".

Uit deze proeve blijkt voldoende, dat den lezer door den heer BRUMUND eene aangename lektuur wordt aangeboden.

Varia.

Met belangstelling hebben wij kennis genomen van het verslag van de veemarkt en tentoonstelling van vee te Batavia, den 5den September 1862 gehouden. 't Is eene eerste poging, om een hoogst nuttig middel van handelsverkeer te vestigen; en die eerste poging is tamelijk wel gelukt, is althans zóó gelukt, dat de uitkomsten tot de voortzetting en herhaling der proeve krachtig moeten aansporen. Het verslag zegt er van:

Het resultaat, dat deze eerste poging tot vestiging eener geregelde veemarkt ter hoofdplaats Batavia heeft opgeleverd, is nog niet van dien aard, dat men de mogelijkheid daartoe als uitgemaakt beschouwen kan. Het denkbeeld, dat men eene tenstoonstelling beoogde, heeft bij velen te zeer op den voorgrond gestaan en tot gevolg gehad, dat men wel zeer schoone exemplaren van verschillende diersoorten heeft aangebragt, doch niet met het doel om ze van de hand te zetten, en ook niet in genoegzamen getale, om den Passer Gambir, waarvan de inlanders, om de daaraan verbonden festiviteiten, reeds met ingenomenheid gewagen, in den volsten zin des woords eene veemarkt te doen zijn. Eerst dan, wanneer bij eene herhaling der proeve mogt blijken, dat de opkomst van aanbrengers en koopers niet talrijker wordt, zal men regt hebben te zeggen, dat het vestigen van een geregelde veemarkt te Batavia niet mogelijk is. Doch ook dan nog zal ongetwijfeld de als markt mislukte bijeenbrenging van zoo vele beesten toch als tentoonstelling van prachtig vee en gevogelte, welk karakter eene veemarkt uit den aard der zaak nimmer moet hebben, de lust tot aanfokken van goede en schoone beesten belangrijk aanmoedigen en vermeerderen. Er bestaan echter vele redenen, om reeds nu te veronderstellen, dat door beter begrip van de bedoeling, die de Maatschappij van Nijverheid en Landbouw met deze markt voor heeft, en door meer vertrouwen van de zijde der inheemsche bevolking, eene tweede poging veel en zelfs zeer veel beter gelukken zal.

Wij juichen deze voornemens gaarne toe, en hopen, dat men bij eene tweede proeve zich tevens de vraag zal doen, of misschien geene middelen zijn in 't werk te stellen, ten einde de verkeerde begrippen en vooroordeelen, die den goeden uitslag in den weg stonden, te doen verdwijnen. Om, bijvoorbeeld, de misvatting weg te nemen, dat men eene tentoonstelling beoogt, zou het uitlooven van eene andere soort van premiën, dan die welke thans zijn uitgereikt, misschien nuttig kunnen werken. Men zou premiën kunnen toezeggen, die betrekking hebben, niet zoo zeer op de voorwerpen, als meer op den handel, op het koopen en verkoopen.

Moeijelijker zal het zijn de vooroordeelen bij de inheemsche bevolking te bekampen, waarvan de volgende mededeeling in het verslag ons heeft getroffen.

Uit de vorenstaande opgave blijkt, dat het aantal inlanders, die beesten op deze markt hebben gebragt, betrekkelijk gering is geweest. Zulks is echter niet zoo zeer het geval, als wel schijnt. Want gedurende den geheelen morgen en voormiddag, zelfs toen de markt was afgeloopen, zijn nog beesten aangebragt, welke echter voor de keuring zijn te laat gekomen, hoewel de kommissie eerst twee uren na de opening der markt daarmede een aanvang heeft gemaakt.

Alleen hieraan is het dan ook toe te schrijven, dat het juiste aantal van het aangebragte vee niet kan opgegeven worden. In weerwil van de publiciteit, welke geruimen tijd vooraf door Maleische brieven aan regenten en door heinde en verre verspreide Maleische programma's aan de veemarkt is gegeven, heeft toch over het algemeen de inlander de bedoeling dezer markt niet begrepen (blijkbaar onder anderen uit het aanbrengen van allerlei gedrochten, zoo als karbouwen met drie pooten of horens, een haan met vier pooten, een oranje-geverwd paard enz.), en schijnt hij in haar aanvankelijk weinig vertrouwen gesteld te hebben. Ook is overtuigend gebleken, dat allerlei zonderlinge geruchten, zoo als dat het Gouvernement zich van al de aangebragte beesten zoude meester maken en de aanbrengers als soldaten zoude ronselen, — aan welke praatjes bij elke nieuwe zaak, al is zij nog zoo goed, de even ligtgeloovige, als wantrouwende inlander maar al te redelijk geloof slaat, — het welslagen dezer eerste proeve niet in de hand hebben gewerkt.

Deze vooroordeelen kunnen alleen door den tijd en de betere ondervinding der inheemsche bevolking worden weggenomen. Laat ons eerlijk en opregt bekennen, dat zulke absurde praatjes alleen daarom hebben geloof gevonden, dewijl de bescherming, die wij aan de inlanders verpligt zijn te verleenen, niet altoos voldoende was, om hen tegen onderdrukking en knevelarij te vrijwaren. Juist zulke inrigtingen, als de gehouden veemarkt, waardoor de inlanders in nadere aanraking komen met de Nederlanders, zijn bijzonder geschikt, om vooroordeelen en vrees te doen verdwijnen. Ook daarom hopen wij, dat weldra eene nieuwe proeve zal genomen worden.

De *Javasche Courant* bevestigt het berigt, dat reeds door de vorige mail werd aangebragt, der verleende koncessie voor het aanleggen van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden. Het officiële blad deelt daaromtrent het volgende mede:

Bij besluit van den 28sten dezer is, onder nadere goedkeuring des Konings en bekrachtiging door de wet, waar die vereischt wordt, aan de heeren W. POOLMAN, oud-president van de faktorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia, te Gouda, A. FRASER, koopman te Batavia, te 's Gravenhage, E. H. KOL, bankier te Utrecht, en T. AMENT, oud-directeur der produkten en civiele magazijnen te Batavia, koncessie verleend tot het aanleggen en exploiteren van eenen spoorweg van Samarang, in de rigting van Goeboek, door de Soekawatische landen, naar Soerakarta en van daar naar Djokjokarta.

't Verheugt ons, dat de Gouverneur-Generaal de kwestie over de rigting van den weg in dezen zin heeft beslist.

Daarom te meer mag deze maatregel als eene schrede voorwaarts worden beschouwd, om aan Java de zoo hoog noodige spoorwegen te bezorgen. Een belangrijk beletsel is daardoor opgeruimd. Zoo lang de zaak in Indië hangende was, kon in Nederland niets gedaan worden. Thans twijfelen wij niet, of het opperbestuur zal met kracht en voortvarendheid te werk gaan.

De voorloopige verleende koncessie moet worden onderzocht. Uit dat onderzoek zal blijken, of geene voordeeliger aanbiedingen aan de regering in Nederland zijn gedaan, met beter waarborgen voor eene goede en spoedige uitvoering. Dat onderzoek zal niet veel tijd vereischen, en men mag dus weldra eene voordragt aan de wetgevende magt te gemoet zien.

Wij lezen in het „algemeen overzigt" der mail-editie van het *Bataviaasch Handelsblad* van 12 September l.l. het volgende merkwaardige berigt.

Over de kina-kultuur op Java — met betrekking tot de aankweeking der verschillende soorten van kina-boomen — is gedurende de laatste maanden een heftige strijd gevoerd tusschen de Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië en de ambtenaren, bij die kultuur werkzaam. Er zijn nog al grove brieven geschreven door Dr. DE VRIJ aan die vereeniging, ten gevolge waarvan deze den heer DE VRIJ heeft ontslagen als korresponderend lid. Dr. JUNGHUHN schijnt daarvan de lucht te hebben gekregen en heeft, in een open brief in de *Java-Bode*, dat ontslag (waarmede het publiek niets heeft te maken) gevraagd en genomen, en dit in bewoordingen, die onder anderen aanleiding hebben gegeven tot een tegenschrijven, dat waarschijnlijk in ons volgend nommer zal gevonden worden.

Ten bewijze, dat de heer JUNGHUHN ongelijk heeft, te beweren, dat de heer J. E. TEIJSMAN, gelijk hij inspekteur der kultures, alleen geschikt is tot het teelen van groenten (in vroegere geschriften beweerde hij dit reeds, maar in meer *groene* uitdrukkingen), deelt de *Javasche courant* mede: dat het den heer TEIJSMAN, op zijne reis naar Siam, in het gevolg der ambassade, gelukt is, den Siamschen zijdeworm, „Bombix-mori", naar Java over te brengen en hier reeds zoodanig te vermeerderen, dat de kans bestaat, dat *zijde* eerlang een artikel van uitvoer van Java zal uitmaken, gelijk de vanille, ook door den heer TEIJSMAN tot een handelsartikel opgevoerd. Dat zal verdienstelijker zijn en het Gouvernement niet het honderdste gedeelte kosten van hetgeen aan de *Pahudiana's* is ten koste gelegd, die Dr. JUNGHUHN en Dr. DE VRIJ natuurlijk moeten verdedigen, strijdende pro aris et focis.

De *Pahudiana* schijnt eene ongelukkige zaak te wezen. Zij heeft verleden jaar, behalve de geleerde wereld, ook de volksvertegenwoordiging bezig gehouden. In de Tweede Kamer trok een volksvertegenwoordiger, de heer VAN ECK, zich de, door de wetenschap veroordeelde en verlatene, verstooteling aan; hij brak edelmoedig een lans voor de *Pahudiana;* maar de Minister van Koloniën, gerugsteund door een verslag van eene kommissie van geleerden, hield vol, dat aan de *Pahudiana* geene verdere uitbreiding moest worden gegeven.

Thans wordt de strijd in Indië gevoerd. Wij zien dien zonder eenige belangstelling. Er kan niets goeds uit voortvloeijen? Zullen de duizenden geplante *Pahudiana's* er meer kinine door bevatten?

Gunstig schijnt bij dit gehaspel af te steken de rustige houding van den heer TEIJSMAN, die ondertusschen de zijde-teelt invoert. Gelukt hem dit, dan vlecht hij zich inderdaad een eerekroon. Tallooze pogingen zijn mislukt; de mislukte proeven hebben het Gouvernement tonnen gouds gekost; en nu schijnt de heer TEIJSMAN tot stand te zullen brengen, 't geen zoo veel geleerden en zoo veel tonnen gouds niet vermogten!

Inderdaad, evenmin als een trotsche naam de kracht aan de plant kan geven, die zij van nature niet bezit, evenmin kunnen de charivaris, uit naijver of welke andere beweegredenen ook, de verdiensten van een waarlijk verdienstelijk man wegnemen.

Terwijl men in Indië twist over de *Pahudiana*, schijnt in Nederland een strijd op handen te zijn over den heer PAHUD.

De groote verdediger van het kultuurstelsel, de Engelschman, wien

alle Nederlandsche voorvechters van het kultuurstelsel om strijd inlichtingen en mededeelingen gaven, opdat hij zijne schoone taak waardig zou kunnen volbrengen, de heer MONEY, heeft een brief geschreven aan den Minister van Koloniën, die, zoo niet de belangstelling, althans de nieuwsgierigheid in groote mate opwekt. En die brief trekt nog meer de aandacht, nu men weet, dat de heer PAHUD gemeend heeft, ook een brief aan den Minister van Koloniën te moeten schrijven, naar 't schijnt om den heer MONEY te bestrijden.

Allerlei verhalen omtrent den inhoud van die brieven zijn in omloop. De meest algemeene verspreide en geloofde lezing is, dat de heer MONEY te velde trekt tegen de mededeelingen van den Gouverneur-Generaal PAHUD, aan de Kamer overgelegd, als zouden hem van regeringswege *geene* bescheiden en stukken zijn verstrekt.

Maar men zal nog voor korten tijd zijne nieuwsgierigheid dienen te beteugelen. De Minister van Koloniën heeft èn den brief van den heer MONEY èn dien van den heer PAHUD aan de Tweede Kamer overgelegd. Beiden zijn ter drukkerij gezonden en zullen weldra onder de oogen van 't publiek gebragt worden.

In Nederland stelt men op dit oogenblik nog meer belang in dezen strijd over den heer PAHUD, dan in dien over de *Pahudiana.*

De Minister van Koloniën heeft aan de Tweede Kamer overgelegd het, reeds zoo veel besproken, verslag van den heer UMBGROVE over de suikerkultuur op Java.

Wij verheugen ons in eene toenemende publiciteit van officiële bescheiden. Mogen daaraan ook eenige kosten verbonden zijn, wij houden ons overtuigd, dat het nut veel grooter is, dan die kosten.

Belangrijk zal, bij voorbeeld, wat dit rapport betreft, een onderzoek wezen, in hoe verre de nieuwe regeling der Gouvernements-suikerkultuur en der verlenging van de suikerkontrakten van den heer ROCHUSSEN in overeenstemming is met dit verslag, dat de resultaten bevat van de groote enquête, gedurende een aantal jaren door den heer UMBGROVE en zijne ondergeschikte ambtenaren gehouden, en waaraan tonnen schats zijn ten koste gelegd.

Waarschijnlijk zal de minister, bij de nieuwe regeling, van die verkregen resultaten gebruik hebben gemaakt. En waar hij dat niet heeft gedaan, zal hij ongetwijfeld daarvoor goede redenen hebben gehad, aan 't algemeen belang ontleend.

Hoogst leerzaam zal alzoo eene vergelijking wezen van het nu ter perse gezonden verslag met de regeling van den heer ROCHUSSEN.

De Minister van Staat J. J. ROCHUSSEN als publicist in 1862 en als Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië in 1845—1851; door Dr. W. BOSCH.

Reeds hadden wij het artikel „Het budget der radikalen", ter plaatsing gezonden aan het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, toen wij de brochure ontvingen getiteld: *Het wets-ontwerp op de partikuliere kultuur-ondernemingen in Nederlandsch Indië, beoordeeld door den Minister van Staat* J. J. ROCHUSSEN, *oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië en oud-Minister van Koloniën.*

Strekten deze titels niet ten waarborg, dat wij ons in de persoon van den auteur niet konden vergissen, dan zouden wij waarlijk in twijfel zijn geraakt; zoo zeer vonden wij dit geschrift van den Minister van Staat opposant in strijd met de handelingen van den regerenden Gouverneur-Generaal en Minister van Kolonien.

Wien moet het niet bij voorbeeld in hooge mate bevreemden, op bladz. 87 te lezen: „Deze voordragt, wordt zij wet, bereidt in Indië eene sociale *revolutie* voor, met al de *schokken* aan revolutiën eigen, zonder haar weerstands kracht te vinden in eene voor den schok *rijpe* of vatbare bevolking! Eene revolutie, die niet zou zijn de bevrediging eener nationale behoefte, maar het gevolg van maatregelen, door het overheerschend ras genomen, in strijd met aloude volksinstellingen en *vijandig* aan de, door dat volk vereerde, hoofden, die tot dus verre het Nederlandsch gezag steunden maar er *dan* van *vervreemden* zullen."

Hoe is het mogelijk, vragen wij, dat deze phrase gepubliceerd is kunnen worden, door een oud-Gouverneur-Generaal, in lijnregten strijd met zijne ondervinding *in loco* opgedaan; in lijnregten strijd met de geschiedenis van het volk, waarover geschreven wordt, en met de wetten, waaronder het van 1818—1855 heeft geleefd?

Immers wat is het beginsel, de grondslag, van het wets-ontwerp, waartegen de schrijver oppositie voert? Welk beginsel maakt zijn hoofdgrief uit, in die mate, dat hij eene *sociale revolutie*, met hare onafzienbare gevolgen, voorspelt?

Wij vinden dat beginsel in artikel 1 en artikel 13 van het ontwerp. Artikel 1 bepaalt, wat de wet door kultuur-ondernemingen verstaat; en art. 13 luidt aldus: „De ondernemers *kunnen* zich zoowel van de *benoo-*

digde gronden als van de benoodigde *arbeiders* voorzien, door het sluiten van overeenkomsten.

Die overeenkomsten kunnen betreffen

1.) Alleen het verhuren van gronden.

2.) Het verhuren van gronden, benevens het bewerken en beplanten dier gronden, en het onderhouden van het gewas ten behoeve van den ondernemer.

a.) Voor zijne rekening en risiko, tegen betaling van vaste sommen.

b.) Voor rekening der verhuurders, tegen betaling van het produkt, naar gelang dat het beter of minder goed is geslaagd.

3.) Het verrigten van veld- of anderen arbeid.

Bovendien kunnen ondernemers zich produkten verschaffen, door aankoop zonder voorafgegane overeenkomsten."

Dit artikel bevat het geheele beginsel der wet. Maar dat beginsel is in overeenstemming met de, in Indië van 1818 tot 1855 geheerscht hebbende, wetten, gepubliceerd bij de regerings-reglementen van 1818, 1827, 1830 en 1836. Nu worden daarvan zulke verschrikkelijke gevolgen in de toekomst voorspeld. En toch hebben de Javanen zoo vele jaren rustig daaronder geleefd, zonder dat zich één dier gevolgen onder het volk of bij zijne hoofden heeft geopenbaard. *) Men mag dus vragen: heeft de oud-Gouverneur-Generaal dan nooit iets andere geraadpleegd, dan zijn eigen meeningen en ingevingen van het oogenblik, zonder eenige kennis te nemen van de wetten en beginselen, die het land en volk beheerschten gedurende de vijf jaren, dat het door hem als Opperlandvoogd bestuurd werd? Bestaat er bij hem dan volslagen onwetendheid, ten aanzien van het reglement op het beleid der regering (1818), openlijk op last en in naam des Konings afgekondigd, bij publikatie van 22 December 1818? Daarin werden de volgende zeer liberale beginselen geacht „eene behoefte dezer volken" te zijn.

Art. 107 van dat reglement luidt aldus:

„Over het algemeen is het aan alle ingezetenen van Nederlandsch Indië vrij en onverlet, om op de gronden, hun in eigendom toebehoorende, of in huurpacht, dan wel ten gebruike uitgegeven, zoodanige voortbrengselen aan te kweeken als zij verkiezen, en daarover naar goedvinden te beschikken."

Hier was dus de bemoeijenis of invloed der inlandsche hoofden geheel uitgesloten. En toch hebben dezen de wet niet als hun vijandig beschouwd; zij zijn er niet door vervreemd geworden van het Nederlandsch gezag, dat zij voortdurend gesteund hebben.

Volgens art. 106 was „het doel, waarnaar gestreefd werd en dat van regeringswege, door alle middelen in haar bereik, moest bevorderd worden: de uitbreiding der Europesche bevolking en landbouwers."

Artikel 111. „Ingezetenen, welke tot voortzetting van eenigen bijzonderen tak van landbouw of van eenige trafiek, het zij gronden of persoon-

*) Behalven, gelijk men weet, in de Vorsten-landen; maar juist omdat men daar de beginselen en milde bepalingen der wet had verkracht. De geschiedenis had dus den schrijver dienen te leeren, dat de feiten reeds voor 48 jaar zijne voorspelling hebben gelogenstraft.

lijke diensten van eenige dorpen noodig hebben, hebben vrijheid daaromtrent *overeenkomsten te treffen*".

In de artikelen 107, 109, 111 en 112 van het regerings-reglement van 1827 vindt men bijna woordelijk dezelfde beginselen terug.

Het regerings-reglement van 19 Januarij 1830, afgekondigd door den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH, heeft dezelfde vrijzinnige bepalingen behouden in de artikelen 107, 108 en 109. „De regering neemt de meest geschikte maatregelen, ter bevordering der wettige ondernemingen van de Europeanen en anderen, aan welke door het Gouvernement gronden worden afgestaan in eigendom, huur of erfpacht." Artikel 116 houdt in: „Het is aan geene ambtenaren, Europesche of inlandsche, noch aan iemand anders, geoorloofd, om aan anderen de beschikking over de gronden en inwoners der dessa's af te staan. Echter zal aan de ingezetenen de gelegenheid worden gegeven, om, tot voortzetting van nuttige ondernemingen, *overeenkomsten* aan te gaan met de oudsten en voornaamsten der *dessa's*, zoo wel tot het *bebouwen van gronden* en *het leveren van bijzondere voortbrengselen*, als tot het verleenen van bijzondere diensten."

Wij zien dus hier dezelfde grondslagen en beginselen bij herhaling afgekondigd, als in het wets-ontwerp op de kultuur-ondernemingen. Deze worden nu gegispt en afgekeurd; daarvan worden nu allerlei vreesselijke en heillooze gevolgen voorspeld. En toch werden zij, reeds voor méér dan 48 jaren, door de regering verklaard eene *behoefte* voor de Indische volken te zijn. En toch waren zij in 1830 reeds 12 jaren lang beginselen van regering geweest.

Is het wel denkbaar, dat een man als VAN DEN BOSCH, die ongetwijfeld een belangrijk aandeel in de zamenstelling van dat regerings-reglement heeft gehad, zich niet met alle kracht zou verzet hebben tegen deze bepalingen, indien hij ze als gewaagd of gevaarlijk had beschouwd? Zou hij zich niet ten sterkste verklaard hebben tegen deze, van eene „sociale revolutie" zwangere, inzigten zijner voorgangers, indien die beginselen ook maar ééne enkele maal de verschijnselen van *ontevredenheid* der bevolking of van de regenten en andere hoofden hadden veroorzaakt? Gewis hij zou zich niet geleend hebben tot het *op nieuw* afkondigen van die beginselen, al hadden zij dan ook reeds twaalf jaren geene schadelijke gevolgen gehad, indien hij van meening was geweest, dat de bevolking „daarvoor *noch rijp*, *noch vatbaar* was."

Is de heer ROCHUSSEN *zóó* volslagen onwetend aangaande de wetgeving, hare werking en gevolgen in Indië tot 1855? Hoe kan hij dan met eenigen grond verwachten, dat zijne stem, zijn, door jaren van ondervinding weersproken, betoog „*ditmaal* ingang zal vinden bij de *vertegenwoordigers* van het Nederlandsche volk", een wensch, dien hij op blz. 88 zijner brochure te kennen geeft. Hoeveel onkunde de schrijver ook gewoon was, ten aanzien van Indië, aan 's lands vertegenwoordigers toe te schrijven, toch vertrouwen wij, dat zij zich althans bekend zullen gemaakt hebben met *dit* gedeelte van de geschiedenis en de vroegere regerings-beginselen van het land en volk, waarop zij invloed zullen gaan uitoefenen. Nu zij opgeroepen

worden, om een wets-ontwerp aan te nemen of te verwerpen, dat van zoo veel beteekenis is voor den bloei en de welvaart van Nederlandsch Indië, zullen zij zich althans op de hoogte hebben geplaatst, die de heer ROCHUSSEN niet schijnt te hebben kunnen bereiken.

Indien 's lands vertegenwoordigers niet gezind mogten wezen, aan het verlangen van den Minister van Staat opposant, om „ditmaal" zijne schrikbeelden ingang te doen vinden, gehoor te verleenen, dan zal het antwoord vermoedelijk aldus zijn:

„Wij zijn te parlementair om alle donkere tafereelen, door u opgehangen, toe te schrijven aan een vernieuwd reaktionair paroxisme. Maar toch zijn wij uiterst verbaasd over uwe oppositie tegen een wets-ontwerp, waarvan de grondslagen geheel in overeenstemming zijn met de regeringsreglementen, die van 1818 tot 1855, dus ook onder uw bestuur, kracht van wet hebben gehad. Wij hebben in die jaren niet één verschijnsel waargenomen van de „sociale revolutie, met al de schokken aan revolutie eigen", die gij nu van de reeds zoo lang geheerscht hebbende beginselen voorspelt. Integendeel meenen wij, dat de Javanen, door hunne rustige houding en gehoorzaamheid aan de wet, zich „vatbaar en rijp" voor die instellingen hebben betoond. Aan deze feiten houden wij ons, wat gij daarvan nu ook moogt zeggen. Feiten wegen bij ons zwaarder dan beschouwingen. Daarom meenen wij uwe donkere schildering te moeten houden voor de phantasiën van een benaauwden droom, die u droefgeestig heeft gemaakt, doch waarbij geen gevaar is, althans niet voor Nederland of Indië. Wij hebben zelfs eenigen grond, om uwe „innige overtuiging" in twijfel te mogen trekken, als wij de volgende artikelen overwegen van het regerings-reglement van 1836, aldus luidende:

Art. 94. „De Gouverneur-Generaal moedigt, door alle middelen binnen deszelfs bereik, den landbouw aan en bevordert zoo veel mogelijk de teelt van voortbrengselen voor den handel met Europa geschikt."

Art. 95. „Over het algemeen, en voor zoo ver daaromtrent bij dit reglement geene uitzonderingen voorkomen, is het aan alle ingezetenen van Neêrlandsch Indië vrij, om op de gronden, door hen bezeten, in eigendom, huur, pacht of gebruik, zoodanige voortbrengselen te teelen als zij verkiezen en om daarover naar goeddunken te beschikken."

Art. 102. „Aan de ingezetenen wordt gelegenheid gegeven om, tot voortzetting van nuttige ondernemingen, overeenkomsten aan te gaan met de oudsten en voornaamsten der dessa's, zoowel tot bebouwen van gronden en het leveren van bijzondere voortbrengselen als tot het verleenen van persoonlijke diensten."

„Vergissen wij ons niet, dan ligt in deze artikelen juist uwe hoofdgrief en maken zij den grondslag uit van uwe oppositie tegen het wets-ontwerp. Maar die artikelen uit het reglement van 1836 waren voor u verbindend, toen gij als Gouverneur-Generaal Indië bestuurdet. Hoe hadt gij den moed een bestuur op u te nemen, gebonden aan voorschriften, die elk oogenblik eene „sociale revolutie" konden ten gevolge hebben?

„Nu gij in 1862 deze zelfde beginselen zoo gevaarlijk vindt, hadt gij toch wel de reden mogen opgeven; hadt gij toch wel eenig feit mogen aanroeren, waaruit dat gevaar kan blijken. Daarentegen hebt gij betreurenswaardige

feiten bij herhaling vermeld, van de willekeurige beschikking over de graanakkers der bevolking, de geforceerde teelt van produkten en den gedwongen arbeid door of namens het Gouvernement, waartoe in het regerings-reglement van 1836 geenerlei vergunning was verleend. Er is dus gehandeld tegen de uitdrukkelijke bepaling van art. 95 van dat reglement. Wat wonder, dat de, op geene wettelijke wijze geregelde, gedwongen arbeid, al de vexatiën en overdrijving ten gevolge heeft gehad, die eigen zijn aan onwettige handelingen, wanneer eene regering zich die veroorlooft.

„Volgens uwe eigene verzekering, zijt gij „door onderzoek van al die misbruiken overtuigd geworden". Maar daarentegen hebt gij nooit vermeld, dat art. 102 van het toen in werking zijnde regerings-reglement nadeelige gevolgen zou hebben gehad. Gij hebt niet één feit aangevoerd, dat eenigen schijn van waarheid of kracht kon bijzetten aan uwe sombere voorspelling van de gevolgen der nu aangeboden wet, die toch in de grondbeginselen overeenstemt met de regerings-reglementen van 1818, 1827, 1830, 1836; maar die in vele opzigten in vrijgevige bepalingen zelfs ten achteren blijft bij die van vroegere jaren. Wij meenen zelfs eenigen grond tot twijfel te hebben, met het oog op het aangehaalde artikel 94 in verband met art. 95 en 102, of gij als Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië wel ten volle de op u rustende verpligting hebt vervuld; of gij wel, met „*alle* middelen in uw bereik, de teelt van voortbrengselen voor den handel met Europa hebt aangemoedigd." Wij betwijfelen, of gij dat voorschrift hebt betracht, toen gij tot de overtuiging kwaamt, dat de *uitbreiding* van de gedwongen teelt eene onmogelijkheid was, en gij u verpligt zaagt die te beperken en voor een gedeelte in te trekken, om de ellende, waarin de bevolking geraakt was, eenigzins te verzachten. 't Is niet gebleken, dat gij toen een krachtig beroep hebt gedaan op het kapitaal en den Europeschen ondernemingsgeest. 't Is niet gebleken, dat gij toen partikulieren hebt aangemoedigd, om, volgens de bepalingen van art. 102 (nader omschreven en geregeld bij besluit van 25 December 1838 n°. 50), voor de teelt van produkten voor de Europesche markt *overeenkomsten* te sluiten met de oudsten en voornaamsten der dessa's. Door dat verzuim is groot nadeel aan den handel, de scheepvaart en de nijverheid toegebragt, die een aantal jaren al de voordeelen gemist hebben, welke er ongetwijfeld het gevolg van zouden geweest zijn; immers indien de generaal VAN DEN BOSCH waarheid sprak, toen hij verzekerde, „dat zulke overeenkomsten overal aan de verwachting hebben voldaan; dat Pakalongan er zijne indigo, en de oosthoek van Java er zijne suiker-produktie aan te danken had" (vóór de invoering van het dwangstelsel).

„Wij zouden meenen, nog iets verder te moeten gaan en vragen: waarom hebt gij, als Gouverneur-Generaal, niet aangedrongen op de *intrekking* van het besluit van 25 December 1838? Waarom hebt gij, als Minister van Koloniën, dat almede nagelaten? Indien gij toen de „innige overtuiging" hadt, dat er te eenigen tijd de gevolgen uit konden voortvloeijen, die gij er nu van voorspelt, gij zoudt het zeker gedaan hebben. De „innige overtuiging" is dus klaarblijkelijk van zeer jonge dagteekening.

„Gij beschouwt dat besluit, thans nog van kracht, in strijd met art. 62 van het tegenwoordige reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië. Maar wij meenen, dat uw betoog, afgeleid uit art. 62, om te bewijzen „dat de eigenaar of bezitter in huur of erfpacht van bebouwbare gronden die *niet* zouden mogen verhuren aan wien zij willen", allen redelijken grond mist. Immers verbiedt dat artikel *alleen aan den Gouverneur-Generaal*, om te beschikken „over de gronden, door inlanders ontgonnen, of als gemeene weiden of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen of dessa's behoorende." Het verbiedt dus den oppermagtigen autokraat, om naar luim of willekeur te beschikken over hetgeen de ingezetenen of dessa's in eigendom of in erfpacht bezitten. Maar zou nu datzelfde artikel, ofschoon het er geen woord van zegt, *tevens* vernietigen het overal erkende en geldige natuurlijke regt van de bezitters, om er *zelven* naar goedvinden meê te handelen en over te beschikken, op de meest voordeelige wijze? Hoe is het mogelijk tot zulk eene ongerijmdheid te vervallen? *).

„Zoo vinden wij uwe aanhaling op bladz. 58 onbegrijpelijk. Wat heeft de verhuring van dessa's oudtijds, door de sultans, residenten, ambtenaren en Chinezen in de residentie Cheribon, met al de nadeelen die DAENDELS er van verhaalt, gemeens met het wets-ontwerp, of met de, nu reeds sedert jaren bestaande, overeenkomsten, waarbij toch geene sprake is van het verhuren van dessa's en het verpanden van menschen, door en op het gezag van wie ook. Niets van dien aard zal kunnen gebeuren, als het bestuur zijn pligt doet, overeenkomstig de wet. En toch gebruikt gij dergelijke valsche voorstellingen als wapenen tegen het ontwerp. Waarom?"

Ziedaar, wat, naar onze bescheiden meening, de vertegenwoordiging van het Nederlandsche volk zou kunnen antwoorden op het beroep bladz. 38," om *ditmaal* ingang te vinden".

Bij de veronderstelde onbekendheid, met de bepalingen van vier verschillende regerings-reglementen, van den oud Gouverneur-Generaal, doet zich de vraag voor: hoe een praktisch man, die als gewezen landvoogd in de wetten als te huis behoort te zijn, er toe gekomen is, om *zóó* te schrijven, dat men aan zijne onwetendheid als eene verzachtende omstandigheid moet gelooven? Wij begrijpen het niet! Ook anderen hebben vele oude wettelijke bepalingen geignoreerd, om ze in 1862 als gevaarlijke en verderfelijke *nieuwigheden* te kunnen voorstellen; zij wilden daardoor het volk schrik, afkeer en wantrouwen jegens de tegenwoordige regering inboezemen, ten einde *zóó* de kansen te vermeerderen, om een verloren gezag te herwinnen.

---

*) Meest al de bezwaren, afgeleid uit het regerings-reglement, tegen het wets-ontwerp, zijn van het zelfde gewigt. Wij zullen ze dus niet weerleggen. Zoo klaagt de schrijver, dat er geen uitbesteding zal plaats hebben; als of er sprake was van *Gouvernements-kontrakten*, met gedwongen levering en arbeiders, tegen „ongenoegzame betaling", zoo als onder zijn bestuur om niet werden geschonken, aan wie men er mêe wilde begunstigen! De schrijver spreekt van gemis aan konkurrentie, van begunstiging en monopolie; als of het wets-ontwerp niet aan *ieder* geheel vrij liet, om gronden te gaan opsporen en arbeiders te zoeken, genegen om overeenkomsten aan te gaan met wie ook; als of de wet geen waarborgen opleverde, dat de gronden of overeenkomsten, aan A. B. of C. om voldoende reden geweigerd, niet bij gunst aan X. IJ. Z. gegeven worden. En toch spreekt de schrijver van monopolie en monopolisten!

Maar bij den heer ROCHUSSEN zoeken wij te vergeefs naar de oplossing. Eéne bijzonderheid heeft ons nogthans verrast en getroffen. Vroeger hield de reaktionaire politiek de voorschriften der humaniteit voor hersenschimmen. Nu echter schijnen er omstandigheden geboren te zijn, waarin er goede partij van is te trekken. In 1862 is de *philantropie* levendig geworden bij de tegenstanders van het wets-ontwerp. Ook de oud-Minister van Koloniën geeft lucht aan zijne bezorgdheid voor het ongelukkig lot, dat aan de Javanen bereid wordt. Voor *ons* is dit iets nieuws en een nog niet waargenomen verschijnsel. De Minister van Staat laat de volgende klagten hooren:

bladz. 87: „dat de Javanen aan de hebzucht en, in vele gevallen, aan de willekeur der industriëlen prijs gegeven worden";

bladz. 55. „dat zij voor niemand, dan voor den begunstigden monopolist, arbeiden of aan niemand anders dan aan hem hunne produkten zullen mogen verkoopen." Zie daar, roept de oud-Gouverneur-Generaal uit, de vrije beschikking over zijne produkte en zijnen arbeid, den Javaan toegedacht! zie daar het lot, dat hem beschoren wordt zoo de wet tot stand komt;

bladz. 48. „O hoe beschermt men den inlander, wiens zwakte men kent en dien men toch aan een meêdoogenloozen monopolist overlevert!"

Hoe jammer, dat de oud-Gouverneur-Generaal dit klaaglied in 1845—1851 niet heeft doen hooren over art. 102 van het regerings-reglement van 1836 en het daarop gegronde besluit van 1838, waarvan de werking onder zijn oog plaats had. Dan had men in 1854 die overeenkomsten met oudsten en hoofden van dessa's, tot het leveren van bijzondere voortbrengselen en persoonlijke diensten, kunnen verbieden bij de wet. Maar *toen* schijnt deze bezorgdheid den philantroop niet ingevallen te zijn! Maar is dat dan, in 't oog van den oud-Minister, geene verzachtende omstandigheid voor zijn opvolger, dien men nu waarlijk niet zoo hard moest vallen, nu hij door de wetgevende magt wil doen vaststellen wat, tot 1862, zonder bekend bezwaar heeft bestaan?

Intusschen is een zoo warme ijver voor een weerloos volk edel en schoon. Doch er is een tijd geweest, dat door overdrijving van den gedwongen arbeid, door vexatiën van allerlei aard — de oud-Gouverneur-Generaal zelf heeft het erkend — de Javanen in kommer en ellende waren geraakt. Velen bezaten niets meer en anderen niet genoeg, om zich het benoodigde te verschaffen. Daarvan overtuigd (1847) en door medelijden gedreven, deden de residenten, onder anderen die van Kadoe en Banjoemas, voorstellen, om rijst in te koopen voor rekening van het Gouvernement, en ze tegen mindere prijzen of om niet aan de bevolking te verstrekken, ten einde haar van den hongerdood te redden. De oud-Gouverneur-Generaal vond echter niet goed, daaraan zijne goedkeuring te hechten. In de dringende behoefte aan voedsel werd niet voorzien.

In de meening, dat de regering, die het volk dwingt om voor een ongenoegzaam dagloon te werken, wederkeerig verpligt is, dat volk te helpen en mededoogen te bewijzen, als het er door in armoede geraakt en met den hongerdood bedreigd wordt, nam de heer BUYSKES (1847) zonder bedenken *ƒ* 300 uit 's lands kas, om rijst te koopen voor de hongerenden,

zoodra hem het gebrek in de residentie Samarang bekend werd. In het vertrouwen op de menschlievendheid van den Gouverneur-Generaal, verzocht hij daarop *goedkeuring*, met de autorisatie, om met die verstrekking voort te gaan. Maar noch het een, noch het ander werd door den Gouverneur-Generaal verleend. De loijale wijze, waarop de ingezetenen, zoowel Chinezen als Christenen, door de aanbieding van zeer aanzienlijke sommen en hoeveelheden rijst, aan de stem der menschelijkheid gehoor gaven, is bekend!

Met deze teleurstelling in het gemoed, overviel den resident BUYSKES, een paar jaren later, de in Nederland meer bekend geworden hongersnood van Demak en Grobogan. Door ondervinding geleerd liet hij nu 's lands kas onaangeroerd. Hij poogde de ellende te bekampen met de middelen, die hij bezat en waarover hij in zijne betrekking beschikken mogt. Doch weldra werd de kalamiteit hem en zijne middelen te sterk, en duizenden bij duizenden bezweken uit gebrek aan voedsel. De ambtenaar, die ter goeder trouw meende, door „te schipperen", door de uitgebreidheid van den nood te verheelen en te verminderen, ditmaal althans in den geest van den Gouverneur-Generaal gehandeld te hebben, werd het slagtoffer van een te bekrompen opvatting van zijn pligtbesef. Het verwijt mag hem treffen, dat hij niet genoeg begreep, eerder mensch dan ambtenaar te zijn geweest; dat de pligten, aan de menschelijkheid verschuldigd, zwaarder hadden moeten wegen; dat hij, als het zijn moest, daaraan zijn belang als ambtenaar ten offer had behooren te brengen. Wij geven dit toe. Maar dat de blaam van meedoogenlooze verwaarlozing van den pligt jegens zoo vele, naar redding uitziende, ongelukkigen, op *hem* moet vallen, dien wij, meer dan 30 jaren lang in verschillende betrekkingen, als een regtschapen en gevoelig man en braaf ambtenaar, van nabij gekend hebben, dat ontkennen wij. Men beoordeele de zaak uit de feiten, die ik hier, ter wille zijner nagedachtenis, heb vermeld.

Er was een tijd, dat er eene boosaardige koorts-épidemie op Java heerschte, waaraan dagelijks tot 200 menschen toe bezweken. Overal waar aan de ongelukkigen behoorlijk Europesche geneesmiddelen werden uitgereikt, verminderde de sterfte tot op 1 van 17 lijders. Het vertrouwen der bevolking in deze „nieuwigheid" was zoo groot, dat men elkander de geneesmiddelen betwistte. Waar de geneesheer, met de behandeling belast, voorbijging, lieten de zieken zich van heinde en verre tot hem dragen, om de weldadige hulp te verzoeken en te ontvangen, voor zooveel de middelen toereikten. Waren die middelen onvoldoende, dan hadden de ambtenaren en regenten al hunne overredingskracht noodig, om de bevolking te bewegen weder huiswaarts te keeren, doorgaans na de uitdrukkelijke belofte ontvangen te hebben, dat men den volgenden dag met een nieuwen voorraad terug zou keeren. Er was dan ook wel reden voor dit vertrouwen in een, tot daartoe niet zoo sterk gevoelden, bijstand; want waar de lijders aan eigen krachten en hulpmiddelen werden overgelaten, stierven er *drie* van de vijf zieken.

Aan den Gouverneur-Generaal, den heer ROCHUSSEN, die naauwkeurig met al deze omstandigheden, tot in de geringste bijzonderheden, bekend was, werd door de bevoegde autoriteit het voorstel gedaan, om voor die duizenden zieken, op gouvernementsrekening, de geneesmiddelen aan te koopen, welke de ondervinding geleerd had, het vermogen te bezitten, om zoo velen het leven te redden. Doch de Gouverneur-Generaal hechtte zijne onmisbare goedkeuring *niet* aan het voorstel. De geringe som, die er voor noodig was, werd *niet* beschikbaar gesteld voor het menschlievend doel. En het christelijke Nederland ontving, als naar gewoonte, het „batig slot", als de vrucht van den arbeid dier zelfde Javanen. Het werd met onbezwaard gemoed in de kas gestreken, onbewust, als men was, dat aan een deel er van iets kleefde, 't welk bezwaarlijk verantwoord kon worden. Mogten eenmaal, in de plegtige ure, waarin alle aardsche glorie en schijnglans in het niet verzinkt, voor den benevelden geest de schimmen van die ongelukkigen verrijzen, dan zullen *zij* er niet door verontrust worden, die gepoogd hadden te helpen, doch die het aan vermogen heeft ontbroken. Volgens de regerings-verslagen, zijn er ruim *tachtig duizend* menschen aan die epidemie bezweken. Zij duurde meer dan drie jaren. Vele gezinnen konden niets verdienen; in vele streken vervielen zij tot de uiterste armoede en gebrek. Toen deden „de meedoogenlooze partikuliere ondernemers" — zoo als de heer ROCHUSSEN hen noemt — wat de Gouverneur-Generaal, naar onze meening, had behooren te doen. Die schraapzuchtige producenten vervulden hunne verpligting jegens het volk, dat voor hen arbeidde. Voor eigen rekening lieten zij rijst in verwijderde streken opkoopen en ze aan de onvermogenden in hunne dienst verstrekken, tegen veel verminderden prijs of om niet.

Met dat feit voor oogen, is men nu zoo bekommerd en bezorgd voor die goede Javanen, als er eens veel meer van zulke hardvochtige ondernemers mogten toegelaten worden. Helaas! waarom werkte de belangstelling en het mededoogen met het lot der Javanen, dat den oud-Gouverneur-Generaal bezielt, en hem thans de pen in handen geeft, niet even krachtig naar buiten, toen hij in 1847 de magt bezat en de middelen in handen had, om in ruime mate van die edele gevoelens te doen blijken, door het verleenen van eene krachtige hulp, welke de nood van het oogenblik vereischte? Waarom werken die gevoelens nu juist met zoo veel vuur, nu het de bestrijding geldt van een wetsontwerp van zijn opvolger?

Heeft ons, ten aanzien van de Javanen, de humaniteit van den heer ROCHUSSEN in zijn geschrift verrast, nog meer waren wij verbaasd over den, er in voorkomenden, aandrang tot naauwgezètheid in de handhaving van het regerings-reglement van 1854. Vroeger hadden wij geene gelegenheid, die prijselijke naauwgezetheid in het naleven der wetten op te merken. Toen de oud-Gouverneur-Generaal met het gezag over Indië bekleed was, is het mij en anderen meermalen voorgekomen, dat men het zoo naauw niet nam, wanneer deze of gene wettelijke bepaling als niet geschreven werd beschouwd. Wanneer hier of daar een ambtenaar of kontraktant,

die in de schatting van den heer ROCHUSSEN al te maal onbaatzuchtige, edelaardige lieden zijn, deed wat niet geoorloofd was, wanneer zij de grenzen van gezag en bevoegdheid overschreden, — dan werd het nog al eens door de vingers gezien. Mogt het soms al te erg worden, dan verscheen er een kabinets-cirkulaire, met eene vermaning of berisping wegens de vexatiën of overdrijvingen van de dwangkultuur; maar aan eigen voorbeeld van eerbied voor de bestaande bepalingen, de wettelijke voorschriften en de perken van het zóó ruime autokratisch gezag, gesteld in het toen vigerend regerings-reglement van 1836, werd niet altijd gedacht. Onder een tal van feiten kies ik er slechts één. Wie herinnert zich niet den maatregel (Junij 1847), *tegen* het advies van gemoedelijke hoofdambtenaren genomen, waarbij bevolen werd, duizenden van landbouwers, uit ver verwijderde streken, op 20 tot 40 en méér uren afstand, te pressen, om tegen weinige duiten per dag te gaan arbeiden bij de maritime en vestingwerken. Gelijk MEHEMED ALI het in Egypte plag te doen, werden de beklagenswaardige Javanen aan hunne dessa's, rijstvelden, vrouwen en kinderen ontrukt en naar de vestingwerken gedreven. Hoe is 't mogelijk, dat het gemoed van den toenmaligen Gouverneur-Generaal, 't welk nu in 1862 zoo meêdoogend jegens de Javanen blijkt te zijn, hem destijds niet bewoog, om in het onderhoud van die achtergeblevene vrouwen en kinderen te voorzien, die door zijne maatregelen van hunnen verzorger beroofd waren! Wij hebben er althans niets van vernomen; zelfs niet, dat er eenig onderzoek gedaan werd, of zij ook in armoede geraakten en van gebrek omkwamen. De, op die wijze uit de streek hunner geboorte gesleurde, landbouwers waren geene „vrij-arbeiders", geene „slagtoffers van eigen onnoozelheid, eenvoudigheid, of onkunde ten aanzien van hun eigen belang", geene „door vrekkige, meedoogenlooze partikuliere industriëlen geëxploiteerden". Omtrent hun lot kon onmogelijk eenige „mystifikatie" bestaan. Het waren zoogenaamde vrije Javanen, die steeds hunne verpligtingen hadden vervuld, gehoorzaam aan de wet, onder wier bescherming zij stonden. Op hen paste de oud-Gouverneur-Generaal, zonder eenige „*vermomming*", deze weldaden van het beschermend Europesche gezag toe. 't Was eene uitnemende proeve van sympathie en meêwaardigheid met dat volk, om aan te toonen, hoe ver de gedweeë lijdzaamheid der Javanen wel gaat.

Ongelukkig viel de proef slecht uit. Een deel nam de vlugt van Java. Pasoeroean en Bazoeki verloren er 18,000 ingezetenen door, vertegenwoordigende een aanzienlijk kapitaal van werkkrachten. „*Groot* en *veelvuldig* is geweest de *overdrijving* van het stelsel van heerendiensten en gedwongen leveringen door de bevolking, *zonder*, of zonder *genoegzame* betaling. Hoe *veel* die diensten en leveringen aan de bevolking wel *kosten* zouden, (beter gekost hebben), *is niet te berekenen*." Is het te verwonderen, dat de oud-Gouverneur-Generaal in Mei 1851, bij de overgave van zijn bestuur, deze verklaring aflei? (Zie zijne toen uitgesproken rede, voorkomende in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*).

Een anderdeel dier gepreste vrije lieden, gewoon aan betere huisvesting,

huisselijkheid, een kalm leven in zijne dessa en een ander klimaat, stierf in korten tijd, bij den gedwongen arbeid, bij het omwoelen van den, schadelijke dampen bevattenden, grond, en bij het heimwee naar huis en de geliefde betrekkingen. Van de 2,156 arbeiders, in den aanvang van 1848 uit de residentiën Bazoeki, Pasoeroean en Kediri opgezonden, waren er den 30 September van dat jaar nog slechts 690 over.

Een derde, meer krachtig en gehard, deel was niet bestand tegen de verleiding van dobbelspel, amfioen schuiven en andere verdorvenheden der strandplaats, die hen vervreemden van de banden en betrekkingen in de dessa achtergelaten.

En onder de weinigen die, na lange afwezigheid, terugkeerden, toen de geweldige proef moest gestaakt worden, uit vrees voor feitelijk verzet, zijn er zeker geweest, die hunne rijstvelden verwaarloosd, hunne buffels gestolen of verkwanseld, hunne vrouwen en dochters gedemoraliseerd vonden, en die voor hun verder leven ongeschikt waren, om weêr rustige landbouwers te worden.

Gelijk men ziet, is er al menige proef op het Javaansche volksligchaam genomen. Het ontleedmes heeft de gevoeligste zenuwen niet gespaard en zelfs die van het hart pijnlijk aangeraakt. Maar zij zijn taai die onnoozele Javanen! Toch zou het misschien niet goed wezen, die proeven tot het uiterste te drijven. Daarom is het een verblijdend verschijnsel, dat zij nu een nieuwen kampvechter voor hunne belangen hebben gevonden, in den zoo koenen proefnemer van weleer, al begrijpt hij, naar onze meening, die belangen ook verkeerd.

Volksvertegenwoordigers, dringt er op aan, dat men u al de feiten van „omkooping, knoeijerij, vermomden dwang, schandalen, schraapzucht, meêdogenloosheid, mishandelingen" en wat het ook zij, door partikuliere ondernemers ooit gepleegd, met de bewijsstukken voorlegt. Werpt die in de schaal tegenover die van den dwangarbeid; en zie dan, aan welke zijde het overwigt is, vóórdat gij een oordeel uitspreekt over het wets-ontwerp. Ik houde het oog op den evenaar gevestigd, en mogt het blijken, dat de schaal, waarin de nu herinnerde weinige feiten van het dwangstelsel geworpen zijn, nog te ligt is, dan zal ik aanvullen uit den rijken voorraad die mij rest, tot dat er een ruime doorslag is verkregen. En oordeel dan, wáár het belang van Nederland en van de Javanen ligt, in de wet of bij hare bestrijders?

Is het niet jammer, dat de oud Gouverneur-Generaal, alvorens toe te geven aan zijne meêwaardige gevoelens van 1862, niet eerst zijn geheugen of de bladzijden der geschiedenis van zijn eigen bestuur geraadpleegd heeft? Hij zou mij dan de onaangename verpligting, om hem zoo vele oude zaken te herinneren, bespaard hebben. Het doel, om van eene wettige bescherming tegen willekeur, en van de regeling der belastingen van de Javaansche landbouwers, gelijk de regering nu beoogt, af te schrikken, is er zeker niet mede bevorderd.

Nog meer te betreuren is het, dat de Oud-Minister van Koloniën, die

nu zoo ijvert tegen onjuiste uitlegging, misduiding en het niet naauwgezet uitvoeren van het regerings-reglement van 1854, er nooit aan gedacht heeft, om aan alinea 4 van art. 56 eene pligtmatige uitvoering te verzekeren, toen hij van 1857 tot 1860 het Ministers-ambt bekleedde. Daaromtrent was althans geene verkeerde opvatting mogelijk, want dit artikel schrijft voor: „dat de belooning der (bij de gedwongen kultuur) betrokken inlanders, met vermijding van schadelijke opdrijving, zoodanig zij, dat de Gouvernements-kultures hun, bij gelijken arbeid, *ten minste* gelijke voordeelen opleveren als de vrije teelt."

Is er ooit schooner gelegenheid geweest voor een, zoo voor het lot der Javanen ijverend, staatsman, als de heer ROCHUSSEN in zijn geschrift van 1862 zich betoont, om van zijnen milden geest jegens die Javanen en van zijne eerlijke gehechtheid aan de wet en hare handhaving blijk te geven? De wet was reeds verscheidene jaren buiten toepassing gelaten; de finantiële toestand van het moederland was buitengewoon gunstig, en de overschotten in die jaren waren zoo aanzienlijk, dat het bezwaarlijk te verantwoorden schijnt, aan hen, die voor ons werken en planten, het arbeidsloon nog langer te onthouden, waarop de wet hun aanspraak geeft. Volgens den maatstaf, door den Kommissaris-Generaal VAN DEN BOSCH, bij een marktprijs van *f* 25 de pikol koffij, vastgesteld, zouden de planters, bij den tegenwoordigen marktprijs, in plaats van *f* 10, die men hun nu betaalt, *ten minste f* 20 behooren te ontvangen. 't Is waar, dan zou het batig slot 5 à 6 millioen guldens minder bedragen, alleen voor de koffij; en, wanneer men dien maatstaf, volgens de wet, almede ging toepassen op de suiker, de indigo en de verdere produkten, dan zou er in 't geheel geen batig slot meer overschieten. Dan zou een groot deel van de normale landsbelastingen en inkomsten door den gedwongen arbeid verslonden worden. *) Maar men zou dan aan de wet gehoorzamen. Lex dura sed scripta!

Het is waar, dat de Minister van Staat en de overige opposanten in dit geval de domme-kracht, gelegen in het „batig slot", zouden missen, waarmede nu de groote menigte wordt opgewonden. Maar dat is niet onze

---

*) Naar ik meen is dit in mijn opstel over het budget der radikalen duidelijk bewezen. Dit ontslaat mij dan ook van eene even duidelijke wederlegging der cijfers, op bladz. 79—82 der brochure van den heer ROCHUSSEN voorkomende, waar het geheele belastingstelsel in Indië, gelijk het tegenwoordig bestaat, en waarin het wets-ontwerp geene verandering wil brengen, eenvoudig wordt geïgnoreerd. Aan onkunde bij een oud-Minister van Koloniën en Financiën, die *verzwijgt*, dat het nu bestaande belastingstelsel ruim 30 millioen méér opbrengt, zoodra men behoorlijk heft naar den wettigen grondslag, valt moeijelijk te denken. Ofschoon zij niet als zoodanig geboekt worden, moet het toch den heer ROCHUSSEN zoo goed bekend zijn als mij, dat die 30 millioen geheel geabsorbeerd worden, door het zoogenaamde batig slot van het kultuur-stelsel, waaraan men zoo ten onregte de aanzienlijke baten toeschrijft, welke als belasting in de Indische kas moesten vloeijen en door de administratie aldaar als excedent verantwoord worden. Wat zal men er van zeggen, wanneer zelfs een Minister van Staat zulk eene verkeerde voorstelling geeft, en het op bladz. 79 doet voorkomen als of de nieuwe kultuur-belasting die *f* 30 millioen zou moeten opbrengen; wanneer hij daar op cijfers gaat bouwen, die natuurlijk niet bevredigen kunnen. Zoo wordt bladz. 80 met zekere zelfvoldoening gewezen op de laatste regeling der suiker-kontrakten, die ongeveer *f* 8 millioen zullen opbrengen, als of dat geld wettig en eerlijk verkregen *kon* worden. Men verzwijgt, dat het niet anders te verkrijgen is, dan door . . . . den planter het behoorlijk arbeidsloon te onthouden, dat hem toekomt! Mag men daar op roem dragen?

schuld. Er zou dan in alle geval zijn voldaan aan het voorschrift van alinea 4 art. 56 van 't regerings-reglement. De zaak der reaktionairen zou verloren zijn, daar hunne overige argumenten te zeer aandruischen tegen wetenschap, geschiedenis en ondervinding. Maar dat is alweder niet onze schuld. En mogen zulke bedenkingen een, voor het geluk der Javanen zoo bezorgd, Minister terug houden zijn pligt te doen, door hun het arbeidsloon te betalen, dat eene wet hun toekent, met wier handhaving hij bijna drie jaren is belast geweest? Zal men dit *regt* noemen? Of is ooit een partikulier ondernemer meedoogenloozer en schraapzuchtiger geweest? De Minister van Staat zegt, dat hem zulke groote schandalen bekend zijn, die hij openbaar zal maken, wanneer de Javaan aan de *schraapzucht* en de *bedriegerijen* van partikuliere ondernemers blootgesteld blijft („bladz. 86). Zeker zullen zij *groot* moeten zijn, om 100 pCt. te bedragen van het den arbeider toekomende arbeidsloon.

't Is edel en schoon de regten en belangen te verdedigen van een verdrukt volk; 't is een verhevene, maar schaarsch gevonden, deugd in den staatsman, die daartoe zijn krediet, gezag en invloed doet gelden, en wiens handelingen in overeenstemming zijn met het woord dat hij spreekt. Wij hebben zulk een edel man gekend, op wien wij met eerbied staren, wiens daden schitterend staan opgeteekend dáár, waar het menschelijk oog niet reikt. Wij bedoelen den gewezen Minister KLOUT. Hij was wel is waar een zoogenaamde „radikaal", en geheel doortrokken van die leer; op zijn kleed prijkte wel is waar geen pantser van eer- en ridderteekenen, maar daaronder woonde de ware eer, de echte ridderlijkheid, dáár klopte een hart voor wat groot en goed is. Hij was ook Minister van Staat; hij had ook het gezag over Indië in handen gehad en dáár, in plaats van willekeur en geweld, den grond gelegd voor vrijheid, welvaart, beschaving en ontwikkeling, die hij er handhaafde, tegen de kracht van vele zamenloopende omstandigheden en eene magtige tegenwerking. En toen hij bespeurde, dat men die beginselen wilde verzaken, gorde hij zich aan ter verdediging van de regten der bevolking. Daarvoor streed hij met al de kracht, die eene eerlijke overtuiging aan een vrij en onafhankelijk man geeft. Hij had den moed, door maar weinige staatslieden betoond, den Koning zijne verpligtingen onder het oog te brengen, jegens een talrijk maar zwak deel zijner onderdanen. „De verkiezing van Uwe Majesteit", schreef deze Minister, „moet toch op redelijke gronden gebouwd zijn, op het regt, de billijkheid en de staatkunde." En toen hij overtuigd werd, dat men ging handelen tegen zijne beginselen, transigeerde hij met niet één der eigenschappen van het egoisme. Geen oogenblik dacht hij er aan, om zich vast te klemmen aan den Minister-zetel. Toen er te kiezen viel, wachtte hij niet tot hem de portefeuille uit de hand werd gewrongen. „De Koning" — zoo schreef hij — „moet niet bij voortduring geslingerd worden, door de uiteenloopende voorstellen en adviezen van het hoofd der Indische bezittingen en die van het departement van Koloniën".

Hij had de grootheid van ziel, zijne overtuiging en den tegenstand, dien

hij had kunnen bieden, ondergeschikt te maken aan zijne zucht voor het algemeene welzijn. Tot het ambteloos leven teruggekeerd, bemoeijelijkte hij noch zijnen opvolger, noch den veranderden gang van zaken. Hij werd geen opposant, en bewees door zijn waardig stilzwijgen, dat hij geen hartzeer had over het gemis van het minister-gezag. Niet eene poging deed hij, om het weer te bemagtigen of eenigen politieken invloed te herkrijgen.

Was dat niet edel en schoon? Den tegenhanger zullen wij niet uitwerken; wij zullen dit overlaten aan den geschiedschrijver!

Over de Gouvernements peper-kultuur op Java.

Onder de kleinere dwang-kultures op Java heeft de peperkultuur aan het Gouvernement schijnbaar eenige winsten afgeworpen. En toch heeft reeds in 1860, althans naar men mag opmaken uit het verslag van den toestand van Nederlandsch Indië over 1859, bladz. 117 in de noot, het plan bestaan, om die kultuur geheel aan den vrijen wil der bevolking over te laten. Bestaan daarvoor gronden? Zijn er geen finantiële bezwaren, die daartegen pleiten? Immers volgens sommigen, heeft toch de dwang-kultuur, in de laatste tien jaren, eene winst van drie tonnen gouds, of gemiddeld *f* 30,000 in 't jaar, voor de schatkist opgeleverd.

't Is bijna onmogelijk, eene balans van finantiële uitkomsten van de voordeelen of nadeelen van het kultuurstelsel, met eenige juistheid op te maken. In den toestand van het Indische finantie-wezen behoorde minder duisterheid te heerschen, om daartoe te kunnen geraken. Maar bovendien zou men, behalve de kennis van de Indische begrooting, eene juiste afscheiding moeten tot stand brengen van alle uitgaven, waartoe het Gouvernement uitsluitend voor de kultures verpligt is, om de kosten te kunnen berekenen van de verschillende, door het Gouvernement gedreven, kultures. Daartegenover zou men dan moeten stellen de ontvangsten, voortspruitende uit den verkoop van de produkten, die een bepaald jaar in Indië aan de markt gebragt of naar Nederland zijn overgevoerd.

Indien men volgens de regeringsverslagen te werk gaat, en vergelijkt hetgeen in tien jaren tijd de geleverde hoeveelheid peper aan het Gouvernement heeft gekost, dan komt men, in de laatste kolom van de officiële opgave, tot de kennis van de bruto- en netto-opbrengst van de peper, in dat zelfde jaar in Nederland geveild. Trekt men deze cijfers over tien jaren bij elkander, dat is hetgeen het Gouvernement, in tien jaren tijd, voor de peperkultuur betaalde en hetgeen de netto-opbrengst was van de, in diezelfde jaren, aan de markt gebragte peper, dan verkrijgt men een voordeelig verschil als winst van *f* 309,000.

Maar is het nu waar, dat het Gouvernement, in dat tienjarig tijdvak, deze som bij de peperkultuur gewonnen heeft? Dit ontkennen wij ten stelligste. In de eerste plaats gaat de vergelijking mank. De peper, in zeker jaar in Indië geoogst en betaald, komt niet in hetzelfde jaar aan de markt. Uit de opgave, voorkomende in het jongste werk van den heer CORNETS DE GROOT, blijkt dit zonneklaar. Neemt men, bij voorbeeld, het laatste jaar 1859 waarvan de cijfers bekend zijn, dan ziet men, dat de regering in 1859

366 pikols peper ontving en daartegen 2431 pikols verkocht. Het omgekeerde had het jaar te voren plaats, toen 2424 pikols geoogst en afgeleverd werden, maar daarentegen slechts 165 aan de markt in Nederland werden gebragt. Hoe het nu mogelijk is, bij dergelijke uitkomsten eene berekening van de winsten te maken, daar de prijzen uiterst variabel zijn, is moeijelijk te begrijpen. Indische officiële cijfers zijn, vooral na de gedachtewisseling door het boek van MONEY, geen zeer solide waar meer.

Het verschil is intusschen zeer opmerkelijk, want, terwijl in 1851 het Gouvernement *f* 11.50 netto voor de pikol ontving, was de netto-prijs in 1852 gemiddeld *f* 16.67²/₁₀. Zoo zien wij ook in 1859 den netto-prijs, die het jaar te voren *f* 21.19³/₁₀ bedroeg, eensklaps dalen tot *f* 17.85⁷/₁₀. Op welke gronden het beweren alzoo rust, dat men in tien jaren tijds bij de gedwongen peperkultuur 3 tonnen gouds verdiend heeft, is raadselachtig; ten zij men in Indië, bij uitzondering, juist voor de peper behoorlijk geboekt heeft alle uitgaven voor die kultuur, in den vorm van pakhuizen, ambtenaren, opzigters enz.; welke uitgaven geheel afgescheiden zijn van de kosten van bestuur, waartoe het Gouvernement als souverein verpligt is; tenzij men bovendien de balans kan opmaken van de prijzen, die voor elke partij, naar Nederland gezonden, netto zijn gemaakt.

Maar laten wij intusschen de geheel fiktieve basis van berekening der regering eens aannemen; laten wij vaststellen, dat men een gemiddeld cijfer zou verkrijgen van de jaarlijksche winsten, wanneer men de kosten van de peper-kultuur aftrok van de netto-prijzen in dezelfde jaren in Nederland verkregen. Maar ook dan nog behoort men den blik een weinig ruimer op deze cijfers te slaan. Men spreekt van de winsten van de peperkultuur over tien jaren, als men gewag maakt van eene winst van *f* 30,000 's jaars. De cijfers zijn blijkbaar getrokken uit de regerings-verslagen van af 1849. Maar in diezelfde stukken vinden wij ook een overzigt van de verschillende kultures sedert het jaar 1840. Neemt men nu altijd denzelfden grondslag aan, dat is: eene vergelijking tusschen de kosten in Indië en de netto-opbrengst in Nederland in hetzelfde jaar, dan verkrijgen wij het volgende staatje.

Jaren.	Geleverde hoeveelheid pikols.	Gezamenlijke kosten der aan het Gouvernement geleverde peper.	Netto opbrengst in Nederland en aldaar geveilde peper.	*Winst.*
1840	298	2.141	*f* 15.13	2.367.74
1841	2.906	18.194	- 11.43	15.021.85
1842	4.532	28.086	- 11.47	23.896.04
1843	1.639	10.415	- 8.48½	3.491.91⁵
1844	2.253	14.087	- 10.86¾	9,322.81⁵
1845	341	2.540	- 11.76¼	1.470.55
1846	2.105	18.120	- 9.65	7,193.25
1847	1.366	8.575	- 8.27	2.721.82
1848	4.840	30.428	- 6.73¾	2.181.50
1849	281	1.903	- 8.64⁷/₁₀	526.80⁷/₁₀

Jaren.	Geleverde hoeveelheid pikols.	Gezamenlijke kosten der aan het Gouvernement geleverde peper.	Netto opbrengst in Nederland en aldaar geveilde peper.	*Winst.*
1850	4.047	24.295.50	- 13.58 $^{1}/_{10}$	30.666.89
1851	7.608	45.542.110	- 11.50	41.891.58 $^{1}/_{2}$
1852	1.087	6.954.113	- 16.67 $^{2}/_{10}$	11.167.52 $^{2}/_{5}$
1853	1.044	6.716.14	- 18.91 $^{5}/_{10}$	18.031.17
1854	2.655	15.645.07	- 21.22 $^{5}/_{10}$	40.707.80 $^{1}/_{2}$
1855	4.811	27.846.93 ^{5}	- 23.43	84.874.79 $^{1}/_{2}$
1856	2.715	15.550.27 ^{5}	- 21.18 $^{5}/_{10}$	41.831.25
1857	99	595.76 ^{6}	- 21.24 $^{7}/_{10}$	1.507.68 $^{1}/_{2}$
1858	2.424	13.505.39	- 21.19 $^{3}/_{10}$	37.866.44
1859	366	2.109.51 ^{5}	- 17.85 $^{7}/_{10}$	4.426.14 $^{1}/_{2}$

Wat zien wij nu? Dat de gedwongen peper-kultuur, in 21 jaren tijd, aan het Gouvernement *f* 377,165 opbragt, dat is: eene winst van bijna *f* 18,000 's jaars. Verdere opgaven ontbreken. Nu bewere men niet, dat de prijzen in de laatste 10 jaren aanmerkelijk gerezen zijn; want in 1840 tot 1842 maakte men nog iets hooger prijzen, dan in 1849, 1850 en 1851, terwijl in 1858 de prijs plotseling met *f* 3$^{1}/_{2}$ daalde. De prijs van de peper is blijkbaar zeer afwisselend, want wij vinden in 1840 netto *f* 15.13 per pikol; in 1848 *f* 6,73$^{3}/_{4}$; in 1854 *f* 21,22$^{1}/_{2}$, en in 1859 weder *f* 17,85$^{7}/_{10}$. De uitkomst is alzoo een winst, niet van *f* 30,000, maar van *f* 18,000 in 't jaar, als de gemiddelde uitkomst van al de bekende jaren. Wil men een overzigt van de winsten, dan is het niet billijk, alleen de laatste tien jaren te nemen, wanneer de uitkomst van 21 jaren bekend is.

Twee vragen rijzen, bij deze uitkomst, onmiddelijk voor den geest: Heeft het Gouvernement nu werkelijk zooveel verdiend? Is het dus ook uit een finantiëel oogpunt goed, dat het Gouvernement de peper-kultuur blijve drijven?

Wat de eerste vraag betreft, verdient het opmerking, dat de *f* 18,000 ongeveer jaarlijksche winst, bij deze dwang-kultuur verkregen, volstrekt niet zuivere winst is. Men geeft ons toch wel op, welke de gezamenlijke kosten zijn van het produkt, maar is daaronder ook begrepen de bezoldiging van de Europesche en inlandsche ambtenaren bij de kultures? Zijn daar onder begrepen: kosten van aanbouw en onderhoud van pakhuizen en gebouwen, zoo in het binnenland als in de strandplaatsen? Heeft men hierbij gesteld de transportkosten tot aan de strandplaatsen op Java? Indien dit niet het geval is, wat beteekent dan eene nietige globale winst van *f* 18,000 's jaars, waarvan eigenlijk nog veel moet worden afgetrokken?

Strookt het met de waardigheid van het Gouvernement, al werd die winst zuiver verkregen, de bevolking door dwang aan den arbeid te stellen en koopman in peper te zijn, om zulk eene nietige som te verdienen? Wij begrijpen, dat men zich nog eens bedenkt, als het om millioenen te doen is. Maar voor eenige duizenden in 't jaar de vernederende rol van kruidenier te spelen — dan is het al te dwaas. Indien eene behoorlijk en juiste af-

scheiding van de Indische huishouding van staat en van de koopmansrekening plaats had, dan zouden welligt de traktementen van een paar ambtenaren en het onderhoud van de gebouwen, nu onder geheel andere hoofdstukken verscholen, de ellendige winst verslinden.

Maar in de tweede plaats ontkennen wij, dat het gouvernement dien tak van kultuur langer moet blijven drijven, op grond van hetgeen ons de zelfde cijfers leeren, die wij in de jaarlijksche verslagen aantreffen, maar ditmaal met eenige meerdere juistheid. De peperkultuur gaat hoe langer des te meer achteruit. In 1840 moest de bevolking ruim een millioen vruchtdragende en jonge boomen onderhouden; wij spreken nu uitsluitend van de gouvernements-dwang-kultuur. Tien jaren later was dit getal tot 1,500,000 of 1,600,000 vermeerderd. Maar na dien tijd had toenemende inkrimping plaats, zoo dat in 1859 nog slechts ⅓ van de vruchtdragende boomen gevonden werden, die in 1840 aangetroffen werden en de nieuwe aanplantingen met de helft waren verminderd. Het schadelijke van die kultuur is dus niet te ontkennen. Het gouvernement heeft dit zelf ingezien en deelt daarom de kultuurdienst-pligtige bevolking bij de koffij-kultuur in. Wat blijkt nu intusschen? Het ondervolgende staatje zal eenige resultaten duidelijk maken.

Jaren.	Aanwezig getal peperranken. Vrucht-dragende.	Jonge.	Geleverde hoeveelheid. — Pikols.	Gezamenlijke kosten der aan het Gouvernement geleverde peper. — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop de pikol peper aan het Gouvernement te staan komt. — Guldens.
1840	398.650	630.499	298	2.141	7.22
1841	357.310	567.901	2.906	18.194	6.31
1842	407.450	504.132	4.532	28.086	6.04
1843	466.418	1.069.713	1.639	10.415	6.43
1844	119.464	1.121.267	2.258	14.087	6.28
1845	265.160	1.324.160	341	2.540	7.45
1846	224.228	1.347.642	2.105	13.120	6.28
1847	266.626	1.514.756	1.366	8.575	6.33
1848	427.923	1.349.330	4.840	30.428	6.34
1849	474.139	1.200.476	281	1.903	6.93
1850	765.652	811.228	4.047	24.295.50	6.—
1851	877.555	729.510	7.603	45.542.11	6.—
1852	878.975	741.980	1.087	6.954.11	6.48
1853	894.339	569.442	1.044	6.716.14	6.32½
1854	804.587	629.121	2.655	15.645.07	5.107
1855	492.963	606.234	4.811	27.846.98^{5}	5.79
1856	416.300	556.667	2.715	15.550.27^{5}	5.71^{5}
1857	268.177	427,660	99	595.76^{5}	5.99
1858	262.747	465.786	2.424	13.505.39	5.49
1859	118.521	864.500	366	2.109.51^{5}	5.75

't Is volkomen waar, dat de prijzen gerezen zijn, wat de markt in Nederland betreft. Maar het gouvernement heeft daarentegen alleen grootere winsten verkregen door beknibbeling van de belooning, die de bevolking

geniet, door de onthouding aan den arbeider van zijn loon. Terwijl in 1840 de produktie van een pikol peper op *f* 7.22 te staan kwam, en in 1845 nog *f* 7.45 bedroeg, zien wij de kosten voor het gouvernement in Indie steeds verminderen en eindelijk in 1858 de midden-prijs per pikol dalen tot *f* 5.49. In 1859 bedroeg die midden-prijs *f* 5.65. 't Zal later blijken, dat de kosten van overvoer en te gelde maken daarentegen in vergelijking volstrekt niet zijn gedaald. Jaar op jaar bedraagt het verschil tusschen den bruto- en netto-prijs in Nederland ongeveer *f* 8 de pikol. Van jaar tot jaar is blijkbaar de belooning van de bevolking verminderd, ofschoon de prijs in Nederland steeg. Is dit billijk? Maar bovendien, is dit het middel, om eene kultuur populair te maken?

Maar er is meer. De gedwongen peper-kultuur is in ons oog eene der meest drukkende en onregtvaardige dwang-kultures. Hoe wordt de bevolking toch beloond? Niet voor haren arbeid, maar naar evenredigheid van de produktie. Bovenstaand staatje doet ons zien, hoe veel boomen de inlandsche bevolking te onderhouden had. Dit was in 1840 ongeveer een millioen. Wat betaalde het gouvernement voor 298 pikols? Niet meer dan *f* 2.141. In het volgende jaar had de bevolking ongeveer evenveel arbeid; maar, 't zij door minder zon, 't zij door minder regen, of wat de oorzaak van hoogerhand ook moge geweest zijn, de produktie is gunstiger. Wat kosten 2906 pikols? *f* 18.194. Neemt men nu aan, dat in die beide jaren de geheele som aan de bevolking werd uitgekeerd, hetgeen wel niet aannemelijk is, dan wordt zij in het eene jaar 9 maal zoo ruim beloond voor den zelfden arbeid als in het volgende. De kosten van de peper, bij gunstigen oogst, rijzen nu eens tot *f* 45,542 en dalen dan weder tot *f* 595,76½. Wanneer de bevolking, in twee op elkander volgende jaren, hetzelfde getal boomen onderhoudt en alle kultuur-diensten verrigt, zal zij in het eene jaar duizenden guldens ontvangen, in het volgende een paar honderd. Is het wonder, dat de kultuur achteruit gaat? Is het regtvaardig, het volk de schuld te doen dragen van het mislukken van den oogst? of moet de kultuur-ondernemer de gevolgen dragen zijner spekulatiën?

Wanneer men een en ander bij elkander trekt, dan kan het wel niet anders, dan dat de kultuur achteruit moet gaan, en dan is de konklusie natuurlijk, dat het Gouvernement geene winsten van eenig belang uit deze kultuur trekt.

De regering behoort die kultuur ten spoedigste aan de partikuliere nijverheid over te laten, omdat de dwang daarbij hoogst drukkend is voor de bevolking en de grondslag van de belooning schreeuwend onregtvaardig. De bevolking heeft het in hare magt, haar loon te bepalen, wanneer zij voor eenen partikulieren ondernemer werkt. Wanneer hij den arbeid beloont, dan zal zij gaarne werken. Maar bij de dwang-kultuur dwingt de sterke arm eenvoudig tot den arbeid, en betaalt in 't geheel niet, of, indien al, dan slechts naarmate van de uitkomsten.

Te meer dringen wij op de afschaffing dezer dwang-kultuur aan, wanneer wij nagaan, welke uitkomsten de heer CORNETS DE GROOT ons doet kennen.

Hij geeft in tabellen, aan het slot van zijn werk, een overzigt van de uitkomsten van het kultuurstelsel. Voor Java en Sumatra te zamen komt hij, wat de peper betreft, tot de volgende cijfers.

	Geleverd aan de regering. pikols.	Meer uitgevoerd, en dus het verschil in handen van partikulieren. pikols.
(1840)	298	12640
(1841)	2906	10570
(1842)	4532	7760
(1843)	1639	22326
(1844)	2258	10404
(1845)	341	11418
(1846)	2105	13153
(1847)	1366	13601
(1848)	4840	15574
(1849)	281	21208
(1850)	4047	20150
(1851)	7603	11853
(1852)	1087	31420
(1853)	1044	14292
(1854)	2655	12160
(1855)	4311	21110
(1856)	2715	18393
(1857)	99	9490
(1858)	2424	8166
(1859)	366	9219

Hieruit blijkt, dat de partikuliere industrie twee- of driemaal meer peper in handen krijgt, dan het Gouvernement. In jaren, waarin de dwang-kultuur naauwelijks een paar honderd pikols voortbragt, voerde de partikuliere industrie 10,000 en meer pikols uit. Terwijl de Gouvernements-kultuur ontzaggelijk achteruit gaat, houdt de partikuliere industrie stand. 't Is dus bovenal hier eene onwaarheid, dat verpligte kultuur de beste uitkomsten oplevert.

Maar indien men voor het stelsel van dwang-kultuur verpligte levering in de plaats wilde stellen; indien men dan de bevolking de vrijheid wilde geven, om al of niet te produceren, maar, zoo zij produceert, haar wilde dwingen, om de peper tegen een vasten prijs aan 't Gouvernement te leveren; indien men dat wilde, — dan verwijzen wij evenzeer met ernst naar dezelfde cijfers. In dat geval zou het Gouvernement meer moeten betalen dan thans, wil zij de produktie, die dan niet meer verpligt is, uitlokken. Maar dan treedt zij als konkurrent op tegen een reeds gevestigden partikulieren handel. In dat geval is het zeer te vreezen, dat de nietige winsten, die tot dusverre verkregen werden, gelijk bij de thee-kultuur, in belangrijke verliezen zullen ontaarden. Er bestaat geen middenweg. De nietige Gouvernements dwang-kultuur van peper, die nog bestaat, moet geheel aan den vrijen wil der bevolking en aan de partikuliere industrie worden overgelaten.

Wanneer men nagaat, welke kosten het te gelde maken van dit produkt

te weeg brengt, dan worden wij nog meer van de deugdelijkheid van ons stelsel overtuigd. Wij vinden daaromtrent, in de jaarlijksche verslagen der regering, de volgende cijfers.

	Gedurende deze jaren was de opbrengst der in Nederland geveilde peper, per pikol. — Nederl. courant.	
Jaren.	Bruto.	Netto.
1840	*f* 24.34	*f* 15.13
1841	- 20.82	- 11.43
1842	- 19.68	- 11.47
1843	- 16.84	- 8.48$^{1}/_{2}$
1844	- 18.73$^{1}/_{2}$	- 10.36$^{3}/_{4}$
1845	- 20.52$^{1}/_{2}$	- 11.76$^{1}/_{4}$
1846	- 18.38	- 9.65
1847	- 17.09	- 8.27
1848	- 14.81$^{1}/_{4}$	- 6.73$^{3}/_{4}$
1849	- 16.66$^{6}/_{10}$	- 8.74$^{7}/_{10}$
1850	- 22 52$^{9}/_{10}$	- 13.58$^{1}/_{10}$
1851	- 20.08	- 11.50
1852	- 24.24	- 16.67$^{2}/_{10}$
1853	- 27.01$^{5}/_{10}$	- 18.91$^{5}/_{10}$
1854	- 29.17$^{2}/_{10}$	- 21.22$^{5}/_{10}$
1855	- 31.72$^{5}/_{10}$	- 23.43
1856	- 29.40$^{2}/_{10}$	- 21.13$^{5}/_{10}$
1857	- 29.14$^{8}/_{10}$	- 21.24$^{7}/_{10}$
1858	- 28.92$^{7}/_{10}$	- 21.19$^{3}/_{10}$
1859	- 25.55$^{7}/_{10}$	- 17.85$^{7}/_{10}$

Uit deze tabel blijkt, dat de kosten voor rekening van het Gouvernement, voor den overvoer en het te gelde maken van dit produkt, in vroegere jaren, bijna 40 of 50 pCt. bedroegen, en nu, ondanks het stijgen der prijzen, nog altijd ongeveer 30 pCt. beliepen. 't Is niet aannemelijk, dat het eigenbelang van den partikulier daarin geene vermindering zou weten te brengen. Treedt nu het Gouvernement in konkurrentie met den handel, dan zal het daarom, gelijk een partikuliere peperplanter, hooger loon aan de bevolking moeten betalen, ten einde haar tot het kultiveren van peper uit te lokken. Zal het Gouvernement, waaraan de peper geleverd moet worden, al deze kosten moeten dragen, gevoegd bij die van overvoer en verkoop; moet het eindelijk als konkurrent optreden tegenover den veel grooter partikulieren handel, — dan is het bijna met zekerheid te voorzeggen, dat de schatkist bij een dergelijk stelsel groote schade zal lijden.

Hoe men de zaak ook beschouwt, er is geene andere uitkomst, dan het schrappen van de peper-kultuur uit de rij der „op hoog gezag in stand gehouden kultures"; geene andere uitkomst, dan de overgave van die kultuur aan de partikuliere industrie en den partikulieren handel. Dit eischen zoowel de waardigheid van het Gouvernement als het belang der bevolking. Maar dit eischt ook het belang van de schatkist; want het Gouvernement heeft in 21 jaren tijds een aanzienlijk kapitaal in deze kultuur vastgelegd,

dat in Nederland, minst genomen, verdubbeld, bij belegging in Indië minstens verdrie- of vierdubbeld zou zijn.

Wanneer men er toe mogt overgaan, om de peper-kultuur aan de partikuliere industrie over te laten, dan wijzen wij ook nog op twee andere kultures. Om van de thee-kultuur niet te spreken, dewijl werkelijk reeds besloten is, om deze als Gouvernements-onderneming geheel te laten varen, blijkt uit het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* van Junij 1861 en April 1862, dat bij de kaneel-kultuur, benevens de nopal-kultuur en chochenilleteelt, jaarlijks eenige duizenden verloren worden. Daar de Indische cijfers, wat de gegevens betreft, voor de winsten op de peperkultuur schijnen te steunen op dezelfde wijze van berekenen, als in het *Tijdschrift* destijds is aangenomen, zou het zeer wenschelijk zijn, daaromtrent officiële mededeelingen te verkrijgen. Is de uitkomst dezelfde, dan behooren die kleine kulturen, in het belang van het batig slot, ten spoedigste te worden opgeheven. Het Gouvernement heeft dan ook reeds, volgens de jaarlijksche verslagen, sedert lang in overweging genomen, die kleine kultures niet te bestendigen.

L.

Twee getuigen over den vrijwilligen arbeid der Javanen.

Het verslag, uitgebragt door de kommissie uit de Tweede Kamer voor het houden eener enquête omtrent de zeemagt, die Nederland behoeft, en de daarbij gevoegde verhooren van de getuigen of deskundigen, vormen een lijvig boekdeel in folio van meer dan 400 bladzijden. 't Is hier de plaats niet, om dien arbeid te beoordeelen, voor zoo verre het de verkregen uitkomsten betreft in 't belang onzer zeemagt. Maar hoogst opmerkelijke bijzonderheden komen daarin voor, als bijdragen voor de kennis van Indië, speciaal wat de vraagstukken betreft van den scheepsbouw, den vrijen arbeid en de houtbosschen.

Wij hebben hier meer bijzonder het oog op de verhooren van de heeren G. R. J. BROEKHOFF en H. C. BEKKING. De eerste was vroeger scheepsbouwmeester op Java, de laatste resident van Rembang. 't Schijnt ons wenschelijk, dat hunne antwoorden op de vragen, die hun werden gedaan, meer algemeen bekend worden, dan het geval kan zijn, zoo lang zij alléén in de officiële uitgave der gehouden enquête, die slechts in weinig handen is, staan afgedrukt. Daarom meenen wij voor onze lezers een nuttig werk te verrigten, door hun een overzigt aan te bieden van 't geen de heeren BROEKHOFF en BEKKING omtrent den scheepsbouw, den vrijen arbeid en de houtbosschen op Java hebben berigt.

De heer BROEKHOFF is van meening, dat er in Indië wel gelegenheid bestaat of gemakkelijk te verkrijgen is, om oorlogschepen te bouwen, maar alleen voor zeker charter. Wanneer men *groote* schepen bedoelt, dan twijfelt hij er aan, minder omdat de bosschen en de materialen het niet zouden toelaten, dan wel omdat de gelegenheid er zeer moeijelijk is, om groote schepen te water te brengen. En op die punten, waar de mogelijkheid zou bestaan, daar is het weder moeijelijk de werklieden en de noodige materialen te verkrijgen. Alleen aan de boorden van de Maraksbaai in Straat Soenda zouden groote schepen kunnen gebouwd worden.

Op de gelegenheden, die er tegenwoordig zijn, zouden groote brikken of stoomschepen kunnen gebouwd worden, die geen meerderen diepgang hebben dan 10 of 12 voet. Op de werf, die de heer BROEKHOFF in het Rembangsche had, zou men schepen van 12 voet en misschien ook van meer diepgang kunnen bouwen, wanneer men zich eenige uitgaven mogt willen getroosten. In Rembang liet men de schepen in de rivier afloopen; maar 't groote bezwaar was steeds de bank, die voor de rivier lag.

Wat de vraag betreft, of voor een belangrijken aanbouw in Indië werkvolk genoeg te krijgen zou zijn, dit hangt, naar de meening van den heer BROEKHOFF, veel van omstandigheden af. Als hij Javanen noodig had, werkten zij vrijwillig en betaalde hij naar onderling vastgesteld loon. Somwijlen was het echter hoogst moeijelijk om werkvolk te verkrijgen. Wanneer er eene massa volk noodig was voor de daarstelling van Gouvernements-werken te Ngaring of elders, of wanneer voor den veldarbeid, de tabaks- en suiker-fabrieken een aantal personen vereischt werd, dan was het hoogst moeijelijk om volk te verkrijgen. De partikulieren werden dan soms belemmerd door die omstandigheden, door het oproepen van 't volk tot het praesteren van heerediensten. Is dit het geval niet, dan was er altijd te Rembang volk genoeg te krijgen, om jaarlijks een of twee schepen te bouwen.

Dat volk verkreeg de heer BROEKHOFF vrijwillig. Eens nam hij aan het leveren van een baggermolen te Soerabaja. Het werkvolk zocht hij tegen verschillende dagloonen, en soms had hij 300 tot 400 lieden in dienst. De dagloonen verschilden. Een werkman, die uitsluitend bijtelde met het bijltje „petel" genaamd, verdiende 25 duiten daags, waarvan er 120 in den gulden gingen. Daarop volgde de werkman, die behalve dat bijltje een schaaf kon gebruiken. Die kreeg van 30 tot 35 duiten. Dan volgde de zoogenaamde baas, die het opzigt had over 3 of 4 mindere werklieden. Drie of vier dier zoogenaamde bazen stonden weder onder een baas, en die verdiende 50 duiten. Zoo klom het loon op. Een schrijnwerker had 60 of 70 duiten, en degeen, aan wien het bestuur van een afdeeling van het werk was toevertrouwd, had toen een dagloon van *f* 1.00. Te Soerabaja was het veel duurder. De timmerlieden voor de scheepstimmerwerven waren er slechter maar werden er veel duurder betaald.

De vraag: of djati-hout in genoegzame hoeveelheid voorhanden is, om daaraan voortdurend geen gebrek te hebben bij het bouwen van oorlogschepen, — noemde de heer BROEKHOFF eene zeer ingewikkelde vraag. Door de wijze, waarop men altijd beschikt heeft over de bosschen in de omstreken van de werven, en de wijze waarop de Chinezen daarvan hebben gebruik gemaakt, en men daarmede geleefd heeft voor de tabakskultuur, zijn de bosschen in de onmiddelijke omstreek van het strand veel uitgekapt en verwaarloosd; zoodanig dat, als men hout voor oorlogschepen noodig mogt hebben, het van verre zou moeten komen. Met een of twee dagen slepens en met veel moeite zou men dat hout waarschijnlijk kunnen verkrijgen. Er waren, in den tijd van den heer BROEKHOFF, geen gebaande wegen en dat maakte, dat men het hout niet vervoeren kon. Men liet het liggen en dit belemmerde weder den weg voor het transporteren van ander hout. Nu schijnt dit echter verbeterd te zijn. Intusschen zal de partikulier, tot het uitslepen van zwaar houtwerk, altijd moeten kunnen beschikken over eene zekere sleepkracht, die afhankelijk is van het te zamen brengen der buffels of trekbeesten der bevolking, hetgeen uit den aard der zaak bij vrijwillige overeenkomsten nog al moeijelijkheden opleverde. De bosschen van Blora kunnen zeker genoegzaam hout leveren tot

het bouwen van oorlogsvaartuigen; de grootste moeite is, om het er uit te halen.

Als een bewijs wat er kan gedaan worden in Rembang, strekte het gebeurde met het dok dat daar gebouwd is. Om het dok, dat uit Holland was aangekomen, in elkander te zetten, had men vele maanden ja zelfs een jaar noodig; er waren eenige fundatiebalken verloren, en er verliep ongeveer een jaar eer men het verlies had hersteld. Dat dok was niet zoo groot als het te Dasson gebouwde. Toen heeft de heer BROEKHOFF ondervonden, wat men met partikuliere krachten vermag. Zonder buitengewone groote hulp van het Gouvernement, is in achttien maanden of twee jaren tijds een veel grooter dok geleverd, met het hout uit de zoogenaamde reeds uitgekapte bosschen van Soelang en Blora. Al het hout, dat men zou noodig hebben ook voor de groote schepen, zou men daar bekomen kunnen. Het vinden van het noodige hout is echter minder toe te schrijven aan persoonlijke kennis, maar aan bekendheid met de personen, die men noodig heeft om die soorten van hout te vinden welke vereischt worden. Wat er nog in de groote bosschen te vinden is, kan niet worden bepaald. De heer BROEKHOFF had voor de uitvoering van aangenomen werk genoeg aan het hout, dat hij uit de zoogenaamde uitgekapte bosschen kon bekomen. Daaruit liet hij het dan door de bevolking halen, en dat zou nog gemakkelijker zijn geweest, als men sleepwegen had gehad. Bij dit gebrek, dat toen bestond, lag daar nog veel hout, dat er nooit kan worden uitgehaald.

De heer BROEKHOFF bevond zich in 1856 in Nederland. Hij had gezien hoe men in Indië hout kapte voor den scheepsbouw en dat als rondhout verzond. Daarvan zag hij al de ondoelmatigheid in, en dit bragt hem op het denkbeeld, om, als hij naar Java terug zou gekeerd zijn, zich met de levering van hout te belasten, dat door zijne tusschenkomst uit de bosschen zou worden gehaald en aan het strand gebragt.

Hij ging hierbij van de kennis uit, dat de gouvernements-stapelplaatsen, zoo als hij die te Bonang had leeren kennen, altijd hoogst ondoelmatig waren. De resident ontving eene aanschrijving, dat hij eene zekere hoeveelheid hout moest laten kappen, en dan werd dit aan de blandong-bevolking te kennen gegeven. Die menschen kapten maar voor de hand weg, het eerste het beste hout, als het maar de afmetingen had, en dat bragten zij uit de bosschen. Daarvoor kregen zij dan het karige, hun toegelegde loon. Dat hout was altijd minder voor scheepsbouw geschikt, en werd dan in 't publiek verkocht, soms tegen zeer lage prijzen. Het Gouvernement verloor er waarschijnlijk nog op; terwijl, wanneer het hout met technische kennis van den scheepsbouw gekapt was, het zeer zeker voordeel zou afwerpen. Dat was hetgeen op de stapelplaatsen gebeurde; noch de resident noch de kontroleur hadden er verstand van. Later zijn er in Rembang boschbeambten geweest, die ook niet veel van den scheepsbouw wisten.

Het bouwen van oorlogschepen in Indië zal, naar de meening van den heer BROEKHOFF, veel goedkooper uitkomen, dan in Nederland. Als voorbeeld wijst hij op de diensten, die de *Koningen der Nederlanden*, geheel van

djati-hout gebouwd, bewezen heeft. Dat schip, in 1835 te Dasson gebouwd, vaart nog, en is weinig buiten de vaart geweest. Reparatien waren weinig en gering. Vergelijkt men dat met de vaartuigen, die uit Holland zijn gezonden, dan kan men zeggen, dat die stoomboot reeds eene geheele vloot heeft zien vergaan. Dit ligt in den aard der zaak; de schoeners en andere vaartuigen, die uit Europa naar Indie gezonden worden, zijn niet bestand tegen het klimaat, terwijl het djati-hout er in bijzondere mate tegen bestand is. Het is wel wat zwaarder, maar heeft dan ook de eigenschap dat het veel langer duurt. Als een schip goed en eerlijk van dat hout gebouwd is, dan is het bijna onvergankelijk. Er hangt veel van de wijze van behandelen af. De hoofdoorzaak, waarom in Indie schepen soms minder goed en naar eisch waren, dan zij zijn konden, is de volgende. Als de heer BROEKHOFF bij voorbeeld eene aanschrijving van het gouvernement ontving, om een vaartuig te bouwen, dan had hij wel hout maar niet genoeg. Te gelijk werd er bij gevraagd: hoe veel tijd vraagt gij? een jaar? acht of negen maanden? Maar dan stond het hout nog groen. Hij moest zich dus reppen, om het hout te kappen en uit de bosschen te slepen, en het vaartuig werd dan van groen djati-hout getimmerd. Toch zijn er voorbeelden, dat die vaartuigen veel beter tegen het klimaat bestand zijn geweest, dan die van Europeesch hout. Als er slechts eene stapelplaats werd gemaakt, waar het hout uitloogen kon, dan is het djati-hout zeker het beste materiaal voor schepen dat te vinden is. Engeland weet dat ook zeer goed; van daar die hoeveelheden teak-hout, welke sedert jaren uit Britsch Indie naar Engeland uitgevoerd zijn.

Met het oog op den marine-bouw zal het altijd het beste zijn, dat het gouvernement zelf stapelplaatsen aanlegt, mits dit oordeelkundig en niet gelijk tot dus verre geschiedt. Het gouvernement heeft altijd stapelplaatsen gehad voor den scheepsbouw, bij voorbeeld te Rembang en te Boena aan de Solorivier. Maar het is voor partikulieren doorgaans onmogelijk, van daar hout te verkrijgen. Zij moeten het van anderen koopen, en dan zijn de prijzen zeer hoog, tengevolge van een misbruik, waarmede Chinezen, Arabieren, en ook wel Europeanen hun voordeel deden, als zij konden. Wanneer namelijk het gouvernement verkooping hield van afgekeurd hout, kochten de genoemde personen, tegen enorme prijzen in betrekking tot de waarde, dat hout op, om later uit de vendutie-biljetten te kunnen bewijzen, dat zij werkelijk hout gekocht hadden. Voor zulk een kooper strekte dat hout als het ware slechts om te deponeren. Nu trachtte hij soms, langs niet al te wettige wegen, zich een aanzienlijken voorraad hout te verschaffen. En als dan de kontroleur aan zulk een opkooper vraagt: „hoe komt gij aan dat hout?" dan haalt hij al die vendutie-briefjes van zijne vrienden en zijne eigen bij een. En wanneer hem dan gezegd wordt: „al die briefjes zijn niet van u"; dan is het antwoord: „ja, ik heb dit alles van mijne vrienden overgenomen". Wilden dus de partikuliere bouwmeesters aankoopen doen op dergelijke vendutiën, en het hout voor die prijzen betalen, dan zou het daarmede gebouwde schip ontzaggelijk in prijs stijgen. Daarom is het zeer moeijelijk te zeggen, dat de bouwmeesters op de vendutiën zullen komen.

Onder 't geen de heer BROEKHOFF bovendien nog mededeelde, komen eenige belangrijke bijzonderheden voor omtrent de wijze, waarop hij werkvolk verkreeg. De heer HUGENHOLTZ vroeg hem: of hij daartoe eenige aanraking had met de inlandsche hoofden; dan wel of dit buiten de hoofden om en direkt met de bevolking ging? Zijn antwoord luidde: direkt met de bevolking. De Javaan zelf zocht zijne toevlugt tot hem, zoodra hij door zijne hoofden gedrukt of wegens heerediensten belet werd op de werf te komen. Dan trachtte de heer BROEKHOFF hem te beschermen, door den resident op zijn kontrakt te wijzen, waarbij een bepaalde tijd was aangewezen om eenig werk af te leveren; en hij verklaarde, dat het werk niet gereed zou zijn, indien men hem de timmerlieden onthield. Hij verzocht dan voor dezen of genen vrijstelling van heerediensten of van eenig ander bijzonder werk. Dat had doorgaans goede gevolgen. De heer BROEKHOFF zeide dit met het oog op allen aanbouw, dien het Gouvernement bij partikulieren zou willen laten verrigten; het kan daarbij steeds zoo gaan. Maar wordt den partikulier zijn volk ontnomen, ontmoet hij zelfs slechts tegenwerking, dan zal geen partikulier in Indië zijne zaken gaande kunnen houden. Er bestaat zelfs eene soort van tegenwerking, die de heer BROEKHOFF niet wist te noemen of te beschrijven, waardoor de hoofden den Javaan kunnen beletten voor partikulieren te arbeiden. Buiten de heerediensten, hebben de hoofden daartoe nog vele andere middelen, en de Javaan heeft te veel eerbied voor zijne hoofden, om, zelfs als de bouwmeester hoog loon biedt, te durven opkomen; de hoofden kunnen door tegenwerking beletten, dat de man te werk komt. Daarop moet steeds gelet worden. De Javaan zocht menigmaal toevlugt bij den heer BROEKHOFF, en deze kon hem meestal doen vrijstellen.

Niet minder belangrijk, dan deze mededeelingen van den heer BROEKHOFF, waren de verklaringen van den oud-resident van Rembang, den heer BEKKING.

Hij berigtte, dat er in Indië vroeger meer werven waren dan tegenwoordig. De moeite, om aan geschikt timmerhout te komen, is de oorzaak geweest, dat de werven verminderd zijn. Op dit oogenblik is er in Rembang nog maar ééne werf, die schepen bouwt. 't Is die te Lassem of te Dasson van de heeren NERING BÖGEL en DUNLOP, opgerigt door en aanvankelijk eigendom van den heer BROWNE. Dat is echter niet de geschiktste plaats voor zoodanige werf, omdat men hier te kampen heeft met de bezwaren en kosten, die noodig zijn, om de voltooide schepen op diep water te brengen. Daarentegen heeft te Toebang eene werf bestaan, waarvan de ligging gunstiger was, en die ligt op nieuw zou kunnen worden opgerigt. Er zijn nog een aantal werven van de inlanders, maar die zijn gebrekkig, en bepalen zich bij gevolg alleen tot den bouw van praauwen. Buiten die van de heeren NERING BÖGEL en DUNLOP, zijn er geene van eenige beteekenis.

Die werf is niet alleen geschikt, om schepen van klein charter te bou-

wen, maar men bouwt ze er ook. Drie jaren geleden werd er met zeer veel succes een stoomboot gebouwd. Nog andere schepen zijn er gebouwd. Op die werf is ook het groote dok gemaakt, dat op Onrust dienst doet voor het Gouvernement.

De heer BEKKING is van meening, dat het verkieslijk is bij partikulieren te bouwen, als men er toe overging oorlogschepen in Indië te bouwen. Als zulk werk door het Gouvernement verrigt wordt, staat het altijd verrre achter bij dat van partikulieren, omdat voor dezen eigenbelang prikkel is. Hij gelooft, dat de ondervinding dit op elk gebied in Indië geleerd heeft.

Ofschoon er tegenwoordig in Rembang slechts ééne werf is, houdt de heer BEKKING het voor zeker, dat, als er meer werk ware, er ook meer industrie op dat gebied zou zijn. Als het Gouvernement maar niet zoo de bosschen gesloten hield, en het niet zoo moeijelijk maakte, om aan hout te komen, zouden er, zonder dat juist het Gouvernement zelf met groote bestellingen kwam, wel meer werven in Indië opgerigt worden. Voor het dok, dat het Gouvernement liet maken, was geen hout in voorraad. Wanneer eenig werk van beteekenis, hetzij door het Gouvernement, hetzij door partikulieren, op de werf moet gebragt worden, dan is er geen hout in voorraad; het moet eerst aangekapt worden; daarvoor is autorisatie om hout te kappen noodig.

Het Gouvernement heeft houtstapelplaatsen voor eigen gebruik. De vraag is: of die houtstapelplaatsen met zorg onderhouden worden en of er naauwkeurige sortering van het hout plaats heeft, dat daar gebragt wordt? Die vraag is niet in korte woorden te beantwoorden. De houtstapelplaatsen, de wijze van inrigting daarvan, en de zorg van het Gouvernement daarvoor, hangt te zeer zamen met het geheele stelsel, dat het Gouvernement ten opzigte van de bosschen volgt, dan dat het duidelijk zou zijn wanneer deze vragen op zich zelf werden besproken. Over 't algemeen is de regeling van het boschwezen, zoo wel als van de houtstapelplaatsen en den houtkap, zeer gebrekkig, zóó gebrekkig, dat het Gouvernement geen hout genoeg heeft voor eigen gebruik; dat het hout veel te duur betaald wordt; dat de bevolking daardoor allergruwelijkst gedrukt en de industrie zeer belemmerd wordt.

De houtstapelplaatsen in Rembang, waarvan sprake is, zijn eigenlijk geene stapelplaatsen, zooals men uit het woord zou afleiden. Het zijn plaatsen aan de Solo-rivier, het algemeene middel van afvoer naar Soerabaja, waar het hout na den aankap hoofdzakelijk wordt verzameld en bijeengebragt, om van daar naar Soerabaja te worden overgevoerd. Daar bestaat eene stapelplaats van hout, en het blijft er eenigen tijd liggen. Dit duurt echter niet lang. De regeling van den aankap en de bepaling van de hoeveelheid hout, die het Gouvernement jaarlijks voor zijne werken noodig heeft, geschiedt naar de aanvragen van de verschillende departementen, als van den waterstaat, de genie, de artillerie, den konstruktiewinkel enz. Men zegt: in dit jaar heeft het Gouvernement autorisatie

verleend tot uitvoering van. die werken; daarvoor is zooveel hout noodig; ergo zooveel moet worden aangekapt. Nu krijgt men zulk eene begrooting van hout, dat gekapt moet worden in 't begin van het jaar. In de oostmoeson wordt aangekapt, en in de west-moeson het hout afgevoerd. Reeds spoedig daarna, zoodra het hout aankomt, komt men van de verschillende departementen aanloopen, en ieder wenscht voor zich het beste te verkrijgen. Hetgeen overblijft wordt afgekeurd en verkocht. Het hout blijft dus geen jaar liggen op de stapelplaats, enkele gevallen misschien uitgezonderd, maar volstrekt niet in den regel.

Het hout, dat bovendien verkocht wordt, brengt altijd beduidende sommen op. Dat moet worden toegeschreven aan het monopolie van het Gouvernement, dat de eenige bezitter van hout is. Het is zeer moeijelijk in de verstrekking daarvan. Dit is de reden, waarom het hout tot zoo buitensporige prijzen wordt opgedreven.

Wat den voorraad van hout betreft, die is onuitputtelijk. Het Gouvernement kent dien voorraad niet of wantrouwt de opgaven, die het daarvan ontving; althans toen de heer BEKKING in Rembang was. Men zou anders welligt niet tot zulke strenge reserves overgaan als nu bestaan. Om daarvan een denkbeeld te geven, deelt de heer BEKKING mede, dat de residentie Rembang, eene der residentiën waar djati-hout gevonden wordt, eene oppervlakte van 4000 vierk. palen heeft. Men mag aannemen, dat daarvan 1000 palen met djati-hout begroeid zijn. Een vierk. paal heeft ruim 240 bouws; men mag stellen, dat men 170 boomen op een bouw aantreft, gerekend op een gemiddelden afstand van 20 Rhijnlandsche voeten. Dit zou dus in die residentie alleen minstens eene hoeveelheid hout van 30 millioen boomen uitmaken; zoodat de voorraad oneindig grooter is, dan noodig is voor de behoefte. De gewone aanwas, de bijgroei van het hout, overtreft reeds verre het grootste verbruik, dat het Gouvernement in één jaar gemaakt heeft van de bosschen; zoodat geen gebrek aan voorraad de oorzaak is van de weinige verstrekking van hout en van de groote opvoering van den prijs, maar gebrek aan kennis en oordeelkundige regeling.

Wanneer nu aan eenige werf, bij voorbeeld die te Dasson, van Gouvernementswege een of ander werk werd verrigt, dan kreeg de scheepsbouwmeester verlof, om hout te gaan kappen. Die vergunning werd dus dikwijls aan meerdere personen gegeven. Dat had ten gevolge, dat er eene onregelmatige kapping van hout plaats vond; dat dikwijls oneindig meer gekapt werd, dan men noodig had; dat dikwijls boomen gekapt werden, die, wanneer zij voor den grond lagen, bleken ongeschikt te zijn; dat die boomen dan maar bleven liggen en men tot het kappen van andere boomen overging. Die omstandigheden hebben eenen zeer nadeeligen invloed op de bosschen gehad. Het gevolg daarvan moest zijn, dat vooral de bosschen in de nabijheid van het strand veel geleden hebben, en dat dus de aanvoer van hout naar de werven nu met meer kosten gepaard moest gaan, dan vroeger het geval was.

Deze omstandigheden hebben echter plaats gemaakt voor eene, eenigzins

betere, regeling. Vroeger, namelijk, geschiedde de aankap door de belanghebbenden zelven. Wanneer het Gouvernement bestellingen deed, verleende men tevens de vergunning om hout te kappen. Dat is sedert eenigzins gewijzigd. Bij voorbeeld: de bestellingen, die het Gouvernement nu doet, of die althans gedaan werden in den tijd, toen de heer BEKKING in Rembang was, hadden niet meer ten gevolge, dat de partikuliere industriëel zelf voorzag in het hout. Het Gouvernement liet toen kappen door het personeel boschambtenaren, dat in dien tijd ook meer is uitgebreid, en wel vooral omdat gehandhaafd zou kunnen worden eene nieuwe regeling die toen is ingevoerd, om namelijk niet overal en op de eerste de beste plaats te kappen, maar om perceels-gewijze geheel uit te kappen, jong en oud, en dan weer andere boomen te planten.

De scheepsbouwlieden krijgen het benoodigde aantal werklieden vrijwillig, zonder eenige inmenging van Gouvernementswege. Wanneer die lieden geen werk kunnen vinden te Rembang, dan gaan zij zelfs naar Soerabaja om werk te zoeken. Er zullen vrijwillige arbeiders genoeg te vinden zijn, ook dan wanneer uitbreiding wordt gegeven aan den aanbouw van schepen in Indië.

Het loon bedraagt niet altijd hetzelfde. Het regelt zich naar de geschiktheid der arbeiders en naar verschillende omstandigheden, die daarop invloed hebben. Wanneer, bij voorbeeld, vele werkkrachten vereischt worden voor den rijstoogst, zal het loon wel iets hooger zijn, dan gewoonlijk; maar op andere tijden van het jaar zal het daarentegen weer lager zijn.

De aanbouw van schepen in Indië levert vele voordeelen op. Een van de voordeelen is de duur der schepen, gebouwd van deugdzaam djati-hout. Met zekerheid valt de duur van een schip, uit goed droog djati-hout gebouwd, nog niet te bepalen. De heer BEKKING meent, dat in Britsch-Indië nog een van de eerste schepen bestaat, die in ons Indië, te Rembang, zijn gebouwd, welk schip *Rembang-djati* heet. Dit schip zou dus nu reeds, indien het nog in de vaart is, 50 jaren oud zijn. Evenzoo bestaan nu nog *de Noordholland* en het fregat *de Javaan*. Dit laatste schip is hier te lande als oorlogschip afgekeurd en verkocht aan een handelshuis. Beide schepen, die nu 30 of 40 jaren oud zouden zijn, hebben steeds gevaren, zonder dat zij kapitale reparatiën hebben behoeven te ondergaan. Een bewijs voor de deugdzaamheid van het djati-hout heeft ook het eerste drijvend droogdok opgeleverd. Dit dok was in Nederland uit gewone houtsoorten zamengesteld. Het werd afgescheept in twee schepen, waarvan er een in de Straat Sunda is verongelukt, zoodat men het ontbrekende deel in Indië uit djati-hout heeft moeten maken. Toen dit dok te Soerabaja nog geen drie jaren in het water had gelegen, was het geheel verteerd en door den paalworm vernietigd, uitgezonderd het gedeelte, dat in Indië was bijgewerkt. De heer BEKKING zag dat dok van Soerabaja naar Rembang slepen, om daar te worden hersteld. Het gedeelte van djati-hout was zoo gaaf en ongeschonden, als kwame het pas van de werf: het andere gedeelte was geheel vergaan.

De tariefswaarde van het hout is de maatstaf, waarnaar men rekent dat

het Gouvernement bouwt. Men moet zich echter niet voorstellen, dat het hout goedkoop zou zijn, als alleen het kap- en sleep-loon in rekening werd gebragt, en niet de tariefswaarde; want de kosten van kap- en sleep-loon zijn zeer groot. Toen de heer BEKKING de proef nam, om hout buiten het drukkend dwangstelsel om te verkrijgen, bleek reeds dat het hout, door vrijwilligen arbeid verkregen, het Gouvernement op 30 pct. minder te staan kwam. Dit ligt in den aard der zaak: het werkvolk wordt, onder het vigerende Gouvernements-stelsel (blandong-stelsel), van heinde en ver met de trekbeesten, tegen een zeer laag loon, geprest, om in onafzienbare bosschen te arbeiden, waar de arbeiders niet gekontroleerd kunnen worden, en waar ieder op zich zelf geen taak-arbeid verrigt, maar zijn vast aantal dagen moet blijven. Liefst geven zij voor dat lage loon zoo min mogelijk werk terug, en hiernaar worden de kosten opgemaakt. Aan het einde van het jaar heeft het Gouvernement gedurende den kaptijd gebruikt 500 of 600 koeli's, 1000 of 1200 span buffels daags, die zoo veel geld ontvangen hebben. En daartegenover staat dan in de kredit-zijde: zoo veel balken.

Wanneer de heer BEKKING van meening is, dat de partikuliere industrie van aanbouw van schepen in Indië zich meer zal ontwikkelen, als de bosschen niet door het Gouvernement gesloten werden gehouden, dan meent hij juist niet, dat aan partikulieren zelven het kappen van hout vergund werd. De ondervinding heeft geleerd, dat de de openstelling van bosschen aanleiding geeft tot misbruiken. Het Gouvernement moet waarborgen hebben, dat er geene misbruiken worden gepleegd en geen hout verspild wordt. Er is echter wel een ander weg, om in de behoefte van hout te voorzien, zonder dat het Gouvernement alle slagboomen wegneemt. Het kan zelf laten kappen, mits onder betere regelen, en niet door middelen van dwang, maar door het uitlokken van aankap door vrijwilligen arbeid.

Tot het verkrijgen van hout uit de bosschen en tot de konservatie dier bosschen zelve, wordt bij vrijwilligen arbeid, betere regeling en surveillance, betere afvoer van het hout vereischt; kortom al die middelen zijn noodig, welke de ondervinding reeds in Europa aan de hand heeft gegeven en die in Indie nog geheel onbekend zijn. Zoo ziet men uit de bosschen slepen, over zeer geaccidenteerde of vlakke terreinen, de zwaarste boomen, door dik en dun, over bergen en door ravijnen, geheel zonder eenig hulpmiddel dat de kunst kan aanbieden, alleen door kracht van menschen en beesten, omdat men deze laatsten zoo gemakkelijk kan verkrijgen. Zoo worden tot 50 span buffels voor een boom geplaatst, om dagen en dagen achtereen, soms van 14 tot 20 dagen, met zulk een boom te slepen, voetje voor voetje, tot dat men eindelijk aan de rivier komt, waarop de boom moet worden afgelaten. Wanneer men nu den aankap regelde, gelijk de heer BEKKING in Rembang begonnen is, in blokken of perceelen, zoo groot als men wilde, om dan ook weder in eens in hun geheel te worden aangeplant, en men had dus telkens maar voor de daarstelling van een enkelen afvoerweg te zorgen, dan zou men dien kunnen aanleggen met rails, en op die wijze oneindig veel kosten en werk uitsparen.

Altijd zou men op die wijze genoeg volk hebben, om den arbeid te verrigten. Het kappen van hout is een werk, dat de bevolking in Rembang altijd gedaan heeft uit zich zelf, reeds lang vóór dat het gouvernement zich eigenaar verklaard had van de bosschen en zich daarmede had bemoeid. Wanneer nu die verstorende invloed van den dwang met al zijne strafgevolgen niet tusschen beide kwam; wanneer die weder werd weggenomen en daarvoor in de plaats trad eene doorgaande gelegenheid om een billijk loon te verdienen, dan behoeft geene vrees te rijzen, dat er gebrek zal ontstaan aan menschen, die in de bosschen zullen willen werken.

Onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST, die met den heer BEKKING van oordeel was, dat er maatregelen moesten worden genomen, om den druk, dien het blandong-stelsel op de bevolking bragt, te lenigen, is daartoe overgegaan. Men meende toen een proef te kunnen nemen met het aanbieden aan de bevolking van de gelegenheid, om hout te kappen op aangewezen plaatsen, tegen eene waarde die daarvoor werd bepaald per balk, naar mate van het hout. Toen bleek het, dat die bevolking oneindig meer deed, dan de stoutste verwachting had durven hopen; zoo dat na verloop van één jaar men reeds maatregelen moest nemen, om te zorgen, dat zij niet veel verder ging, dan de plaats die aangewezen was. Toen het Gouvernement er toe kwam, om die eene proef, genomen aan het noorder strand, met een uitgekapt bosch, dat verwaarloosd was, omdat men daarin willekeurig en zonder kontrôle had gekapt, in andere distrikten van de residentie te herhalen, heeft men de proeven genomen op vijf plaatsen te gelijk, waarvan de uitkomst die der eerste wederom verre overtrof.

Wat nu de verdienste betreft van de bevolking bij het werk in de bosschen, volgens het bestaande stelsel van heerediensten, en bij de genomen proeven, dat is niet gemakkelijk op te geven. Onder het Gouvernements-stelsel van aankap, wordt, naar de overtuiging van den heer BEKKING, niets verdiend maar wel verloren. De bevolking komt, tot op 25 en 30 palen afstand, waarvan er drie gaan op een uur, zonder loon, met nalating van eigen werk, dat dikwijls winstgevend is, in de bosschen, om daar dan 14 dagen te blijven tegen een kati rijst per dag — de hoeveelheid noodig voor het onderhoud van een man — een weinig zout en 15 duiten. Daarvoor moet hij zich voorzien van deksel, van eene hut, die er niet is, van water voor zich en zijne beesten, en in zijne verdere behoeften; zoodat, wanneer hij te rug komt in zijne dessa, na 15 dagen afwezigheid, buiten den tijd, benoodigd geweest voor de heen- en wederreis, en hij eene rekening-courant kon opmaken, deze zeer zeker een nadeelig saldo zou aantoonen.

Daarentegen, wanneer men — zoo als de heer BEKKING de proef heeft genomen — het stelsel van vrijen arbeid toepast, en, tot grondslag van verrekening nemende de waarde van den arbeid en de kosten van het kappen en slepen der boomen, bepaalt: dat voor een boom van zekere afmetingen zekere prijs wordt gegeven, dan verkrijgt men veel gunstiger uitkomsten.

In één jaar had men te Bantjar uit één distrikt 100,000 boomen, die aan het Gouvernement 30 pCt. beneden de tariefswaarde kostten, en waarvoor men toch van verschillende zijden meer dan de tariefswaarde bood. Die proeven hebben het bewijs geleverd, dat de bevolking in die schikking groot voordeel zag; anders ware zij niet gelukt; want de inlander wist, dat hij vrij was en had zich dus gemakkelijk kunnen terugtrekken. Andere bewijzen voor den gunstigen uitslag van die proef van vrijen arbeid vond de heer BEKKING in de welvaart van het distrikt; de buffels, die voor het vervoer der boomen vereischt worden, kregen dubbelde waarde, de huizen werden verbeterd, de bevolking ging beter gekleed, er bestond geen gebrek en ook geene ontevredenheid.

Inderdaad, het kan niet anders, of het blandong-stelsel moet de bevolking zwaar drukken. Onder de vergoeding van een kati rijst en 15 duiten daags ('t varieert en kan ook wel eens tot 25 duiten klimmen) is ook de vergoeding voor de karbouwen, die de man moet medebrengen, begrepen. Bovendien hebben er nog groote misbruiken plaats bij de levering van het hout. Men roept wel eens maar een klein gedeelte van het volk op om hout te kappen, terwijl een veel grooter aantal menschen wordt in rekening gebragt, dan werkelijk dienst heeft gedaan. Het gevolg daarvan is, dat de hoofden zich verrijken, en dat de inlanders, die opkomen, nog zwaarder gedrukt worden. De aankoop is niet te kontroleren. Geen ambtenaar kan zich verzekeren, of het behoorlijk getal werkvolk er is; want, al zou hij zich daarvan op zeker tijdstip van den dag kunnen vergewissen, dan weet hij toch niet, of dat aantal niet naderhand wederom wordt verminderd. Het ligt voor de hand, dat er misbruiken moeten bestaan, en dat de hoogere en mindere hoofden zich daardoor trachten te bevoordeelen, zoo als trouwens niet alleen bij den houtaankap plaats heeft; want er gaan misbruiken gepaard met alles, wat op die groote schaal van Gouvernementswege wordt tot stand gebragt.

Herinneringen van eenen togt op Sumatra.

In de eerste aflevering van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* van dezen zelfden jaargang leest men een hoogst opmerkelijk artikel van den heer A. P. GODON. Het is getiteld: »De assistent-residentie Mandaheling en Angkola, op Sumatra's Westkust, van 1847 tot 1857". Die afdeeling werd gedurende een langen tijd door hem bestuurd. Het artikel beschrijft menige belangrijke bijzonderheid van dat bestuur, en bevat onder anderen een verhaal van de expeditie in Padang-Lawas in 1855.

Dien togt heb ik mede gemaakt. 't Zij mij vergund daarover nog 't een en ander mede te deelen, en mij tevens eenige opmerkingen te veroorlooven, die de geachte schrijver van 't zoo even genoemde stuk mij wel niet ten kwade zal duiden. In het geheele opstel straalt in hooge mate de bescheidenheid van den heer GODON door. Maar mij zal het wel vergund zijn, openlijk op te komen, om dankbaar te erkennen wat wij allen, die de geregelde troepenmagt van den beschreven togt uitmaakten, aan hem en zijne goede zorgen te danken hadden. Ware de hooggeachte majoor der infanterie SCHWENCH nog in leven, gewis had hij die taak zelf in handen genomen.

Den 20 Januarij 1855 was ik te Padang-Sidempoeang gekomen. Kort daarna werd mij de eervolle taak opgedragen »om in het landschap Padang-Lawas de rust te herstellen". Andere gegevens en orders bestonden er niet, daar de majoor SCHWENCH in persoon de kolonne zou vergezellen. De kolonne zelve was door den majoor uit de valide manschappen van de garnizoenen Sibogha, Batang-Taro en Padang-Sidempoeang te zamen gesteld. Zij bestond voor Sibogha en Batang-Taro uit een inlandschen sergeant, 1 Europeschen korporaal en 12 inlandsche fuseliers; en voor het garnizoen van Padang-Sidempoeang uit 1 fourier, 3 Europesche korporaals, 1 inlandschen hoornblaser, 6 Europesche en 32 inlandsche fuseliers.

De magazijnen te Padang-Sidempoeang waren zóó slecht voorzien, dat de manschappen in der haast zich zelf maar het een en ander moesten aanschaffen, bestaande hoofdzakelijk uit een paar parang's. Vivres waren er in 't geheel niet voorhanden. Ik moest mij vergenoegen met een paar zakken rijst en een halve pikol zout en een halve pikol koffij, welke laatste nog slechts door persoonlijke bemiddeling van den majoor werd verkregen. Dranken waren er in 't geheel niet. De doctor JAMES gaf mij, op mijn verzoek, nog een zoogenaamde lapdoos *) mede; en ik moest, ter bereiding van het eten, een groote kookketel mede voeren.

*) Deze »lapdoos" bestond uit: een spanen doos inhoudende 300 koortspillen; een doos met 25 opium-pillen; een doos met poeders voor buikziekte; een fleschje, waarin in zwavelzuur op-

Onder deze omstandigheden reisde de majoor vooruit, en verzocht mij te willen zorgen, dat de kolonne des anderen daags op het, 30 palen verwijderde, Siaboe zou zijn. De togt kon eerst 's morgens om 9 uur worden aangevangen, dewijl wij werden opgehouden door allerlei administrative hinderpalen; en toch was het detachement, na gedurende een gedeelte van den voornacht, op het ongastvrije Soeromatingi *), naar het opkomen der maan gewacht te hebben, des anderen daags reeds ten 9 ure te Siaboe. Wij hadden echter één inlandschen fuselier, wegens zware ongesteldheid, moeten achter laten. Reeds te Siaboe begon de goede zorg van den assistent-resident. Daar waren al de hoogst noodige levensmiddelen verzameld, waarvan mij, bij mijne aankomst, eene hoeveelheid beschikbaar werd gesteld.

Het zoude slechts eene herhaling worden, indien wij hier een verslag van deze expeditie wilden geven. Door den heer GODON is daarvan een verhaal met juistheid en eenvoudigheid geleverd. Het schenkt den lezer eene naauwkeurige kennis van 't geen er gebeurd is. Maar 't is onmogelijk, zich een volledig begrip te vormen van 't geen zulk eene expeditie eigenlijk inhoudt. Stel u voor, dat men het woeste land ingaat zonder kaarten zelfs zonder gids. De eenige gidsen, die wij hadden, waren een sergeant-oppasser, die steeds met orders, soms een of twee, zelfs meer dagen, van de kolonne afwezig was, en bovendien een oliphant-jager. Stel u voor, dat men zich op die wijze aan eene doorbreking in 's vijands legermagt waagt, en zich dus in het gevaar begeeft van, gelijk men zegt, „tusschen twee vuren te geraken." Stel u voor, dat men daarbij allerlei moeijelijkheden en hinderpalen ontmoet, die allen door moed en beleid moeten worden te boven gekomen. Stel u dat alles voor, en gij zult het niet in strijd met de bescheidenheid vinden, wanneer men er roem op draagt, zulk een togt te hebben bijgewoond en tot een goed einde helpen brengen.

Nimmer zal ik de beklimming van den „Andian Sipalas" vergeten. De heer GODON beschrijft die in korte trekken. „Dit woeste oord", zegt hij, „was nimmer te voren door een Europeaan betreden. Nu eens was het eene steilte bijna onmogelijk anders te beklimmen, dan zich vasthoudende aan de wortels der boomen, dan weder was het eene soort van gele rotssteen, waar wij overheen klouterden." En dan die nacht, dien wij doorbragten, en die dorst, waaraan wij leden. Toen werd het spreekwoord tot eene onwaarheid gemaakt: „waar een man gaat, gaat ook een paard." Maar allen zonder onderscheid volhardden, in weerwil van alle uitputting, tot het einde toe. En op die wijze is de toen volbragte expeditie een van die karakteristieke wapenfeiten in Indië geworden, waarvan bij andere volken lange en onderhoudende verhalen en loftuitingen in de dagbladen zou-

---

geloste quinine; een fleschje, waarin een stukje Nitras-Argenti (lapis infernalis); twee steenen potten met blaauwe zalf en was zalf; een pot met Engelsch zout; een rol kleefpleister; een pak pluksel; zes lange windsels; een pak verbandlinnen; een pincet en een bistouri, — alles gepakt in een geneverkist.

*) Zie over Soeromantingi TEYSMAN's *Botanische reis over Sumatra* in het *Natuurkundig Tijdschrift* deel XIV pag. 346, 347. Ieder, die dat opstel leest, zal beseffen hoe ik reikhalsde om weg te komen.

den geleverd worden, maar die in Indië ongemerkt voorbijgaan. Als een inlandsch hoofd, gelijk de jáng di pertoean van Kotta Siantar, de primaat van Mandaheling, bij lange na geen wekeling, onderscheidene malen verklaart, er bij te zullen blijven, en dreigt achter te moeten blijven indien hij niet mag rusten, dan mag men wel aannemen, dat het er spant. Maar wij trokken moedig voort. Men liet den eenige hoornblazer, dien wij hadden, zoo lang hij nog bij adem was, een „Wilhelmus" blazen, en zoo bereikten wij den top van den 4000 voet hoogen berg. Zoo daalden wij aan de andere zijde, waar de regen overal kloven, ravijnen en holle wegen had gevormd. Eindelijk bereikten wij een plateau, waar wij konden bivakeren. Daar werd een kleine wel gevonden, maar die slechts zeer weinig water opleverde. Dat wij officieren er niet veel van mede kregen en het aan de manschappen overlieten, is natuurlijk en behoort tot de harde verpligting, van eerst voor den soldaat te zorgen eer wij zelven genieten.

Maar wie had weder zorg gedragen, dat, toen wij te Roedang Si Naboer kwamen, gevulde bamboezen klaar lagen en het detachement de dorst kon lesschen? Dat hadden wij al weder aan den heer GODON te danken, die dit aan de voorwacht had opgedragen. Gelukkig voorwaar! Want de achterwacht, die uit het gros der kolonne bestond, had daags te voren even min water gehad, omdat de voorsten al het mos van de boomen hadden gescheurd, om het vocht, door daauw en regen er ingebragt, in de verdroogde mond te persen. En nu dezen dag leed zij aan hetzelfde gebrek, en kwam eerst 's avonds en in den nacht te Pangaran Bila aan, waar wij reeds sedert 2 ure gelegerd waren geweest.

De Batoe Broemon moest worden overgetrokken. Geen brug, geen vlot, niets wat er naar geleek was beschikbaar, en toch moest de kolonne er over. In den morgen van Zondag 11 Februarij stonden wij voor het water. Maar geen nood, de manschappen bonden de patroonzakken om den hals, en zoo gelukte het, door de sterkstroomende rivier te geraken. De assistent-resident, de majoor SCHWENCH en de ondergeteekende waren het eerst in de rivier; zij zouden er niet eens in hebben kunnen staande blijven, veel min den stroom doorwaden, zoo de jang di pertoean en eenige Mandahelingers niet bovenstrooms in het rivierbed waren afgedaald, om, man aan man staande, als een levende dijk te vormen, waar langs het water gedwongen werd te stroomen, tot dat de laatste man aan de overzijde gekomen zou zijn.

De heer GODON zwijgt, in zijn verhaal, van menige omstandigheid, die nog al karakteristiek is, om den aard van de verhouding der bevolking tot ons te leeren kennen, en om onze in vele opzigten minder aangename positie te doen uitkomen. Zoo waren onze hulptroepen, inboorlingen van het land, te Oeta Nepan aan 't schijfschieten. Zij behoorden tot eene koeria, die nog al zeer na verwant was met een gedeelte der bevolking van de te beoorlogen landstreek. En wat was nu opmerkelijk bij dat schijfschieten? De manschappen schoten op opvallende wijze gestadig mis, niettegenstaande zij bekend stonden als zeer goede schutters. Inderdaad, dat kon geen groot

vertrouwen op den goeden wil onzer hulptroepen inboezemen. Op de reis naar Sosah passeerden wij in den eersten nacht, voor zonsopgang, acht rivieren en daarbij vrij beduidende, die wij allen moesten doorwaden, en dat met groote moeite. Onze Javaantjes, overigens uitmuntende soldaten, moesten bij die gelegenheid meestal door en tusschen twee, veel grooter en sterker, Mandahelings worden overgebragt. Voorzeker geene zeer aangename positie, wanneer men die Mandahelings maar half meende te kunnen vertrouwen. Op den terugtogt van Tanah Panga naar Oeta Nopan passeerden wij slechts eens de Batoe Baromon, maar toen togen wij bij die gelegenheid langs een, in moeras aangelegde, versterking van de bevolking.

De togt naar Ajoe Aras is mede een van die togten, waarmede de Franschen een tiental nummers van de „*Illustration*" weten te vullen; maar ook weder hier schijnt de bescheidenheid den heer GODON teruggehouden te hebben, de zaken duidelijker voor te stellen.

Toen, namelijk, het hoofd van Adjoran, soethan di Batah, kwam vertellen, dat de hoofden van Ajoe Aras niet wilden naar beneden komen om zich te onderwerpen, prat als zij waren op hunne onoverwinnelijkheid, werd er een krijgsraad belegd, waarin de jang di pertoean onderanderen voorstelde, om twee hoofden, ieder met 200 man hulptroepen, uit twee verschillende kanten te laten aanvallen, zoodat wij, met de geregelde troepen en het overige der hulptroepen, den opgejaagden vijand dan gemakkelijk zouden kunnen meester worden.

Maar dat aanbod, hoe uitlokkend ook, werd door den heer GODON van de hand gewezen, omdat hij er zijne hoogste eer in stelde, de geheele expeditie zonder bloedvergieten, ja zelfs zonder een enkel schot als 't mogelijk was, te doen afloopen. Het antwoord, dat hij aan den jang di pertoean gaf, luidde aldus: „dat het Gouvernement ons gezonden had, om te leiden, teregt te wijzen en te bevredigen; niet om te moorden, maar wel om het moorden tegen te gaan". Voorzeker schoone woorden, maar in dien tijd volstrekt niet naar den zin van mij, die als jong officier er veel plaisir in had, dat dit eeuwige loopen eindelijk eens kans had in een treffen over te gaan. Ik onderwierp mij echter, met de geheime hoop, dat het zoo gemakkelijk toch niet gaan zou, en dat er toch nog wel een schot zoude vallen. Met die hoop trok ik mede op.

De heer GODON beschrijft dezen togt, maar vergeet onze intrede in Ajoe Aras. Hij verhaalt namelijk niet, hoe wij door een diep moeras, à cheval op eenige bossen alang-alang, moesten voortkruipen over eene lengte van omstreeks 100 voeten, of 30 tot 35 Ned. ellen. Wat in Ajoe Aras gebeurde, wordt door den heer GODON vrij breedvoerig vermeld. Van onzen terugtogt zegt hij onder anderen: „Ik heb in Indië vele vermoeijenissen doorgestaan; en die mij in mijn werkkring gekend hebben zullen kunnen getuigen, dat mijn gestel er zeer goed tegen bestand was; doch hetgeen wij op dien terugtogt doorgestaan hebben, zal nimmer uit mijn geheugen gewischt worden. Opregt gesproken ik dacht waarlijk onder de vreesselijke hitte, welke des namiddags bij het beklimmen der alang-alang heuvels werd ondervonden,

te bezwijken". Zoo verhaalt de heer GODON geheel naar waarheid. Ik bevond mij bij hem, toen hij geheel uitgeput nederzonk op een dier alang-alang heuvels. Maar toen zag ik wat kracht van geest ook tegen uitputting van het ligchaam vermag. Ik zelf was doodelijk afgemat; evenzoo de twee Europeanen, die ons op dezen togt vergezeld hadden, en die de achterwacht voor de geregelde troepen vormden. Maar toen ik den heer GODON toesprak en hem mijne hulp aanbood, wees hij dien van de hand, rigtte zich op en vervolgde weder den weg, zonder verder oponthoud of een oogenblik rustens, tot Oeta Nopan.

Zoo ooit moed, beleid en trouw tegelijk getoond werden, was het hier. Immers niemand zal tegenspreken, dat er beleid toe noodig was, om een oproerige, of liever eene reeds in staat van oorlog verkeerende, landstreek te bevredigen en tot rust te brengen, en tevens de eer van Nederland te beveiligen tegen de smet, dat iemand onze bescherming vruchteloos zou hebben ingeroepen. En wie zal ontkennen, dat er moed toe behoorde, om een vijand te gaan opzoeken langs ongebaande en halsbrekende wegen, waar reeds groote troepen-massa's, met al het vuur aan godsdienstoorlogen eigen, het hoofd hadden gestooten en waar zelfs een korps gedisciplineeerde troepen niet was geslaagd. Moed werd er vereischt, al is er ook geen bloed vergoten; want één enkel schot bij ongeluk gedaan, één enkel geweer, dat door een toeval afging, zou de schromelijkste gevolgen hebben gehad, waardoor misschien niemand der onzen uit de bergpassen van Ajoe Aras zou zijn wedergekeerd. Moed werd er vereischt om die hoofden, waarvan niemand de gezindheid wist, te gemoet te gaan. Teregt zegt de heer GODON: »Hadden de ingezetenen van Ajoe Aras zich willen verdedigen, niets ware hun welligt gemakkelijker geweest, dan ons allen tusschen de rotswanden van boven in de bedding der rivier neder te schieten." En wie zal, bij al de bezwaren die deze togten hebben opgeleverd, ontkennen, dat zij 't bewijs dragen van eene trouw die zich nimmer verloochende? Maar wat is de dank geweest, die in 't algemeen der expeditie en in het bijzonder den heer GODON ten deel viel? wat was de dank van het Nederlandsche Gouvernement?

Mij gewerd, als detachements-kommandant, van den majoor der noordelijke afdeeling een schrijven, waarin mij werd verzocht, aan het door mij aangevoerde detachement de goedkeuring van den Generaal, civiel en militair Gouverneur ter Sumatra's Westkust, over te brengen, wegens de volharding, waarmede bezwaren en hindernissen van allerlei aard, onder gebrek aan het noodige, met moed waren te boven gekomen. Voor mij persoonlijk geen woord! Ik had mijn pligt gedaan en verwachtte dan ook geen dank. En de heer GODON? De heer GODON kon de overtuiging met zich omdragen, dat hij, in 't belang van Nederland, een hoogst bezwarenden vermoeijenden togt had medegemaakt, en dat hij zijnen pligt als Nederlandsch-Indisch ambtenaar in den ruimsten omvang had volbragt. Het Gouvernement scheen die zelfvoldoening voldoende te achten, en rekende zich niet verpligt, hem deswege zijne tevredenheid te betuigen.

Wel hoorde ik beweren, dat het hoofdbestuur te Batavia liever niets van die expeditie had willen weten om reden . . . 1824. Ja, maar wat geeft een 2e luitenant der infanterie daarom?

Ziedaar eenige herinneringen van den togt naar Ajoe Aras. Zij kunnen beschouwd worden als eene bijdrage tot de kennis van den zwaren pligt, dien het leger in Nederlandsch Indië heeft te volbrengen. Door de verspreiding van die kennis zal de soldaat in Indië beter gewaardeerd worden in de vervulling van de eervolle maar moeijelijke taak, die op hem rust.

De gewezen Kommandant van het detachement geregelde troepen bij de expeditie in Padang Lawas, thans op verzoek eervol ontslagen 1e luit. der inf.
D. DER KINDEREN.

De kina-kultuur op Java beoordeeld in den vreemde.

In de hitte van den strijd, thans op Java over de kina-kultuur aldaar gevoerd, kan een oordeel, door eenen deskundigen vreemdeling uitgesproken, misschien van zoo veel kracht zijn, dat de strijd er door geëindigd wordt. Ons komt het althans voor, dat wanneer iemand, na kennis genomen te hebben van 't geen de officiële stukken bevatten, nog mogt twijfelen in zijn oordeel, die twijfel geheel zal vervallen, als hij kennis zal genomen hebben van de uitspraak van eene Engelsche specialiteit in de kina-aangelegenheden, die wij thans onder de oogen onzer lezers verlangen te brengen.

Onder den titel van „*Travels in Peru and India*" is onlangs te Londen een werk uitgegeven door CLEMENS R. MARKHAM, waarin hij onder anderen verslag geeft van zijne verrigtingen in eene, hem door het Engelsche Gouvernement opgedragen, zending. Het doel dier zending was het verkrijgen van kina-planten en zaden in Zuid-Amerika en het invoeren van de kina-kultuur in Britsch Indië.

Het eerste gedeelte van het werk bevat eene opgave van de verschillende soorten van chinchona-planten en hare geschiedenis. Voorts vindt men er een verhaal in van zijne reizen in Peru en een berigt van de bemoeijingen der agenten, die hij gebruikte, om planten en zaden te verzamelen van de verschillende soorten van chinchona in andere deelen van Zuid-Amerika. Dit gedeelte van het werk is zeer belangwekkend, ook wat betreft de vroegere geschiedenis en het droevig lot der Peruaansche Indianen, hunnen toestand onder het Spaansch koloniaal beheer en den opstand van den laatsten der Inkas. Daarbij treedt de schrijver in belangrijke beschouwingen over de doorreisde streken op zijnen togt naar de chinchona-wouden.

Het tweede gedeelte van het werk behandelt de reizen van den schrijver in Britsch-Indië en beschrijft de streken, die geschikt geacht en gekozen werden voor de kultuur van de kina. Ook vindt men er een verslag in van de proef-kultuur van den kinaboom, sedert de aankomst der planten en zaden, in 't begin van 1861 tot de uitgave van het boek.

In het overzigt, dat hij geeft, van 't geen er is aangewend, om de kina-kultuur te bevorderen, spreekt hij ook over 't geen door de Nederlanders is verrigt voor de invoering der kina-kultuur op Java. Wij laten daarvan thans den voornamen inhoud volgen.

De Nederlanders, die op het eiland Java 't bezit hebben van een reeks

met wouden bedekte bergen, buitengemeen geschikt voor de kultuur van chinchona, waren de eersten, die krachtige pogingen aanwendden, om deze weldadige plant in het oostelijk halfrond in te voeren; zij verdienen, voor 't geen zij daarin met volharding hebben verrigt, de goedkeuring der beschaafde wereld. De proeven, op Java genomen, hebben echter slechts plaats gehad met een zeer beperkt getal van goede soorten van chinchona, en zijn met weinig goed gevolg bekroond, 't geen moet worden toegeschreven aan de invoering van soorten, die geen waarde hebben, en aan fouten in de kultuur, gedurende de eerste weinige jaren gepleegd.

Reeds dertig jaren geleden hadden Nederlandsche wetenschappelijke mannen, waaronder de naam van den botanist BLUME mag vermeld worden; hun Gouvernement aangespoord, om de invoering van chinchona-planten op Java te beproeven. Maar het was eerst in 1852, dat de heer PAHUD, de Nederlandsche Minister van Koloniën, gemagtigd werd, om een agent in dienst te stellen, ten einde planten en zaden van goede soorten in Peru te verzamelen en naar Java over te brengen. Hij verkoos voor deze belangrijke zending den heer JUSTUS CHARLES HASSKARL, een botanist, die gedurende eenigen tijd het oppertoezigt had gehad over de tuinen van Java, maar die in Zuid-Amerika een vreemdeling was, geheel onbekend met het land, het volk en de taal, niet vertrouwd met de bosschen, waar de chinchona-boomen gevonden worden, en die ze nimmer had zien groeijen in hunnen natuurlijken staat. Hij vertrok in December 1852 naar Peru, met het voorschrift van zich niet te bepalen tot de calisaja-plant, maar van planten en zaden te verzamelen van zoo veel verschillende soorten als maar mogelijk zou zijn. Oorspronkelijk luidden de voorschriften, die hij ontving, om zich onmiddelijk van Guayaquil naar de chinchona-bosschen van Laxa te begeven; maar hij veranderde zijn plan en doorkruiste, na te Lima geland te zijn, in Mei 1853 de Cordilleras.

't Zou moeijelijk wezen, als men een togt maakt op het toeval af van de kust naar de wouden van de oostelijke Andes, een gedeelte aan te treffen, waar goede soorten van chinchona-boomen niet bekend zijn. Zulke gedeelten, zulke brokken van bosschen, bevinden zich tusschen de meer begunstigde streken, waar alleen species van geringe waarde worden gevonden, als de *chincona pubescens*, *chinchona scrobiculata* enz.; en op een van deze gedeelten, tusschen de streek der grijze kina in Huanuco en die van *chinchona calisaja* in Caravaja, had de heer HASSKARL, onbekend met de lokaliteit, het ongeluk te vallen. Hij doorkruiste de Andes langs den weg van Lima naar Tarma, daalde langs de oostelijke hellingen van de bergen van Vitok, Uchubamba en Monobamba, en keerde terug door Xauxa in de hoogere streken van de Andes. In de nabijheid van Uchubamba zag hij boomen, die hij meende dat de *chinchona calisaja* waren; maar deze species is nimmer gevonden in 't noorden der provincie Caravaja. Hij verzamelde echter eene hoeveelheid zaden van deze ingebeelde calisaja en vier pakken eener species, die hij *chinchona ovata* noemde, met eene geringere kwantiteit van de *chinchona pubescens* en *chinchona amygdalifolia*.

De species, door den heer HASSKARL de *chinchona ovata* genoemd, maakt tegenwoordig de massa van chinchona-aanplantingen op Java uit. Hij vond ze op drooge, zonnige heuvels, zonder eenige beschutting voor de zon, in een zeer zandigen grond, op eene hoogte van 5500 tot 6000 voet boven de zee. Soms zijn het slechts heesters, maar soms rijzen zij tot vijftien of vijf en twintig voet, met sierlijke bloemen en een roodachtige vrucht. De inboorlingen noemen ze cascarilla crespilla chica; en daar de »crespilla grande" de *chinchona ovata* van WEDDELL is, schijnt de heer HASSKARL in de dwaling te zijn vervallen van zijne nieuwe species *chinchona ovata* te noemen. De bladen zijn boven glad, en de ruige capsules zijn waarschijnlijk eene aanwijzing, dat deze species geene waarde heeft (HOWARD). Inderdaad zijn in dit gedeelte van het land geene goede soorten gevonden, en al de door den heer HASSKARL overgezonden zaden waren eveneens zònder waarde. Hij verzamelde specimina van de *chinchona lanceolata* van PAVON op eene plaats »Escalera de San Rafaël" genaamd, op den weg tusschen Uchubamba en Xauxa.

Van Xauxa keerde de heer HASSKARL zich naar Cuzco, en van daar in September naar Sandia in de provincie Caravaja; maar daar hij zag, dat de zaden van chinchona in Augustus rijp waren, en hij dus te laat was gekomen, keerde hij naar Lima terug, en bleef te Arequipa tot het volgende jaar. In Maart 1854 begon hij zijne togten weder, trok door de Andes tot Puno, en bereikte, na èen gedeelte van Bolivia doorkruist te hebben, eindelijk in April het kleine dorp Sina in Caravaja, bij de grensscheiding tusschen Peru en Bolivia. Hij had den naam van JOSÉ CARLOS MÜLLER aangenomen, en dien op zijne kaartjes laten drukken, waarvan hij er een den Gouverneur van Sina DON JUAN DE LA CRUZ GIRONDA aanbood, met het verzoek hem behulpzaam te zijn in het verkrijgen van eenige chinchona-planten. GIRONDA weigerde dit, maar bragt den vreemdeling bij een inwoner van Bolivia, CLEMENTE HENRIQUES genaamd, een wakker en scherpzinnig, maar oneerlijk en weinig naauwgezet man. HENRIQUEZ nam aan, hem 400 planten van chinchona calisaja voor zekere som te bezorgen, waarvan een gedeelte dadelijk zou betaald worden en 't overige bij de levering der planten.

Toen begaf de heer HASSKARL zich naar het dorp Sandia, waar hij zijn verblijf vestigde, zonder de chinchona-bosschen te betreden. Daar wachtte hij tot de planten hem zouden gebragt worden. Ondertusschen gebruikte HENRIQUEZ een Indiaan, om het bepaalde getal planten te verzamelen in den omtrek eener plaats Ychucorpa genaamd, op de grenzen van Bolivia; en nadat ze hem gebragt waren, begaf hij zich naar Sandia, om ze aan den heer HASSKARL ter hand te stellen, en ontving zijne betaling. Later ontstond er eene hevige ontevredenheid tegen HENRIQUEZ bij de bevolkingen, die de dorpen grenzende aan de chichona-bosschen bewoonden, omdat zij vreesden, dat hare belangen schade zouden lijden door den uitvoer der planten; zij verklaarden, dat zij hem de voeten zouden afkappen, als zij hem konden vatten; zoodat hij sedert dien tijd verpligt is geweest te Pa-

lechuco in Bolivia te wonen *). Deze gesteldheid der bevolkingen heeft elke volgende poging van gelijken aard uiterst moeijelijk gemaakt.

De heer HASSKARL verliet Sandia met deze planten in Junij 1854; maar zij werden in de kisten voor de verzending, in de haven van Islay, niet eerder geplaatst dan in de maand Augustus. Den 27 dier maand verliet hij voor goed in een zeilvaartuig de kust van Peru, en stevende hij regelregt naar Java †). Te Batavia kwam hij, met twintig kisten met planten, den 13 December aan. Maar al zijne planten zijn sedert gestorven, behalve twee §). Bij zijne komst werd de heer HASSKARL belast met de kultuur der chinchona-planten op Java, met den rang van assistent-resident. Hij werd benoemd tot ridder van den Nederlandschen leeuw en tot kommandeur der orde van de eikenkroon **).

Behalve de planten, door den heer HASSKARL aangebragt, was een plant, chinchona-calisaja, te Parijs gegroeid uit zaden, door dr. WEDDELL derwaarts gezonden, op Java aangekomen; gelijk ook eenige planten gegroeid uit zaden, vroeger van Peru gezonden, en zaden van de chinchona-lancifolia, door dr. KARSTEN uit Nieuw Grenada gezonden, door tusschenkomst van den Gouverneur van Curaçao. Zoo was dus de proefondervindelijke chinchona-kultuur op Java bevonden.

Ofschoon door verschillende omstandigheden de zending naar Zuid-Amerika niet met uitstekend goed gevolg bekroond werd, verdient toch de heer HASSKARL den grootsten lof wegens den ijver en de volharding, op zijne togten door hem betoond, gedurende welke hij van niet alledaagsche moeijelijkheden en gevaren was omgeven. Hij toonde zich een onvermoeid en moedig reiziger te zijn.

De heer HASSKARL en zijn medearbeider, de heer TEIJSMANN, kozen voor de eerste chinchona-aanplant eene plaats uit, Tjibodas genaamd, dertig mijlen ten zuiden van Batavia, aan de noordelijke helling van de vulkanische keten, die Java van het oosten naar het westen doorloopt, 4400 voet boven de zee. De grond was te Tjipanas gereed gemaakt, een halve mijl boven Tjibodas, 4700 voet boven de zee. Deze streek was bedekt geweest met rasamala-boomen van onmetelijken omvang (Liquidambar Altingia), die nu geveld waren. De bestuurders der kultuur, bedrogen door het gezigt van zulke groote boomen, meenden dat de grond diep en goed was; maar in werkelijkheid was hij niet meer dan zes duim diep, en begon daar eene formatie, voor de wortels volkomen ondringbaar, „tjadas" genaamd, uit zand en kleine steentjes van trachytischen oorsprong bestaande, er sterk door krater-slijk aaneengehecht; 't geheel was zoo hard als rots. Geen enkele van de groote rasamala-boomen doorboort in werkelijkheid deze „tjadas" met zijne wortels, maar de boom wringt ze horizontaal langs

*) Berigten van GIRONDA, toen gouverneur van Sina.
†) Zie KEW *Miscellany*, October en November 1856.
§) Zie dr. MACPHERSON's *Report*, van 10 December 1860; n°. 53 § 8.
**) Zie *Bonplandia*, Maart 1859 blz. 72. Het traktement van een assistent-resident op ava is 500 £ in 't jaar. Zie MONEIJ's *Java*.

de oppervlakte honderden voeten ver. In deze streek bleven de chinchona-planten kwijnen gedurende 't jaar 1855. Aan 't einde van dat jaar had de proeftuin een hopeloos aanzien.

De oorzaak van dezen tegenspoed is voldoende duidelijk. Nadat de rasamala-boomen geveld waren, werden de jonge chinchona-planten blootgesteld aan de volle kracht eener brandende zon, zonder eenige schaduw hoegeneamd, in een buitengewoon dunnen grond, op een rotsigen bodem, ondoordringbaar voor de wortels. De doode en rottende wortels van de rasamala-boomen had men laten liggen en ontwikkelden nu fungi, die de chinchona-wortels bereikten; de planten stonden bovendien in een veel te laag en warm klimaat. Ten gevolge van de vereenigde uitwerking van deze verderfelijke invloeden, bevonden zich, na de eerste achttien maanden, op Java niets anders dan 300 chinchona-planten in een ziekelijken toestand.

In December 1855 kwam dr. FRANZ JUNGHUHN op Java, met 130 chinchona-planten, uit zaden in Nederland gegroeid. Zij werden aan den heer HASSKARL afgegeven; in de zes maanden waren er zes-en-zeventig van gestorven. In Junij 1856 ontsloeg de heer PAHUD, die Minister van Koloniën was geweest en nu Gouverneur-Generaal was geworden, den heer HASSKARL uit zijne betrekking, en droeg aan dr. JUNGHUHN, een wetenschappelijk botanist van ondervinding, de geheele leiding der chinchona-kultuur op. Dr. J. E. DE VRIJ, een zeer kundig chemist, werd eveneens naar Java gezonden, belast met de speciale taak, om chemische proeven op de bast van de chinchona-planten te nemen, ten einde hare intrinsieke waarde te bepalen.

Toen dr. JUNGHUHN zijne betrekking aanvaarde, waren de vooruitzigten der kultuur zeer verre van veel belovend. Hij heeft eene mate van doorzigt en volharding, vergezeld van de meest praktische kennis, aan den dag gelegd, die allen lof verdient. Hij vond de 139 chinchona-planten, die hij zelf had medegebragt, verminderd tot 63; de chinchona-laucifolia vond hij vertegenwoordigd door drie ziekelijke planten; de verzameling van chinchona-calisaja, door den heer HASSKARL van Peru medegebragt, eveneens verminderd tot drie; twee planten van de chinchona-calisaja, gegroeid uit de zaden, door dr. WEDDELL gezonden; en 't overige bestond uit de nietswaardige species, verzameld door den heer HASSKARL in Uchubamba, een totaal uitmakende van slechts 300 planten.

In 1856 werd een nieuw stelsel ingevoerd; kwistig werd het geld uitgegeven; eene belangrijke inrigting werd tot stand gebragt, en met groote krachtsinspanning begon men den goeden uitslag der kultuur van de chinchona-planten te verzekeren. Het hoofd der inrigting ontving £ 1350 's jaars inkomen, de chemist 1100 £., en onder hen waren acht opzieners werkzaam; het totale bedrag aan salarissen bedroeg 3256 £. in 't jaar *). Eene bepaling werd vastgesteld, dat, tot zoo lang de kultuur beschouwd

*) Zie het „report" van den heer FRASER, den Britschen konsul te Batavia.

zou kunnen worden als volkomen gelukt, zij onder de leiding van wetenschappelijke mannen zou blijven; maar dat zij daarna zou worden overgedragen aan de gewone direktie van de hoofden der provinciale gouvernementen, onder den direkteur der kultures; en eene memorie van instruktiën, uit achttien artikelen bestaande, werd opgesteld voor het bestuur van dr. JUNGHUHN en zijne ondergeschikten.

Toen hij de chinchona-planten in zulk een betreurenswaardigen toestand aantrof, was een van de eerste maatregelen van dr. JUNGHUHN, om ze van Tjibodas naar een meer voegzaam oord in het Malawar-gebergte over te brengen. Dat was eene zeer moeijelijke en gewaagde operatie, die echter met het beste gevolg werd volbragt. In 1857 bloeiden planten, beiden van de chinchona-calisaja en van de niets waardige species, en in 1858 droegen zij vruchten. Dr. JUNGHUHN bevond, dat de laatste de chinchona-ovata, gelijk de heer HASSKARL haar genoemd had, niet kon zijn; maar hij zelf verviel eveneens in eene dwaling, door haar chinchona-lucumoefolia te noemen, wegens eene veronderstelde gelijkenis naar die species van Pavou *). De voorname misgreep der Nederlanders bestond in het uitbreiden van deze nietswaardige soort en het verspillen van aanzienlijke sommen aan hare kultuur, daartoe verleid door de ondervinding, dat zij van nature meer gehard en sterk was en zij dus minder zorg vereischte, dan de teedere chinchona-calisaja.

In 1858 werden verscheiden planten ziek door de aanvallen van vernielende insekten (Bostrichus of Dermestei), niet grooter dan een speldeknop, die horizontaal de bast en het hout van den stam en de takken doorboorden, waar zij hunne eijeren leiden en dan stierven. Dr. JUNGHUHN veronderstelde, dat zij van Peru waren medegebragt, dewijl zij geene inboorlingen zijn van de Java-bosschen. Ik vond deze borende insekten in het hout van chinchona-boomen, in de wonden van Caravija. Negen-en-twintig boomen werden op die wijze op Java aangetast en stierven.

Dr. JUNGHUHN vestigde zijne nieuwe aanplantingen aan de hellingen van het Malawar-gebergte, waar hij bevond, dat de chinchona-calisaja meer gevoelig is, dan zijne zoogenaamde chinchona-lucumoefolia; en dat zeer geringe afwisselingen van temperatuur, van meerdere hoogte, van licht, van schaduw en van vochtigheid een zichtbaren invloed op de calisaja uitoefent, terwijl zijne lucumoefolia door dat alles niet wordt aangedaan. Hij houdt het er voor, dat de beste voorwaarde voor het groeijen van de calisaja op het Malawar-gebergte (tusschen 7° en 8° breedte) een goede losse bosch-grond is en matige schaduw, op eene hoogte van 5000 tot 5700 voet boven de zee. Wanneer de calisaja alleen licht ontvangt op haar kruin en door het donkere hout omgeven is, groeit zij spoedig, slank, hoog, vrij

---

*) Dr. JUNGHUHN noemde sommigen der planten „chinchona-lancioleta" en anderen „chinchona-succirubra"; maar hij zelf erkende, dat de eerste niets is dan eene varieteit van de nietswaardige species, gelijk die welke door den heer HASSKARL uit Uchubamba was gezonden; en de laatste kan zeker de „chinchona-succirubra" niet zijn, dewijl deze goede soort niet in de Peruviaansche distrikten, door den heer HASSKARL bezocht, wordt gevonden.

van zijtakken; terwijl zij, wanneer zij op heldere open plekken staat, meer in de breedte en dikte groeit, maar korter is en talrijke zijtakken heeft.

Op de volgende wijze kultiveert dr. JUNGHUHN deze planten. Potten, van bamboe-latten gemaakt, worden losjes gevuld met fijn gezeefde aarde, voor een vierde deel zamengesteld uit zwart vulkanisch zand (feldspat, hornblende en magneet-ijzer), vermengd met bruinen bosch-grond. De potten worden dan in het digte der bosschen geplaatst, op beddingen van hoopen aarde, uitgespreid in den vorm van terrassen, aan de hellingen der bergen. Een dak van gedroogd gras, door pijlers gedragen, en hoog genoeg om zijdelings licht toe te laten, beschermt de pot tegen regendroppen. Deze zaadbeddingen zijn van 200 tot 500 voet lang, en loopen in parallelle lijnen tusschen de boomen, gelijk de trappen van een amphitheater. Elke pot ontvangt slechts een zaadkorrel, en de aarde wordt onophoudelijk vochtig gehouden, door ze tweemaal daags te bevochtigen met de drukking van een spons *).

De potten blijven op de zaadbeddingen staan, tot dat de planten ongeveer een half voet hoog zijn, 't geen omtrent acht maanden duurt. Gedurende dien tijd worden zij elke vijf of acht dagen omgedraaid, ten einde te voorkomen, dat de planten krom groeijen, die altoos zich keeren naar die zijde, van waar het meeste licht op de beddingen valt. Met het doel om ze daar uit te planten, worden langs den bergrug door het bosch eenige hoofdwegen aangelegd, vereenigd door voetpaden, vijf-en-twintig voet van elkander. Langs deze voetpaden, en vijf-en-twintig voet van elkander, worden breede gruppels gegraven, en met gezuiverde aarde gevuld, ten einde weinig verheven dijkjes te maken, met groeven om het regenwater te doen afloopen. De jonge plantjes worden in de losse aarde van deze dijkjes geplant, en vier sterke staken, om hen heen in den grond gedreven, worden vier of vijf voet boven hunne toppen aaneengehecht. Dit beschermt hen gedurende eenige jaren tegen vallende takken, den drop van de boomen en het wild gedierte. Zoo zijn duizenden paden in de bosschen gemaakt en met chinchona-boomen beplant, die goed groeijen. Er zijn nu negen kweekingen op Java, namelijk: Tjibodas op den berg Gedeh; Tjiniroean aan de westelijke helling en Tjibeurum aan de zuid-helling van den berg Malawar; Genteng; Reong Goenoeng; Kawah Tjirvidei op het Kendanggebergte; een op den berg Patna; en twee anderen.

Dr. JUNGHUHN is, toen hij deze methode van kultuur aannam en de inrigtingen van den heer HASSKARL veranderde, in een ander uiterste vervallen. Zijn stelsel, om de chinchona's in de bosschen onder digte schaduw te planten †), is een dwaalbegrip; en de wijze, waarop de zaden worden behandeld, is in volkomen overeenstemming met het geringe aantal, dat ontkiemt.

Den 31sten December 1860 was het getal der chinchona-planten op Java als volgt:

---

*) Zie dr. MACPHERSON's rapport van 19 December 1860 n°. 50.

†) Dr. ANDERSON's rapport van 14 December 1861, n°. 326; en dr. MACPHERSON's rapport van 18 December 1860, n°. 50 § 12.

Chinchona-calisaja	7,316 planten en 1080 stekken.	
Chinchona-laucifolia	80 id. id. 28 id.	
Van de species door den heer HASSKARL bezorgd . . .	939,809 id. id. 18 id.	
Totaal	. 947,205 planten. *).	

Bovendien waren er nog 700,264 zaden in voorraad of gezaaid. De uiterste hoogte, door de langste calisaja bereikt, was op dien zelfden datum vijftien voet, en die van de nietswaardige soort acht-en-twintig voet. Een der laucifolia had eveneens eene hoogte van vijftien voet bereikt.

Dr. DE VRY, de uitstekende chemist, die aan dr. JUNGHUHN is toegevoegd, en die sedert twee jaren zich op de studie der chinchona-alkaloiden heeft toegelegd, is met ijver werkzaam geweest in het zorgvuldig onderzoek van de chinchona-bast op Java. Wat de calisaja betreft is het resultaat, dat hij verkreeg, zeer voldoende geweest. Van de bast van den stam eener plant van deze species, die zes jaren oud was, verkreeg hij, in Augustus 1860, 5 pCt. alkaloiden; en van de bast der takken 2½ pCt. Maar de specimina van de calisaja-bast van Java, die naar de tentoonstelling van 1862 zijn gezonden, hebben een geheel ander voorkomen en zijn veel dunner dan die van Zuid-Amerika. Deze omstandigheid leidt tot de gevolgtrekking, dat het tegenwoordige stelsel van kultuur op Java verkeerd is.

Met de species, door den heer HASSKARL ingevoerd, verkreeg dr. DE VRY niet zulke goede resultaten. De bladen, bloemen, vruchten en bast van deze species werden door dr. JUNGHUHN naar den heer HOWARD gezonden; en men bevond, dat de namen van chinchona ovata, daaraan door den heer HASSKARL gegeven, en van chinchona lucumoefolia door dr. JUNGHUHN, beiden verkeerd waren. 't Bleek duidelijk, dat het een van de talrijke nietswaardige species was, die tot dusverre niet was beschreven. De heer HOWARD heeft die nietswaardige species, in het zevende nommer van zijn werk, de chinchona pahudiana †) genoemd, naar den heer CHARLES PAHUD, die als Minister van Koloniën den heer HASSKARL in 1852 naar Zuid-Amerika zond, en die als Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië in 1855 §) zoo veel verrigtte, om den goeden uitslag van de chinchona-onderzoekingen op Java te bevorderen. Tot 1860 had dr. DE VRY slechts 0,4 pCt. alkaloide van de bast van de pahudiana verkregen, en het onderzoek van den heer HOWARD komt overeen met de analyse van dr. DE VRY; hij verklaart haar eene slechte soort te zijn. In 1861 echter verkreeg dr. DE VRY 3 pCt. alkaloide van de bast der wortelen van een pahudiana-plant, die acht jaar oud was, en 1¼ pCt. van de bast van den stam. Van een boom, die twee jaar en drie maanden oud was, slechts 0.09 pCt. van de bast van den stam, en 1,9 pCt. van de bast der wortelen, waarvan hij bepaalde, dat het vierde deel quinine was; terwijl in de bast van den stam geen spoor van die alkaloide zich bevond. Dit resultaat bragt dr. DE VRY tot de gissing, dat de quinine, die eens in de wortelen is gevormd, gebe-

*) Raport van den heer FRASER, consul van Grool-Brittanje te Batavia.
†) Zie HOWARD's *Niceva Quinologia de Pavon* n°. 7.
§) Hij verliet Java in September 1861, na een verblijf van zes jaar.

zigd wordt in den groei der plant, en dat, als de boom zijn vollen wasdom bereikt, de bast van den stam dus rijk in quinine zal zijn. Mogt dit het geval niet zijn, dan hoopt hij, dat de wortels der jonge planten met voordeel gebruikt zullen worden voor het vervaardigen van quinine. Maar 't is te vreezen, dat de quinine in de bast van den stam met den ouderdom niet zal vermeerderen, omdat, terwijl in den jongen boom 1,9 pCt. alkaloide in de bast van de wortelen was, en 0,09 in de bast van den stam, in den ouden boom 3 pCt. in de wortelen zich bevond, waarvan 1,8 quinine was, en 1¼ pCt. in de bast van den stam, waarin slechts een zeer gering spoor van quinine. Terwijl dus de hoeveelheid quinine afnam of stationair bleef in de wortels, was de bast aan den stam nog verstoken van deze kostbare alkaloide.

't Is mogelijk, dat dr. DE VRIJ, in zijn ijverig streven om quinine te ontdekken in een species, waaraan zoo veel arbeid en zorgen en zoo veel aanzienlijke sommen geld waren ten koste gelegd, door den schijn is bedrogen geworden. Zoowel de vorm van de capsules en de afwezigheid van quinine in de bovenbast, als de lokaliteit waar men ze gevonden heeft, geven reden in overvloed om te vreezen, dat de pahudiana eene nietswaardige soort is; en de bast van deze species is zoo klaarblijkelijk nietswaardig, dat geen handelaar ze zou willen koopen.

In alle goede species is eene goede hoeveelheid alkaloide in de bovenbast, en eene veel kleiner hoeveelheid, van geringe handelswaarde, in de bast van de wortels. Deze wet der natuur, waarvan het bestaan door aller ondervinding is bewezen, zou omgekeerd moeten zijn, ten einde de Nederlanders in staat te stellen, om groote hoeveelheden quinine te kunnen trekken uit de wortels van eene species als de pahudiana, die in de bovenbast niets bevat.

't Is zeer te betreuren, dat de wetenschappelijke mannen van Java, in stede van met al hun kennis en talent zich toe te leggen op het kultiveren van de calisaja en laucifolia, omtrent wier waarde geen twijfel hoegenaamd bestaat, nu de bosschen van Java zouden hebben opgevuld met eene soort, die, van den aanvang af, bekend was als van zeer twijfelachtige waarde, in den handel niet bekend, en waarvan het te vreezen is, dat de kultuur slechts op verlies en teleurstelling zal uitloopen.

De goede species is bevonden meer teeder en gevoeliger te zijn voor uitwendige ongunstige invloeden, dan de pahudiana. Daarom werd de laatste spoedig vermenigvuldigd, en stond men toe dat zij in den wedloop de andere soorten voorbijstreeft. 't Gevolg daarvan is geweest, dat zij een uitstekend groot overwigt heeft verkregen.

	1857. Te Tjibodas.	December. 1859.	December. 1860.	1861.
Calisaja.	87	3,201	7,316	?
Laucifolia.	3	45	80	?
Pahudiana	60	96,838	939,809	millioenen.

Wat dus de deugdzame species van chinchona-planten betreft, hebben de pogingen der Nederlanders op Java zeer geringe uitkomsten gehad. Na

drie jaren hadden de Nederlandsche hoveniers slechts veertig planten van deugdzame species op Java, en na zes jaren hadden zij deze slechts tot zeven-duizend planten doen aangroeijen. Thans zullen wij zien, dat veel grooter resultaten in Britsch Indië zijn verkregen in achttien maanden sedert de eerste invoering der chinchona-planten.

Maar zoo groot zijn de moeijelijkheden, aan deze belangrijke onderneming verbonden, dat, in weerwil van den betrekkelijk ongunstigen uitslag op Java, toch de hoogste lof moet worden toegezwaaid aan den heer HASSKARL en zijne opvolgers. Zij hebben groote bekwaamheid aan den dag gelegd, geene alledaagsche wetenschappelijke kennis, en eene onwrikbare volharding in dit goede werk; en nu zij planten van andere, werkelijk deugdelijke, species uit Britsch Indië ontvingen, bestaat er vooruitzigt, dat de chinchona-kultuur van Java zulk eenen goeden uitslag zal hebben, dat dr. JUNGHUHN en dr. DE VRIJ op de erkentelijkheid hunner landgenooten aanspraak zullen mogen maken *).

De schrijver heeft melding gemaakt van de betere resultaten, die in korteren tijd verkregen zijn bij de invoering der kina-kultuur in Britsch Indië. Zie hier, wat hij daaromtrent mededeelt.

Vooraf zij gezegd, dat ook de Engelschen veel gewigt moesten hechten aan de verbreiding der kina-kultuur, en dus aan de pogingen, die werden aangewend, om de kina en quinine steeds in voldoende hoeveelheid en tot de laagst mogelijke prijzen te bekomen. Ook voor hen moest het van hoog belang zijn, om in hunne bezittingen zelven de kultuur in te voeren en tot stand te brengen. Immers, gelijk de schrijver opgeeft, besteedde het Britsch Indisch Gouvernement niet minder dan 7,000 £ 's jaars aan quinine, tot 1857. Maar in dat jaar steeg de uitgave daarvoor tot 12,000 £, en sedert is zij jaarlijks toegenomen.

Volgens geloofwaardige opgaven bedroeg het verbruik van kina-bast en quinine in de Gouvernements hospitalen in Britsch Indië in 1857 niet minder dan 6815 pond en in 1858 eene hoeveelheid van 5087 pond. In de Gouvernements droogisten-winkels in Indië werd de quinine voor 1 £ het ons verkocht; maar indien men het ons slechts op 10 shillings rekent, dan zou bovenstaand verbruik in 1857 op 44,520 £ en in 1858 op 40,696 £ te staan komen.

Daarvan dan ook de pogingen van het Engelsch Gruvernement, om de kina-kultuur in Britsch Indië in te voeren, en de zending van den schrijver, om de kina-landen in Zuid-Amerika te doorreizen, de kina-kultuur in haren oorspronkelijken toestand te bestuderen, en die kultuur over te brengen naar Indië.

*) Dr. JUNGHUHN heeft twee belangrijke verslagen uitgegeven over de kultuur der chinchona-planten op Java in de *Bonplandia*, een Duitsch botanisch tijdschrift; het eerste verslag in n°. 4 en 5 van 1858 en het tweede in de nommers voor Julij en Augustus 1860. Ik heb gezorgd, dat deze verslagen in 't Engelsch vertaald werden en algemeen verspreid, ter onderrigting van hen, die belang hebben of werkzaam zijn bij de chinchona-kultuur in Indië en op Ceylon.

Na plaatselijke onderzoekingen van den schrijver, werden voornamelijk de Neelgherry-bergen gekozen voor den aanleg der kina-plantaadjes in Britsch Indië. Een geschikt persoon, de heer MAC IVOR, werd gesteld aan 't hoofd der onderneming, die in Julij 1861 zijne betrekking aanvaarde. Zie hier de resultaten.

Tot Februarij 1862 had men	succirubra	. . . .	6,580	planten.
〃 Maart 〃 〃 〃	calisaja	. . . .	116	id.
〃 Februarij 〃 〃 〃	nucrontha	. . . .	1,713	id.
〃 〃 〃 〃 〃	nitida	. . . .	1,000	id.
〃 〃 〃 〃 〃	puruviana	. . . .	60	id
〃 〃 〃 〃 〃	grijze bast-species zonder naam eene variëteit van nitida	. . . .	301	id.
〃 April 〃 〃 〃	condaminea	. . . .	4,293	id.
〃 〃 〃 〃 〃	laucifolia	. . . .	4	id,
〃 〃 〃 〃 〃	pahudiana	. . . .	425	id.
		Totaal . . .	14,499	planten.

Van alle soorten was op 1 April 1862 het totaal reeds tot 25,000 planten geklommen, waarvan onder anderen de succirubra-plantjes, in Februarij 1861, reeds eene hoogte hadden bereikt van 4 voet 6 duim. De schrijver rekent, dat het getal verder maandelijks met 7000 kan vermeerderen. De ingevoerde planten van succirubra hebben reeds duizenden stekken opgeleverd. De schrijver vervolgt aldus.

't Geeft ons eene aangename voldoening deze resultaten met die der Nederlandsche kultivateurs op Java te vergelijken. Na zes jaren hadden zij, (behalve de pahudiana, die geheel zonder waarde is), 8454 chinchona-planten van deugdzame soorten; terwijl in iets meer dan een jaar de heer MAC IVOR 9732 heeft verkregen, zonder nog eenige honderden te rekenen, die hij naar Java, Calcutta en Travancore heeft verzonden. De Nederlanders hebben slechts twee goede soorten ingevoerd, terwijl wij er negen hebben verkregen, behalve de vier planten laucifolia, door de Nederlandsche autoriteiten ons gegeven. De vermeerdering van goede species chinchonaplanten op Java was dus, tusschen 1854 en 1860, gemiddeld 1409 in 't jaar; maar de resultaten van Britsch Indië waren ongeveer zeven maal grooter dan die van de Nederlandsche kultivateurs. Deze feiten worden niet herinnerd uit eenige zucht tot zelfverheffing, maar met het doel, om te doen zien, dat het niet raadzaam is, slaafs de methode van kultuur, door de Nederlanders aangenomen, te volgen, zoo als twee heeren in officiele betrekking, die onlangs de aanplantingen van Java hebben bezocht, schijnen te verlangen. Integendeel heeft een systeem van kultuur, geheel tegenovergesteld aan dat van de Nederlanders, den heer MAC IVOR in staat gesteld, zijn tegenwoordige goede uitkomst te verkrijgen. De oorden voor de aanplantingen zijn gekozen en gereed gemaakt, zonder eenige betrekking tot de verkeerde en vergelijkenderwijze slecht uitgevallen stelsels, die men op Java heeft gevolgd; maar men heeft zich gegrond op het beginsel eener zorgvuldige vergelijking van de verhevenheid, de temperatuur, den graad

van vochtigheid en den toestand der bergen, waarin de verschillende species van chinchona in Zuid-Amerika groeijen met de analogue toestanden der bergen van Zuid-Indie.

De belangrijke taak van het planten is nu op de Neitgherry-bergen begonnen, en 't is een onderwerp van bijzonder overleg geweest, of de chinchona-planten geplant zouden worden onder digte schaduw, onder gedeeltelijke schaduw van boomen in de bosschen, of geheel in de open lucht. Of met andere woorden, welke verhevenheid en mate van blootstelling aan de open lucht het meest in overeenstemming is met den groei der planten en de ontwikkeling van hare alkaloïden.

Op Java werden de chinchona-planten eerst op een veel te laag terrein gevestigd, in een slechten grond en aan de volle kracht der zon blootgesteld. Dr. JUNGHUHN, de tegenwoordige direkteur, verviel in een ander uiterste; ofschoon men nu op de ware hoogte in 't gebergte heeft geplant, heeft men thans de fout gepleegd van de aanplantingen onder de digte schaduw der bosschen te brengen; men heeft het voornemen, om sommige boomen te laten opschieten, door hen licht te laten zoeken, zonder eenigen tak tot de hoogte van dertig of veertig voet, en om ze na omstreeks veertig jaar voor hunne bast te vellen, voorts om andere boomen op te graven, ten einde de in de verbeelding bestaande quinine uit de wortels te halen *). Ik verneem nu, dat men eindelijk heeft ingezien, dat dit plan in eene dwaling bestaat, en dat dr. JUNGHUHN nu al de boomen in de nabijheid van de chinchona-planten laat vellen, ofschoon nog altoos geloof wordt gesteld in de quinine bevattende wortels van de niets waardige pahudiana.

Ware de zaak niet duidelijk genoeg uit zich zelve, dan zou het voorkomen van de bast, die uit Java naar de tentoonstelling van 1862 is gezonden, voldoende zijn, om te bewijzen, dat chinchona-planten niet in de schaduw van woud-boomen moeten gekultiveerd worden. De vraag echter, omtrent den eigenlijken graad van blootstelling aan de zon van elke species, verdient eene zeer zorgvuldige aandacht, omdat van hare juiste beantwoording het voornaamste punt afhangt, namelijk het stelsel van kultuur, dat de meeste voordeelen aanbiedt, en het meest in overeenstemming is met de operatien van bijzondere ondernemingen.

Niet onbelangrijk is ook wat de schrijver mededeelt omtrent de hulp, die door het Nederlandsch Indische Gouvernement is verleend aan de invoering van de kina-kultuur in Britsch Indie. Wij laten zijn verhaal hieronder volgen.

Op het verzoek van het gouvernement van Britsch-Indie, liet het Nederlandsche Gouvernement op Java eenige chinchona-planten van de species, die op dat eiland worden gekultiveerd, naar Calcutta verzenden. Dientengevolge werden 100 calisaja's, 300 pahudiana's en 7 lancifolia's overge-

*) „'t Verraadt den hoogsten grond van gebrek aan voorzorg bij de inzamelaars, de bast van de wortels af te schillen, dewijl zij op die wijze een niets waardig produkt verkrijgen tegen 't verlies van elke nieuwe ontkieming van den boom." HOWARD.

maakt. Van dezen kwamen 48 calisaja's, 4 lancifolia's en 250 pahudiana's, op den 20 December 1861, te Octacamund. Als tegengeschenk voor deze planten zal een aantal succirubra's en eene hoeveelheid van de andere species naar Java gezonden worden, „niet zoo zeer als eene vergoeding voor de kostbare aanwinst, die wij thans voor onze verzameling van calisaja-planten verkregen hebben, als wel om onze erkentelijkheid te betoonen voor de beleefde en echt liberale handelwijze, die de Nederlandsche autoriteiten hebben betoond" *).

De planten, die van Java aankwamen, waren klaarblijkelijk gegroeid zonder voldoende licht. Zij waren allen min of meer door verrotting aan de wortels aangedaan, en verscheiden wortels waren met fungi bedekt. Eenige planten van de calisaja stierven, maar de overigen herleefden onder de zorgvuldige verpleging van den heer MAC IVOR.

Zijn deze beschouwingen van den Engelschen schrijver juist, dan was de fout, waarin dr. JUNGHUHN verviel, en die ook in de naar Britsch Indie gezonden planten blijkbaar schijnt geweest te zijn, dat hij de planten in te veel schaduw plaatste, zoo dat zij gebrek aan licht hadden. Dit is wel eene fout, die in Nederlandsch Indie algemeen is. Men tracht er te veel in de schaduw, in de duisternis, te werken; men schuwt het licht; men tracht de handelingen aan het licht te onttrekken. Van daar zoo veel ziekelijke voortbrengselen van de regering in Indie. Van daar dat nietswaardige „pahudiana" welig tieren, maar deugdelijke „calisaja's" achteruit worden gezet.

Dat er groote fouten in de kina-kultuur op Java zijn gepleegd, moet nu wel door iedereen worden erkend. Zal men op den zelfden weg voortgaan? Zal men aan hen, die, nu zij eenmaal die fouten begingen, den schijn op zich laden van alleen daarom onhoudbare stellingen vol te houden, nog altoos vrij spel laten? Of zal men nu voordeel doen met de lessen, die de ondervinding ook van vreemden ons aanbiedt?

Intusschen zijn reeds belangrijke sommen besteed aan de kina-kultuur op Java. 't Zou niet onbelangrijk zijn, eene opgave te bezitten van alle uitgaven, die 't Gouvernement zich daarvoor getroost heeft, sedert de zending van den heer HASSKARL tot heden. En dan zou daarbij nog altijd niet in rekening zijn gebragt de verspilling der arbeidskrachten der bevolking in de Preanger-regentschappen, die waarschijnlijk wel in heeredienst, tegen geen of een zeer gering loon, aan de kina-kultuur zal gearbeid hebben.

De bekendheid met die kosten, waaronder natuurlijk ook de bezoldiging van het Europesche personeel moet zijn begrepen, zou ook van veel nut kunnen zijn voor de toekomst. Onder anderen zou dat eene onmisbare bijdrage zijn voor de berekening der verhouding van de waarde van de opbrengst tot het aangewende kapitaal, wanneer eenmaal produktie zal wor-

---

*) Woorden van den sekretaris van het Gouvernement van Britsch Indie, geschreven aan den sekretaris van Fort St. George, den 9 December 1861.

den verkregen. Anders vervalt men welligt weder in dezelfde fout, waaraan onlangs de heer ROCHUSSEN zich schuldig maakte, die beweerde: dat de 20 millioen, die thans als batig slot van Java worden verkregen, opgeleverd worden door het administratief kapitaal van *f* 12,500,000.

De laatste berigten van den staat der kina-kultuur in Britsch Indie, geeft de schrijver, onder den datum van 16 October 1862, in de volgende bewoordingen.

Het getal der chinchona-planten op de Neelgherry bergen was den 31 Augustus 1862 als volgt:

Chinchona-succirubra	30,150 planten.
〃 calisaja	1,050 〃
〃 condaminea (var. uritusinga)	41 〃
〃 〃 (var. chahuarguera)	20,030 〃
〃 〃 (var. crispa)	286 〃
〃 lancifolia	1 〃
〃 nitida	8,500 〃
〃 micrantha	7,400 〃
〃 peruviana	2,295 〃
Species zonder naam	2,440 〃
Chinchona-pahudiana	425 〃
Totaal	72,568 planten.

Het totaal getal planten, dat in de aanplantingen reeds blijvend was geplant, bedroeg den 31 Augustus 1862 een getal van 13,700; en ofschoon ze nog eerst onlangs waren overgeplant, bevonden zij zich in eenen veel belovenden toestand. Het aantal, dat zich op dien zelfden datum, in de kweekbeddingen in de open lucht bevond, bedroeg 18,076, allen in den voortreffelijksten staat. Het getal kleine planten onder glas, met inbegrip van die, bestemd voor het produceren van hout voor de uitbreiding, was 40792.

Er zijn, te Neddiwuttum en Picarrah en Dodabetta vier plantaadjes voor de chinchona-kultuur, 't zij reeds gereed gemaakt en beplant, 't zij op het punt van gereed te zijn. Te Neddiwuttum zal de Dennison-plantage omstreeks 210 akers land beslaan, en de Markham-plantage ongeveer 200 akers. Bij Pycarrah zullen 250 akers voortreffelijk goed besproeid land, volkomen beschut tegen de weste-winden, beplant worden, onder den naam van „de Wood-plantage", naar den sekretaris van staat voor Indië; te zamen 660 akers.

Planten worden ter beschikking gesteld van bijzondere personen, die de kultuur verlangen te ondernemen; reeds 22,000 zijn, in 't begin van September, besteld.

Dr. ANDERSON, die met de chinchona-kultuur in Bengalen is belast, bragt de planten naar de Darjeeling-bergen in Mei 1862. Hij had toen 236 planten van de verschillende soorten. In Julij 1862 waren zij vermeerderd door stekken en afsnijdsels tot 246 planten.

Den 29 Julij 1862 had de heer TWAITES 960 jonge planten van de condaminea op Ceylon geteeld. Op dien zelfden datum gedijden de planten van

de succirubra uitstekend goed; verscheiden waren in tuinen op de bergen geplant, en eenigen te Peradiwa. Ook de overige species ging het goed; en de heer TWAITES vermenigvuldigde ze zoo veel mogelijk door stekken.

Wij eindigen dit artikel met de vraag, of de vergelijking der geschiedenis der invoering van de kina-kultuur op Java met die in Britsch-Indië, niet hoogst leerzaam is? Wat wij er al uit kunnen leeren, zullen wij niet in bijzonderheden uiteenzetten. Maar dit alleen mogen wij niet verzwijgen. Naauwelijks is van Gouvernementswege een aantal kina-planten verzameld en geplant; naauwelijks is de wijze, waarop die kultuur gedreven moet worden, gevonden, of de autoriteiten haasten zich om ook het groote publiek daarmede bekend te maken. Men is onmiddelijk genegen, om partikuliere ondernemingen, die zich aan deze kultuur willen wijden, te hulp te komen. Planten worden ter beschikking gesteld van hen, die de kultuur voor eigen rekening willen beproeven. In een woord: het Gouvernement heeft den eersten stoot gegeven, maar roept nu de partikuliere krachten in, om het overige te doen.

Wij vreezen, dat, wanneer men op Java niet spoedig dit voorbeeld volgt, de Gouvernements ambtenaren nog altoos zullen strijden voor de „nietswaardige" pahudiana, terwijl Britsch-Indië den handel reeds lang van het voortreffelijke produkt der calisaja voorziet. Ondertusschen schijnt men van dit voorbeeld nog verre verwijderd. Zijn wij wel onderrigt, dan heeft een der aanzienlijkste grondeigenaren op Java eenige stekken en zaden van de kina-plant aan het Gouvernement verzocht, ten einde die kultuur op de bergen van zijn land in te voeren. Maar het verzoek werd gewezen van de hand. De officiële bestuurders der officiële kultuur vreesden waarschijnlijk de konkurrentie der partikulieren.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Mijne ervaring als fabriekant in de binnenlanden van Java, door B. R. P. HASSELMAN. 's Gravenhage, 1862.

Een lief boekske, maar uitgaande van een eenzijdig gezigtspunt, is door den heer HASSELMAN in 't licht gegeven. In zijne voorliefde voor eene eens aangenomen stelling, heeft hij juist het tegendeel bewezen van 't geen hem toeschijnt de konklusie van zijn geschrift te moeten wezen. Als administrateur eener cochenille-onderneming, werkende buiten kontrakt met het Gouvernement, en tevens als suiker-kontraktant, heeft hij een langdurig verblijf in de binnenlanden der residentie Japara gehouden. Hij beschrijft speciaal het distrikt Koedoes. Den lezer, die met Indië en zijne toestanden niet bekend is, geeft hij eenig inzigt in de inrigting van het bestuur eener residentie, de levensbehoeften van den Javaan, de godsdienst en het bijgeloof, de feesten en ambachten op Java. 't Is alles levendig geschreven, en al mogt hier en daar aan den humor van den schrijver bot gevierd worden ten koste van den inlander, het boekske is zoo bewerkt, dat men het gaarne doorleest.

Het tweede gedeelte handelt over de kultures, namelijk over de vrije kultuur en de Gouvernements-kultuur, voor al wat de suiker betreft. Elke bijdrage tot de kennis der Indische huishouding was ons steeds welkom. Zij is dit voornamelijk in een tijd, waarin de toestand der landbouw-ondernemingen, en dus meer het inwendige leven der Indische maatschappij, zoo druk besproken wordt, en men de meest uiteenloopende gevoelens op den voorgrond ziet stellen. De schrijver vervalt niet in de feil, waaraan velen zich schuldig maken, die over onze koloniën een woord medespreken. Wanneer zij in een of ander gedeelte onzer overzeesche bezittingen een tijd lang hebben doorgebragt, en daar den inlander zich hebben zien bewegén, dan beweren zij, dat de toestand van Indië is, zoo als *zij* dien hebben gezien, zonder te overwegen, welk verschil van volks-aard zelfs op hetzelfde eiland merkbaar is. De schrijver geeft ons dus zijne ondervinding, dat is, wat hij waargenomen heeft, en hij voegt daarbij volstrekt niet te beweren eene zuivere en volledige schets te geven. Hij erkent, dat het mogelijk is, dat zijne bevindingen met die van anderen verschillen, „aangezien zij uitsluitend van lokalen aard zijn." Als zoodanig moet men dan ook opnemen, hetgeen hier geschreven staat.

De heer HASSELMAN schetst al dadelijk den werkkring van een resident,

van een regent, van een distrikts- en dessahoofd. Dat de laatste eenigermate ambtenaar van het Gouvernement zou zijn, omdat hij, gekozen door de inwoners der dessa zelve, zijne verkiezing door de regering bekrachtigd moet zien, geven wij echter niet onbepaald toe. De Koning bekrachtigt toch ook in het moederland somtijds benoemingen, die in hunnen kring en binnen hunne bevoegdheid door kollegiën of autoriteiten geschieden; daarom zijn de personen, die dit geldt, nog geene regeringsbeambten. Wij onderschrijven ook wel, dat het karakter van den inlander op Java gedwee en onderworpen is, maar wij betwijfelen, of dit overal in die mate het geval is als de schrijver het doet voorkomen. Hij verhaalt, bij voorbeeld, dat een nieuw aangestelde resident op zekeren dag besloot, dat tegen half October de velden van tweede gewassen moesten zijn ontdaan, want, naar zijne berekening, viel dan de west-moeson in. Toch was de oogsttijd niet aangebroken, en de bevolking stond op het punt, het bevel uit te voeren en den onrijpen oogst omver te halen, toen gelukkig een zaakkundige tusschen beiden trad, en de vernieling van de hoop van den Javaan belette. Wij weten zeer goed, dat de inlander grooten eerbied heeft voor zijne meerderen, en dat menig misbruik anders niet kon bestaan, indien men met een ander ras te doen had. Maar of alle Javanen zich zoo zeer in alles schikken, dat zij bij zoodanig bevel treurend zouden gaan nederzitten, is bij voorbeeld minder aan te nemen bij den Bantammer in 't westen en den Madoerees in 't oosten. Dat overigens dergelijke toestanden wel eens tot vreesselijke uitbarstingen geleid hebben, is evenzeer bekend.

De weinige behoeften van den Javaan worden ons in het hoofdstuk „*levensbehoeften*" beschreven. Maar de schets, op bladz. 15, van een meer gegoed Javaan, bewijst, dat, zoo in 't algemeen de inlander beter aan zijne behoeften kon voldoen, hij dit niet zou nalaten. Dat een meer vermogend man, zoo als men voorstelt, een „grand seigneur" in zijne soort, waarbij de schrijver ons spreekt van een man, die *f* 80,000 bezit, — al mogt dit eene uitzondering zijn, — dat zulk een heer niet het landbouwbedrijf in persoon uitoefent, ziet men in alle beschaafde landen en pleit volstrekt niet tegen het karakter van eenig volk. Wat doen veelal de „privaat-individuen van het overheerschende ras," om eens in de phraseologie den heer ROCHUSSEN te spreken, als zij, zonder opvoeding of beschaving, plotseling in 't bezit van fortuin komen? „Zoo gewonnen, zoo geronnen", zegt het spreekwoord. En wat doen de meeste menschen, die fortuin bezitten? Zouden zij handen arbeid in onze Westersche maatschappij willen verrigten? Hoe kan de heer HASSELMAN dit dan vorderen van den Javaan en den lediggang van zulke personen onder hen toeschrijven aan onvatbaarheid voor ontwikkeling. Vergeet daarbij niet, dat de Javaan daarenboven bloot staat aan allerlei knevelarij en verdrukking, zoodat hij op zijne hoede moet zijn, om een of ander hoofd niet te veel in het oog te loopen? De heerendiensten, zegt de schrijver, weet de inlandsche grand seigneur „door omkooping van het dessa-hoofd dan van zich af te schuiven, of hij huurt een menoempang." Wanneer er voor hem gelegenheid tot af-

koop van heerendiensten bestond, dan zou in de eerste plaats geene omkooping behoeven plaats te hebben: maar staat de inlander hierin al weder niet gelijk met den westerling, die bij voorbeeld de militie-pligtigheid afkoopt, of zelfs inkwartiering vermijdt, door de betaling van eene kleine som geld? Vooral daar, waar de opvoeding daarin bestaat, dat het kind veelal groot wordt op den rug van een buffel, 't geen echter onder de meer aanzienlijken van dag tot dag zeldzamer wordt, nu de gelegenheid hier en daar tot het genieten van onderwijs is geopend, vooral daar moet het ideaal van een man van fortuin wel zijn, dat hij zoo min mogelijk iets uitvoert. In Britsch Indië zien wij intusschen reeds, dat, waar de omstandigheden medewerken, de inlander naar hooger streeft.

Wanneer men ons dan ook beschrijvingen geeft, zoo als wij in dit boekske op zoo menige plaats aantreffen, dan blijkt, dat de Javaan, zelfs hij, dien de heer HASSELMAN waarnam, niet zoo apathisch is, als hij het wil doen voorkomen. Zijne zucht tot het geven van feesten, zegt hij, is onbeperkt. Natuurlijk is het bloot materieel genot, dat de niet ontwikkelde mensch najaagt. Even natuurlijk is het, dat hij wel eens minder geoorloofde middelen tot bereiking van dergelijk doel aangrijpt. Nu lezen wij echter op bladz. 21:

„Soms ook tracht hij door meer betamelijke middelen het noodige magtig te worden, en drijft een paar maanden te voren handel met eene energie en verachting van moeite en opoffering, waarvan men verbaasd staat. Zoo heb ik een Javaan gekend, die met dat doel was uitgegaan om te handelen; reeds eene maand was hij op reis; nog ééne plaats had hij te bezoeken, juist gelegen in tegenovergestelde rigting van die, waar hij zich bevond; de weg derwaarts voerde hem digt langs zijne woning. Toch deed hij, door iemand die hem vooruitging, zijne vrouw aanzeggen, dat zij zich des nachts met eenig voedsel op den grooten weg zou bevinden, die langs zijn dorp liep, daar hij geen tijd zou hebben om zich op te houden."

En nu leze men de volgende beschrijving der bazars; wie zal dan durven volhouden, dat er in dat volk geene elementen aanwezig zijn voor een buitengewone ontwikkeling?

„Niets dat ons een beter idée geeft van wat er in de inlandsche maatschappij omgaat, dan de passars (markten). Reeds te midden van den nacht vindt men menig Javaan op den weg, die zich met zijnen last naar de plaats spoedt waar 't morgen passar zal zijn. Met het krieken van den dag draagt de visscher zijne vangst in manden, en snelt daarhenen, om de eerste aanvoerder te wezen. Menigte van nette karretjes, beladen met passagiers en koopwaren, trekken marktwaarts; Chinezen te voet en te paard snellen den weg over, en kwispelstaarten reeds in 't vooruitzigt eener goede speculatie. Bij 't opgaan der zon begint men reeds te handelen, en ten 9 ure is de markt op zijn drukst; die er tegen dat uur een bezoek brengt, staat verwonderd over de massa en over de vele soorten van producten van land- en tuinbouw en nijverheid, die hij daar te koop vindt aangeboden. Alles is hier vrijwillig daargesteld, vrijwillig ter markt gebragt; de kramen met lijnwaden en galanteriën hebben het waarlijk druk genoeg, om te kunnen zeggen, dat de weelde ook bij den Javaan ingang vindt. De markt is gewoonlijk zoo vol, dat men er naauwelijks door kan dringen; en de onderhandelingen worden niet gedreven, zoo als op een Cairosche bazar, waar de verkooper u naauwelijks antwoordt; neen, met luider stemme wordt er geboden, afgedongen, aanmerking gemaakt. Er heerscht een gedrang, eene luidruchtigheid, eene bedrijvigheid, die men alleen zou verwachten van eene zeer woelige handeldrijvende natie. Het publiek bestaat voor verreweg het grootste gedeelte uit vrouwen, die ook daar, even als onze meeste moeders, den slag bezitten, hare waar aan te prijzen, en in het afdingen voor eene Europesche Eva niet onderdoen."

Doorgaande staat bij den heer HASSELMAN het denkbeeld op den voorgrond, dat vrije arbeid op Java eigenlijk is vermomde dwang. Alles geschiedt door tusschenkomst der hoofden, en waar het belang van dezen in het spel komt, gaat het kultuurstelsel goed en kan ook de partikulier de bevolking laten arbeiden. De vrije arbeiders op de suikerfabrieken bestaan uit enkele fatsoenlijke Javanen, zegt hij, namelijk de handwerksman en eenige opzigters; maar het gros is een uitschot, overgegeven aan misdaad. Door voorschotten, die spoedig verteerd zijn, leven zij in eene soort van pandelingschap, en sommige fabrikanten geven zelfs de gelegenheid, om allerlei uitspattingen te verrigten. De vrije arbeider zou, volgens den heer HASSELMAN, zijn een kunstmatig arm gehouden wezen, omdat men op zijne zwakheden spekuleert, meestal zwervers, die wegens „gebrek, misdaad of dwingelandij" hun dorp hebben verlaten. Deze schets is eene scherpe veroordeeling van het regeringsbeleid van eene beschaafde Europesche natie, die gedurende eene reeks van jaren de opperheerschappij op Java voert. Gebrek, misdaad en dwingelandij moeten wel zulk een slag van lieden in het leven roepen, als men ons beschrijft. Maar is het verdedigbaar, dat zulk een toestand bestaat? en mag een stelsel gehandhaafd worden, waarop die vlekken kleven? Waar dwingelandij, knevelarij en zoovele belemmeringen voor ontwikkeling bestaan, moet wel de onmogelijkheid aanwezig zijn, om het geheel te verheffen, en moet men vroeg of laat daarvan droevige vruchten plukken. De schrijver geeft ons dan ook zijne beschouwingen over de hinderpalen, die de verbeteringen van het maatschappelijk zamenstel in den weg staan. Hij zegt:

„Eene eerste hinderpaal is het collectief landbezit. Ik kan aannemen, dat deze manier van den grond te bezitten en te bebouwen zeer geschikt is, om den rijkdom meer gelijkmatig te doen zijn, maar zij moet zonder twijfel het individu in vele gevallen voor zijne ontwikkeling in den weg staan. Hij wordt verhinderd met dat plekske grond naar hartelust te speculeren, en blijft vreemd aan dat weldadige, solide, onafhankelijke gevoel, dat aan landbezit schijnt verbonden te wezen.

Dat hij geen vast eigenaar is van zijn erf, werkt al even nadeelig; wat zal hij zich thans vermoeijen, om dat stukje grond beter, aangenamer, bekoorlijker te maken? 't Is immers niet langer het zijne dan men het hem laten wil; hij heeft immers hoegenaamd geen regt. Ook hierdoor blijft hij vreemd aan het zalige gevoel van eigen haard en weinig gebonden aan die plek; en een huis bewonende, dat hij zoo gemakkelijk kan verplaatsen, wat zal hem beletten te verhuizen, indien men 't hem te lastig maakt? Welk karakter, vraag ik, moet zoo'n toestand aan volk en maatschappij geven?

Ten slotte wijs ik op de knevelarijen en willekeur der inlandsche hoofden. Is b. v. een gewoon Javaan eigenaar van een bijzonder mooi paard en laat de regent hem weten, dat hij dit paard begeert te koopen, zoo durft de inlander niet weigeren; hij geeft het af en ontvangt of niets, of eene veel te geringe betaling, en zoo loopt alles wat hij bezit, tot helaas! in enkele gevallen zijne vrouw toe, gevaar de begeerte van zijne hoofden op te wekken, en hij moet er afstand van doen, of . . . . de wraak duchten; en dit is voor hem een gevaarlijk spel; want het geweten van den Javaan staat hem hoogst zelden in den weg, indien hij geneigd is ongeoorloofde praktijken te plegen. En op deze wijze mist de inlandsche bevolking den eersten en voornaamsten prikkel, namelijk regt van eigendom, het mijn en dijn, het rustige genot van de vrucht van den arbeid, die alleen toekomt aan hem, die dien arbeid presteert, en dat dien arbeid zoet moet maken.

Hunne godsdienst, zij mogen die dan veel of weinig beoefenen, is almede niet geschikt om

vlijt en ijver op te wekken, integendeel zij sterkt zijne zucht tot zinnelijkheid, en al verder is zijne maatschappij zoodanig, dat hij zich, ja, in zooverre verheffen kan, als dit door meerdere weelde in spijs, huis en kleeding mogelijk is, maar dezelfde man blijft, de orang tani, de heerendienstpligtige. Men vindt werkelijk onder de Javanen enkele in den handel rijk geworden personen, men heeft mij meermalen verzekerd, dat er te Koedoes een woonde, die ƒ 30,000 bezat. Men vond dan ook in zijn huis vele sporen van weelde; zijne kinderen waren beter gekleed, of liever, meer behangen met kostbaarheden, maar overigens was de man in rang en aanzien niets meer dan de overige dessabewoners, en ingetogen wandelde hij daarheen, en trachtte zich zoodanig te gedragen, dat hij niet door uiterlijk vertoon de afgunst zijner hoofden mogt opwekken, tegenover wie hij altijd, niettegenstaande zijne schatten, een „kleine man" blijft. Hij wist dan ook met zijn kapitaal geen weg: het bestond uit gouden en zilveren muntstukken, zorgvuldig in of bij zijn huis verborgen.

De schrijver treedt in het tweede gedeelte van zijn boekske in eene beschouwing van de vrije kultuur, in vergelijking met de Gouvernementskultuur. Al het voorgaande schijnt ons toe eene inleiding tot dit gedeelte te zijn. Aan de laatste geeft hij de voorkeur. Hij erkent, dat een tal misbruiken bestaat en schetst ons die in zwarte kleuren. Het ideaal van de behouders wordt onbarmhartig gehavend. Wat de tegenstanders van het kultuurstelsel daartegen hebben aangevoerd, bevestigt hij ons van bladz. 42—51. Het zijn geene „kleine onvolmaaktheden eigen aan elke regeling", het zijn misbruiken, waarvan hij spreekt. De schrijver wil niet behooren tot hen, „die, zoo als zeker hoofdambtenaar, beweeren, dat de zoo heilzame afschaffing der passarpachten en geregtigheden ondoelmatig was, wijl het in den aard van het Javaansche volk ligt, zich afpersingen te getroosten" Hij rangschikt onder die misbruiken, het oprigten van fabrieken op min geschikte gronden, waardoor men weinig productie verkreeg en dus den inlander meer land afnam, dan het $^1/_5$ der rijstvelden, om grooter oogsten te verkrijgen, en de bevolking er drukte door haar te dwingen, uren ver van de dessa te gaan werken en daarvoor een te gering loon betaalde. Van daar, dat dan ook de teelt der voedingsmiddelen niet kon plaats hebben, dat men het water voor het gebruik der fabrieken afleidde en dat er gebrek ontstond.

De schrijver wil zuivering van het stelsel, dat is: beperking van de suikerkultuur tot kleine fabrieken, met bepaling, dat men slechts $^1/_5$ van de rijstvelden daartoe mag nemen, over $^1/_4$ van de werkbare mannen beschikken, en dat de fabrieken binnen een kring van 5 palen beperkt worden, benevens het opleggen der verpligting tot het gebruik van goede machines. Hij is ook geen voorstander van de suiker-regeling van den heer ROCHUSSEN, want het loon voor de bevolking is niet op billijken grondslag berekend. Maar hij vergeet, dat door de regeling, die hij verlangt, wel eenige verbetering zal ontstaan, maar de grootste grieven tegen de ontwikkeling der inlandsche maatschappij niet worden weggenomen. Het dwangstelsel blijft dan bestaan, terwijl alleen de vestiging van een Europeesch element in staat is te leiden tot het keeren der misbruiken, waaronder de inlandsche maatschappij gebukt gaat. Zal men, bij beperking der fabrieken in elk distrikt tot $^1/_5$ der gronden, toch niet het gemeenschappelijke dessagrondbezit moeten handhaven? Zal dit niet leiden tot dezelfde verkeerd-

heden? Zal de regering kunnen waken, dat bij de heerendiensten geene misbruiken plaats hebben, en dat het loon aan den regten man komt, zoo lang zij zich al de beslommeringen moet getroosten, die aan den tegenwoordigen toestand verbonden zijn? Zal eindelijk het gemis van den krachtigen prikkel van konkurrentie en het bezit van een monopolie in staat zijn, aan de suiker-kultuur die ontwikkeling te verzekeren, die het gevolg moet zijn van partikuliere industrie? Wij zien dit alles niet in. Een gezuiverd stelsel blijft altijd verbonden aan zoovele bezwaren, dat elk schrijver, die zich op dat terrein plaatst, de stellingen, die wij sedert jaren verdedigen, bekrachtigt.

De heer HASSELMAN wil intusschen niet weten van partikuliere industrie; zij zou niets beter zijn dan de Gouvernements-kultuur. Maar inderdaad is hetgeen hij ons beschrijft niet veel verkieslijker. Welke is de toestand thans? Hetgeen de heer HASSELMAN op die vraag antwoordt, resumeert al hetgeen men sedert eenigen tijd zoo luide, als de misbruiken van den vrijen arbeid, doet gelden. Een ondernemer vraagt verlof zich ergens te vestigen. De inlander op de plaats waar hij komt, alleen bekend met het stelsel van dwang, geeft zijne toestemming op de wenken van een of ander hoofd. Hout kan de ondernemer niet krijgen, want het djati-hout mag niet uit de Gouvernements-bosschen worden gehaald; het Gouvernement heeft zelfs den vroeger in Japara bestaanden zaagmolen ingetrokken; en nu is het timmeren een vreesslijk langwijlig werk, waardoor een schat van hout verloren gaat, om een paar ellendige balkjes te verkrijgen. Scherp doet de schrijver uitkomen, dat het Gouvernement oneindig meer voordeel van de houtbosschen kon trekken, en dat ieder bij den tegenwoordigen stand van zaken verliest. De duur van een kontrakt met de oudsten van eene dessa zal niet langer mogen zijn dan vijf jaren, maar de resident kan „naar willekeur een minder getal jaren vaststellen." Tegen ontrouw van de zijde van den Javaan is nergens eene bepaling gemaakt; het gevolg is, dat men bij onwil steeds de hulp van het politie-gezag inroept;. en dat dus, in zulk een toestand van willekeur, de Javaan liefde voor vrijen arbeid kan krijgen, zal zich wel niemand kunnen verklaren. Wanneer daarbij nog eene politiek van eb en vloed komt, dan kan men begrijpen, dat die staat van zaken niet vele goede vruchten kan dragen.

Maar opmerkelijk is het, dat de heer HASSELMAN de laatste bladzijden van zijn geschrift, waar hij eene regeling van het dwangstelsel verlangt, met den vinger eene regeling van kultuur-ondernemingen aanprijst, zoo als wij die steeds verlangd hebben voor vrije ondernemingen. Naar zijn oordeel is toch eene regeling mogelijk, waarbij de een weet, wat hij presteren moet, de ander, waartoe hij geregtigd is. Hij zegt:

„Onbekendheid met plaatselijke toestanden op Java maakte het geven van vaste voorschriften langen tijd hoogst moeijelijk. Het komt mij voor, dat hieraan thans zoo groote zwarigheden niet verbonden zijn, en men genoegzaam op de hoogte is, om vaste wetten in de plaats van adat's te stellen. De Javaan, juist ingelicht omtrent zijne verpligtingen, zal weten, waaraan zich te houden; en zich, bij overtreding van de bepalingen, kunnen beklagen."

Indien dat waar is; indien de Javaan genoeg ontwikkeld mag geacht worden voor het begrip van regten en verpligtingen, is dwang dan nog noodig? Mag dan nog langer een toestand blijven bestaan, die allerwege het kenmerk van willekeur draagt? Wij gelooven dit niet. Ondanks de weinige ingenomenheid met vrije ondernemingen, die de schrijver gelijk stelt met de Gouvernements-kultuur, geeft hij immers toe, dat daar, „aangezien het Gouvernement nergens belang bij heeft, de inlander meer kans heeft gehoord te worden, indien hij klagten wegens mishandeling tegen den fabriekant heeft in te brengen." En elders zegt hij, dat, bij al het verkeerde, aan den tegenwoordigen toestand verbonden, toch nog die ondernemingen zelfs nu heilzaam werken. Zoo lezen wij:

„De op deze wijze gesloten overeenkomsten zijn het middel om, indien de ondernemer takt heeft en voorzigtig is, alles gedaan te krijgen wat hij verlangt, en overal en door een ieder te worden aangemerkt, als de man op wiens onderneming alles vrij is; en indien hij slechts zorgt, dat zijne eischen billijk zijn en het verdiend loon steeds aan den waren man komt, zal de bevolking hem zelfs met dankbaarheid en toegenegenheid bejegenen. Alles hangt af van den takt der ondernemers; ik heb er gekend, die op deze wijze werkten, waar alles kalm en gelaten toeging, waar de bevolking stil en tevreden zich in eene toenemende welvaart mogt verheugen."

Welnu, zal zulk een toestand niet krachtig bevorderd worden door het stellen van wettelijke regelen? Zal aan den partikulieren ondernemingsgeest niet hooge vlugt verzekerd worden, wanneer men weet, waaraan men zich heeft te houden? Zal de inlander er niet beter bij varen, en zal dit niet een eerste stap zijn tot de zoo dringend noodige maatschappelijke hervorming? Zal de vestiging van een Europeesch element in de binnenlanden en konkurrentie niet moeten leiden tot beteugeling van misbruiken? En eindelijk zal het produktief vermogen van Java niet oneindig vermeerderd worden, wanneer de belemmeringen uit den weg geruimd zijn, die de schrijver ons aanwijst? 't Is toch een feit, dat het kultuurstelsel niet bij magte is, boven zekere grenzen die ontwikkeling op te voeren. Bij overweging zal de heer HASSELMAN zelf moeten erkennen, dat hij eene konklusie heeft nedergeschreven, die allerwege met zijne premissen in strijd is, en dat hij, die een gezuiverd kultuurstelsel verlangt, van zelf onze bondgenoot is geworden.

Hoe meer men de ervaring, in onze overzeesche bezittingen opgedaan, aan het lezend Nederlandsch publiek kenbaar maakt, des te meer zal het uitkomen, dat de denkbeelden, omtrent een beter regeringsbeleid van Indië, niet enkel op theorie steunen en dat de door ons steeds aangeprezene hervormingen onmisbaar zijn. Wij zullen dan ook steeds gaarne zien, dat mannen, zooals de heer HASSELMAN, al zij 't ook min of meer vlugtig, den toestand, dien zij hebben leeren kennen, openleggen. Het is niet wel onmogelijk, dat allen het eens zijn over de middelen; veel werkt mede, om op iemands zienswijze invloed uit te oefenen; de suikerfabriekant heeft ongetwijfeld dien invloed ondervonden; maar wij hebben toch te doen met den man van praktijk. Hartstogtelijke deklamatiën kunnen er niet toe leiden, het welzijn van moederland en koloniën te bevorderen. In menig hoofdpunt staan li-

baralen en behouders niet zoover van elkander af, wanneer partij- en eigenbelang het hoofd niet benevelt. Het boekske, waaraan wij deze regelen wijden, is dan ook vrij van die onbesuisde en opgewonden uitroepingen, die men maar al te dikwijls in geschriften over Indische toestanden opmerkt. Wij hebben het ook daarom met genoegen gelezen, ondanks de aanmerkingen, die wij omtrent het standpunt van den schrijver in het midden bragten.

Varia.

Het voorkomende onder de Varia der 11e aflevering 1862, van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, over de kina-kultuur op Java; in verband tot een deswege tusschen de heeren J. E. TEIJSMAN en dr. JUNGHUHN ontstanen strijd, geeft mij aanleiding tot de mededeeling van een berigt, dat mij over die kultuur is geworden van een mijner vrienden op Java. Eene beschrijving gevende van een, door hem in de Preanger-regentschappen gemaakt reistoertje, schrijft hij mij daarover het volgende:

„Van Pengalengan werd onze togt in eene westelijke rigting voortgezet door de kina-plantsoenen, die zich van daar tot voorbij den Paloeka uitstrekken. Of de honderden, ja, duizenden van chinchona's, die ik gezien heb, weelderig groeijende onder de schaduw der oorspronkelijke woudboomen, al dan niet kina-houdende zijn, kan ik natuurlijk niet beoordeelen; maar zooveel is zeker, dat de geheele aanleg de meesterhand van JUNGHUHN verraadt. In minder dan vijf jaren tijds zijn uitgestrekte wildernissen, waar nooit een mensch in was doorgedrongen en die alleen door renocerossen en banting's bewoond werden, herschapen in streken, waar men thans overal sporen van menschelijke bedrijvigheid aantreft. Op die wijze is van zelf de scheidsmuur reeds voor een groot deel weggevallen, die vroeger een onoverkomelijke hinderpaal was voor het verkeer tusschen de bewoners van de zuidkust en hen, die meer in het centrum van de Preanger gevestigd zijn. Al levert de kina-kultuur nooit eenige direkte voordeelen op, (en ik geloof niet dat de regering daarop ooit gerekend heeft), dan zal zij toch indirekt niet weinig nut verspreiden door den krachtigen stoot, dien zij gegeven heeft aan de ontwikkeling van een gedeelte der Preanger-landen, dat, zonder haar, waarschijnlijk eene eeuwige woestenij zou zijn gebleven. Immers men mag niet uit het oog verliezen, dat die streken, waar de kina-kultuur gedreven wordt, voor alle andere kultures ongeschikt zijn. Daar waar de hoogste grens van de koffijtuinen eindigt, (boven de 5000 voet brengt de koffij weinig of geene vruchten meer voort) begint eerst de zône, binnen welke de kina-aanplantingen kunnen bloeijen."

De schrijver van dit berigt is geen liberaal, maar behoudend; althans in dien zin, dat hij, Java als een exceptioneel land en de toestanden aldaar als exceptioneel beschouwende, zich niet vereenigen kan met de zienswijze van hen, die meenen, dat het tegenwoordige regeringstelsel op Java moet en kan veranderd worden, in het belang van ontwikkeling van produktie en welvaart der bevolking; en dat vrijheid van arbeid voor den inlander en bevordering van partikuliere nijverheid, met opheffing of uit den

wegruiming der daartegen bestaande belemmeringen en hinderpalen, in de plaats moeten treden van gedwongen arbeid en de gouvernements-kultures.

Van zijn standpunt beschouwd, is de, in de Preanger aangelegde, kina-tuin dan ook een meesterstuk van 's Gouvernements bemoeijing met de kultuur op Java in het algemeen, en een nieuw bewijs van de vaderlijke zorgen der regering voor de bevolking aldaar.

Als een individuele opinie zou ik daar weinig aan hechten; maar dusdanige opinie over de kina-tuinen wordt door meerderen gedeeld, en is meer algemeen onder de voorstanders van het behoud en de bewonderaars van 's Gouvernements alvermogen, dan men wel denken zou. Ik acht het daarom niet onnuttig, de zaak eens te bespreken.

Ik doe dit, naar aanleiding van het hierboven gegeven berigt, met de volgende opmerkingen.

1o. De aanleg der kina-tuinen, waardoor in vijf jaren tijds uitgestrekte wildernissen in een tooneel van bedrijvigheid zijn herschapen, getuigt van hetgeen men op Java doen kan en doet met de krachten der bevolking. Het bewijst, hoe lijdzaam en gewillig dat volk is voor arbeid, hoezeer ook die arbeid haar niets opbrengt dan welligt een karig loon, vergezeld van ontberingen, door een verblijf buiten eigen huis of dorp.

2o. De aanleg dier tuinen getuigt ook, welk gebruik op Java gemaakt wordt van de krachten der bevolking. Vijf jaren lang heeft men een aantal menschen verre van hunne huizen en gezinnen getrokken naar het hooge gebergte om te arbeiden. Waarvoor? Om wildernissen te herscheppen in een tooneel van menschelijke bedrijvigheid. Maar wat helpt eene bedrijvigheid, zoo die geen nuttig voordeelgevend doel heeft, zoo die nutteloos te noemen is, wanneer, zoo als men beweert, het doel met de kina-kultuur gemist wordt, en zelfs het Gouvernement op geen direkt voordeel heeft gerekend.

3o. Slechts een indirekt voordeel zou verkregen zijn, door de scheidsmuur te doen wegvallen, die, naar het scheen, bestond voor het verkeer tusschen de bevolking der Zuidkust en het centrum van de Preanger. Zoo dit al als een voordeel aan te nemen is, dan ontstaat de vraag, of het doel niet op andere meer nuttige wijze was te bereiken? of niet meer voordeelige middelen waren aan te wenden geweest, dan de aanleg van tuinen van eene boomsoort, die geen voordeelgevend produkt kan opleveren?

4o. De vraag ontstaat althans: of op zoodanige wijze moet gewerkt worden tot ontwikkeling der bevolking, en of er wel bronnen van welvaart geopend worden, door de krachten der bevolking te verspillen? Of zou men kunnen rekenen, dat de kina-boomen, zoo zij geene quinine opleveren, geschikt zijn, om met den tijd goed timmer- of brandhout op te leveren? Er zou dan zeker eenig voordeel zijn; maar of daardoor een krachtige stoot wordt gegeven voor de ontwikkeling der bevolking valt zeer te betwijfelen!

5o. Men zegt, dat gronden in kultuur zijn gebragt, die toch voor alle andere kultures, behalve de kina, ongeschikt zijn; maar zoo de kina-

boomen niet opleveren wat men er van verwacht, zoo men zelfs geen direkt voordeel daarvan voorziet, wat beduidt dan zulk eene kultuur? waartoe, dan vijf jaren lang, de krachten van een groot deel der bevolking daaraan verspild?

Zoo men zoodanige magt heeft en het vermogen bezit, om de krachten der bevolking te gebruiken, ware het dan niet beter geweest, die te leiden tot reeds bekende en bepaald voordeel belovende kultures? Zoo de Preangerlanden nog zoo veel ruimte van bevolking aanbieden, dat men een aantal menschen kan gebruiken voor eene kultuur als die der kina-boomen, zou het dan niet nuttiger zijn geweest, die aan te wenden tot uitbreiding der koffijkultuur, waartoe nog uitgestrekte streken in de Preanger zijn te ontginnen?

Teregt zegt dr. W. BOSCH in zijn, in het 11e no. (1862) van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indie* opgenomen, meesterlijk bewerkt artikel, dat over die gronden en die bevolking in de Preanger de regering de meest willekeurige beschikking heeft. De kina-kultuur bevestigt dit. In de Preanger-regentschappen, met eene bevolking van een millioen zielen en eene oppervlakte van 380 □ geographische mijlen, en met de *beste* koffij-gronden van geheel Java, heeft men in 1859 nog geen 100,000 pikols kunnen verkrijgen. „Reeds meer dan eene eeuw", zegt dr. BOSCH, „is men er bezig „koffij te planten; maar in al dien tijd, tot 1819, betaalde men er den „inlander niet meer dan *f* 3,15 de pikol, al was de marktprijs ook *f* 35 „of *f* 40. Zoo heilzaam en voordeelig werken dwang en monopolie. De „bevolking werpt de koffij liever in de ravijnen, wanneer zij geplukt is, „dan er nog meer arbeid — zuiveren en droogen — aan te besteden, en „de boonen naar de pakhuizen te dragen, ten einde daar een ellendig, niet „noemenswaardig, loon te ontvangen. Het volk verkeert in bekrompenheid „en armoede. Draagt die koffijgronden aan partikulieren over, met het regt „van uitbreiding, gelijk de graaf VAN DEN BOSCH in 1840 reeds had willen „doen. Laat de arbeiders dáár vrij, om een behoorlijk dagloon te verdie„nen, en binnen weinige jaren zal de oogst 250,000 tot 300,000 pikols „bedragen, en een millioen menschen zullen welvarende worden en indirekt „het belang der schatkist door hunne verteringen bevorderen."

En wij voegen er bij, wat zouden die, inproduktief aan de kina-kultuur aangewende, krachten der bevolking heerlijk te pas kunnen zijn gekomen en produktief benuttigd kunnen worden aan de uitbreiding der koffij-kultuur door partikuliere nijverheid en kapitaal!

„Die heerlijke Preangerlanden!" roept Dr. W. BOSCH uit. „Het is een „paradijs. Geen schooner gronden, juist voor de koffijteelt geschikt, vindt „gij op den aardbodem." En het is daar, waar het Gouvernement op zulk eene willekeurige en inproduktieve wijze beschikt over de bevolking voor de kina-kultuur. „Gij ziet dat het niet overal een geluk is, in een paradijs geboren te zijn."

Het bestuur van het 18de Nederlandsch Landhuishoudkundig kongres,

dat van 23 tot 27 Junij 1863 te Leeuwarden zal gehouden worden, beveelt de volgende vraagpunten aan de overweging van alle belangstellenden, zoo wel in de kolonien als in Nederland, en noodigt hen uit, om schriftelijk hunne waarnemingen en zienswijzen aan dat bestuur mede te deelen.

I. *Katoenteelt.* Welk gedeelte van Nederlandsch Indië is het meest geschikt tot invoering en uitbreiding van de katoenteelt, zoo wel wat aangaat het klimaat en den grond, als de bevolking?

Welke soorten verdienen den voorrang?

Hoe is de verhouding van den stapel in Nederlandsch Indië, vergeleken met die van andere landen?

Wat kan de gemiddelde winst zijn van een bouw met katoen beplant, in vergelijking met andere gewassen? Men verwacht dit gestaafd te zien met de berekening van de bruto-opbrengst van een bouw met tabak en van een met katoen beplant, waarbij tevens een overzigt wordt gegeven van de verschillende werkzaamheden, die bij beide kulturen afzonderlijk vereischt worden, ten einde zoo veel mogelijk tot de netto-opbrengsten te geraken.

Zouden van Regeringswege ook maatregelen zijn te nemen, ten einde de katoen-teelt te bevorderen?

2. Zoude het eene winstgevende onderneming zijn, om op den vruchtbaren kleizoom van de Nickerie-districten en dien ten oosten van de monding der rivier Suriname, waar zoo vele ongekultiveerde gronden en verlaten plantaadjes gelegen zijn, katoen-plantaadjes aan te leggen, wijl ook de daar heerschende winden zóó voordeelig op de bloesems en de ontwikkeling der zaaddoozen werken?

Welke maatregen zouden de katoenteelt aldaar kunnen bevorderen?

3. *Koffij-kultuur.* Het is bekend, dat de Gouvernements koffij-kultuur op Java niet oplevert een produkt, evenredig aan het aantal koffijheesters, dat elders wordt verkregen.

Voor zooveel de oorzaak daarvan gezocht kan worden in de mindere hoedanigheid van den grond, vraagt men op welke wijze daarin zoude kunnen worden voorzien?

Is dit door bemesting? Zoo ja, welke soort van mest moet men dan gebruiken, en op welke wijze moet die worden aangebragt?

Voor zooveel echter de oorzaak moet gezocht worden in de mindere zorg voor het plukken der vruchten, vraagt men welke middelen daartegen zijn aan te wenden?

Ook de bereiding van het produkt heeft invloed, misschien op de hoeveelheid, maar zeker op de hoedanigheid en waarde. Men vraagt daarom de voor- en nadeelen te kennen die verbonden zijn:

a. aan de bereiding op de zoogenaamde West-Indische wijze;

b. aan de bereiding in de dessa's (dorpen).

Daar de bereiding in de dessa's op Java niet overal op dezelfde wijze geschiedt, vraagt men, wat gedaan zoude kunnen worden tot uitbreiding van die bereidingwijze, welke de beste wordt gekeurd?

4. Op welke wijze geschiedt de aanplant en het onderhoud der uitstekende koffijtuinen in de Minahassa van Menado?

Hoe geschiedt aldaar het plukken en bereiden der vruchten, en wat, van hetgeen daar geschiedt, zou voor toepassing vatbaar zijn op Java?

5. Het is bekend, dat bij de gouvernements-suiker-industrie de partikuliere industrie met goed gevolg is te hulp geroepen.

Zou iets dergelijks met goed gevolg bij de gouvernements-koffij-industrie kunnen plaats hebben? b. v. door het verhuren, voor een bepaald aantal jaren, van gouvernements-koffijtuinen aan partikulieren, tegen opbrengst van eene zekere hoeveelheid bereide koffij aan het Gouvernement?

Zou het in dat stelsel verkieslijk zijn, den last van het onderhoud der tuinen voor het Gouvernement te behouden, of dien last aan de huurders op te leggen?

Door welke voorwaarden zou in het laatste geval gewaakt kunnen worden tegen het verwaarloozen der koffijtuinen, vooral in de laatste jaren van het kontrakt?

6. Zoude op de kust van Guinée, in de nabijheid van de Nederlandsche bezittingen, niet de half wilde koffijteelt onder de negerstammen in te voeren zijn?

7. *Indigo-kultuur.* Wordt door de indigo-kultuur de grond uitgeput? Zoo ja, zijn er dan geene middelen, om die uitputting te verhelpen zonder den arbeid der Javanen te vermeerderen? Waarom wordt de grond door den aanplant van indigo meer uitgeput, dan door dien van suikerriet of koffij? Is de bewerking van den indigo inderdaad schadelijk voor de gezondheid? Zoo ja, zoude dan deze bewerking niet op eene meer werktuigelijke wijze kunnen plaats grijpen?

8. Is het waarheid, dat de stek-indigo op Java verbastert? en zoo ja, welke middelen liggen er voor de hand, om die verbastering te voorkomen of de stekken te doen vernieuwen?

9. *Boschwezen.* Welke is de beste wijze van exploitatie der Gouvernements-bosschen, bepaaldelijk der djati-bosschen op Java, zoowel met het oog op het te verkrijgen produkt, als met het oog op het behoud der bosschen?

Welke zijn de voor- en nadeelen van de gouvernements-exploitatie en van de exploitatie door partikulieren op kontrakt met het Gouvernement?

10. *Handelsartikelen.* Zouden sommige soorten van katjangs, die door de inlanders in Oost-Indië geteeld worden, geene handelsartikelen voor de Europesche markt kunen opleveren?

11 Welke partij zoude er voor de nijverheid te trekken zijn uit eene klimop-plant op Ternate, *Pao-Pao* genaamd, die de inlanders gebruiken om te wasschen?

12. Het is bekend, dat in Europa geene houtsoorten worden gevonden, die eenigermate bestand zijn tegen de vernielende werking van den paalworm. Daarentegen vermoedt men, dat in de Oost- en West-Indische bezittingen houtsoorten worden aangetroffen, die aan deze werking weerstand kunnen bieden.

Men verlangt mitsdien te kennen of er, en door wie, onderzoekingen ter zake dier houtsoorten in de genoemde bezittingen zijn verrigt, en of er werkelijk houtsoorten, tot welke hoeveelheid en waar, zijn gevonden, die geacht kunnen worden bestand te zijn tegen de werking van den paalworm, en wat er gedaan kan worden, om de teelt van dusdanige houtsoorten in onze Indisehe bezittingen te bevorderen?

13. *Veeteelt.* Meermalen is er gewezen op den achteruitgang van het paardenras op het eiland Java, en zulks, niettegenstaande er bij herhaling van wege de Indische regering, op meer of minder uitgebreide schaal, door het oprigten van stoeterijen, het plaatsen van dekhengsten en het verspreiden van voor de voortteling geschikte merriepaarden, pogingen zijn aangewend, om daarin eene gunstige verandering te brengen.

Men wenscht daarom nader de aandacht op de instandhouding en de verbetering van het paardenras op Java te vestigen, en bepaaldelijk in overweging te geven de vraag: wat daartoe dient te worden gedaan, èn van de zijde der regering, èn van die der bevolking, hetzij door de uitvaardiging van wettelijke voorschriften op het gebruik van te jonge en niet volwassen paarden, en op het voor de voortteling bezigen van gezonde, sterke en bekwame hengsten; hetzij door de verspreiding van meerdere kennis ten aanzien van eene goede behandeling, en van de nadeelen, voortspruitende uit het te jong bezigen, niet goed voederen en het slecht verzorgen van het paard, of wel uit het niet ruinen van het te groot aantal voor de voortteling minder geschikte paarden?

14. Daar men op Java de koeijen wel eens naar afgezonderde plekken voert, om die door de stieren der wilde runderen te laten bespringen, ten einde een beter ras te bekomen, vraagt men: of, in weerwil van de woeste geaardheid der wilde rundersoort, geene jonge stieren daarvan konden aangefokt worden, om alzoo op verschillende punten meer regelmatig het gebruikelijk runderras te verbeteren?

15. *Insekten* Men vraagt, welke afdoende middelen er zijn gevonden en toegepast tegen de ontwikkeling van schadelijke insekten in het rijstgewas, waardoor jaarlijks zooveel nadeel wordt berokkend.

16. *Landbouw-werktuigen.* Zou de geringe verspreiding van Europesche landbouw-werktuigen in de koloniën niet alleen daaraan te wijten zijn, dat hunne invoering tot nogtoe alleen is beproefd geworden, door hen, die wel theoretisch maar niet praktisch bekend waren met de behandeling dier werktuigen, en daardoor niet in staat waren, de inlanders door voorbeelden tot het gebruik over te halen?

Zou het daarom niet raadzaam zijn, de overkomst aan te moedigen van van jonge lieden, die praktisch geleerd hebben die werktuigen, zoo als: de verschillende ploegen, de zicht, het snoeimes enz. te gebruiken?

Zouden dusdanige jonge lieden, die daarbij eenige algemeene kennis van landbouw en administratie bezitten, kans hebben, om nu reeds in onze Indische bezittingen voordeelig geplaatst te worden?

Welke middelen kunnen nog strekken, om die plaatsing te bevorderen?

17. *Landbezit.* Welke zijn de middelen, om tot het individuëel landbezit op Java te geraken, en zouden die reeds nu van toepassing kunnen worden gebragt?

Op de zuid-oostkust van Borneo bevinden zich eenige rijkjes, waarvan de vorsten leenroerig zijn aan het Nederlandsch Indische Gouvernement. De namen dier rijkjes, in verband met hunne ligging, doen mij daar den een of ander mineralogischen rijkdom vermoeden, die door de orakeltaal der legende aan 't licht werd gebragt. Anders zou die legende, welke ik bedoel, in de Arabische nachtvertellingen te huis behooren. Maar ik zie er een bewijs in, dat Borneo's kuststreken reeds voor eeuwen bekend en bezocht zijn, en dat waarschijnlijk een nader onderzoek den weg zal aanwijzen, waar langs PERRAULT's verhalen in 't westen van Europa zijn gekomen.

Deze beschouwing laat ik voorafgaan aan de mededeeling der volgende feiten.

Ik vind, van de zuid-oost punt van Borneo beginnende, en verder noordwaarts gaande, in de eerste plaats Koesan. Voorts vind ik de volgende rijkjes: Batoe-lidjin, Tjantong, Kloempang, Bangkalaän, Sempanaän en Passir. Deze maakten vroeger te zamen uit de Tanah-bamboe, waaronder nog behoorden de eilanden Poeloe-tiga en Poeloe-boeroeng in de Kloempang-baai, en Laut-poeloe, waaronder Seboekoe, Sewangi en andere, thans uitmakende het gebied van Poeloe-laut en onderhoorigheden. Eindelijk vind ik Koetei.

Een blik op de kaart leert mij, dat Tanah-boemboe („specerij- of gelukkig land") is geënklaveerd:

ten zuiden door Koesan en Batoe-lidjin („gladde of glibberige steen") en Tjantong („hart");

ten oosten door Telok-kloempang („golvenbaai"), met de kapen Tandjong-dewa („geesten-hoek"), Tandjong-batoe („steenen-hoek") en de rots Karangsi-gitan („zwarte rots"). In deze baai liggen de eilanden Poeloe-boeroeng („vogelen-eiland") en Poeloe-tiga („de drie eilanden"), terwijl even buiten de golf in de zee nog gelegen zijn de eilanden Laut-poeloe („zee-eiland"), Seboekoe („één stuk"), waarvan de noordpunt (Tandjong-mankop) geheel uit magneetijzer-erts bestaat, en Sewangi („geurig land").

ten noorden door Passir („zand"), alleen er van gescheiden door Bangkalaän en Simpanaän („gevangenis of bewaarplaats") en nog iets noordelijker door Koetei.

ten westen door de Goenoeng-meratoes („de honderd bergen").

Nu wordt Tanah-boemboe geregeerd door een vorstin, genaamd BATOE INTAN („de vorstin Diamant"); het is, als vrouwelijk erfgoed, sedert onheugelijke tijden door vrouwen bestuurd. Thans wordt daarop een inbreuk gemaakt, dewijl pangeran-moeda („de jonge prins"), vroeger hadji-pangeran („de priestervorst") genoemd, thans gedurende het leven zijner

moeder de teugels des bewinds in handen heeft. Toch moet dat rijkje, na den dood van BATOE INTAN, weder overgaan op hare dochter poetri mas merah („de prinses rood goud").

Alle namen der overige en omringende vorsten hebben overeenkomst met de reeds genoemde. Zoo heeten, bij voorbeeld, alle jonge prinsen „hadji", dat is „priester" of „bedevaartganger"; zoo heet de vorst van Tjantong („hart") panggeran-ratoe („prins-vorstin"); zoo heet de sulthan van Pasir „sulthan agong" dat is „de groote sulthan". De zoons van BATOE INTAN heeten allen „hadji", en, wat het zonderlingste is, met Javaansche namen, als: hadji-Sumanap, hadji-Japara, hadji-Jakatra.

Ik vinde hier dus, in de namen van plaatsen en personen, alle gegevens voor de bekende legende van een binnenland, waarin eene prinses bewaard wordt, en dat bijna ongenaakbaar is. Immers moet ik, om in dat gelukkige land (Tanah-boemboe) te komen, uit het noorden door een zandwoestijn (Pasir) en een gevangenis (Simpanaän) mij doorwerken; uit het westen moet ik over honderd bergen trekken (Goenoeng-meratoes); uit het zuiden kan ik slechts over glibberige steenen (Batoe-lidjin) in het begeerde land komen; en eindelijk wordt de zee-zijde of oostkant afgesloten door de golven-zee (Telok-kloempang), waarvoor de koning der zee-eilanden met zijne zonen moelia-kesoema (de wereld-bloem) en branta-kesoema (de bloemendwinger) de wacht houden.

Ziedaar wat ik heb mede te deelen van de zonderlinge namen, in verband met de legende en de geographische ligging. Men lette op hetgeen ik als algemeene beschouwing vooropstelde. Ik durf geene verdere gevolgtrekkingen maken. Maar toch durf ik voorspellen, dat een geologisch en mineralogisch onderzoek goede resultaten zal opleveren.

Algemeen is onder de inlanders te Poeloe-laut eene overlevering verspreid omtrent eene vallei in Kloempang, door geesten bewoond en bewaakt en daardoor ongenaakbaar, waarin groote klompen goud en groote diamanten in aanzienlijke hoeveelheid worden gevonden.

POELOE-LAUT, Junij 1862. ***